

กระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง
โดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา

The Development Processes of Marine and Coastal Resources Management
Areas by the Participation of Phang Nga Bay Coastal Community Networks

จตุรงค์ คงแก้ว
Chaturong Kongkaew

วิทยานิพนธ์นี้สำหรับการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Fulfillment of the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy in Marine and Coastal Resources Management
Prince of Songkla University

2559

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์ กระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง
 โดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา
 ผู้เขียน นายจตุรงค์ คงแก้ว
 สาขาวิชา การจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

คณะกรรมการสอบ

.....
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เยาวนิจ กิตติธรรกุล)

.....ประธานกรรมการ
 (รองศาสตราจารย์ ดร.ชุกกรี หะยีสามแม)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

.....กรรมการ
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จารุณี เขียววาริ์สังข์จะ)

.....
 (ดร.ก้องเกียรติ กิตติวัฒนาวงศ์)

.....กรรมการ
 (ดร.เลิศชาย ศิริชัย)

.....กรรมการ
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เยาวนิจ กิตติธรรกุล)

.....กรรมการ
 (ดร.ก้องเกียรติ กิตติวัฒนาวงศ์)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยฉบับนี้เป็น
 การศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง

.....
 (รองศาสตราจารย์ ดร.ธีระพล ศรีชนะ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้มาจากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาเอง และได้แสดงความขอบคุณบุคคลที่มีส่วนช่วยเหลือแล้ว

ลงชื่อ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เยาวนิจ กิตติธรรกุล)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ.....

(นายจตุรงค์ คงแก้ว)

นักศึกษา

ข้าพเจ้าขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้ไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งในการอนุมัติปริญญาระดับใดมาก่อนและไม่ได้ถูกใช้ในการยื่นขออนุมัติปริญญาในขณะนี้

ลงชื่อ.....

(นายจตุรงค์ คงแก้ว)

นักศึกษา

ชื่อวิทยานิพนธ์	กระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา
ผู้เขียน	นายจตุรงค์ คงแก้ว
สาขาวิชา	การจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง
ปีการศึกษา	2559

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ ขั้นตอน และผลลัพธ์ของกระบวนการพัฒนาพื้นที่อนุรักษ์และจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา และเพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาพื้นที่อนุรักษ์และจัดการทรัพยากรทางทะเลโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา ในพื้นที่ 7 แห่ง ได้แก่ เขตอนุรักษ์หอยปะของชุมชนในลุ่มน้ำปะเหลียนจังหวัดตรัง เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้าน จังหวัดตรัง (เขตเลเสบ้าน กรณีการขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน จังหวัดกระบี่) และกรณีศึกษาป่าชายเลนทั้ง 4 ชุมชน ได้แก่ ป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ จังหวัดตรัง ป่าชายเลนชุมชนบ้านกลางและบ้านท่าสนุก จังหวัดพังงา ชุมชนบ้านป่าคอก จังหวัดภูเก็ต โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method) ซึ่งมีทั้งวิธีวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสังเกตแบบมีและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่เป็นแกนนำกลุ่มและเครือข่ายชุมชน สมาชิกกลุ่มหรือเครือข่าย สมาชิกอื่นๆ ในชุมชน ผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน และเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง จำนวนทั้งสิ้น 201 คน ส่วนกรณีเขตเลเสบ้าน เพิ่มวิธีการเก็บข้อมูล ซึ่งได้แก่ การสนทนากลุ่มจำนวน 2 ครั้ง การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามกับสมาชิกในเครือข่ายจำนวน 95 คน และการเก็บรวบรวมข้อมูลปริมาณปูม้าที่ชาวประมงในชุมชนจับได้ในรอบปีจำนวน 6 ปี ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูล มีทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ การใช้สถิติเชิงพรรณนา สถิติเชิงเปรียบเทียบ (One- Way ANOVA) และการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

ผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 4 ตอน ได้แก่ การอนุรักษ์หอยลุ่มน้ำปะเหลียน พื้นที่อนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชน พื้นที่อนุรักษ์ด้านประมง (เขตเลเสบ้าน) จังหวัดตรัง และการขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่

การพัฒนาพื้นที่อนุรักษ์และจัดการทรัพยากรทางทะเลของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา ใช้ระยะเวลาที่หลากหลายในการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ตั้งแต่ 5 ปี จนถึงมากกว่า 20 ปีนั้น การจัดการป่าชายเลนมีการดำเนินงานที่จริงจังในช่วงแรกๆ แต่ภายหลังลดระดับความเข้มข้นลง เพราะไม่มีประเด็นปัญหาที่รุนแรง ส่วนเขตอนุรักษ์ด้านประมงนั้นต้องรักษาความเข้มข้นและความจริงจังในการทำงาน ทั้งการตรวจตรา และการบังคับใช้กฎระเบียบอย่างต่อเนื่อง ส่วนกฎและกติกาในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์โดยชุมชนมีสองระดับ คือ ระดับตามข้อกำหนดที่รัฐกำหนดไว้กับระดับกติกาชุมชน ทุกพื้นที่มีระดับการมีส่วนร่วมระหว่างรัฐและชุมชนอยู่ในระดับสูง ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2559) มีการเปลี่ยนแปลงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักในบางพื้นที่

ปัจจัยจำเป็นที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาของชุมชน ได้แก่ การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเริ่มต้นจากการได้รับผลกระทบด้านลบต่ออาชีพและวิถีชีวิต ขอบเขตของพื้นที่มีขนาดไม่ใหญ่เกินขีดความสามารถในการตรวจตราของชุมชน ชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรชุมชนในการจัดการพื้นที่ และได้ขับเคลื่อนงานรณรงค์ร่วมกับเครือข่ายรวมเพื่อสร้างพื้นที่ทางอำนาจและทางกฎหมาย โดยจัดกิจกรรมต่อเนื่อง รวมทั้งมีกลุ่มหรือองค์กรชุมชนอื่นๆรองรับเมื่อประเด็นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับการแก้ไขแล้ว นอกจากนี้องค์กรภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้ามาทำงานกับผู้นำตามธรรมชาติมากกว่าผู้นำอย่างเป็นทางการ และจำนวนแกนนำในการทำงานในแต่ละพื้นที่มีเพียง 3-5 คนเท่านั้น โดยที่ผู้นำหรือแกนนำต่างมีภาวะผู้นำ มีความรับผิดชอบ อดทนและเสียสละ และมีการแสวงหาทุนในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ด้านกติกากฎการใช้ประโยชน์นั้นอยู่ในระดับที่ไม่กระทบกับวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในชุมชน ส่วนกลไกการจัดการความขัดแย้งมีหลายรูปแบบและหลายระดับ ส่วนปัจจัยจำเป็นระดับนอกชุมชน ประกอบด้วย การได้รับการหนุนเสริมจากองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งทำหน้าที่เป็นองค์กรสะพานเชื่อม และการได้รับการยอมรับจากหน่วยงานราชการ

ส่วนปัจจัยเสริมระดับภายนอกชุมชน ได้แก่ การเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่งส่งผลให้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการประสานความรู้ประเภทต่างๆ ในการจัดการ รวมทั้งนโยบายรัฐในการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ความท้าทายที่สำคัญสำหรับชุมชนประมงชายฝั่งในอนาคตได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของสภาวะภูมิอากาศ (Climate change) และการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทสู่ความเป็นเมือง (Urbanization) รูปแบบการจัดการทรัพยากรในอ่าวพังงาควรเป็นการจัดการร่วมที่ปรับเปลี่ยนได้ (Adaptive Co-management) ส่วนการส่งเสริมให้ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการร่วมต้องมีการเสริมสร้างเจตจำนงร่วม (Political will) ขีดความสามารถด้านนโยบาย (Political capacity) และขีดความสามารถในการกำกับดูแล (Governance capacity)

คำสำคัญ: กระบวนการพัฒนา การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เครือข่ายชุมชนชายฝั่ง พื้นที่อนุรักษ์โดยชุมชนอ่าวพังงา ชาวประมงพื้นบ้าน

Thesis Title	The Development Processes of Marine and Coastal Resources Management Areas by the Participation of Phang Nga Bay Coastal Community Networks
Author	Mr. Chaturong Kongkaew
Major Program	Marine and Coastal Resources Management
Academic Year	2016

ABSTRACT

The objectives of this research are to 1) study the formats, stages and results of coastal communities development processes; and 2) to collect knowledge concerning the development processes of conservation and management of marine and coastal resources by the participation of communities in Phang-Nga Bay in Southern Thailand. Seven research sites include four-village fishery conservation area (Khet Lay Say Baan) in Trang Province; Palian Basin shellfish conservation area; the case of extension of prohibition of putnet and trawling nets by coastal communities in Krabi Province; and four case studies of community mangrove conservation areas in Ban ThungTacheh in Trang Province, Ban Klang and Ban Tha sanuk in Phang-nga Province and Ban PaKlok in Phuket Province. Its mixed methods research are comprised of both quantitative and qualitative research, ranging from documentary research, participant and non-participant observations, interviews, focus group discussions, and questionnaires. The total number of two hundred and one target persons entails core-team members and members of community groups and community networks, villagers, resource users, non-governmental organization (NGOs) staffs, and concerned officials. For the case of four-village fishery conservation area, other research methods are included: two focus group discussions, and interview with questionnaires for ninety five members of the community network, and data collection of the number of blue swimming crabs caught within six years, Data analyses are based on qualitative research approaches, as well as descriptive statistics, One-Way ANOVA and GIS.

Research findings are divided into four sections: Palian Basin shellfish conservation area, five case studies of community mangrove conservation areas, four-village fishery conservation area (Khet Lay Say Baan) in Trang Province, and the case of extension of prohibition of put net and trawling nets by coastal communities in Krabi Province.

The time periods of development processes of community-based marine and coastal resource conservation and management of marine resources range from more than twenty years to five years. Mangrove forest management required concentrated work inputs at the beginning, then the degrees of intensity declined later, as no serious issues were evident. In contrast, the cases of conservation areas remained in need of consistent and proactive operations in terms of surveillance and enforcement of regulations. The enforcement of management rules and regulations in the protected areas are categorized into two levels: national law and community rules. The levels of participation between the community members and officials in all areas are high. At present (2016) changes in key actors or stakeholders in some areas are evident.

Necessary factors related to the development processes are as follows: The community participation was triggered by negative impacts on their occupations and livelihoods, Within a particular size of area not too big for community monitoring capacities, the community had been organized into certain groups/organizations for the area management, as well as collaboratively mobilizing campaigns with their networks to create their own legal and power space by consistently organizing activities. Various community groups and organizations were setup to support the activities after the issues of natural resources and environment were resolved. In addition, outside organizations, especially NGOs, came to work with natural leaders rather than formal ones. The number of core-team leaders in each area was approximately three to five persons. Their leadership, responsibilities, tolerance, and devotion were obvious, and they worked hard to solicit some funding for the implementation. The rules of resource utilization hardly imposed on the livelihoods of community majority. The mechanisms of conflict management were comprised of various patterns with different levels. Factors outside the community include support from NGOs working as bridging organizations and acceptances of governmental agencies.

Sufficient factors outside of the community are as follows: Being part of the networks contributed to obtaining support from concerned agencies. Various types of knowledge were also drawn for the management. Governmental policies in terms of promoting community participation in natural resource management were also important.

The future challenges for coastal communities are climate change and urbanization. The pattern of resource management in Phang Nga Bay is to be mainly

adaptive co-management. In order to enhance community potential, it is vital to promote their political will, political and governance capacities.

Key words: development process, marine and coastal resources management, coastal communities network, Phang Nga Bay community based conservation areas, small-scale fisherfolks

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เนื่องจากความช่วยเหลือของหน่วยงานและบุคคลสำคัญหลายท่าน ซึ่งข้าพเจ้าใคร่ขอขอบพระคุณดังนี้

ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ เป็นอย่างยิ่งที่ให้ทุนอุดหนุนการทำวิจัยสำหรับการทำวิทยานิพนธ์ ระดับบัณฑิตศึกษา ประจำปี 2557 และขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย ที่ให้ทุนอุดหนุนการทำวิจัยในสองส่วน คือ ทุนอุดหนุนการทำวิจัยเพื่อทำวิทยานิพนธ์ประจำปี 2556 และทุนอุดหนุนการทำวิจัยเพื่อทำวิทยานิพนธ์ในหัวข้อการแก้ไขปัญหาของชุมชนประจำปี 2556

ขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง สำหรับแกนนำชุมชนในแต่ละพื้นที่วิจัย ที่ให้การสนับสนุนทั้งข้อมูล และอำนวยความสะดวกในการทำวิจัย ทั้งการอำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานตลอดไปจนถึงการอำนวยความสะดวกด้านที่พักและอาหารการกิน ขอขอบคุณ คุณจรรณ ราชพล (น้ำต้อย) คุณประสาน โบบทอง (บังน้อต) คุณสมาน ทันยุภักษ์ (บังยา) คุณสุรพงศ์ สุมาลี (บังดิน) คุณชูไพบีระ วาหารักษ์ (บังชูไพบีระ) คุณมูสา เก็บทรัพย์ (บังมูสา) คุณอำหมีด คำนึ่งการ (บังบ่าว) คุณอาหลี ชาญน้ำ (บังอาหลี) คุณหลงเผี้ยะ บางสัก (บังเตียร์) คุณอะเหรีน พระคง (บังเหรีน) คุณอิสมาแอน เบ็ญสะอาด (บังแอน) และคุณน้อม ฮันเย็ก (ผญบ.น้อม)

ขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง สำหรับเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนในทุกพื้นที่ ที่อำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลการวิจัย ขอขอบคุณธนู แนนเนียร คุณदनัย ยาดี คุณประมวลทรัพย์ แก้วมณี คุณจงรักษ์ แซ่มศรี และคุณภาคภูมิ วิชานดิรวัฒน์ ขอขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับ คุณธนู แนนเนียร ที่สนับสนุนข้อมูลในการวิจัยจำนวนมาก รวมไปถึงการสนับสนุนให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสในการเข้าไปร่วมงานกับองค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน

ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงสำหรับอาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสองทุกท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผศ.ดร.เยาวนิจ กิตติธรรกุล ที่สนับสนุนข้าพเจ้าในทุกด้าน ทั้งด้านความรู้ในการทำวิจัย ความรู้ในการดำเนินชีวิต การให้กำลังใจ และช่วยเหลือทางการเงินหลายครั้งระหว่างการเรียนของข้าพเจ้า และขอขอบคุณน้องภรณ์ (สุภาภรณ์ บัวเนียม) สำหรับการช่วยเหลือในการวิเคราะห์ข้อมูลภูมิศาสตร์สารสนเทศ (GIS)

ขอขอบคุณอย่างสุดซึ่งสำหรับพี่น้องๆทุกคนในครอบครัว ที่ทั้งคอยให้กำลังใจในยามเหน็ดเหนื่อย และท้ายที่สุดขอขอบคุณภรรยา (ตูน) และลูกๆ (ฝักขม หนามเตยและลมกรด) ที่ให้โอกาส รวมถึงการสนับสนุนทางการเงินในการเรียนของข้าพเจ้า ขอขอบคุณที่อดทนต่อความยากลำบากทั้งมวลในช่วงที่ข้าพเจ้ามาเรียนหนังสือ

จตุรงค์ คงแก้ว

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ (ภาษาไทย)	(5)
บทคัดย่อ (ภาษาอังกฤษ)	(7)
กิตติกรรมประกาศ	(10)
สารบัญ	(11)
รายการตาราง	(14)
รายการภาพประกอบ	(16)
สัญลักษณ์คำย่อและตัวย่อ	(19)
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำวิจัย	1
2. คำถามวิจัย	5
3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
4. สมมติฐานการวิจัย	5
5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
6. นิยามศัพท์เฉพาะ	6
7. ขอบเขตของการวิจัย	8
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม	9
1. แนวคิดที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วม	9
1.1 แนวคิด ที่มาและลักษณะของทรัพยากรร่วม	9
1.2 แนวคิดและสภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรร่วมในประเทศไทย	16
2. แนวคิดที่เกี่ยวกับการจัดการร่วม	21
2.1 ความหมายและหลักการของการจัดการร่วมและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน	21
2.2 หลักการของการจัดการร่วมและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน	25
3. เครือข่ายชุมชน เครือข่ายทางสังคม สิทธิชุมชน	28
3.1. ชุมชน เครือข่ายชุมชน	28
3.2 สิทธิชุมชน	31
4. การมีส่วนร่วมของประชาชน	37
4.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม	37
4.2 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชน	38

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม (ต่อ)	
5. ข้อมูลและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา และการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเทศไทย	42
5.1 ข้อมูลและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา	42
5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเทศไทย	45
6. กรอบแนวคิดเรื่องการทำมาหากินที่ยั่งยืน	54
7. องค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม	59
8. กรอบแนวคิดการวิจัย	60
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	63
1. การเลือกพื้นที่วิจัย	63
2. การเข้าพื้นที่วิจัย	63
3. วิธีการและเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล	65
4. กลุ่มเป้าหมาย	66
5. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก	66
6. การจัดการและตรวจสอบข้อมูล	67
7. การวิเคราะห์ข้อมูล	68
8. ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	71
บทที่ 4 ผลการวิจัย การวิจารณ์ผลและสรุปผลการวิจัย	73
บทที่ 4 ตอนที่ 1 เรื่อง สามทศวรรษของการจัดการป่าชายเลน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชายฝั่ง : กรณีศึกษาชุมชนชายฝั่ง 4 แห่ง ในเขตทะเลอันดามัน	75
บทที่ 4 ตอนที่ 2 เรื่อง กระบวนการขอขยายเขตห้ามทำประมงเรืออวนลากและอวนรุน โดยเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่	145
บทที่ 4 ตอนที่ 3 กระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชายฝั่ง กรณีศึกษาเขตนุรักษ์หอยปะ ลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง	185
บทที่ 4 ตอนที่ 4 เรื่อง “เขตเลเสบ้าน” พลวัตและผลลัพธ์ในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดตรัง	215

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 บทสังเคราะห์งานวิจัย กระบวนการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของ เครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา	285
บทที่ 6 กรอบแนวคิด การจัดการทรัพยากรร่วมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน	321
เอกสารอ้างอิง	331
ภาคผนวก	351
ภาคผนวก ก แนวคำถามในการสัมภาษณ์	352
ภาคผนวก ข แบบสอบถามประกอบการวิจัย	356
ภาคผนวก ค แบบเก็บข้อมูลปริมาณปูม้า ในเขตเลเสบ้าน จังหวัดตรัง	362
ภาคผนวก ฅ ตัวชี้วัด ติดตามและประเมินผลการจัดการและการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน	364
ภาคผนวก ง สัตยาบันอ่าวพังงา	370
ภาคผนวก จ รางวัลลูกโลกสีเขียว	373
ภาคผนวก ฉ โครงการรณรงค์พิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต	375
ภาคผนวก ช กฎและระเบียบป่าชายเลนชุมชนของเครือข่ายชุมชนอ่าวพังงา	378
ภาคผนวก ซ รายชื่อคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนบ้านป่าคลอก	383
ภาคผนวก ฌ รายชื่อคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนบ้านกลาง	386
ภาคผนวก ญ รายชื่อคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนบ้านท่าสนุก	388
ภาคผนวก ฎ รายชื่อคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและกลุ่มอนุรักษ์หอยปะ บ้านทุ่งตะเชะ	390
ภาคผนวก ฏ โครงสร้างคณะกรรมการบริหารเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้าน	392
ภาคผนวก ฐ รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม กรณีเขตเลเสบ้าน	394
ภาคผนวก ท กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย	398
ภาคผนวก ฒ รายชื่อ ผู้ให้ข้อมูล (สัมภาษณ์)	400
ภาคผนวก ณ ภาพประกอบที่เกี่ยวข้อง	411
ประวัติผู้เขียน	427

รายการตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ระดับของสิทธิและความเป็นเจ้าของ	11
2	ความหมายของสิทธิชุมชนในทัศนะต่างๆ	35
3	งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วม ของชุมชน	53
4	ผู้ให้ข้อมูลหลักและข้อมูลอื่นๆ	67
5	พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนบ้านป่าคลอก	82
6	พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนบ้านกลาง	87
7	พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนท่าสนุก	90
8	พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนทุ่งตะเชะ	92
9	สาเหตุ ผลกระทบและการปรับตัวของชุมชนบ้านป่าคลอก	95
10	สาเหตุ ผลกระทบและการปรับตัวของชุมชนบ้านกลาง	98
11	สาเหตุ ผลกระทบและการปรับตัวของชุมชนบ้านท่าสนุก	100
12	สาเหตุ ผลกระทบและการปรับตัวของชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ	101
13	วัตถุประสงค์หลักจัดตั้งป่าชายเลนชุมชน	104
14	ลักษณะพื้นที่ของป่าชายเลน 4 ชุมชน	107
15	ลักษณะของกลุ่มหรือองค์กรในการจัดการป่าชายเลน	112
16	องค์กรสะพานเชื่อมและหน่วยงานสนับสนุน	115
17	ทุนห้าด้านในการดำเนินงานของชุมชนบ้านป่าคลอก	117
18	ทุนห้าด้านในการดำเนินงานของชุมชนบ้านกลาง	118
19	ทุนห้าด้านในการดำเนินงานของชุมชนบ้านท่าสนุก	119
20	ทุนห้าด้านในการดำเนินงานของชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ	120
21	ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการป่าชายเลน	123
22	การพิจารณาโอกาสและความยั่งยืนยาวของการจัดการป่าชายเลน	129
23	พัฒนาการประมงของไทยและอ่าวพังงา	148
24	ทุนห้าด้านในการดำเนินงานของชุมชนในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์หอยปะ	197
25	ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะ	201
26	การประเมินโอกาสและความยั่งยืนยาวของเขตอนุรักษ์หอยปะ	203
27	การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมในปัจจุบันของเขตอนุรักษ์หอยปะ	208
28	พัฒนาการจัดตั้งเขตเลเสบ้าน	224
29	ชนิดของเครื่องมือประมงของชาวประมงในเขตเลเสบ้าน	231
30	จำนวนและลักษณะการทำความผิดในเขตเลเสบ้าน	242
31	กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงในเขตเลเสบ้าน	242

รายการตาราง (ต่อ)

ตาราง		หน้า
32	กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียโดยอ้อมในเขตเลเสบ้าน	243
33	ทุนห้าด้านของเครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้าน	255
34	การพิจารณาโอกาสและความยั่งยืนยาวของเขตเลเสบ้าน	268
35	ลักษณะความเหมือนและความแตกต่างของพื้นที่	291
36	การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมในปัจจุบัน	301

รายการภาพประกอบ

ภาพที่		หน้า
1	แผนที่แสดงอาณาเขตอ่าวพังงา	8
2	ระดับการเข้าไปมีส่วนร่วมของรัฐในการจัดการประมง	23
3	ความสัมพันธ์ในการจัดการทรัพยากรระหว่างรัฐกับชุมชนในลักษณะที่รัฐเป็นผู้จัดการทรัพยากร	24
4	ความสัมพันธ์ในการจัดการทรัพยากรระหว่างรัฐกับชุมชน ในลักษณะที่รัฐเป็นฐานในการจัดการทรัพยากร	24
5	ความสัมพันธ์ในการจัดการทรัพยากรร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนในลักษณะที่ชุมชนเป็นฐานในการจัดการทรัพยากร รัฐทำหน้าที่เสริมแรงในการจัดการ	25
6	บันได 8 ขั้นสู่การมีส่วนร่วมของประชาชน	40
7	ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน	41
8	กรอบแนวคิดเกี่ยวกับทุน 5 ด้าน	55
9	กรอบแนวคิดเรื่องการทำมาหากินกับทุน 5 ด้าน	57
10	บทบาทที่หลากหลายขององค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม	60
11	กรอบแนวคิดการวิจัย	61
12	ภาพที่ 12 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	72
13	แผนที่แสดงพื้นที่ป่าชายเลนชุมชน 4 แห่งในฝั่งทะเลอันดามัน	77
14	กรอบแนวคิดในการทำงานของชุมชนกับองค์กรภายนอก	116
15	ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุน ปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ	122
16	แสดงพัฒนาการต่างๆเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลน	127
17	เขตห้ามใช้เครื่องมืออวนลาก อวนรุนทำการประมงในบริเวณอ่าวพังงา ตามประกาศกระทรวงเกษตรฯ เมื่อวันที่ 1 สิงหาคมพ.ศ. 2522	155
18	พื้นที่ปิดอ่าวกระบี่ ตามประกาศกระทรวงเกษตรฯ	157
19	แผนที่แสดงเขตหวงห้ามการทำประมงด้วยเรืออวนลาก อวนรุนในอ่าวพังงา ฉบับลงวันที่ 14 ธันวาคม 2541	163
20	แผนที่แสดงแนวเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ตามประกาศกระทรวงเกษตรฯ ลงวันที่ 9 ตุลาคม 2550 เรื่อง กำหนดห้ามใช้เครื่องมืออวนลาก และอวนรุนที่ใช้ประกอบเรือยนต์ทำการประมง ในที่จับสัตว์น้ำบางแห่ง (จังหวัดกระบี่)	167
21	เขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ตามประกาศในอ่าวพังงาและจังหวัดกระบี่ จากประกาศที่เกี่ยวข้องฉบับต่างๆ	168
22	แผนที่แสดงพื้นที่อนุรักษ์หอยปะ ของชุมชนในลุ่มน้ำปะเหลียน	186
23	แหล่งหอยปะและความหนาแน่นของหอยปะบริเวณปากแม่น้ำปะเหลียน	190

รายการภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
24	เรือคราดหอย ตะแกรงคราดหอย และลักษณะของหอยปะ	193
25	แผนที่แสดงพื้นที่เขตอนุรักษ์สัตว์พันธุ์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้าน	216
26	พัฒนาการตามช่วงเวลาของเครือข่ายชุมชน 4 หมูบ้าน ในเขตเลเสบ้าน	223
27	แสดงที่ตั้งของเขตเลเสบ้าน	229
28	จำนวนเครื่องมือประมงในเขตเลเสบ้าน	230
29	พื้นที่ทำประมงของชาวประมงสีหมูบ้านและพื้นที่เขตเลเสบ้าน	233
30	ความหนาแน่นในพื้นที่การทำประมงของชาวประมงสีหมูบ้าน	234
31	ความหนาแน่นในการทำประมงของชาวประมงบ้านเกาะมุกด์	235
32	ความหนาแน่นในการทำประมงของชาวประมงจากบ้านควนตุงกู	236
33	ความหนาแน่นในการทำประมงของชาวประมงจากบ้านน้ำราบ	237
34	ความหนาแน่นในการทำประมงของชาวประมงจากบ้านฉางกลาง	238
35	ลักษณะช่องการติดต่อสื่อสารและการสนับสนุนระหว่างองค์กรภายนอกกับ เครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้าน	252
36	แสดงความสัมพันธ์ของเครือข่ายเขตเลเสบ้านกับเครือข่ายอื่นๆ	254
37	ค่าเฉลี่ยในการจับปูม้าของชาวประมงในเขตเลเสบ้าน	266
38	อัตราการจับปูม้าจำแนกตามขนาดและรายปี	267
39	ลำดับขั้นในการจัดการร่วม	318
40	บทบาทและผู้เกี่ยวข้องในการจัดการร่วมที่ปรับเปลี่ยนได้	319
41	กรอบแนวคิดในการจัดการเขตอนุรักษ์หรือเขตการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน	323
42	นายชวน หลีกภัย เป็นประธานในพิธีเปิดเขตอนุรักษ์หอยปะบ้านทุ่งตะเชะ	412
43	นายน้อม ฮันแย็ก และนายบัญญัติ ศรีเพชร แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน ชุมชน บ้านทุ่งตะเชะ	412
44	เรือคราดหอย บริเวณบ้านแหลม ตำบลวังวน อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ถ่าย จากบริเวณเขตอนุรักษ์หอยปะ	413
45	เขตอนุรักษ์หอยปะ บ้านทุ่งตะเชะ ตำบลทุ่งกระปือ อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง	413
46	ชาวประมงอวนปูม้า บ้านควนตุงกู ตำบลบางสัก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง	414
47	สัมภาษณ์ นายพิศิษฐ์ ชาญเสนาะ ผู้อำนวยการมูลนิธิหยาดฝน	414
48	การสนทนากลุ่ม เขตเลเสบ้าน ครั้งที่ 1	415

รายการภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
49	การสนทนากลุ่ม เขตเลเสบ้าน ครั้งที่ 2	415
50	ลักษณะเรือประมงและเครื่องมือไชปู บ้านน้ำราบ ตำบลบางสัก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง	416
51	เก็บข้อมูลการขอขยายเขตห้ามเรือประมงอวนลาก อวนรุน ตำบลแหลมสัก อำเภอกำลัง จังหวัดกระบี่	416
52	ป่าชายเลนชุมชน บ้านท่าสนุก จังหวัดพังงา	417
53	กิจกรรมปลูกป่าชายเลนในป่าชายเลนชุมชน บ้านท่าสนุก ตำบลมะรุ่ย อำเภอกำลัง จังหวัดพังงา	417
54	ป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ	418
55	ป่าชายเลนชุมชน บ้านกลาง จังหวัดพังงา	418
56	เก็บข้อมูลภาคสนามบ้านกลาง จังหวัดพังงา	419
57	เก็บข้อมูลภาคสนามบ้านกลาง จังหวัดพังงา	419
58	เก็บข้อมูลภาคสนามบ้านป่าคลอก	420
59	เก็บข้อมูลภาคสนาม บ้านควนตุงกู จังหวัดตรัง	420
60	เก็บข้อมูลภาคสนาม เกาะศรีบอยา อำเภอนิวคลอง จังหวัดกระบี่	421
61	เก็บข้อมูลภาคสนาม ตำบลเกาะกลาง อำเภอกะลันตา จังหวัดกระบี่	421
62	นายอำหมีด คำนิงการ (ขวา) แกนนำการจัดการป่าชุมชนบ้านท่าสนุก จังหวัดพังงา	422
63	นายจตุรณ ราชพล (ขวา) แกนนำด้านการจัดการป่าชายเลนชุมชน บ้านป่าคลอก จังหวัดภูเก็ต	422
64	นายน้อม ฮันเย็ก แกนนำด้านการจัดการป่าชายเลนและการอนุรักษ์หอยปะ บ้านทุ่งตะเชะ จังหวัดตรัง	423
65	นายประสาน โบบทอง แกนนำด้านการจัดการป่าชายเลนชุมชน บ้านกลาง จังหวัดพังงา	423
66	เป็นกลุ่มแปลภาษาระหว่างการมาทัศนศึกษาดูงานของข้าราชการจากประเทศบังคลาเทศ บ้านท่าสนุก จังหวัดพังงา	424
67	เป็นกลุ่มแปลภาษาระหว่างการมาเก็บข้อมูลงานวิจัยของนักวิจัยจากมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ (Rockefeller Foundation) บ้านควนตุงกู จังหวัดตรัง	424
68	ต้นฉบับใบเสร็จที่นำมาใช้ในการบันทึกข้อมูลปริมาณปูม้า	425
69	ต้นฉบับใบเสร็จที่นำมาใช้ในการบันทึกข้อมูลปริมาณปูม้า	425

สัญลักษณ์คำย่อและตัวย่อ

BOBP	Bay of Bengal Program
CBFM	Community Based Fishery Management
CBM	Community Based Monitoring
CCA	Community Conserved Area
CHARM	Coastal Habitats and Resources Management Project
CSR	Corporate Social Responsibility
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations
GIS	Geographic Information Systems
IUU	Illegal, Unreported and Unregulated
MCS	Monitoring Control and Surveillance Strengthening Program
NGO	Non-Government Organizations
SIF	Social Investment Fund
TILS	Tsunami Impacts in Laem Son
ฉก. ตำรวจ	ตำรวจชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจ
พรก.	พระราชกำหนด
พรบ.	พระราชบัญญัติ
มทร.ตรัง	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง
อช.	อุทยานแห่งชาติ
อบจ.	องค์การบริหารส่วนจังหวัด
อบต.	องค์การบริหารส่วนตำบล
อพช.	องค์กรพัฒนาเอกชน

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำวิจัย

ที่ดิน ป่าไม้ ทะเล แร่ธาตุ แหล่งน้ำ แหล่งประมง พืชหญ้าเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ เป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติสำคัญที่มีอยู่อย่างจำกัด และมนุษย์ต้องใช้เป็นปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีวิต เพื่อให้การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ร่วมกันเป็นไปอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม แต่ละพื้นที่ แต่ละสังคม และแต่ละชุมชน จึงจำเป็นต้องมีระบบการจัดการทรัพยากรเหล่านั้นของตนเอง ในสังคมที่ยังเป็นระบบชุมชนดั้งเดิม จึงใช้จารีต ระเบียบจริยธรรม ศีลธรรม กติการ่วมหรือข้อตกลงของชุมชนในการจัดการทรัพยากร (Ostrom 1990, บวรศักดิ์ อุวรรณโณ 2536 และชลธิรา สัตยาวัฒนา 2546) เมื่อเข้าสู่ยุครัฐชาติและการพัฒนาแนวคิดเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ ข้อกังวลเกี่ยวกับปัญหาการมีผู้ใช้ทรัพยากรมากไป การใช้ทรัพยากรเกินพอดี และการมุ่งผลตอบแทนสูงสุดทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้รัฐบาลของแต่ละประเทศเข้าแทรกแซง เพื่อกำกับ ควบคุมและจัดสรรการใช้ทรัพยากรด้วยตัวเอง ผ่านกระบวนการสำคัญสองอย่างคือ การดูแลควบคุมโดยตรงจากรัฐ เช่น การประกาศเขตสงวนประเภทต่างๆ และการให้สัมปทานหรือการให้เช่ากับเอกชน ซึ่งในระยะเวลาดังกล่าวมีการค้นพบว่า กลไกการจัดการดังกล่าวนอกจากไม่ประสบความสำเร็จ หรือมีประสิทธิภาพ มากนัก ยังเอื้อประโยชน์ให้กับผู้มีอิทธิพลและกลุ่มทุนสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้ มากกว่าชุมชนขนาดเล็กที่ไม่มีทุนและอำนาจสร้างความเสียหายและความเสื่อมโทรมให้กับฐานทรัพยากร รวมทั้งสร้างความขัดแย้งทั้งระหว่างรัฐกับผู้ใช้ประโยชน์ และระหว่างผู้ใช้ประโยชน์ด้วยกันเอง (ยศ สันตสมบัติ 2542, Reeves et al. 1999, Pinedo et al. 2000)

เมื่อระบบการจัดการที่มีรัฐเป็นศูนย์กลาง หรือรัฐเป็นผู้ควบคุมกำกับดูแลฐานทรัพยากรเพียงลำพังล้มเหลว ดังกล่าวข้างต้น จึงมีการศึกษาว่ามีการจัดการทรัพยากร ที่มีประสิทธิภาพในรูปแบบอื่นๆหรือไม่ งานวิจัยที่สร้างจุดเปลี่ยนต่อกระบวนการจัดการทรัพยากรที่สำคัญ ทำให้ชุมชนวิชาการหันมาให้ความสำคัญกับรูปแบบการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน คือ การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรขนาดเล็กและขนาดกลาง เช่น การจัดการป่าไม้ เหมืองฝาย เขื่อนและการประมง ในหลายพื้นที่ทั่วโลกของ Schlager and Ostrom ในปี 1992 และของ Ostrom (1990, 2010) ซึ่งพบว่าในหลายกรณี ผู้ใช้ทรัพยากรสามารถจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ และการจัดการทรัพยากรโดยภาครัฐจะมีประสิทธิภาพต่ำกว่าการจัดการโดยองค์กรชุมชน ดังนั้น Schlager and Ostrom (1992) จึงเสนอว่าจำเป็นต้องยอมให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามาจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง ในลักษณะที่หลากหลายและมีขนาดเล็ก (Small Scale) อย่างสอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นนั้น ทั้งทางกายภาพและวัฒนธรรม

แม้จะมีข้อเสนอให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการทรัพยากรเองแล้วก็ตาม แต่ยังมีประเด็นคำถาม คือ การให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการทรัพยากรนั้น ไม่ได้ประสบความสำเร็จทุกพื้นที่หรือทุกชุมชน เพราะปัญหาการจัดการทรัพยากรเป็นเรื่องยากและซับซ้อน ชุมชนท้องถิ่นต้องร่วมกันสร้างกฎเกณฑ์

ในการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรร่วมกัน ทั้งภายในชุมชนของตนเอง และเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นๆ ในระบบนิเวศที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเดียวกันนั้นด้วย และเงื่อนไขที่การจัดการทรัพยากรร่วม หรือการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนจะประสบความสำเร็จได้นั้น มีโอกาสเกิดขึ้นน้อย มีเพียงบางพื้นที่เท่านั้นที่มีลักษณะเงื่อนไขต่างๆ ที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรให้ประสบความสำเร็จ ประเด็นสำคัญต่อมา คือ ปัจจัยหรือเงื่อนไขอะไร ที่ทำให้ชุมชนผู้ใช้ทรัพยากรหนึ่งๆ สามารถจัดการทรัพยากรได้สำเร็จ ปัจจัยใดที่จะเอื้อให้ชุมชนเหล่านี้ สามารถปรับตัวและอยู่รอดในระบบนิเวศและสังคมที่ซับซ้อนต่อไปได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน (Adaptive Capacity and Resilience) (Dietz et al. 2003) และต้องเลิกมองการแก้ปัญหาหรือการจัดการทรัพยากรแบบยาสารพัดนึก (Panaceas) (Ostrom et al. 2007) กล่าวคือ ต้องเลิกคิดว่า ปัญหาทั้งปวงสามารถใช้แบบจำลองลักษณะเดียวกัน และสามารถแก้ไขแบบเดียวกันได้ทั้งหมด ในแต่ละพื้นที่ แต่ละสถานการณ์ มีปัจจัยและบริบทเฉพาะซึ่งปฏิสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน และเชื่อมโยงกันหลายระดับ จึงจำเป็นต้องวิเคราะห์และวินิจฉัยปัญหาอย่างรอบด้าน แล้วจึงค่อยเสนอแนวทางการจัดการ ซึ่งในบางกรณี การจัดการโดยรัฐอาจเหมาะสม ในบางกรณีการจัดการโดยเอกชนอาจเหมาะสมกว่า บางกรณีความร่วมมือระหว่างรัฐ เอกชน และชุมชนอาจเหมาะสมที่สุด และบางกรณีให้ชุมชนจัดการเองก็เพียงพอแล้ว (Ostrom et al. 2007) ทั้งนี้ในการจัดการทรัพยากรร่วม ต้องคำนึงถึงประเพณีท้องถิ่น โครงสร้างทางสังคม นโยบายเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงด้านอาหาร ฯลฯ บางเงื่อนไขอาจสามารถใช้เครื่องมือจากภายนอกชุมชนได้ แต่บางเงื่อนไขต้องใช้เครื่องมือภายในชุมชน (Pomeroy et al. 2001) ดังนั้นในการที่จะจัดการทรัพยากรร่วม ให้ประสบความสำเร็จนั้น จำเป็นต้องค้นหาและเชื่อมโยงประเด็น ข้อมูล และความรู้ทางวิชาการ ซึ่งยังมีข้อจำกัดเกี่ยวกับลักษณะ ขนาด เงื่อนไข ปัจจัย เครื่องมือ รูปแบบที่เหมาะสมของการจัดการ และความสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่น โครงสร้างทางสังคม และนโยบายเศรษฐกิจสังคม ของแต่ละพื้นที่และสถานการณ์

สำหรับแนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมในประเทศไทยนั้น ในอดีตชุมชนต่างๆ ล้วนมีระบบจารีตในการใช้ประโยชน์ จัดการ และบำรุงรักษาทรัพยากร ที่มีประสิทธิภาพของชุมชนดั้งเดิมอยู่แล้ว (วิเชียร อันประเสริฐ 2547 ยศ สันตสมบัติ 2547 อุไรวรรณ แสงศร 2547 ชลธิรา สัตยาวัฒนา 2546 และโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ 2549) แต่การจัดการทรัพยากรของชุมชนดั้งเดิมเริ่มมีปัญหาและสั่นคลอน เมื่อรัฐไทยสมัยใหม่แยกชุมชนออกไปจากระบบการจัดการทรัพยากร โดยเข้ามาสร้างสิทธิและอำนาจในการจัดการเหนือทรัพยากรแต่เพียงผู้เดียว ในช่วงยุคหลัง เช่น การโอนสิทธิการทำไม้มาอยู่กับกรมป่าไม้ในปี พ.ศ. 2440 การออก พรบ.ประมง พ.ศ. 2490 การประกาศพื้นที่อนุรักษ์ และการให้สัมปทานการทำไม้ เหมือนแร่ จนทำให้เกิดการแย่งชิงฐานทรัพยากรและสร้างความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับชุมชนและผู้ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น (อานันท์ กาญจนพันธ์ 2543, ประยงค์ ดอกคำไย 2543, อุดม หนูทอง 2546, สมเจตนา มณีโมไนย 2546) จากผลกระทบที่สำคัญและรุนแรงที่มีต่อชุมชน ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการจัดการทรัพยากรเพียงลำพังของประเทศไทย ดังที่กล่าวมาข้างต้น จึงมีงานวิจัยจำนวนมากเรียกร้องให้คืนสิทธิการจัดการทรัพยากรกลับไปให้ชุมชนหรือให้ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรมากขึ้น (อานันท์ กาญจนพันธ์ 2543, ชลิตา บัณฑุงศ์ และคณะ 2543, ศรีสมภพ จิตรภิมย์ศรี และคณะ 2545, เลิศชาย ศิริชัย และคณะ 2546, สมเจตนา มณีโมไนย 2546, อุดม หนูทอง 2546, โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

ภาคใต้ 2549, อนุวัฒน์ ทวีวัฒนา 2551, บำเพ็ญ เขียวหวาน 2550, บำเพ็ญ เขียวหวาน และคณะ 2552, เบญจมาศ โชติทอง และคณะ 2553, พรพิมล เชื้อดวงมุข 2554 และ Tavorn and Srisontisuk 2012)

ในกรณีของการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณอ่าวพังงา ซึ่งนับเป็นหนึ่งในระบบนิเวศขนาดใหญ่และมีความสมบูรณ์ของประเทศไทย ครอบคลุมพื้นที่ทั้งบนบกและทะเล กว่า 10,347 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยฐานทรัพยากรขนาดใหญ่และมีความสำคัญ เช่น แหล่งหญ้าทะเล ป่าชายเลนที่สมบูรณ์ แนวปะการัง เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ รวมทั้งเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ทะเลหายากและใกล้สูญพันธุ์ (สมเด็จพระรัตนวชิรมุนี และคณะ 2548) เป็นแหล่งสร้างผลผลิตทางการประมง เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ แหล่งท่องเที่ยว และเป็นที่ตั้งของชุมชนชายฝั่งขนาดใหญ่ (กรมประมง 2555) โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนชายฝั่งดั้งเดิม ซึ่งยังต้องพึ่งพิงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพ (เบญจมาศ โชติทอง และคณะ 2553) เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง อันเป็นผลมาจากแนวคิดการจัดการทรัพยากรที่รวมศูนย์ไว้กับราชการส่วนกลาง ทิศทางการพัฒนาด้านการประมงและการจัดการทรัพยากรทางทะเลที่ล้มเหลว ของหน่วยงานราชการ ตั้งแต่ยุคอดีตถึงปัจจุบัน (กังวาลย์ จันทรโชติ 2541ก) ทำให้ชุมชนชายฝั่งมีการปรับตัวจากผลกระทบต่างๆ จนสามารถพัฒนาเป็นเครือข่ายชุมชน และเข้ามามีส่วนร่วมในการปกป้อง อนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรทางทะเล ซึ่งสามารถสรุปผลกระทบและการปรับตัวของเครือข่ายชุมชน ดังนี้

ในช่วงก่อน พ.ศ. 2503 ซึ่งเป็นยุคที่การประมงของไทยส่วนใหญ่ยังเป็นการประมงเพื่อชีพ ในช่วงปลายยุคนี้ รัฐเริ่มมีความพยายาม ในการส่งเสริมให้มีการพัฒนาเครื่องมือ และการทำประมงที่มีประสิทธิภาพสูง (ขจรศักดิ์ เวชชการณีย์ 2524) มีการก่อตั้งกรมประมงและสถานีประมงทะเลแห่งแรกของประเทศขึ้น ชุมชนชายฝั่งส่วนใหญ่ยังสามารถใช้ประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลได้ดี ผลกระทบสำคัญในยุคนี้ส่วนใหญ่เกิดจากการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลน เนื่องจากการเปิดสัมปทานทำไม้ในป่าชายเลน (สมาคมหยาดฝน 2555, Sudtongkong and Web 2008) จนถึงช่วง พ.ศ. 2503 – พ.ศ. 2515 ยุคนี้อีกถือว่าเป็นยุคทองของการประมงไทย (ขจรศักดิ์ เวชชการณีย์ 2524) มีการส่งเสริมให้เอกชนบุกเบิกพื้นที่ประมงใหม่ๆ พัฒนารูปแบบและเครื่องมือประมง ไปสู่ประมงพาณิชย์ที่ใช้เครื่องมือการจับสัตว์น้ำที่มีประสิทธิภาพสูง เช่น อวนลาก อวนรุน เป็นต้น (กังวาลย์ จันทรโชติ 2541ก) แต่ชุมชนชายฝั่งก็ยังคงได้รับผลกระทบไม่มากนัก เนื่องจากท้องทะเลยังคงมีความอุดมสมบูรณ์อยู่พอสมควร ยกเว้นช่วงสุดท้ายของยุคที่บางพื้นที่เริ่มมีผลกระทบจากการลดลงของจำนวนสัตว์น้ำ เนื่องจากการลดลงอย่างรวดเร็วของป่าชายเลน จากการทำสัมปทาน อย่างไรก็ตามความรับผิดชอบ (Sudtongkong and Web 2008, สมาคมหยาดฝน 2555) แต่หลังจากผ่านช่วงนี้มาจนถึงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2530 ซึ่งอุตสาหกรรมการประมง การส่งออกสัตว์น้ำและอุตสาหกรรมต่อเนื่องมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทั้งยังมีการประกาศเขตเศรษฐกิจพิเศษของเพื่อนบ้านทำให้เรือประมงพาณิชย์จำนวนหนึ่งลักลอบเข้ามาทำการประมงใกล้ชายฝั่งมากขึ้น (ชลิตา บัณฑุวงศ์ และคณะ 2543) ผลผลิตทางการประมงที่ชุมชนชายฝั่งจับได้จึงมีจำนวนน้อยลง (Juntarashote 2012) บางพื้นที่จึงเริ่มมีองค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Governmental

Organizations: NGOs) เข้าไปทำกิจกรรมกับชุมชน เกี่ยวกับการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากร (สมาคมหยาดฝน 2555)

แม้ต่อมา (พ.ศ. 2530 - พ.ศ. 2545) ผลผลิตด้านการประมงในทะเลอันดามันยังสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Juntarashote 2012) แต่ได้สร้างปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประมงพื้นบ้านกับประมงพาณิชย์อย่างรุนแรง และช่วงนี้พื้นที่ป่าชายเลนจำนวนมากถูกบุกรุก ครอบครอง และบุกเบิกเพื่อทำนาุ้ง ชุมชนชายฝั่งซึ่งได้รับผลกระทบจากความอุดมสมบูรณ์ของทะเลที่น้อยลงอยู่แล้ว ยิ่งได้รับผลกระทบมากขึ้น จึงเริ่มมีการรวมตัวเป็นเครือข่ายของตนเอง เช่น ชมรมประมงพื้นบ้านอันดามัน/ภาคใต้ (โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ 2549) แต่การเข้าไปมีส่วนร่วม ในการจัดการทรัพยากรในช่วงนี้ ยังเป็นรูปแบบของการไล่จับกุมเรือประมงผิดกฎหมาย การเดินขบวน เรียกร้องความเป็นธรรม การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นหลัก (สมบูรณ์ คำแหง (สัมภาษณ์), 11 เมษายน 2555) จนถึงช่วงเวลาต่อมา (พ.ศ. 2545 - พ.ศ. 2556) การต่อสู้ มีการคลี่คลาย และเปลี่ยนรูปแบบ เนื่องจากในช่วงนี้ชุมชนชายฝั่งมีประสบการณ์การต่อสู้มากขึ้น มีบทเรียน องค์ความรู้ และพันธมิตรทั้งจากหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศ (ภาคภูมิ วิธานศิริวัฒน์ (สัมภาษณ์) 16 มีนาคม 2555) พัฒนาการที่สำคัญในช่วงนี้ คือการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย แล้วจัดตั้งพื้นที่การอนุรักษ์หรือพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของชุมชน อันมีเป้าหมายเพื่อปกป้อง อนุรักษ์และจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง ไปสู่ความยั่งยืน และสร้างฐานชีวิตที่มั่นคงให้แก่ชุมชนในหลายรูปแบบ เช่น ป่าชายเลนชุมชน เขตอนุรักษ์หญ้าทะเล เขตอนุรักษ์สัตว์น้ำวัยอ่อน เขตอนุรักษ์พะยูน เป็นต้น

การจัดการทรัพยากรในรูปแบบดังกล่าวข้างต้น นับเป็นพัฒนาการใหม่ของการจัดการทรัพยากรในประเทศไทย แต่งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มุ่งศึกษาเกี่ยวกับปัจจัย เงื่อนไข และระดับการมีส่วนร่วมของบุคคลในการจัดการทรัพยากร หรือมุ่งศึกษาเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร การจัดตั้งองค์กรชุมชนและพัฒนาการขององค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร รวมไปถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน (ชลิตา บัณฑุงค์ 2543, Pomeroy et al. 2001, โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ 2549, Fleishman 2006, เพ็ญญา จันท์แดง 2550, Sudtongkong and Web 2008, ปัทมาวดี ชูชุกี และชล บุนนาค 2552, Nasuchon and Charles 2010, เบญจมาศ โชติทอง และคณะ 2553, พรพิมล เชื้อดวงผุย 2554, นฤตม ทิมประเสริฐ 2554 และวัชรินทร์ ถิ่นกลาง 2555)

จากการตรวจสอบเอกสาร ผู้วิจัยยังไม่พบการศึกษาเกี่ยวกับการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์หรือการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง ที่เจาะจงเฉพาะเขตพื้นที่/ระบบนิเวศและระบบเครือข่าย ทั้งในด้านพัฒนาการ รูปแบบ แนวคิด เงื่อนไขในการจัดตั้ง ตัวแปรในการบริหารจัดการ ความเป็นเครือข่าย การปรับตัว การขับเคลื่อนเครือข่าย รูปแบบการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ประสิทธิภาพและระดับความสำเร็จ ในการบริหารจัดการพื้นที่ของเครือข่ายชุมชน ทั้งที่พื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา เป็นพื้นที่ซึ่งมีพัฒนาการมาพอสมควร มีรูปแบบ บริบททางสังคม และระบบนิเวศที่หลากหลาย มีระดับความสำเร็จและความล้มเหลวที่แตกต่างกัน หากมีการศึกษากระบวนการดังกล่าวอย่างเป็นระบบจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง และสามารถพัฒนาเป็น

กรอบแนวคิดการจัดการทรัพยากร โดยเครือข่ายชุมชนชายฝั่งแก่เครือข่ายชุมชนอื่น ทั้งในระดับท้องถิ่นและประเทศไปสู่การจัดการทรัพยากรที่มีความยั่งยืนได้ในโอกาสต่อไป ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมุ่งทำความเข้าใจและรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยเครือข่ายชุมชนในพื้นที่อ่าวพังงา ทั้งในด้านรูปแบบ ขั้นตอน เงื่อนไข ปัจจัย และผลลัพธ์ ของการจัดตั้งพื้นที่การจัดการพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา

2. คำถามวิจัย

การวิจัยเรื่องกระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา แบ่งคำถามการวิจัยออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 คำถามวิจัยครอบคลุม 7 พื้นที่วิจัย (รายละเอียดในหัวข้อพื้นที่และขั้นตอนการวิจัย) ดังนี้

1. รูปแบบและขั้นตอนในการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา เป็นอย่างไร

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดตั้งพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา มีอะไรบ้าง

ระยะที่ 2 คำถามวิจัยนี้เลือกศึกษาเชิงลึกเฉพาะพื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน 4 หมู่บ้าน (เขตเลเสบ้าน) ของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งเขตเลเสบ้าน จังหวัดตรัง ดังนี้

3. ผลเบื้องต้นของการจัดตั้งพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งเขตเลเสบ้าน เป็นอย่างไร

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบ ขั้นตอนและผลลัพธ์เบื้องต้น ของกระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา

2. เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเล โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา

4. สมมติฐานการวิจัย

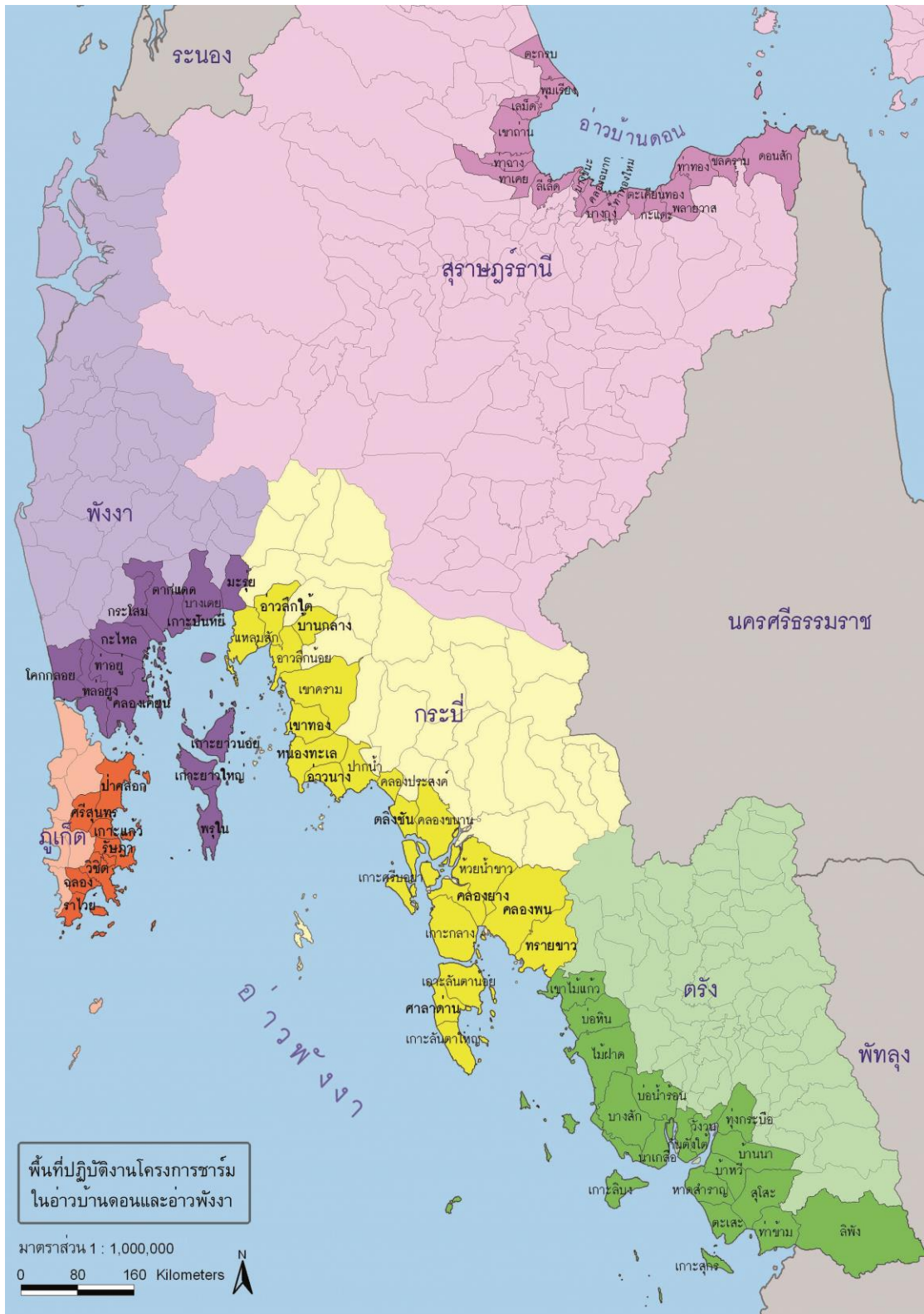
ความสำเร็จและความยั่งยืนในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขด้านนโยบาย ข้อกฎหมาย การมีส่วนร่วมของรัฐ เงื่อนไขขององค์กรสะพานเชื่อม (Bridging Organization) จากภายนอก บทบาท ความเข้มแข็งและเงื่อนไขของผู้นำ และตัวแปรด้านสถานการณ์ในชุมชนและแรงกดดันจากสถานการณ์สิ่งแวดล้อมจากภายนอกชุมชน

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เครือข่ายชุมชนชายฝั่งสามารถนำผลการศึกษาที่ได้เป็นชุดความรู้และประสบการณ์ในการปรับปรุงและพัฒนาการทำงานของตนต่อไปได้
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการศึกษาไปกำหนดยุทธศาสตร์การส่งเสริมจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น
3. สามารถยกระดับความรู้เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาเขตพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งให้เป็นกรอบแนวคิดในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง แก่ชุมชนอื่นๆได้

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

1. กระบวนการพัฒนา หมายถึง กระบวนการทำงานของเครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่งในพื้นที่ของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. พื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง หมายถึง พื้นที่ทางทะเลและ/หรือชายฝั่งทะเลที่ถูกจัดการโดยระบบ แบบแผน และกติการ่วมของชุมชน/เครือข่ายชุมชนในการใช้ประโยชน์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยได้รับการยอมรับทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการจากหน่วยงานราชการ ทั้งนี้ในงานวิจัยนี้ แบ่งประเภทพื้นที่วิจัยออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่
 - 2.1 พื้นที่ด้านการอนุรักษ์และการจัดการประมง
 - 2.2 พื้นที่ด้านการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน
 - 2.3 พื้นที่ห้ามการทำประมงอวนลาก อวนรุน
3. การมีส่วนร่วม หมายถึง การเห็นพ้องต้องกันในการเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาของคน ชุมชน และเครือข่ายชุมชน ตั้งแต่ขั้นการร่วมเสนอปัญหา การหาทางแก้ไขปัญหา การตัดสินใจ ออกแบบ กฎ กติกาในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและการรับผลประโยชน์จากการจัดการในพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเล
4. เครือข่ายชุมชนชายฝั่ง หมายถึง กลุ่มคนและชุมชนชายฝั่งทะเลหรือเขตพื้นที่ต่อเนื่องในระบบนิเวศอ่าวพังงา ประกอบด้วยบางส่วนของจังหวัดภูเก็ต พังงา กระบี่และตรัง ซึ่งได้รวมตัวกันเป็นเครือข่ายทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนกระบวนการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งร่วมกัน
5. อ่าวพังงา หมายถึง พื้นที่ในระบบนิเวศทางทะเลที่ต่อเนื่องกันตั้งแต่จังหวัดภูเก็ต พังงา กระบี่และตรัง โดยอ้างอิงพื้นที่ตามพื้นที่การทำงานของโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (Coastal Habitats and Resources Management Project: CHARM) ดังภาพที่ 1

7. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา นี้มีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

7.1 พื้นที่วิจัย

พื้นที่วิจัย ใช้การเลือกพื้นที่แบบเจาะจงในบริเวณชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา โดยพิจารณาจากเกณฑ์ดังต่อไปนี้

7.1.1 เป็นพื้นที่ที่ชุมชนมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายทางสังคมโดยมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและจัดการทรัพยากรธรรมชาติทะเลและชายฝั่งด้วยตนเอง

7.1.2 เป็นพื้นที่ที่เครือข่ายชุมชนชายฝั่งมีการประกาศพื้นที่จัดการทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลและชายฝั่งของตนเอง และได้รับการยอมรับทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการจากหน่วยงานราชการ ประกอบด้วยพื้นที่ดังต่อไปนี้

- 1) ป่าชายเลนชุมชนบ้านป่าคโลก ตำบลป่าคโลก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต
- 2) ป่าชายเลนชุมชนบ้านกลาง ตำบลบางเตย อำเภอเมือง จังหวัดพังงา
- 3) ป่าชายเลนชุมชนบ้านท่าสนุก ตำบลมะรุ่ย อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา
- 4) ป่าชายเลนทุ่งตะเชะ ตำบลทุ่งกระปือ อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง
- 5) เขตอนุรักษ์หอยปะ กลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง
- 6) เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำสัตว์น้ำวัยอ่อน 4 หมู่บ้าน (เขตเลเสบ้าน) จังหวัดตรัง
- 7) การขอขยายเขตประมง 5,400 เมตร ของเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง จังหวัดกระบี่

7.2 ระยะเวลาการทำวิจัย

ระยะเวลาการวิจัย ระหว่างเดือน พฤษภาคม 2556 ถึงเดือน มกราคม 2559

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรมและสารสนเทศ (information) ที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้ มุ่งทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ในมิติของพัฒนาการการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร ใน 2 ประเด็นสำคัญ คือ

ประเด็นที่ 1 ว่าด้วยรูปแบบของการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชนประกอบด้วยแนวคิดและทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การจัดการทรัพยากรร่วม
2. การจัดการร่วม

ประเด็นที่ 2 ว่าด้วยกระบวนการเกี่ยวกับการจัดตั้งเขตพื้นที่ดังกล่าวและพัฒนาการในเชิงสังคมของเครือข่ายชุมชน จึงมีแนวคิดและทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

3. เครือข่ายสังคม เครือข่ายชุมชนและสิทธิชุมชน
4. การมีส่วนร่วมของประชาชน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
6. กรอบแนวคิดการทำมาหากิน
7. องค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม

การทบทวนวรรณกรรมประเด็นที่ 1 รูปแบบของเขตการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ประกอบด้วยแนวคิดและทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดว่าด้วยการจัดการทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resources)

เนื่องจากการเข้าไปมีส่วนร่วมหรือการเข้าไปจัดการทรัพยากรของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งนั้น ถือเป็นกรอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรแบบหนึ่ง การที่จะทำความเข้าใจกระบวนการจัดการทรัพยากรทางทะเลของเครือข่ายชุมชนได้นั้น จึงต้องทำความเข้าใจโครงสร้างของระบบกรรมสิทธิ์หรือกระบวนการเข้าถึงทรัพยากรเสียก่อน

1.1 แนวคิด ที่มาและลักษณะของทรัพยากรร่วม

ระบบกรรมสิทธิ์เหนือทรัพย์สินนั้น มีที่มาจากแนวคิดพื้นฐานด้านเศรษฐศาสตร์และด้านมานุษยวิทยา ซึ่งให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องทรัพย์สิน (Property) สิทธิในทรัพย์สิน

(Property rights) และระบบกรรมสิทธิ์ (Property rights regimes) เป็นหลัก ซึ่งมีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายคน ดังนี้

Bromley (1991,15) มองว่า ทรัพย์สิน คือ กระแสของผลประโยชน์ (a stream of benefit) และกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน คือ ความสามารถที่จะกีดกันไม่ให้คนอื่นได้รับผลประโยชน์เหนือทรัพย์สินนั้นและสิทธิหรือกรรมสิทธิ์นั้น ไม่ใช่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพย์สิน แต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้เป็นเจ้าของกับบุคคลอื่นเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้น และสิทธิจะดำรงอยู่ได้ด้วยเงื่อนไขทางสังคมที่ระบุหน้าที่และข้อผูกมัดที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่นั้น ดังนั้น ทรัพย์สิน จึงหมายถึง กระแสผลประโยชน์ ไม่ใช่ตัววัตถุสิ่งของ ส่วนเจ้าของ หมายถึง ผู้มีสิทธิถือครองกระแสผลประโยชน์และการกีดกัน ส่วนบุคคลอื่น หมายถึง ผู้ที่ต้องปฏิบัติตามและเคารพสิทธิของผู้เป็นเจ้าของ

Ostrom and Schlager (1996, 128-133) นิยามความหมายของสิทธิว่า เป็นผลผลิตของกฎเกณฑ์ แต่ไม่ใช่กฎเกณฑ์และทรัพย์สิน คือ อำนาจที่สามารถใช้บังคับต่อการกระทำบางอย่างในขอบเขตหนึ่งๆ สิทธิดังกล่าวจะมีผลบังคับใช้ได้ก็ต่อเมื่อมีระบบอำนาจขึ้นมาปกป้องผลประโยชน์ของผู้มีสิทธิในทรัพยากรนั้นๆ สิทธิจึงไม่ใช่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งของ แต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับบุคคลอื่นๆ และนักวิชาการทั้งสองได้แบ่งระดับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรประเภทที่ต้องใช้ร่วมกันหรือทรัพยากรร่วม (Common-pool resources) และจำแนกความเป็นเจ้าสิทธิในทรัพยากรร่วม ออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่

1. สิทธิในการเข้าถึง (Access right) หมายถึง สิทธิในการเข้าไปกำหนดพื้นที่ทางกายภาพและได้รับประโยชน์จากทรัพยากร

2. สิทธิในการเก็บเกี่ยว (Withdrawal right) หมายถึง สิทธิในการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากทรัพยากร

3. สิทธิในการจัดการ (Management right) หมายถึง สิทธิในการกำหนดกฎเกณฑ์แบบแผนการใช้ทรัพยากรและการทำให้ทรัพยากรนั้นอยู่ในสภาพดี มีอำนาจในการควบคุมการใช้ทรัพยากรของผู้ที่มีสิทธิในการเก็บหา ผู้ที่มีสิทธิในการจัดการมีสิทธิอำนาจในการกำหนดกฎเกณฑ์ในการเก็บเกี่ยวว่า อะไร เมื่อใด ที่ไหนและอย่างไรในการใช้ทรัพยากร

4. สิทธิในการกีดกัน (Exclusion right) หมายถึง สิทธิในการกำหนดว่าใครบ้างที่สามารถเข้าถึงและจะต้องถูกกีดกัน ผู้ที่มีสิทธิในการกีดกันย่อมมีอำนาจในการกำหนดคุณสมบัติบุคคลในการเข้าถึงทรัพยากร

5. สิทธิในการถ่ายโอน (Alienation right) หมายถึง สิทธิในการขายหรือให้เช่ากับบุคคลอื่นในสิทธิอื่นๆ ข้างต้น ผู้ที่มีสิทธิสามารถเคลื่อนย้ายส่วนหนึ่งส่วนใดหรือทั้งหมดในการตัดสินใจร่วมไปยังบุคคลหรือกลุ่มอื่นได้

ระดับสิทธิทั้ง 5 ระดับนี้ เป็นอิสระต่อกัน เช่น ผู้ที่มีสิทธิในการเข้าถึงอาจไม่มีสิทธิในการเก็บหา ผู้ที่มีสิทธิในการเก็บหาอาจไม่มีสิทธิในการจัดการ ผู้ที่มีสิทธิในการจัดการอาจไม่มีสิทธิในการกีดกันและผู้ที่มีสิทธิในการกีดกันอาจไม่มีสิทธิในการถ่ายโอนและผู้ที่มีสิทธิครบทั้ง 5 ระดับเท่านั้นจึงจะถือว่าเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วม ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ระดับของสิทธิและความเป็นเจ้าของ

Rights Level (ระดับของสิทธิ)	Owner (เจ้าของ)	Proprietor (ผู้ครอบครอง)	Claimant (ผู้อ้างสิทธิ)	Authorized user (ผู้ใช้ซึ่งได้รับอำนาจ)	Authorized entrant (ผู้เข้าถึงซึ่งได้รับอำนาจ)
Access, การเข้าถึง	✓	✓	✓	✓	✓
Withdrawal, การเก็บเกี่ยว	✓	✓	✓	✓	
Management, การจัดการ	✓	✓	✓		
Exclusion, การกีดกัน	✓	✓			
Alienation, การถ่ายโอน	✓				

ที่มา: Schlager and Ostrom (1992, 252) และ Ostrom and Schlager (1996, 133)

ยศ สันตสมบัติ (2540, 260) เห็นว่า สิทธิในทรัพย์สินเกี่ยวข้องกับสิ่งของ สิ้นค้า หรือทรัพยากร เช่น ที่ดิน บ้านเรือน ป่าไม้ พืชผลเกษตร แร่ธาตุ แหล่งประมง ฯลฯ เนื่องจากทรัพยากรมีจำนวนจำกัด มีคุณค่า มีราคา มีประโยชน์ และมีความจำเป็นต่อมนุษย์ จึงทำให้มนุษย์เกิดความต้องการเข้าครอบครองและใช้ประโยชน์ ดังนั้นทรัพยากรจึงกลายเป็นทรัพย์สินของมนุษย์ และการเข้าถึงทรัพย์สินดังกล่าวจึงหมายถึงสิทธิในทรัพย์สินนั้น และทรัพย์สินดังกล่าวจะดำรงอยู่ได้ ก็ต่อเมื่อสังคมให้การยอมรับสิทธิในทรัพย์สินนั้นๆ ภายใต้ข้อตกลงร่วมกันของสังคม (ยศ สันตสมบัติ 2542, 264)

ส่วนอานันท์ กาญจนพันธ์ (2544, 120) เสนอว่า ทรัพย์สินเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน โดยมีสิทธิเป็นตัวเชื่อมในการกำหนดความสัมพันธ์ในการเข้าถึงสิ่งของอีกทอดหนึ่ง ตามนัยดังกล่าว การมีทรัพย์สินก็คือ การมีสิทธิในความหมายที่ผู้อ้างสิทธิต้องสามารถบังคับให้เป็นไปตามสิทธิ เพื่อใช้ประโยชน์บางสิ่งบางอย่างได้ ตามที่กำหนดไว้ในหลักการทางศีลธรรมของสังคมหรือกฎหมาย

กล่าวโดยสรุปได้ว่า สิทธิในทรัพย์สิน คือ ผลผลิตของกฎเกณฑ์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจอย่างหนึ่งในสังคมที่เป็นที่ยอมรับกันในสังคมนั้นๆ จะกำหนดความสัมพันธ์ของคนในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของโลกอย่างไร สังคมอาจมอบสิทธิในทรัพย์สินต่างๆ ให้แก่บุคคล รัฐ กลุ่มคน องค์กรหรือชุมชน เป็นเจ้าของก็ได้ ระบบกรรมสิทธิ์สามารถแบ่งประเภทตามความเป็นเจ้าของ (กังวาลย์ จันทรโชติ 2541ข, 5) ได้ดังนี้

1. ทรัพยากรที่เป็นสาธารณสมบัติ (Common property) ทรัพยากรประเภทนี้เป็นของทุกคนในสังคม ทุกคนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้อย่างเสรีโดยที่บุคคลอื่นไม่มีสิทธิ์มาห้ามปราม ทรัพยากรนี้จึงมีลักษณะคล้ายกับทรัพยากรที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของที่แน่ชัด
2. ทรัพยากรที่เป็นของรัฐ (State property) ทรัพยากรนี้มีรัฐเป็นเจ้าของที่ชัดเจน ผู้ใดจะใช้ทรัพยากรเหล่านี้ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐเสียก่อน
3. ทรัพยากรที่เป็นของชุมชน (Communal property) ทรัพยากรนี้จะเป็นของทุกคนที่อาศัยอยู่ในชุมชน หากผู้ใดต้องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนี้ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับต่างๆ ที่ชุมชนได้กำหนดไว้ โดยปกติแล้วทรัพยากรประเภทนี้รัฐจะเป็นผู้มอบให้กับชุมชน

เช่น ป่าชุมชน ชุมชนจะได้รับสิทธิในการครอบครองเป็นเจ้าของทรัพยากร และสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นได้ โดยไม่ต้องขออนุญาตจากรัฐ แต่ต้องมีหน้าที่ดูแลรักษาทรัพยากรนั้น สิทธิการครอบครองทรัพยากรของชุมชนนี้ ไม่สามารถโอนหรือขายให้บุคคลหรือนิติบุคคลอื่นใดได้ หากชุมชนไม่ต้องการครอบครองทรัพยากรต่อไป ก็ต้องคืนสิทธิในการครอบครองกลับไปให้รัฐ

5. ทรัพยากรที่เป็นของบุคคลหรือนิติบุคคล (Private property) การครอบครองทรัพยากรของบุคคลหรือนิติบุคคลจะมีกฎหมายรองรับที่ชัดเจน ทรัพยากรประเภทนี้ผู้ที่ครอบครองสามารถให้เช่า ขาย หรือให้ยืมแก่ผู้อื่นได้ โดยอาจจะได้รับผลตอบแทนหรือไม่ก็ตาม ผู้ที่บุกรุกหรือเข้าไปใช้ทรัพยากรประเภทนี้โดยไม่ได้รับการอนุญาตจากผู้มีสิทธิครอบครองจะต้องถูกฟ้องร้อง ให้ชดเชยค่าเสียหายตามกฎหมาย

ในขณะที่ Berket (1999) ได้กล่าวถึงระบบสิทธิในทรัพยากรว่าทรัพยากรต่างๆที่มีอยู่ในโลกนั้น สามารถแบ่งลักษณะสิทธิในการครอบครองได้ 4 ลักษณะ คือ

1. ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล (Private property regimes) คือ ทรัพย์สินซึ่งมีบุคคล เอกชน หรือนิติบุคคลเป็นเจ้าของ เจ้าของมีอำนาจในการควบคุมทรัพย์สินโดยสมบูรณ์ เช่น ที่ดิน เกษะในบางประเทศ ชายหาดบางพื้นที่บางประเทศ เป็นต้น

2. ระบบกรรมสิทธิ์ที่รัฐเป็นเจ้าของ (State-property regimes) คือ ทรัพย์สินของรัฐ รัฐเป็นเจ้าของและควบคุมการใช้ทรัพย์สินนั้น โดยรัฐอาจให้หน่วยงานของตนเองดูแลหรือให้เอกชนเช่าทำประโยชน์ในระยะเวลาที่กำหนด เช่น ป่าไม้ ที่ดิน ทะเล เหมือนแร่ พื้นที่อนุรักษ์ เป็นต้น

3. ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนรวม (Communal property regimes) คือทรัพย์สินร่วมหรือทรัพย์สินที่ชุมชนหรือกลุ่มคน เป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกันในเชิงสถาบันและจัดการการใช้ร่วมกัน (Co-management) มีกฎเกณฑ์การจัดการ การปฏิบัติร่วมกันที่ชัดเจน เช่น ฟุ้งหญ้าเลี้ยงสัตว์ หนองบึง ป่าชุมชน และเหมืองฝาย

4. ระบบกรรมสิทธิ์แบบเปิดกว้าง (Open access regimes) คือ ทรัพย์สินที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของในการควบคุมดูแล มีลักษณะสำคัญคือ ไม่สามารถแบ่งแยกการใช้ การครอบครอง การเข้าถึงได้อย่างชัดเจน ไม่จำเพาะเจาะจงเจ้าของ จึงทำให้ยากที่จะกีดกันไม่ให้คนอื่น ๆ มาใช้ ใครๆ ก็ใช้ได้ เช่น อากาศ บรรยากาศ น้ำในแม่น้ำ ลำคลอง หนองบึง ปลาในทะเล ความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น

จากระบบกรรมสิทธิ์ดังกล่าวข้างต้น จะพบว่าประเภทของกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรมีการอ้างระบบกรรมสิทธิ์ที่หลากหลาย แต่สามารถแบ่งได้กว้างๆเป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มที่บอกไว้อย่างชัดเจน ว่าทรัพยากรประเภทใด เป็นของใคร เช่น กังวาลย์ จันทรโชติ และ Berket ซึ่งได้แยกประเภทกรรมสิทธิ์ของทรัพยากร ออกเป็นกลุ่มๆว่าทรัพยากรนั้นเป็นของใคร เช่น ป่าไม้ ที่ดิน เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ ฟุ้งหญ้าเลี้ยงสัตว์ หนองบึง ป่าชุมชน และเหมืองฝาย เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนรวม ป่าชุมชน เป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชน เป็นต้น ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วย ยศ สันตสมบัติ อานันท์ กาญจนพันธ์ Ostrom and Schalager และ Bromley ไม่ได้ระบุไว้ชัดเจนว่า ทรัพยากรแต่ละชนิดเป็นของใคร แต่ใช้ระบบการเข้าถึงและความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นเกณฑ์ในการกำหนดว่าทรัพยากรใดเป็นกรรมสิทธิ์ของใคร

ดังนั้นจึงพบว่า ปัญหาในเชิงโครงสร้างของการอ้างสิทธิ ก็คือ ทรัพยากรชนิดหนึ่ง อาจอยู่ภายใต้กรรมสิทธิ์ในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น ป่าไม้ อาจมีทั้งป่าที่เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ป่าชุมชนหรือป่าของรัฐ พื้นที่ทางทะเลอาจเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ แต่น้ำทะเล ปลาและสิ่งมีชีวิต อาจเป็นทรัพยากรเปิด เป็นต้น ดังเช่นที่ Ostrom (1990) ได้ชี้ประเด็นนี้เอาไว้ในงานของเธอว่า ผู้คนมักจะสับสนระหว่างทรัพยากรร่วม (Common-pool resources) กับทรัพยากรที่เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนรวม (Common property resources) กล่าวคือ ทรัพยากรร่วมเป็นสินค้าทางเศรษฐศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะ คือ มีลักษณะบางประการเหมือนทรัพย์สินเอกชน และบางประการเหมือนทรัพย์สินสาธารณะ หรือทรัพย์สินแบบเปิดกว้าง กล่าวคือ ทรัพยากรร่วมมีลักษณะกีดกันได้ยาก เนื่องจากขอบเขตของทรัพยากรมีขนาดใหญ่ แต่ขณะเดียวกันตัวทรัพยากรเอง มีลักษณะต้องแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งการบริโภค (Rivalrous) ยิ่งบริโภคหรือเก็บเกี่ยวมาก จำนวนทรัพยากรที่ใช้ได้ก็จะน้อยลงเรื่อยๆ ตัวอย่างของทรัพยากรร่วม ได้แก่ ป่าไม้และทรัพยากรจากป่าไม้ ปลาชนิดต่างๆ ในทะเล ทรัพยากรน้ำ เป็นต้น ปัญหาอันเกิดจากการที่มีผู้ใช้ทรัพยากรมากไป และปัญหาการใช้ทรัพยากรเกินพอดี จึงเป็นปัญหาของการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรร่วม ในขณะที่กรรมสิทธิ์ส่วนรวมเป็นเรื่องของกรรมสิทธิ์เหนือทรัพย์สินสิ่งของหรือสินค้านั้น คือ ทรัพย์สิน สิ่งของหรือสินค้าเอกชนอาจจะอยู่ภายใต้กรรมสิทธิ์ส่วนรวมก็ได้ หรือทรัพยากรร่วมอาจจะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชนก็ได้เช่นกัน การเอาสองคำนี้มารวมกัน เป็นทรัพยากรที่เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนรวม จึงทำให้เกิดความสับสน เมื่อต้องการวิเคราะห์ทรัพยากรร่วม ที่อยู่ภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ประเภทอื่นๆ ด้วย

กล่าวเฉพาะลักษณะสำคัญของทรัพยากรร่วม คือ มีลักษณะกีดกันได้ยาก เนื่องจากขอบเขตของทรัพยากรมีขนาดใหญ่ แต่ตัวทรัพยากรเองมีลักษณะที่ผู้ใช้ต้องแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งการบริโภค จึงมีข้อจำกัดเกี่ยวกับปัญหาการใช้ทรัพยากรมากไปและการใช้ทรัพยากรเกินพอดี จนทรัพยากรธรรมชาตินั้นอาจจะถูกใช้จนหมดสิ้น เพราะไม่มีใครสนใจดูแลรักษา และผู้ใช้แต่ละคนก็จะพยายามใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นให้มากที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ เพราะไม่รู้ว่าหากรอถึงอนาคตแล้วจะมีทรัพยากรนั้นให้ใช้ประโยชน์ได้อีกหรือไม่ แนวคิดนี้เรียกสั้นๆ ว่า “โศกนาฏกรรมของทรัพยากรร่วม” (The tragedy of the commons) (Hardin 1968 อ้างถึงใน ชล บุนนาค 2554) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจและยอมรับและอ้างอิงกันอย่างกว้างขวาง

Hardin ยกตัวอย่างคลาสสิกในกรณีของทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ที่เปิดกว้างให้ทุกคนเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ (Open access to all) หลักการเบื้องต้นก็คือ คนเลี้ยงสัตว์แต่ละคนจะได้ประโยชน์โดยตรงจากทุ่งหญ้า แต่จะต้องแบกรับต้นทุนอันเกิดจากการให้สัตว์เข้ามากินหญ้ามากเกินไปในภายหลัง เพราะทุ่งหญ้านั้นจะเสื่อมสภาพลงจากการถูกใช้ประโยชน์ ซึ่งคนเลี้ยงสัตว์ทุกคนต้องแบกรับต้นทุนดังกล่าวเท่าๆ กัน ฉะนั้น หากเราสมมติว่าคนเลี้ยงสัตว์ใช้หลักเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์ ก็ย่อมจะนำสัตว์เข้ามากินหญ้าให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ก่อนที่ทุ่งหญ้าจะเสื่อมโทรมลง และในท้ายที่สุดทุ่งหญ้าจะเสื่อมโทรมลง เนื่องจากถูกใช้ประโยชน์เกินศักยภาพที่ทุ่งหญ้าจะสามารถรองรับได้ คำอธิบายทางเศรษฐศาสตร์ของปรากฏการณ์นี้มักใช้ทฤษฎีเกมกรณีนักโทษ (Prisoner's dilemma game) (Poundstone 1992) กล่าวคือ ในสถานการณ์ที่ผู้ต้องหาสองคนที่ร่วมมือกันกระทำความผิด และถูกตำรวจสืบสวนแบบแยกห้อง แต่ละคนมีทางเลือกสองทาง คือ จะสารภาพหรือไม่สารภาพ ทางเลือกที่ดีที่สุดคือ ไม่สารภาพทั้งคู่ เพราะตำรวจจะไม่สามารถเอาผิดได้หรืออย่างน้อยก็ได้รับโทษ

สถานเบา แต่ถ้าหากคนใดคนหนึ่งสารภาพ คนที่สารภาพจะได้รับโทษสถานเบาในขณะที่ไม่สารภาพจะได้รับโทษอย่างหนัก และหากสารภาพทั้งคู่ ก็จะได้รับโทษหนักเช่นกัน แต่น้อยกว่ากรณีที่ฝ่ายหนึ่งไม่สารภาพแต่อีกฝ่ายหนึ่งสารภาพ ในกรณีที่ต่างฝ่ายไม่สามารถสื่อสารกันได้ ต่างฝ่ายต่างต้องเลือกที่จะสารภาพแน่นอน เพราะต่างฝ่ายต่างไม่รู้ว่าอีกฝ่ายจะสารภาพหรือไม่ หากตนเลือกที่จะไม่สารภาพอาจได้รับโทษหนักได้ เมื่อทั้งสองฝ่ายสารภาพ ทั้งคู่ก็ต้องรับโทษสถานหนัก แทนที่จะได้รับโทษสถานเบาหากทั้งคู่ไม่สารภาพ หรือที่สุชาวัลย์ เสถียรไทย (2554, 68) ได้สรุปเอาไว้ว่า คือสถานะที่เมื่อแต่ละบุคคลปกป้องผลประโยชน์ของตนเองโดยไม่ได้คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม แต่กลับส่งผลให้ตนเองอยู่ในสถานะที่ตกต่ำลงไปด้วย

จากหลักการที่มาจากแนวคิดของ Hardin และทฤษฎีเกมนักโทษนี้ ทำให้ผู้กำหนดนโยบายเข้าใจว่า ไม่ควรปล่อยให้ทรัพยากรเป็นทรัพย์สินสาธารณะเพราะคนจะใช้ประโยชน์จากทรัพยากร จนจะสูญเสยทรัพยากรไปในที่สุด ดังนั้นวิธีการในการดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คือ การแทรกแซงและควบคุมจากภายนอก ผ่านกลไกของรัฐอย่างน้อยสองประการ (ชล บุนนาค 2554) คือ

1. การดูแลควบคุมโดยตรงจากรัฐ การควบคุมโดยรัฐนั้นมาจากความเชื่อที่ว่าหากเราปล่อยให้บุคคลผู้ใช้ทรัพยากรทำการใช้ทรัพยากรโดยไม่มีการควบคุม ทรัพยากรจะถูกใช้จนหมดสิ้น ฉะนั้น รัฐควรจะมีบทบาทเป็นแรงบังคับจากภายนอกให้บุคคลเลือกทางเลือกที่ถูกต้องและลงโทษหากมีการทำผิดกติกา อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้อยู่บนฐานความเชื่อว่ารัฐมีข้อมูลสมบูรณ์และสามารถบังคับใช้กฎกติกาได้อย่างแม่นยำและทั่วถึง ซึ่งในความเป็นจริงแล้วหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะรัฐอ่อนประสิทธิภาพในการบังคับใช้กติกา และบางกรณีกลับลงโทษคนที่ทำตามกติกา ในขณะที่ไม่สามารถจับและลงโทษคนที่ไม่ทำตามกติกาได้ ท้ายที่สุดแล้วจึงไม่มีคนทำตามกติกาและทรัพยากรก็ตกอยู่ในสภาพเปิดกว้าง ไม่มีกรรมสิทธิ์และจบลงด้วยโศกนาฏกรรมดังกล่าวข้างต้นเช่นเดิม

2. การให้สัมปทานกับเอกชน ก็คือ การที่รัฐแก้ปัญหาของทรัพยากรร่วมโดยการทำให้กลายเป็นทรัพย์สินเอกชนโดยการมอบสิทธิ์ให้แก่เอกชนหนึ่ง (บุคคล หรือบริษัทเอกชน) ให้ทำการใช้ประโยชน์และดูแลรักษาไปเลย โดยเชื่อว่าเมื่อกลายเป็นทรัพย์สินของเอกชนแล้ว เอกชนจะมีแรงจูงใจในการดูแลรักษาระบบทรัพยากรนั้นให้อยู่ในสภาพดี การให้สัมปทานมีข้อดีตรงที่ตัดปัญหาของทรัพยากรร่วมไปได้ แต่ข้อเสียคือ หากธรรมชาติของทรัพยากรร่วมมีความไม่แน่นอน ก็เป็นหน้าที่ของเอกชนที่จะต้องแข่งกับธรรมชาติแทน เช่น แม่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์จะถูกแบ่งเป็นสองส่วนให้คนเลี้ยงสัตว์แต่ละคนรับสัมปทาน แต่ทุ่งเลี้ยงสัตว์นี้บางฤดูฝั่งหนึ่งมีหญ้า อีกฝั่งหนึ่งแห้งแล้งสลับกันไป ถ้าปีไหนรายใดโชคร้ายที่พื้นที่ของตนแห้งแล้งก็อาจขาดทุนจนไม่สามารถเลี้ยงสัตว์ได้อีก นอกจากนี้ประสบการณ์จริงในประเทศต่างๆ ก็พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า การให้สัมปทานหรือแม้แต่การดูแลโดยรัฐเอง ก็ไม่ได้ช่วยให้การอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพแต่อย่างใด

นักเศรษฐศาสตร์รุ่นหลัง เช่น Bromley (1991 อ้างถึงใน ชล บุนนาค 2554) เห็นว่า การเรียก The tragedy of the commons หรือ โศกนาฏกรรมของทรัพย์สินร่วม ก่อให้เกิดความสับสน เพราะทรัพย์สินร่วมเป็นทรัพย์สินที่มีเจ้าของ คือชุมชนและมีกลไกในการบริหารจัดการโดยชุมชน ต่างจากทรัพย์สินแบบเปิดกว้าง ซึ่งไม่มีเจ้าของ ดังนั้นควรใช้คำว่า โศกนาฏกรรมของทรัพย์สินแบบเปิดกว้าง (The tragedy of the open access property) จึงจะถูกต้องกว่า ความ

สับสนในการแยกแยะระหว่างทรัพย์สินร่วมกับทรัพย์สินที่ไม่มีเจ้าของ ก่อให้เกิดทัศนคติด้านลบต่อระบบทรัพย์สินร่วมที่ชุมชนจัดการดูแล ทั้งที่ความจริงแล้ว มีตัวอย่างมากมายที่ชุมชนประสบความสำเร็จในการใช้และดูแลรักษาทรัพย์สินร่วมอย่างยั่งยืน และ Ostrom (2010) ได้โต้แย้งประเด็นเกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรแบบเห็นแก่ตัวแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอาไว้ว่า พฤติกรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้นเมื่อผู้ใช้ทรัพยากรไม่มีการสื่อสารระหว่างกัน แต่ถ้าผู้ใช้ทรัพยากรมีปฏิสัมพันธ์กัน และมีการสื่อสารกัน เช่น กรณีของชุมชนซึ่งอยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์กันมายาวนาน เมื่ออยู่ในชุมชนเดียวกัน รู้จักกัน ก็จะเกิดความไว้วางใจกัน ความร่วมมือกันจะเกิดขึ้นได้ง่าย การกำหนดกติกาในการใช้และการรักษาทรัพยากรในชุมชนก็จะเกิดขึ้นได้ง่ายเช่นกัน และเมื่อคนในชุมชนยอมรับเอาบรรทัดฐานหรือกติกานั้นมาใช้ การตอบแทนกันก็ทำได้ง่ายทั้งในทางบวกและทางลบ คือ หากต่างก็ทำดีหรือปฏิบัติตามกติการ่วมกัน ก็ได้ประโยชน์ร่วมกันและถ้ามีคนอีกฝ่ายทำไม่ดี คนในชุมชนก็สามารถตำหนิหรือตอบโต้กันได้ง่าย การพยายามรักษาชื่อเสียงหรือหน้าตาของตนเองไว้ ก็มีผลช่วยให้คนในชุมชนไม่กล้าที่จะทำในสิ่งที่จะถูกสังคมตำหนิได้ ดังนั้นเมื่อเกิดการเรียนรู้ และมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันในชุมชนได้ ก็สามารถนำไปสู่ความร่วมมือกัน ได้ใช้ประโยชน์และดูแลทรัพยากรร่วมกัน จึงไม่จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรในลักษณะมือใครยาวสาวได้สาวเอาอีกต่อไป ผลที่ตามมาก็คือการใช้และรักษาทรัพยากรมีลักษณะที่ยั่งยืนขึ้น

สำหรับประเด็นนี้ ในกรณีของประเทศไทย การที่รัฐไม่ไว้วางใจให้ชุมชนจัดการทรัพยากร และเลือกที่จะจัดการทรัพยากรโดยรัฐเอง ทำให้ขาดการสื่อสารกันระหว่างชุมชนก็สามารถทำให้เกิดลักษณะของโศกนาฏกรรมของทรัพยากรร่วมขึ้นได้ เช่น การประกาศเขตทุ่งเหยงหลัง หาดยาว ตาแปะ ในบริเวณบ้านเจ้าไหม อำเภอสีเกา จังหวัดตรัง ซึ่งเดิมเป็นเขตทำนาของชาวบ้านเจ้าไหมบางส่วน และชุมชนใกล้เคียง ให้เป็นทุ่งสาธารณะเลี้ยงสัตว์ แต่เดิมทุ่งเหล่านี้เมื่อเสร็จหน้าหวานไถแล้วก็จะปล่อยสัตว์ไว้ในทุ่งให้หากินเอง เมื่อถึงฤดูที่ต้องการใช้ประโยชน์ก็จะต้อนควายกลับไปใช้ในการทำนาเช่นเดิม เมื่อรัฐประกาศให้เป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์ ก็ส่งผลให้ชุมชนที่ห่างไกลออกไป นำควายมาปล่อยไว้ในทุ่งดังกล่าวบ้าง ทั้งๆ ที่ไม่เคยทำมาก่อนในอดีต เนื่องจากเคารพในสิทธิชุมชนที่ต้องการควบคุมไม่ให้ควายที่ปล่อยในทุ่งมีจำนวนมากเกินไป ในที่สุดมีผลให้จำนวนควายที่นำมาปล่อยในทุ่งมีมากเกินไป และทำให้นาข้าวเสียหาย เนื่องจากเจ้าของไม่สามารถควบคุมควายได้ และทำให้ควายจำนวนหนึ่งเปลี่ยนจากควายเลี้ยง ไปเป็นควายป่า สร้างความเสียหายทั้งต่อทุ่งหญ้า นาข้าว และทรัพยากรอื่นๆ จนเหนือการควบคุมของชุมชนในที่สุด ในกรณีนี้การตอบโต้ของชุมชนต่อการรุกรานสิทธิชุมชน มี 2 แบบแผนใหญ่ๆ คือ การขยายเขตที่ทำกินหรือพื้นที่เคลื่อนไหวให้กว้างขวางหรือไกลขึ้น การตอบโต้แบบนี้ต้องอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรธรรมชาติ เป็นเครื่องมือ การตอบโต้แบบนี้ได้ผลในน้อยมาก อีกรูปแบบหนึ่งคือการตอบโต้เชิงอำนาจ ซึ่งเป็นการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่ได้เกิดขึ้นได้ง่ายๆ ต้องอาศัยทั้งเงื่อนไขทางกายภาพและวัฒนธรรมมาประกอบกัน (เลิศชาย ศิริชัย และคณะ 2546)

1.2 แนวคิดและสภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรร่วมในประเทศไทย

สำหรับในประเทศไทย มีงานศึกษาที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมอยู่จำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับระบบสิทธิและภูมิปัญญาดั้งเดิมในการจัดการทรัพยากรร่วม เช่น ชลธิรา สัตยวัฒน์ (2546, 2) กล่าวว่า ระบบสิทธิ หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานระบบศีลธรรมและความเป็นธรรม แต่ไม่มีค่าที่มีนัยสำคัญหรือความหมายใกล้เคียงกันกับคำว่าสิทธิในวัฒนธรรมปัจจุบัน แต่หากเทียบเคียงระบบสิทธิ ในความหมายที่ว่า หมายถึงระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานระบบศีลธรรมและความเป็นธรรม สามารถสะท้อนระบบสิทธิผ่านแบบแผนการดำรงชีวิต วิถีปฏิบัติและกฎ จารีตประเพณี หรือกฎข้อห้าม ผ่านระบบที่เรียกว่า “ซิด” ซึ่งเป็นกฎจารีต ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งดิน น้ำ ป่า และสิ่งเหนือธรรมชาติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่เรียกว่า “ของหน้าหมู” (ซึ่งรวมทั้งระบบทรัพยากรธรรมชาติเช่นพื้นที่ป่า ผืนดิน แม่น้ำ ฯลฯ และสิ่งของที่ชุมชนสร้างร่วมกันหรือมีคนบริจาคให้ เช่น เหมืองฝาย วัด เครื่องครัวประจำหมู่บ้าน) ซึ่งชาวบ้านหรือสมาชิกมีสิทธิที่จะขอใช้ประโยชน์ได้ แต่ต้องมีความรับผิดชอบ หากนำไปใช้โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดแก่ผู้อื่นหรือนำไปใช้งานเสียหายแล้วไม่ซ่อมแซม อาจถูกปรับ ตัดสิทธิการใช้ครั้งต่อไป

วิเชียร อันประเสริฐ (2547, 218) ซึ่งได้ศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับระบบสิทธิและการจัดการทรัพยากรของชาวกระเหรี่ยง (ปกากะญอ) พบว่า ความคิดเรื่องสิทธิของชาวกระเหรี่ยงนั้น เชื่อว่า ทุกสรรพสิ่งล้วนมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเจ้าของ ที่ดิน สายน้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า ต้องมีเจ้าของทั้งสิ้น หากต้องการใช้ประโยชน์ต้องขอจากเจ้าของก่อนเสมอ มนุษย์มีสิทธิเพียงใช้ประโยชน์ หรือมีสิทธิในการใช้ แต่ไม่มีสิทธิครอบครองเป็นเจ้าของเด็ดขาด ส่วนผู้หักล้างทางพงพื้นที่ป่าให้เป็นนาไร่ จะมีสิทธิในการใช้และถ่ายโอนสิทธิได้

ยศ สันตสมบัติ (2547, 22) ได้นำเสนอระบบสิทธิจากงานวิจัยเกี่ยวกับนิเวศวิทยาชาติพันธุ์การจัดการทรัพยากร และสิทธิชุมชนของชุมชนทางภาคเหนือของประเทศไทยว่า การจัดการทรัพยากรร่วมนั้นเป็นสิทธิชุมชน ซึ่งในความหมายประเพณีแต่เดิม หมายถึง สิทธิร่วมหรือสิทธิการใช้เหนือทรัพย์สินร่วมของชุมชน สมาชิกของชุมชนซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าเท่านั้น จึงจะมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์จากป่า รวมทั้งให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตนและกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ จึงคำนึงถึงความยั่งยืนและความเป็นธรรมในสังคม และสิทธิชุมชนเป็นระบบกรรมสิทธิ์ร่วมและการจัดการเชิงซ้อน (การดำรงอยู่ร่วมกันของสิทธิของหน่วยสังคมหลายๆ หน่วยบนพื้นที่เดียวกัน)

ในขณะที่ ยศ สันตสมบัติ (2542, 116) กล่าวถึงกรอบแนวคิดเกี่ยวกับระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนท้องถิ่น ว่าประกอบด้วย

1. การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและระบบนิเวศ

ในระบบนี้การผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนไม่ได้เป็นปรากฏการณ์ที่หยุดนิ่ง หากแต่เป็นการปรับตัวที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาคจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงอำนาจในการจัดการทรัพยากรซึ่งมีลักษณะรวมศูนย์มากขึ้น

2. การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนจากมิติวัฒนธรรม

กรณีความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำ เป็นการมองความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวมและรอบด้าน เป็นการมองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในฐานะวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน โดยแบ่งแยกออกจากกันไม่ได้ เป็นพัฒนาการทางวัฒนธรรมและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่มีความหมายหลากหลาย ซับซ้อน ลึกซึ้ง มีวิถีคิดที่เป็นระบบ มีหลักเหตุผล และความเชื่อพื้นฐานนี้ได้ถูกนำมาพัฒนาเป็นกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และจารีตในการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั่นเอง

3. การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบกรรมสิทธิร่วมของชุมชน

ระบบกรรมสิทธิร่วมของชุมชนมีรากเหง้าและพัฒนาการที่แตกต่างจากแนวคิด “ระบบกรรมสิทธิ” ของระบบกฎหมายตะวันตกที่แบ่งแยกกรรมสิทธิได้เพียง 2 ลักษณะคือ ทรัพย์สินของรัฐ (State property) และทรัพย์สินส่วนบุคคล (Private property) ซึ่งระบบดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานที่มองทรัพยากรเสมือนเป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายได้ แต่ระบบกรรมสิทธิร่วมของชุมชน ตั้งอยู่บนพื้นฐาน “สิทธิการใช้” (User’s right) และมีระบบการจัดการโดยชุมชนและองค์กรชุมชน โดยกลุ่มผู้ใช้จะออกแบบการใช้ของตนเองว่า ใครมีหรือไม่มีสิทธิใช้ ใช้อย่างไร จัดลำดับการใช้ใคร ควบคุมและจัดการอย่างไร เป็นต้น

4. การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนในฐานะที่เป็นกระบวนการทางสังคม ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนอาจจะเป็นการสืบทอดวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีมาเนิ่นนาน หรือเกิดขึ้นใหม่ก็ได้ และเป็นความพยายามในการปรับตัวภายใต้บริบทและสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างการผลิตในภาคเกษตรกับวิถีชีวิตและระบบนิเวศ ปกป้องการรุกรานทรัพยากรจากภายนอก และบ่อยครั้งที่ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนได้พัฒนาไปสู่การรวมตัวกับชุมชนใกล้เคียงหรืออื่นๆ ในระบบนิเวศเดียวกันเป็น “เครือข่ายชุมชน”

5. การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนในบริบทของการพัฒนาและการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

การจัดการทรัพยากรร่วมเป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือกเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและประเพณีที่หลากหลาย และเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ การฟื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นว่าชุมชนดั้งเดิมของไทยมีระบบกรรมสิทธิ์เกี่ยวกับทรัพยากรร่วมของตนเองมานาน โดยส่วนใหญ่จะใช้หลักความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประเพณีและศีลธรรมมาใช้ในการจัดการทรัพยากรร่วม และจะพบว่าระบบสิทธิของชุมชนดั้งเดิมจะให้ความสำคัญกับประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว เช่น ระบบการจัดการป่าไม้แบบดั้งเดิมของชาวอาข่า ที่แบ่งระบบการจัดการป่า ตามประโยชน์ใช้สอยของบุคคลหรือชุมชน มากกว่าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (อุไรวรรณ แสงศร 2547, 178) และระบบการจัดการทรัพยากรป่าของกะเหรี่ยง (ปกากะญอ) (วิเชียร อันประเสริฐ 2547, 225) ซึ่งมีลักษณะการจัดการตามลำดับดังนี้

ก. ระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวอาข่า

1. ป่าศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน มีกฎเกณฑ์ของชุมชนที่ห้ามนำไม้มาใช้ประโยชน์ หากละเมิด จะถูกลงโทษตามกฎหมายของชุมชน หากไม่ได้เจตนา ต้องขอขมาลาโทษต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แบ่งเป็น

1.1 ป่าช้า จะเลือกพื้นที่ที่ต้นไม้ขึ้นหนาแน่นทางด้านทิศตะวันตกหรือทิศเหนือของหมู่บ้าน เนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ เป็นที่ตั้งของศาลผีประจำหมู่บ้าน

1.2 ป่าบ่อน้ำ เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ ซึ่งอยู่ใกล้ชุมชนเป็นระยะทางไม่เกิน 2 กิโลเมตร จะกันพื้นที่ไว้เป็นป่าบ่อน้ำเพื่อให้มีน้ำดื่มกินได้

1.3 ป่าบริเวณประตูหมู่บ้าน ชุมชนจะกันพื้นที่รอบประตูชุมชนทั้งด้านหน้าและหลังไว้เป็นป่า

2. ป่าใช้สอยของชุมชน เมื่อตั้งชุมชนชาวบ้านจะกันพื้นที่ป่าส่วนหนึ่งประมาณ 500 ไร่ ไว้เป็นป่าใช้สอยของชุมชนเพื่อนำไม้มาใช้ประโยชน์ในการปลูกบ้าน ซ่อมแซมบ้านและใช้ประโยชน์ในครัวเรือน ห้ามบุกรุกบุกเบิกพื้นที่ทำไร่และห้ามนำไม้ออกไปขาย

ข. ระบบการจัดการทรัพยากรป่าของกะเหรี่ยง (ปกากะญอ)

1. ป่าสะดือหรือป่าเดเปอ ชาวบ้านมีคติว่า “อยู่กับต้นไม้ เกิดกับต้นไม้” คนอยู่ไม่ได้ หากไม่รักษาต้นไม้หรือรักษาป่า ชาวกะเหรี่ยงจะมีต้นไม้ต้นหนึ่งสำหรับเก็บสายสะดือเด็กแรกเกิดทุกคนของชุมชน ในทางปฏิบัติจะรักษาต้นไม้ ห้ามตัดต้นไม้บริเวณนี้

2. พื้นที่ เดคือเบลอ เป็นภูเขาสูงชัน ชาวบ้านจะไม่เข้าไปตัดต้นไม้ในพื้นที่นี้ เพราะเชื่อว่าเจ้าที่แรง บริเวณนี้เป็นที่อยู่ของเดคือหรือเจียดแล้ว การรักษาป่าบริเวณนี้ก็จะช่วยปกป้องสัตว์ป่าที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์อย่างเจียดแล้วไปด้วย

3. ป่าบริเวณต้นน้ำ ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำที่ให้กำเนิดลำห้วยของหมู่บ้าน

4. ป่าแก่ทั่วไป ห้ามตัดฟันต้นไม้บริเวณนี้

5. พื้นที่บวชป่า มีประมาณ 20 ไร่ ชาวบ้านเชื่อว่ามีผีอาศัยอยู่ จึงบวชไว้เพื่อการอนุรักษ์

6. พื้นที่ป่าช้า ห้ามคนเข้าไป ยกเว้นเฉพาะคนตายและผู้ร่วมพิธีกรรมเท่านั้น

7. ป่าใช้สอย มีประมาณ 12 ไร่ ไว้สำหรับการใช้สอยของชุมชน

ระบบสิทธิดั้งเดิมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนดั้งเดิมเริ่มมีปัญหาและสั่นคลอน เมื่อรัฐไทยสมัยใหม่พยายามเข้ามาสร้างสิทธิเหนือทรัพยากรแต่เพียงผู้เดียว โดยแยกชุมชนออกไปในช่วงยุคหลังจนทำให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชนและผู้ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น เช่นกรณีของระบบการจัดการป่าไม้ที่เริ่มโดยรัฐในยุคหลัง เช่น การโอนสิทธิการทำไม้ทั่วประเทศมาอยู่กับกรมป่าไม้ในปี พ.ศ. 2440 ทำให้รัฐผูกขาดการจัดการป่าไม้และมุ่งผลทางเศรษฐกิจ จนก่อให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้จำนวนมาก และก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับชุมชน (ประยงค์ ดอกกล้าไย 2543) การที่ราชการประกาศเขตอุทยานทับที่ทำกินของชาวบ้าน ทั้งๆ ที่ชาวบ้านตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นั้นมาก่อนกว่า 60 ปี ทำให้ชุมชนสูญเสียสิทธิในการทำกิน (อุดม หนูทอง 2546) หรือ กรณีของท้องทุ่งหยดหลิง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ซึ่งเมื่อก่อนท้องทุ่งหยดหลิง หาดยาวเป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์ สิทธิการใช้และออกกฎเกณฑ์เป็นของชุมชน เมื่อประกาศเป็นทุ่งสงวนเลี้ยงสัตว์ของทางราชการ สมบัติชุมชนก็

ตกเป็นของราชการ และราชการปล่อยปละละเลยให้มีการเลี้ยงสัตว์อย่างเสรี ไร้กฎเกณฑ์ จนเกิดความวุ่นวาย จำนวนฝูงควายมากขึ้นจนจัดการกันเองไม่ได้ ชาวบ้านจากหลายชุมชนก็ขัดแย้งกัน ต่อมาราชการประกาศจัดตั้งเขตสงวนเลี้ยงสัตว์เป็นเขตอุทยานแห่งชาติเจ้าไหม ส่งผลให้ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านด้วยกันพัฒนามาสู่ความขัดแย้งกับราชการ เพราะเขตของราชการทับซ้อนกับพื้นที่ปลูกเรือนและทำกินของชาวบ้าน หน่วยงานราชการไม่พูดเรื่องสิทธิของผู้มาก่อน แต่ถามหาเอกสารสิทธิเท่านั้น (สมเจตนา มณีโมไนย 2546) ซึ่งจากกรณีลักษณะใกล้เคียงกันนี้ เลิศชาย ศิริชัย (2546, 324-326) ได้สรุปผลของการจัดการทรัพยากรร่วมที่จัดการโดยรัฐว่า รัฐคือตัวการสำคัญในการทำลายระบบสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรร่วมในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. รัฐเปิดเขตที่เป็นสิทธิชุมชนแต่เดิมให้เป็นสาธารณสมบัติ ในความหมายใหม่ เพื่อให้กระบวนการพาณิชย์ สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้อย่างเต็มที่ ในที่สุดชุมชนที่ใช้เครื่องมือหากินง่ายๆไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อหวังรักษาแหล่งทำกินของตนให้ยั่งยืนต่อไป ก็ จะอยู่ไม่ได้ เพราะทรัพยากรที่เป็นแหล่งอาหารสำคัญถูกทำลายลงไป กรณีเช่นนี้เห็นได้ชัดจากชุมชนประมงพื้นบ้านที่ต้องประสบปัญหาทะเลถูกทำลายจากประมงพาณิชย์

2. รัฐประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับที่อยู่และที่ทำกินของชาวบ้าน และให้ชาวบ้าน ออกจากเขตอุทยานหรือห้ามเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าอย่างที่เคยทำมาก่อน โดยอ้างว่าเป็นการอนุรักษ์ป่า ทั้งที่แต่เดิมชุมชนก็ช่วยกันดูแลป่าอย่างมีประสิทธิภาพด้วยหลักการสิทธิชุมชน การที่รัฐเอาป่าไปดูแลเอง นอกจากสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านเพราะเท่ากับเป็นการขูดรากถอนโคน หรือตัดวงจรชีวิตของชุมชนแล้ว รัฐยังไม่สามารถดูแลป่าและสัตว์ป่าได้อีกด้วย

ลักษณะคล้ายกันอย่างยิ่งพบในกรณีของชุมชนประมงพื้นบ้านบางแห่งที่รัฐ ประกาศเขตทำมาหากินของชุมชนแต่ดั้งเดิมให้เป็นเขตหวงห้ามทำการประมง เพื่อตอบสนองธุรกิจท่องเที่ยว เพื่อใช้บริเวณนั้นเป็นแหล่งท่องเที่ยว

3. รัฐออกกฎหมายเวนคืนที่ดินของชุมชนไปทั้งหมดหมู่บ้าน เพื่อนำไปใช้ก่อสร้าง โครงสร้างพื้นฐานสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมหรือภาคธุรกิจ

4. รัฐมุ่งสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยดำเนินโครงการขนาดใหญ่ หวังผลในระดับมหภาคโดยไม่สนใจความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นระดับชุมชน การเบียดขับชุมชนให้ออกไปจากที่อยู่ เพื่อใช้สถานที่สร้างโรงงานอุตสาหกรรม

5. ชุมชนถูกเบียดขับออกจากถิ่นที่อยู่โดยกระบวนการรับรองของกฎหมาย แม้ชุมชนนั้นจะตั้งมาเกือบสองร้อยปี เนื่องจากชาวบ้านไม่รู้กฎหมาย ไม่รู้ถึงความเกี่ยวข้องของอำนาจรัฐที่แผ่มาครอบคลุมวิถีชีวิตของตนเอง ผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นซึ่งใกล้ชิดระบบราชการจึงได้เอกสารสิทธิ์ครอบครองที่ดินของชุมชน ชาวบ้านที่อยู่สืบต่อมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วคนกลับกลายเป็นผู้กระทำผิดกฎหมายเพราะอยู่ในที่คนอื่น

6. การยกเลิกสิทธิชุมชนและให้สิทธิครอบครองที่ดินแก่บุคคล เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านถูกขับออกจากที่ดินโดยสิ้นเชิงโดย อิทธิพลของพลังธุรกิจที่กว้านซื้อที่ดินเพื่อตอบสนองผลประโยชน์ทางธุรกิจ

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2543, 110) ได้ศึกษาระบบสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนทางภาคเหนือในประเทศไทยได้กล่าวไว้ว่า เมื่อรับเอาแนวคิดตะวันตกมาใช้ รัฐยุคใหม่ก็มี

การขยายอำนาจรัฐเหนือทรัพยากร โดยการใช้กฎหมายเป็นกลไกสำคัญเหนือสิทธิของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีกลไกการควบคุมเหนือทรัพยากรดังนี้

1. อ้างอำนาจเหนือทรัพยากรเป็นของรัฐโดยเด็ดขาด
2. แยกคนออกจากป่า
3. ให้ความสำคัญกับไม้สักก่อนและขยายไปสู่ต้นไม้ทั้งหมด โดยการออก พรบ.ป่าสงวน พ.ศ. 2507
4. ใช้อำนาจควบคุมต้นไม้และพื้นที่ป่าโดยอาศัยกรมป่าไม้เป็นผู้มีอำนาจจัดการ
5. นำเกณฑ์กรรมสิทธิ์ที่ดินแบบตะวันตกมาใช้ในการตรวจสอบสิทธิของเอกชนและชุมชนอย่างเคร่งครัด
6. รวมศูนย์อำนาจการบริหารจัดการมาอยู่ส่วนกลาง
7. ใช้หลักเกณฑ์การบริหารจัดการและการควบคุมเป็นการทั่วไป ทั่วประเทศโดย

จำกัดพื้นที่

จากสภาพปัญหาข้างต้น เลิศชาย ศิริชัย และคณะ (2546, 375-378) เรียกร้องให้รัฐปรับเปลี่ยนนโยบายและกระบวนการที่คนในการพัฒนาหมู่บ้าน และชุมชนท้องถิ่นเสียใหม่ ให้ความสำคัญกับการเปิดโอกาสในการกำหนดอนาคตของตนเองและระบบการควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรที่หลากหลายตามความแตกต่างของท้องถิ่นผู้ใช้ทรัพยากร ด้วยการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถผลิตหลักการสิทธิชุมชนใหม่ ขึ้นในสถานการณ์ปัจจุบันได้ โดยผ่านกระบวนการต่างๆ ดังนี้

1. รัฐต้องยอมรับระบบความรู้ของชุมชนต่างๆ ที่หลากหลายในการอธิบายและเข้าถึงทรัพยากร เลิกอคติที่ว่าความรู้ที่ส่งผ่านมาโดยรัฐเท่านั้นที่ถูกต้อง ยอมรับระบบความรู้ของชุมชนว่าเป็นอีกระบบหนึ่งที่มีเหตุผลและเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของประชาชนในแต่ละพื้นที่ สนับสนุนความเป็นไปได้ที่จะให้ชุมชนแต่ละชุมชนสามารถรักษาพื้นที่ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่จำเป็นต่อชุมชนไว้ให้ได้ เช่น ชุมชนประมงพื้นบ้านสามารถใช้ความรู้ที่สั่งสมกันมา ทำมาหากินในเขตชายฝั่งโดยไม่ถูกรุกรานจากประมงพาณิชย์ ชุมชนที่อยู่กับป่าสามารถใช้ประโยชน์จากป่าตามความรู้ที่สั่งสมกันมา ชุมชนที่มีความมั่นคงในการทำมาหากินต้องไม่หวั่นกับการถูกเบียดขับออกจากถิ่นที่อยู่ ต้องยอมรับเหตุผลและวิถีคิดของชาวบ้าน เมื่อรัฐจะดำเนินการโครงการใดๆ ที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและชุมชน ชุมชนควรมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจว่าจะดำเนินการโครงการหรือไม่และหรืออย่างไร รัฐต้องยอมรับในหลักการที่ให้ชุมชนอยู่ร่วมกับทรัพยากรตามวิถีชีวิตของเขาแต่เดิม ไม่ใช่แยกเอาทรัพยากรมาอยู่ภายใต้การดำเนินการของรัฐ แล้วผลักดันคนออกไป ในขณะที่เดียวกันรัฐต้องปกป้องชุมชนจากการรุกรานของอำนาจภายนอก เช่น ประมงพาณิชย์ ธุรกิจต่างๆ

2. รัฐต้องยอมรับระบบอำนาจในการจัดการทรัพยากรว่าไม่ใช่เฉพาะระบบอำนาจรัฐเท่านั้นที่ใช้กฎหมายในการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ แต่ชุมชนก็มีระบบอำนาจในการควบคุม ดูแลทรัพยากรของตนเอง ผ่านระบบความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือจารีตของชุมชน ที่รักษาทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์มาได้เป็นร้อยปี

สำหรับกรณีการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น อนุวัฒน์ ทวีวัฒนา (2551, 107) ได้กล่าวถึงความสำคัญของพื้นที่การจัดการหรืออนุรักษ์โดยชุมชน ว่าเป็นพื้นที่ที่ชุมชนมีบทบาทในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและชนิดพันธุ์ในหลายรูปแบบ มีความงดงาม มีจิตวิญญาณ มีประวัติศาสตร์การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนมายาวนาน มีมาก่อนการจัดตั้งพื้นที่คุ้มครองและการจัดการโดยภาครัฐ ซึ่งปกติภาครัฐมักจะละเลยไม่ตระหนักถึงชุมชนเหล่านี้ในระบบการอนุรักษ์อย่างเป็นทางการ ชุมชนจึงต้องเผชิญหน้ากับภัยคุกคามเป็นอย่างมาก เป็นสิ่งท้าทายของประเทศไทย เนื่องจากไม่มีกฎหมายรองรับ ทั้งที่ในระดับสากลได้รับการยอมรับมาพอสมควรแล้ว และพื้นที่คุ้มครองทางทะเล เป็นพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพสูง มีผู้ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพดังกล่าวจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งมีอยู่กว่าร้อยละ 92 ของชาวประมงไทยทั้งหมด กลุ่มประมงพื้นบ้านเหล่านี้ ส่วนมากค่อนข้างยากจนและหากินพึ่งพาอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล นอกจากนี้ยังขาดสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียมกับภาคส่วนอื่นๆ เช่น ประมงพาณิชย์ เป็นต้น

โดยสรุป ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนดั้งเดิมของไทยส่วนใหญ่ ล้วนมีระบบกรรมสิทธิ์และการจัดการทรัพยากรร่วมโดยใช้ กฎ กติการ่วมของตนเอง ผ่านระบบจารีต คุณธรรม ความเชื่อของตนเอง และสามารถจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพมาอย่างยาวนาน แต่ระบบดังกล่าวถูกแทรกแซงและควบคุมผ่านกลไกของรัฐในภายหลัง ระบบการจัดการโดยรัฐดังกล่าวนอกจากแย่งชิงฐานทรัพยากรไปจากชุมชนแล้ว ยังสร้างความแตกแยกและความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรเป็นอย่างมากอีกด้วย ภาคส่วนต่างๆ เช่น ชุมชนท้องถิ่น นักวิชาการบางส่วน ตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชน จึงมีความพยายามที่จะให้รัฐยอมรับและรื้อฟื้นระบบกรรมสิทธิ์และกระบวนการจัดการทรัพยากรของชุมชนขึ้นมาใหม่ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและบริบทของแต่ละชุมชนหรือสังคมมาโดยตลอด

2. แนวคิดว่าด้วยการจัดการร่วม (Co-management)

2.1 ความหมายและหลักการของการจัดการร่วมและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน (Community-based Management)

เนื่องจากงานวิจัยนี้ มุ่งทำความเข้าใจรูปแบบการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชนว่า แต่ละพื้นที่ แต่ละเครือข่าย มีกระบวนการและรูปแบบเป็นอย่างไร ซึ่งสามารถพัฒนาสู่รูปแบบของการจัดการร่วมหรือการจัดการโดยชุมชน จากแนวคิดและทฤษฎีดังต่อไปนี้

นักวิชาการได้ให้ความหมายของการจัดการร่วมไว้หลากหลาย ดังต่อไปนี้

1. การจัดสรรหรือการแบ่งปันอำนาจและความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชน (Berkes et al. 1991, 12)

2. ความเป็นหุ้นส่วนระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ชุมชนท้องถิ่น ผู้ใช้ทรัพยากร องค์กรที่ไม่ใช่ภาครัฐ และผู้มีส่วนได้เสียอื่นๆ ที่จะจัดสรรอำนาจและความรับผิดชอบตามความเหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่และฐานทรัพยากร (IUCN 1996)

3. รัฐจะทำการมอบอำนาจในการจัดการให้กับชุมชน โดยรัฐจะทำหน้าที่เพียงเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการให้กับชุมชน ชุมชนจะมีสิทธิครอบครองทรัพยากรในพื้นที่ที่ชุมชนได้รับมอบจากรัฐ ชุมชนมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่างๆ ที่อยู่ในอาณาเขตของชุมชน รวมทั้งทำหน้าที่บริหารและจัดการใช้ประโยชน์ ภายใต้เงื่อนไขของการอยู่ดี กินดี ของคนในชุมชนและการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชน (กังวาลย์ จันทโรชิตี 2541ข)

4. การสร้างความร่วมมือ และกระบวนการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับกฎ ระเบียบ และการตัดสินใจระหว่างกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากร หน่วยงานราชการและสถาบันการวิจัย (Jentoft et al. 1998)

5. กระบวนการจัดสรรอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบและผลประโยชน์ที่เป็นธรรม ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ระหว่างหน่วยงานรัฐและกลุ่มเป้าหมายตามแนวทางของการกระจายอำนาจการตัดสินใจ (Augustinus 2002)

โดยสรุป การจัดการร่วม คือ การแบ่งปันหรือการจัดสรรอำนาจ หน้าที่ ความรับผิดชอบ การบริหารจัดการ และผลประโยชน์ในทรัพยากรต่างๆ ในแต่ละพื้นที่ร่วมระหว่างรัฐกับชุมชน

ส่วนการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนนั้น เป็นเรื่องที่มีก็มีความเข้าใจสับสนกับการจัดการร่วม แต่สามารถทำความเข้าใจได้จากงานวิจัยของ Sen and Nielsen (1996) ซึ่งได้ศึกษา งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการประมงจำนวน 22 ชิ้น จากประเทศในทวีปแอฟริกา ทวีปเอเชีย ประเทศแถบทะเลแคริบเบียน ยุโรป อเมริกา และทะเลแปซิฟิก แล้วได้นิยามการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน ว่า แตกต่างจากการจัดการร่วม เพราะการจัดการทรัพยากรร่วมนั้น รัฐบาลยังมีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการประมง แต่ระบบการจัดการประมงแบบดั้งเดิมหรือการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนนั้น รัฐบาลไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ ดังนั้น Sen and Nielsen จึงได้แบ่งกระบวนการและบทบาทของรัฐในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร เพื่อแยกแยะว่าการจัดการประมงนั้นๆ มีรูปแบบการจัดการประมงแบบใด ระหว่างการจัดการประมงโดยรัฐ การจัดการร่วมหรือการจัดการโดยชุมชน ซึ่งแบ่งระดับการเข้าไปมีส่วนร่วมของรัฐไว้ 5 ระดับคือ

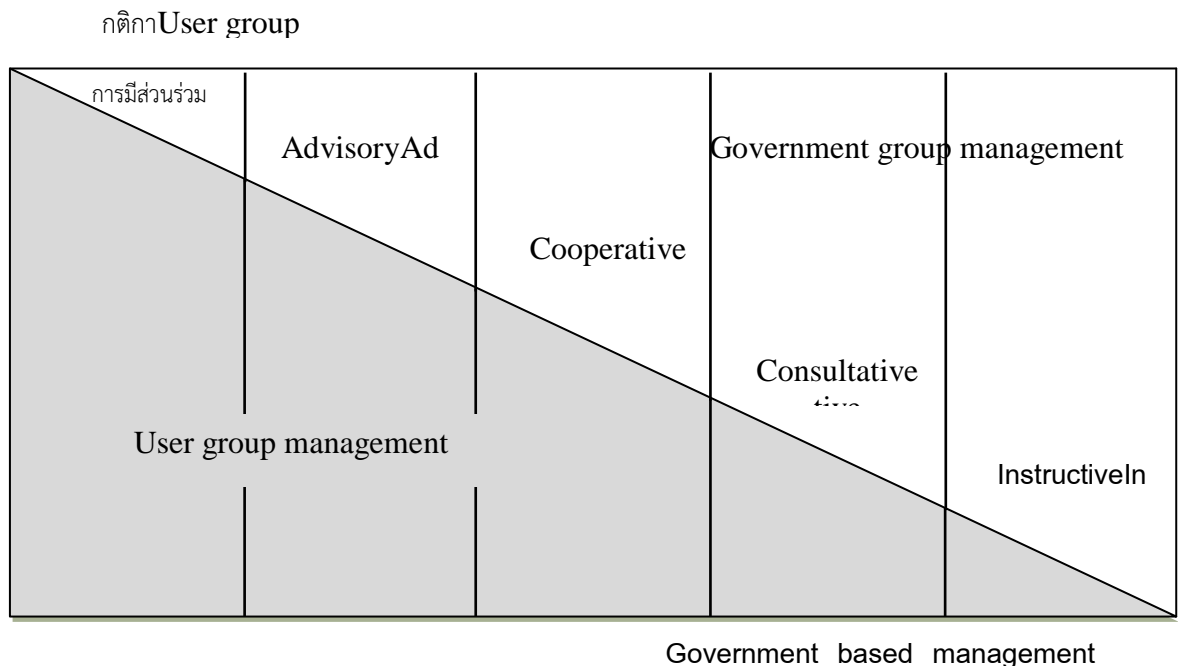
1. ระดับให้คำแนะนำ (Instructive) กรณีนี้แทบไม่ต่างจากการจัดการโดยรัฐแต่มีแนวโน้มว่ารัฐจะใช้กลไกนี้ในการบอกกับผู้ใช้ทรัพยากรว่ารัฐบาลจะทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เป็นต้น

2. ระดับการให้คำปรึกษา (Consultative) เป็นกลไกที่รัฐจะปรึกษารัฐบาลหรือกับผู้ใช้ทรัพยากรเกี่ยวกับการดำเนินโครงการใดๆ แต่การตัดสินใจทั้งหมดยังคงดำเนินการโดยรัฐฝ่ายเดียว

3. ระดับความร่วมมือ (Cooperative) ในขั้นตอนนี้ถือว่า คือการจัดการร่วมโดยรัฐและผู้ใช้ทรัพยากรจะให้ความร่วมมือเป็นหุ้นส่วนกัน มีความเท่าเทียมกันในการตัดสินใจ

4. ระดับที่ปรึกษา (Advisory) ผู้ใช้ทรัพยากรจะปรึกษารัฐบาลในการตัดสินใจดำเนินการโครงการใดๆ โดยรัฐจะรับรองการตัดสินใจเหล่านี้

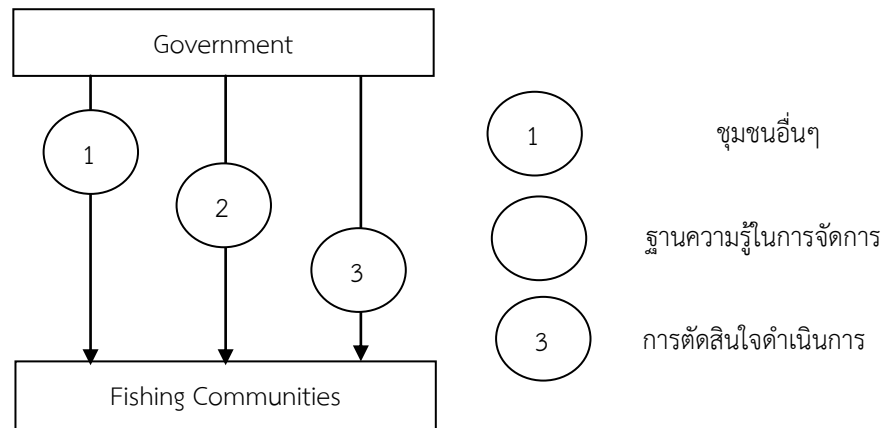
5. ระดับการให้ข้อมูล (Informative) รัฐบาลมอบอำนาจและหน้าที่ในการตัดสินใจแก่กลุ่มผู้ใช้ทรัพยากร โดยกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากรสามารถดำเนินการจัดการทรัพยากรได้ด้วยตนเอง และมีหน้าที่ความรับผิดชอบเพียงการแจ้งให้รัฐทราบการตัดสินใจนั้นเท่านั้น รายละเอียดดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ระดับการเข้าไปมีส่วนร่วมของรัฐในการจัดการประมง
ที่มา: Sen and Nielsen (1996)

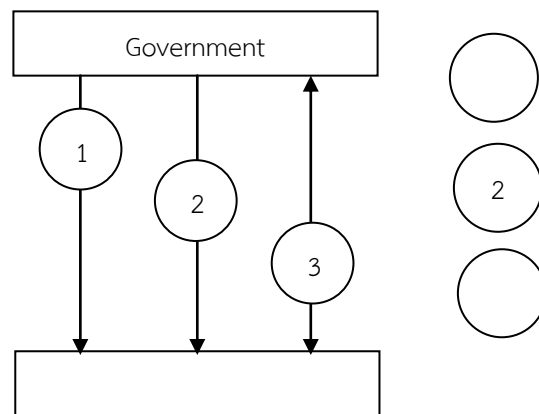
จากภาพที่ 2 Sen and Nielsen ได้จัดประเภทของการจัดการประมงไว้ว่า การจัดการประมงร่วม (Fisheries co-management) นั้น บทบาทของรัฐจะอยู่ในระดับความร่วมมือ (Cooperative) แต่หากบทบาทของรัฐอยู่ในระดับที่ต่ำกว่านั้น คือ ระดับการให้คำปรึกษา (Consultative) และระดับให้คำแนะนำ (Instructive) ถือว่าเป็นการจัดการโดยรัฐ ในกรณีที่รัฐเข้ามามีส่วนร่วมในระดับที่สูงกว่าระดับความร่วมมือ คือ ระดับที่ปรึกษา (Advisory) และระดับการให้ข้อมูล (Informative) ถือว่าเป็นการจัดการประมงโดยชุมชน ต่อมาในปี 2004 Nielsen และคณะ ได้เรียบเรียงและจัดแบ่งรูปแบบการจัดการทรัพยากรด้านการประมง และเทียบเคียงกับการจัดการทรัพยากรอื่นๆ โดยยึดตามหลักการเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของรัฐว่า วัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง ความรู้พื้นฐานสำหรับการจัดการและอำนาจในการตัดสินใจดำเนินงานของรัฐ อยู่ในระดับใด โดยแบ่งไว้ 3 รูปแบบ ได้แก่

1. การจัดการทรัพยากรโดยรัฐ การจัดการทรัพยากรแบบนี้หมายความว่ารัฐเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งพื้นที่หรือโครงการจัดการทรัพยากร ตั้งแต่เป็นผู้ริเริ่ม ตั้งวัตถุประสงค์ เป็นเจ้าขององค์ความรู้และอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรนั้นๆ ชุมชนหรือกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากรเป็นแต่ผู้รับนโยบายและปฏิบัติตาม ดังภาพที่ 3

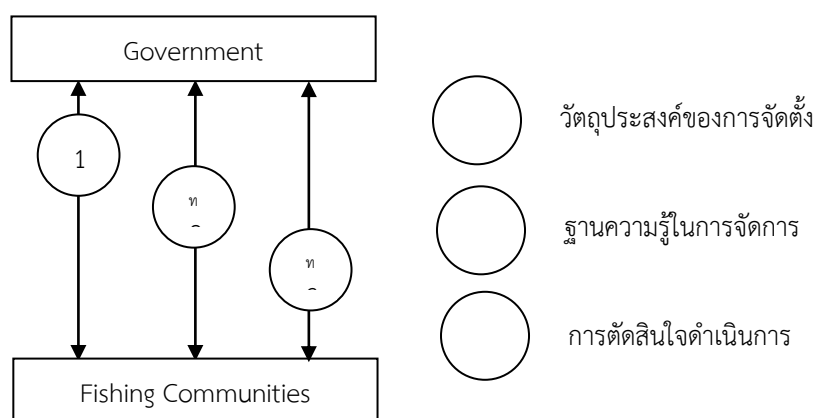
ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ในการจัดการทรัพยากรระหว่างรัฐกับชุมชนในลักษณะที่รัฐเป็นผู้จัดการทรัพยากร
ที่มา: Nielsen et al. (2004)

2. การจัดการทรัพยากรร่วมที่มีรัฐเป็นฐานในการจัดการ การจัดการทรัพยากรแบบนี้ รัฐเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งพื้นที่หรือโครงการจัดการทรัพยากร ในขั้นเป็นผู้ริเริ่ม ตั้งวัตถุประสงค์และเป็นเจ้าขององค์ความรู้ในการจัดการ แต่อำนาจในการตัดสินใจในโครงการหรือการจัดการนั้นเป็นการตัดสินใจร่วมกัน ระหว่างรัฐกับชุมชนหรือกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากร ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 ความสัมพันธ์ในการจัดการทรัพยากรระหว่างรัฐกับชุมชน ในลักษณะที่รัฐเป็นฐานในการจัดการทรัพยากร
ที่มา: Nielsen et al. (2004)

3. การจัดการทรัพยากรร่วมที่มีชุมชนเป็นฐาน การจัดการทรัพยากรรูปแบบนี้ ในการดำเนินการจัดตั้งพื้นที่หรือโครงการจัดการทรัพยากรใดๆ รัฐและชุมชนหรือกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากรจะร่วมมือกัน ทำงานร่วมกันตั้งแต่ขั้นการริเริ่ม ตั้งวัตถุประสงค์ แลกเปลี่ยนและใช้องค์ความรู้ในการจัดการร่วมกัน อำนาจในการตัดสินใจในโครงการหรือการจัดการนั้นเป็นการตัดสินใจร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชนหรือกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากร ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 ความสัมพันธ์ในการจัดการทรัพยากรร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนในลักษณะที่ชุมชนเป็นฐานในการจัดการทรัพยากร รัฐทำหน้าที่เสริมแรงในการจัดการ

ที่มา: Nielsen et al. (2004)

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการจัดการทรัพยากรใดๆ นั้น จะถือว่าเป็นรูปแบบการจัดการแบบใด ระหว่างการจัดการโดยรัฐ การจัดการร่วมและการจัดการโดยชุมชน ให้ยึดตามระดับการเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการของรัฐและชุมชน ว่าใครมีบทบาทในระดับใด หากบทบาทและอำนาจในการตัดสินใจในการบริหารจัดการส่วนใหญ่ ขึ้นอยู่กับใครก็แสดงว่าเป็นการจัดการทรัพยากรโดยผู้นั้น หากสองฝ่ายมีบทบาทและอำนาจใกล้เคียงกัน ให้ถือว่าเป็นการจัดการร่วม

2.2 หลักการของการจัดการร่วมและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

งานวิจัยที่ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญต่อกระบวนการจัดการทรัพยากรร่วมในยุคปัจจุบันคืองานของ Ostrom and Schlager (1986) ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมของประเทศต่างๆ ในช่วงกลางทศวรรษที่ 1980 และได้ค้นพบลักษณะร่วมที่สำคัญของงานวิจัยต่างๆ เหล่านั้นใน 2 ประเด็นคือ การจัดการทรัพยากรร่วมในลักษณะทรัพยากรเปิดหรือทรัพยากรสาธารณะเป็นสาเหตุของการใช้ทรัพยากรแบบสิ้นเกิน ก่อให้เกิดความขัดแย้ง การทำลายทรัพยากร และชุมชนมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นที่ต้องยอมรับให้ท้องถิ่น/ชุมชนได้จัดการทรัพยากรด้วยตนเอง ในลักษณะที่หลากหลายและมีขนาดย่อมอย่างสอดคล้องกับบริบทของตนเอง ทั้งด้านกายภาพและสังคมวัฒนธรรม ด้วยระเบียบ กฎเกณฑ์ของตนเอง ตัวอย่างเช่น

การศึกษาระบบเขื่อนกว่า 100 แห่ง ในประเทศเนปาล ที่พบว่าระบบเขื่อนที่จัดการโดยชุมชนชาวนามิผลลัพท์ที่เป็นรูปธรรมและมีผลต่อการเพิ่มผลผลิตสูงกว่าการจัดการโดยรัฐ

ชาวประมงในประเทศบราซิล แบ่งแหล่งทำการประมงเป็นจุดหลายสิบจุดตามลักษณะกระแสน้ำ ลักษณะการทำประมงและชนิดของเครื่องมือประมง การจะเข้าไปทำการประมงในจุดต่างๆ ได้ต้องเป็นไปตามระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ชุมชนกำหนดขึ้นร่วมกัน เช่น การจับปลา การปฏิบัติตามระเบียบที่ประกาศเป็นคราวๆ ไป

ชาวประมงในแถบทะเลสาบอายวาลิค-เฮลาซลิ (Ayvalik – Haylazli) ในประเทศตุรกี ได้รับสิทธิในการจัดการประมงในรูปแบบของสหกรณ์ และผู้ที่จะมีสิทธิในการทำประมงต้องเป็นสมาชิกของสหกรณ์ และมีกิจกรรมสำคัญในการปกป้องพื้นที่ประมงของตนเองคือ การออกไปลาดตระเวนและจับกุมผู้บุกรุกทำประมงจากภายนอก

หลักการออกแบบกติกาในการจัดการทรัพยากรร่วมที่ได้รับการยอมรับและอ้างอิงกันอย่างกว้างขวาง คือ หลักการออกแบบกติกาในการจัดการทรัพยากรร่วมของ อีลอนอร์ ออสโตรม (Elinor Ostrom) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล สาขาเศรษฐศาสตร์ ปี พ.ศ. 2552 ซึ่งมีความพยายามที่จะหากฎสากลบางอย่างจากกรณีศึกษาการจัดการทรัพยากรร่วมทั่วโลก เพื่ออธิบายว่าเพราะเหตุใดการจัดการทรัพยากรของชุมชนหรือผู้ใช้ทรัพยากรในพื้นที่ต่างๆ จึงประสบความสำเร็จอย่างไรก็ดี ความพยายามครั้งนั้นไม่ประสบความสำเร็จ จึงเปลี่ยนมาทำความเข้าใจและหาลักษณะร่วมในเชิงสถาบันของชุมชนผู้ใช้ทรัพยากรที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากร และการจัดการนั้นทนทานต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จนสามารถดำรงอยู่ได้ยืนยาวแทน ลักษณะร่วมที่วันนี้เรียกว่า หลักการออกแบบกติกา (Design principle) ซึ่งพัฒนาโดยตัวเองและชาลลาเกอร์ (Schlager) เมื่อ ค.ศ.1990 (Ostrom 1990) โดยกล่าวว่า การจัดการทรัพยากรโดยชุมชนนั้น มีระดับกติกา (Rules) การจัดการ อยู่ 3 ระดับ ได้แก่

1. กติการะดับปฏิบัติการ (Operational rules) คือ กติกาที่ผู้ใช้ทรัพยากรจะต้องเผชิญทุกๆ วัน เป็นกติกาที่กำหนดว่า ผู้ใช้ทรัพยากรสามารถใช้เครื่องมืออะไรในการเก็บเกี่ยวทรัพยากร เก็บเกี่ยวเมื่อใด ในปริมาณเท่าไร หรือเรียกสิทธิในการเข้าถึงและการเก็บเกี่ยว ก็ได้

2. กติกากำกับทางเลือกร่วม (Collective-choice rules) คือ กติกาที่ใช้โดยผู้ใช้ทรัพยากร ผู้มีอำนาจภายนอกหรือเจ้าหน้าที่ในการออกนโยบายเกี่ยวกับว่าทรัพยากรจะถูกบริหารจัดการอย่างไร กติการะดับนี้จะมีผลทางอ้อมต่อกติกาในระดับปฏิบัติการ สิทธิในระดับนี้ได้แก่ สิทธิในการจัดการ

3. กติการะดับธรรมนูญ (Constitutional rules) คือ กติกาที่กำหนดว่าใครบ้างที่มีสิทธิเข้ามามีส่วนร่วม ในการกำหนดกติกากำกับทางเลือกร่วม และกติกาที่ใช้ในการออกแบบและสร้างกติกากำกับทางเลือกร่วม สิทธิในระดับนี้ได้แก่สิทธิในการกีดกัน และสิทธิในการถ่ายโอน

ต่อมา หลักการนี้ได้รับการพัฒนาโดยเธอเองใน ค.ศ.2005 และจากนักวิชาการรุ่นต่อมาเป็น ค็อก อาร์โนล และโรมัส วิลลามายอร์ (Cox, Arnold, and Villamayor-Tomas in Ostrom 2010, 653) ซึ่งมีทั้งหมด 8 ประการ ได้แก่

1. ความชัดเจนของขอบเขต (Boundaries) ขอบเขตในที่นี้ประกอบด้วยขอบเขตสองส่วน คือ

1) ขอบเขตเกี่ยวกับผู้ใช้ทรัพยากร คือ ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรนั้น สามารถแยกแยะกันเองในชุมชนได้ว่าใครคือคนที่มีสิทธิในทรัพยากรและใครไม่มีสิทธิ

2) ขอบเขตของทรัพยากร คือ ทรัพยากรที่ถูกจัดการนั้นมีขอบเขตพื้นที่และระบบที่ชัดเจน สามารถแยกแยะได้ระหว่างขอบเขตของระบบทรัพยากรที่ชุมชนดูแลกับระบบนิเวศที่ใหญ่กว่านั้น

1. ความสอดคล้อง (Congruence) ความสอดคล้องในที่นี้ประกอบด้วยสองส่วน เช่นกัน คือ

1) ความสอดคล้องระหว่างกติกาว่าด้วยการเก็บเกี่ยวทรัพยากรและบำรุงรักษาระบบทรัพยากรกับเงื่อนไขทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เช่นความสอดคล้องกับข้อกฎหมายของประเทศ หรือความสอดคล้องกับจารีตประเพณีของชุมชน เป็นต้น

2) ความสอดคล้องกันระหว่างประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับนั้น ต้องสอดคล้องกับต้นทุนที่ลงไปด้วย นั่นคือ การไม่เรียกร้องให้สมาชิกลงทุนในการจัดการทรัพยากร จนกระทบต่อวิถีชีวิตหรือสูญเสียโอกาสในการทำมาหากินหรือสูญเสียรายได้ที่ควรมี

3. ระบบการบริหารจัดการต้องเปิดให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎกติกา (Collective-choice arrangements) เพราะถ้าคนส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ พวกเขาจะขาดแรงจูงใจที่จะร่วมดูแลรักษาทรัพยากร

4. การสอดส่องดูแลที่มีประสิทธิภาพ (Effective monitoring) การสอดส่องดูแลในที่นี้ประกอบด้วยสองส่วน เช่นกัน คือ

1) มีการสอดส่องดูแลพฤติกรรมและการเก็บเกี่ยวทรัพยากรและการบำรุงรักษาระบบทรัพยากรของสมาชิกผู้ใช้ทรัพยากรว่าเป็นไปตามกฎ กติกาที่วางไว้หรือไม่

2) มีการสอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากรอย่างสม่ำเสมอ ว่ามีความอุดมสมบูรณ์หรือไม่ อย่างไร เพื่อที่จะได้สามารถปรับเปลี่ยนกฎกติกาได้อย่างทันท่วงทีต่อการเปลี่ยนแปลง

5. มีการลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป (Graduated sanctions) นั่นคือ หากสอดส่องดูแลแล้วพบผู้กระทำผิดคนที่กระทำความผิดกติกาในครั้งแรกๆ จะถูกลงโทษค่อนข้างเบา ถ้าทำผิดซ้ำอีกจึงจะถูกลงโทษที่รุนแรงขึ้นตามลำดับ เรื่องนี้มีความสำคัญด้วยเหตุผลที่ว่าต้องมีการเปิดให้สมาชิกผู้ใช้ทรัพยากรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ถ้าสมาชิกผู้ใช้ทรัพยากรผู้กระทำความผิดนั้น ถูกลงโทษหนักตั้งแต่ต้น คนก็จะไม่ยอมเข้าร่วมกิจกรรมด้วยมากนัก

6. มีกลไกจัดการความขัดแย้ง (Conflict resolution mechanisms) ที่มีต้นทุนต่ำและเข้าถึงได้ง่าย กลไกที่ว่ามีครอบคลุมทั้งกลไกระหว่างผู้ใช้ทรัพยากรกันเอง เช่น ระบบชลประทานชุมชนในหลายประเทศ มอบหมายให้ผู้อาวุโสในชุมชนเป็นคนไกล่เกลี่ย และกลไกระหว่างผู้ใช้ทรัพยากรกับเจ้าหน้าที่รัฐ ในแง่ที่รัฐจะช่วยเหลือชุมชนในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยเมื่อมีข้อขัดแย้งระหว่างกติกาของชุมชนกับกฎหมาย

7. รัฐรับรู้และให้การยอมรับสิทธิของชุมชน (Recognition of Rights) ในการวางกติกาการใช้และการจัดการทรัพยากร ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรจะได้รับการยอมรับจากรัฐว่ามีสิทธิในการวางกติกา การใช้ และจัดการทรัพยากรร่วม ในกรณีนี้สำหรับประเทศไทยแม้จะยังล่าช้าในแง่การยอมรับตามกฎหมาย เพราะระบบคิดของรัฐยังให้สิทธิรัฐในการจัดการทรัพยากรตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก มากกว่าจะคุ้มครองสิทธิของชาวบ้านในการจัดการตัวเอง แต่นโยบายของรัฐในปัจจุบันให้การยอมรับระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยพลตินัยผ่านการสนับสนุนงบประมาณ บุคลากร ตลอดจนสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการมากขึ้น

8. กติกาและการจัดการทรัพยากรของชุมชนต้องเชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า (Nested enterprises) ทั้งนี้เนื่องจากระบบทรัพยากรและการจัดการทรัพยากรของชุมชนเองก็ตั้งอยู่และเชื่อมโยงกับระบบนิเวศและสังคม/กฎหมายที่ใหญ่กว่านั้น ระบบการจัดการและกติกาจึงจำเป็นต้องสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่าทั้งทางระบบนิเวศและสังคมด้วย

ในขณะที่ Pomeroy et al. (2001) ได้ศึกษารายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประมงร่วมในหลายประเทศแถบเอเชีย พบว่า เงื่อนไขที่เกี่ยวกับความสำเร็จของการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วม มี 3 ระดับ ได้แก่

1. ระดับภายนอกชุมชน เช่น เงื่อนไขด้านนโยบายและข้อกฎหมาย เงื่อนไขด้านตัวแทนภายนอกชุมชน
2. เงื่อนไขระดับชุมชน เช่น ความเหมาะสมและความชัดเจนในการนิยามขอบเขตของพื้นที่ประมงนั้นๆ ความชัดเจนในการนิยามสมาชิกของชุมชน ความกลมกลืนของกลุ่ม เป็นต้น
3. เงื่อนไขระดับบุคคลหรือครัวเรือน เช่น โครงสร้างแรงจูงใจ เป็นต้น

การทบทวนวรรณกรรมประเด็นที่ 2 ว่าด้วยกระบวนการทำงานเกี่ยวกับการจัดตั้งพื้นที่การจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และพัฒนาการในเชิงสังคมของเครือข่ายชุมชน ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดและทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

3. เครือข่ายชุมชน เครือข่ายทางสังคม และสิทธิชุมชน

3.1. ชุมชน (Community) และเครือข่ายชุมชน (Community network)

3.1.1 ความหมายของชุมชน และเครือข่ายชุมชน

ชยันต์ วรรณระภูติ (2536) ได้ให้ความหมายว่า ชุมชน หมายถึง การรวมกันอยู่ของกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง ในพื้นที่แห่งหนึ่งเพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต โดยเหตุผลที่มีคนกลุ่มดังกล่าวอาศัยอยู่รวมกันใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่างๆ ของตนเอง

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2537) ให้ความเห็นว่าชุมชน หมายถึง กลุ่มชนที่มาอยู่รวมกันในพื้นที่หนึ่ง มีความสัมพันธ์ร่วมกัน มีการกระทำระหว่างกัน มีความผูกพันทางด้านจิตใจกับพื้นที่ และมีศูนย์กลางบริการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่สมาชิกในชุมชนนั้นได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (2543) นิยามความหมายของชุมชนว่า หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน อย่างเป็นปกติและต่อเนื่อง โดยเหตุที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันหรือมีอาชีพเดียวกัน หรือประกอบกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ มีวัฒนธรรมความเชื่อหรือความสนใจร่วมกัน

องค์กรชุมชน คือ กลุ่มคนที่มีระบบการจัดการที่สมาชิกของชุมชนจัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพ พัฒนาอาชีพ เพิ่มรายได้ พัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม หรือพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม (พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) 2543)

เครือข่ายองค์กรชุมชน คือ กลุ่มองค์กรชุมชนที่มีการรวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใด เพื่อประโยชน์ขององค์กรชุมชนในกลุ่มนั้น (พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) 2543)

3.1.2 เครือข่ายทางสังคม (social network)

1) ความหมายของเครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลกับกลุ่มคน กลุ่มคนกับกลุ่มคน และกลุ่มกับเครือข่าย โดยเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฯลฯ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย โดยเครือข่ายทางสังคมนั้น มีการกระจายตัวไปตามหน่วยย่อยหรือปัจเจกบุคคลในสังคม มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และเปลี่ยนแปลงไปได้ ซึ่งสามารถมองเห็นได้ทั้งในมิติแห่งความสัมพันธ์ที่ปัจเจกบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย และเครือข่ายมีความสัมพันธ์กับแบบแผนหรือเส้นทางของปัจเจกบุคคลและกลุ่มคน โดยเป็นกระบวนการที่มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรม การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (พระมหาสุทิตยอาภาโร 2548)

2. องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคม ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ ทำหน้าที่ในการเชื่อมร้อยสมาชิกเข้าด้วยกันด้วยความสัมพันธ์รูปแบบต่างๆ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อความหมายของเครือข่ายสังคม โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวมีองค์ประกอบดังนี้ (พระมหาสุทิตยอาภาโร (2548)

1. หน่วยชีวิตหรือสมาชิก หน่วยชีวิตและสมาชิกเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นของเครือข่ายที่สร้างระบบปฏิสัมพันธ์โดยแต่ละหน่วยชีวิตและแต่ละปัจเจกบุคคล จะดำเนินการสานต่อเพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ร่วมกัน ตามหลักของธรรมชาติที่ทุกสรรพสิ่งจะต้องพึ่งพาอาศัยและสร้างกระบวนการที่สืบเนื่องเพื่อรักษาความเป็นไปของชีวิต ดังนั้น หน่วยชีวิต หรือสมาชิกในองค์กรนั้น จะเป็นองค์ประกอบหลักที่ก่อให้เกิดความเป็นเครือข่าย

2. จุดมุ่งหมาย เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกอย่างหนึ่ง เนื่องจากเมื่อบุคคลหรือกลุ่มองค์กร มารวมกันเพียงเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยไม่มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าว ไม่ถือว่าเป็นเครือข่าย เพราะความเป็นเครือข่ายจะต้องมีจุดหมาย วัตถุประสงค์และกระบวนการ ร่วมกัน เพื่อทำกิจกรรมให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้น

3. การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก การที่สมาชิกแต่ละคนหรือการที่แต่ละกลุ่มองค์กร จะมารวมกันได้นั้น สิ่งที่ยึดโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน คือ การทำหน้าที่ต่อกันและกระทำอย่างมีจิตสำนึก เพาะหากขาดจิตสำนึกต่อส่วนรวมที่มาจากส่วนลึกภายในจิตใจของตนแล้ว กระบวนการนั้นจะเป็นเพียงการจัดตั้งและเรียกร้องผลประโยชน์ตอบแทนเท่านั้น และการที่คนจะมารวมกลุ่ม เป็นองค์กรเครือข่ายได้นั้น นอกจากจะมีความสนใจหรืออุทิศใจที่คล้ายคลึงกันแล้ว บุคคลยังต้องมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม กล่าวคือ เมื่อพวกเขาเห็นปัญหาหรือต้องการที่จะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งจิตใจที่มุ่งมั่นซึ่งเป็นปัจจัยภายในของแต่ละบุคคล ย่อมเป็นแรงขับที่นำไปสู่การคิดวิเคราะห์ และการค้นหาวิธีเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ รวมทั้งแสวงหาแนวร่วมจากเพื่อนร่วมอุดมการณ์ เพื่อสร้าง

พลังอำนาจในการต่อรองหรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน จนกลายเป็นองค์กรเครือข่ายที่ทุกฝ่ายต่างก็มีความไว้วางใจต่อกัน ทั้งนี้ เพราะความเป็นเครือข่าวนั้น สามารถที่จะตอบสนองกระบวนการแก้ไขปัญหาได้มากกว่า

4. การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนกลายเป็นเครือข่าย สิ่งหนึ่งที่จะขาดไม่ได้ ก็คือการมีส่วนร่วม การพึ่งพาอาศัยและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิกจะเป็นปัจจัยที่หนุนเสริมให้เครือข่าวนั้นมีพลังมากขึ้น เพราะการมีส่วนร่วมจะทำให้สมาชิกมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่งจะช่วยให้ทุกฝ่ายหันหน้าเข้าหากันและพึ่งพากันมากขึ้น นอกจากนี้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็มีความสำคัญเช่นกัน เพราะจะนำไปสู่การให้และการรับ รวมถึงการระดมทรัพยากรเพื่อให้ภารกิจที่เครือข่ายดำเนินการร่วมกันบรรลุเป้าหมาย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงเป็นทั้งแนวคิด กระบวนการ และวิธีการของการจัดการเครือข่าย เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง เพราะถ้าไม่มีการมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันแล้ว พัฒนาการของเครือข่ายจะเป็นไปอย่างช้าๆ และถดถอยลง ดังนั้น การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนจึงเสมือนกลไกที่เป็นเครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

5. ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร สิ่งที่มีความสำคัญต่อเครือข่าย คือ ข้อมูลและการสื่อสารระหว่างกัน ทั้งการสื่อสารระหว่างปัจเจกบุคคลกับปัจเจกบุคคล กลุ่มกับกลุ่ม และระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย โดยกระบวนการสื่อสารนั้นจะช่วยให้สมาชิกเครือข่ายเกิดการรับรู้ เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงาน และช่วยรักษาสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ความสัมพันธ์ที่เกิดจากการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องเช่นนี้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่าย ถ้าระบบความสัมพันธ์ไม่ได้รับการตอบสนองหรือขาดการสื่อสารกันแล้ว ความเป็นเครือข่าวยังอยู่ในสถานะที่เสื่อมถอย ดังนั้น การพัฒนาระบบเครือข่ายจะต้องยึดหลักการของความสัมพันธ์และการสื่อสารระหว่างกัน โดยมีกิจกรรมให้ข้อมูลและระบบความสัมพันธ์นั้นเกิดความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องภายในเครือข่าวนั้นๆ

3. รูปแบบของเครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายเป็นความสัมพันธ์ที่มีหลายระดับ โดยอมรรัตน์ อภินันท์มหกุล (2555) ได้แบ่งรูปแบบออกเป็นระดับแยกย่อยได้ 3 ระดับ ดังนี้

1) เครือข่ายในหมู่เครือญาติและเพื่อนสนิท (Bonding networks) เป็นความสัมพันธ์กับบุคคลที่มีความใกล้ชิดและคล้ายคลึงกัน (Homogeneous groups) ที่ให้การสนับสนุนทางด้านกายภาพและอารมณ์แก่เจ้าของทุนในยามจำเป็น ช่วยให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข

2) เครือข่ายในองค์กรอย่างเป็นทางการ (Bridging networks) หมายถึงการเป็นสมาชิก เป็นกรรมการ หรือคณะทำงานในองค์กรต่างๆ โดยส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายในทางวิชาชีพ หรือเครือข่ายทางธุรกิจเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อหน้าที่การงาน หรือการตัดสินใจทางธุรกิจ

3) เครือข่ายข้ามกลุ่มฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจ (Linking Networks) เป็นเครือข่ายที่เกิดจากการรวมกลุ่มของคนในสังคมที่มีความแตกต่างกันในอำนาจหน้าที่ ฐานะทางสังคม และเศรษฐกิจ เพื่อเข้าถึงข่าวสารข้อมูล และทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เครือข่ายข้ามกลุ่มฐานะทาง

สังคมและเศรษฐกิจ ระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอก เป็นเครือข่ายทางสังคมที่จะช่วยแก้ปัญหา ความยากจน และความขัดแย้งทางสังคมได้ เพราะเครือข่ายประเภทนี้ จะช่วยให้ชุมชนได้รับข้อมูล และแนวความคิดใหม่ๆ ตลอดจนการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหาของชุมชน

เมื่อนำความหมายของชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน และเครือข่ายทางสังคม จาก ข้อมูลข้างต้นมาเทียบเคียงกับความหมายของเครือข่ายชุมชนในงานวิจัย พบว่ามีความหมาย สอดคล้องกับนิยามศัพท์เฉพาะที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 1 คือหมายถึง กลุ่มคนและชุมชนชายฝั่งทะเล หรือเขตพื้นที่ต่อเนื่องเชิงพื้นที่ที่อาศัยระบบนิเวศและทรัพยากรในบริเวณอ่าวพังงา เพื่อการดำรงชีวิต มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายทางสังคมที่มีระบบคิด ความสัมพันธ์ เป้าหมายในการรวมตัวที่สอดคล้อง และกลมกลืนกัน เพื่อเป้าหมายการดำเนินงานในกระบวนการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่งและผลักดันเชิงนโยบายดังกล่าวนี้ร่วมกัน เครือข่ายชุมชนชายฝั่งที่ว่านี้ ให้หมายรวมถึงทั้ง เครือข่ายที่ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการจากหน่วยงานราชการ และเครือข่ายที่รวมตัวกันโดย ไม่ได้มีความประสงค์หรือมีการรับรองจากหน่วยงานราชการด้วย

3.2 สิทธิชุมชน (Community right)

3.2.1 สิทธิชุมชนตามระบบกฎหมาย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ยอมรับแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชนในหลักการที่ว่าด้วย สิทธิของบุคคลที่รวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน หลังเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ในปี พ.ศ. 2549 ประเทศไทยมีการยกร่างและใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้นำเอาการรับรองสิทธิชุมชน จากรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 มาบรรจุไว้และเปลี่ยนแปลงรายละเอียดในหลายมาตรา ซึ่งสามารถแบ่งได้ 3 ประเด็น ได้แก่

1. สิทธิของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ ในการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สิทธิรูปแบบนี้ได้รับการยอมรับและบรรจุไว้ใน มาตรา 66 โดยรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ยังคงหลักการสำคัญเรื่องสิทธิชุมชนจากมาตรา 46 จากรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 แต่มีรายละเอียดเกี่ยวกับชุมชนเพิ่มขึ้น โดยได้แบ่งชุมชนออกเป็น 3 ประเภทคือ ชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม โดยบัญญัติไว้ดังนี้

มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2555, 31) ได้อธิบายหลักการของ รัฐธรรมนูญในมาตรา 66 ว่า มีเจตนารมณ์เพื่อรับรองสิทธิชุมชน ชุมชนท้องถิ่นและชุมชนท้องถิ่น ดั้งเดิม เป็นการยอมรับบทบาทของชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งศักยภาพความเข้มแข็งและภูมิปัญญาของ ประชาชนในชุมชน ให้มีสิทธิและอำนาจร่วมกับรัฐเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในท้องถิ่น ซึ่งสามารถแบ่งสิทธิของชุมชน ออกได้เป็น 3 ด้าน คือ

1) สิทธิในการที่จะอนุรักษ์ พื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาของท้องถิ่น รวมทั้ง ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม

2) สิทธิในการมีส่วนร่วมกับรัฐในการจัดการ ดูแลและการบำรุงรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

3) สิทธิในการที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น อย่างยั่งยืน

2. สิทธิของบุคคลในการเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล และบำรุงรักษา ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ตนเองมีชีวิตในสิ่งแวดล้อมที่ดี

สิทธิรูปแบบนี้ได้รับการยอมรับและบรรจุไว้โดยยังคงสาระ รายละเอียดและหลักการ ไว้เช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 67 ดังนี้

มาตรา 67 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ การ บำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ และในการ ค้ำครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องใน สิ่งแวดล้อมที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อม ได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษา และประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มี กระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์กรอิสระซึ่ง ประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษา ที่ จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อน มีการดำเนินการดังกล่าว

สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วน ท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ ย่อมได้รับความ คุ้มครอง

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2555, 31) ได้อธิบายหลักการของ รัฐธรรมนูญในมาตรา 67 ว่ามีเจตนารมณ์เพื่อคุ้มครองสิทธิของบุคคลในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาและได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยพรรคแรกเป็นการให้สิทธิแก่ปัจเจกบุคคล ทั่วไป ในอันที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและ

การมีคุณภาพชีวิตที่ดี รวมทั้งสิทธิในการมีส่วนร่วมกับชุมชนและรัฐในการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมและพิทักษ์สิทธิดังกล่าวนี้ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ 3 ด้าน คือ

- 1) สิทธิในการคุ้มครอง ส่งเสริมและรักษาคุณภาพในสิ่งแวดล้อม
- 2) สิทธิในการได้ใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทาง

ชีวภาพ

3) สิทธิในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้ยังได้ให้การรับรองสิทธิดังกล่าวข้างต้นแล้ว มาตรฐานนี้ยังให้หลักประกันว่าสิ่งแวดล้อมที่ดีนั้นจะไม่ถูกทำลายลง อันเป็นผลมาจากโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดให้เจ้าของโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสิ่งแวดล้อม มีหน้าที่ที่จะต้องทำการศึกษาและประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ที่อาจจะเกิดขึ้นจากโครงการหรือกิจกรรมนั้นเสียก่อน

ในวรรค 3 ของมาตรฐานนี้ยังให้สิทธิแก่ชุมชนในการฟ้องร้องหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง ในกรณีที่น่าสงสัยว่าหน่วยงานราชการ มิได้ปฏิบัติตามมาตรา 67 วรรค 1 และวรรค 2 ซึ่งได้แก่หน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ

3. การใช้สิทธิผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

สิทธิของชุมชนในรูปแบบนี้ รัฐได้มอบสิทธิให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังคงบัญญัติสิทธิดังกล่าวไว้ ในมาตราที่ 290 แต่ได้เพิ่มเติมละเอียดขึ้น โดยเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นไว้ใน (4) ดังนี้

มาตรา 290 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามที่กฎหมายบัญญัติ

กฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

(1) การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่

(2) การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่ เฉพาะในกรณีที่น่าจะมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน

(3) การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่

(4) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

3.2.2 ความหมายของสิทธิชุมชน

มีนักวิชาการให้ความหมายของสิทธิชุมชนไว้หลากหลาย ในบริบทต่างๆ ดังนี้

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2536) ให้ความหมายของสิทธิชุมชนว่า หมายถึง สิทธิที่ไม่ใช่ส่วนบุคคลของประชาชนแต่ละคนและไม่ใช่ของรัฐ แต่เป็นของชุมชนที่จะจัดการใช้ประโยชน์และมีหน้าที่บำรุงรักษาเหนือทรัพยากร

เสนห์ จามริก และคณะ (2536) สรุปว่าสิทธิชุมชน หมายถึงสิทธิร่วมเหนือทรัพย์สินของชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว

จักรกฤษณ์ ควรพจน์ (2541) เสนอว่า สิทธิชุมชน หมายถึง สิทธิของกลุ่มบุคคลที่ได้ตั้งถิ่นฐานและสืบทอดวิธีการผลิตและระบบนิเวศ วัฒนธรรม ของตนมาร่วมกันโดยต่อเนื่อง

ชลธิรา สัตยาวัฒนา (2546) ให้ความหมายของสิทธิชุมชนว่า หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานระบบศีลธรรมและความเป็นธรรม

สมเจตนา มุณีโมไนย (2546) ให้ความหมายของสิทธิชุมชนว่า หมายถึง สิทธิในการปกเสาเรือน การจับสัตว์น้ำ ด้วยเครื่องมือพื้นบ้านไม่ว่าจุดใดของทะเลทั้งภายในและนอกชุมชน สิทธิความเป็นชุมชน มีความห่วงหาอาทรกันของคนในชุมชนเป็นสายใยร้อยรัด ทั้งในระดับเข้มข้นคือเมตตากรุณาอย่าเกรงต่อพระผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงกรุณาปราณีเสมอ เป็นสิทธิตามธรรมชาติสำหรับสัตว์สังคม

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2546) ให้ความหมายของสิทธิชุมชนว่า หมายถึงระบบศีลธรรมของชุมชน ซึ่งหมายรวมทั้งสิทธิของปัจเจกและสิทธิร่วมของชุมชน เช่น สิทธิหรือการเคารพในร่างกายและทรัพย์สิน สิทธิในการใช้และการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นจากการสร้างกฎเกณฑ์และจารีตประเพณีของชุมชนที่สมาชิกในแต่ละชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน

ยศ สันตสมบัติ (2547) ให้ความหมายของสิทธิชุมชนว่า หมายถึง สิทธิร่วมหรือสิทธิการใช้เหนือทรัพย์สินร่วมของชุมชน สมาชิกของชุมชนซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าเท่านั้น จึงจะมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์จากป่า ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตน และกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จะคำนึงถึงความยั่งยืนและความเป็นธรรมในสังคม

กิตติศักดิ์ ปรกติ (2550) ระบุว่า สิทธิชุมชน หมายถึง สิทธิที่จะได้รับการยอมรับในการมีตัวตน ดำรงอยู่ ดำเนินกิจกรรม ถือครองทรัพย์สินส่วนรวม รักษา พัฒนาคุณภาพชีวิตและมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2555) ให้ความหมายของสิทธิชุมชนว่า หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีขอบเขตเป็นชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือหลายชุมชนหรือหลายกลุ่มชาติพันธุ์ โดยไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มคนในชนบทเท่านั้น แต่จะรวมถึงกลุ่มคนในเมืองด้วย กลุ่มคนเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์ทางสังคม มีวัฒนธรรมร่วมกัน มีการจัดสรรการใช้ทรัพยากรและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งกลุ่มคนนั้นมีอำนาจอันชอบธรรมถูกต้องตามกฎหมาย ประเพณีหรือข้อตกลงที่บุคคลในสังคมยึดถือร่วมกัน

เมื่อนำความหมายของสิทธิชุมชนจากการให้ความหมายข้างต้นมาวิเคราะห์และสังเคราะห์หาจุดร่วม ความเหมือน ความต่าง ได้ข้อมูล ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ความหมายของสิทธิชุมชนในทัศนะต่างๆ

ลำดับที่	ชื่อ	ความหมายของสิทธิชุมชน						
		ความมีตัวตนของชุมชน	สิทธิเกี่ยวกับทรัพย์สินร่วม	ใช้ประโยชน์จากทรัพยากร	บำรุงรักษาดูแลทรัพยากร	การมีวิถึประสงค์ร่วม	ระบบความสัมพันธ์	อื่นๆ
1.	บวรศักดิ์ อูวรรณโณ	✓	-	✓	✓	-	✓	
2.	เสนห์ จามริก	-	✓	✓	✓	-	✓	
3.	จักรกฤษณ์ ควรรพจน์	-	-	-	-	-	✓	✓
4.	ชลธิรา สัตยาวัฒนา	-	-	-	-	-	✓	✓
5.	สมเจตนา มุณีโมไนย	-	✓	✓	✓	-	✓	✓
6.	อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว	-	✓	✓	✓	-	✓	✓
7.	ยศ สันตสมบัติ	-	✓	✓	✓	-	✓	
8.	กิตติศักดิ์ ปรกติ	✓	✓	✓	✓	-	✓	
9.	สนง.เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓

จากตารางที่ 2 เมื่อกล่าวถึงสิทธิชุมชนนั้น นักวิชาการแต่ละคนได้นิยามในสถานะที่ตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น ในฐานะนักกฎหมาย นักวิชาการ หรือนิยามจากลักษณะการทำงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การส่งเสริมป่าชุมชน การรื้อฟื้นจารีตชุมชน ฯลฯ หากนำความหมายดังกล่าวมาจัดกลุ่มจะพบว่า มีการให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับลักษณะสำคัญๆ อยู่ 4 ประเด็น ได้แก่

ประเด็นที่ 1 ทุกคนให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน

ประเด็นที่ 2 เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด ที่ได้ให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ และบำรุงรักษาทรัพยากร มีเพียงสองคนเท่านั้น ที่ไม่ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ คือ ชลธิรา สัตยาวัฒนา และจักรกฤษณ์ ควรรพจน์

ประเด็นที่ 3 ให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับความมีตัวตนของชุมชนผ่านสิทธิที่ได้รับสิทธิเกี่ยวกับหรือเหนือทรัพย์สินร่วม กลุ่มนี้มีสัดส่วนคนที่กล่าวและไม่ได้กล่าวถึง ในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน คือ คนที่กล่าวถึงได้แก่ กิตติศักดิ์ ปรกติ เสนห์ จามริก ยศ สันตสมบัติ สมเจตนา มุณีโมไนย และอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว

ประเด็นที่ 4 เป็นกลุ่มที่พูดถึงในความหมายอื่นๆ เช่น ชลธิรา สัตยาวัฒนา, อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และสมเจตนา มุณีโมไนย ได้ให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับระบบศีลธรรมเป็นหลัก ในขณะที่จักรกฤษณ์ ควรรพจน์ ได้ให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน การสืบทอดวิธีการผลิต วัฒนธรรมของชุมชน ส่วนสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ได้ให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีวัตถุประสงค์และข้อตกลงร่วมในการอยู่ร่วมกัน

กล่าวโดยสรุป สิทธิชุมชนหมายถึง ความมีตัวตนของชุมชน ซึ่งแสดงผ่านสิทธิที่ได้รับเกี่ยวกับหรือเหนือทรัพย์สินร่วม รวมไปถึงสิทธิในการใช้ประโยชน์และบำรุงรักษาทรัพยากร โดยเชื่อมโยงกับคุณค่า ระบบศีลธรรม และระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันของตนในชุมชน ตลอดจน

ความสัมพันธ์ในการใช้ประโยชน์และบำรุงรักษาทรัพยากรระหว่างชุมชนกับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอก

3.2.3 ลักษณะของสิทธิชุมชน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร 2555, 20)

1. อุดมการณ์ของสิทธิชุมชน เป็นอุดมการณ์เพื่อความอยู่รอดของชุมชน
2. กระบวนการเกิดขึ้นของสิทธิชุมชนในแต่ละประเภท (ตามที่เกิดความขัดแย้งขึ้น) ไม่ได้เกิดจากความสัมพันธ์ ในเชิงพันธสัญญา หากแต่เป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการภายในของชุมชนในแต่ละพื้นที่ที่ทดลองเรียนรู้ สัมผัสขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมในระดับชุมชน และในหลายๆ กรณีที่มีการเลียนแบบการกระทำ และทำให้เกิดขึ้นซ้ำๆ ในทางความคิด
3. ตั้งอยู่บนสำนึกและความรับรู้ร่วมกันของชุมชนเป็นหลัก ดังนั้นจึงมักจะไม่สามารถปรากฏในรูปของบันทึกที่เป็นลายลักษณ์อักษร
4. กลไกในการบังคับ เป็นไปโดยอาศัยวิธีการของแต่ละชุมชน ผ่านทางระบบความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน
5. สิทธิชุมชน เป็นความพยายามของชุมชน ที่จะจัดความสัมพันธ์ ระหว่างสมาชิกของชุมชนให้สอดคล้องกับการกระทำที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้และมีทางเลือก
6. สิทธิชุมชน เป็นสิทธิที่มีเงื่อนไข ไม่ใช่สิทธิเด็ดขาด ต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้งหมดที่มีอยู่ในชุมชน
7. สิทธิชุมชนมักจะมีกลไกภายในชุมชน ที่เกี่ยทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ และให้โอกาสกับสมาชิกของชุมชน

4.2.4 หลักการสำคัญของสิทธิชุมชน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร 2555, 20)

1. สิทธิชุมชน คือข้อตกลงกฎเกณฑ์ทางสังคมที่พัฒนาให้กลุ่มคนร่วมกันจัดการทรัพยากร การจัดการทางเศรษฐกิจสังคมและอื่นๆ โดยกลุ่มคนดังกล่าวมีความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกัน มีวัฒนธรรมร่วมกัน จำเป็นที่ต้องจัดการร่วมกัน โดยชุมชนได้สร้างข้อตกลงหรือกติกาในการจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจสังคม ข้อตกลงอาจเป็นลายลักษณ์อักษรหรือกฎจารีตประเพณี ซึ่งข้อตกลงเป็นเรื่องของการเรียนรู้การต่อสู้ และการต่อรองทั้งระหว่างภายในชุมชนหรือภายนอกชุมชน ข้อตกลงร่วมจึงมีการปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม สิทธิชุมชนจึงมีขอบเขตที่กว้าง ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้
2. สิทธิชุมชน เป็นรูปแบบสิทธิเชิงซ้อน หมายถึง ภายใต้ข้อตกลงการจัดการร่วมกันของชุมชนจะมีสิทธิหลายประเภท แต่สัมพันธ์กัน เช่น สิทธิการครอบครอง สิทธิการใช้ สิทธิการจัดการ ซึ่งสิทธิแต่ละประเภทมีการปรับสร้างใหม่อยู่เสมอ และการซ้อนของสิทธิ มีหลายระดับทั้งรูปแบบสิทธิและเจ้าของสิทธิ เช่น บางเงื่อนไข สิทธิความเป็นเจ้าของทรัพยากรบางประเภทอาจเป็นของรัฐหรือของบุคคลในชุมชน แต่ชุมชนมีสิทธิในการใช้และการจัดการ
3. สิทธิชุมชน มีลักษณะเน้นการมีส่วนร่วม หมายถึงการให้หน่วยงานภายนอกเข้ามาร่วมสนับสนุนตั้งแต่ระดับท้องถิ่น สาธารณะและรัฐ สิทธิชุมชนไม่ใช่สิทธิความเป็นเจ้าของแบบ

เบ็ดเสร็จ เช่น กิจกรรมการจัดการป่าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์เศรษฐกิจชุมชน หรือการฟื้นฟูอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ล้วนเป็นกิจกรรมที่ต้องการการสนับสนุนจากชุมชนท้องถิ่น ประชาสังคม และรัฐ ซึ่งชุมชนก็ได้สร้างเงื่อนไข กติกา ที่มีการควบคุมจากภายนอกเพื่อป้องกันการละเมิดสิทธิชุมชน กล่าวได้ว่าสิทธิชุมชนให้ความสำคัญกับผู้ดูแลทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดของชุมชนเป็นอันดับแรก คนภายนอกจะมาอ้างสิทธิเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชนอื่นๆ มาอยู่เหนือการมีชีวิตรอดของชุมชนไม่ได้ ทำให้การมีส่วนร่วมลดหลั่นกันไปตามความจำเป็นพื้นฐานของชีวิตและสังคม อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปสิทธิชุมชนมักมีลักษณะการมีส่วนร่วมจากภายนอกมากกว่าการกีดกัน โดยหลักการสำคัญของการมีส่วนร่วม” ก็คือ เป้าหมายของสิทธิชุมชน มิใช่เพื่อประโยชน์เฉพาะส่วนของชุมชนเท่านั้น แต่ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของสังคมด้วย

4. อุดมการณ์ของสิทธิชุมชนวางอยู่บนหลักพื้นฐานว่าด้วยความยั่งยืนและความเป็นธรรม เห็นได้จากการจัดการป่าและการจัดการน้ำ ซึ่งต้องการให้สมาชิกมีส่วนร่วมเข้าถึงทรัพยากร และได้รับการแบ่งปันทรัพยากรอย่างเป็นธรรม การที่ชุมชนจะอยู่รอดได้ ก็ต้องอยู่บนฐานทรัพยากรที่ยั่งยืน แต่การบริโภคให้หมดไปเป็นการทำลายทุนชีวิตของชุมชนโดยตรง ซึ่งอุดมการณ์สิทธิชุมชนจะมุ่งประสิทธิภาพสูงสุดจากการใช้ทรัพยากร

5. สิทธิชุมชนตั้งอยู่บนเนื้อหาที่หลากหลาย ชุมชนจำนวนมากได้อาศัยทุนทางสังคมของตนสร้างระบบในการจัดการตนเอง เพื่อปรับสัมพันธภาพทางอำนาจในหลายรูปแบบ เช่น สิทธิการจัดการทรัพยากร สิทธิในที่อยู่อาศัย สิทธิสตรี เศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น

6. สิทธิชุมชน เป็นกระบวนการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยจากรากหญ้า (Grass Roots) สิทธิชุมชนเป็นการต่อสู้โดยมีเป้าหมายหลัก เพื่อไปสู่ความเป็นพลักษณ์ ประชาธิปไตยหรือสังคมที่เคารพความหลากหลาย หรือมีนโยบายให้แต่ละท้องถิ่น ตลอดจนกลุ่มต่างๆ ในสังคมให้ได้มีเสรีภาพของตนเองในการกำหนดกติกาของวิถีชีวิต เศรษฐกิจ ทรัพยากรตามภูมินิเวศ วัฒนธรรมของตน ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานความรับผิดชอบร่วมกันของสังคมด้วย รัฐต้องมีนโยบายสนับสนุนชุมชนให้มีเสรีภาพในการกำหนดกฎ กติกา ระบบสิทธิการจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ วิถีชีวิต วัฒนธรรมของตนเอง และมีกลไกสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชน

4. การมีส่วนร่วมของประชาชน (People participate)

การมีส่วนร่วมเป็นประเด็นสำคัญที่เป็นส่วนหนึ่งในการทำงานเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และในงานวิจัยนี้ยังมุ่งศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนชายฝั่งในการจัดการทรัพยากรว่ามีส่วนร่วมกันอย่างไร และมีส่วนร่วมกับรัฐอย่างไร ซึ่งประเด็นในการตรวจสอบเอกสารในหัวข้อนี้ มีดังนี้

4.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ครอบคลุมเรื่องราวเกี่ยวกับการที่ปัจเจกบุคคลหรือชุมชนเข้าไปจัดการ ตัดสินใจและดำเนินการเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม

ทรัพยากรธรรมชาติ ในประเด็นที่เป็นผลกระทบกับตนเอง เพื่อบรรลุเป้าหมายที่จะส่งผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

อคิน รพีพัฒน์ (2527, 41) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ที่ทำทุกอย่างไม่ว่าว่าคุณคนภายนอกกำหนดไปแล้วว่าให้ประชาชนเข้าร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่จะคิดขึ้นมา

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527, 22) ได้อธิบายความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม ในการมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกมาในรูปของการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวเอง

ปกรณ ปรียากร (2530, 64) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การร่วมมือ ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมแก้ไขปัญหา การดำเนินการและร่วมรับผิดชอบด้วยกัน ไม่ว่าจะปัญหาระดับบุคคลหรือของกลุ่ม เพื่อให้เกิดการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนด

สรศักดิ์ จันทร์สว่าง (2546) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ในการร่วมคิดร่วมแก้ปัญหาการดำเนินการและกิจกรรมในชุมชน ร่วมวางแผน วางโครงการและร่วมปฏิบัติงานอันมีผลกระทบมาถึงตัวประชากรเอง

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมได้ว่า หมายถึง การที่ประชาชนเห็นพ้องต้องกันเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาของตนเอง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการจัดการทรัพยากร และแสดงออกในรูปของการสร้างความร่วมมือ ร่วมปฏิบัติงาน เข้าไปดำเนินการแก้ไขปัญหา และร่วมรับผิดชอบเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาข้างต้นด้วยกัน

4.2 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชน

สรศักดิ์ จันทร์สว่าง (2546) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต้องประกอบด้วย 2 ประการ คือ เหตุผลของการเข้าร่วมและขั้นตอนในการเข้าร่วมของประชาชน โดยขั้นตอนการเข้าร่วมนั้น ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การวางแผนแก้ไขปัญหา การปฏิบัติงานตามแผนและการติดตามประเมินผล

ในขณะที่ Arnstein (1969) ได้จัดลำดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 8 ระดับ เรียกว่า บันไดการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งแบ่งกลุ่มได้ 3 ระดับ

1. ระดับต้น มี 2 ขั้นเรียกว่า Nonparticipation หมายถึง การไม่มีส่วนร่วมหรือการมีส่วนร่วมจอมปลอม ประกอบด้วย

ขั้นที่ 1 ขั้นการชักชวนหรือโฆษณาหรือโน้มน้าว (Manipulation) เป็นขั้นที่ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจต้องการโน้มน้าวให้ประชาชนยอมรับการตัดสินใจที่ได้ดำเนินการไปแล้ว

ขั้นที่ 2 ขั้นการบำบัดหรือกลุ่มเกลา (Therapy) เพื่อให้ดูเหมือนว่าผู้มีอำนาจให้ความสนใจต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

2. ระดับกลาง มี 3 ชั้น เรียกว่า Tokenism การมีส่วนร่วมก้ำก๋อ หรือทำแบบขอไปที/พอเป็นพิธี ประกอบด้วย

ชั้นที่ 3 ชั้นการสื่อสารข้อมูล (Informing) เป็นการสื่อสารทางเดียว ไม่มีการรับฟังความคิดเห็น เป็นการสื่อสารข้อมูลเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจต่อการตัดสินใจของผู้มีอำนาจเท่านั้น

ชั้นที่ 4 ชั้นการปรึกษาหารือ/รับฟังความคิดเห็น (Consultation) เป็นระดับของการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน โดยเป็นการนำข้อมูล หรือ/และผลการศึกษามาปรึกษาประชาชนเกี่ยวกับประเด็นปัญหา ทางเลือก ทางออก การแก้ไขปัญหา เปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็น เสนอแนะข้อมูล ชักถามได้บ้าง แต่ไม่มีผลต่อการตัดสินใจหรือรับประกันว่าความคิดเห็น ข้อมูล ทางเลือก ทางออกหรือประเด็นปัญหาจากการประชุมจะถูกนำไปพิจารณาหรือประกอบการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ

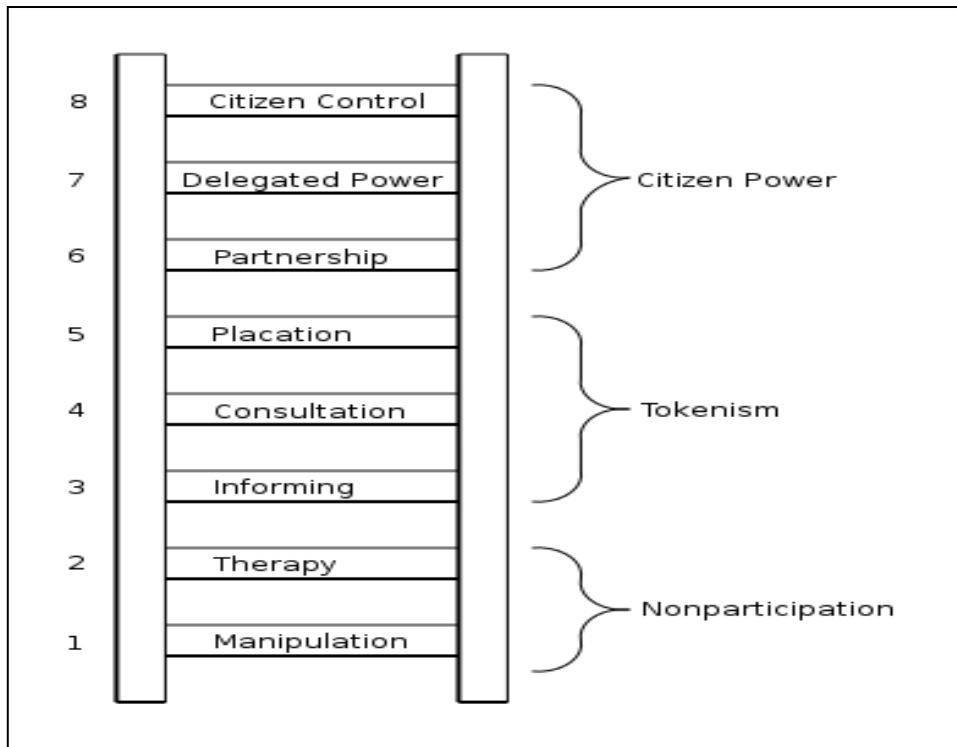
ชั้นที่ 5 ชั้นการสร้างความร่วมมือหรือรวมยอม/ลดความขัดแย้ง (Placation) เป็นการเริ่มสู่ระดับสื่อสารแบบ 2 ทางแต่ยังไม่แตกต่างกับชั้นที่ 4 มากนัก แต่เป็นการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนมากขึ้น โดยเฉพาะความคิดเห็นที่จะนำไปสู่การลดความขัดแย้ง แต่อำนาจในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายเกี่ยวกับกิจกรรมหรือโครงการก็ยังเป็นของผู้มีอำนาจ

3. ระดับสูง มี 3 ชั้น เรียกว่า Citizenpower หมายถึง อำนาจของประชาชน ประกอบด้วย

ชั้นที่ 6 ชั้นเป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) ชั้นนี้เป็นพัฒนาการต่อจากชั้นที่ 5 เป็นขั้นตอนที่ยินยอมให้มีการต่อรอง แลกเปลี่ยนข้อมูล ประเด็นปัญหา ปรับแก้รายละเอียดโครงการกับผู้มีอำนาจและนำไปสู่การตัดสินใจ

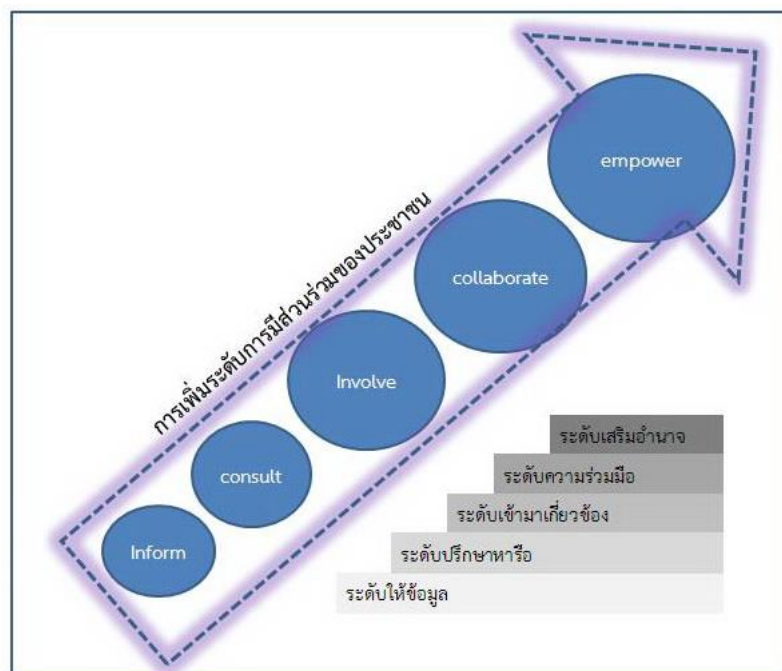
ชั้นที่ 7 ชั้นการมอบอำนาจ (Delegated power) ในชั้นนี้ประชาชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างเต็มที่ ผ่านการมอบอำนาจการตัดสินใจจากราชการในเรื่องนั้นๆ

ชั้นที่ 8 อำนาจเป็นของประชาชน/ประชาชนมีอำนาจเต็ม (Citizen control) ในชั้นนี้ถือเป็นระดับการมีส่วนร่วมสูงสุดของประชาชน ประชาชนสามารถคิด วางแผนและดำเนินกิจกรรมหรือโครงการได้ด้วยตนเอง ส่วนราชการหรือภาครัฐเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุน

ภาพที่ 6 บันได 8 ขั้นสู่การมีส่วนร่วมของประชาชน
ที่มา: Arnstein (1969)

ส่วนองค์รณานาชาติที่ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ International Association for Public Participation (IAPP 2007) ซึ่งได้ศึกษาและพัฒนากรอบแนวคิดและกำหนดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 5 ระดับ ในชื่อ Spectrum of public participation (แถบระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน) เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้เลือกตัดสินใจ ออกแบบการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม จากระดับที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมที่น้อยที่สุด ถึงระดับการเข้ามามีส่วนร่วมที่มากขึ้น จนสามารถมีอำนาจเต็มในการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมหรือโครงการ ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ที่มา: International Association for Public Participation (IAPP 2007)

จากภาพที่ 7 ระดับในการเข้ามามีส่วนร่วมต่อการตัดสินใจดำเนินงานในกิจกรรมหรือโครงการใดๆ ของประชาชนจะเพิ่มขึ้นตามลำดับ ดังนี้

1. ระดับให้ข้อมูล (Inform) เพื่อให้ประชาชนรับทราบข้อมูลข่าวสารในประเด็นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมและตรงกับวัตถุประสงค์ของโครงการ ทั้งนี้ข้อมูลดังกล่าวจะต้องช่วยให้ผู้เข้ามามีส่วนร่วม ได้เข้าใจถึงปัญหา ทางเลือกในการดำเนินงาน โอกาสในการดำเนินงาน และแนวทางการแก้ไขปัญหา หลักการมีส่วนร่วมในระดับนี้คือ ประชาชนจะต้องรับทราบข้อมูลข่าวสาร เทคนิคที่ใช้สร้างการมีส่วนร่วมในระดับนี้ เช่น เอกสารแจกจ่าย เว็บไซต์ การเยี่ยมชมสำนักงาน เป็นต้น

2. ระดับปรึกษาหารือ (Consult) เพื่อรับทราบข้อคิดเห็นหรือเสียงสะท้อนของประชาชนต่อข้อมูลที่ได้รับทราบ ซึ่งอาจจะเป็นบทวิเคราะห์ ทางเลือก หรือ การตัดสินใจของประชาชนในประเด็นนั้นๆ หลักการมีส่วนร่วมในระดับนี้ คือ ประชาชนต้องรับรู้ข้อมูลข่าวสาร รัฐต้องรับฟัง รับทราบข้อกังวลและความคาดหวังของประชาชน และแจ้งให้ประชาชนทราบว่า ข้อคิดเห็นของประชาชนจะส่งผลต่อการตัดสินใจดำเนินงานอย่างไร เทคนิคที่ใช้ในการสร้างการมีส่วนร่วมในระดับนี้ เช่น การจัดให้มีการเสนอข้อคิดเห็นสาธารณะ การประชุมกลุ่มย่อย การสำรวจ หรือ การประชุมประชาคม เป็นต้น

3. ระดับเข้ามาเกี่ยวข้อง (Involve) เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องมั่นใจได้ว่าข้อกังวลและความคาดหวังที่ได้รับฟังและรับทราบมา มีความเข้าใจที่ตรงกัน ในระดับนี้เป็นกระบวนการที่หน่วยงานจะต้องพบและสัมผัสกับประชาชนโดยตรง โดยในการสร้างการมีส่วนร่วมในระดับนี้ยึดหลักว่า ข้อกังวลและความคาดหวังของประชาชนจะต้องส่งผลต่อทางเลือกในการดำเนินงาน และจะแจ้งให้

ประชาชนทราบว่า ข้อคิดความเห็นของประชาชนจะส่งผลต่อการตัดสินใจดำเนินงานอย่างไร ส่วนเทคนิคในการสร้างการมีส่วนร่วมในระดับนี้ เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการ การระดมประเด็น ข้อคิดเห็น เป็นต้น

4. ระดับร่วมมือ (Collaborate) มีเจตนารมณ์เพื่อร่วมมือกับประชาชนในการพัฒนาทางเลือกของการดำเนินงาน และการบ่งชี้ถึงทางเลือกที่มีความเหมาะสมในแต่ละประเด็นของการตัดสินใจดำเนินงาน โดยการสร้างการมีส่วนร่วมในระดับนี้ยึดหลักว่า หน่วยงานจะแสวงหาข้อเสนอแนะและนวัตกรรมจากประชาชน เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงาน โดยข้อเสนอแนะและนวัตกรรมที่ได้จากประชาชนจะนำไปสู่การตัดสินใจดำเนินงานที่เป็นไปได้มากที่สุด เทคนิคที่ใช้ในการสร้างการมีส่วนร่วมในระดับนี้ เช่น การตั้งคณะที่ปรึกษาภาคประชาชน การสร้างข้อตกลงสาธารณะ หรือการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น

5. ระดับเสริมอำนาจ (Empower) มีเจตนารมณ์เพื่อให้การตัดสินใจขั้นสุดท้ายเป็นอำนาจของสาธารณะหรือประชาชน การมีส่วนร่วมในระดับนี้ยึดหลักว่า หน่วยงานจะดำเนินงานตามที่ประชาชนตัดสินใจ เทคนิคที่ใช้ในการสร้างการมีส่วนร่วมในระดับนี้ เช่น การตั้งคณะกรรมการตัดสินใจภาคประชาชน การลงมติหรือการตัดสินใจด้วยระบบตัวแทน เป็นต้น

โดยสรุปเพื่อเป็นการทำความเข้าใจถึงบทบาทของชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วม จำเป็นต้องใช้ทฤษฎีการมีส่วนร่วมมาประเมินบทบาทของทั้งชุมชนและหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ว่ามีบทบาทร่วมกันในระดับไหน และอย่างไร และเพื่อเป็นการยกระดับงานวิจัย ไปสร้างกรอบแนวคิดการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชายฝั่ง ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมไปจัดทำกรอบแนวคิดการวิจัย และนำไปประเมินระดับการมีส่วนร่วมระหว่างรัฐกับชุมชน ตลอดจนนำไปเป็นองค์ประกอบในการสร้างกรอบแนวคิดการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชายฝั่ง ในท้ายที่สุด

5. ข้อมูลและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา และการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเทศไทย

5.1 ข้อมูลและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา

อ่าวพังงาเป็นหนึ่งในระบบนิเวศขนาดใหญ่ของประเทศไทย มีพื้นที่ทั้งหมด 10,347.35 ตร.กม. แยกเป็นพื้นที่บก 3,521.84 ตร.กม. พื้นที่น้ำ 6,852.50 ตร.กม. ทรัพยากรที่สำคัญ ได้แก่ ปะการัง หญ้าทะเล ป่าชายเลน สัตว์น้ำเศรษฐกิจ สัตว์ทะเลหายากและใกล้สูญพันธุ์ (สมเกียรติ ขอเกียรติวงศ์ และคณะ 2548) เมื่อแยกรายละเอียดด้านทรัพยากรที่สำคัญจะพบว่าอ่าวพังงา เป็นฐานทรัพยากรขนาดใหญ่ของประเทศ เช่น แหล่งหญ้าทะเล ขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ ซึ่งพื้นที่รวม 4 จังหวัด จำนวน 94,568 ไร่ ทั้งยังเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศของโลก ซึ่งประกอบด้วย พื้นที่ชุ่มน้ำปากแม่น้ำกระบี่ ปากแม่น้ำตรัง และพื้นที่ชุ่มน้ำอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม-เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหมู่เกาะลิบง-ปากแม่น้ำตรัง ในขณะที่พื้นที่ป่าชายเลน นับได้ว่ายังคงเป็นผืนป่าชายเลนบริเวณอ่าวพังงาเป็นป่าชายเลนที่สมบูรณ์ของประเทศ ซึ่งพื้นที่ป่าชายเลนรายจังหวัดประกอบด้วย จังหวัดภูเก็ต 13,446 ไร่ จังหวัดพังงา 274,401 ไร่ จังหวัดกระบี่ 213,646 ไร่ และ

จังหวัดตรัง 211,625 ไร่ (สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเล ชายฝั่งทะเลและป่าชายเลน 2558) นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ทะเลหายากและใกล้สูญพันธุ์ ซึ่งถือเป็นชนิดพันธุ์สำคัญของโลกหลายชนิด เช่น โลมา ฉลาม และพะยูน (สมเกียรติ ขอเกียรติวงศ์ และคณะ 2548) ด้านผลผลิตการประมงจากอ่าวพังงาประกอบด้วย ผลผลิตจากการเพาะเลี้ยงปลาทะเล รวม 26,277 ตัน แยกเป็นจังหวัดพังงา 7,096 ตัน จังหวัดภูเก็ต 1,400 ตัน จังหวัดกระบี่ 8,400 ตัน และจังหวัดตรัง 9,381 ตัน ผลผลิตจากการเพาะเลี้ยงปลาน้ำจืดรวม 2,398 ตัน แยกเป็นจังหวัดพังงา 1,075 ตัน จังหวัดภูเก็ต 169 ตัน จังหวัดกระบี่ 580 ตัน และจังหวัดตรัง 594 ตัน และ ผลผลิตจากการเพาะเลี้ยงหอย รวม 3,988 ตัน แยกเป็นจังหวัดจังหวัดพังงา 1,562 ตัน จังหวัดภูเก็ต 228 ตัน จังหวัดกระบี่ 99 ตัน และจังหวัดตรัง 119 ตัน ส่วนครัวเรือนประมงบริเวณอ่าวพังงา มีครัวเรือนประมงรวม 14,323 ครัวเรือน แยกเป็นจังหวัดพังงา 4,667 ครัวเรือน จังหวัดภูเก็ต 962 ครัวเรือน จังหวัดกระบี่ 4,908 ครัวเรือน และจังหวัดตรัง 3,786 ครัวเรือน (กรมประมง 2555)

จากข้อมูลข้างต้น สรุปว่าอ่าวพังงาเป็นระบบนิเวศที่สมบูรณ์ เป็นแหล่งประมงที่สำคัญ ขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งชุมชนชายฝั่งขนาดใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของเมืองไทย กล่าวเฉพาะชุมชนชายฝั่งทะเล ซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมที่ชีวิตต้องพึ่งพิงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทะเลและชายฝั่งเป็นหลัก ทั้งใช้เป็นปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น บ้านเรือน อาหารการกิน (เลิศชาย ศิริชัย และนฤทธิ์ ดวงสุวรรณ 2552) เป็นพื้นที่ในการประกอบอาชีพ เป็นแหล่งรายได้หลัก อันเกิดจากการทำประมง ค้าขายสัตว์น้ำและทรัพยากรชายฝั่งทะเลอื่นๆ (เบญจมาศ โชติทอง และคณะ 2553) เมื่อเกิดวิกฤติการณ์ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ซึ่งเป็นผลมาจากแนวคิดการจัดการทรัพยากรที่รวมศูนย์ไว้กับราชการส่วนกลางและทิศทางการพัฒนาด้านการประมงและการจัดการทรัพยากรทางทะเลที่ล้มเหลวของหน่วยงานราชการตั้งแต่ยุคอดีตถึงปัจจุบัน (กังวาลย์ จันทระโชติ 2541ข) ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งช่วงเวลาที่ชุมชนได้รับผลกระทบ จนเกิดปรับตัวในการดำรงชีวิตและพัฒนา มาเป็นเครือข่ายชุมชนและเข้ามามีส่วนร่วมในการปกป้อง อนุรักษ์และจัดการทรัพยากรทางทะเล ได้เป็น 5 ช่วงเวลาใหญ่ๆ ดังนี้

1. ก่อน พ.ศ. 2503 เป็นยุคที่การประมงของไทยยังเป็นรูปแบบประมงพื้นบ้านเป็นส่วนใหญ่ ทั้งเอกชนและหน่วยงานรัฐยังขาดเทคโนโลยีการจับสัตว์น้ำที่มีประสิทธิภาพสูง ในช่วงปลายๆ ยุคนี้ รัฐเริ่มมีความพยายามในการส่งเสริมให้มีการพัฒนาเครื่องมือและการทำประมงที่มีประสิทธิภาพสูง (ขจรศักดิ์ เวชชการณีย์ 2524) มีการก่อตั้งกรมประมงและสถานีประมงทะเลแห่งแรกของประเทศขึ้น ชุมชนชายฝั่งส่วนใหญ่ยังสามารถใช้ประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลได้เป็นอย่างดี ผลกระทบสำคัญในยุคนี้ส่วนใหญ่เกิดจากการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลน เนื่องจากการเปิดสัมปทานทำไม้ในป่าชายเลน (วัฒนา สุภักดิ์ 2543, Sudtongkong and Web 2008 และสมาคมหยาตผน 2555)

2. พ.ศ. 2503 – พ.ศ. 2515 (ชลิตา บัณฑวงค์ และคณะ 2543) ยุคนี้ถือได้ว่าเป็นยุคทองของการประมงไทย (ขจรศักดิ์ เวชชการณีย์ 2524) เป็นช่วงที่กรมประมงเข้ามามีบทบาทร่วมกับองค์กรระหว่างประเทศ ในการส่งเสริมให้เอกชนมีการบุกเบิกพื้นที่ประมงใหม่ๆ พัฒนารูปแบบ และเครื่องมือประมงไปสู่ประมงพาณิชย์ที่ใช้เครื่องมือการจับสัตว์น้ำ ที่ประสิทธิภาพสูง เช่น อวนลาก อวนรุน เป็นต้น (กังวาลย์ จันทระโชติ 2541ก) ผลิตผลด้านการประมงไทยในช่วงนี้สร้างมูลค่าให้แก่

ประเทศไทยจำนวนมาก อุตสาหกรรมประมงและอุตสาหกรรมต่อเนื่องขยายตัวอย่างรวดเร็ว แม้ประมงพาณิชย์เข้ามามีบทบาทในการประมงสูงขึ้น ในช่วงปลายๆ ยุค แม้ผลิตผลจากการประมงของไทยเกินศักยภาพการผลิตไปแล้วก็ตาม (Tokrisna 2006) แต่ชุมชนชายฝั่งก็ยังได้รับผลกระทบไม่มากนัก เนื่องจากท้องทะเลยังคงมีความอุดมสมบูรณ์อยู่พอสมควร และการเพิ่มจำนวนประชากรของประเทศไทยยังไม่มากนัก ยกเว้นช่วงปลายยุคที่บางพื้นที่เริ่มมีผลกระทบจากการลดลงของจำนวนสัตว์น้ำ เนื่องจากการลดลงอย่างรวดเร็วของป่าชายเลน จากการทำสัมปทานอย่างไม่รับผิดชอบ (Sudtongkong and Web 2008 และสมาคมหยุดผ่น 2555)

3. พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2530 เป็นยุคที่อุตสาหกรรมประมง การส่งออกสัตว์น้ำ และอุตสาหกรรมต่อเนื่องขยายตัวอย่างรวดเร็ว ผลผลิตด้านการประมงของไทยสูงกว่าศักยภาพการผลิตของธรรมชาติ ทำให้ประมงพาณิชย์จำนวนหนึ่งได้ลักลอบเข้ามาทำการประมงในพื้นที่ใกล้ชายฝั่งมากขึ้น (ชลิตา บัณฑุงศ์ และคณะ 2543) เรือประมงจำพวกอวนลาก อวนรุน ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ซึ่งมีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำสูง แต่ก็มีประสิทธิภาพในการทำลายหญ้าทะเลและแนวปะการัง ในระดับสูงด้วยเช่นกัน ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลไทยลดลงเป็นอย่างมาก ผลิตผลทางการประมงที่ประมงพื้นบ้านและชุมชนชายฝั่งจับได้มีจำนวนน้อยลง (Juntarashote 2012) และในช่วงเดียวกันนี้เอง ทางราชการได้ประกาศเขตพื้นที่คุ้มครองทางทะเลจำนวนมากและหลายประเภทพื้นที่ เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตห้ามล่าสัตว์ป่า เป็นต้น (สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ 2550) เป็นช่วงที่เริ่มมีความขัดแย้งรุนแรงระหว่างชุมชนชายฝั่งกับประมงพาณิชย์และหน่วยงานราชการ การปรับตัวของชุมชนเริ่มต้นโดยการรวมตัวกันออกไปต่อสู้ ไล่ล่าเรือประมงอวนรุน อวนลาก ที่เข้ามาลักลอบทำประมงในเขตพื้นที่ใกล้ฝั่ง รวมทั้งการต่อสู้กับราชการเกี่ยวกับพื้นที่ทับซ้อนในการดำรงชีวิตและทำมาหากิน กับพื้นที่ตามประกาศเขตพื้นที่คุ้มครองของราชการ (เลิศชาย ศิริชัย และคณะ 2546) ช่วงกลางของยุคนี้กรมประมงเริ่มเข้าไปส่งเสริมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในชุมชน (FAO 1996) ในช่วงปลายยุคบางพื้นที่เริ่มมีองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เข้าไปทำกิจกรรมกับชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากร (สมาคมหยุดผ่น 2555) และมีการรณรงค์ให้หยุดการทำประมงแบบทำลาย ร่วมกับกรมประมงห้ามและบังคับใช้การห้ามทำประมงในเขต 3,000 เมตร และมีการประกาศเขตอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในพื้นที่จังหวัดตรัง ซึ่งประกอบด้วยเขตอนุรักษ์เต่าทะเลและหญ้าทะเล (Masae et. al. 1999)

4. พ.ศ. 2530 - พ.ศ. 2545 (ชลิตา บัณฑุงศ์ และคณะ 2543) เป็นช่วงที่อุตสาหกรรมประมง ยังได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานราชการอย่างต่อเนื่อง ผลิตผลด้านการประมงในทะเลอันดามันสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Juntarashote 2012) ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประมงพื้นบ้านกับประมงพาณิชย์ ยังคงรุนแรง ยุคนี้ถือเป็นยุคทองของการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล พื้นที่ป่าชายเลนจำนวนมากถูกบุกรุก ครอบครองและบุกเบิกเพื่อทำนากุ้ง ชุมชนชายฝั่งซึ่งได้รับผลกระทบจากการลดลงของความอุดมสมบูรณ์ของทะเลอยู่แล้ว ยิ่งได้รับผลกระทบมากขึ้น ความขัดแย้งยิ่งรุนแรงขึ้น ชุมชนมีพัฒนาการในการต่อสู้ที่หลากหลาย มีพันธมิตรมากขึ้น และมีการรวมตัวเป็นเครือข่ายการต่อสู้ของตนเอง เช่น ชมรมประมงพื้นบ้านระดับต่างๆ แต่การเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในช่วงนี้ยังเป็นรูปแบบของการไล่ล่าเรือประมงผิดกฎหมาย การเดินขบวนเรียกร้องความเป็นธรรม การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นหลัก (สมบูรณ์ คำแหง (สัมภาษณ์), 11

เมษายน 2555) ในช่วงปลายของยุคนี้ เป็นช่วงที่เริ่มมีการยอมรับเรื่องสิทธิชุมชนมากขึ้น โดยประกาศรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 (กิตติศักดิ์ ปรกติ 2550) ช่วงกลางๆ ของยุคนี้ กรมประมงโดยความร่วมมือขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO) มีการส่งเสริมการจัดการประมงโดยชุมชนขึ้นในอ่าวพังงา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการของ Bay of Bengal Program (BOBP) (เจต พิมลจินดา 2544 และ Nickerson-Tietze 2010)

5. พ.ศ.2545 – พ.ศ. 2556 (ภาคภูมิ วิชานติวัฒน์ (สัมภาษณ์), 16 มีนาคม 2555) เป็นช่วงที่การต่อสู้มีความคลี่คลาย เปลี่ยนรูปแบบและเป็นช่วงการล่มสลายของอุตสาหกรรมเลี้ยงกุ้งทะเล ทำให้โดยภาพรวมป่าชายเลนมีจำนวนพื้นที่เพิ่มขึ้น แต่ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งถูกใช้ประโยชน์จนเกิดความเสื่อมโทรมและส่งผลกระทบต่อฐานการสร้างรายได้ของคนในพื้นที่ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2554) แม้ในช่วงนี้ความขัดแย้งจากการทำประมงผิดกฎหมายจะยังคงอยู่ แต่ปัญหาใหม่ที่ชุมชนชายฝั่งต้องเผชิญ คือการรุกคืบของนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและการพัฒนาโครงสร้างชายฝั่งจำนวนมาก เช่น การก่อสร้างท่าเรือน้ำลึก ความพยายามในการก่อสร้างโรงไฟฟ้าและอุตสาหกรรมหนัก จากหน่วยงานรัฐ (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และเกื้อเมธา ฤกษ์พรพิพัฒน์ 2552 และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2554) และปัญหาสำคัญที่ชุมชนชายฝั่งต้องเผชิญคือปัญหาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (SEA START and WWF 2008) ในช่วงนี้ชุมชนชายฝั่งมีประสบการณ์การต่อสู้ที่มากขึ้น มีบทเรียน องค์ความรู้และพันธมิตร ทั้งจากหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรระหว่างประเทศ ประกอบกับเป็นช่วงที่สิทธิชุมชนเริ่มได้รับการยอมรับรูปแบบการต่อสู้และการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง จึงมีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น โดยที่หลายๆ กิจกรรมก็ยังคงอยู่ เช่น การร่วมกับหน่วยงานราชการออกไปจับเรือประมงผิดกฎหมาย การเดินขบวนร้องขอความเป็นธรรม การรณรงค์ประเด็นในพื้นที่สู่การรับรู้ของสาธารณะชน แต่มีพัฒนาการไปสู่การต่อสู้ในเชิงนโยบายคู่ขนานกับเชิงพื้นที่มากขึ้น เช่น การรณรงค์ด้านการบังคับใช้และการออกกฎหมาย ฯลฯ แต่พัฒนาการที่สำคัญในช่วงนี้ คือการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเชิงพื้นที่ แล้วจัดตั้งพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของชุมชน อันมีเป้าหมายเพื่อปกป้อง อนุรักษ์และจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่งไปสู่ความยั่งยืนและสร้างฐานชีวิตที่มั่นคงให้แก่ชุมชนในลักษณะต่างๆ เช่น ป่าชายเลนชุมชน เขตอนุรักษ์หญ้าทะเล เขตอนุรักษ์สัตว์น้ำวัยอ่อน เขตอนุรักษ์พะยูน เขตอนุรักษ์หอยบางชนิด เป็นต้น

5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเทศไทย

จากการตรวจเอกสารงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเทศไทย พบว่ามีงานวิจัยที่หลากหลายประเด็น หลายพื้นที่ ในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน โดยผู้วิจัยได้แบ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกตามภูมิโนเวศได้ 2 กลุ่ม ดังนี้

5.2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในอ่าวไทย

เฉลิมพร ชูศรี (2543) ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง อ่าวปัตตานี จังหวัดปัตตานี พบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง เช่น ระดับการศึกษา ระยะเวลาอยู่ในถิ่น จำนวนสมาชิกในครัวเรือน รายได้ สถานภาพทางสังคม ฯลฯ

วัฒนา สุกันศล (2543) ศึกษาปฏิบัติการและพัฒนาการที่ชุมชนดาโต๊ะ จังหวัดปัตตานี มีต่อปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น ประสพการณ์การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน ในฐานะทางเลือกและแนวทางการพัฒนารูปแบบหนึ่ง ผลการศึกษาพบว่า สภาพปัญหาในทัศนะของชาวบ้านในชุมชน คือ ความไม่มั่นคงของชุมชน คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลง ซึ่งเป็นผลมาจากปริมาณสัตว์น้ำที่ลดลง สภาพปัญหาที่ชุมชนเผชิญ แบ่งออกเป็นยุค ตามช่วงเวลา เช่น ผลกระทบจากการให้สัมปทานป่าชายเลน การเข้ามาของพ่อค้าชาวจีน พัฒนาการของเครื่องมือและเรือประมงพาณิชย์ การเพิ่มจำนวนประชากร การจับสัตว์น้ำแบบทำลายล้างและเกินศักยภาพการผลิต การปรับตัวของชุมชน มีตั้งแต่การปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำประมงให้ทันคนอื่น การรวมตัวออกไปไล่เรืออวนลาก อวนรุน การทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนในการฟื้นฟูทรัพยากร การรวมกลุ่มในชุมชนและพัฒนาเป็นองค์กรเครือข่ายชุมชน และการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร

ศรีสมภาพ จิตรภิมย์ศรี และคณะ (2545) ศึกษาบทบาทของชาวประมงพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง และการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่อ่าวปัตตานี พบว่าการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี ตั้งอยู่บนกระบวนทัศน์ (Paradigms) 3 รูปแบบ คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับทรัพยากรในทะเล ซึ่งเป็นทรัพยากรที่ใช้ร่วมกัน เป็นของอัลลอฮ์ (พระเจ้า) การใช้ประโยชน์จากทะเลจึงต้องเคารพต่อผู้ปกป้องทะเล ต้องเรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติของท้องทะเล รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในทะเลต้องเป็นไปอย่างเท่าเทียม คำนึงและไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน

2. ภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน ที่ผ่านการสั่งสมเรียนรู้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นำไปสู่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในทะเลอย่างมีความรู้ ความเข้าใจในธรรมชาติของทะเลและสัตว์น้ำ การมุ่งรักษาความสมดุลของทรัพยากรให้มีใช้อย่างยั่งยืน เครื่องมือประมงพื้นบ้าน ซึ่งไม่ใช่เพียงเครื่องมือ แต่เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางความคิด (Social construct) ที่เชื่อมโยง สัมพันธ์ สอดคล้องกับธรรมชาติของท้องทะเล ฤดูกาล อุปนิสัย ประเภทของสัตว์น้ำและระบบคุณค่าของชุมชนที่เน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างสมดุล

3. อุดมการณ์และสิทธิของชุมชน ซึ่งแสดงถึงศักยภาพของชุมชนที่จะเผชิญภัยคุกคามจากภายนอก ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรม ในรูปแบบของจารีตประเพณีและกฎเกณฑ์ของชุมชนเกี่ยวกับท้องทะเล ซึ่งมีความเชื่อว่าทะเลและทรัพยากรในทะเลเป็นของส่วนรวม เป็นสิ่งที่ใครจะมายึดไปเป็นเจ้าของไม่ได้ และห้ามใช้เครื่องมือประมงประเภททำลายล้าง เพราะจะทำให้คนส่วนใหญ่เดือดร้อน

เลิศชาย ศิริชัย และคณะ (2546) ศึกษาผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาของรัฐต่อชุมชนบ้านเล ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา พบปัญหานโยบายการสร้างโครงสร้างพื้นฐานกระทบที่อยู่อาศัยของชุมชน และชุมชนใช้การตอบโต้อวนลาก อวนรุน ในระยะแรกด้วยการ

ควบคุมคนในชุมชนไม่ให้ใช้เครื่องมือประมงแบบทำลายล้าง ต่อมาได้พัฒนาไปสู่การรวมตัวต่อสู้และเรียกร้องให้กรมประมงยกเลิกการอนุญาตให้เรือปั่นไฟและให้เรืออวนลาก อวนรุน ออกไปทำประมงนอกเขตชายฝั่ง และการใช้กฎหมายการควบคุมทางสังคม เป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในชุมชน

โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ (2549) ศึกษาแนวคิดและหลักการใช้ทรัพยากรของของชุมชนประมงมุสลิมในจังหวัดนราธิวาส พบว่าหลักการของมุสลิมเชื่อว่าการแสวงหาทรัพยากรมาใช้ในการดำรงชีวิต นำมาใช้เฉพาะที่จำเป็นเพื่อการบริโภคในครัวเรือนตามเงื่อนไขของในบางจังหวัดของฤดูกาลเท่านั้น จึงมีกฎการใช้ทรัพยากรที่สอดคล้องกับระบบธรรมชาติ เช่น ไม่จับ ไม่ล่าสัตว์ที่มีลูกอ่อน มีท้องหรือกำลังเลี้ยงลูก ไม่กิน ไม่ล่าสัตว์ที่ไม่โตเต็มวัย ไม่เบียดเบียนพื้นที่สาธารณะ ไม่จับปลาแบบทำลายล้าง ห้ามจับปลาลูกคลอก

เพ็ญญา จันทรแดง (2550) ใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ (การสังเกต และการสัมภาษณ์) ในประเด็นรูปแบบการอ้างสิทธิ การมีส่วนร่วม การรับรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรทะเล บ้านแหลมจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ในงานวิจัยไม่พบว่ามีกรกล่าวถึงรูปแบบการอ้างสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรชัดเจนนัก แต่เน้นที่เงื่อนไขจากภายนอกที่ทำให้ชุมชนลุกขึ้นมาจัดการทรัพยากรของตนเอง คือ ประเด็นการปิดเขื่อนปากกระวะในปี พ.ศ. 2498 และการคัดค้านโครงการเขื่อนกั้นน้ำเค็มทะเลสาบสงขลาเป็นสำคัญ เนื่องจากส่งผลต่อความสมบูรณ์ของสัตว์น้ำและทรัพยากรอื่นๆ ในพื้นที่ทะเลสาบสงขลาตอนในและเน้นการทำความเข้าใจความเป็นมาของชุมชนและเขตอนุรักษ์พืชพันธุ์สัตว์น้ำเป็นหลัก

สุพรรณิ ไชยอำพร และสุวิมล พิริยธนาลัย (2550) ศึกษาภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน อ่าวปัตตานี ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกต และการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ผลการศึกษาพบว่าภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน จำแนกได้ 4 ประเด็น คือ

1. หลักการพื้นฐานของการจัดการทรัพยากรของชุมชน จะคำนึงถึงการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ในท้องทะเลเป็นสำคัญ คนจะมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเท่านั้น ไม่ใช่สิทธิครอบครอง และสิทธิจะประกอบด้วยสิทธิการใช้ประโยชน์แบบชั่วคราวและแบบถาวร

2. ระบบสิทธิของชุมชนในการเข้าถึงทรัพยากร มี 2 ลักษณะคือ สิทธิจากการเป็นสมาชิกชุมชนประมง และสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรเพราะได้รับการแบ่งปันจากสมาชิกในชุมชน

3. กฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากร ประกอบไปด้วยกฎเกณฑ์ของผู้อยู่ใกล้ หมายถึง ผู้อยู่ใกล้แหล่งทรัพยากร จะเป็นผู้มีสิทธิในการใช้ประโยชน์ และเกณฑ์การเข้าถึงทรัพยากรได้ก่อน กฎเกณฑ์ของผู้มาก่อน หมายถึง ผู้ที่มาถึงแหล่งทรัพยากร และมีการวางเครื่องมือประมงก่อน เป็นผู้ที่มีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรเหล่านั้นก่อน และกฎเกณฑ์ของการใช้เครื่องมือประมง เช่น ห้ามใช้เครื่องมือที่มีการทำลายสูง เช่น อวนตาถี่ เป็นต้น

4. การตรวจตราควบคุม เป็นมาตรการที่ชุมชนสร้างขึ้นเพื่อให้กฎเกณฑ์หรือจารีตในการปฏิบัติต่าง ๆ ได้ถูกนำไปใช้อย่างเป็นจริง

นฤดม ทิมประเสริฐ (2554) ศึกษากระบวนการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นทางทะเลขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

โดยรัฐในปัจจุบันมีลักษณะความทับซ้อนเชิงสถาบันเป็นปัญหาสำคัญ ชาวประมงพื้นบ้านอ่าวท่าศาลา ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีรูปแบบและวิธีการในการจัดการทรัพยากรโดยการกำหนดกฎหรือกติกา ร่วมกัน ผ่านระบบสิทธิซึ่งมีอยู่ 6 รูปแบบ ระดับการมีส่วนร่วมมี 4 ขั้นตอน มีอยู่ 8 ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ

วัชรินทร์ ถิ่นกลาง (2555) ใช้แบบสอบถามเพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน ในโครงการฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน ตำบลคลองน้อย อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่าตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการเข้ามีส่วนร่วมคือ ภูมิสำเนาเดิม อาชีพหลัก รายได้ของครอบครัว ขนาดการถือครองที่ดิน การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าชายเลน และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ส่วนปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน คือความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าชายเลน

5.2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในฝั่งทะเลอันดามัน

ขจรศักดิ์ เวชชการณีย์ (2524) ศึกษาพัฒนาการประมงพื้นบ้านในประเทศไทย จากโครงการตัวอย่างการพัฒนาการประมงพื้นบ้านจังหวัดพังงา ผลการศึกษา โครงการดังกล่าวเป็นความร่วมมือระหว่างองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO) กับกรมประมง ทำการสำรวจและเลือกพังงา เป็นจังหวัดนำร่อง มีการสาธิตการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำสำหรับชาวประมงพื้นบ้านครั้งแรกในประเทศไทย พบว่า สภาพปัญหา คือ การกำหนดขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่เป็นแบบแบ่งงาน กว้างๆ ไม่ชัดเจน ขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี ความล่าช้าในการทำงานประมาณขององค์กรระหว่างประเทศ และการขาดงบประมาณสมทบที่เพียงพอจากราชการไทย รวมทั้งขาดการเตรียมความพร้อม และฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ ข้อเสนอแนะ ในการดำเนินโครงการ ได้แก่

1. ชาวประมงต้องเป็นฝ่ายแสดงความต้องการขอรับการช่วยเหลือและยินดีเข้าร่วมฝึกอบรมในโครงการ
2. เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ต้องจัดเตรียมโครงการให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัด
3. ฝ่ายวิชาการต้องสำรวจและวิจัยทรัพยากรในพื้นที่ให้สามารถวางแผนการพัฒนาได้สอดคล้องกับทรัพยากรในพื้นที่นั้นๆ

ชลิตา บัณชุงศ์ และคณะ (2543) ศึกษาพัฒนาการการต่อสู้และรวมกลุ่มของชาวประมงพื้นบ้าน 4 พื้นที่บริเวณทะเลอันดามัน ผลการศึกษาแสดงให้เห็นพัฒนาการของชาวประมงพื้นบ้านตามช่วงเวลา เริ่มต้นเมื่อได้รับผลกระทบจากเรือประมงอวนลาก อวนรุน จึงเริ่มต้นต่อสู้ด้วยการออกไปไล่/ต่อสู้กับเรือประมงที่เข้ามาทำประมงใกล้ชายฝั่ง จนเริ่มมีการรวมเป็นกลุ่มในพื้นที่ ซึ่งต่อมาขยายเป็นชมรมและสมาพันธ์ในระดับภาค เพื่อต่อสู้กับประเด็นที่หลากหลายขึ้น เช่น ผลกระทบจากการบุกรุกป่าชายเลนทำนากุ้ง การขัดแย้งเรื่องสิทธิที่ดิน เป็นต้น

Nickerson-Tietze (2000) ศึกษาการจัดการทรัพยากรประมงที่มีชุมชนเป็นฐาน บริเวณอ่าวพังงาซึ่งเป็นโครงการร่วมระหว่างกรมประมง, FAO, Bay of Bengal Program, มหาวิทยาลัยและองค์กรพัฒนาเอกชน ในประเด็นและกิจกรรมต่างๆ คือ การปลูกหญ้าทะเลและป่า

ชายเลน การจัดตั้งเขตอนุรักษ์ทรัพยากร การให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์กับชุมชนและโรงเรียน และการพยายามยุติเรืออวนลาก อวนรุน ด้วยการให้ทุนซื้ออุปกรณ์ใหม่ ผลการศึกษา พบว่า ประเด็นสำหรับการจัดการ ที่ควรนำมาใช้ คือ การแก้ปัญหาการทำลายล้างจากประมงพาณิชย์ รวมทั้งความขัดแย้งที่หลากหลายระหว่างประมงพื้นบ้านกับประมงขนาดกลางและขนาดใหญ่ การทำลายแนวปะการัง หล่้าทะเล และป่าชายเลน การจับสิ่งมีชีวิตทางทะเลเกินศักยภาพการผลิตและการเพิ่มขึ้นของน้ำเสีย ชาวประมงบางส่วนไม่สามารถเปลี่ยนเครื่องมือประมงได้นาน ต้องกลับมาใช้อวนลาก อวนรุนอีก เนื่องจากอวนลากอวนรุนจับได้ผลผลิตมากกว่า ต้องมีการบังคับใช้กฎหมายที่เข้มงวด ต้องมีการให้การศึกษแก่สาธารณชนและต้องใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์มาช่วยในการจัดการปัญหาอวนลากอวนรุน ส่วนการริเริ่มงานระหว่างนักวิชาการ และคนนอกนั้น ต้องลดช่องว่างกับชาวประมงเสียก่อน

Pomeroy et al. (2001) ศึกษารายงานการวิจัย รายงานโครงการ เอกสารราชการ ฯลฯ เกี่ยวกับการจัดการประมงรวมในเอเชีย (รวมทั้งประเทศไทย) พบว่า เงื่อนไขที่เกี่ยวกับความสำเร็จของการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วม มี 3 ระดับ คือ

1. ระดับนอกชุมชน

1.1 การสนับสนุนด้านนโยบายและข้อกฎหมายจากรัฐ ในขอบเขตว่า ใครมีสิทธิในการใช้ทรัพยากร ใครเป็นเจ้าของทรัพยากร และอะไรคือกรอบของการจัดตั้ง และการจัดการร่วม (เช่น ในประเทศฟิลิปปินรัฐบาลกลางมอบหมายให้ราชการส่วนท้องถิ่นจัดการ)

1.2 บทบาทของตัวแทนภายนอกชุมชน เช่น ตัวแทนราชการ NGOs องค์กรศาสนา นักวิชาการ สถาบันการศึกษา นักวิจัย ฯลฯ บทบาทและความสามารถของของคนที่นำกับการสนับสนุนบริหารจัดการที่สอดคล้องกับชุมชน จะช่วยสนับสนุนหรือกระตุ้นความสำเร็จในการจัดการให้แก่ชุมชน

2. เงื่อนไขระดับชุมชน

2.1 ความเหมาะสมของขนาดพื้นที่และความชัดเจนในการนิยามขอบเขต หมายรวมถึง ขอบเขตทางกายภาพ ชนิดพันธุ์ในระบบนิเวศ ความเหมาะสมกับกำลังคน ความรู้ความสามารถ และการตรวจตราสังเกต เป็นต้น

2.2 ความชัดเจนในการนิยามสมาชิก ใครเป็นสมาชิก มีสิทธิอะไรบ้าง ฯลฯ และสมาชิกต้องมีจำนวนไม่มากเกินไปจนเกิดการสื่อสารกัน

2.3 ความกลมกลืนของกลุ่ม (Group Homogeneity) ชุมชนส่วนใหญ่ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการประมงมีความกลมกลืนในทางสังคม วัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจสูง

2.4 การมีส่วนร่วมจากผู้ได้รับผลกระทบ การจัดการประมงร่วมต้องได้รับความร่วมมือ มีส่วนร่วมจากผู้ได้รับผลกระทบทั้งหมด จึงจะประสบความสำเร็จในการจัดการ

2.5 เงื่อนไขด้านผู้นำชุมชน บทบาท ความรู้ความสามารถและทักษะของผู้นำชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการประมงร่วมให้ประสบความสำเร็จ

2.6 เงื่อนไขด้านการมอบอำนาจ การเสริมสร้างสมรรถนะและการเตรียมการทางด้านสังคม การมอบอำนาจให้แก่ชุมชน ตลอดจนการเสริมสมรรถนะและการเตรียมการด้านสังคมให้แก่ชุมชนในการจัดการทรัพยากรจะช่วยให้ การจัดการประมงร่วมประสบความสำเร็จมากขึ้น

2.7 ต้องมีองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากร เพราะองค์กรชุมชนจะทำหน้าที่ในการประสานความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้เสีย และมีอิทธิพลต่อนโยบายและการตัดสินใจ

2.8 ต้องได้รับการสนับสนุนในระยะยาวจากหน่วยงานราชการ

2.9 ชุมชนต้องมีสิทธิเหนือทรัพยากร

2.10 ต้องได้รับการสนับสนุนด้านการเงินและงบประมาณอย่างเพียงพอ

2.11 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและหุ้นส่วนมีความรู้สึกเป็นพันธมิตรและความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน

2.12 ชุมชนต้องมีความโปร่งใส (Accountability) ในการดำเนินงาน

2.13 ต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้ง ทั้งในระดับชุมชนและระดับนอกชุมชน

2.14 ความชัดเจนในการนิยามวัตถุประสงค์ สมาชิกในชุมชนและผู้มีส่วนได้เสียต้องเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน

2.15 ต้องมีการบังคับใช้กฎ กติกาอย่างจริงจัง

3. เงื่อนไขระดับบุคคลหรือครัวเรือน

3.1 เงื่อนไขด้านโครงสร้างแรงจูงใจ ความสำเร็จของการจัดการทรัพยากรร่วมกันขึ้นอยู่กับแรงจูงใจของสมาชิกในชุมชนอย่างสูง ดังนั้นการจัดการร่วมต้องมีโครงสร้างแรงจูงใจทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและนโยบายที่เหมาะสมต่อความต้องการของสมาชิก

ดังนั้น ในการจัดการทรัพยากรร่วม ต้องคำนึงถึงประเพณีท้องถิ่น โครงสร้างทางสังคม และนโยบายเศรษฐกิจสังคมและความมั่นคงด้านอาหาร บางเงื่อนไขสามารถใช้เครื่องมือจากภายนอกสู่ชุมชนได้ แต่บางเงื่อนไขต้องใช้เครื่องมือภายในชุมชน

Fleishman (2006) สังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการร่วมในประเทศไทยจากงานวิจัย 3 ชิ้น ใน 3 พื้นที่ ได้แก่ บ้านบางจันและบ้านหาดทรายเปลือกหอย จังหวัดพังงา บ้านอ่าวลม (นามสมมติ) และบ้านหัวเขา จังหวัดสงขลา แล้วเสนอเงื่อนไขในการจัดการประมงร่วม ไว้ว่าต้องประกอบด้วย เงื่อนไขดังนี้

1. ต้องมีความสมดุลของอำนาจและการจัดสรรความรับผิดชอบ ในกรณีการจัดการร่วม รัฐบาลต้องลดอำนาจของตนที่ลงสู่ท้องถิ่นและเพิ่มอำนาจแก่ชุมชนและท้องถิ่นให้มากขึ้น

2. ชุมชนจะต้องมีสถาบันการจัดการของตนเองที่มีศักยภาพสูง เพื่อให้การเจรจาต่อรองมีประสิทธิภาพสูง และสามารถสร้างอำนาจอย่างเท่าเทียมกัน

3. ต้องมีความเสมอภาคในการจัดการระหว่างชุมชนกับรัฐ

4. ชุมชนต้องมีการจัดการที่มีค่าใช้จ่ายต่ำ มีศักยภาพขององค์กรกลุ่มที่เข้มแข็งและมีผู้นำที่มีความสามารถสูง

5. คนในชุมชนต้องมีความกลมกลืนกันของวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

ปัทมาวดี ชูชูกิ และชล บุนนาค (2552) ศึกษาผลกระทบการใช้ประโยชน์หนองนารมของหมู่บ้านแหลม อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง พบว่าชุมชนมีวิธีการจัดการทรัพยากรและกระจายผลประโยชน์ของทรัพยากรผ่านกลไกหลายลักษณะ เช่น

1. การบำรุงรักษาแนวเขตอนุรักษ์หอยนางรม
2. การทำนุบำรุงป่าชายเลนโดยการแต่งสาางปลูกเสริม
3. การสอดส่องดูแลทรัพยากรและการใช้ทรัพยากรจะเป็นลักษณะการทำงานร่วมกันในชุมชน
4. การใช้กลไกตลาดในการจัดสรรหอยให้คนในหมู่บ้านได้รู้ถึงประโยชน์ของการอนุรักษ์หอยนางรม โดยเมื่อถึงวันจับหอยนางรมประจำปี คณะกรรมการจะจับหอยนางรมขึ้นมาขาย ทั้งแบบสดและแปรรูปในราคาถูกให้แก่ชาวบ้าน
5. การใช้กลไกแบบแนวตั้งแบบรัฐ โดยเงินที่ได้จากการขายหอยประจำปี จะถูกนำมาใช้เป็นกองทุนสวัสดิการสังคมของหมู่บ้านรูปแบบต่างๆ

Sudtongkong and Web (2008) เปรียบเทียบประวัติการใช้ประโยชน์ การจัดการ และการพัฒนาระหว่างการจัดป่าชายเลนโดยรัฐกับการจัดการโดยชุมชนอย่างละ 2 พื้นที่ ในจังหวัดตรัง ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ป่าชายเลนเพิ่มขึ้นทุกพื้นที่ ส่วนผลที่เกิดกับชุมชน คือ ชุมชนมีความภาคภูมิใจที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในระดับสูง ผู้นำมีประสิทธิภาพในการจัดการความขัดแย้ง เงื่อนไขสำคัญในการจัดการป่าชายเลนให้ประสบความสำเร็จคือ การมีผู้ประสานระหว่างรัฐกับชุมชน คือ NGOs ในพื้นที่

เบญจมาศ โชติทอง และคณะ (2553) ทำการศึกษาการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนในชุมชนดั้งเดิม 12 กรณีตัวอย่างในบริเวณทะเลอันดามัน พบว่า การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชน มี 3 ระยะ ได้แก่ 1) ระยะริเริ่ม 2) ระยะระดมความร่วมมือ 3) และระยะการขยายผล และการรักษาความยั่งยืน

Nasuchon and Charles (2010) ศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการประมง ใน 4 ประเทศรอบอ่าวไทย (ไทย มาเลเซีย กัมพูชาและเวียดนาม) พบว่า สภาพปัญหามีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ความขัดแย้งระหว่างประมงพื้นบ้านและประมงพาณิชย์ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร (การลดลงของป่าชายเลน ปัญหานากุ้ง อวนลาก อวนรุน การทำประมงผิดกฎหมาย) ทุกพื้นที่ริเริ่มโดยหน่วยงานราชการ แต่ชุมชนขาดเงินทุนและโอกาสการเข้าถึงนโยบาย โดยชุมชนใช้ประเพณี ความเชื่อทางศาสนา มาเป็นกรอบแนวคิดการจัดการทรัพยากร

นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า (2553) ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนโดยชุมชน ที่บ้านหนองสมาน ตำบลหาดสำราญ อำเภอหาดสำราญ จังหวัดตรัง พบว่า การจัดการป่าชายเลนก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ภายใต้แนวคิด “ทุนทางสังคมหรือทุนของชุมชน” คนกับป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้ ภายใต้ข้อตกลง กติการ่วมกัน การจัดการป่าชายเลนมีจุดเริ่มต้นมาจากชาวบ้านประสบกับปัญหาป่าชายเลนถูกทำลาย ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดลง ส่งผลกระทบต่อประกอบอาชีพ จึงทำการฟื้นฟูป่าชายเลนด้วยการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือป่าฟื้นฟู ป่าพิทักษ์รักษสัตว์น้ำ และป่าใช้สอยของชุมชน ส่วนการใช้ประโยชน์ เป็นการใช้ไม้ในการสร้างที่อยู่อาศัย การเก็บหาสมุนไพร และการประกอบอาชีพประมง

Tavorn and Srisontisuk (2012) ทำการศึกษาด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ โดยการสังเกต สัมภาษณ์ และการสนทนากับประชาชน ที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลนชุมชนบ้านป่าคอกและ

บ้านบางโรง จังหวัดภูเก็ต พบว่าการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนทั้งสองพื้นที่ สามารถจำแนกได้เป็น 5 ยุค ดังนี้

1. ยุควิกฤติ เป็นยุคที่ป่าชายเลนถูกทำลายโดยการให้สัมปทานทำโรงเผาถ่าน การขยายตัวของนาุ้ง และการเข้าทำประมงของอวนลาก อวนรุน พ.ศ. 2530-2539
2. ยุคก่อตัว เมื่อประชาชนประสบปัญหาจากการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลนและสัตว์น้ำ จึงเกิดการพูดคุยสนทนา และการพบปะกันอย่างไม่เป็นทางการของประชาชนในชุมชน
3. ยุคเคลื่อนไหว ชุมชนบ้านป่าคอก มีการเคลื่อนไหวเกิดขึ้นก่อนชุมชนบ้านบางโรงเล็กน้อยโดยการร่วมมือกับเจ้าหน้าที่กรมประมงออกจับอวนลาก อวนรุน หน้าอ่าวป่าคอก และการบุกจับบรรดแบ็คโฮของนายทุนที่กำลังทำลายป่าชายเลน ประสบการณ์ของชุมชนป่าคอกได้ส่งผลให้ชุมชนบ้านบางโรงได้ออกมาเคลื่อนไหวในเวลาต่อมา
4. ยุคการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตของประชาชนในชุมชน โดยหันมาทบทวนสิ่งที่ทำมาในอดีตแล้วได้ข้อสรุปว่า ต้องทำให้เป็นการอนุรักษ์ที่กินได้ โดยการทำให้ประชาชนเห็นว่าป่าชายเลนมีประโยชน์เชิงรูปธรรม ชุมชนบางโรงจึงเริ่มต้นด้วยการสร้างกลุ่มออมทรัพย์ฯ จัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จัดตั้งร้านค้าชุมชน แพลเลียงปลา ส่วนชุมชนบ้านป่าคอก ก็มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าวสาร กลุ่มเครื่องแกง กลุ่มเครื่องมือประมง
5. ยุคการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบันหรือการสร้างที่ยั่งยืน เป็นยุคที่ท้าทายต่ออนาคตของทั้งสองชุมชน โดยสามารถผลักดันให้ป่าชายเลนทั้ง 2 แปลงที่อยู่ชุมชนได้รับการอนุมัติให้เป็นป่าชายเลนชุมชนโดยกรมป่าไม้

ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน บ้านป่าคอกและบ้านบางโรง มีดังนี้

1. การเพิ่มขึ้นของพื้นที่ป่าชายเลน หลังจากถูกทำลายไปพร้อมกับการสัมปทานป่าไม้และการทำนาุ้ง หลังจากชุมชนได้เข้ามาจัดการร่วม
2. การเพิ่มขึ้นของสัตว์น้ำเมื่อพื้นที่ป่าชายเลนอุดมสมบูรณ์ ทำให้เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงและอนุบาลสัตว์น้ำที่เหมาะสมอีกครั้ง ประกอบกับเรือประมงพาณิชย์ ไม่สามารถทำประมงในอ่าวซึ่งเป็นแนวหญ้าทะเล ได้
3. ประชาชนในชุมชนมีความมั่นคงในชีวิตเพิ่มขึ้น เมื่อสัตว์น้ำเพิ่มจำนวนขึ้น การทำมาหากินของประชาชนก็ดีขึ้น
4. ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้ โดยไม่ต้องรอการช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานภายนอกอื่น ๆ

Tavorn et al. (2013) ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสังเกตและการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มเกี่ยวกับพัฒนาการ และบทบาทขององค์กรชุมชนในการจัดการป่าชายเลน อ่าวป่าคอก จังหวัดภูเก็ต ผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการขององค์กรชุมชนในการจัดการป่าชายเลน ชุมชนบ้านป่าคอกเกิดจากประชาชนที่ร่วมกันจับกุมนายทุนบุกรุกป่าชายเลน แล้วพัฒนามาเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน และทรัพยากรชายฝั่งและสร้างกลุ่มสวัสดิการเพื่อความมั่นคงให้กับสมาชิกในระยะต่อมา โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนให้การสนับสนุน ส่วนชุมชนบ้านบางโรงเกิดขึ้นจากการพบปะพูดคุยกันประจำที่มียึดและร้านน้ำชาในชุมชน แล้วจัดตั้งกลุ่มสัจจะ

ออมทรัพย์และกลุ่มสวัสดิการให้กับสมาชิก บทบาทขององค์กรชุมชนในการจัดการป่าชายเลนทั้ง 2 ชุมชน จำแนกออกเป็น 2 บทบาท คือ บทบาทโดยตรง คือ การกำหนดกติกาในการรักษาป่าชายเลน จัดทำสื่อเผยแพร่ และกระตุ้นให้ประชาชนเห็นความสำคัญของป่าชายเลน ส่วนบทบาทโดยอ้อม คือ การสร้างความมั่นคงให้กับสมาชิกของชุมชน เพื่อให้มีอาชีพ รายได้ สวัสดิการ และสร้างสาธารณะประโยชน์ให้กับชุมชน

พรพิมล เชื้อดวงผุย (2554) ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณร่วมกับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ในประเด็นแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำนโยบายสาธารณะเพื่อการจัดการทรัพยากรกึ่งตึกแดน ตำบลปากันเคย จังหวัดสตูล โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ สทนากลุ่มและแบบสอบถาม กับตัวแทน อบต. กำนัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้ากลุ่มสตรี หัวหน้ากลุ่มเยาวชน ผู้นำศาสนา ตัวแทนกรมประมงและกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พบว่า อบต. แต่ละตำบลควรสร้างความร่วมมือกันในลักษณะเครือข่ายชุมชน และผลักดันให้เกิดพื้นที่การจัดการร่วมด้วยกติการ่วมของแต่ละชุมชน ที่ใช้ประโยชน์พื้นที่เดียวกัน และให้ยกระดับเป็นนโยบายสาธารณะในแต่ละตำบล

จากการตรวจเอกสารข้างต้น สามารถสรุปประเด็นร่วมของงานวิจัยออกเป็นกลุ่มประเด็นต่างๆ ได้ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ลำดับที่	ประเด็นวิจัย/นักวิจัย	สภาพปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรของชุมชน	องค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร	ผลจากการจัดการทรัพยากร	ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร	รูปแบบ หลักการ ในการจัดการทรัพยากร	พัฒนาการของกลุ่ม/เครือข่ายชุมชน	ปัจจัยเงื่อนไขในการจัดการทรัพยากร	สิทธิชุมชน การมีส่วนร่วม/กฎหมาย
1.	เฉลิมพร ชูศรี							✓	
2.	วัฒนา สุกันศีล	✓			✓		✓		
3.	ศรีสมภาพ จิตรภิมย์ศรี และคณะ				✓	✓			✓
4.	เลิศชาย ศิริชัย	✓					✓		✓
5.	โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้				✓	✓			
6.	เพ็ญภา จันทน์แดง						✓	✓	✓
7.	สุพรรณิ ไชยอำพร และสุวิมล พิริยธนาลัย				✓				✓
8.	นฤตม ทีมประเสริฐ					✓		✓	✓
9.	วัชรินทร์ ถิ่นกลาง							✓	✓
10.	ขจรศักดิ์ เวชชการัญญ์	✓		✓				✓	
11.	ชลิตา บัณฑูวงศ์และคณะ	✓					✓		✓
12.	Nickerson-Tietze	✓		✓				✓	
13.	Pomeroy et al.						✓	✓	✓
14.	Fleishman	✓	✓			✓		✓	✓

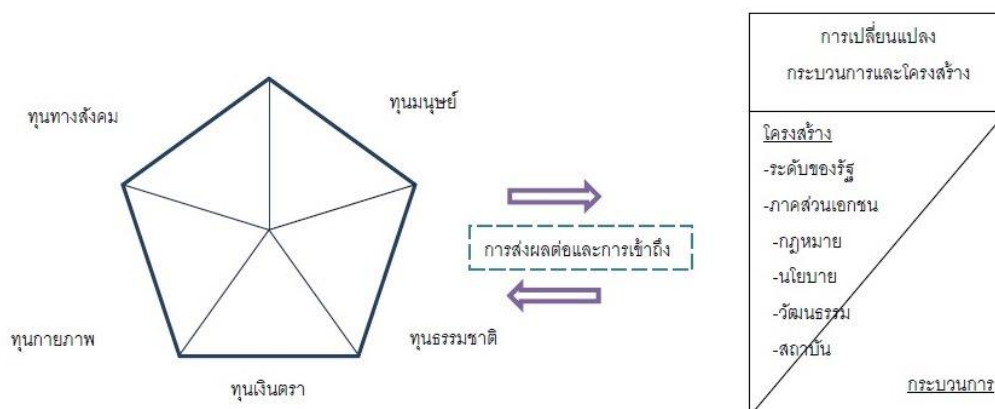
ตารางที่ 3 งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน (ต่อ)

ลำดับ ที่	ประเด็นวิจัย/นักวิจัย	สภาพปัญหาเกี่ยวกับ ทรัพยากรของชุมชน	องค์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับ จัดการทรัพยากร	ผลจากการจัดการทรัพยากร	ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการ จัดการทรัพยากร	รูปแบบ หลักการ ในการ จัดการทรัพยากร	พัฒนาการของกลุ่ม/เครือข่าย ชุมชน	ปัจจัยและเงื่อนไขในการจัดการ ทรัพยากร	สิทธิชุมชน การมีส่วนร่วม/ กฎหมาย
15.	ปัทมาวดี ชูชุกี และชล บุนนาค		✓			✓			
16.	Sudtongkong and Web			✓		✓	✓		
17.	เบญจมาศ โชติทองและคณะ					✓	✓		
18.	Nasuchon and Charles	✓				✓		✓	
19.	นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า	✓		✓		✓	✓		✓
20.	Tavorn and Srisontisuk	✓		✓		✓	✓		
21.	Tavorn et al.		✓				✓		
22.	พรพิมล เชื้อดวงผุย					✓			✓

จากตารางที่ 3 พบว่า งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ประเด็นที่มีการศึกษาวิจัยมากที่สุดได้แก่ สิทธิชุมชน สภาพปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรของชุมชน รูปแบบและหลักการในการจัดการทรัพยากร พัฒนาการของกลุ่ม/เครือข่ายชุมชน และปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากร ส่วนประเด็นที่มีการศึกษาวิจัยรองลงมาได้แก่ การมีส่วนร่วมและกฎหมาย ผลจากการจัดการทรัพยากร และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร ในขณะที่ประเด็นที่มีการศึกษาวิจัยน้อยที่สุดได้แก่ องค์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร

6. กรอบแนวคิดเรื่องการทำมาหากินที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihoods approach)

แนวคิดเรื่องทุน 5 ด้าน เป็นกรอบการวิเคราะห์ตามแนวคิด เรื่อง การทำมาหากินที่ยั่งยืน (DFID 1999 อ้างถึงใน เยาวนิจ กิตติธรรกุล และคณะ 2557) (ภาพที่ 8) ได้อธิบายว่าเป็นการทำ ความเข้าใจเกี่ยวกับความเข้มแข็งของผู้คนหรือชุมชน (ทรัพยากรหรือการถือครองทุน) และวิธีการที่ พวกเขาใช้เพื่อเปลี่ยนแปลงสิ่งเหล่านี้ให้เกิดผลลัพธ์ด้านบวกในการทำมาหากิน การทำความเข้าใจ เรื่องความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างทุนด้านต่างๆ จะต้องครอบคลุมแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรม รวมทั้ง ประเภทของโครงสร้างและกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงทรัพยากรเหล่านี้ให้กลายเป็นผลลัพธ์ด้านการ ทำมาหากินด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 8 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับทุน 5 ด้าน

ที่มา: DFID 1999 อ้างถึงใน เยาวนิจ กิตติธรรกุล และคณะ (2557)

สาระสำคัญโดยสรุปเกี่ยวกับทุนทั้ง 5 ด้านมีดังนี้

1. ทุนมนุษย์ (Human capital) เป็นทักษะ ความรู้ ความสามารถในการใช้แรงงาน และสุขภาพที่ดี ซึ่งทำให้ผู้คนสามารถใช้กลยุทธ์เพื่อการทำมาหากินที่หลากหลาย และบรรลุวัตถุประสงค์ในการทำมาหากินในระดับครัวเรือน ทุนมนุษย์เป็นปัจจัยกำหนดปริมาณและคุณภาพของแรงงานที่มีอยู่ ขึ้นอยู่กับขนาดของครัวเรือน ศักยภาพการเป็นผู้นำ สถานภาพด้านสุขภาพ ฯลฯ

การสนับสนุนโดยตรงเพื่อสร้างทุนมนุษย์ ได้แก่ การสร้างโครงสร้างพื้นฐานและบุคลากรด้านการฝึกอบรม การศึกษา สุขภาพ และการพัฒนาความรู้และทักษะที่เกี่ยวข้อง ส่วนการสนับสนุนทางอ้อม (โดยการเปลี่ยนแปลงกระบวนการและโครงสร้าง) ได้แก่ การปฏิรูประบบนโยบายและองค์กร การฝึกอบรม สุขภาพ และการศึกษา การเปลี่ยนแปลงสถาบันในท้องถิ่น (วัฒนธรรมและบรรทัดฐาน) ซึ่งจำกัดการเข้าถึงการฝึกอบรม การศึกษา และสุขภาพ (เช่นกรณีผู้หญิง) ส่วนผลสะท้อน (Feedback) จากการบรรลุผลลัพธ์ด้านการทำมาหากิน ได้แก่ สถานภาพของสุขภาพ ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับรายได้/ความมั่นคงด้านอาหาร รายได้ที่เพิ่มขึ้นมักจะนำไปสู่การเพิ่มการลงทุนด้านการศึกษา ที่จะช่วยลดความเปราะบางลง

2. ทุนสังคม (Social capital) เป็นทรัพยากรทางสังคมซึ่งผู้คนใช้เพื่อตอบสนองการทำมาหากิน โดยผ่านกระบวนการ 3 ส่วนที่เกี่ยวข้องกัน ได้แก่ 1) เครือข่ายและการเชื่อมโยง (Networks and connectedness) ทั้งแนวดิ่ง (ระบบอุปถัมภ์) หรือแนวราบ (ระหว่างบุคคลผู้มีผลประโยชน์ร่วมกัน) ซึ่งเพิ่มความไว้วางใจและขีดความสามารถของผู้คนในการทำงานร่วมกัน และเพิ่มโอกาสการเข้าถึงสถาบันในวงกว้าง เช่น องค์กรทางการเมือง เป็นต้น 2) สมาชิกภาพในกลุ่มที่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการยึดถือกฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน และการลงโทษที่ยอมรับร่วมกัน และ 3) ความสัมพันธ์ที่เป็นความไว้วางใจ การตอบแทนกัน และการแลกเปลี่ยน ซึ่งเอื้อต่อการประสานความร่วมมือ และลดต้นทุนค่าใช้จ่าย รวมทั้งอาจเป็นพื้นฐานของข่ายใยความปลอดภัยแบบไม่เป็นทางการ (Informal safety net) สำหรับคนจนอีกด้วย

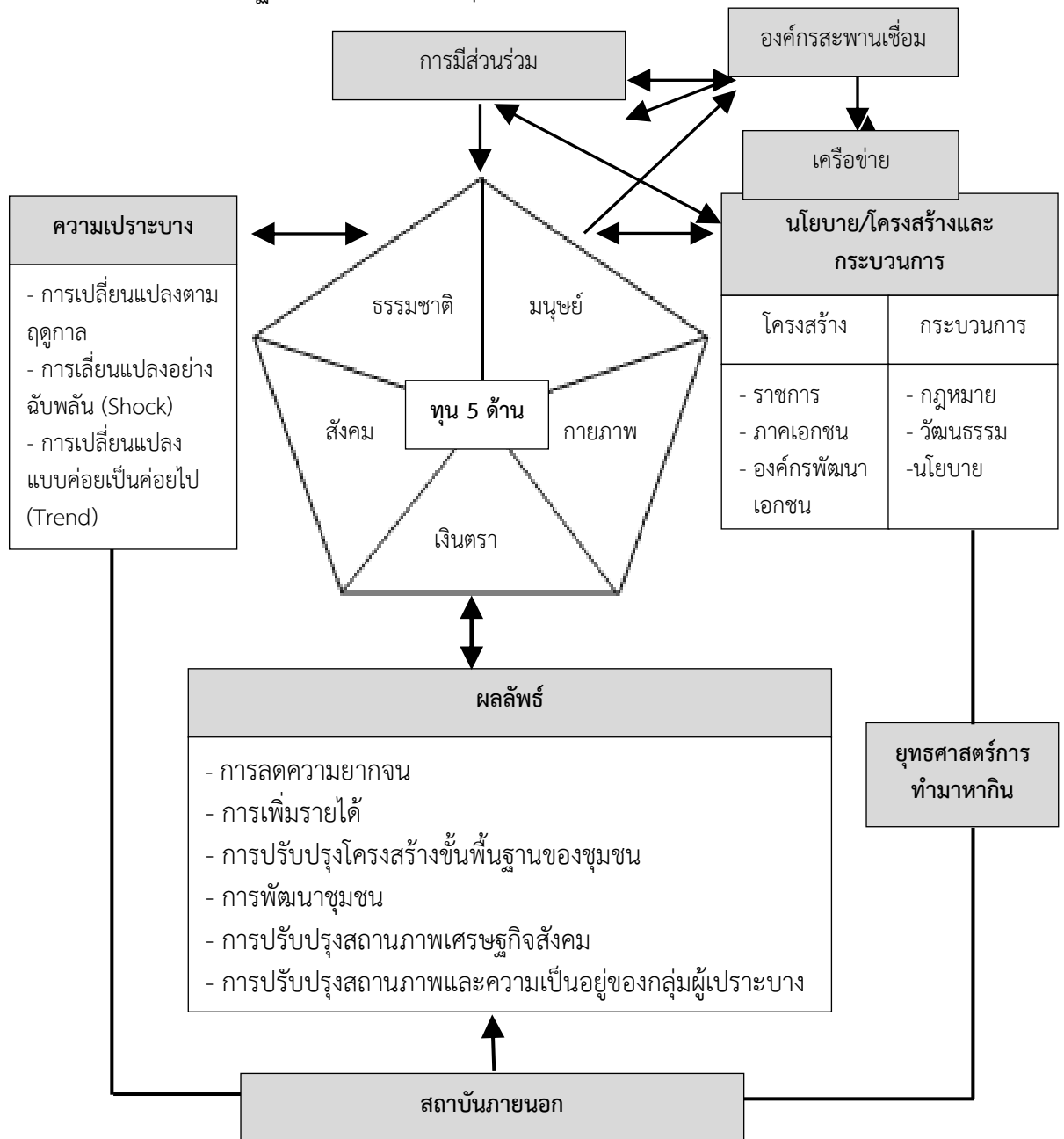
ในบรรดาทุนทั้ง 5 ด้านนี้ ทุนสังคมเกี่ยวข้องมากที่สุดกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกระบวนการในลักษณะที่เป็นทั้งเหตุและผลของกระบวนการและโครงสร้างดังกล่าว การส่งเสริมทุนสังคมโดยตรง ได้แก่ การปรับปรุงการทำหน้าที่ภายในของกลุ่ม (ภาวะผู้นำและการจัดการ) และการขยายความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่น ส่วนการส่งเสริมทางอ้อม ได้แก่ การสร้างเครือข่ายและกลุ่ม การพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านนโยบายที่เปิดกว้างและเชื่อถือได้มากขึ้น (ธรรมาภิบาล) ส่วนผลสะท้อนจากการบรรลุผลลัพธ์ด้านการทำมาหากินก็คือ ความสัมพันธ์ที่ยกระดับมากขึ้น (self-reinforcing relationships) ส่วนรายได้ครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นอาจขยายขอบเขตการมีส่วนร่วมและกิจกรรมกับภายนอก

3. ทุนธรรมชาติ (Natural capital) เป็นแหล่งของทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นที่มาของทรัพยากรและบริการต่างๆ ที่จำเป็นต่อการทำมาหากิน มีหลากหลายประเภทตั้งแต่ทรัพยากรร่วมที่มองไม่เห็น เช่น บรรยากาศ และความหลากหลายทางชีวภาพ จนถึงทรัพย์สินที่จัดสรรได้และใช้เพื่อการผลิตโดยตรง (ต้นไม้ ที่ดิน เป็นต้น) การส่งเสริมทุนธรรมชาติโดยตรง ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพ และการจัดบริการและปัจจัยนำเข้าสำหรับป่าไม้เกษตรกรรม และประมง ส่วนการส่งเสริมทางอ้อม ได้แก่ การปฏิรูปองค์กรที่จัดสรรบริการดังกล่าว การเปลี่ยนแปลงสถาบันที่จัดการและบริหารการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ การบัญญัติและกลไกการบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อม การสนับสนุนการพัฒนาตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตป่า การเกษตรและการประมง ส่วนผลสะท้อนจากการบรรลุวัตถุประสงค์ด้านการทำมาหากินคือ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนมากขึ้นส่งผลต่อแหล่งทุนทรัพยากร ความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างการเพิ่มขึ้นของรายได้กับการลงทุนด้านทุนธรรมชาติที่สูงขึ้น

4. ทุนกายภาพ (Physical capital) เป็นโครงสร้างพื้นฐานและสินค้าเพื่อการผลิต (Producer goods) ที่จำเป็นต่อการทำมาหากิน โดยโครงสร้างพื้นฐานเป็นการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ช่วยให้ผู้คนสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานและมีกำลังผลิตมากขึ้น เช่น การขนส่งที่ราคาพอรับได้ แหล่งน้ำที่เพียงพอ พลังงานสะอาดที่ราคาพอซื้อหาได้ และการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร (โทรคมนาคม) ซึ่งมักเป็นสินค้าสาธารณะที่ใช้โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายโดยตรง ส่วนสินค้าเพื่อการผลิตเป็นเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้เพื่อเพิ่มการผลิต การส่งเสริมทุนกายภาพโดยตรง ได้แก่ การจัดสรรบริการและโครงสร้างพื้นฐาน ส่วนการส่งเสริมทางอ้อมได้แก่ การปฏิรูปหน่วยงานจัดการ การส่งเสริมกลยุทธ์ระดับภาคส่วนและกรอบข้อบังคับ การพัฒนาทางเลือกโดยเอกชน และการพัฒนาขีดความสามารถในการก่อสร้างและการจัดการระดับชุมชน ส่วนผลสะท้อนกลับได้แก่ รายได้ที่เพิ่มขึ้นมักจะถูกใช้ในการสร้างที่พัก แหล่งน้ำและพลังงาน โครงสร้างพื้นฐานสำหรับครัวเรือนที่ปรับปรุงแล้วมักเป็นองค์ประกอบสำคัญของสุขภาวะ

5. ทุนเงินตรา (Financial capital) ประกอบด้วยกองทุนและเงินที่ไหลเวียนซึ่งเอื้อต่อการบริโภคและการผลิต ซึ่งมีแหล่งที่มา 2 ส่วนคือ กองทุนที่มีอยู่ เช่น เงินออม ที่อยู่ในรูปแบบของเงินสด บัญชีเงินฝาก หรือทรัพย์สินที่แปรเป็นเงินได้ ทั้งสัตว์เลี้ยง เพชรพลอย หรือเงินกู้ที่ได้จากแหล่งเงิน รวมทั้งเงินที่ไหลเข้ามาอย่างสม่ำเสมอ เช่น เงินบำนาญบำนาญ เงินรายได้ที่ส่งเข้ามา เป็นต้น การส่งเสริมทุนการเงินโดยตรงนั้นไม่มี ส่วนการส่งเสริมทางอ้อมได้แก่ การส่งเสริมการพัฒนาองค์กรที่ให้บริการด้านการเงิน (เงินออม เงินกู้ ประกัน) การขยายโอกาสการเข้าถึงองค์กรบริการด้านการเงิน

การปฏิรูปการออกกฎหมายหรือข้อบังคับด้านการเงิน การส่งเสริมให้พัฒนาการตลาด ส่วนผลสะท้อนจากการบรรลุวัตถุประสงค์ได้แก่ การเพิ่มของรายได้ทำให้เงินออมเพิ่ม การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนทำให้มีรายได้ระยะยาวจากทุนธรรมชาติ ทั้งนี้กรอบแนวคิดการทำมาหากิน ไม่ได้มีเพียงแค่ทุนห้าด้าน แต่ยังมีประเด็นที่ปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นๆ อีกหลายอย่าง ดังภาพที่ 9

ภาพที่ 9 กรอบแนวคิดเรื่องการทำมาหากินกับทุน 5 ด้าน
ที่มา: ปรับปรุงจาก Department for International Development (DFID: 1999, 9)

จากภาพที่ 9 เป็นการนำแนวคิดเรื่องทุนห้าด้าน จากกรอบแนวคิดเรื่องการทำมาหากินที่ยั่งยืน มาประยุกต์ใช้ในระดับชุมชนโดยการเปลี่ยนการทำความเข้าใจแนวคิดการทำมาหากินระดับครัวเรือนเป็นระดับชุมชน จากแผนภาพการที่ชุมชนจะสามารถดำเนินกิจกรรมใดๆ ได้นั้น ชุมชนต้องมีทุนด้านต่างๆ คือ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ ทุนสังคมและทุนเงินตรา การมี การคงอยู่ การเพิ่มหรือลดของทุนประเภทต่างๆนั้น ขึ้นอยู่กับทั้งปัจจัยภายในชุมชนและภายนอก ชุมชน รวมไปถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุนด้วยเอง จากแผนภาพข้างต้น ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของทุนได้แก่ การมีส่วนร่วมทั้งในระดับชุมชนและภายนอกชุมชน ความเปราะบางตามธรรมชาติ ทั้ง ความเปราะบางตามฤดูกาล เช่น พายุ ลมมรสุม หรือความแห้งแล้ง ความเปราะบางแบบปัจจุบันทันด่วน (chock) เช่น การเกิดสึนามิ ตลอดจนแนวโน้มของความเปราะบาง เช่น การเปลี่ยนแปลงของ สภาพภูมิอากาศ เป็นต้น นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงของทุน ยังขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ในระดับ เครือข่าย ที่ชุมชนเข้าไปปฏิสัมพันธ์ด้วย เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายในระดับต่างๆ จะทำให้เกิด การการเปลี่ยนแปลงของทุนหลายอย่าง เช่น การเข้าถึงทุนเงินตรา หรือทุนกายภาพมากขึ้น ทั้งยัง เป็นการส่งเสริมทุนสังคมให้มากขึ้นด้วย ในขณะที่กระบวนการทางสังคมหรือการเปลี่ยนแปลงด้าน นโยบายของราชการหรือการมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชนยังทำให้ชุมชน สามารถเข้าถึงทุนแต่ละด้านมากขึ้นด้วย เช่น การมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรพัฒนาเอกชน อาจเข้าถึงทุน เงินตราและทุนกายภาพมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันการเข้าร่วมประชุม หารือกิจกรรมหรือเข้าร่วม กิจกรรมกับองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานราชการหรือภาคเอกชน ยังสามารถพัฒนาทุนมนุษย์ให้เพิ่ม มากขึ้น เช่น การยกระดับการเรียนรู้ของแกนนำ เป็นต้น

จากแผนภาพที่ 9 นอกจากการเปลี่ยนแปลงของทุนที่เป็นผลมาจากการมีปฏิสัมพันธ์กับ ปัจจัยต่างๆ แล้ว ยังเกี่ยวข้องกับสถาบันอื่นๆภายนอกที่เข้ามาทำงานหรือมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนโดยมี เป้าหมายเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืนที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น การลดความยากจน การเพิ่มรายได้ การปรับปรุงโครงสร้างขั้นพื้นฐานของชุมชน การพัฒนาชุมชน การปรับปรุงสถานภาพเศรษฐกิจสังคม และการปรับปรุงสถานภาพและความเป็นอยู่ของกลุ่มผู้เปราะบาง ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าวอาจเป็นได้ทั้ง จากผลการทำงานของทุนด้านต่างๆ หรือ ผลลัพธ์ดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ของทุนด้านต่างๆ ก็ได้

ทั้งนี้มีการนำกรอบแนวคิดเรื่องการทำมาหากินที่ยั่งยืน ไปใช้ในการทำความเข้าใจ ชุมชนชายฝั่งในหลายกรณี ซึ่ง Ferrol-Schulte et al. (2013) ได้สรุปจากกรณีศึกษาต่างๆ ที่นำ กรอบแนวคิดเรื่องนี้ไปใช้ในการวิเคราะห์และทำความเข้าใจชุมชน แล้วได้เสนอว่า กรอบแนวคิดเรื่อง การทำมาหากินที่ยั่งยืน มีทั้งจุดแข็งและข้อจำกัด จุดของการนำแนวคิดการทำมาหากินอย่างยั่งยืนมา ใช้ในการวิเคราะห์และทำความเข้าใจชุมชนได้แก่ การทำความเข้าใจว่าอะไรเป็นสาเหตุของความ ยากจน (ไม่ใช่พยายามทำความเข้าใจว่าชาวบ้านจนอย่างไร) การมุ่งความสนใจไปที่บริบทของความ เปราะบางของผู้ใช้ทรัพยากร ชีตความสามารถและศักยภาพของชุมชนในการใช้ทรัพยากร ให้ ความสำคัญกับกระบวนการและสถาบันของรัฐในการสนับสนุนการทำมาหากินของชุมชน เพื่อการ จัดการในเชิงนโยบาย สนใจในความยั่งยืนของคนพร้อมๆ ไปด้วยกับความยั่งยืนของระบบนิเวศ และมอง การจัดการในลักษณะที่หลากหลายระดับและเป็นองค์รวม

นอกจากนี้ Ferrol-Schulte et al. ยังชี้ให้เห็นจุดอ่อนของการนำแนวความคิดเรื่องการทำมาหากินที่ยั่งยืนมาใช้ทำความเข้าใจชุมชนว่า จุดอ่อนของการนำแนวความคิดนี้มาวิเคราะห์ทำความเข้าใจและอธิบายชุมชน ได้แก่การขาดหรือเข้าถึงข้อมูลที่ดี เชื่อถือได้และมีความสมบูรณ์ เนื่องจากข้อมูลที่ได้มา มาจากหลายแหล่ง หลายระดับ และบางส่วนเป็นทัศนคติส่วนตัวของผู้คน จึงยากต่อการจัดระบบข้อมูล จำแนกแยกแยะและนำไปใช้ได้อย่างครบถ้วนถูกต้อง นอกจากนี้ Ferrol-Schulte et al. ยังได้เสนอว่าประเด็นที่ท้าทายนักวิจัยในการนำแนวความคิดเรื่องการทำมาหากินที่ยั่งยืน มาใช้ทำความเข้าใจชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งว่า ควรคำนึง ปัจจัยด้านความขัดแย้งของผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้เสีย ปัญหาการทุจริต คอร์รัปชั่น ขีดความสามารถและทุนทางสังคมของท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างจำกัด ตลอดจนความอ่อนแอเชิงโครงสร้างของสถาบันการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นนั้นๆ

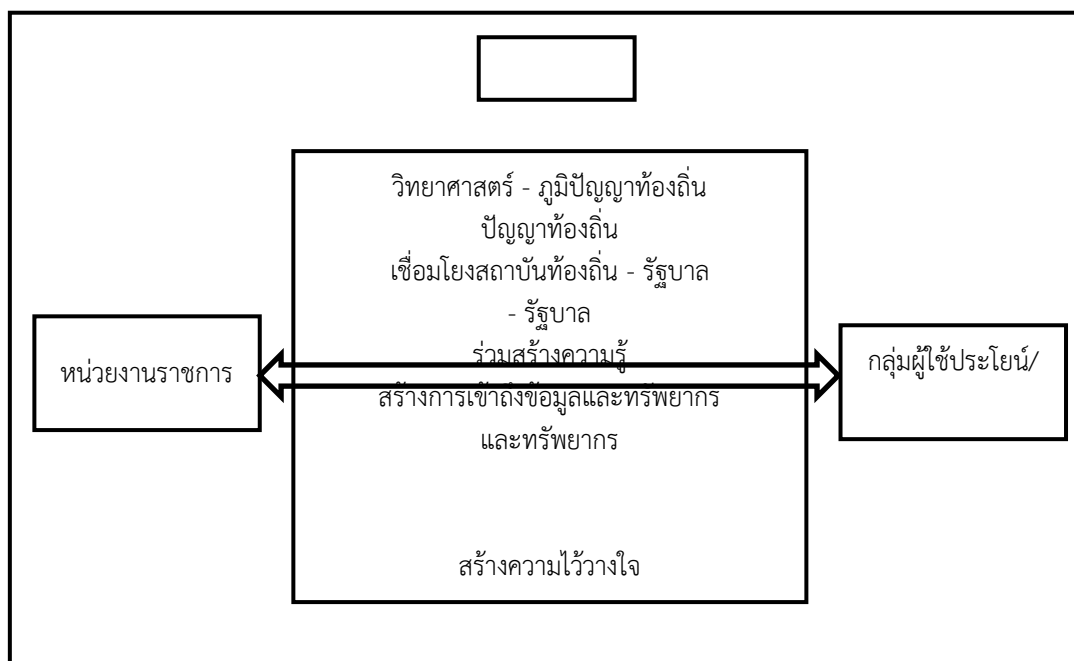
7. องค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม (Bridging organization)

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา สังคมโลกได้ให้การยอมรับแนวคิดเรื่อง “การจัดการร่วม” (Co-management) สำหรับทรัพยากรที่สังคมใช้ร่วมกัน เช่น น้ำ ป่า ประมง ฯลฯ ซึ่งเป็นการแบ่งอำนาจและความรับผิดชอบระหว่างรัฐบาลกับผู้ใช้ทรัพยากรระดับท้องถิ่น เนื่องจากต่างยอมรับถึงความล้มเหลวของแนวทางการบังคับใช้อำนาจแบบจากบนลงล่างโดยหน่วยงานเดียว องค์กรประกอบสำคัญส่วนหนึ่งของแนวคิดนี้ คือ การร่วมกันสร้างความรู้ (Co-production of knowledge) ซึ่งเชื่อมโยงกับบทบาทขององค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม ในฐานะผู้มีบทบาทเชื่อมโยงความรู้ทางวิทยาศาสตร์กับท้องถิ่นเข้าด้วยกัน โดยจัดสรรพื้นที่เพื่อการร่วมกันสร้างความรู้ สร้างความไว้วางใจ การให้เหตุผล การเรียนรู้ การประสานความร่วมมือทั้งในระดับแนวนอนและแนวตั้ง และการคลี่คลายความขัดแย้ง โดยองค์กรที่เป็นสะพานเชื่อมเป็นตัวเร่ง (Catalyst) และผู้เอื้ออำนวย (Facilitator) ระหว่างหน่วยบริหาร (Governance) ที่แตกต่างกัน และระหว่างระบบความรู้และทรัพยากรที่แตกต่างกัน (Berkes 2009)

ในระบบการจัดการร่วมที่ประสบความสำเร็จหลายแห่ง พบว่า องค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม และภาวะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญ ที่เอื้อให้ระบบจัดการกับประเด็นงานได้ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว หน่วยงานที่เป็นสะพานเชื่อมมักจะทำหน้าที่สร้างทุนสังคมและจัดการกับประเด็นที่หลากหลาย ไม่เพียงเฉพาะความรู้ การสร้างเครือข่ายขององค์กรที่เป็นสะพานเชื่อมจะช่วยระบุมุมมองความขัดแย้ง สร้างความไว้วางใจ เข้าถึงทรัพยากรที่ต้องการ สร้างวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วม รวมทั้งปฏิบัติงานด้านอื่นๆ ด้วย

องค์กรที่เป็นสะพานเชื่อมมีความสำคัญเป็นมาก เพราะเป็นผู้ให้บริการและอำนวยความสะดวกต่อสายสัมพันธ์ (Linkages) อื่นๆ ในกรณีที่ไม่ม้องค์กรฯ ดังกล่าว การจัดการร่วมอาจเป็นการเชื่อมโยงขององค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานรัฐบาล หน่วยงานวิจัย และส่วนอื่นๆ มาตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลาย ในกรณีนี้ก็จะ เป็นเครือข่ายที่มีหลายด้าน (Multi-faceted networks) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างการเรียนรู้ทางสังคม (Berkes 2009) อนึ่ง เครือข่ายทางสังคม (Social networks) นั้นมีบทบาทสำคัญในฐานะการเป็นสะพานเชื่อมในการการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมได้

ทั้งนี้สามารถแบ่งบทบาทของเครือข่ายทางสังคมพื้นฐานขององค์กรสะพานเชื่อม ได้เป็น 3 ด้าน คือ การแลกเปลี่ยนความรู้และข้อมูล การขับเคลื่อนทรัพยากร และการสร้างพันธสัญญา (Commitment) ความไว้วางใจ และฉันทามติ (Consensus) (Juhola & Westerhoff 2010) ดังภาพที่ 10

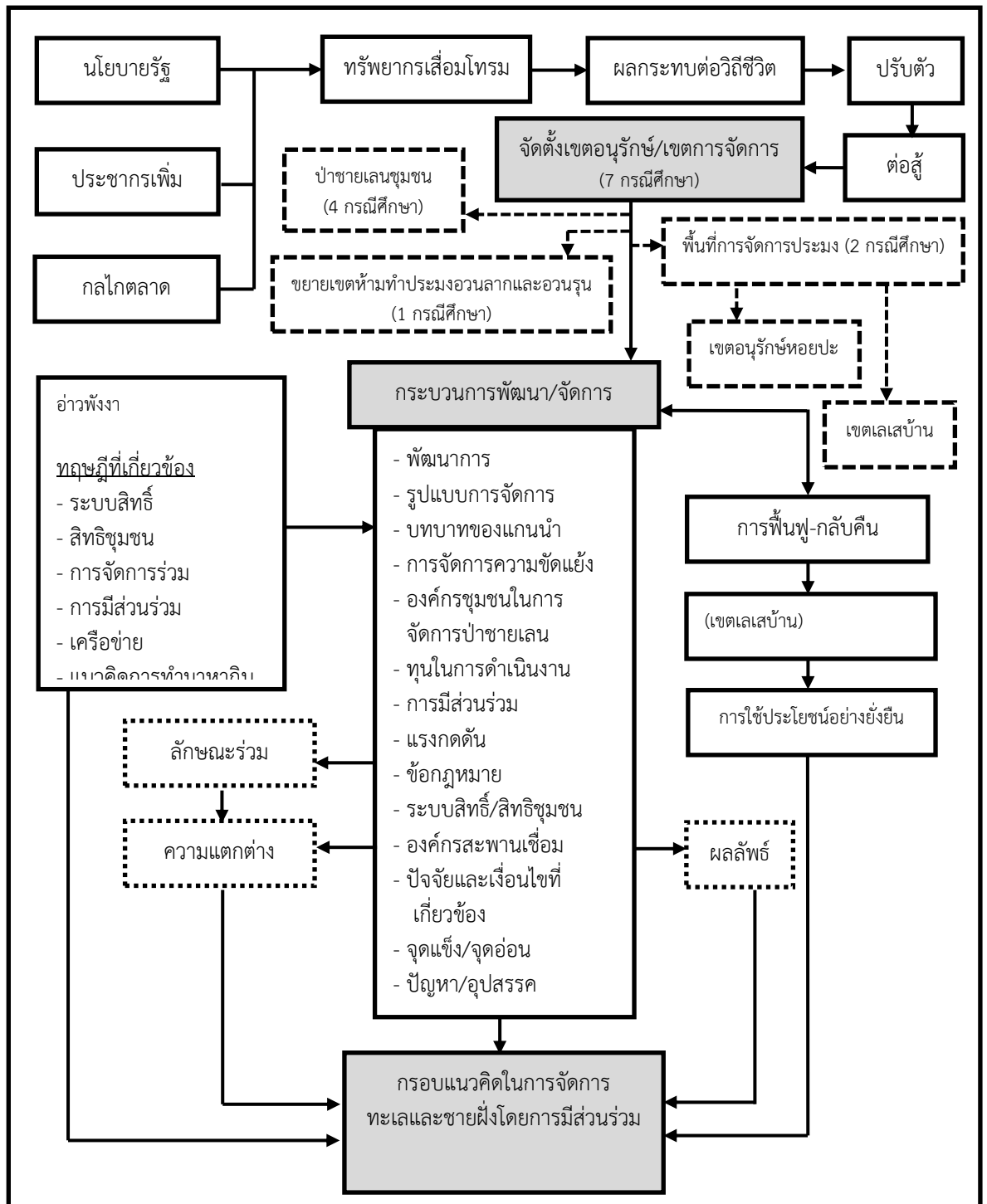

ภาพที่ 10 บทบาทที่หลากหลายขององค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม
ที่มา: Berkes (2009)

องค์กรสะพานเชื่อม นับเป็นองค์กรหลักในการเชื่อมโยงชุมชนกับองค์กรภายนอก ทำหน้าที่ในการสื่อสารข้อมูล สร้างความไว้วางใจ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สร้างการเรียนรู้ และกำหนดเป้าหมายร่วมกับชุมชนในการจัดการทรัพยากร องค์กรสะพานเชื่อมในประเทศไทย โดยส่วนใหญ่ มักหมายถึงองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งเข้าไปทำงานกับชุมชนมาตั้งแต่ประมาณ 30 กว่าปีที่แล้ว การวิเคราะห์บทบาทขององค์กรสะพานเชื่อม จะสามารถทำให้เห็นบทบาทและความสัมพันธ์ขององค์กร สะพานเชื่อมกับชุมชน ซึ่งจะทำให้การวิเคราะห์การทำงานของชุมชนมีความลึกซึ้งและครบถ้วนมากขึ้น

8. กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการตรวจเอกสารงานวิจัยและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปออกมาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ได้ดังนี้

ภาพที่ 11 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่องกระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ ขั้นตอนและผลลัพธ์ของกระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา (7 พื้นที่ศึกษา) และเพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

1. การเลือกพื้นที่วิจัย

พื้นที่วิจัย ใช้การเลือกพื้นที่แบบเจาะจงในบริเวณชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา โดยพิจารณาจากเกณฑ์ดังต่อไปนี้

1.1 เป็นพื้นที่ที่ชุมชนมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายทางสังคม โดยมีวัตถุประสงค์การดำเนินงานเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและจัดการทรัพยากรธรรมชาติทะเลและชายฝั่งด้วยตนเอง

1.2 เป็นพื้นที่ที่เครือข่ายชุมชนชายฝั่งมีการประกาศพื้นที่จัดการทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลและชายฝั่งของตนเอง และได้รับการยอมรับทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการจากหน่วยงานราชการ

1.2.1 การยอมรับอย่างเป็นทางการ หมายถึง การที่หน่วยงานยอมรับว่าพื้นที่นั้นๆ ได้ขึ้นทะเบียนกับหน่วยงานราชการต่างๆ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

1.2.2 การยอมรับอย่างไม่เป็นทางการ หมายถึง พื้นที่ที่อาจจะยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง แต่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น งบประมาณ สิ่งของ และบุคลากร เป็นต้น

2. การเข้าพื้นที่วิจัย

ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เข้าไปในพื้นที่วิจัยใน 2 สถานภาพ ใน 2 ช่วงเวลาที่ต่อเนื่องกัน ดังนี้

ช่วงเวลาที่ 1 ผู้วิจัยเข้าพื้นที่วิจัยตั้งแต่ขั้นตอนการตั้งคำถามวิจัยและการเขียนโครงร่างวิทยานิพนธ์ โดยเข้าไปในพื้นที่ตั้งแต่ประมาณเดือน ตุลาคม พ.ศ. 2555 ถึงเดือนเมษายน พ.ศ. 2556 ทั้งนี้ในการเข้าพื้นที่วิจัยครั้งแรกนั้น ผู้วิจัยเข้าไปในฐานะนักศึกษาระดับปริญญาเอก ที่เข้าไปสังเกตกระบวนการทำงานของแต่ละกลุ่มหรือเครือข่ายชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการพัฒนาโครงร่างวิทยานิพนธ์ ทั้งนี้ในการเข้าพื้นที่ครั้งแรกนั้น ผู้วิจัยเข้าไปทำความรู้จักกับแกนนำ และผู้เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ผ่านการแนะนำจากนักพัฒนาเอกชน (NGO) อาวุโสในแต่ละพื้นที่ โดยในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตและพังงา ผ่านการแนะนำของนายธนู แบนเนียร ผู้อำนวยการองค์การความร่วมมือเพื่อ

การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน (Andaman Organization for Participatory Restoration of Natural Resources: ARR) ส่วนในพื้นที่จังหวัดกระบี่ผ่านการแนะนำของนายจรงค์ แซ่มศรี เลขาธิการสมาคมอนุรักษ์ทะเลกระบี่ และในพื้นที่จังหวัดตรัง ผ่านการแนะนำของนายภาคภูมิ วิชาณ ตีรวัฒน์ ผู้อำนวยการมูลนิธิอันดามัน และนายพิศิษฐ์ ชาญเสนาะ ผู้อำนวยการมูลนิธิหยาดฝน ทั้งนี้ กลุ่มนักพัฒนาเอกชนอาวุโสเหล่านี้ ผู้วิจัยมีความคุ้นเคยและรู้จักมาในระดับหนึ่งแล้ว ในช่วงที่ผู้วิจัยเป็นผู้ประเมินและติดตามโครงการของกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund: SIF) ในพื้นที่ภาคใต้ ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2545 – 2547

ช่วงเวลาที่ 2 เป็นช่วงเวลาที่ต่อเนื่องกับช่วงเวลาที่ 1 โดยเริ่มตั้งแต่ประมาณเดือน เมษายน พ.ศ. 2556 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2559 แต่ครั้งนี้ผู้วิจัยเข้าพื้นที่ในฐานะเจ้าหน้าที่โครงการ ของ ARR เนื่องจาก ARR ได้ว่าจ้างให้ผู้วิจัยจัดทำเอกสารโครงการ เอกสารขอรับทุนสนับสนุน การ จัดทำรายงานโครงการ และการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการในหลายโครงการ การเป็นเจ้าหน้าที่โครงการ ของ ARR ทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสได้เข้าไปเป็นคณะกรรมการเกี่ยวกับการสร้างและพัฒนาเครือข่ายชุมชน ชายฝั่งอ่าวพังงา ในหลายรูปแบบ เช่น วิทยากรฝึกอบรม วิทยากรกระบวนการ คณะทำงานของกรม ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ผู้จัดบันทึกและทำรายงานการประชุม/ฝึกอบรม (ทั้งของเครือข่ายฯ และของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง) การเป็นผู้ประสานงานการประชุม และเป็นล่าม แปลภาษา เมื่อมีการมาทัศนศึกษาดูงานจากองค์กรจากต่างประเทศ เป็นต้น

แม้การเข้าพื้นที่วิจัยครั้งแรกของผู้วิจัย เป็นการเข้าไปในฐานะนักวิจัย แต่เมื่อผู้วิจัย ได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็นเจ้าหน้าที่โครงการขององค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้เมื่อถึงเวลาที่ต้องทำการ เก็บรวบรวมข้อมูลงานวิจัยในช่วงระยะเวลากว่า 2 ปี (พฤษภาคม พ.ศ. 2556 – ตุลาคม 2558) ผู้ให้ ข้อมูลหลักส่วนใหญ่จดจำผู้วิจัยในฐานะนักพัฒนาเอกชนมากกว่านักวิจัย จึงทำให้การเข้าพื้นที่วิจัย เป็นไปด้วยความราบรื่น ได้รับการต้อนรับและการอำนวยความสะดวกจากแต่ละพื้นที่เป็นอย่างดี ทั้ง ยังได้รับความไว้วางใจในการให้ข้อมูลเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ผลจากการเข้าพื้นที่วิจัยในช่วงเวลาที่ 2 ทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึง เอกสารต่างๆ จำนวนมาก เช่น เอกสารโครงการ รายงานโครงการ รายงานการประชุม เป็นต้น ทั้ง เอกสารเก่า และเอกสารใหม่ ซึ่งเฉพาะเอกสารใหม่นั้น ผู้วิจัยมักได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รวบรวมหรือ จัดทำเป็นส่วนใหญ่ ทั้งยังมีประโยชน์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลงานวิจัยด้วยวิธีการสังเกต ทั้งการ สังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เนื่องจากได้มีโอกาสเข้าพื้นที่วิจัยได้มากกว่ากำหนดการใน แผนงานวิจัย

แต่อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเองก็ตระหนักดีว่าการมีภาพลักษณ์ของนักพัฒนาเอกชน อาจส่งผลให้ได้รับข้อมูลไม่ครบถ้วนในบางด้านที่เกี่ยวกับมุมมองของชุมชนหรือหน่วยงานราชการ ต่อองค์กรพัฒนาเอกชน เนื่องจากแกนนำชุมชนหรือเจ้าหน้าที่ราชการอาจจะไม่อยากจะเปิดเผย ความ คิดเห็นหรือข้อมูล ที่เกี่ยวกับนักพัฒนาหรือองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ของตน เพราะอาจเกรงว่า ข้อมูลหรือความคิดเห็นดังกล่าว อาจจะถูกนำไปถ่ายทอดให้แก่บุคคลผู้ซึ่งให้ข้อมูลไม่อยากจะรับรู้ ข้อมูลบางด้าน แต่ทุกครั้งที่เข้าไปสัมภาษณ์หรือทำสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้เน้นย้ำอยู่เสมอว่าการเก็บ รวบรวมข้อมูลหรือการสัมภาษณ์ในแต่ละครั้งนั้น ผู้วิจัยทำในฐานะนักวิจัย ในฐานะนักศึกษาปริญญา เอก มิได้ทำในฐานะนักพัฒนาเอกชน ทั้งยังย้ำให้ผู้ให้ข้อมูลทราบว่านักวิจัยนั้นต้องมีจริยธรรมข้อ

ใตบ้างในการทำวิจัย และย้ำอยู่เสมอว่าข้อมูลที่ผู้ให้ข้อมูลสะท้อนมานั้นจะเป็นความลับ และจะไม่เปิดเผยชื่อผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัย ยกเว้นจะได้รับการยินยอมจากผู้ให้ข้อมูล

จากการเก็บข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์และการพูดคุยนอกรอบกับผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นกลุ่มแกนนำและนักพัฒนาเอกชนในองค์กรพัฒนาเอกชนในแต่ละพื้นที่ ทุกคนเต็มใจที่จะให้ข้อมูลเป็นอย่างดี บางครั้งเมื่อผู้วิจัยเห็นว่าข้อมูลบางประเด็นไม่เด่นชัด คนเหล่านั้นก็พยายามช่วยหาทางออกว่าจะสามารถสัมภาษณ์ใครในประเด็นนั้นต่อไปได้อีก บางคนกลับไปค้นหาเอกสารต่างๆ เพื่อช่วยให้ข้อมูลของผู้วิจัยในประเด็นนั้นๆ ครบถ้วนสมบูรณ์ขึ้น เมื่อผู้วิจัยสอบถามว่าทำไมจึงเต็มใจที่จะช่วยเหลือผู้วิจัยในการทำวิจัย ทุกคนบอกตรงกันว่า ต้องการให้การต่อสู้ของตนเอง และการทำงานหนักของตนเองในแต่ละพื้นที่ได้รับการบันทึกอย่างเป็นทางการ และเป็นระบบ และคิดว่างานวิจัยนี้จะประโยชน์ในการทำงานของชาวบ้านทั้งในพื้นที่วิจัยและพื้นที่อื่นๆ ที่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในชุมชนของตนเอง และให้เหตุผลประกอบอื่นๆ ว่า เห็นผู้วิจัยเป็นลูกหลาน เป็นน้อง เป็นพี่ เมื่อผู้วิจัยเต็มใจช่วยเหลืองานของกลุ่ม/เครือข่ายชุมชนฯ พวกเขา ก็เต็มใจช่วยเหลือผู้วิจัยเช่นกัน

ทั้งนี้เมื่อผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำข้อมูลและผลการวิจัยไปให้แกนนำชุมชน และเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนแต่ละพื้นที่ ช่วยตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อให้แต่ละพื้นที่ได้เห็นภาพสะท้อนการทำงานของตนเอง และตรวจสอบรายละเอียดข้อเท็จจริงให้ถูกต้องตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอีกครั้ง แต่ในกรณีที่เกิดข้อถกเถียงเรื่องข้อมูลผู้วิจัยจะขอเป็นผู้ชี้ขาดการตัดสินใจว่าจะใช้ข้อมูลใดในงานวิจัย ทั้งนี้เนื่องจากบางครั้งข้อมูลบางอย่างเกิดจากมุมมองที่ต่างกันของผู้ให้สัมภาษณ์ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นผู้วิจัยจะชี้แจงให้แกนนำและเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนแต่ละพื้นที่เข้าใจว่าเหตุใดจึงเลือกใช้ข้อมูลในมุมมองนั้นในแต่ละประเด็น

3. วิธีการและเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่วิจัย (Documentary research) เช่น รายงานการประชุม ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มหรือเครือข่าย เอกสารโครงการ รายงานโครงการขององค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

3.2 การวิจัยภาคสนาม (Field research) เป็นการศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูล จากในแต่ละพื้นที่วิจัย โดยวิธีการต่างๆ ดังนี้

1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) โดยผู้วิจัยเข้าไปร่วมกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มหรือเครือข่ายชุมชน ในแต่ละพื้นที่วิจัย เช่น การประชุมกลุ่มอนุรักษ์ฯ การปลูกป่าชายเลน การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การประชุมกลุ่มองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้อง การเป็นล่ามหรือผู้ประสานงานในการเข้ามาทัศนศึกษาของกลุ่มองค์กรภายนอก การช่วยทำเอกสารโครงการต่างๆ เป็นต้น

2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non - participant observation) เป็นการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชนหรือพื้นที่อนุรักษ์ต่างๆ การสังเกตวิถีชีวิตของคนในชุมชน พฤติกรรมการใช้

ประโยชน์จากป้าชายเลนหรือพื้นที่อนุรักษ์อื่นๆ ลักษณะทางกายภาพของป้าชายเลนหรือพื้นที่อนุรักษ์ เป็นต้น

3) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interviews) ในประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา (ครอบคลุม 7 พื้นที่วิจัย)

4) การทำสนทนากลุ่ม (Focus group) ในประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน 4 หมู่บ้าน จังหวัดตรัง

5) ใช้แบบสอบถามในประเด็นเกี่ยวกับการศึกษาผลเบื้องต้นของการประกาศพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน 4 หมู่บ้าน จังหวัดตรัง (เขตเลเสบ้าน)

6) ใช้แบบเก็บข้อมูลปริมาณสัตว์น้ำ (ปูม้า) เพื่อศึกษาผลเบื้องต้นของการประกาศพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน 4 หมู่บ้าน จังหวัดตรัง

7) ใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information systems: GIS) เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์ด้านการประมงในพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน 4 หมู่บ้าน จังหวัดตรัง

4. กลุ่มเป้าหมาย

ประชากรที่ศึกษาคือ สมาชิกเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้ององค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น เช่น กลุ่มอาชีพ กิจกรรมอื่นในชุมชน กลุ่มทุนอื่นๆ กลุ่มประมงพาณิชย์ เป็นต้น ส่วนกลุ่มเป้าหมาย ใช้การคัดเลือกแบบยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลัก (Purposeful sampling) (รายละเอียดดังข้อที่ 6 และภาคผนวก ๗)

5. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

ในการศึกษาครั้งนี้ ในกรณีของการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มนั้น ได้มีการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกของแต่ละพื้นที่ตามประเด็นในการวิจัย ประกอบด้วย

1. แกนนำกลุ่มหรือเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่วิจัย
2. สมาชิกกลุ่มหรือเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่วิจัย
3. เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง
4. เจ้าหน้าที่รัฐในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
5. แกนนำกลุ่มหรือสมาชิกกลุ่มองค์กรชุมชนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียหรือกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในแต่ละพื้นที่วิจัย

ตารางที่ 4 ผู้ให้ข้อมูลหลัก

พื้นที่	ผู้ให้ข้อมูลหลัก
เขตอนุรักษ์หอยปะ ลุ่มน้ำปะเหลียน	1) แกนนำกลุ่ม/เครือข่าย 9 คน 2) สมาชิกเครือข่าย 6 คน 3) เจ้าหน้าที่รัฐ 3 คน 4) เจ้าหน้าที่ อพช. 3 คน 5) อื่นๆ 4 คน
ป่าชายเลนชุมชนบ้านป่าคลอก ป่าชายเลนชุมชนบ้านกลาง ป่าชายเลนชุมชนบ้านท่าสนุก ป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตาเซะ	1) แกนนำกลุ่ม/เครือข่าย 40 คน 2) สมาชิกเครือข่าย 16 คน 3) เจ้าหน้าที่รัฐ 9 คน 4) เจ้าหน้าที่ อพช. 12 คน 5) อื่นๆ 17 คน
กรณีการขอย้ายเขตห้ามทำ ประมงอวนลาก อวนรุน จ.กระบี่	1. แกนนำกลุ่ม/เครือข่าย 11 คน 2) สมาชิกเครือข่าย 12 คน 3) เจ้าหน้าที่รัฐ 3 คน 4) เจ้าหน้าที่ อพช. 5 คน 5) อื่นๆ 17 คน
เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน 4หมู่บ้าน จ.ตรัง	1) แกนนำกลุ่ม/เครือข่าย 21 คน 2) สมาชิกเครือข่าย 12 คน 3) เจ้าหน้าที่รัฐ 4 คน 4) เจ้าหน้าที่ อพช. 5 คน
รวมทั้งสิ้น	206 คน

6. การจัดการและตรวจสอบข้อมูล

ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมได้ทั้งหมด ถูกนำมาจัดกลุ่มตามประเด็นสำคัญและกรอบการวิจัย มีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) เพื่อความถูกต้องของข้อมูล ทั้งโดยการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน (เอกสาร-บุคคล-บริบท) และข้อมูลที่ได้จากวิธีการเก็บที่ต่างกัน (สังเกต สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม)

ในการตรวจสอบข้อมูลนั้น ถ้าเป็นประเด็นที่สามารถตรวจสอบกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มอื่นได้ ก็ใช้การตรวจสอบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลด้วยกัน เช่น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บางประเด็นใช้การตรวจสอบข้อมูลระหว่างแกนนำ กับเจ้าหน้าที่ราชการ หรือ เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน หรือตรวจสอบข้อมูลกับสมาชิกเครือข่าย ในกรณีที่ไม่สามารถตรวจสอบข้อมูลระหว่างกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ได้ บางประเด็นใช้การตรวจสอบระหว่างข้อมูลการสัมภาษณ์ กับการสังเกต และการตรวจสอบเอกสาร หรือบางประเด็นอาจใช้การตรวจสอบกันระหว่างข้อมูลการสัมภาษณ์ กับการสนทนากลุ่ม และการสังเกต เป็นต้น

ส่วนในขั้นตอนการตรวจสอบข้อมูลครั้งสุดท้าย ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์มาแล้วไปให้แกนนำชุมชนและเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องในแต่ละพื้นที่ ช่วยตรวจสอบความถูกต้องหรือความสัมพันธ์ของข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงาในครั้งนี้ มีพื้นที่วิจัยถึง 7 แห่ง โดยที่แต่ละพื้นที่วิจัยมีรูปแบบปัญหา บริบทของปัญหา บริบทของชุมชนและการจัดการที่แตกต่างกัน เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลมีความเป็นเอกภาพ และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และสอดคล้องกับคำถามวิจัย ผู้วิจัยจึงแยกวิเคราะห์ข้อมูลตามพื้นที่วิจัย ดังต่อไปนี้

7.1 กลุ่มพื้นที่วิจัยที่ 1 ประกอบด้วยพื้นที่วิจัยดังต่อไปนี้

- 1) เขตอนุรักษ์หอยปะลุ่มน้ำปะเหลียน จ.ตรัง
- 2) ป่าชายเลนชุมชนบ้านป่าคอก
- 3) ป่าชายเลนชุมชนบ้านกลาง
- 4) ป่าชายเลนชุมชนบ้านท่าสนุก
- 5) ป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ
- 6) กรณีการขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน จ.กระบี่

7.1.1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

- 1) การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร
- 2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม
- 3) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม
- 4) การสัมภาษณ์

7.1.2 การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพตามแนวทางของ สฎางค์ จันทวานิช (2554) ได้แก่

1) การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction) คือ การสร้างข้อสรุปทั่วไปที่แสดงความเชื่อมโยงระหว่างตัวแปรตั้งแต่สองตัวขึ้นไป โดยใช้กรณีศึกษาหรือแหล่งข้อมูลเฉพาะจำนวนหนึ่งเป็นหลัก แล้วกล่าวอ้างความจริงทั่วไปขึ้นมาจากความจริงเฉพาะของข้อมูลชุดดังกล่าว วิธีการ คือ การหาลักษณะร่วมของรูปธรรมจำนวนหนึ่ง เพื่อทำข้อสรุปว่ารูปธรรมเหล่านั้นมีลักษณะอย่างไร หรือ การตีความสร้างข้อสรุปข้อมูลจากสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น เช่น พิธีกรรม การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ การทำงาน ฯลฯ เมื่อผู้วิจัยได้เห็นหรือสังเกตหลาย ๆ เหตุการณ์ต่าง ๆ แล้วจึงลงมือสรุปออกมาเป็นผลการวิจัย

2) วิเคราะห์โดยการจำแนกข้อมูล (Typological analysis) คือ การจัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่หรือประเภท โดยใช้เกณฑ์บางอย่างตามคุณลักษณะที่ข้อมูลนั้นมีอยู่ร่วมกันเป็นตัวจำแนก

3) การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Content comparison) คือ การนำข้อมูลที่ผ่านการประมวลคุณสมบัติหรือคุณลักษณะของข้อมูลมาเปรียบเทียบกัน ด้วยวิธีการนำข้อมูล

มาแยกแยะเป็นคุณลักษณะหรือส่วนประกอบต่างๆ โดยทำให้รายละเอียดมีขนาดเล็กกลง แล้วนำมาจัดกลุ่มใหม่ให้เป็นข้อเท็จจริงที่เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา

7.2 กลุ่มพื้นที่วิจัยที่ 2

เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน 4 หมู่บ้าน จังหวัดตรัง (เขตเลเสบ้าน)

7.2.1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

- 1) การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร
- 2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม
- 3) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม
- 4) การสัมภาษณ์
- 5) การสนทนากลุ่ม

รายละเอียดข้อ 1) ถึง 5) ดังในหัวข้อที่ 3

- 6) แบบสอบถาม

แบบสอบถามนี้ใช้เพื่อประเมินผลลัพธ์เบื้องต้นของการจัดตั้งเขตเลเสบ้าน โดยได้พัฒนาและปรับปรุงมาจากตัวชี้วัดการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน ในคู่มือการติดตามเฝ้าระวังทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางทะเลโดยชุมชน (Community Based Monitoring: CBM) ของโครงการการศึกษาและเฝ้าสังเกตแหล่งทรัพยากรทางทะเลบริเวณอุทยานแห่งชาติแหลมสนหลังการเกิดสึนามิ¹ (โครงการฟื้นฟูอุทยานแห่งชาติแหลมสนหลังภัยสึนามิ 2551) โดยตัวชี้วัดดังกล่าวประกอบด้วยตัวชี้วัดด้านวัดคุณภาพชีวิต ตัวชี้วัดด้านผลผลิต และตัวชี้วัดด้านนิเวศวิทยาและสังคม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ปรับปรุงตัวชี้วัดให้เหมาะสมกับพื้นที่วิจัยอีกทีหนึ่ง (รายละเอียดตัวชี้วัดในภาคผนวก ข)

จากนั้นผู้วิจัยได้นำตัวชี้วัดต่างๆ ที่ได้ปรับปรุงแล้วมาแปลงเป็นคำถามในแบบสอบถาม โดยในขั้นตอนการพัฒนาแบบสอบถามนั้น ได้รับการตรวจสอบและปรับแก้แบบสอบถามจากแกนนำชุมชน เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิธิดามัน (ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับเครือข่ายชุมชนชายฝั่งเขตเลเสบ้าน) และผศ.ดร.อภิรักษ์ สงรักษ์ นักวิชาการประมงจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง ซึ่งทำงานวิจัยและงานพัฒนากับเครือข่ายชุมชนแห่งนี้มายาวนานกว่า 10 ปี

¹ (อุทยานแห่งชาติแหลมสน จังหวัดระนอง) ทั้งนี้โครงการการศึกษาและเฝ้าสังเกตแหล่งทรัพยากรทางทะเลบริเวณอุทยานแห่งชาติแหลมสนหลังการเกิดสึนามิ (Tsunami Impacts in Laem Son: TILS) ได้พัฒนาและปรับปรุงตัวชี้วัดมาจากคู่มือการติดตามทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชน (Community Based Monitoring Manual) ของโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (The Coastal Habitats and Resources Management project: CHARM) อีกทีหนึ่ง ทั้งนี้ตัวชี้วัดดังกล่าวนี้โครงการ CHARM ใช้ในการฝึกอบรมชุมชนเกี่ยวกับการติดตามทรัพยากรป่าชายเลนที่บ้านกลางบางเตย จังหวัดพังงา บ้านเขาคราม จังหวัดกระบี่ และบ้านลิเล็ด จังหวัดสุราษฎร์ธานี ระหว่างปี พ.ศ. 2545 - 2550

ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental sampling) ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 95 คน แล้วนำมาวิเคราะห์ด้วย ด้วยสถิติเชิงพรรณนา

7) แบบเก็บข้อมูลปริมาณสัตว์น้ำ (ปูม้า)

เพื่อประเมินผลลัพธ์เบื้องต้นในการจัดตั้งเขตเลเสบ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชุมชนจัดตั้งขึ้น เพื่อการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวอ่อนของปูม้า ซึ่งเป็นสัตว์น้ำหลักในการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่นี้ ผู้วิจัยได้หาความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณปูม้าที่ชุมชนเก็บเกี่ยวได้กับช่วงเวลาที่มีการใช้มาตรการการจัดการต่างๆ ที่ชุมชนใช้เพื่อบริหารจัดการพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กันหรือไม่ อย่างไร

การเก็บข้อมูลปริมาณปูม้าครั้งนี้ เป็นการเก็บข้อมูลปริมาณปูม้าแยกเป็นรายวันและรายคน โดยเก็บข้อมูลจากต้นฉบับใบเสร็จรับเงินที่ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่นี้นำมาขายให้กับแพปลาที่บ้านน้ำราบ โดยเจ้าของแพปลาอนุญาตให้ผู้วิจัยนำมาบันทึกข้อมูลลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ แล้วนำต้นฉบับใบเสร็จรับเงินดังกล่าวไปคืนเมื่อทำการบันทึกข้อมูลแล้วเสร็จ ทั้งนี้ในการบันทึกข้อมูลนั้น ใช้การบันทึกปริมาณปูตามขนาดที่แพรับซื้อ แยกเป็นปูขนาดจิว ขนาดเล็ก ขนาดกลาง ขนาดใหญ่ และขนาดจัมโบ้ (ใหญ่พิเศษ) (ภาพที่ 63-64) โดยในระหว่างเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้สุ่มวัดความกว้างของกระดองปู (Carapace width: CW) ตามขนาดต่างๆ ที่แพได้คัดแยกไว้ ขนาดละ 30 ตัว ตามวิธีการของศูนย์พัฒนาการประมงแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (2551) ซึ่งความกว้างของกระดอง หมายถึง ความกว้างระหว่างปลายหนามทั้งสองข้างของกระดอง

ผลการวัดขนาดกระดองปู พบว่า ปูขนาดจิว มีความกว้างของกระดองระหว่าง 9-11.5 ซม.หรือเล็กกว่านั้น (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 10.70 ซม.) ปูขนาดเล็กมีความกว้างของกระดองระหว่าง 11- 13 ซม. (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 11.93 ซม.) ปูขนาดกลางมีความกว้างของกระดองระหว่าง 13-15 ซม. (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 13.70 ซม.) ปูขนาดใหญ่ มีความกว้างของกระดองระหว่าง 15-17.5 ซม. (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 15.98 ซม.) ส่วนปูขนาดใหญ่พิเศษหรือขนาดจัมโบ้นั้น ผู้วิจัยไม่พบในระหว่างลงเก็บข้อมูลขนาดปูแต่อย่างใด สันนิษฐานว่าน่าจะมีขนาดมากกว่า 17 ซม.ขึ้นไป และจากการสอบถามทั้งลูกจ้างและเจ้าของแพปลา ก็ไม่สามารถให้ข้อมูลได้ว่าปูของตุนั้น แต่ละขนาดมีความกว้างของกระดองเท่าใด แต่ใช้การคัดขนาดด้วยสายตาตามประสบการณ์ของตัวเองเท่านั้น

ในการเก็บข้อมูลปริมาณปูในครั้งนี้แบ่งข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกใช้ข้อมูลที่ชุมชนและมูลนิธิอันดามันเคยเก็บบันทึกไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 และข้อมูลที่ผู้วิจัยเก็บเพิ่มเติมระหว่างปี พ.ศ. 2556-2557

8) ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS)

เพื่อศึกษาผลกระทบจากการประกาศเขตเลเสบ้านต่อการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ จึงใช้ข้อมูลเชิงพื้นที่เพื่อศึกษาความหนาแน่นของการทำประมงของเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง 4 หมู่บ้านในเขตเลเสบ้าน โดยให้ชาวประมงแต่ละคนวาดแผนที่บริเวณที่

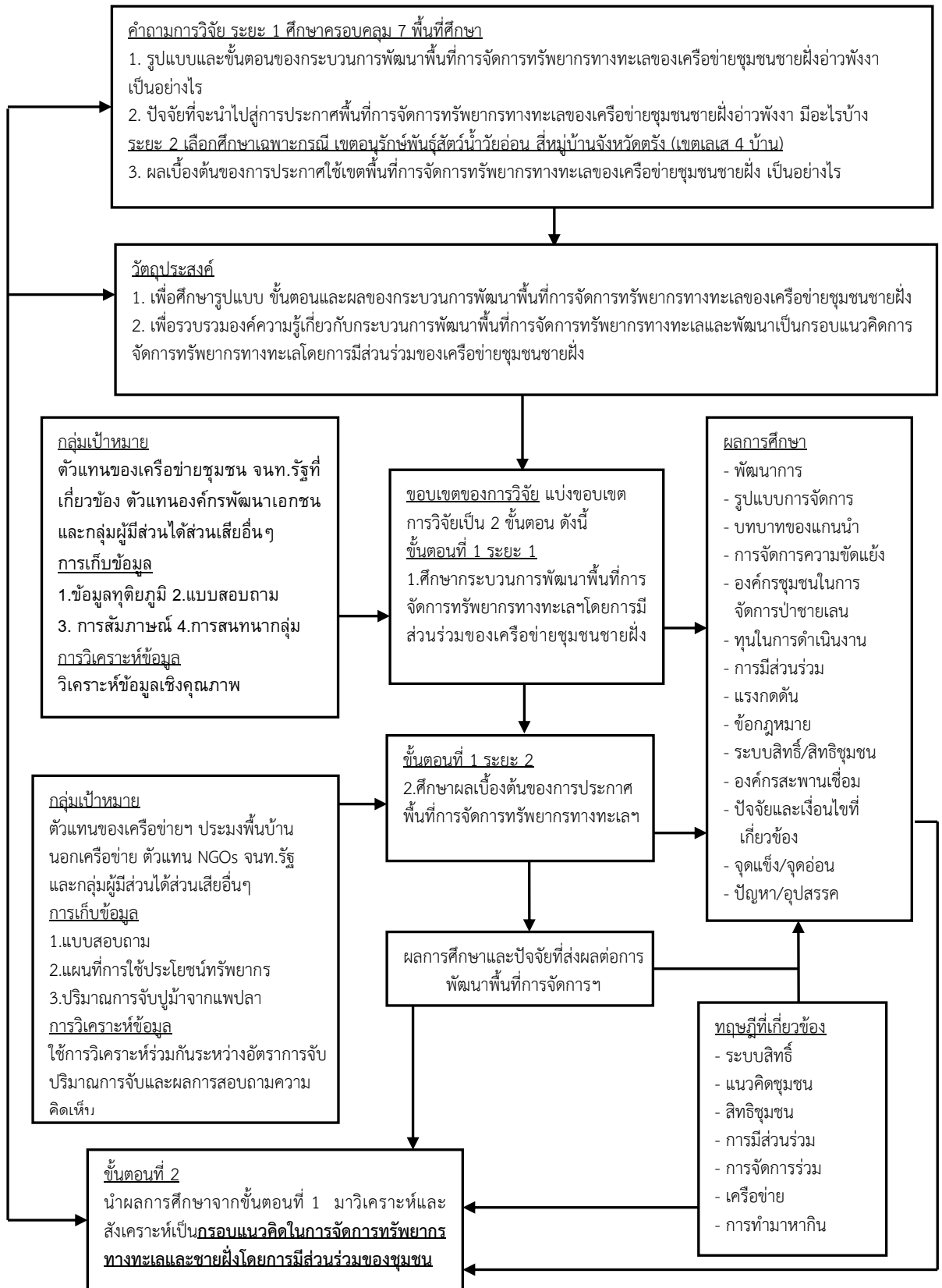
ตนเองทำประมงลงในแผนที่ท้ายแบบสอบถามตามข้อ 6) แล้วนำมาประมวลผลด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ด้วยวิธีการวิเคราะห์แบบ Polygon Density

7.2.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

- 1) การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction)
- 2) วิเคราะห์โดยการจำแนกข้อมูล (Typological Analysis)
- 3) การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Content Comparison)
- 4) ใช้สถิติเชิงพรรณนา เช่น ความถี่ และร้อยละ ในกรณีของแบบสอบถามเกี่ยวกับผลการจัดตั้งเขตเลเสบ้าน
- 5) ใช้สถิติเชิงเปรียบเทียบ เช่น ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานโดยวิธี one way ANOVA ในกรณีของการเปรียบเทียบความแตกต่างของข้อมูลปริมาณการจับสัตว์น้ำ (ปูม้า) ของเขตเลเสบ้าน
- 6) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) เพื่อแสดงถึงความหนาแน่นของพื้นที่การทำประมง ในกรณีของเขตเลเสบ้าน

8. ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

จากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยได้สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัยในรูปของแผนภาพลำดับขั้นตอน และความสัมพันธ์ ดังรูปที่ 12

ภาพที่ 12 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

บทที่ 4

ผลการวิจัย การวิจารณ์ผลและสรุปผลการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา ในครั้งนี้ มีพื้นที่วิจัยถึง 8 พื้นที่วิจัย และแต่ละพื้นที่วิจัยมีรูปแบบปัญหา บริบทของปัญหา บริบทของชุมชน และการจัดการที่แตกต่างกัน โดยสามารถแบ่งประเภทพื้นที่วิจัยได้เป็น 3 รูปแบบ ประกอบด้วย 1) พื้นที่ด้านการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน จำนวน 4 พื้นที่ ได้แก่ ป่าชายเลนชุมชนบ้านป่าคอกกอก บ้านกลาง บ้านท่าสนุก และบ้านทุ่งตะตะ 2) พื้นที่เกี่ยวกับประเด็นการขอขยายเขตหวงห้ามการทำประมงอวนลาก อวนรุน ของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ จำนวน 1 พื้นที่ และ 3) พื้นที่ด้านการอนุรักษ์และการจัดการพื้นที่ประมง 2 พื้นที่ ได้แก่พื้นที่อนุรักษ์หอยปะ ในลุ่มน้ำปะเหลียน และเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำวัยอ่อน 4 หมู่บ้าน จังหวัดตรัง (เขตเลเสบ้าน) เพื่อให้การนำเสนอ การอ่านและการทำความเข้าใจ งานวิจัยมีความเป็นเอกภาพ ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิจัย การวิจารณ์ผล และสรุปผลการวิจัยออกเป็น ตอนๆ ตามรูปแบบของพื้นที่วิจัย จำนวน 4 ตอน โดยตอนที่ 1 เป็นการเสนอผลการวิจัยเกี่ยวกับพื้นที่ด้านการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน ส่วนตอนที่ 2 เป็นการเสนอผลการวิจัยเกี่ยวกับประเด็นการขอขยายเขตหวงห้ามการทำประมงอวนลาก อวนรุน ส่วนตอนที่ 3 เป็นการเสนอผลการวิจัยเกี่ยวกับพื้นที่ด้านการอนุรักษ์และการจัดการพื้นที่ประมงกรณีพื้นที่อนุรักษ์หอยปะ ในลุ่มน้ำปะเหลียน และตอนที่ 4 เป็นการเสนอผลการวิจัยเกี่ยวกับพื้นที่การอนุรักษ์และการจัดการพื้นที่ประมงกรณีเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำวัยอ่อน 4 หมู่บ้าน จังหวัดตรัง (เขตเลเสบ้าน) รายละเอียดดังต่อไปนี้

บทที่ 4 ตอนที่ 1 เรื่อง สามทศวรรษของการจัดการป่าชายเลน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชายฝั่ง : กรณีศึกษาชุมชนชายฝั่ง 4 แห่ง ในเขตทะเลอันดามัน

บทที่ 4 ตอนที่ 2 เรื่อง กระบวนการขอขยายเขตห้ามทำประมงเรืออวนลาก อวนรุน โดยเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่

บทที่ 4 ตอนที่ 3 เรื่อง กระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชายฝั่ง กรณีศึกษาเขตอนุรักษ์หอยปะ ลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง

บทที่ 4 ตอนที่ 4 เรื่อง “เขตเลเสบ้าน” พัฒนาการและผลลัพธ์ในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดตรัง

บทที่ 4 ตอนที่ 1

สามทศวรรษของการจัดการป่าชายเลน โดยความร่วมมือของชุมชนชายฝั่ง : กรณีศึกษาชุมชนชายฝั่ง 4 แห่ง ในเขตทะเลอันดามัน

1. ที่มาและความสำคัญ

ป่าชายเลนนับเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าและมีความสำคัญชนิดหนึ่งของโลก สามารถพบป่าชายเลนได้ทั่วไปตามพื้นที่ชายฝั่งทะเล บริเวณปากแม่น้ำ อ่าว ทะเลสาบ และเกาะซึ่งเป็นบริเวณที่น้ำทะเลท่วมถึงของประเทศในแถบโซนร้อน (Tropical Region) ป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ มักจะพบในกลุ่มประเทศของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศอินโดนีเซีย มาเลเซีย พม่า และไทย ป่าชายเลนเป็นระบบนิเวศชายฝั่งที่มีความสำคัญ ทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างระบบนิเวศทางทะเลและระบบนิเวศบนบก โดยบทบาทที่สำคัญในเชิงนิเวศวิทยา คือ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งอาหาร เป็นแหล่งวางไข่ (สนิท อักษรแก้ว 2541) และแหล่งอนุบาลตัวอ่อนของลูกสัตว์น้ำหลายชนิดที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ (ศิริลักษณ์ ช่วยพจน์ 2541) เป็นที่อยู่อาศัยของนกหลายชนิด เป็นผู้ผลิตขั้นต้นที่สำคัญในระบบนิเวศชายฝั่งทะเล นอกจากนี้ ป่าชายเลนยังช่วยป้องกันพื้นที่ชายฝั่งทะเลจากคลื่นลมแรงและการกัดเซาะหน้าดิน การกรองและดูดซับสิ่งปฏิกูลที่ถูกปล่อยจากกิจกรรมบนบกก่อนลงสู่ชายฝั่งทะเล ซึ่งเป็นการช่วยบำบัดน้ำเสียจากชุมชนและลดความเสื่อมโทรมของคุณภาพน้ำชายฝั่งทะเล (สนิท อักษรแก้ว 2541 กนกพร บุญส่ง และคณะ 2550) ตลอดจนเป็นแหล่งทรัพยากรประมงที่สำคัญของชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ชายฝั่งทะเล (สนิท อักษรแก้ว 2541) นอกจากนี้พืชป่าชายเลนยังสามารถนำมาประกอบอาหารได้อีก ซึ่งบางชุมชนที่อยู่ใกล้ป่าชายเลนนิยมนำมาประกอบอาหาร ทั้งอาหารคาวและอาหารหวาน เพื่อบริโภคในครัวเรือน (ประนอม ชุมเรียง และคณะ 2554) เป็นแหล่งวัตถุดิบในการทำผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น การทำผลิตภัณฑ์เครื่องจักสาน (วิณา หนูยิ้ม 2554) ความสำคัญและประโยชน์ของป่าชายเลนที่เห็นได้อย่างชัดเจนอีกอย่าง คือ ประโยชน์ด้านการป่าไม้ โดยที่ไม้จากป่าชายเลนสามารถนำมาเผาถ่าน ไม้พิน ไม้เสาเข็ม ไม้สับ (สนิท อักษรแก้ว 2541) ทั้งยังเป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอนซึ่งจัดเป็นการบริการทางนิเวศวิทยา (ecological services) ที่สำคัญในการบรรเทาปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (climate change) (สาพิศ ดิลกสัมพันธ์ 2554) เพราะป่าชายเลนสามารถควบคุมการเปลี่ยนแปลงของอัตราส่วนของปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้ (นพรัตน์ ภายเพชร และคณะ 2554)

ในอดีต (พ.ศ. 2504) ประเทศไทยเคยมีป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์และมีพื้นที่ป่าชายเลนมากถึง 2,299,375 ไร่ (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง 2552) แต่ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2539 มีป่าชายเลนเหลืออยู่เพียง 1,047,390 ไร่ เท่านั้น (ธงชัย จารุพัฒน์ และจิรวรรณ จารุพัฒน์ 2540) ซึ่งสาเหตุการทำลายป่าชายเลนในอดีตมีด้วยกันหลายประการ อาทิ การสัมปทานเผาถ่าน การสร้างที่

อยู่อาศัย การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งหรือการทำนาเกลือ การทำนาเกลือ การทำเหมืองแร่ การสร้างโครงสร้างพื้นฐาน การเกษตร รวมทั้งการขยายตัวของชุมชนเมืองบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าชายเลน (ระวี ถาวร และคณะ 2554 กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง 2552 ศักดิ์อนันต์ ปลาทอง และจินตนา ปลาทอง 2550) ตลอดจนการตัดไม้เกินกำลังการผลิตของป่า ซึ่งพบมากในเกือบทุกจังหวัดที่มีป่า ชายเลน (สมใจ หะวานนท์ 2540) เป็นต้น ทั้งนี้นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ถึง 2537 เป็นต้นมา มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนจนเกินกำลัง ทำให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าชายเลนจนถึงขั้นวิกฤต (จินตนา ปลาทอง (ชูเหล็ก) 2541) ถ้ากล่าวเฉพาะประเด็นการทำนาเกลือ ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น มีนาเกลือในแต่ละจังหวัดถูกทิ้งร้างตั้งแต่ร้อยละ 22 - 80 (Stevenson and Burbridge 1997)

จากพื้นที่ป่าชายเลนกว่า 2.2 ล้านไร่ในปี พ.ศ. 2504 ถูกบุกรุกใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ จนลดลงเหลือแค่เพียง 1 ล้านไร่เศษ ในปี พ.ศ. 2539 ตามข้อมูลข้างต้น ส่งผลกระทบต่อทั้งระบบนิเวศและวิถีชีวิตของผู้คนจำนวนมาก (บุศรินทร์ บางแก้ว และคณะ 2543) กล่าวเฉพาะผลกระทบต่อชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบจากการให้สัมปทานเผาถ่าน การทำเหมืองแร่และการบุกรุกทำนาเกลือ ทำให้ป่าชายเลนลดความอุดมสมบูรณ์ลงเป็นอย่างมาก และส่งผลให้ชุมชนที่เคยพึ่งพาป่าชายเลนในการดำรงชีวิตได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก ทำให้หลายชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณป่าชายเลนนั้น ต้องรวมกลุ่มกันเพื่อจัดการป่าชายเลนของตนเอง (โชติ ถาวร และคณะ 2554 ระวี ถาวรและคณะ 2554) จากการที่หลายชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนดังกล่าว นั้น มีหลายชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการป่าชายเลนของตนเอง งานวิจัยนี้มุ่งศึกษากระบวนการพัฒนาการจัดการป่าชายเลนของชุมชน 4 แห่ง ในฝั่งทะเลอันดามัน

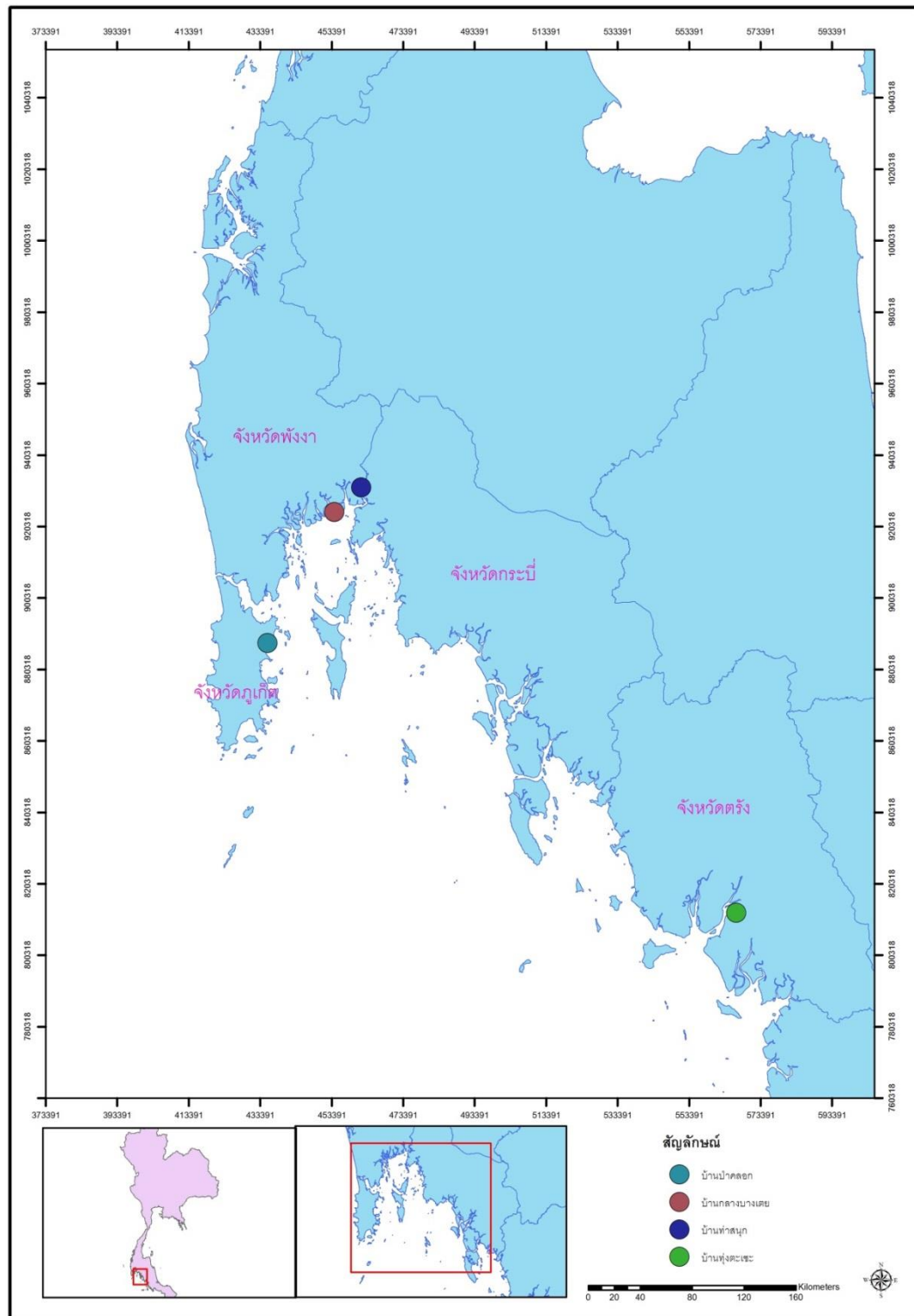
2. วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษารูปแบบ ขั้นตอน กระบวนการและผลลัพธ์ของการจัดตั้งป่าชายเลนชุมชน 4 แห่งในฝั่งทะเลอันดามัน

3. วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 พื้นที่วิจัย ประกอบด้วย พื้นที่ป่าชุมชน 4 แห่ง ในฝั่งทะเลอันดามัน ได้แก่

- 1) ป่าชายเลนชุมชนบ้านป่าคอก ม. 2 ต.ป่าคอก อ.กลาง จ.ภูเก็ต
- 2) ป่าชายเลนชุมชนบ้านกลาง ม. 6 ต.บางเตย อ.เมือง จ.พังงา
- 3) ป่าชายเลนชุมชนบ้านท่าสนุก ม. 3 ต.มะรุ่ย อ.ทับปุด จ.พังงา
- 4) ป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเซาะ ม. 9 ต.คอกกระบือ อ.ย่านตาขาว จ.ตรัง

ภาพที่ 13 แผนที่แสดงพื้นที่ป่าชายเลนชุมชน 4 แห่งในฝั่งทะเลอันดามัน

3.2 วิธีการเก็บข้อมูล

1) การสำรวจจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง
 2) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) กับผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย แกนนำเครือข่าย สมาชิกเครือข่าย สมาชิกอื่นๆ ในชุมชน ตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชน และเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ จำนวนทั้งสิ้น 94 คน ประกอบด้วย

แกนนำกลุ่มและสมาชิกในการจัดการป่าชายเลน	จำนวน 56 คน
สมาชิกอื่นๆ ในชุมชน	จำนวน 17 คน
เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน	จำนวน 12 คน
เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ	จำนวน 9 คน

3.3 ระยะเวลาในการวิจัย

ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2556 –มกราคม 2559

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

- 1) การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction)
- 2) วิเคราะห์โดยการจำแนกข้อมูล (Typological analysis)
- 3) การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Content comparison)

5. ผลและอภิปรายผลการวิจัย

ในการนำเสนอผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัยในส่วนนี้ เนื่องจากประเด็นของผลการวิจัยมีความหลากหลาย มีการซ้อนทับ มีความเชื่อมโยง และมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างแยกออกไม่ได้ แต่เพื่อให้เห็นถึงรายละเอียดของกระบวนการจัดการป่าชายเลนของชุมชนทั้งในรายชุมชน และในภาพรวม ผู้วิจัยจึงเลือกนำเสนอผลการวิจัยที่ละประเด็น แยกเป็นรายหัวข้อ เรียงตามลำดับได้ ดังนี้ ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน พัฒนาการการทำงานด้านการอนุรักษ์ของชุมชน ปัญหาและที่มาในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนของชุมชน วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งป่าชายเลนชุมชน แนวคิดในการดำเนินการและการบริหารจัดการป่าชายเลน ลักษณะการจัดการป่าชายเลน กฎ กติกา การใช้ประโยชน์และข้อกฎหมาย การจัดการความขัดแย้ง กลุ่มหรือองค์กรชุมชนในการบริหารจัดการป่าชายเลน การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลน บทบาทขององค์กรที่เป็นสะพานเชื่อมและหน่วยงานสนับสนุน ทุนในการดำเนินงาน ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลน เครือข่ายในการทำงาน สถานการณ์ปัจจุบัน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน โอกาสและความยั่งยืนของป่าชายเลนชุมชน สรุปพัฒนาการการจัดการป่าชายเลนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการดำเนินงานของชุมชน

5.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

5.1.1. บ้านป่าคอก ตำบลป่าคอก อำเภอกลาง จังหวัดภูเก็ต

บ้านป่าคอกเป็นชุมชนหลักของเมืองกลางตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีสภาพเป็นป่าดิบ ต้นไม้สูงใหญ่ สัตว์ป่านานาชนิดชุกชุม เมื่อครั้งเกิดสงคราม 9 ทศ ในช่วง พ.ศ. 2328 พม่าได้ยกพลมาแถบเมืองชายทะเลและเข้าตีเมืองกลาง ทำการเผาบ้านเมืองจนพังยับเยิน แล้วจับผู้คนจำนวนมากเป็นเชลยมาขังไว้ในบริเวณที่เป็นบ้านป่าคอกในปัจจุบัน ต่อมาคุณหญิงจัน – คุณหญิงมุก (ท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร) ได้รวบรวมผู้คนมาต่อสู้อันพม่าขาดเสบียงยกทัพกลับไป และผลจากการเผาเมืองจนย่อยยับเหมือนถูกไฟคลอกนี้เอง จึงเป็นที่มาของคำว่า “บ้านป่าคอก” ในปัจจุบัน (เทศบาลตำบลป่าคอก 2558)

บ้านป่าคอก ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลป่าคอก อำเภอกลาง จังหวัดภูเก็ต สภาพทั่วไปมีอาณาเขตติดต่อกับ 2 หมู่บ้านในตำบลป่าคอก คือ ทางด้านทิศเหนือติดกับบ้านบางโรง ทิศใต้มีพื้นที่ติดกับบ้านผักฉืด ทิศตะวันตกติดกับเทือกเขาพระแทว และทางด้านทิศตะวันออกติดกับทะเลอันดามันซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอ่าวพังงา อันเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรสมบูรณ์ที่สุดแหล่งหนึ่งของภาคใต้ ลักษณะพื้นที่โดยรวม เป็นพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล มีทั้งป่าไม้ พื้นที่สวนยางพารา สวนผลไม้ พื้นที่นา และบ้านจัดสรร จนไปถึงพื้นที่ชายฝั่งทะเล มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 866 ครัวเรือน มีประชากรชาย 970 คน หญิง 967 คน รวมทั้งสิ้น 1,937 คน (เทศบาลตำบลป่าคอก 2558) ประชากรในบ้านป่าคอก ส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง ทำสวน และใช้เวลาว่างออกทะเลจับสัตว์น้ำเพื่อเป็นอาหารยังชีพในครัวเรือน โดยใช้เครื่องมือแบบง่ายๆ เช่น แห อวน เบ็ด เป็นต้น บ้านป่าคอกมีทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญ แบ่งลักษณะตามพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ ด้วยกัน (องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน ม.ป.ป.) ได้แก่

1) ทรัพยากรบนบก เนื่องจากทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านติดกับเทือกเขาพระแทว จึงทำให้มีผืนป่าผืนใหญ่ทอดตัวเป็นแนวยาวอยู่ทางทิศตะวันตก ผืนป่าดังกล่าวนี้เป็นผืนป่าที่ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งในการเก็บผลผลิตทั้งในรูปของพืช ผัก และส่วนอื่นๆที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ของชีวิตมาเนิ่นนาน

2) ทรัพยากรในทะเล ทางทิศตะวันออกและทิศใต้ของบ้านป่าคอก มีอาณาเขตติดต่อกับทะเลอันดามัน ถือเป็นแหล่งทรัพยากรที่สมบูรณ์และสำคัญต่อชุมชน เป็นแหล่งหล้าทะเลแหล่งใหญ่ที่สุดและสมบูรณ์ที่สุดของจังหวัดภูเก็ต มีเนื้อที่ประมาณ 2.29 ตารางกิโลเมตร (สมบัติภูวชิรานนท์ และคณะ 2548) ความสมบูรณ์ของหล้าทะเลบริเวณนี้ เป็นผลให้มีการพบสัตว์น้ำหายาก เช่น พะยูน เข้ามาอาศัยอยู่บริเวณใกล้ๆ ฝั่งอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำเศรษฐกิจอีกหลายชนิดเช่น กุ้งแชบ๊วย ปลากระบอก หอยจุกแจง หอยรอกและกุ้งเคย สัตว์เหล่านี้เป็นสัตว์เศรษฐกิจของชาวบ้านป่าคอก และชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงที่ได้พึ่งพิงแหล่งอาหารทะเลเดียวกัน ด้วยกัน (องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน ม.ป.ป.)

3) ทรัพยากรชายฝั่ง ทรัพยากรชายฝั่งที่สำคัญที่สุดของบ้านป่าคอก คือ แหล่งป่าชายเลน ซึ่งพื้นที่ป่าชายเลนตำบลป่าคอกอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าเลนคลองบางโรง และป่าชายเลนตามมติ ครม. ปี 2543 มีพื้นที่ทั้งสิ้น 4,212.273 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 35.55 ของพื้นที่ป่าชายเลนทั้งจังหวัด เฉพาะที่อยู่ในบ้านป่าคอก มีพื้นที่ประมาณ 400 ไร่ มีลักษณะเป็นผืนป่าผืนใหญ่ที่ทอด

ยาวตามแนวชายฝั่ง ครอบคลุมพื้นที่ไปตั้งแต่บ้านผักฉืดถึงบ้านบางโรง นอกจากนี้ยังมีผืนป่าชายเลน เล็กๆ ที่กระจายอยู่เป็นหย่อมๆ ตามแนวชายฝั่งโดยแยกมาจากป่าผืนใหญ่ด้วย (ส่วนบริหารจัดการ ทรัพยากรป่าชายเลนที่ 2 2551)

5.1.2 บ้านกลาง ตำบลบางเตย อำเภอเมือง จังหวัดพังงา

เมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้ว ได้มีผู้คนอพยพหนีภัยสงครามมาจากประเทศมาเลเซีย หรือมาลาญ โดยเดินทางมาทางเรือ แล้วมาตั้งบ้านเรือนแยกกันอยู่เป็นกลุ่มบ้าน บ้านละ 2-3 หลังคา เรือน ในบริเวณปลายแหลมของตำบลบางเตยในปัจจุบัน แต่เนื่องจากในอดีตยังไม่มีชื่อหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความสะดวกในการเรียกชื่อ จึงได้กำหนดว่าถ้าบ้านใดอยู่ทิศใดก็เรียกชื่อกลุ่มบ้านนั้นไปตาม ทิศนั้น ดังนั้นกลุ่มบ้านนี้ซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างกลุ่มบ้านอื่นๆ จึงได้ชื่อว่า “บ้านกลาง” และเมื่อ บ้านเรือนมากขึ้นได้ยกระดับเป็นหมู่บ้านจนถึงปัจจุบัน ในอดีตหมู่บ้านแห่งนี้เป็นหมู่บ้านที่มีเนื้อที่การ ปกครองมากเป็นอันดับหนึ่งของตำบลบางเตย แต่ต่อมาเมื่อมีประชากรมากขึ้น ประกอบกับแต่ละ ชุมชนอยู่ห่างกันมาก จึงได้แยกออกเป็นสองหมู่บ้าน คือ เมื่อปี พ.ศ. 2518 ได้แยกหมู่บ้านเป็น หมู่ที่ 8 บ้านบางพัฒนา ตำบลบางเตย และเมื่อปี พ.ศ. 2547 ได้แยก เป็นหมู่ที่ 9 บ้านใต้ ตำบลบางเตย (บ้านกลาง ม.ป.ป.)

บ้านกลาง ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลบางเตย อำเภอเมือง จังหวัดพังงา มีสภาพทาง ภูมิศาสตร์เป็นที่ราบชายฝั่งทะเล แวดล้อมไปด้วยป่าชายเลน สภาพทั่วไปมีอาณาเขตติดต่อกับ 2 อำเภอ 3 หมู่บ้าน ในจังหวัดพังงา คือ ทิศเหนือติดกับหมู่ที่ 5 บ้านเกาะเคียม ตำบลบางเตย ทิศ ตะวันตกติดกับบ้านเกาะเคียม และหมู่ที่ 8 บ้านบางพัฒนา ตำบลบางเตย ทิศตะวันออกติดกับตำบล มะรุ่ย อำเภอทับปุด และทิศใต้ติดกับอำเภอพังงา มีจำนวนครัวเรือน 157 ครัวเรือน ประชากรชาย 352 คน หญิง 402 คน รวมทั้งสิ้น 754 คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ทำการเกษตร และรับจ้าง ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม บ้านกลางมีทรัพยากรทาง ธรรมชาติที่สำคัญ แบ่งลักษณะตามพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ ด้วยกัน (บ้านกลาง ม.ป.ป.) ได้แก่

1) ทรัพยากรชายฝั่ง ทรัพยากรชายฝั่งที่สำคัญที่สุดของบ้านบางเตย คือ ป่าชายเลน ซึ่งพื้นที่ป่าชายเลนบางเตย อยู่ในเขตป่าชายเลนตามมติ ครม. เมื่อปีพ.ศ. 2530 และปี พ.ศ. 2543 และป่าตาม พ.ร.บ. ป่าไม้ พ.ศ. 2484 พื้นที่ทั้งสิ้น 24,321.23 ไร่ มีสภาพเป็นป่าชายเลน อยู่ในลุ่มน้ำ ชั้น 5 เฉพาะที่เป็นป่าชายเลนชุมชนในพื้นที่บ้านกลาง มีพื้นที่ 3,156 ไร่ 3 งาน 13 ตารางวา มี ลักษณะเป็นผืนป่าผืนใหญ่ที่ทอดยาวตามสองข้างคลองพังงาตั้งแต่บ้านเขาเฒ่าจนจดอ่าวพังงาที่บ้าน บางพัฒนา (กรมป่าไม้ 2558 และกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง 2555)

2) ทรัพยากรประมง เนื่องจากทิศใต้ของหมู่บ้านติดต่อกับอ่าวพังงา โดยมีคลองพังงา เป็นคลองเชื่อมระหว่างบ้านกลางกับอ่าวพังงาตอนใน ซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรประมงที่สมบูรณ์และ สำคัญของชาวประมงในบ้านกลาง และหมู่บ้านอื่นๆ ในตำบลบางเตย

5.1.3 บ้านท่าสนุก ตำบลมะรุ่ย อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา

บ้านท่าสนุก หมู่ที่ 3 ตำบลมะรุ่ย อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา ตั้งอยู่ที่ถนนทับปุด- โคกไคร ห่างจากอำเภอทับปุด 12 กิโลเมตร ห่างจาก จังหวัดพังงา 26 กิโลเมตร มีอาณาเขตด้านทิศ เหนือติดต่อกับบ้านบ่อแสนไทรงาม หมู่ที่ 2 ตำบลมะรุ่ย ทิศใต้ติดต่อกับ บ้านโคกไคร หมู่ที่ 1 ตำบล

มะรุ่ย ทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านคลองจูด หมู่ที่ 5 ตำบลมะรุ่ย และทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลแหลมสัก อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่ ลักษณะทั่วไปเป็นที่ราบ ดินเป็นดินหยาบและมีชายฝั่งทะเลภายในพื้นที่ประกอบด้วยทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะสำหรับการประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การเกษตรประมงชายฝั่ง มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 247 ครัวเรือน ประชากรชาย 638 คน หญิง 599 คน รวมทั้งสิ้น 1,237 คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับประมง เช่น การออกเรือหากุ้ง หอย ปู ปลา และอาชีพรับจ้าง เช่น รับจ้างคัดกุ้งตามนากุ้ง รับจ้างแทงปาล์ม และบรรทุกปาล์ม อีกส่วนรับจ้างทั่วไป และประกอบอาชีพเกษตร เช่น สวนปาล์ม สวนยาง และค้าขาย (บ้านท่าสนุก ม.ป.ป.)

บ้านท่าสนุกแต่เดิมชื่อว่าบ้านท่าสระร้า โดยเรียกมาจากชื่อของชาวบ้านคนหนึ่งชื่อนายสระร้า (ไม่ทราบนามสกุล) ซึ่งมาปลูกบ้านที่ริมทะเล (ตอนนี้เป็นท่าใหญ่หรือท่าเหนือ) เป็นคนแรกเมื่อประมาณ 100 ปีที่แล้ว ชาวบ้านเลยเรียกท่าสระร้ามาตั้งแต่นั้น เมื่อมีคนเข้ามาอยู่มากขึ้นและได้มีการเลือกผู้ใหญ่บ้านคนแรก ชื่อนายสัน ัญญุกพัทธ์ ตอนนั้นเรียกว่านายบ้าน ก่อนหน้านั้นถ้าใครจะเรียนหนังสือก็ต้องอาศัยวัดศรีธาราม (วัดมะรุ่ย) เป็นที่เรียนหนังสือ จนต่อมาเมื่อปี 2474 ทางราชการมีความคิดที่จะเปิดโรงเรียนขึ้น กว่าโรงเรียนจะเสร็จต้องอาศัยใต้ถุนบ้านของ นายจ่านง สกิต เป็นที่เรียน ตอนนั้นมีนักเรียน 8 คน เป็นชาย 4 คน เป็น หญิง 4 คน โดยไม่กำหนดอายุนักเรียน มีนายจ่านง สกิต เป็นครูสอน พร้อมครูผู้ช่วย ชื่อนายเซะ คำningar เมื่อทางการได้รับบริจาคที่ดินจากชาวบ้าน จึงได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2480 พร้อมกับได้เปลี่ยนชื่อจากบ้านท่าสระร้า มาเป็นบ้านท่าสนุก และในปีเดียวกันนั้นได้มีสงครามโลกครั้งที่ 2 และได้เกิดโรคไข้ทรพิษระบาดขึ้นในหมู่บ้าน ผู้คนล้มตายไปหลายคน ชาวบ้านจึงได้อพยพหนีไปอยู่ในเขตอำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่เป็นระยะเวลา 5-6 ปี เมื่อเหตุการณ์สงบจึงกลับมาอยู่ที่บ้านท่าสนุกจนถึงปัจจุบัน (บ้านท่าสนุก ม.ป.ป.)

5.1.4 บ้านทุ่งตะเซาะ ตำบลทุ่งกระบือ อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง

บ้านทุ่งตะเซาะ หมู่ที่ 9 ตำบลทุ่งกระบือ อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง มีอาณาเขตทางด้านทิศเหนือ ติดต่อกับป่าสงวนแห่งชาติป่าเลนคลองปะเหลียนและป่าเลนคลองท่าบ้า ทางทิศใต้ติดต่อกับแม่น้ำปะเหลียน ทิศตะวันออกติดต่อกับบ้านท่าบันได หมู่ที่ 4 ตำบลทุ่งกระบือ อำเภอย่านตาขาว ทิศตะวันตก ติดกับแม่น้ำปะเหลียน ในเขตลุ่มน้ำ 3 อำเภอ คือ อำเภอกันตัง อำเภอปะเหลียน และอำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง ลักษณะภูมิประเทศพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มติดกับป่าชายเลน มีลำคลองปะเหลียนไหลผ่านและมีน้ำท่วมถึงบางพื้นที่ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักทำสวนยางพารา และมีอาชีพเสริมคือการทำประมงชายฝั่งขนาดเล็ก การจับสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา และการหาของป่า รองลงมาประกอบอาชีพรับจ้าง มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 84 ครัวเรือน ประชากรชาย 190 คน หญิง 237 คน รวมทั้งสิ้น 427 คน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ทรัพยากรที่สำคัญ คือ ป่าชายเลน ซึ่งมีมากกว่า 5,000 ไร่ ในส่วนนี้เป็นป่าชายเลนชุมชน 2,885 ไร่ ทรัพยากรที่สำคัญอีกอย่าง คือ เป็นแหล่งหอยตลับ (หอยปะ) ที่อุดมสมบูรณ์และสำคัญของจังหวัดตรัง (องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งกระบือ 2558)

บ้านทุ่งตะเซาะตั้งอยู่ริมแม่น้ำแม่น้ำปะเหลียน โดยแต่เดิมบริเวณดังกล่าวนี้เป็นป่ารก หักร้างทางพงยากจึงยังไม่มีคนมาตั้งชุมชน จนเมื่อประมาณ 80 ปีที่แล้ว คนจากพื้นที่ใกล้เคียง เช่น บ้าน

ท่าบันได บ้านคลองปะเหลียน เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐาน แต่การย้ายเข้ามาของผู้คนก็เป็นไปด้วยความล่าช้า เนื่องจากในพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ลบลภัยและช่องสูมของโจรผู้ร้าย โดยสมัยก่อนโจรผู้ร้ายที่ปล้นสะดมทางทะเลและตามชุมชนริมน้ำได้ใช้เส้นทางแม่น้ำปะเหลียนและคลองสาขาเป็นเส้นทางสัญจรในการลบลหนีและลำเลียงสิ่งที่ปล้นสะดมมาได้ เช่น วัว ควาย เรือและของมีค่าอื่นๆ แหล่งสำคัญที่โจรนำสิ่งของที่ได้จากการปล้นขโมยมาชุกซ่อนหรือขนย้ายไปขายคือ บริเวณบ้านทุ่งตะเซะในปัจจุบัน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นบริเวณที่ห่างไกลไม่มีใครเข้าไปถึง แต่ก็เป็นที่ทำเลที่เหมาะสมแก่การกระจายสิ่งของที่โจรกรรมมาไปยังที่ต่างๆ โดยทางบกเพราะเป็นเขตรอยต่อของ 3 อำเภอ คือ อำเภอย่านตาขาว อำเภอปะเหลียน และอำเภอกันตัง จนกระทั่งปี 2522 ทางราชการได้มาจัดตั้ง โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เพื่อสอนหนังสือให้แก่เด็ก ซึ่งขณะนั้นไม่มีโรงเรียนในระยะใกล้ และเพื่อปราบปรามโจรผู้ร้าย ในที่สุดโจรผู้ร้ายก็ค่อยๆ หดไป ทำให้ผู้คนเข้ามาบุกเบิกป่า เพื่อสร้างที่อยู่ และที่ทำกินเพิ่มขึ้นอีกมาก แต่ส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกับคนที่มาอยู่ก่อนหน้าแล้ว โดยได้ชักชวนต่อๆ กันมา จนกลายเป็นชุมชนใหญ่ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2534 ได้แยกหมู่บ้าน จากบ้านท่าบันได มาเป็นหมู่ 9 บ้านทุ่งตะเซะ ส่วนคำว่า “ทุ่งตะเซะ” ชาวบ้านสันนิษฐานกันว่ามาจากชื่อของบรรพบุรุษของคนในชุมชนซึ่งเรียกกันว่า ทวดทุ่งกะเซะ ซึ่งเป็นผู้ที่เข้ามาอยู่ในช่วงแรกของพื้นที่นี้ และชาวบ้านโดยทั่วไปใช้เรียกบริเวณนี้ว่าทุ่งกะเซะ ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นทุ่งตะเซะจนถึงปัจจุบัน (น้อม ฮันเย็ก (สัมภาษณ์), 31 ธันวาคม 2556)

5.2 พัฒนาการการทำงานด้านการอนุรักษ์ของชุมชน

5.2.1 บ้านป่าคอก ตำบลป่าคอก อำเภอกลาง จังหวัดภูเก็ต

บ้านป่าคอก มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของสาธารณชนเป็นอย่างยิ่งเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการทรัพยากรประมงในเขตอ่าวป่าคอก และการบริหารจัดการป่าชายเลนชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากบ้านป่าคอกมีประวัติศาสตร์การต่อสู้และพัฒนาการในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งมาอย่างยาวนาน สามารถสรุปได้ ดังนี้

ตารางที่ 5 พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนบ้านป่าคอก

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
ก่อนปี 2513	ป่าชายเลนในพื้นที่บ้านป่าคอกมีความอุดมสมบูรณ์และมีพื้นที่จำนวนมาก หลังจาก พ.ศ. 2513 ป่าชายเลนบ้านป่าคอกเริ่มลดลงเมื่อมีการให้สัมปทานป่าชายเลนเพื่อเผาถ่าน โดยมีการตั้งเตาเผาบริเวณบ้านบางโรง และบ้านป่าคอก ตำบลป่าคอก
พ.ศ. 2527 - พ.ศ. 2535	ป่าชายเลนในพื้นที่ถูกบุกรุกเพื่อทำบ่อเลี้ยงกุ้ง ส่วนในทะเลก็ถูกรุกรานจากเรืออวนรุน ซึ่งเข้าไปจับสัตว์น้ำขนาดเล็กและทำลายแนวหญ้าทะเล จนทำให้ทรัพยากรชายฝั่งเสื่อมโทรม

ตารางที่ 5 พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนบ้านป่าคอก (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
พ.ศ. 2535	หลังจากเหตุการณ์ที่นายทุนบุกรุกป่าชายเลนเพื่อทำบ่อกุ้ง ชาวบ้านในชุมชนป่าคอกที่เห็นเหตุการณ์โดยตลอด เริ่มทนไม่ไหวต่อการที่ผืนป่าอันเป็นทรัพยากรที่สำคัญถูกทำลายลงเรื่อยๆ จึงได้รวมกลุ่มกันนำปัญหาที่เกิดขึ้นพูดคุยแลกเปลี่ยนเพื่อหาทางออกร่วมกัน แต่เนื่องประสบการณ์ในการป้องกันรักษาป่าชายเลนมีไม่มากนัก วิธีการของชาวบ้านจึงเป็นวิธีที่ตรงไปตรงมา คือ การตั้งกำแพงคนขัดขวางรถแทรกเตอร์ที่กำลังไถผืนป่าเพื่อบุกรุกทำบ่อกุ้ง และในปีนี้อะไรก็ได้มีองค์กรพัฒนาเอกชน² เข้ามาพูดคุยแลกเปลี่ยนและสร้างกระบวนการเรียนรู้กับชาวบ้าน จนในที่สุดได้เกิดเป็นกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคอกขึ้น แต่ในขณะนั้นยังไม่มีรูปแบบคณะกรรมการแต่อย่างใด มีเพียงสมาชิกซึ่งเป็นคนในชุมชนช่วยกันทำงาน
พ.ศ. 2536	ชาวบ้านป่าคอกได้เริ่มสร้างการเรียนรู้ให้กับกลุ่มของตนเองผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การศึกษาดูงานเรื่องการจัดการป่าชายเลนที่บ้านแหลมมะขาม ตำบลไม้แก้ว อำเภอเสีเกา จังหวัดตรัง การสัมมนาแลกเปลี่ยนข้อมูลหรือปัญหาในกลุ่มชาวบ้านภายนอก เช่น กลุ่มชาวประมงจากเกาะยวน้อย จนกระทั่งได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายของชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ ส่วนกิจกรรมอื่นๆ ในปีนี้ได้แก่ กิจกรรมการสร้างจิตสำนึกให้กับเยาวชนในโรงเรียน โดยใช้กิจกรรมปลูกป่าชายเลนเป็นเครื่องมือ เนื่องจากในปีนั้นสัมปทานทำไม้ป่าชายเลนในพื้นที่หมตอายุพอดีกลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงยึดพื้นที่ที่หมดสัมปทานมาใช้เป็นพื้นที่ปลูกป่าเพิ่มเติม
พ.ศ. 2537	กลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านป่าคอกเริ่มมีการรวมตัวเป็นเครือข่ายกับกลุ่มประมงพื้นบ้านจากจังหวัดกระบี่และจังหวัดพังงา เป็นเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน โดยที่กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการณรงค์เกี่ยวกับจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก กิจกรรมสำคัญที่ทำในปีนี้เป็น การจัดทำแนวเขตหญ้าทะเลและการวางปะการังเทียม เพื่อเป็นการฟื้นฟูทรัพยากร โดยกิจกรรมส่วนนี้ได้รับความร่วมมือจากจังหวัดภูเก็ต โดยผู้ว่าราชการจังหวัดในขณะนั้น คือ นายสุจิต นิมิตรกุล ได้เดินทางมาเปิดงานดังกล่าว ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่ากิจกรรมที่ชาวบ้านในนามกลุ่มอนุรักษ์ฯ ทำนั้นเป็นแนวทางที่ถูกต้อง จึงเพิ่มความมั่นใจและเป็นกำลังใจให้กับกลุ่มมากขึ้นด้วย ขณะเดียวกันกิจกรรมปลูกป่าชายเลนก็ยังกระทำอย่างต่อเนื่อง โดยใช้โอกาสวันสำคัญต่างๆ

² มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ มีนายธนู แนนเนียร เป็นผู้ประสานงาน และเจ้าหน้าที่ภาคสนาม ก่อนที่นายธนู แนนเนียร จะเปลี่ยนมาจัดตั้งองค์กรของตนเองในนามองค์กรความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน (Andaman Organization for Participatory Restoration of Natural Resources: ARR) และยังคงทำงานกับชุมชนจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2559)

ตารางที่ 5 พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนบ้านป่าคโลก (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
พ.ศ. 2538	กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรบ้านป่าคโลก ซึ่งส่งเสริมประสบการณ์การดำเนินกิจกรรมมาระยะหนึ่ง ทั้งในรูปแบบการศึกษาดูงาน ป้องปรามการทำประมงผิดกฎหมาย การจัดกิจกรรมปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนในโรงเรียนที่ได้ปฏิบัติงานร่วมกันมาหรือกิจกรรมสร้างสรรค์อื่นๆทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีคณะกรรมการที่รวมตัวกันอย่างเป็นกลุ่มก้อนอย่างชัดเจน มีการวางกติกาการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนร่วมกัน ขณะเดียวกันได้ติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มอนุรักษ์นอกพื้นที่ทั้งในระดับหมู่บ้าน จังหวัดหรือระดับภาคมากขึ้น จนเริ่มมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายที่คอยช่วยเหลือกันขึ้น จนสามารถพัฒนาเป็นชมรมชาวประมงพื้นบ้านตำบลป่าคโลกได้ในเวลาต่อมา กิจกรรมเด่นที่สุดของปีนี้ คือ ร่วมกับพี่น้องประมงพื้นบ้านจังหวัดพังงาและจังหวัดกระบี่ ผลักดันให้ผู้ว่าทั้งสามจังหวัด คือ ภูเก็ต พังงาและกระบี่ ให้ร่วมลงนามในสัตยาบันเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรในเขตอ่าวพังงา³
พ.ศ. 2539	ประสานงานกับหน่วยงานรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนในการจัดทำเขตอนุรักษ์ทางทะเลให้ชัดเจนขึ้น มีกิจกรรมการป้องกันปราบปรามและตรวจจับเรืออวนรุน เรืออวนลากที่เข้ามาทำการประมงในเขตพื้นที่ 3,000 เมตร ซึ่งผิดกฎหมายตามประกาศของกรมประมง ประมาณการว่าเรืออวนรุนที่เข้ามากระทำผิดกฎหมายถูกจับส่งดำเนินคดีไม่ต่ำกว่า 50 ลำ และได้ผลักดันให้มีการยกเลิกเครื่องมือประมงประเภททำลายล้าง โดยการยื่นหนังสือและเจรจากับรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง กิจกรรมสำคัญๆที่ดำเนินการในปีนี้ได้แก่ - จัดกิจกรรมรณรงค์กับเยาวชนในพื้นที่เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ โดยใช้กระบวนการจัดค่ายเยาวชน ลูกเล็กรักษ์เลขึ้น กิจกรรมนี้เป็นการขยายฐานการดำเนินงานร่วมกับโรงเรียน ครู อาจารย์ ในพื้นที่ให้เข้าใจถึงสิ่งที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ ดำเนินการ - เดินทางไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการรวมกลุ่มและการต่อสู้ของชุมชนภาคเหนือและภาคอีสาน เพื่อศึกษาประสบการณ์และบทเรียนจากที่อื่น แล้วนำมาพัฒนาศักยภาพการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ฯ - การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมและเห็นความสำคัญของกระบวนการรวมตัว เป็นการจัดตั้งองค์กรชุมชนซ่อนอยู่ในกลุ่มอนุรักษ์ฯ

³ รายละเอียดในภาคผนวก ง

ตารางที่ 5 พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนบ้านป่าคอก (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
พ.ศ. 2540	มีการรวมตัวกับชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดกระบี่ พังงา ภูเก็ตและระนอง ผลักดันให้มีการกันแนวเขตอ่าวพังงาให้ชัดเจนขึ้นเพื่อป้องกันไม่ให้เครื่องมือประมงประเภททำลายล้างเข้ามาในเขตอ่าวพังงาได้ โดยการต่อสู้ร่วมกับสมาชิกคนจน มีการร่วมเคลื่อนไหวกับชุมชนอื่นๆทั้งในพื้นที่และการต่อสู้ที่กรุงเทพฯ กิจกรรมอื่นๆ ในปีนี้ ได้แก่ - การจัดทำเตาเผาขยะ เพื่อลดปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม - การจัดทำป้ายเขตอนุรักษ์ต่างๆที่มีในชุมชนเพื่อแสดงความชัดเจนของขอบเขตพื้นที่ เช่น แนวเขตป่าชายเลน แนวเขตหญ้าทะเล เป็นต้น - การจัดตั้งกองทุนเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในหมู่สมาชิก เช่น กองทุนช่วยเหลืองานศพ เป็นต้น
พ.ศ. 2541	ร่วมกับชาวประมงพื้นบ้านในเขตจังหวัดภูเก็ต พังงา กระบี่และระนอง ก่อตั้งกลุ่มสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านอันดามันขึ้น (และเป็นหนึ่งในเครือข่ายของสมาคมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ในระยะเวลาดังกล่าว) เพื่อผลักดันให้มีการออกกฎหมายกำหนดแนวเขต ห้ามทำการประมงอวนรุน อวนลากในระยะ 5,400 เมตร (3 ไมล์ทะเล) จากชายฝั่ง เพื่อขยายเขตทำประมงของประมงพื้นบ้านและเพื่อป้องกันให้เครื่องมือประมงประเภททำลายล้างเข้ามาในพื้นที่ได้ยากขึ้น ตลอดจนร่วมกันผลักดันให้มีการขยายเขตห้ามทำประมงอวนรุน อวนลากในอ่าวพังงา จนประสบความสำเร็จได้รับการขยายเขตอ่าวพังงาดังกล่าวในช่วงปลายปี⁴ ช่วงนี้บทบาทของกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านป่าคอก มีบทบาทค่อนข้างมาก จนกระทั่งสภาความมั่นคงแห่งชาติได้เชิญให้ไปร่วมปรึกษาหารือเกี่ยวกับแนวทางการทำงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมหลายครั้งในหลายโอกาส
พ.ศ. 2542	ได้รับธงพระราชทาน “ธงราษฎร์อาสาพิทักษ์ป่า” หรือ รสทป.จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ซึ่งเป็นกำลังใจให้กับกลุ่มในการทำงานมากยิ่งขึ้น ในปีนี้เองชาวบ้านจากสามหมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 8 และหมู่ที่ 9 ได้มีการฝึกอบรมอาสาสมัครพิทักษ์ป่ารุ่นที่ 1 ของตำบล โดยความร่วมมือกับภาคราชการ และร่วมกับสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ 13 จังหวัด รมณรงค์คัดค้านการทำประมงโดยใช้เครื่องปั่นไฟ

⁴ รายละเอียดในบทที่ 4 ตอนที่ 2 กรณีว่าด้วยการขยายเขตห้ามทำประมงฯ ในเขต 3 ไมล์ทะเลของจังหวัดกระบี่

ตารางที่ 5 พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนบ้านป่าคลอก (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
4 ตุลาคม 2543	เกิดเหตุลูกจ้างของนายทุนเจ้าของนาุ้งที่เป็นคู่กรณีพิพาทกับกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรบ้านป่าคลอกขับรถยนต์ชนและถอยรถกลับมาทับซ้ำ จนนายศิริพจน์ ชีซ่าง ซึ่งเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก หมู่ที่ 2 และเป็นแกนนำในการต่อต้านการบุกรุกป่าชายเลน ได้รับบาดเจ็บสาหัส จนทุพพลภาพถึงปัจจุบัน
30 มกราคม 2544	เกิดกรณีการฆาตกรรมนายจุนทร์ ราชพล แกนนำด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลน โดยลูกจ้างของนายทุนเจ้าของนาุ้งที่เป็นคู่พิพาทกับกลุ่มอนุรักษ์ฯ และกรณีนี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ผลักดันให้การทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ประสบความสำเร็จในเวลาต่อมา เนื่องจากข่าวการสังหารนายจุนทร์ ราชพล หรือที่รู้จักกันในชื่อ “น้ำติม” กลายเป็นกระแสสังคมในวงกว้าง ทั้งโดยการกระตุ้นของผู้สื่อข่าวและองค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้พื้นที่บ้านป่าคลอกเป็นที่สนใจของสาธารณชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นำมาสู่การกดดันให้นำผู้กระทำผิดมาลงโทษตามกฎหมาย และเกิดกระแสเรียกร้องให้จัดการกับนายทุนที่บุกรุกป่าชายเลนอย่างจริงจังทั้งในบ้านป่าคลอกและพื้นที่อื่นๆ ในประเทศไทย
พ.ศ. 2546	ประสานการทำงานร่วมกับกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เพื่อตั้งศูนย์ป้องกันและปราบปรามการกระทำผิดเกี่ยวกับทรัพยากรชายฝั่งขึ้นในพื้นที่ เพื่อทำหน้าที่คอยดูแลรักษาชายฝั่งทะเลไม่ให้มีการทำลายทรัพยากร ไม่ว่าจะโดยการทำประมงโดยเครื่องมือผิดประเภท และการลักลอบทำประมงโดยผิดกฎหมาย ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ราชการกับชาวบ้านที่เป็นรูปธรรมชัดเจน กิจกรรมอื่นๆ ในปีนี้ได้แก่ - กิจกรรมปลูกป่าและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำในพื้นที่ - ร่วมจัดทำแผนสิ่งแวดล้อมระดับตำบลกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น - รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในขณะนั้น คือ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ เดินทางมาเปิดป้ายธนาคารข้าวสารอันเป็นกิจกรรมหนึ่งของกลุ่มอนุรักษ์ฯ และร่วมรับฟังปัญหา ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกลุ่มอนุรักษ์ฯ
พ.ศ. 2547	ได้รับรางวัลพระราชทาน "ธงพิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต" ⁵ ระดับช้าง 1 เชือก จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ
พ.ศ. 2548	ได้รับการอนุมัติจากกรมป่าไม้ ให้ขึ้นทะเบียนป่าชายเลนแปลงที่ 1 เป็นป่าชุมชนจำนวน 400 ไร่

⁵ รายละเอียดในภาคผนวก ฅ

ตารางที่ 5 พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนบ้านป่าคอก (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
พ.ศ. 2551	กลุ่มเยาวชนรักษ์บ้านเรา โรงเรียนวีรสตรีอนุสรณ์ ซึ่งเป็นกลุ่มเยาวชนที่ดำเนินการเกี่ยวกับการรณรงค์รักษ์บ้านเกิดของบ้านป่าคอก ผ่านสื่อรูปแบบต่างๆ ทั้งค่ายเยาวชน สื่อสารคดีโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ ตลอดจนการแสดงละคร ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ⁶ ประเภทกลุ่มเยาวชน
พ.ศ. 2553	นายจรรุณ ราชพล แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้รับพระราชปริญญาบัตร กิตติมศักดิ์ สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม จากมหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต
พ.ศ. 2553	ป่าชายเลนชุมชนหมุดอายุการดำเนินงานและได้รับการต่ออายุจากกรมป่าไม้ให้ดำเนินการต่ออีก 5 ปี
พ.ศ. 2554	ได้รับการอนุมัติจากกรมป่าไม้ให้ขึ้นทะเบียนป่าชายเลน แปลงที่ 2 เป็นป่าชุมชนจำนวน 374 ไร่
ปัจจุบัน (2559)	ชาวบ้านป่าคอกได้ดำเนินกิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์อย่างสม่ำเสมอมาโดยตลอด ทั้งการป้องกันดูแลรักษา พื้นฟูสภาพป่าชายเลนที่ถูกทำลาย จนกล่าวได้ว่าในปัจจุบันทรัพยากรที่ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษาฟื้นคืนสภาพจนสมบูรณ์และมีความยั่งยืนมากขึ้น

5.2.2 บ้านกลาง ตำบลบางเตย อำเภอเมือง จังหวัดพังงา

บ้านกลาง เป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงในหมู่นักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน ตลอดจนบุคคลทั่วไป เกี่ยวกับศักยภาพในการฟื้นฟูป่าชายเลนอันมีผลกระทบมาจากการขุดหน้าดินเพื่อทำเหมืองแร่ดีบุก โดยมีการเปรียบเทียบว่าชุมชนบ้านกลางสามารถเปลี่ยนทะเลทรายกว่า 1,000 ไร่ให้เป็นป่าชายเลนที่สมบูรณ์ได้ภายในไม่กี่ปี แต่ผลสำเร็จที่ประจักษ์นั้น ต้องผ่านการต่อสู้และมีพัฒนาการมายาวนานมาก สามารถสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 6 พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนบ้านกลาง

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
ก่อน พ.ศ. 2500	ชาวบ้านประกอบอาชีพทำสวนทำนา และได้มีการอพยพบ้านเรือนเข้ามาสู่พื้นที่ด้านตอนในของแผ่นดิน
พ.ศ. 2501	มีการทำสัมปทานเผาถ่าน ส่งผลให้ป่าชายเลนถูกทำลาย แต่ผลกระทบต่อชุมชนยังไม่มากนัก เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีอาชีพรับจ้างตัดไม้ส่งเตาเผา การทำนาทำสวนเริ่มน้อยลง และชาวบ้านหันกลับมาประกอบอาชีพประมงชายฝั่งมากขึ้น เนื่องจากสัตว์น้ำยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่

⁶ รายละเอียดในภาคผนวก จ

ตารางที่ 6 พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนบ้านกลาง (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
พ.ศ. 2517	มีการตัดถนนผ่านเข้ามาในหมู่บ้าน (สมัยที่ มรว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี)
พ.ศ. 2518	แยกพื้นที่ด้านทิศตะวันตกของบ้านกลาง ออกเป็นหมู่ที่ 8 บ้านบางพัฒนา ตำบลบางเตย
พ.ศ. 2523	มีการทำสัมปทานการขุดแร่ดีบุกในป่าชายเลนกว่า 1,000 ไร่ ส่งผลให้ป่าชายเลนถูกทำลายหนักหน่วงยิ่งขึ้น นอกจากนี้ผลกระทบจากการขุดหน้าดินยังทำให้เกิดการชะล้างตะกอนดินลงไปใตคลองและทะเล บางช่วงเวลาตะกอนดินที่ถูกชะล้างลงทะเลซึ่งมีสีเหมือนน้ำชา ถูกพัดพาไปจนถึงบริเวณเกาะยาว ส่งผลกระทบต่อชาวประมงเป็นอย่างมาก ทั้งเพราะจำนวนสัตว์น้ำที่ลดลงและสภาพน้ำขุ่นจนไม่สามารถทำประมงได้ ช่วงนี้คนในชุมชนออกไปหางานทำนอกพื้นที่เป็นจำนวนมาก เพราะไม่สามารถประกอบอาชีพประมงได้
พ.ศ. 2533	ปิดสัมปทานการเผาถ่านและเหมืองแร่ดีบุกในป่าชายเลน ชาวบ้านเริ่มปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับประเด็นในการฟื้นฟูป่าชายเลน
พ.ศ. 2535	ชาวบ้านรวมตัวกันปลูกป่า เนื่องจากทรัพยากรป่าชายเลนในพื้นที่น้อยลง การทำประมงชายฝั่งเริ่มประสบปัญหาจับสัตว์น้ำได้น้อย มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านกลาง โดยได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) ⁷ และการสนับสนุนจากมูลนิธิไทยอาสาป้องกันชาติ(ปอส.) ในช่วงแรกชาวบ้านยังให้ความร่วมมือน้อย ⁸ ภายหลังเมื่อประจักษ์ว่าการปลูกป่าชายเลนเกิดผลดีต่อความอุดมสมบูรณ์ต่อทรัพยากรสัตว์น้ำ และมั่นใจในศักยภาพของชุมชน ชาวบ้านจึงหันมาให้ความร่วมมือมากขึ้น
พ.ศ. 2537	สโมสรรไลออน มาบาชิ (Lion Mabashi) จากประเทศญี่ปุ่น ⁹ ได้สนับสนุนงบประมาณในการฟื้นฟูป่าชายเลน แก่กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านกลาง รวมทั้งเดินทางมาเข้าร่วมปลูกป่าและทัศนศึกษาดูงานในพื้นที่
พ.ศ. 2541	ได้รับรางวัลราชภัฏอาสาสมัครพิทักษ์ป่าดีเด่น โดยได้รับพระราชทานธง “พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” ระดับข้าง 1 เชือก จากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

⁷ ผู้ประสานงาน คือ นายจรงค์ แซ่มศรี และเจ้าหน้าที่ภาคสนามจากองค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน (ARR) คือ นางสาวสุจารี ไชยบุญ

⁸ ทั้งนี้เนื่องจากความไม่เชื่อมั่นต่อศักยภาพของชุมชน และนโยบายรัฐ ชาวบ้านบางส่วนตั้งแง่ว่าถึงปลูกป่าชายเลนไป แต่สุดท้ายรัฐก็จะให้สัมปทานแก่นายทุนไปทำประโยชน์อยู่ดี

⁹ โดยการประสานงานของคุณสมศักดิ์ พิริโยธา จนท.กรมป่าไม้ ในขณะนั้น ปัจจุบัน (2558) เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านจัดการทรัพยากรชายฝั่งและป่าชายเลน สังกัดกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

ตารางที่ 6 พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนบ้านกลาง (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
12 เม.ย. พ.ศ. 2544	สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร มาเยี่ยมเยียนราษฎรและติดตามการดำเนินงานเกี่ยวกับการปลูกป่าชายเลน ทรงได้รับทราบว่าคุณชุมชนมีความต้องการจะสร้างทางเดินเท้าเข้าไปในพื้นที่ป่าชายเลนชุมชน เพื่อให้ประชาชน และผู้สนใจได้เยี่ยมชม ศึกษาค้นคว้าวิจัย แต่ยังคงขาดงบประมาณในการก่อสร้าง จึงทรงพระราชทานเงินจัดตั้งเป็นกองทุนในการก่อสร้างทางเดินศึกษาธรรมชาติจำนวน 100,000 บาท ต่อมากรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้จัดสรรงบประมาณเพิ่มเติมกว่า 4.2 ล้านบาท ดำเนินการสร้างเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติความยาว 873 เมตร
พ.ศ. 2545	ได้รับรางวัลราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่าดีเด่น โดยได้รับพระราชทานธง “พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” ระดับธงชั้นที่ 2 ธงช้าง 2 เชือก จากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
พ.ศ. 2547	ก่อตั้งกลุ่มทำเครื่องมือประมงบ้านกลางและเกิดเหตุการณ์ธรณีพิบัติสึนามิ ส่งผลให้พื้นที่บ้านกลางได้รับผลกระทบต่ออาชีพโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง หลังจากเกิดเหตุการณ์ธรณีพิบัติสึนามิ ได้เข้าร่วมกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งกับโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง หรือ CHARM (Coastal Habitats and Resources Management Project) โดยการประสานงานขององค์กรพัฒนาเอกชน ¹⁰
พ.ศ. 2550	บริษัทเซพรอนจัดกิจกรรมปลูกป่าชายเลน
พ.ศ. 2551	ได้รับรางวัลหมู่บ้านอนุรักษ์ป่าชายเลนดีเด่นจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
พ.ศ. 2554	กรมป่าไม้พิจารณาอนุมัติให้ป่าชายเลนชุมชนบ้านกลางขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชนของกรมป่าไม้ จำนวน 3,156 ไร่ ทั้งยังได้รับรางวัลป่าชุมชนดีเด่นระดับประเทศ พร้อมถ้วยรางวัลพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และเงินกองทุนอนุรักษ์ป่าชุมชนจำนวน 200,000 บาท ในการประกวดโครงการอนุรักษ์ป่า ป่ารักชุมชน ของกรมป่าไม้และบริษัท ผลิตไฟฟ้าราชบุรีโฮลดิ้ง จำกัด (มหาชน) และได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับหนึ่ง ในการประกวด ชุมชนรักษ์ป่าไม้ ของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.)
ปัจจุบัน (พ.ศ. 2559)	ยังคงมีหน่วยงานภายนอกเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนอยู่บ่อยครั้ง และความพยายามในการยกระดับการจัดการป่าชายเลนชุมชนไปสู่การใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ มากขึ้น เช่น ด้านการท่องเที่ยว เป็นต้น

¹⁰ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ ผู้ประสานงาน คือ นายธนู แนนเนียร

5.2.3 บ้านท่าสนุก ตำบลมะรุ่ย อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา

บ้านท่าสนุกอาจเป็นเพียงหมู่บ้านเล็กๆ ในอำเภอพังงาตอนใน แต่เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ในยุคที่ชาวประมงพื้นบ้านในอำเภอพังงารณรงค์ให้มีการเลิกทำประมงอวนลาก อวนรุน ในพื้นที่ ก่อนที่แกนชุมชนจะใช้เงื่อนไขดังกล่าว ไปสู่การจัดการทรัพยากรอย่างเป็นระบบในเวลาต่อมา ผ่านพัฒนาการต่างๆ ดังตารางที่ 7

ตารางที่ 7 พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนท่าสนุก

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
ก่อน พ.ศ. 2517	เป็นพื้นที่สัมปทานเผาถ่าน เป็นที่ตั้งของเตาเผาถ่านและโรงเลื่อยแปรรูปไม้
พ.ศ. 2535	เลิกสัมปทานเผาถ่านในพื้นที่
พ.ศ. 2535	ชาวประมงในพื้นที่เริ่มเปลี่ยนจากชาวประมงพื้นบ้านไปทำประมงอวนรุน ในบริเวณคลองมะรุ่ย ซึ่งครอบคลุมหลายหมู่บ้านในตำบลมะรุ่ย ในช่วงนี้บริเวณคลองมะรุ่ย มีเรืออวนรุนมากถึงประมาณ 100 ลำ ซึ่งมีจำนวนมากที่สุดในจังหวัดพังงา เฉพาะในบ้านท่าสนุกมีมากถึงประมาณ 40-50 ลำ
พ.ศ. 2537	เริ่มมีการบุกรุกป่าชายเลนเพื่อทำนาุ้ง มีการเข้าครอบครองพื้นที่ป่าสาธารณะ รวมถึงเข้าครอบครองทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลนและปิดกั้นทางสาธารณะที่จะเข้าไปสู่ป่าช้า (กุโบร์) ของชุมชน
พ.ศ. 2538	มีการตั้งสำนักสงฆ์ในพื้นที่ป่าชายเลน มีการตัดไม้เพื่อนำมาทำกุฏิ มีการถมที่เพื่อเข้าทำประโยชน์อื่นๆ
พ.ศ. 2538	ชาวบ้านคนหนึ่งในตลาดมะรุ่ย ได้ทดลองปักหลักล่อลูกหอยนางรม ตามที่เคยเห็นมาจากจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยใช้กะลามะพร้าวผ่าซีก เป็นอุปกรณ์ล่อลูกหอยยึดติดกับหลักไม้ไผ่ เพียง 2-3 แถว ในบริเวณปากแม่น้ำ ปรากฏว่ามีลูกหอยนางรมมาเกาะที่หลักและเติบโตอย่างรวดเร็ว นับว่าเป็นการทดลองที่ประสบความสำเร็จ ชาวบ้านในพื้นที่คนอื่นๆ จึงหันมาปักหลักล่อลูกหอยด้วยวิธีการดังกล่าวบ้าง ทำให้มีคนที่ทำอาชีพนี้เพิ่มจำนวนขึ้นเป็นอย่างมาก มีการปักหลักจนเต็มลำคลอง ขัดขวางทางเดินของน้ำและเกิดการดักตะกอน จนทำให้ตะกอนเลนทับถมลงบนดอนหอยตลับที่อุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ จนดอนหอยอยู่ในสภาพที่แทบร้างหรือหอยใกล้สูญพันธุ์
พ.ศ. 2540	เริ่มมีผลกระทบต่อชุมชนเพราะทรัพยากรลดลง ทั้งทรัพยากรสัตว์น้ำและป่าชายเลน และเริ่มมีความขัดแย้งเรื่องการใช้ทรัพยากรโดยเฉพาะประเด็นด้านการบุกรุกป่าชายเลน และความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรผู้ปักหลักล่อลูกหอยนางรมกับกลุ่มผู้เก็บหอยตลับ

ตารางที่ 7 พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนท่าสนุก (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
พ.ศ. 2543	สมัชชาชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน ซึ่งมีการรวมตัวกันที่เกาะยาวน้อย และบ้านบางพัฒนา เริ่มกดดันให้ชาวประมงในพื้นที่บ้านท่าสนุกเลิกการทำประมงด้วยอวนรุน ด้วยการร่วมกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกวดขัน จับกุม และกรมประมงรณรงค์ให้เปลี่ยนเครื่องมือประมง
พ.ศ. 2544	มีองค์กรพัฒนาเอกชนมาทำกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คือ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ โดยมีนายธนู แนนเนียร เป็นผู้ประสานงาน และนายदनัย ยาดี เป็นเจ้าหน้าที่ ก่อนที่นายธนู แนนเนียร จะเปลี่ยนมาจัดตั้งองค์กรของตนเอง ในนามองค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน (ARR) และยังคงทำงานกับชุมชนจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2559)
พ.ศ. 2545	การรณรงค์เพื่อให้ชาวประมงเลิกทำประมงอวนรุน ประสบความสำเร็จ โดยเป็นพื้นที่สุดท้ายของจังหวัดพังงาที่มีการเลิกทำประมงด้วยอวนรุน แต่ยังมีผลกระทบจากเรืออวนรุนที่มาจากตำบลแหลมสัก อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่ เนื่องจากตำบลแหลมสักกับตำบลมะรุ่ยมีเพียงคลองมะรุ่ยกั้นกลาง
พ.ศ. 2546	เริ่มมีการรณรงค์เพื่อยึดคืนป่าชายเลนของชุมชน ทั้งจากกรณีการบุกรุกของนายทุนทำนากุ้ง กรณีของนายทุนปิดทางเข้าป่าช้า และกรณีของสำนักสงฆ์
พ.ศ. 2547	เข้าร่วมทำกิจกรรมกับโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งหรือชาร์ม (CHARM Project) และมีการก่อตั้งกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านท่าสนุกขึ้น
พ.ศ. 2549	ด้วยการช่วยเหลือของโครงการชาร์มทำให้สามารถจัดระเบียบการปักหลักหอยนางรมได้ โดยการให้กรมประมงเข้ามาช่วยเหลืองบประมาณในการเปลี่ยนอาชีพ และจัดระเบียบการปักหลักไม่ให้ขวางทางน้ำ ทั้งยังสามารถฟื้นฟูดอนหอยตลับให้กลับมาสมบูรณ์ได้อีกครั้ง
พ.ศ. 2550	ประสบความสำเร็จในการรณรงค์ยึดคืนป่าชายเลนที่ถูกบุกรุกได้จำนวน 3 แปลง เนื้อที่รวมกว่า 800 ไร่ มีการรณรงค์ปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรมจากการถูกบุกรุก
พ.ศ. 2552	ดำเนินการขอจัดตั้งและขึ้นทะเบียนป่าชายเลนชุมชนกับกรมป่าไม้
พ.ศ. 2554	ได้รับการอนุมัติจากกรมป่าไม้ให้เป็นป่าชายเลนชุมชน จำนวน 4 แปลง พื้นที่รวมจำนวน 1,694 ไร่
ปัจจุบัน (พ.ศ. 2559)	มีความพยายามในการปรับปรุงกฎ กติกาเกี่ยวกับการทำประมงในป่าชายเลน และพยายามยกระดับการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนในรูปแบบการท่องเที่ยวชุมชน ที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวในอ่าวพังงา

5.2.4 บ้านทุ่งตะเซาะ ตำบลทุ่งกระปือ อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง

บ้านทุ่งตะเซาะ นับเป็นพื้นที่แรกที่มีองค์กรพัฒนาเอกชน (สมาคมหยาดฝน) ลงไปทำงานด้านการฟื้นฟูป่าชายเลนในกลุ่มน้ำปะเหลียน¹¹ ดังนั้นจึงมีพัฒนาการในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมาอย่างยาวนาน สามารถสรุปตามช่วงเวลาได้ดังนี้

ตารางที่ 8 พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนทุ่งตะเซาะ

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
พ.ศ. 2484	รัฐได้อนุญาตให้เอกชนรับสัมปทานป่าชายเลนเพื่อตัดไม้เผาถ่าน และชุมชนประสบปัญหาจากการลักลอบตัดและแปรรูปไม้ในพื้นที่
พ.ศ. 2529	ชุมชนได้รับรู้ปัญหา ตระหนักถึงผลกระทบของปัญหา จากการให้สัมปทานป่าชายเลน เพราะไม่สามารถเข้าใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนในพื้นที่ได้ เพราะเจ้าของสัมปทานไม่อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปในเขตสัมปทาน
พ.ศ. 2534	กลุ่มแกนนำในหมู่บ้านและชาวบ้าน มีการปรึกษาหารือกันและเห็นร่วมกันถึงความจำเป็นในการกำหนดแนวเขตที่ชัดเจน ระหว่างพื้นที่ป่าสัมปทานกับพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชน ¹²
พ.ศ. 2536	ร่วมกับสมาคมหยาดฝน ¹³ มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม ¹⁴ และสำนักงานป่าไม้จังหวัดตรัง จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อค้นหาพื้นที่ป่าชายเลนซึ่งเคยเป็นป่าใช้สอยของหมู่บ้านสำหรับทำเป็นป่าชุมชน
พ.ศ. 2538	ประสานงานกับสำนักงานป่าไม้จังหวัดตรัง สำนักงานป่าไม้อำเภอย่านตาขาว และหัวหน้าหน่วยงาน ตง.1 เพื่อหาแนวเขตป่าใช้สอยของชุมชน และประชุมเพื่อจัดทำโครงการป่าชุมชนที่บ้านทุ่งตะเซาะ ทำให้เกิดแนวคิดที่ชัดเจนในการจัดการป่าชายเลนชุมชนแต่ผลที่ได้พบว่าติดขัดที่กฎระเบียบของราชการ และความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ทำให้การเคลื่อนงานเป็นไปด้วยความล่าช้า

¹¹ ก่อนหน้านั้น สมาคมหยาดฝนมีพื้นที่หลักในการทำงานด้านการส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน ที่ประสบความสำเร็จ และได้รับการยอมรับที่บ้านแหลมมะขาม ต.เขาไม้แก้ว อ.สิเกา จ.ตรัง

¹² พื้นที่ป่าชายเลนบางส่วนนั้น แต่เดิมชุมชนเคยใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ มาก่อน ชุมชนจึงอ้างสิทธิชุมชนเหนือพื้นที่ป่านั้น ว่าเป็นป่าใช้สอยของชุมชนมาตั้งแต่โบราณ เมื่อมีการสัมปทานป่าชายเลนเพื่อเผาถ่าน เจ้าของสัมปทานจึงห้ามคนในชุมชนเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ กรณีนี้จึงเป็นการปะทะกันระหว่างสิทธิตามจารีตของชุมชนและสิทธิตามกฎหมายของนายทุน

¹³ ผู้ประสานงาน คือ นายพิศิษฐ์ ชาญเสนาะ

¹⁴ ผู้ประสานงาน คือ นายจงรักษ์ แซ่มศรี

ตารางที่ 8 พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนทุ่งตะเชะ (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
พ.ศ. 2540	ทำการสำรวจพื้นที่เพื่อวางแผนเขตป่าชายเลนชุมชน และจัดกิจกรรมสร้างเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชน เช่น กิจกรรมค่ายเยาวชนรักษ์ป่าชายเลน กิจกรรมการปลูกป่า เป็นต้น ในปีนี้มีการกันพื้นที่ป่าชายเลนออกจากป่าสัมปทาน และมีการจัดตั้งป่าชายเลนชุมชน จำนวนกว่า 2,800 ไร่ ตลอดจนมีการจัดกิจกรรมรณรงค์เพื่อหยุดการลักลอบตัดไม้
พ.ศ. 2541	ปลูกป่าจากในพื้นที่ป่าชายเลนชุมชน พร้อมเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ
พ.ศ. 2541	ดร. สมศักดิ์ สุขวงศ์ ผู้อำนวยการศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) นำคณะรัฐมนตรีประเทศสหภาพเมียนมาร์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และผู้ว่าราชการจังหวัดตรัง เยี่ยมชมป่าชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ
พ.ศ. 2541	นักเรียน นักศึกษาจากหลายสถาบันมาร่วมปลูกป่าและศึกษาธรรมชาติในป่าชายเลนชุมชน (และกิจกรรมนี้ยังคงดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน)
พ.ศ. 2542	การดำเนินงานป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ ยังคงมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีทั้งกิจกรรมการปลูก การสางและการปลูกเสริมในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม
พ.ศ. 2543	ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ประเภทชุมชน ระดับที่สมควรได้รับการยกย่องในหัวข้อ “ความมั่นคงของหมู่บ้าน ความมั่นคงด้านอาหารของสังคม”
พ.ศ. 2552	ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากจังหวัดตรัง ในการจัดทำทางเดินศึกษาธรรมชาติในป่าชายเลน ระยะทางประมาณ 4 กิโลเมตร
พ.ศ. 2552	มีการจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยตลับ (หอยปะ) ในบริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ป่าชายเลนชุมชน
พ.ศ. 2555	ได้รับรางวัลราชภัฏอาสาสมัครพิทักษ์ป่าดีเด่น โดยได้รับพระราชทานธง “พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” ระดับช่าง 1 เชือก จากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ตารางที่ 8 พัฒนาการในการทำงานด้านอนุรักษ์ของชุมชนทุ่งตะเชะ (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
พ.ศ. 2555	เข้าร่วมโครงการวิจัยการฟื้นฟูป่าชายเลนแบบบูรณาการกับภาควิชาวิทยาศาสตร์ทางทะเล คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง โดยการสนับสนุนงบประมาณจากบริษัทอ็อฟ โรเช ประเทศฝรั่งเศส (Yves Rocher France) ผ่านทางมูลนิธิ อ็อฟ โรเช และบริษัทอ็อฟโรเช (ประเทศไทย) จำกัด ด้วยจำนวนทุนวิจัยทั้งสิ้น 7,153,500 บาท โดยที่โครงการนี้เป็นหนึ่งในกิจกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโลก ของบริษัทอ็อฟ โรเช ที่ตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะปลูกต้นไม้ให้ได้ 50 ล้านต้นทั่วโลก เพื่อฉลอง 50 ปี แห่งความสำเร็จของ อ็อฟ โรเช ในโครงการ “ร่วมมือช่วยกัน ปลูกต้นไม้เพื่อโลกของเรา” (Together, Let's Plant for The Planet Project)
พ.ศ. 2557	นายน้อย ฮันเย็ก แกนนำชุมชนด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลน และการอนุรักษ์หอยปะ ได้รับพระราชทานปริญญญาวิทยาศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิทยาศาสตร์ทางทะเล ประจำปี 2557 จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง
พ.ศ. 2557	ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากจังหวัดตรัง ผ่านอำเภอย่านตาขาว เพื่อสร้างศาลาการเรียนรู้หอยปะ แบบอาคารคอนกรีต บริเวณเขตอนุรักษ์หอยปะ

5.3 ปัญหาและที่มาในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลน

5.3.1 บ้านป่าคลอก ตำบลป่าคลอก อำเภอกกลาง จังหวัดภูเก็ต

ชุมชนบ้านป่าคลอก ก็มีสถานภาพดังเช่นชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลหรือป่าชายเลนทั่วไป ที่ในสมัยหนึ่ง ชุมชนใช้ชีวิตพึ่งพิงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ก่อนที่จะถูกภัยคุกคามจากนโยบายของรัฐในรูปแบบต่างๆ จนความอุดมสมบูรณ์เหล่านั้นลดลง ชุมชนบ้านป่าคลอกในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2513 นั้น นับว่ามีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งและป่าชายเลนเป็นอย่างมาก แต่เมื่อรัฐเริ่มมีการทำสัมปทานป่าชายเลนเพื่อเผาถ่านในปี พ.ศ. 2513 ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนลดลง อีกทั้งการส่งเสริมการประมงสมัยใหม่ที่ทำให้มีการใช้เครื่องมือประมงแบบทำลายล้าง เช่น อวนลาก อวนรุน ทำให้ทรัพยากรประมงเริ่มเสื่อมโทรมลง แต่ในระยะแรกผลกระทบที่มีต่อชุมชนยังไม่มากนัก (จรรณ ราชพล (สัมภาษณ์), 19 พฤศจิกายน 2556)

ความเสื่อมโทรมดังกล่าวมาถึงขีดสุดในช่วง พ.ศ. 2527 – 2535 เมื่อชุมชนเริ่มต้นตัวและไม่สามารถรับผลกระทบจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรได้ เนื่องจากวิกฤติที่เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านป่าคลอกนั้นมีความรุนแรงมาก ในทะเลก็เต็มไปด้วยเรืออวนลาก อวนรุน ในขณะที่ป่าชายเลนก็มีการ

บุกรุกเพื่อทำนาแก้งจากนายทุนนอกพื้นที่ เหตุการณ์ที่นำไปสู่การรวมตัวเพื่อลุกขึ้นมาจัดการทรัพยากรของตนเองเกิดขึ้น เมื่อชาวบ้านได้รวมตัวกันเพื่อหยุดยั้งการทำลายป่าชายเลนของนายทุนด้วยการไปล้อมจับรถแบ็คโฮไว้ แต่ไม่ได้รับความสนใจจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ (วิสัย ผลพุด (สัมภาษณ์), 30 พฤศจิกายน 2556) ประกอบกับเป็นช่วงที่เริ่มมีนักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) มาทำงานในพื้นที่ มีการกระตุ้นให้ชุมชนเห็นความสำคัญของสิทธิชุมชน จนเกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรขึ้นในพื้นที่ ก่อนที่จะพัฒนาไปทำกิจกรรมกับเครือข่ายอื่นๆ ทั้งในระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ กิจกรรมต่างๆ นั้นมีตั้งแต่การร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐออกไปกวาดจับกุมเรืออวนลาก อวนรุนที่เข้ามาทำประมงในเขต 3,000 เมตร การรณรงค์ขยายเขตอ่าวพังงา ตลอดไปจนถึง การหยุดยั้งการบุกรุกป่าชายเลน การปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูป่าชายเลน การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดค่ายเยาวชน จนถึงการจัดตั้งป่าชายเลน เป็นป่าชายเลนชุมชน (ธนู แนนเนียร (สัมภาษณ์), 24 พฤศจิกายน 2557)

จากพัฒนาการของชุมชนข้างต้น สามารถสรุป สาเหตุ ผลกระทบและการปรับตัวของชุมชนบ้านป่าคลอก ได้ดังตารางที่ 9

ตารางที่ 9 สาเหตุ ผลกระทบและการปรับตัวของชุมชนบ้านป่าคลอก

สาเหตุ	ช่วงปี	ผลกระทบ	การปรับตัวของชุมชน
การสัมปทานป่าชายเลน	ก่อน 2535	พื้นที่ป่าลดลง	เริ่มมีการพูดคุย/รวมตัวกัน
การบุกรุกของนาแก้งและปัญหาอวนลาก อวนรุนในอ่าวป่าคลอก	2535-2540	พื้นที่ป่าชายเลนถูกบุกรุกรุนแรง/นายทุนเริ่มคุกคามคนในชุมชน/เครื่องมือประมงถูกทำลายจากอวนลาก อวนรุน	มีการจับรถแบ็คโฮของนายทุน/NGOs เริ่มเข้ามา/มีการตั้งกลุ่มอนุรักษ์/เข้าร่วมกิจกรรมกับพื้นที่อื่นๆเป็นสมาพันธ์ฯ เพื่อกดดันให้จังหวัดขยายเขตอ่าวพังงา/ออกไปจับเรืออวนรุน อวนลาก
การบุกรุกของนาแก้งเริ่มลดลง/ การขยายเขตอ่าวประสบความสำเร็จ/แต่ยังมีปัญหาอวนลาก อวนรุน/กรมป่าไม่มีการขุดแนวป่าชายเลน สามารถลดการบุกรุกป่าชายเลนได้ดี	2540-2545	การเสียชีวิตของแกนนำ	เกิดกระแสการอนุรักษ์ทั้งในและนอกพื้นที่อย่างรุนแรง จนปัญหาของชุมชนได้รับการยอมรับให้เป็นปัญหาระดับนโยบาย
การบุกรุกของนาแก้งลดลง	2545-2550	ป่าชายเลนสมบูรณ์ขึ้น/ทรัพยากรสมบูรณ์ขึ้น/เมืองเริ่มขยายตัว	เริ่มปรับตัวมาทำงานเชิงรับมากขึ้น เช่น ค่ายเยาวชน งาน CSR ของหน่วยงาน
ไม่มีการบุกรุกป่า	2550-2558	พื้นที่เริ่มเป็นกิ่งเมืองกิ่งชนบท	คนทำงานเริ่มล้า/ไม่มีประเด็นร้อน/การทำงานเริ่มถดถอย

5.3.2 บ้านกลาง ตำบลบางเตย อำเภอเมือง จังหวัดพังงา

ชุมชนบ้านกลางเป็นชุมชนหนึ่งในตำบลบางเตย อำเภอเมือง จังหวัดพังงา ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าชายเลนในบริเวณซึ่งมีลำคลองหลายสายไหลมาบรรจบกันที่ปากคลองพังงา บริเวณอ่าวพังงา ตอนใน ชาวบ้านบ้านกลางส่วนใหญ่เป็นชาวประมงพื้นบ้านที่ทำประมงอวนลอยปลา และอวนลอยกุ้งสามชั้น ในอดีตยุคกว่า 60 ปีที่ผ่านมาทรัพยากรในพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก ทั้งทรัพยากรป่าชายเลนและทรัพยากรประมง ชาวบ้านใช้ไม้จากป่าชายเลนในการสร้างบ้านเรือน สร้างเครื่องมือประมง และใช้เป็นเชื้อเพลิง นอกจากนี้ ชาวบ้านยังใช้ประโยชน์ทางอ้อมจากป่าชายเลน คือ เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ เป็นแหล่งประมง และเป็นแนวเขตป้องกันภัยธรรมชาติ (ประสาน โบบทอง (สัมภาษณ์), 22 ธันวาคม 2556)

ในช่วง พ.ศ. 2501 รัฐเปิดให้มีการทำสัมปทานเผาถ่านในตำบลบางเตย (รวมถึงบ้านกลาง) ซึ่งทั้งตำบลมีผู้ประกอบการเพียงรายเดียวที่ได้รับสัมปทานทำไม้ป่าชายเลนและอุตสาหกรรมเผาถ่าน แต่ทั่วทั้งอ่าวพังงามีผู้ประกอบการในธุรกิจนี้มากกว่า 10 ราย การทำไม้และการเผาถ่านทำลายพื้นที่ป่าชายเลนในตำบลบางเตยไปประมาณ 10,000 ไร่ ในขณะที่สัมปทานในจังหวัดพังงาทั้งหมดอนุญาตให้ใช้พื้นที่ป่าชายเลนไปถึง 193,848 ไร่ (วิโรจน์ ชีรณารุ 2548) แม้ปรากฏการณ์ดังกล่าวจะทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่เสียหายเป็นอย่างมาก แต่ผลกระทบในช่วงนี้ยังไม่มากนัก เนื่องจากชาวบ้านยังสามารถทำประมงควบคู่ไปกับการตัดไม้ส่งเตาเผาได้ (ประสาน โบบทอง (สัมภาษณ์), 22 ธันวาคม 2556) นอกจากทรัพยากรป่าชายเลนและทรัพยากรประมงแล้ว ตำบลบางเตยยังมีดีบุกเป็นทรัพยากรที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บ้านกลางและบ้านบางพัฒนา แต่ปัญหาคือ แร่ดีบุกนั้นจะอยู่ในชั้นใต้ดินของพื้นที่ที่ปกคลุมด้วยป่าชายเลน ขั้นตอนแรกในกระบวนการทำเหมืองแร่คือ การถางป่า โดยการตัดโค่นและเผาต้นไม้ทั้งหมดในพื้นที่ที่จะขุดแร่ เมื่อถางจนโล่งเตียนแล้ว ขั้นตอนต่อมาคือการลอกหน้าดินหรือการเอาดินตะกอนชั้นบนที่ลึกประมาณ 3-5 เมตรนั้นออกจากนั้นขั้นตอนสุดท้ายคือ การขุดแร่ดีบุก ซึ่งอยู่ใต้ชั้นดินลึกประมาณ 75 ฟุต แล้วร่อนแร่เพื่อแยกดีบุกออกจากตะกอนดิน (สุรพงศ์ สุมาลี (สัมภาษณ์), 20 ธันวาคม 2556) กระบวนการทำเหมืองแร่ดังที่กล่าวนี้ เป็นการทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำชายฝั่งอย่างรุนแรง บริษัทเอกชนที่ได้รับสัมปทานเริ่มกิจการเหมืองแร่ในพื้นที่ป่าชายเลนบ้านกลาง ตั้งแต่ พ.ศ. 2523 - พ.ศ. 2533 ทำให้ป่าชายเลนกว่า 1,000 ไร่ ถูกทำลายจนเหลือเป็นเพียงลานทรายโล่งสุดลูกหูลูกตา ชาวบ้านบ้านกลางต้องใช้เวลาหลายปีกว่าจะตระหนักถึงผลกระทบของการใช้ประโยชน์ป่าชายเลน และเข้าใจถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชน (ประสาน โบบทอง (สัมภาษณ์), 22 ธันวาคม 2556)

ตะกอนจากเหมืองแร่มีผลโดยตรงต่อองค์ประกอบชนิดพืชในป่าชายเลน จำนวนประชากรของต้นไม้และโครงสร้างป่า ผลกระทบที่ชัดเจนคือ การตกตะกอน เพราะการตกตะกอนมากเกินไปจะเป็นอันตรายต่อป่าชายเลน เนื่องจากตะกอนจะขวางการแลกเปลี่ยนน้ำ ธาตุอาหาร และอากาศ ทั้งระหว่างชั้นดินด้วยกัน และระหว่างชั้นดินกับน้ำที่อยู่ข้างบน (Plathong and Plathong 2004) และจากการศึกษาของโสภณ หะวานนท์ (2528) พบว่าปริมาณการทับถมของตะกอนดินจากเหมืองแร่อยู่ระหว่าง 0.8-3.2 เซนติเมตร กิจกรรมเหมืองแร่ทำให้น้ำขุ่นมากขึ้น และตกตะกอนมากขึ้น ส่งผลให้ผลผลิตทางการประมงสิ้นสุดลงในที่สุด (Plathong and Plat hong 2004) นอกจากนี้องค์ประกอบของดินในป่าชายเลนที่อยู่บริเวณเหมืองแร่เปลี่ยนแปลงไป ลักษณะดิน

จะเป็นดินเหนียวมีอินทรีย์วัตถุน้อยกว่าป่าชายเลนในสภาพธรรมชาติต้นไม้ที่ขึ้นใหม่ในป่าชายเลนที่ผ่านการทำเหมืองแร่มาแล้ว จะเติบโตในลักษณะที่แตกต่างจากเดิม ไม้ที่ขึ้นใหม่มีสภาพไม่เหมาะสมที่จะใช้ทำฟืนหรือเผาถ่าน ดังนั้น พื้นที่ที่ผ่านการทำเหมืองแร่แล้วจำเป็นต้องปรับปรุงคุณภาพดินก่อนปลูกป่า (โสภณ หะวานนท์ 2528)

ในช่วงที่ทำเหมืองแร่นั้น การปล่อยของเสียจากการขุดแร่ และร่อนแร่ลงทะเลโดยตรง เป็นการรบกวนระบบนิเวศชายฝั่ง และทำให้น้ำทะเลบริเวณนั้นขุ่นข้นอย่างต่อเนื่อง ว่ากันว่าตะกอนจากการทำเหมืองแร่ทำให้น้ำทะเลกลายเป็นสีน้ำชาแผ่ไกลไปจนถึงเกาะยาว (สมาน ทัญญักข์ (สัมภาษณ์), 7 มิถุนายน 2557) ต่อมาเหมืองแร่ได้เลิกกิจการไปในปี พ.ศ. 2533 หลังสัมปทานเหมืองแร่หมดอายุและผู้ประกอบการไม่ประสงค์จะต่ออายุอีก เพราะธุรกิจเหมืองแร่ดีบุกทำกำไรได้น้อยกว่าเดิม เนื่องจากราคาดีบุกในตลาดโลกตกลงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 ดังนั้นการสิ้นสุดการทำเหมืองแร่จึงเกิดจากปัจจัยภายนอกชุมชน ไม่ได้เกิดจากการผลักดันในประเด็นการอนุรักษ์ใดๆ (สุรพงศ์ สุมาลี (สัมภาษณ์), 20 ธันวาคม 2556) และในช่วงที่มีการสัมปทานป่าชายเลนนั้น ผลกระทบต่อคุณภาพน้ำในคลองและทะเลมีมากจนบางส่วนของชาวประมงในบ้านกลางไม่สามารถทำประมงได้ จึงได้ออกไปหางานนอกพื้นที่ บางคนไปหางานทำเป็นลูกเรือประมงพาณิชย์ถึงจังหวัดสตูล ประเทศมาเลเซีย หรือฝั่งอ่าวไทย (ประสาน โบบทอง (สัมภาษณ์), 22 ธันวาคม 2556)

เมื่ออุตสาหกรรมเหมืองแร่ปิดตัวลง ชาวบ้านในพื้นที่ที่เคยเป็นลูกจ้างเหมืองก็กลายเป็นคนว่างงาน ต้องกลับไปทำอาชีพประมงอีกครั้งหนึ่ง ต่อมามูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน เริ่มเข้ามาทำงานในบ้านกลาง ในปี พ.ศ. 2535 โดยมุ่งเน้นการเสริมสร้างจิตสำนึก ในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนและให้ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน มูลนิธิฯ ได้กระตุ้นและผลักดันการปลูกป่าให้เกิดขึ้นในชุมชน ในช่วงแรกมีเพียงผู้นำจำนวนหนึ่งเท่านั้นที่ยอมรับแนวคิดและผลักดันการปลูกป่า เพราะเห็นว่าเป็นทางหนึ่งในการที่จะเพิ่มพื้นที่ป่า และเพิ่มคุณค่าทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ รวมทั้งสามารถเพิ่มจำนวนสัตว์น้ำได้ แต่ชาวบ้านบางส่วนต่อต้านความคิดเห็นนี้ เพราะไม่เห็นประโยชน์ใดๆ จากกิจกรรมการปลูกป่า โดยให้เหตุผลว่าสุดท้ายธุรกิจเหมืองแร่ก็จะกลับมาทำลายอีก ในขณะที่ข้อมูลอีกด้าน คือ ชุมชนไม่เชื่อมั่นในรัฐ คิดว่าถึงแม้ชุมชนจะพยายามฟื้นฟูป่าชายเลนมากเพียงไรก็ตาม วันหนึ่งเมื่อรัฐต้องการใช้ประโยชน์ รัฐก็จะเป็นผู้ออกญาตราให้ทำลายป่าชายเลนได้อีก การลงมือลงแรงของชุมชนก็เท่ากับสูญเปล่า ความรู้สึกไม่เชื่อมั่นต่อรัฐของชุมชนยังคงดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2559) ในกรณีที่ชุมชนไม่ยอมให้กรมป่าไม้มาสำรวจแนวเขตและปักป้ายป่าสงวนแห่งชาติในบริเวณป่าชายเลนชุมชนและพื้นที่ป่ารอบๆ หมู่บ้าน เพราะเกรงว่าการกระทำอย่างนั้นจะเป็นการอ้างสิทธิของรัฐเหนือป่าชายเลน และอาจมีผลให้รัฐนำป่าชายเลนไปใช้ประโยชน์เช่นในอดีตได้อีก (สัน ทัญญักข์ (สัมภาษณ์), 24 ธันวาคม 2556) ถึงแม้ว่าจะมีคนบางกลุ่มไม่เห็นด้วยกับกิจกรรมนี้ แต่ในที่สุด ชุมชนบ้านกลางก็จัดกิจกรรมปลูกป่าชายเลนขึ้นด้วยการสนับสนุนจากมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม นับว่าเป็นความพยายามของผู้นำและมูลนิธิฯ ที่ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในการกระตุ้นให้คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมนี้ได้ ซึ่งในครั้งแรกชาวบ้านเริ่มปลูกในพื้นที่เพียง 30 ไร่ และในเวลาต่อมา กิจกรรมปลูกป่าได้ดำเนินการไปในหลายพื้นที่ของชุมชน เมื่อมีความสำเร็จในการเพิ่มพื้นที่ป่าแล้ว ชาวบ้านจึงมีแนวคิดที่จะให้คนกลุ่มหนึ่งมาดูแลเรื่อง

ป่าชายเลนอย่างชัดเจน จึงมีการจัดตั้งคณะกรรมการทรัพยากรป่าชายเลน เพื่อรับผิดชอบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและป่าชายเลนขึ้นในชุมชน

ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2536 – 2539 ประเด็นเรื่องการปลูกป่า ทั้งป่าบกและป่าชายเลน กำลังเป็นที่สนใจของสังคมเป็นอย่างมาก รวมทั้งการสนับสนุนจากต่างประเทศด้วย ที่บ้านกลางเองก็ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสโมสรไลออน มาบาชิ ของประเทศญี่ปุ่น ถึง 1.1 ล้านบาท และการสนับสนุนต้นกล้าไม้จากศูนย์เพาะพันธุ์กล้าไม้ที่ 2 จังหวัดพังงา (กะไหล) ผู้ว่าราชการจังหวัดและข้าราชการจากหน่วยงานต่างๆ ก็เข้าร่วมกิจกรรมปลูกป่าด้วย ในการปลูกป่าของชุมชนนั้นมีการตั้งเป้าหมายไว้ที่ 1,000 ไร่ และในช่วงเวลา 3 ปีแรก ชุมชนสามารถปลูกป่าได้มากกว่า 400 ไร่ เมื่อกิจกรรมปลูกป่าดำเนินการมาได้ประมาณ 7 ปี ชาวบ้านกลางสามารถปลูกป่าได้เพิ่มมากกว่า 600 ไร่ และได้รับพระราชทานรางวัลธงพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ (ข้าง 1 เชือก) ในปี พ.ศ. 2541 และได้รับพระราชทานเงินสนับสนุนการทำงาน เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินไปที่บ้านกลาง ในปี พ.ศ. 2544 เป็นเงิน 100,000 บาท ต่อมากรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งได้สมทบงบประมาณเป็นเงิน 4.2 ล้านบาท เพื่อสร้างทางเดินศึกษาธรรมชาติในป่าชายเลนบ้านกลาง ในปี พ.ศ. 2545 ได้รับรางวัลธงพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิตระดับข้าง 2 เชือก และได้รับรางวัลป่าชุมชนดีเด่นในปี 2554 นอกจากนี้ชุมชนบ้านกลางยังตั้งศูนย์เพาะพันธุ์กล้าไม้ของตนเอง เพื่อสนับสนุนกิจกรรมปลูกป่าที่โดยปกติจะจัดกันปีละประมาณ 2-3 ครั้ง

จากพัฒนาการข้างต้น สามารถสรุป สาเหตุ ผลกระทบและการปรับตัวของชุมชนบ้านกลาง ได้ดังตารางที่ 10

ตารางที่ 10 สาเหตุ ผลกระทบและการปรับตัวของชุมชนบ้านกลาง

สาเหตุ	ช่วงปี	ผลกระทบ	การปรับตัวของชุมชน
การสัมปทานป่าชายเลนเพื่อขุดแร่ และเรือขุดแร่ในคลองบางเตยและคลองบางพัฒน์	ก่อนปี 2535	ป่าชายเลนถูกทำลายอย่างสิ้นเชิงกว่า 1,000 ไร่ ชาวบ้านไม่สามารถประกอบอาชีพประมงได้ ต้องออกไปรับจ้างนอกพื้นที่	ชุมชนเห็นปัญหา แต่ยังไม่มีการตื่นตัวต่อปัญหาแต่อย่างใด
องค์กรพัฒนาเอกชนเข้าทำงานในพื้นที่	2535-2540	ริเริ่มตั้งกลุ่มอนุรักษ์และเริ่มปลูกป่า	- ชุมชนร่วมมือกันปลูกป่าและจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ในพื้นที่ - ส่วนหนึ่งของแกนนำ/สมาชิกออกไปร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายภายนอก
เริ่มทำกิจกรรมกับองค์กรภายนอก/ไม่มีการบุกรุกป่าชายเลน	2540 -2558	ได้รับรางวัล มีชื่อเสียง มีการเข้ามาศึกษา ดูงาน มีและกิจกรรม CSR จากหน่วยงานต่างๆ จำนวนมาก	เปลี่ยนทิศทางการท่องเที่ยว ขยายเครือข่ายการจัดการป่า ระดับตำบลและจังหวัด

5.3.3 บ้านท่าสนุก ตำบลมะรุ่ย อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา

บ้านท่าสนุก ดูเหมือนมีพัฒนาการในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนช้าที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนอื่นๆ และสาเหตุหรือปัจจัยที่คุกคามพื้นที่ป่าชายเลนก็แตกต่างกับพื้นที่อื่นๆ อยู่พอสมควร แม้ในระยะแรกได้มีการสัมปทานป่าชายเลนเพื่อเผาถ่านเหมือนกับพื้นที่อื่นๆ แต่ผลกระทบก็ยังไม่มากนัก อาจจะเป็นเพราะทรัพยากรธรรมชาติยังอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ประกอบกับจำนวนประชากรยังมีไม่มากนัก วิถีชีวิตการที่ทำให้คนในชุมชนรวมตัวกันเข้ามาทวงคืนผืนป่าชายเลนเกิดขึ้นเนื่องจากนายทุนบุกรุกป่าชายเลนที่เป็นทางเดินไปยังป่าช้า (กุโบร์) ของหมู่บ้านและปิดกั้นทางเข้าป่าช้า เมื่อเกิดกรณีมีคนตายในหมู่บ้าน ต้องขนส่งศพไปทางเรือเท่านั้น สร้างความลำบากและความขุ่นเคืองใจให้กับคนในชุมชนเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ในพื้นที่ป่าชายเลนแปลงอื่น ในหมู่บ้านก็ประสบปัญหาการบุกรุกที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือ การบุกรุกเพื่อจัดตั้งสำนักสงฆ์ และการบุกรุกเพื่อครอบครองพื้นที่ทำนาถ้ำของนายทุน (อำหมีด คำเนิงการ (สัมภาษณ์), 15 สิงหาคม 2557)

ปัญหาข้างต้นของบ้านท่าสนุกได้รับการจัดการแก้ไข จนสามารถยึดพื้นที่คืนจากนายทุนได้ ทั้งสามกรณีดังกล่าวเกิดจากการสนับสนุนการทำงานขององค์กรพี่เลี้ยงและการเข้าร่วมกิจกรรมกับโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (Coastal Habitats and Resources Management Project: CHARM Project)¹⁵ ที่ทำให้มีความพยายามกดดันให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องลงมาทวงคืนและดำเนินการตามกฎหมายกับผู้บุกรุกพื้นที่ป่าทุกแปลง จนสามารถจัดตั้งและขึ้นทะเบียนป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ ได้ถึง 4 แปลงพื้นที่กว่า 1,694 ไร่

จากพัฒนาการข้างต้น สามารถสรุป สาเหตุ ผลกระทบและการปรับตัวของชุมชนบ้านท่าสนุก ได้ดังตารางที่ 11

¹⁵ โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (Coastal Habitats and Resources Management Project: CHARM Project) หรือ โครงการชาร์ม เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างสหภาพยุโรปและรัฐบาลไทย โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ลงนามในสัญญาดำเนินโครงการฯ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2544 โครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของรัฐ ด้วยการปรับปรุงนโยบายและกฎระเบียบให้เหมาะสม สนับสนุนให้ผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการ การพัฒนาคุณภาพบุคลากร การพัฒนาระบบข้อมูล และการเผยแพร่ข่าวสารสู่สาธารณะ โดยได้เริ่มดำเนินโครงการตั้งแต่วันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ.2545 และสิ้นสุดโครงการฯ ในวันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ.2550 รวมระยะเวลา 5 ปี มีพื้นที่ดำเนินการ 2 แห่ง 5 จังหวัด ทางภาคใต้ คือ อ่าวบ้านดอน ครอบคลุมพื้นที่ชายฝั่งจังหวัดสุราษฎร์ธานี และอ่าวพังงา ครอบคลุมพื้นที่ชายฝั่ง จังหวัดภูเก็ต พังงา กระบี่ และตรัง (โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง 2550)

ตารางที่ 11 สาเหตุ ผลกระทบและการปรับตัวของชุมชนบ้านท่าสนุก

สาเหตุ	ช่วงปี พ.ศ.	ผลกระทบ	การปรับตัวของชุมชน
การสัมปทานป่าชายเลน	ก่อน 2535	พื้นที่ป่าลดลง/เข้าพื้นที่ และใช้ประโยชน์พื้นที่ยาก ขึ้น/ผลกระทบด้าน ทรัพยากรยังน้อย	ชุมชนเริ่มพูดคุย และมี ความกังวลเรื่องการเข้า ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า ช้า และป่าชายเลน
คนในชุมชนเริ่มทำอวนรุน เริ่มมี การทำนาทุ้ง ที่ดินเริ่มเปลี่ยน มือ เริ่มบุกกรุกป่าชายเลน	2535- 2540	ทรัพยากรลดลง แต่คนใน ชุมชนส่วนใหญ่เปลี่ยนไป ทำอวนรุนมากขึ้น	เริ่มมี NGOs เข้ามาใน พื้นที่/เริ่มพูดคุยกันใน พื้นที่
นายทุนบุกกรุกป่าชายเลน / ยึด ครองทางสาธารณะเข้ากุโบร์/ ตั้งสำนักสงฆ์ในป่าชายเลน	2540- 2545	ทรัพยากรเริ่มลดลง/ถูกกีด กันการเข้าใช้ประโยชน์ใน พื้นที่ป่า	ริเริ่มการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ ทรัพยากรทางทะเลและ ชายฝั่ง
เข้าร่วมโครงการ CHARM /เรือ อวนรุนในพื้นที่หายไป/เรืออวน รุนจากนอกพื้นที่เริ่มเข้ามา/ ขัดแย้งเรื่องการใช้ประโยชน์ ดอนหอยดัลป์	2545- 2550	ทรัพยากรยิ่งลดลงไปอีก/ ขัดแย้งกับนายทุนยิ่งขึ้น/ ผลกระทบเรื่องน้ำเสียจาก บ่อกุ้ง	ตั้งกลุ่ม/กอดันราชการ ในการเรียกร้องสิทธิ ทางเข้ากุโบร์/ ขับไล่ สำนักสงฆ์/ตั้งป่าชุมชน/ แก้ปัญหาเรื่องดอนหอย ดัลป์
อวนลาก อวนรุนหมดไป ป่า ชายเลนสมบูรณ์ขึ้น/ราคาสัตว์ น้ำดีขึ้น ไม่มีการลักลอบบุกกรุก ป่าชายเลน	2550- 2558	ทรัพยากรดีขึ้น/นาทุ้งหยุด การบุกกรุก/การบุกกรุกพื้นที่ ป่าลดลงโดยสิ้นเชิง	พยายามขยายเครือข่าย/ จัดระบบการจัดการป่า พัฒนาการท่องเที่ยวใน ป่าชายเลน

5.3.4 บ้านทุ่งตะเชะ ตำบลทุ่งกระปือ อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง

บ้านทุ่งตะเชะ เป็นชุมชนที่มีพัฒนาการในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนเป็นพื้นที่แรก เมื่อเทียบกับพื้นที่อื่นๆ กล่าวคือ เริ่มต้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2529-2534 สืบเนื่องจากการได้รับผลกระทบจากการที่ชุมชนไม่สามารถเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลน เพราะบริษัทเอกชนอ้างสิทธิจากการได้รับสัมปทานผาด่าน จึงหิบบกประเด็นดังกล่าวมาพูดคุยกันในชุมชน ก่อนที่ชุมชนจะสื่อสารไปยังสมาคมหยาดฝน ให้มาช่วยวางแผนว่าจะทำอย่างไรจึงจะสามารถตรวจสอบได้ว่าพื้นที่ป่าใช้สอยของหมู่บ้านที่คนเฒ่าคนแก่เคยใช้ประโยชน์และบอกเล่าต่อๆ กันมานั้น มีแนวเขตอยู่ตรงไหน และสามารถอ้างสิทธิชุมชนในการเข้าใช้สอยประโยชน์ได้หรือไม่ ด้วยประสบการณ์การทำงานของสมาคมหยาดฝนที่ผ่านการจัดตั้งป่าชายเลนชุมชนมาแล้วที่บ้านแหลม

มะขาม อำเภอสีเกา จังหวัดตรัง (น้อม ฮันเย็ก (สัมภาษณ์), 5 สิงหาคม 2557) จึงนำประสบการณ์ดังกล่าวมาแบ่งปันให้กับแกนนำชุมชน ว่าการอ้างสิทธิชุมชนนั้น สามารถกระทำได้อย่างสิทธิชุมชนตามจารีต เพราะมีหลายพื้นที่ในภาคเหนือและภาคอีสานที่มีการอ้างสิทธิชุมชน อ้างความเป็นมาที่ว่าพื้นที่ใดที่ชุมชนเคยครอบครองใช้ประโยชน์ตามจารีตเดิม ย่อมสามารถอ้างสิทธิการใช้สอยได้ (พิศิษฐ์ ชาญเสนาะ (สัมภาษณ์), 17 กุมภาพันธ์ 2557) ดังนั้นชุมชนจึงร่วมกับสมาคมหยาดฝนในการกดดันให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในขณะนั้น คือ สำนักงานป่าไม้เขต (สงขลา) และสำนักงานป่าไม้จังหวัดตรัง ให้มาตรวจสอบว่าแนวเขตสัมปทานกับแนวเขตป่าใช้สอยของชุมชนอยู่ตรงไหน ผลการตรวจสอบพบว่าพื้นที่ป่าทั้งหมดมีจำนวนมากกว่า 5,000 ไร่ และสามารถกันออกมาเป็นป่าใช้สอยของชุมชนได้ถึง 2,000 กว่าไร่ จากนั้นชุมชนจึงได้ทำกิจกรรมในการฟื้นฟูป่าชายเลนชุมชนของตนเองมาเป็นระยะๆ ต่อมาเมื่อสัมปทานเผาถ่านหมดอายุ ชุมชนจึงเข้าไปฟื้นฟูป่าชายเลนทั้ง 5,000 กว่าไร่ มีการกำหนดกฎ กติกาและระเบียบการใช้ประโยชน์ การจัดทำแนวเขตป่าชายเลน การปลูกป่าและปล่อยพันธุ์สัตว์อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการทำกิจกรรมกับหน่วยงานภายนอกมาจนถึงปัจจุบัน (น้อม ฮันเย็ก (สัมภาษณ์), 5 สิงหาคม 2557) จนได้รับรางวัลต่างๆ จำนวนมาก ทั้งในนามชุมชนและในนามส่วนตัวของแกนนำ และสามารถขยายเครือข่ายการทำงานไปทั่วประเทศ (พิศิษฐ์ ชาญเสนาะ (สัมภาษณ์), 17 กุมภาพันธ์ 2557) ทั้งยังสามารถดำเนินการด้านการอนุรักษ์หอยปะ (หอยตลับ) ในพื้นที่ได้ประสบความสำเร็จได้เช่นกัน

บ้านทุ่งตะเซาะประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีในการจัดการป่าชายเลน ได้รับรางวัลต่างๆ จำนวนมาก ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและองค์กรภายนอก ปัจจุบันยังมีองค์กรต่างๆ นำคนมาทัศนศึกษาดูงาน เรียนรู้และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนอย่างต่อเนื่องเดือนละหลายคณะ จากพัฒนาการข้างต้นสามารถสรุป สาเหตุ ผลกระทบและการปรับตัวของชุมชนบ้านทุ่งตะเซาะได้ดังตารางที่ 12

ตารางที่ 12 สาเหตุ ผลกระทบและการปรับตัวของชุมชนบ้านทุ่งตะเซาะ

สาเหตุ	ช่วงปี	ผลกระทบ	การปรับตัวของชุมชน
การสัมปทานป่าชายเลนและการแปรรูปไม้ในบริเวณป่าใช้สอยของชุมชน	ก่อนปี 2534	ชุมชนเข้าใช้สอยในป่าชายเลนไม่ได้	ชุมชนตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น
- การสัมปทานป่าชายเลนยังมีอยู่ - เริ่มมีการทำนาถ้าง และใช้เครื่องมือประมงทำลายล้าง ส่งผลให้ป่าชายเลนถูกทำลายและเสื่อมโทรมมากขึ้น	2534-2535	ชุมชนเข้าใช้สอยไม่ได้ สัตว์น้ำลดลง	เริ่มมีการพูดคุย สอบถามเกี่ยวกับพื้นที่ใช้สอยของชุมชนจากคนรุ่นเก่าเพื่อต้องการให้มีการแยกป่าใช้สอยของชุมชนออกจากป่าสัมปทานต่อไป

ตารางที่ 12 ผลกระทบและการปรับตัวของชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ (ต่อ)

สาเหตุ	ช่วงปี	ผลกระทบ	การปรับตัวของชุมชน
องค์กรพัฒนาเอกชนจัดเวทีให้ความรู้เกี่ยวกับป่าชายเลนและสิทธิชุมชน โดยมีสำนักงานป่าไม้จังหวัดตรังให้การสนับสนุน	2536-2539	ประกาศสิทธิชุมชนเกี่ยวกับป่าชายเลน	- ผู้ใหญ่บ้านได้รับแนวคิดการจัดการป่าชุมชน - จัดตั้งกลุ่มในการจัดการป่าชายเลนอย่างไม่เป็นทางการ - เริ่มมีการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเริ่มปลูกและฟื้นฟูป่า
- สำนักงานป่าไม้เขต และสำนักงานป่าไม้จังหวัดตรังช่วยกำหนดแนวเขตป่าชายเลน - ผู้ว่าฯ อธิบดีกรมป่าไม้ และหน่วยงาน ภายนอกมาเยี่ยมและร่วมปลูกป่า - ภาคเอกชน และ กองทุนSIFให้การสนับสนุนงบประมาณในการจัดการป่าชายเลน	2540-2543	- มีหน่วยงานต่างๆเข้ามาศึกษาดูงาน - ได้รับรางวัล และมีชื่อเสียงระดับประเทศ	- มีการสำรวจป่า กำหนดแนวเขต ตั้งคณะกรรมการจัดตั้งป่าชุมชน ปลูกป่าเสริม สร้างเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ - เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชนและกับหน่วยงานภายนอกชัดเจนได้รับการยอมรับและเป็นที่รู้จัก
- สื่อมวลชนและหน่วยงานภายนอกให้ความสนใจเผยแพร่ข้อมูล - ไม่มีการบุกรุกป่าชายเลน	2544-2558	เริ่มมีกิจกรรมเกี่ยวการอนุรักษ์ดอนหอยปะ (หอยตลับ)	ยกระดับการเรียนรู้/การแก้ไขปัญหาที่เปลี่ยนไปและขยายเครือข่ายการทำงานไปยังภายนอกทั้งระดับตำบล อำเภอ จังหวัดและประเทศ

5.4 วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งป่าชายเลนชุมชน

5.4.1 บ้านป่าคอก ตำบลป่าคอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต

- 1) เพื่อการร่วมกันจัดการป่าไม้ โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการ ควบคุม ดูแล รักษาหรือบำรุงป่า พัฒนาสิ่งแวดล้อมและการใช้ประโยชน์ภายใต้หลักการความยั่งยืน
- 2) เพื่อการพัฒนาป่าไม้และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนควบคู่กันไป ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงหรือแนวทางที่เหมาะสม ชุมชนจะได้มีความสงบสุขพร้อมด้วยความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ดินและน้ำ
- 3) เพื่อการบริหารจัดการป่าอันเป็นประโยชน์ต่อการรับผลผลิตมาลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ในครัวเรือน เป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของราษฎรในชุมชนให้ดีขึ้น
- 4) เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งป้องกันและลดความเสียหายจากภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นตามศักยภาพของพื้นที่และความเหมาะสม

5.4.2 บ้านกลาง ตำบลบางเตย อำเภอเมือง จังหวัดพังงา

- 1) เพื่อการร่วมกันจัดการป่าไม้ โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการ ควบคุม ดูแล รักษาหรือบำรุงป่า พัฒนาสิ่งแวดล้อมและการใช้ประโยชน์ภายใต้หลักการความยั่งยืน
- 2) เพื่อการพัฒนาป่าไม้และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนควบคู่กันไป ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงหรือแนวทางที่เหมาะสม ชุมชนจะได้มีความสงบสุขพร้อมด้วยความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ดินและน้ำ
- 3) เพื่อการบริหารจัดการป่าอันเป็นประโยชน์ต่อการรับผลผลิตมาลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ในครัวเรือน เป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของราษฎรในชุมชนให้ดีขึ้น

5.4.3 บ้านท่าสนุก ตำบลมะรุ่ย อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา

- 1) เพื่อการร่วมกันจัดการป่าไม้ โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการ ควบคุม ดูแล รักษาหรือบำรุงป่า พัฒนาสิ่งแวดล้อมและการใช้ประโยชน์ภายใต้หลักการความยั่งยืน
- 2) เพื่อการพัฒนาป่าไม้และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนควบคู่กันไป ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงหรือแนวทางที่เหมาะสม ชุมชนจะได้มีความสงบสุขพร้อมด้วยความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ดินและน้ำ
- 3) เพื่อการบริหารจัดการป่าอันเป็นประโยชน์ต่อการรับผลผลิตมาลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ในครัวเรือน เป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของราษฎรในชุมชนให้ดีขึ้น

5.4.4 บ้านทุ่งตะเชะ ตำบลทุ่งกระปือ อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง

- 1) เพื่อปกป้องพื้นที่ธรรมชาติ แหล่งอาศัยสัตว์น้ำไว้เป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ของชุมชน
- 2) เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน สำหรับเครือข่าย องค์กรภายนอกและบุคคลทั่วไป

จากข้อมูลข้างต้นประกอบกับผลการสัมภาษณ์ สามารถสรุปวัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้งป่าชายเลนชุมชนของ 4 ชุมชน ได้ดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13 วัตถุประสงค์หลักจัดตั้งป่าชายเลนชุมชน

พื้นที่	วัตถุประสงค์	ทิศทางสำคัญในอนาคต
บ้านป่าคอก	การปกป้องพื้นที่ธรรมชาติ แหล่งอาศัยสัตว์น้ำ	การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และแหล่งอาหารของชุมชน
บ้านกลาง	- การปลูกป่า/ฟื้นฟูป่า เพื่อสร้างอาชีพ - แหล่งเรียนรู้ของชุมชน พื้นที่ใช้ประโยชน์ของชุมชน	การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และแหล่งอาหารของชุมชน
บ้านท่าสนุก	การปกป้องพื้นที่ธรรมชาติ แหล่งอาศัยสัตว์น้ำ แหล่งเรียนรู้ของชุมชน พื้นที่ใช้ประโยชน์ของชุมชน	การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และแหล่งอาหารของชุมชน
บ้านทุ่งตะเซะ	- การปกป้องพื้นที่ธรรมชาติ แหล่งอาศัยสัตว์น้ำและพื้นที่ใช้ประโยชน์ของชุมชน - การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน - การพัฒนาและขยายเครือข่าย	การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และแหล่งอาหารของชุมชน

5.5 แนวคิดในการดำเนินการและการบริหารจัดการป่าชายเลน

5.5.1 บ้านป่าคอก ตำบลป่าคอก อำเภอกลาง จังหวัดภูเก็ต

ป่าชุมชนบ้านป่าคอกไม่ได้มีแนวคิดในการบริหารจัดการที่แน่ชัดนัก มีเพียงแนวคิดและวัตถุประสงค์หลักในการปกป้องพื้นที่ป่าชายเลนไว้เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำเท่านั้น ไม่มีรายละเอียดเกี่ยวกับการแบ่งพื้นที่ใช้สอยหรือแปลงอนุรักษ์ออกจากกัน มีเพียงกฎกติกา กำกับการใช้ประโยชน์ที่กำหนดห้ามตัดไม้บริเวณทางน้ำเท่านั้นเอง และตลอดหลายปีที่มีการจัดตั้งป่าชายเลนชุมชนไม่พบว่ามีกรขอใช้ไม้เพื่อทำประโยชน์แต่อย่างใด อาจเป็นไปได้ว่าวิถีชีวิตของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงจากชุมชนชนบทเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท¹⁶ และวิถีชีวิตที่ไม่ได้มีการทำประมงเป็นอาชีพหลักอีกต่อไป¹⁷ ทำให้ไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งพาไม้จากป่าชายเลนในการสร้างเรือหรือทำเครื่องมือประมงอีกแล้ว

¹⁶ ปัจจุบันพื้นที่บ้านป่าคอกบางส่วนได้รับการพัฒนาเป็นหมู่บ้านจัดสรรมากขึ้น มีคนนอกชุมชนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้มากขึ้น

¹⁷ จากเรือประมงกว่า 30 ลำ เมื่อ 20 กว่าปีที่แล้ว ปัจจุบันบ้านป่าคอกมีเรือประมงเหลือเพียง 3 ลำ และไม่ได้ทำประมงเป็นอาชีพหลักอีกต่อไป ปัจจุบันการทำประมงในพื้นที่ป่าคอกเป็นเพียงประมงเดินเท้า เช่น การวางอวนทอดแห เก็บหอย เป็นต้น (จรรณ ราชพล (สัมภาษณ์), 3 กุมภาพันธ์ 2558)

5.5.2 บ้านกลาง ตำบลบางเตย อำเภอเมือง จังหวัดพังงา

ชุมชนไม่มีแนวความคิดการบริหารจัดการที่ชัดเจนนัก มีเพียงแนวคิดหลักที่จะปลูกป่าและฟื้นฟูป่า เพื่อเป็นแหล่งประมงหรือแหล่งสร้างอาชีพของชุมชน เป็นแหล่งแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และเป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ของชุมชน เมื่อพิจารณาจากกฎ กติกาหรือระเบียบการใช้ป่าชายเลน ที่อนุญาตให้ตัดไม้ใช้สอยได้ ก็ไม่พบว่ามีการแบ่งพื้นที่ระหว่างพื้นที่ป่าอนุรักษ์กับป่าใช้สอยแต่อย่างใด แต่หากเปรียบเทียบกับบ้านป่าคอก จะพบว่าบ้านกลางมีการใช้ประโยชน์จากไม้ป่าชายเลนมากกว่า ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากประชาชนในพื้นที่นี้ส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพประมงเป็นอาชีพหลัก ดังนั้นจึงจำเป็นต้องใช้ไม้ในการทำเครื่องมือประมงอยู่บ้าง แต่ไม่กระทบต่อปริมาณไม้ในป่าชายเลน เนื่องจากเป็นการใช้ไม้ขนาดเล็กที่เกิดจากการสางป่า¹⁸ เป็นหลัก

5.5.3 บ้านท่าสนุก ตำบลมะรุ่ย อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา

ป่าชายเลนชุมชนบ้านท่าสนุก มีแนวคิดในการดำเนินการหรือบริหารจัดการป่าชุมชนแตกต่างกับบ้านป่าคอกและบ้านกลางอย่างสิ้นเชิง โดยที่บ้านท่าสนุกมีป่าชายเลนชุมชนอยู่ 4 แปลง พื้นที่รวมกว่า 1,694 ไร่ มีการแบ่งประเภทของป่าออกเป็นสองประเภท คือ แปลงป่าอนุรักษ์ และแปลงป่าใช้สอย โดยในแปลงป่าอนุรักษ์นั้นไม่อนุญาตให้ใช้ประโยชน์ใดๆ จากต้นไม้ในแปลงนั้นๆ ยกเว้นการเก็บของป่า การเก็บสมุนไพรรักษาโรค และการทำประมง ส่วนแปลงป่าใช้สอยของหมู่บ้านนั้น เรียกว่าป่าชายเลนเกาะกลาง ซึ่งตั้งอยู่บริเวณกลางคลองมะรุ่ย ซึ่งเป็นคลองที่เป็นแนวเขตกันระหว่างจังหวัดพังงาและจังหวัดกระบี่ ป่าชายเลนบริเวณเกาะกลางนั้น อนุญาตให้สมาชิกในชุมชนและนอกชุมชนใช้ประโยชน์จากต้นไม้ในป่าชายเลนได้ แต่ต้องผ่านการขออนุญาตจากคณะกรรมการบริหารจัดการป่าชุมชน และต้องปฏิบัติตามกฎ ระเบียบและกติกาที่กำหนด (รายละเอียดในภาคผนวก ข)

5.5.4 บ้านทุ่งตะเชะ ตำบลทุ่งกระปือ อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง

ป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ มีรูปแบบการบริหารจัดการที่แตกต่างกับป่าชุมชน 3 ชุมชนข้างต้นเป็นอย่างมาก คือ นอกเหนือจากกิจกรรมฟื้นฟูดูแลป่าแล้ว ชุมชนยังได้ร่วมกันกำหนดระเบียบและกติกาการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน ด้วยการจัดสรรพื้นที่ป่าชายเลนชุมชนซึ่งมีเนื้อที่กว่า 2,800 ไร่ ออกเป็น 4 แปลง มีการกำหนดรายละเอียดการใช้ประโยชน์อย่างละเอียดชัดเจน และมีการใช้ประโยชน์หมุนเวียนกันไปในแต่ละแปลง ดังนี้

แปลงที่ 1 แปลงอนุรักษ์ มีสภาพพื้นที่เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ไม่อนุญาตให้เข้าไปใช้ประโยชน์ใดๆ เพื่ออนุรักษ์ไว้เป็นแปลงพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ไม้สำหรับเก็บลูกพันธุ์ไปปลูกขยายในพื้นที่อื่น

แปลงที่ 2 แปลงป่าใช้สอย เป็นแปลงที่อนุญาตให้เข้าไปใช้ประโยชน์ได้หากมีความเดือดร้อน แต่ต้องแจ้งให้คณะกรรมการทราบและต้องผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการป่าชุมชนถึงความสมเหตุสมผลในการขอใช้ไม้ และมีการตรวจสอบจำนวนไม้ที่ขอตัด ถ้าตัดไม้ไป 1 ต้น ต้องปลูกทดแทน 5 ต้น และดูแลต้นไม้ที่ปลูกใหม่เป็นเวลา 5 ปี ถ้าบุคคลใดเข้าตัดไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าจะมีบทลงโทษปรับเป็นเงิน 5,000 – 10,000 บาท ขึ้นอยู่กับจำนวนไม้ที่ลักลอบ

¹⁸ เนื่องจากป่าชายเลนบ้านกลางทั้งหมด เป็นป่าปลูกใหม่จึงยังมีขนาดไม้ใหญ่น้อยและจำเป็นต้องมีการสางป่าเพื่อให้ต้นไม้โตเร็วขึ้น (ประสาน โบบทอง (สัมภาษณ์), 23 ธันวาคม 2556)

ตัดหรือจับกุมส่งเจ้าหน้าที่เพื่อดำเนินการตามกฎหมาย และถ้าชาวบ้านคนใดไม่เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนก็ไม่มีสิทธิเข้าไปใช้ไม้จากป่าชายเลน

แปลงที่ 3 แปลงป่าจาก ต้นจากมีคุณค่าเป็นอย่างมากสำหรับชุมชนบ้านทุ่งตะเซาะ เพราะทุกส่วนของต้นจากสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ไม่ว่าจะเป็นใบ ที่นำมาเย็บใช้มุงหลังคาสำหรับสร้างบ้าน โรงเรือนอื่นๆ และคอกสัตว์ ยอดซึ่งนำมาลอกทำมวนยาสูบเพื่อส่งขายตลาด ก้านนำมาทำเครื่องจักสาน เช่น ตะกร้า กระเช้าดอกไม้ แจกัน เสวียนหม้อ เป็นต้น จึงมีการปลูกต้นจากลงในพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อให้ชุมชนได้ใช้สอย และส่วนหนึ่งเปิดให้ชาวบ้านที่ต้องการใช้จากจำนวนมากเข้าร่วมประมูลเป็นแปลงๆ เพื่อนำเงินรายได้จากการประมูลไปเป็นกองทุนสำหรับจัดการป่าต่อไป

แปลงที่ 4 แปลงสมุนไพรร ใช้เป็นพื้นที่เพื่อการศึกษา เรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลน และเพื่อการใช้ประโยชน์ของคนในชุมชน ชาวบ้านคนใดที่ต้องการนำสมุนไพรมาใช้ต้องผ่านมติของคณะกรรมการ และห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาเก็บหาสมุนไพรรในเขตป่าชายเลนชุมชน

จากข้อมูลข้างต้น จะพบว่าแนวคิดในการบริหารจัดการพื้นที่ป่าชายเลนใน 4 ชุมชน แบ่งได้ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ใช้ประโยชน์ที่ไม่ได้จำกัดว่าจะเป็นพื้นที่ตรงไหนหรือแปลงใด มีเพียงกติกาจำกัดว่าจะใช้ประโยชน์อย่างไร ส่วนรูปแบบที่ 2 เป็นการกำหนดพื้นที่การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ที่แบ่งพื้นที่ออกจากกัน ว่าแปลงใดใช้ประโยชน์ได้อย่างไร แปลงใดเป็นแปลงอนุรักษ์และแปลงใดเป็นแปลงใช้ประโยชน์ของชุมชน

5.6 ลักษณะการจัดการป่าชายเลน

การบริหารจัดการป่าชายเลนชุมชนทั้ง 4 แห่งมีลักษณะการจัดการแตกต่างกันเล็กน้อย นั่นคือ บ้านป่าคอก บ้านกลาง และบ้านท่าสนุก มีการขึ้นทะเบียนป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ ในขณะที่บ้านทุ่งตะเซาะไม่มีการขึ้นทะเบียนป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ ทั้งนี้เกิดขึ้นเนื่องจากมีความเชื่อและอุดมการณ์การทำงานระหว่างแกนนำและองค์กรที่เลี้ยงที่แตกต่างกัน โดย 3 ชุมชนแรกเชื่อว่าการทำงานร่วมกับหน่วยงานราชการจะทำให้พื้นที่ของตนได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ และเชื่อมั่นว่าสามารถทำงานร่วมกับหน่วยงานราชการได้ นอกจากนี้การขึ้นทะเบียนตามกฎหมาย ยิ่งเท่ากับทำให้หน่วยงานราชการยอมรับในควมมีตัวตนของชุมชนและควมมีตัวตนของสิทธิชุมชน (ธนู แนนเนียน (สัมภาษณ์), 18 พฤษภาคม 2557 และจรงค์ แซ่มศรี (สัมภาษณ์), 8 พฤษภาคม 2557) นอกจากนี้โดยระบบทรัพยากรเองก็เป็นสิทธิเชิงซ้อนอยู่แล้ว จึงไม่แปลกหากจะมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบสิทธิหลายระดับ เช่น สิทธิระดับบุคคลในการใช้ประโยชน์ในทรัพยากร สิทธิของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากร และสิทธิของหน่วยงานราชการในฐานะผู้ควบคุมระบบการจัดการตามกฎหมายและในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยเมื่อเกิดข้อพิพาท (दनัย ยาดิ (สัมภาษณ์), 29 มกราคม 2559) ในขณะที่บ้านทุ่งตะเซาะแม้จะมีความเชื่อมั่นว่าสามารถทำงานร่วมกับหน่วยงานราชการได้ แต่เชื่อมั่นในสิทธิชุมชนที่มีมาแต่เดิมมากกว่า และมั่นใจว่าชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนได้ แม้จะไม่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานราชการ และเกรงว่าการขึ้นทะเบียนกับหน่วยงานราชการอาจทำให้เกิดการแทรกแซงการทำงาน จนอาจทำให้ชุมชนขาดความเชื่อมั่นในตนเองและอาจทำให้ระบบการจัดการล้มเหลวในที่สุด (พิศิษฐ์ ชาญเสนาะ (สัมภาษณ์), 17 กุมภาพันธ์ 2557) ทั้งนี้ลักษณะการบริหารจัดการป่าชายเลนของทั้ง 4 พื้นที่ สรุปได้ดังตาราง 14

ตารางที่ 14 ลักษณะพื้นที่ของป่าชายเลน 4 ชุมชน

พื้นที่	ประเด็น			
	ประเภทป่า	การขึ้นทะเบียน	ขนาดพื้นที่	ที่ตั้ง
บ้านป่าคอก	ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเลนคลองท่าเรือ	ขึ้นทะเบียน : 2548 สิ้นสุด : 2553 (ปัจจุบันต่อสัญญา แล้ว)	จำนวน 2 แปลง พื้นที่รวม 774 ไร่	ม.2 ต.ป่าคอก อ.ถลาง จ.ภูเก็ต
บ้านกลาง	ป่าตาม พ.ร.บ. ป่าไม้ พ.ศ.2484	ขึ้นทะเบียน : 2554 สิ้นสุด : 2559	จำนวน 4 แปลง 3,156 ไร่ 3 งาน 13 ตารางวา	ม. 6 ต.บางเตย อ.เมืองพังงา จ.พังงา
บ้านท่าสนุก	ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเลนทับปุด	ขึ้นทะเบียน : 2554 สิ้นสุด : 2559	จำนวน 2 แปลง 1,694 ไร่ 2 งาน 98 ตารางวา	ม. 3 ต.มะรุ่ย อ.ทับปุด จ.พังงา
บ้านทุ่งตะเชะ	ป่าสงวนแห่งชาติป่า เลนคลองปะเหลียน และป่าคลองท่าบัว (ป่าบ้านทุ่งตะเชะ)	ไม่มีการขึ้นทะเบียน	2,885 ไร่	ม.9 ต.ทุ่งกระปือ อ.ย่านตาขาว จ.ตรัง

5.7 กฎ กติกาการใช้ประโยชน์และข้อกฎหมาย

การบริหารจัดการป่าชายเลนของทั้ง 4 ชุมชน มีการออกแบบกฎ กติกาและระเบียบ การบริหารจัดการหรือใช้ประโยชน์ป่าชายเลน ในลักษณะคล้ายๆ กัน คือเป็นการออกแบบกฎ กติกา ที่ยึดหลักกติกา 2 ระดับ คือ ระดับที่อาศัยอำนาจตามกฎหมายและระดับกติกาข้อตกลงในชุมชน กติการะดับข้อกฎหมาย เช่น ห้ามไม่ให้มีการบุกรุกหรือทำกิจกรรมใดๆ ที่จะส่อไปในทางบุกรุกในเขต ป่าชายเลน ห้ามมิให้ผู้ใดทำการปลูกสร้างบ้านพักอาศัยถาวรในเขตป่าชายเลน ห้ามมิให้ผู้ใดทำการ ใดๆ อันเป็นการทำลายป่า ทรัพยากรป่าชายเลน หรือเข้ายึดถือ ครอบครอง ล้ำแนวเขตป่าชายเลน และห้ามการใช้ไฟฟ้าช็อตปลาในเขตป่าชายเลนชุมชน เป็นต้น ส่วนกติการะดับข้อตกลงชุมชน เช่น คนในชุมชนมีสิทธิขอใช้ได้ทุกคนโดยอยู่ในข้อตกลงของป่าชายเลนชุมชนแต่ละพื้นที่ กรณีที่จำเป็นต้อง ใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าชุมชน ต้องมีการปลูกทดแทน ชาวบ้านทุกคนมีหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชนและ ต้องปฏิบัติตามกฎ กติกาป่าชายเลนชุมชน และห้ามตัดไม้ในป่าชายเลนชุมชนทุกชนิดเพื่อจำหน่าย แต่สามารถนำไปใช้สอยได้โดยต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน เป็นต้น (รายละเอียดในภาคผนวก ข)

การที่ชุมชนออกแบบกฎ กติกาของชุมชนให้มีสองระดับนั้น สะท้อนว่าชุมชนมีความ เข้าใจปัญหาและความซับซ้อนของปัญหาเกี่ยวกับป่าชายเลนในพื้นที่ของตนเป็นอย่างดี เนื่องจากว่า แม้ชุมชนจะต้องการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน แต่ก็ยังตระหนักถึงผลกระทบจากความหย่อนยาน

ของการบังคับใช้กฎหมายจากอดีตที่ผ่านมาด้วย และเพื่อเป็นการป้องกันการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนอย่างไร้ขอบเขต จึงออกแบบกฎ กติกาให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนได้ (แม้จะผิดกฎหมาย) แต่ขณะเดียวกันกฎหมายข้อใดที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อการปกป้องและจัดการป่าชายเลนก็นำมาบังคับใช้เข้าไปด้วย นอกจากนี้ถ้ามองจากประเด็นด้านสิทธิชุมชน การออกแบบกฎ กติกาแบบนี้ยังเป็นการประนีประนอมระหว่างสิทธิและขอบเขตอำนาจของรัฐกับสิทธิและอำนาจของชุมชนเหนือพื้นที่และทรัพยากรในป่าชายเลน นอกจากนี้การคงไว้หรือการบังคับใช้ซ้ำของข้อกำหนด ยังเป็นการตระหนักว่าชุมชนยังมีข้อจำกัดเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎ กติกา บางประเด็นด้วยตัวเอง ส่วนในมุมมองของเจ้าหน้าที่รัฐเองนั้น ก็ยอมรับข้อจำกัดของฝ่ายตน ว่ายังมีข้อจำกัดหลายอย่างในการที่จะจัดการป่าชายเลนให้มีประสิทธิภาพ ทั้งด้านการตรวจตรา และการบังคับใช้กฎหมาย ซึ่งเกิดจากปัญหาจำนวนเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอและความซับซ้อนของพื้นที่และปัญหา ดังนั้นการยอมรับให้ชุมชนออกแบบและบังคับใช้กฎ กติกากันเอง โดยมีหน่วยงานราชการรับรอง จะเป็นผลดีในการปกป้องดูแลป่าชายเลนมากกว่า (องครักษ์ ฤทธิรงค์ (สัมภาษณ์), 15 สิงหาคม 2557 และพงศภัก ธิยาสกุล (สัมภาษณ์), 20 ธันวาคม 2557) ถ้าพิจารณาจากข้อมูลนี้จะพบว่าเมื่อรัฐเห็นว่าชุมชนบริหารจัดการป่าชายเลนได้ดี เสริมการทำงานของราชการได้มาก การยินยอมให้ชุมชนออกแบบและบังคับใช้กฎ กติกากันเอง จึงเป็นการมอบอำนาจบางอย่างเหนือพื้นที่และทรัพยากรป่าชายเลนให้กับชุมชนนั่นเอง

5.8 การจัดการความขัดแย้ง

ในแต่ละพื้นที่แม้จะมีลักษณะความขัดแย้งที่แตกต่างกัน แต่ล้วนแล้วแต่เป็นความขัดแย้งกับหน่วยงาน องค์กรหรือนโยบายจากภายนอกทั้งสิ้น กรณีของบ้านป่าคอกเป็นความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลนที่เกิดขึ้นเนื่องจากนโยบายระดับประเทศในการส่งเสริมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อส่งออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมเลี้ยงกุ้งทะเล ซึ่งทำให้ธุรกิจการทำนากุ้งบุกรุกป่าชายเลนจำนวนมากเพื่อครอบครองพื้นที่ทำนากุ้ง ทำให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชนที่ต้องการปกป้องพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อประโยชน์ทางการประมง และ/หรือการยังชีพในระยะยาว การจัดการความขัดแย้งของชุมชนบ้านป่าคอกเริ่มต้นด้วยการใช้พลังมวลชนในการขัดขวางการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนก่อนที่จะใช้กลไกของระบบราชการและกฎหมายในการพยายามให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเข้ามาตรวจสอบขอบเขตพื้นที่ป่าชายเลนตามกฎหมายและจับกุมนายทุนที่บุกรุก แต่เมื่อไม่ได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจึงค่อยๆ ยกระดับไปสู่การร้องเรียนหน่วยงานราชการในระดับที่สูงขึ้นไป จุดเปลี่ยนในการต่อสู้ของชุมชนบ้านป่าคอกเกิดขึ้นเมื่อเกิดกรณีฆาตกรรมแกนนำที่รณรงค์เกี่ยวกับการบุกรุกป่าชายเลน ในปี พ.ศ. 2544 เมื่อลูกจ้างนากุ้งที่เป็นคู่กรณีพิพาทกับชุมชนใช้ปืนยิงนายจรินทร์ ราชพล (นำตีม) จนถึงแก่ความตายในบริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่พิพาท นำมาสู่กระแสการต่อต้านนายทุนทั้งในระดับชุมชน จังหวัดและประเทศ กรณีนี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่นำมาสู่การตรวจสอบแนวเขตป่าชายเลน การตรวจสอบเอกสารสิทธิที่ดินของนายทุน ทั้งในบ้านป่าคอกและพื้นที่ใกล้เคียง (จรรณ ราชพล (สัมภาษณ์), 28 ธันวาคม 2556) และทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องถูกกระตุ้นจากสื่อมวลชนให้มีความเข้มงวดในการทำงาน นำมาสู่การคลี่คลายความขัดแย้งในพื้นที่และทำให้ชุมชนสามารถยึดคืนพื้นที่ป่าชายเลนจนสามารถนำมาจัดตั้งเป็นป่าชายเลนชุมชนได้ในที่สุด (दनัย ยาศี (สัมภาษณ์), 20 พฤศจิกายน 2556) นอกจากนี้ความคลี่คลายส่วนหนึ่งเกิดขึ้นเนื่องจาก

ชุมชนบ้านป่าคลอกมีการขยายความร่วมมือไปยังชุมชนอื่นๆ ทั้งในระดับจังหวัด ระดับภาคและระดับประเทศ¹⁹ จนถึงขั้นที่ได้รับการยอมรับให้มีส่วนร่วมในการเข้าไปให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในการประชุมของสภาความมั่นคงทางทะเลในหลายวาระ ทำให้เป็นที่เกรงใจของเจ้าหน้าที่ในระดับพื้นที่ นำมาสู่ความเข้มงวดในการทำงาน และควบคุมการบุกรุกป่าชายเลน ตลอดจนสร้างความร่วมมือในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ทั้งทรัพยากรประมงและป่าชายเลนมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2558) (ธนู แบนเนียร (สัมภาษณ์), 24 พฤศจิกายน 2557)

ส่วนกรณีของบ้านกลาง การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและบริหารจัดการป่าชายเลน เกิดขึ้นทันทีหลังการถอนตัวของบริษัทเอกชนที่ได้รับสัมปทานทำเหมืองแร่ดีบุกในป่าชายเลน จึงไม่ปรากฏความขัดแย้งในการบริหารจัดการแต่อย่างใด ส่วนพื้นที่บ้านท่าสนุกนั้น มีความขัดแย้งใน 2 ลักษณะ คือ ความขัดแย้งกับนายทุนที่บุกป่าชายเลนเพื่อทำนาุ้ง รวมถึงการปิดทางสาธารณะที่เป็นทางเข้าป่าช้าของชุมชน และขัดแย้งกับกลุ่มพระสงฆ์และลูกศิษย์ของสำนักสงฆ์ ที่บุกรุกไปตั้งสำนักสงฆ์ในป่าชายเลน การจัดการความขัดแย้งของชุมชน เริ่มต้นด้วยการเจรจาให้ผู้บุกรุกทั้งสามกรณี คืนพื้นที่กลับให้ชุมชน เมื่อพบว่าไม่ได้ผล จึงร่วมกับองค์กรที่เล็งเห็นว่าการร้องเรียนปัญหาไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่องค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา กรมป่าไม้ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง รวมไปถึงกรมการศาสนา เมื่อพบว่ากระบวนการร้องเรียนไม่ได้รับการตอบสนอง จึงรวมตัวกันไปกดดันให้นายอำเภอทับปุดลงมารับฟังปัญหาในพื้นที่ ทั้งยังร้องเรียนและส่งข้อมูลไปยังผู้สื่อข่าว หลังจากนั้น จึงได้รับการตอบสนองต่อปัญหาของชุมชนจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ก่อนที่อำเภอทับปุดจะใช้อำนาจทางปกครอง ในการดำเนินคดีกับผู้บุกรุกทั้ง 3 กรณี (อำหมีต คำนึ่งการ (สัมภาษณ์), 15 สิงหาคม 2557 และธนู แบนเนียร (สัมภาษณ์), 26 พฤษภาคม 2557) ปัญหาการบุกรุกป่าชายเลนจึงสิ้นสุดลง แต่กระบวนการดังกล่าวต้องใช้เวลากว่า 10 ปี ในการดำเนินการ

ส่วนกรณีของบ้านทุ่งตะเซาะ ความขัดแย้งเกิดขึ้นเมื่อผู้รับสัมปทานป่าชายเลน ไม่ให้ชุมชนเข้าใช้ประโยชน์ในป่าชายเลนที่นายทุนอ้างว่าตนเองได้รับสัมปทาน ในขณะที่ชุมชนยืนยันว่าป่าชายเลนบางส่วนนั้น ชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมมาก่อน และสัมปทานไม่ควรครอบคลุมพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชน ทางแกนนำชุมชนจึงนำเรื่องนี้ไปปรึกษากับสมาคมหยาดฝน สมาคมหยาดฝนจึงส่งเจ้าหน้าที่มาเก็บข้อมูลและเป็นพี่เลี้ยงในการทำงาน นำไปสู่การยื่นเรื่องขอตรวจสอบแนวเขตสัมปทานของนายทุน เมื่อทนแรงเสียดทานจากการร้องเรียนและการกดดันของชุมชนและสมาคมหยาดฝนไม่ได้ สำนักงานป่าไม้เขตจังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นหน่วยบังคับบัญชาของสำนักงานป่าไม้อำเภอย่านตาขาวและสำนักงานป่าไม้จังหวัดตรัง จึงสั่งการให้เจ้าหน้าที่ทำการตรวจสอบแนวเขตป่าสัมปทานตามที่ได้รับอนุญาต ก่อนที่จะพบว่าป่าชายเลนในการครอบครองของนายทุน เกือบ 3,000 ไร่ เป็นพื้นที่นอกเขตสัมปทานจึงประสานให้นายทุนออกจากพื้นที่ และชุมชนได้กินพื้นที่ดังกล่าวเป็น

¹⁹ การเข้าร่วมกิจกรรมระดับพื้นที่และเครือข่ายคือการเข้าร่วมกิจกรรมกับชมรมชาวประมงพื้นบ้าน 4 จังหวัด คือ ภูเก็ต พังงา กระบี่ และระนอง ในนามสมัชชาประมงพื้นบ้านอันดามัน การเข้าร่วมระดับภาค คือ การเข้าร่วมกิจกรรมกับชมรมชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ และการเข้าร่วมระดับประเทศ คือ การเข้าร่วมกิจกรรมกับสมัชชาคนจนและสมาคมสมาพันธ์ประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย

ป่าชุมชนมาตั้งแต่นั้น และเมื่อสัมปทานในพื้นที่หมดสัญญาลง ชุมชนได้ผนวกพื้นที่ป่าที่เหลือกว่า 5,000 ไร่ เข้าเป็นป่าผืนเดียวกับป่าชุมชน (น้อม ฮันเย็ก (สัมภาษณ์), 31 ธันวาคม 2556 และพิศิษฐ์ ชาญเสนาะ (สัมภาษณ์), 17 กุมภาพันธ์ 2557)

จากปรากฏการณ์ความขัดแย้งข้างต้น สามารถจำแนกความขัดแย้งได้ 3 รูปแบบ คือ กรณีไม่มีความขัดแย้ง กรณีความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชน และกรณีความขัดแย้งระหว่างนายทุนกับชุมชน กรณีไม่มีความขัดแย้ง คือ กรณีของบ้านกลาง ซึ่งรัฐให้สัมปทานกับบริษัทเอกชนทำเหมืองแร่ดีบุกในพื้นที่ป่าชายเลน กรณีนี้ไม่ปรากฏความขัดแย้งที่รุนแรง เนื่องจากบริษัทได้ยกเลิกการทำเหมืองไปเอง ด้วยสถานการณ์ราคาแร่ในตลาดโลกที่ไม่คุ้มค่าการลงทุน และทันทีที่บริษัทยกเลิกการทำเหมือง ชุมชนก็รีบอ้างสิทธิในการเข้าไปฟื้นฟูป่าชายเลนก่อนการครอบครองของผู้ใด บ้านกลางจึงเป็นชุมชนเดียวที่ไม่ปรากฏความขัดแย้งในการจัดการป่าชายเลนให้เห็น จะปรากฏความขัดแย้งบ้างก็เป็นการขัดแย้งกับกรมป่าไม้ในกรณีที่กรมป่าไม้พยายามเข้ามาติดตั้งป้ายป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งชุมชนไม่ยอมรับให้กรมป่าไม้เข้ามาทำงานในพื้นที่ กรณีนี้จึงเป็นเพียงแนวคิดในการบริหารจัดการไม่ตรงกันระหว่างกรมป่าไม้กับชุมชนเท่านั้น

ความขัดแย้งกรณีที่ 2 คือ ความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชน กรณีนี้ก็คือ กรณีของบ้านทุ่งตะเซาะ ที่รัฐให้สัมปทานเช่าถ่านแก่บริษัทเอกชน ทำให้บริษัทเอกชนรื้อพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชน กรณีนี้เมื่อชุมชนอ้างสิทธิในการใช้สอยที่มีมาแต่ดั้งเดิม และพยายามให้หน่วยงานรัฐเข้ามาตรวจสอบสิทธิและแนวเขตสัมปทานที่แน่นอน กรณีนี้ก็ไม่ปรากฏความขัดแย้งที่รุนแรงระหว่างบริษัทเอกชนกับชุมชน และระหว่างชุมชนกับหน่วยงานรัฐ แต่เป็นปัญหาเชิงการบริหารราชการที่หน่วยงานราชการมักเพิกเฉยต่อปัญหาของชุมชนและไม่ยอมรับสิทธิชุมชนในช่วงแรก ก่อนจะเปลี่ยนมายอมรับในภายหลัง

ความขัดแย้งกรณีที่ 3 คือ ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับนายทุนหรือองค์กรภายนอก ความขัดแย้งอย่างเด่นชัดในกรณีของบ้านป่าคลอกและบ้านท่าสนุก ในกรณีของบ้านป่าคลอกนั้น ระดับความขัดแย้งรุนแรงสูงมาก ถึงขนาดมีการลอบสังหารแกนนำในการจัดการป่าชายเลน ส่วนกรณีของบ้านท่าสนุกก็ขัดแย้งกันจนมีการข่มขู่แกนนำจัดการป่าชายเลน กรณีนี้ความขัดแย้งถูกจัดการเมื่อชุมชนรวมพลังในการต่อสู้ ทั้งการต่อสู้กับนายทุนและกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง โดยรูปแบบการต่อสู้มีตั้งแต่การเข้าไปขัดขวางการบุกรุกป่า การร้องเรียนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการร้องเรียนต่อสื่อมวลชนเพื่อกดดันให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีความเข้มงวดในการทำหน้าที่ของตนเองอย่างตรงไปตรงมา ความขัดแย้งกรณีนี้ได้รับการแก้ไขเมื่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ทำการตรวจสอบแนวเขตป่าชายเลน ตรวจสอบเอกสารสิทธิ หรือใช้อำนาจทางปกครอง และทางกฎหมายในการจัดการกับผู้บุกรุกป่าชายเลนอย่างจริงจัง

5.9 กลุ่มหรือองค์กรชุมชนในการบริหารจัดการป่าชายเลน

ในการดำเนินการเพื่อปกป้อง ป่าชายเลนและอนุรักษ์ป่าชายเลนนั้น แต่ละพื้นที่ที่มีการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรของตนเองเพื่อเป็นแกนหลักในการทำงาน เป็นองค์กรในการขับเคลื่อนงาน รวมไปถึงเป็นหน่วยเชิงพื้นที่ในการติดต่อสื่อสารและประสานงานกับองค์กรภายนอก แต่ละพื้นที่มีการริเริ่ม ผลักดัน และมีหน่วยงานสนับสนุนที่แตกต่างกันไป แต่มีภารกิจที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นองค์กรในการบริหารจัดการป่าชายเลน ในรูปแบบคณะกรรมการบริหารจัดการป่าชายเลนของชุมชน ซึ่งสามารถสรุปได้คร่าวๆ ดังนี้ ชุมชนบ้านป่าคอก ก่อตั้งกลุ่มเมื่อ พ.ศ. 2536 ชื่อกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรบ้านป่าคอก ชุมชนบ้านกลางก่อตั้งกลุ่มเมื่อ พ.ศ. 2537 ชื่อกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติบ้านกลาง ชุมชนบ้านท่าสนุกก่อตั้งกลุ่มเมื่อ พ.ศ. 2547 ชื่อกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านท่าสนุก และชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ ก่อตั้งกลุ่มเมื่อ พ.ศ. 2540 ในชื่อคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ ในการก่อตั้งกลุ่มต่างๆ นั้น ได้รับการผลักดันจากกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งแกนนำชุมชน ผู้นำอย่างเป็นทางการ และองค์กรพัฒนาเอกชน แต่ทุกพื้นที่ล้วนผ่านการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชนทั้งสิ้น (รายละเอียดดังตาราง 16) ในการทำงานของกลุ่มหรือองค์กรในแต่ละพื้นที่ หากตรวจสอบตามเอกสารนั้นจะพบว่าแต่ละกลุ่มมีโครงสร้างคณะทำงานอย่างเป็นระบบโดยมีรูปแบบเป็นทางการ มีการระบุจำนวนสมาชิกของกลุ่มตั้งแต่ประมาณ 12-25 คน มีรายละเอียดของคณะทำงานต่างๆ ครบถ้วนชัดเจน แต่เมื่อตรวจสอบลงลึกในแต่ละพื้นที่ในปัจจุบันพบว่าทุกพื้นที่มีคนทำงานอย่างจริงจังและต่อเนื่องเพียง 4-5 คนเท่านั้น ประเด็นนี้สอดคล้องกับข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน (ธนู แนนเนียร (สัมภาษณ์), 18 พฤษภาคม 2557 และพิศิษฐ์ ชาญเสนา (สัมภาษณ์), 17 กุมภาพันธ์ 2557) ที่กล่าวว่าในระยะเริ่มต้นนั้น ตนทำงานกับแกนนำเพียงประมาณ 10 คน หลังจากนั้นคนจำนวนหนึ่งได้ถอนตัวออกไป เนื่องจากภารกิจส่วนตัว ความขัดแย้ง และการขาดความจริงจัง จนเหลือคนที่ทำงานจริงจัง เสียสละอย่างต่อเนื่องไม่เกิน 4-5 คนเท่านั้น แต่เนื่องด้วยลักษณะเฉพาะของปัญหาเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลนที่มีภาระหนักหน่วงในการทำงานเฉพาะช่วงแรกของการเริ่มต้นเท่านั้น เนื่องจากแต่ละพื้นที่ที่ต้องต่อสู้กับแรงกดดันจากความต้องการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลน ซึ่งระยะนี้ต้องการคนทำงานทั้งในเชิงลึกและการขยายหาแนวร่วมในระดับกว้าง จึงมีคนเข้าร่วมทำงานจำนวนมาก แต่เมื่อแต่ละชุมชนสามารถยึดคืนพื้นที่ได้แล้ว ในระยะการฟื้นฟู อนุรักษ์และยกระดับการบริหารจัดการจึงไม่มีปัญหาด้านแรงกดดันในการทำงานมากนัก จึงไม่จำเป็นต้องใช้คนทำงานในจำนวนมาก และที่สำคัญ คือ แม้จะมีคนทำงานไม่มากนัก แต่หากทำงานอย่างจริงจังและเรียนรู้ที่จะใช้ประสบการณ์ในการชักจูงองค์กรจากนอกชุมชนมาเป็นพันธมิตรก็สามารถประสบความสำเร็จในการทำงานได้ เช่น กรณีของบ้านทุ่งตะเชะ ที่สามารถทำงานเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลนได้ เพราะมีสมาคมหยาดฝนเข้ามาเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำในการทำงานอย่างยาวนาน ทำให้กระบวนการจัดการป่ามีประสิทธิภาพแม้จะมีกำลังคนไม่มาก (น้อม ฮันเย็ก (สัมภาษณ์), 5 สิงหาคม 2557) สำหรับลักษณะของกลุ่มหรือองค์กรในการจัดการป่าชายเลน แสดงดังตารางที่ 15

ตารางที่ 15 ลักษณะของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนในการจัดการป่าชายเลน

พื้นที่	การริเริ่มกลุ่ม			การก่อตั้งกลุ่ม		
	ปีที่ริเริ่ม	แรงกดดัน	ผู้จุดประกาย	ปีที่ก่อตั้ง	ชื่อกลุ่ม	ผู้สนับสนุน
บ้านป่าคлок	2535	การบุกรุกของนาุ้ง/ปัญหาเรืออวนลากอวนรุน	แกนนำ	2536	กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรบ้านป่าคлок	มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ
บ้านกลาง	2535	สัมปทานเหมืองแร่	องค์กรพัฒนาเอกชนและแกนนำ	2537	กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติบ้านกลางบางเตย	มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม
บ้านท่าสนุก	2545	การบุกรุกเพื่อนาุ้ง/การบุกรุกพื้นที่ทางศาสนา/การจัดตั้งสำนักสงฆ์ในเขตป่าชายเลน	ผู้ใหญ่บ้าน	2547	กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง	องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน
บ้านทุ่งตะเชะ	2534	การสัมปทานป่าชายเลนเพื่อเผาถ่าน	องค์กรพัฒนาเอกชนและแกนนำ	2540	คณะกรรมการ ²⁰ ป่าชายเลนบ้านทุ่งตะเชะ	สมาคมหยาดฝน

5.10 การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลน

การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลนของทั้ง 4 ชุมชนมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ มีการใช้ประโยชน์ใน 2 รูปแบบ รูปแบบที่ 1 คือ การใช้ประโยชน์โดยตรงจากไม้ในป่าชายเลน การใช้ประโยชน์ในลักษณะนี้ส่วนใหญ่ เป็นการใช้ไม้เพื่อประโยชน์ในชีวิตประจำวัน หรือการประกอบอาชีพ เช่น การทำโรงเรือน การทำเครื่องมือประมง เป็นต้น ส่วนการใช้ประโยชน์โดยตรงในรูปแบบอื่น เช่น

²⁰ ชื่อขององค์กรชุมชนบ้านทุ่งตะเชะมีลักษณะแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ เนื่องจากพื้นที่อื่นๆ นั้นมุ่งตั้งองค์กรชุมชนขึ้นเพื่อทำงานด้านการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งทุกประเภท โดยมีคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนเป็นองค์กรชุมชนที่อยู่ภายใต้องค์กรอื่นที่ใหญ่กว่า ในขณะที่บ้านทุ่งตะเชะ มีองค์กรชุมชนในการจัดการป่าชายเลนเพียงองค์กรเดียว

การทำผลิตภัณฑ์ชุมชนประเภทเครื่องจักสาน หรือการใช้บางส่วนของพืชในการค้าขาย เช่น ใบจาก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการใช้ประโยชน์โดยตรงอีกประเภทหนึ่ง แต่ปัจจุบันไม่เป็นที่นิยมมากนัก คือ การใช้ประโยชน์ด้านการใช้เป็นยาสมุนไพรจากพืช การใช้ประโยชน์โดยตรงจากไม้หรือพืชป่าชายเลน นั้น ทุกพื้นที่จะมีกฎและกติกาของตัวเองในการกำกับควบคุมและดูแลการใช้ประโยชน์ กฎและกติกาเหล่านี้ เช่น การตัดไม้ต้องมีการขออนุญาตจากคณะกรรมการฯ ของแต่ละชุมชน ห้ามตัดเพื่อการพาณิชย์ และต้องมีการปลูกเสริม เป็นต้น (รายละเอียดในหัวข้อ กฎและกติกาการใช้ประโยชน์ และภาคผนวก ข)

ส่วนการใช้ประโยชน์รูปแบบที่ 2 เรียกว่าเป็นการใช้ประโยชน์โดยอ้อม การใช้ประโยชน์ด้านนี้ส่วนใหญ่เป็นการใช้ประโยชน์ด้านการประมง เช่น การจับปูดำ ปูแสม การจับกุ้ง หอย ปู ปลา ตลอดจนการหาน้ำผึ้ง เป็นต้น แต่รูปแบบการใช้ประโยชน์โดยอ้อมที่กำลังเป็นที่นิยมในทุกพื้นที่ได้แก่ การใช้ประโยชน์ด้านการท่องเที่ยว และทัศนศึกษาดูงาน การใช้ประโยชน์ในรูปแบบที่ 2 หรือการใช้ประโยชน์ทางอ้อม ทั้ง 4 พื้นที่ พบว่ามีเพียงบ้านท่าสนุกเท่านั้น ที่มีการกำหนดกฎ กติกา การใช้ประโยชน์ด้านการประมง เช่น การกำหนดขนาดของปูดำและปูแสมที่สามารถทำประมงได้ แต่ไม่มีการกำหนดชนิดของเครื่องมือประมงที่ห้ามหรืออนุญาต ตลอดจนไม่มีการกำหนดช่วงเวลาที่ยาห้ามและอนุญาตในการทำการประมง และที่สำคัญ คือ ขาดการบังคับใช้ที่เข้มงวด ซึ่งแตกต่างกับการจัดการป่าชายเลนในพื้นที่อื่นๆ ของประเทศไทย เช่น การจัดการป่าชายเลนบ้านเป็ดใน จังหวัดตราด ที่มีการกำหนดกฎ กติกาใช้ประโยชน์ด้านการประมงอย่างชัดเจน เช่น ห้ามจับสัตว์น้ำที่มีขนาดเล็ก กำหนดช่วงเวลาห้ามและอนุญาตทำประมง เป็นต้น ทั้งยังมีการตรวจสอบ ควบคุมอย่างเข้มงวดจริงจัง (ระวี ถาวร และคณะ 2544) การที่ชุมชนในพื้นที่วิจัยยังไม่สามารถยกระดับการจัดการการทำประมงในป่าชายเลนได้นั้น เนื่องจากทรัพยากรประมงมีความซับซ้อน และมีผู้เกี่ยวข้องจำนวนมาก ทั้งการบังคับใช้กฎ และกติกา ย่อมส่งผลกระทบต่อสมาชิกในชุมชน ประกอบกับแกนนำส่วนใหญ่ไม่ได้ทำอาชีพประมงที่บ้านอีกแล้ว จึงอาจจะละเลยปัญหาไป

ในกรณีของการใช้ประโยชน์โดยตรงจากไม้ป่าชายเลนนั้น จากข้อมูลการสัมภาษณ์ และตรวจสอบบัญชีขอใช้ไม้ของทุกชุมชนพบว่าเกือบทุกชุมชนมีการใช้ประโยชน์โดยตรงจากไม้หรือพืชป่าชายเลนน้อยมาก เกือบทุกชุมชนมีการขออนุญาตใช้ไม้เพียง 1-2 รายต่อปี หรือ มีเพียง 1-2 รายต่อ 1-2 ปีเท่านั้น ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป การสร้างบ้านเรือนมักใช้วัสดุตามท้องตลาดเป็นส่วนใหญ่ ทำให้มีการใช้ไม้ในการก่อสร้างน้อยลง และในแต่ละพื้นที่ไม่มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคและทำการเกษตรที่ต้องใช้ไม้ในการก่อสร้างโรงเรือนมากนัก ในขณะเดียวกันเครื่องมือประมงที่ใช้ก็พึ่งพาวัสดุที่สามารถหาซื้อได้ตามท้องตลาดมากกว่าการใช้ไม้ตามธรรมชาติ ยกเว้นการใช้ประโยชน์จากต้นจากเท่านั้นที่ยังคงมีการใช้กันอย่างแพร่หลาย เมื่อมีการใช้ประโยชน์โดยตรงจากป่าชายเลนน้อยลง ทำให้ภัยคุกคามจากชุมชนที่มีต่อป่าชายเลนก็ลดลงไปด้วย ทำให้ป่าชายเลนใน 4 พื้นที่นั้น มีโอกาสที่จะมีความยั่งยืนมากขึ้น

ส่วนกรณีของการใช้ประโยชน์โดยอ้อม ผู้วิจัยขอเสนอแนะว่า แต่ละพื้นที่ควรมีการยกระดับการบริหารจัดการให้มากขึ้น ควรมีการกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ทางอ้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการทำประมง ที่ควรมีการกำหนดขนาดและประเภทของสัตว์น้ำที่อนุญาตให้ทำการประมง ควรมีการกำหนดช่วงเวลาและเครื่องมือที่ห้ามและอนุญาตให้ใช้ เป็นต้น มิฉะนั้นอาจทำให้

ทรัพยากรประมงในพื้นที่ป่าชายเลนลดลงจนสูญพันธุ์ได้ เช่นกรณีของปูดำและปูแสมที่บ้านกลางที่มีการจับกันมาก ทำให้มีจำนวนและขนาดที่ลดลง จนบางวันชาวประมงแทบไม่สามารถจับปูทั้งสองประเภทได้ และมีแนวโน้มว่าจะทำประมงสัตว์น้ำทั้งสองนี้ได้น้อยลงจนอาจสูญพันธุ์ได้ (ซูโอะวาหะรักษ์ (สัมภาษณ์), 4 กุมภาพันธ์ 2557)

5.11 บทบาทขององค์กรที่เป็นสะพานเชื่อมและหน่วยงานสนับสนุน

ในการทำงานของเครือข่ายชุมชนทั้ง 4 พื้นที่ เพื่อฟื้นฟู อนุรักษ์และบริหารจัดการป่าชายเลนนั้น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้แต่ละพื้นที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน คือ บทบาทขององค์กรพี่เลี้ยงในฐานะองค์กรสะพานเชื่อม ซึ่งมีตั้งแต่การจุดประกายความคิดในการทำงาน ผลักดันและขับเคลื่อนการทำงาน เป็นผู้สนับสนุนทางการเงินหรือประสานงานกับแหล่งทุน การสนับสนุนด้านข้อมูล ความรู้ การฝึกอบรม ตลอดจนเป็นผู้ประสานงานกับองค์กรภายนอก ในระยะที่ชุมชนยังไม่เข้มแข็ง ทั้งนี้ องค์กรพี่เลี้ยงในแต่ละพื้นที่ มีดังนี้

1) บ้านป่าคอก องค์กรพี่เลี้ยงที่ทำงานร่วมกับชุมชนบ้านป่าคอก แบ่งเป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรกนับตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2535 ถึง พ.ศ. 2549 องค์กรพี่เลี้ยงได้แก่ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ และระยะที่ 2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2549 ถึงปัจจุบัน องค์กรพี่เลี้ยง ได้แก่องค์กรความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน แต่ทั้งนี้การทำงานของทั้งสององค์กรมีผู้ประสานงานคนเดียวกัน คือ นายธนู แบนเนียร โดยในระยะแรกทำงานในฐานะเจ้าหน้าที่ภาคสนามของมูลนิธิคุ้มครองฯ ก่อนที่ต่อมาได้จัดตั้งองค์กรของตนเองและทำงานในฐานะผู้อำนวยการขององค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน

2) บ้านกลาง องค์กรพี่เลี้ยงที่ทำงานร่วมกับชุมชนบ้านกลาง ได้แก่ มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม โดยเข้าไปทำงานในพื้นที่ตั้งแต่ พ.ศ. 2535 ก่อนที่มูลนิธิ จะหยุดการสนับสนุนการทำงานในช่วงปี พ.ศ. 2550 แต่ในระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2547 ถึง พ.ศ. 2549 มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ ได้เข้ามาเป็นองค์กรพี่เลี้ยงในช่วงสั้นๆ ระหว่างการทำงานในโครงการ CHARM ปัจจุบันไม่มีองค์กรพี่เลี้ยงหลักในการทำงานแล้ว การประสานงาน การจัดการและการดำเนินการเกี่ยวกับการบริหารจัดการป่าชายเลนเป็นบทบาทของแกนนำในพื้นที่เป็นหลัก ถือเป็นพัฒนาการที่สำคัญของชุมชนที่สามารถทำงานโดยไม่พึ่งพาองค์กรพี่เลี้ยงอย่างแต่ก่อน

3) บ้านท่าสนุก องค์กรพี่เลี้ยงที่ทำงานร่วมกับชุมชนบ้านท่าสนุก มีลักษณะเดียวกับบ้านป่าคอก คือ มีองค์กรพี่เลี้ยงเข้ามาสนับสนุนการทำงาน 2 องค์กรใน 2 ช่วงเวลา คือ ระยะแรกนับตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 องค์กรพี่เลี้ยงได้แก่ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ และระยะที่ 2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2549 ถึงปัจจุบัน องค์กรพี่เลี้ยง ได้แก่องค์กรความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน และทั้งสององค์กรมีผู้ประสานงานคนเดียวกัน คือ นายธนู แบนเนียร เช่นเดียวกับบ้านป่าคอก

4) บ้านทุ่งตะเชะ มีองค์กรพี่เลี้ยงที่ทำงานร่วมกับชุมชนมายาวนานเพียงองค์กรเดียว ตั้งแต่ พ.ศ. 2536 คือ สมาคมหยาดฝน (ปัจจุบันจดทะเบียนเป็นมูลนิธิหยาดฝน) แต่อย่างไรก็ตามในช่วงประมาณ พ.ศ. 2536 ถึง พ.ศ. 2540 มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมได้ส่งเจ้าหน้าที่มาสมทบเพื่อ

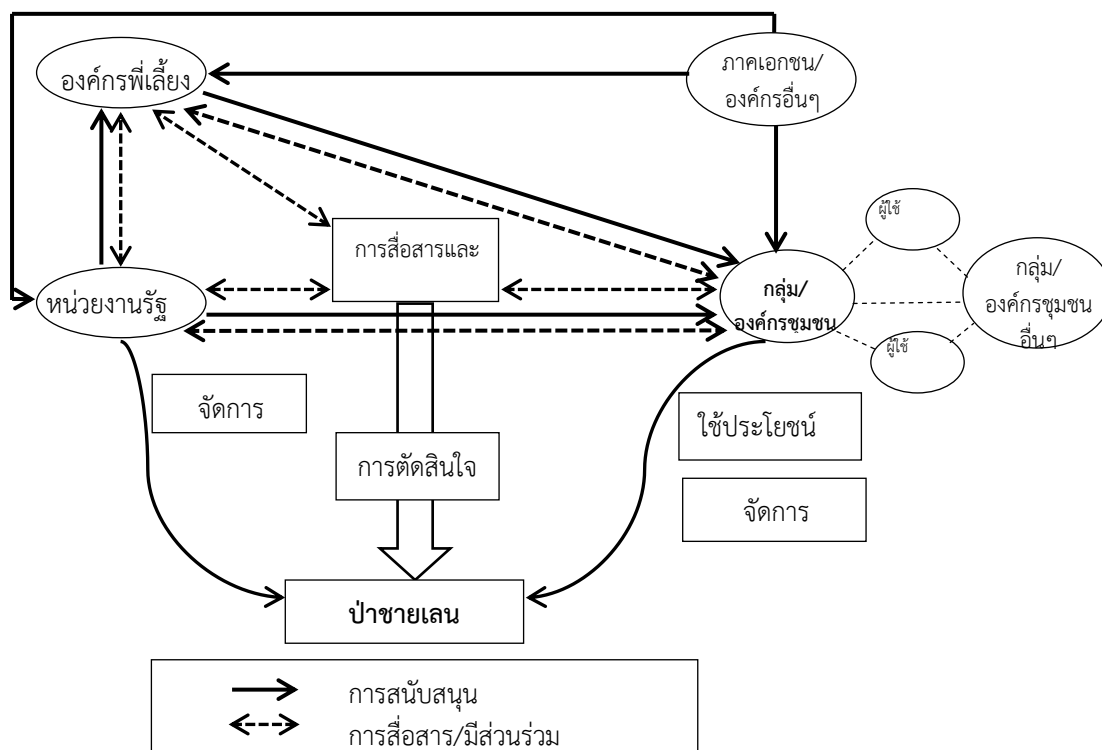
ช่วยงานของสมาคมหยาดฝนเป็นช่วงเวลาสั้นๆ แต่บทบาทหลักส่วนใหญ่เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างสมาคมหยาดฝนกับชุมชน

ส่วนองค์กรสนับสนุนในแต่ละพื้นที่มีลักษณะคล้ายๆ กัน คือ มีพลวัตไปตามช่วงเวลาและปรากฏการณ์ เช่น กรณีของบ้านป่าคอก ในช่วงแรกๆ หน่วยงานที่สนับสนุนได้แก่ กรมประมงและกรมป่าไม้ เนื่องจากเป็นช่วงที่มีปัญหาเกี่ยวกับเรืออวนลาก อวนรุน และปัญหาเกี่ยวกับป่าชายเลน ก่อนที่ต่อมากจะมีการจัดตั้งกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง มีการโอนงานด้านทรัพยากรทางทะเลและป่าชายเลนมาอยู่กับกรมนี้ ใน พ.ศ. 2545 ดังนั้นในช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2549 ถึงปัจจุบันกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจึงเข้ามาสนับสนุนการทำงานกับชุมชนจนถึงปัจจุบัน หน่วยงานสำคัญที่เข้ามาทำงานกับชุมชนในช่วงปัจจุบันได้แก่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าคอก ในขณะที่เดียวกันยังมีหน่วยงานอื่นๆ ที่ไม่ได้มีการสนับสนุนการทำงานของชุมชนอย่างต่อเนื่อง แต่สนับสนุนทำงานตามภารกิจของหน่วยงานตน เช่น จังหวัดภูเก็ต มหาวิทยาลัยทั้งในและนอกพื้นที่ ตลอดจนภาคเอกชนต่างๆ ส่วนพื้นที่อื่นๆ ก็มีหน่วยงานสนับสนุนต่างๆ ในลักษณะเดียวกันกับพื้นที่บ้านป่าคอก คือ หน่วยงานที่ทำงานสนับสนุนเป็นหลักในปัจจุบันได้แก่ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งกับองค์การบริหารส่วนตำบลในแต่ละพื้นที่ ส่วนหน่วยงานอื่นๆ นั้น เป็นการสนับสนุนการทำงานตามวาระหรือนโยบายการทำงานขององค์กร เช่น จังหวัดต่างๆ มหาวิทยาลัยในแต่ละพื้นที่ ตลอดจนองค์กรภาคเอกชนที่มักทำกิจกรรมเพื่อสังคม (Corporate social responsibility: CSR) ในวาระสำคัญต่างๆ โดยได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับองค์กรสะพานเชื่อมและหน่วยงานสนับสนุนต่างๆ ดังตารางที่ 16

ตารางที่ 16 องค์กรสะพานเชื่อมและหน่วยงานสนับสนุน

พื้นที่	องค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม	หน่วยงานสนับสนุน
บ้านป่าคอก	มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์และองค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน	กรมป่าไม้ กรมประมง กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จังหวัดภูเก็ต อบต.ป่าคอก มหาวิทยาลัยและภาคเอกชน
บ้านกลาง	มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมและ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์	กรมป่าไม้ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จังหวัดพังงา และภาคเอกชน
บ้านท่าสนุก	องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน	กรมป่าไม้ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จังหวัดพังงา อบต.มะรุ่ย และภาคเอกชน
บ้านทุ่งตะเซะ	สมาคมหยาดฝน	กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง อบต.ทุ่งกระบือ จังหวัดตรัง มหาวิทยาลัย และภาคเอกชน

จากข้อมูลและตารางข้างต้นสามารถอธิบายการทำงานร่วมกับชุมชนและการสนับสนุนต่างๆ ได้ดังภาพที่ 14

ภาพที่ 14 กรอบแนวคิดในการทำงานของชุมชนกับองค์กรภายนอก

5.12 ทุนในการดำเนินงาน

เนื่องจากการดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชนนั้น ปัจจัยด้านทุนในการดำเนินงานเป็นปัจจัยสำคัญที่ชุมชนต้องมีและใช้ในการจัดกิจกรรมต่างๆ ทุนที่ชุมชนมีและใช้ในการจัดการป่าชายเลนนั้น ปรากฏอยู่ในหลายลักษณะ หลายรูปแบบ ทั้งนี้ในงานวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์ทุนในการดำเนินงานของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน โดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องการทำมาหากิน (Livelihoods Approach) ของ Department for International Development : DFID (1999) อ้างถึงใน เยาวนิจ กิตติธรรกุล และคณะ (2557) เพื่อค้นหาศักยภาพของชุมชนผ่านการวิเคราะห์ทุน 5 ด้าน ดังตารางที่ 17- 20

ตารางที่ 17 ทูน่าด้านในการดำเนินงานของชุมชนบ้านป่าคลอก

ด้าน	ทุน
ทุนมนุษย์	1. ความรู้และประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การรวมกลุ่ม, การจัดการป่าชายเลน, การจัดการทรัพยากรประมง, การจัดการความขัดแย้ง, ข้อกฎหมาย เป็นต้น 2. ความรู้และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
ทุนทางสังคม	1. องค์กรชุมชน ประกอบด้วย กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน ธนาคารข้าวสาร กลุ่มเครื่องมือประมง กลุ่มเยาวชน 2. หน่วยงานสนับสนุน เช่น องค์กรพี่เลี้ยง หน่วยงานราชการ (องค์การบริหารส่วนตำบล, สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 16, ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลฯ ที่ 5 และจังหวัดภูเก็ต) 3. เครือข่ายการทำงาน เช่น เครือข่ายโรงเรียน, เครือข่ายมหาวิทยาลัย, เครือข่ายบริษัทเอกชน, เครือข่ายป่าชายเลนชุมชนจังหวัด/ภาค/ประเทศ, เครือข่ายชุมชนชายฝั่ง
ทุนธรรมชาติ	1. ป่าชายเลนที่สมบูรณ์ 2. ทรัพยากรประมง 3. แหล่งหญ้าทะเล 4. พื้นที่เกษตร เช่น สวนยางพารา
ทุนกายภาพ	1. ทางเดินศึกษาธรรมชาติ 2. ป้ายบอกแนวเขตป่าชายเลน 3. ที่ทำการกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรบ้านป่าคลอก
ทุนเงินตรา	1. ทุนสนับสนุนจาก อบต. 2. ทุนสนับสนุนจากองค์กรพี่เลี้ยง 3. ทุนสนับสนุนจากบริษัทเอกชน 4. ทุนสนับสนุนจากเครือข่ายมหาวิทยาลัย 5. ทุนสนับสนุนจากเครือข่ายหน่วยงานราชการ 6. ทุนสนับสนุนจากการขึ้นทะเบียนป่าชายเลน 7. ทุนจากการระดมทุนของชุมชน

ตารางที่ 18 ทูน่าด้านในการดำเนินงานของชุมชนบ้านกลาง

ด้าน	ทุน
ทุนมนุษย์	1. ความรู้และประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การรวมกลุ่ม, การจัดการป่าชายเลน, การจัดการความขัดแย้ง, ข้อกฎหมาย เป็นต้น 2. ความรู้และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
ทุนทางสังคม	1. องค์กรชุมชนในพื้นที่ เช่น กลุ่มออมทรัพย์, กลุ่มเครื่องมือประมง 2. หน่วยงานสนับสนุน เช่น องค์กรพี่เลี้ยง, หน่วยงานราชการ (องค์การบริหารส่วนตำบล, สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 18, ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลฯ ที่ 5, จังหวัดภูเก็ต) 2. เครือข่ายในการทำงาน เช่น เครือข่ายบริษัทเอกชน, เครือข่ายป่าชายเลนชุมชนจังหวัด/ภาค/ประเทศ, เครือข่ายชุมชนชายฝั่ง
ทุนธรรมชาติ	1. ป่าชายเลนที่สมบูรณ์ 2. ทรัพยากรประมง 3. คลองพังงา/อ่าวพังงา
ทุนกายภาพ	1. ป้ายบอกแนวเขตป่าชายเลน 2. ทางเดินศึกษาธรรมชาติ 3. ศูนย์การเรียนรู้ป่าชายเลน
ทุนเงินตรา	1. ทุนสนับสนุนจาก อบต. 2. ทุนสนับสนุนจากองค์กรพี่เลี้ยง 3. ทุนสนับสนุนจากบริษัทเอกชน 4. ทุนสนับสนุนจากเครือข่ายมหาวิทยาลัย 5. ทุนสนับสนุนจากเครือข่ายหน่วยงานราชการ 6. ทุนสนับสนุนจากการขึ้นทะเบียนป่าชายเลน 7. ทุนจากการระดมทุนของชุมชน

ตารางที่ 19 ทูน่าด้านในการดำเนินงานของชุมชนบ้านท่าสนุก

ด้าน	ทุน
ทุนมนุษย์	1. ความรู้และประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การรวมกลุ่ม, การจัดการป่าชายเลน, การจัดการดอนหอย, การจัดการความขัดแย้ง, ข้อกฎหมาย, เป็นต้น 2. ความรู้และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
ทุนทางสังคม	1. กลุ่มองค์กรชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์, กลุ่มสตรี, กลุ่มอนุรักษ์ 2. หน่วยงานสนับสนุน เช่น องค์กรพี่เลี้ยง หน่วยงานราชการ (องค์การบริหารส่วนตำบล, สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 18, ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลฯ ที่ 5, อำเภอทับปุด, จังหวัดพังงา) 2. เครือข่ายการทำงาน ประกอบด้วย เครือข่ายป่าชายเลนชุมชนจังหวัด/ภาค/ประเทศ, เครือข่ายชุมชนชายฝั่ง, เครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำมะรุ่ย
ทุนธรรมชาติ	1. ป่าชายเลนที่สมบูรณ์ 2. ทรัพยากรประมง 3. ดอนหอยตลับ 4. คลองมะรุ่ย/อ่าวพังงา
ทุนกายภาพ	1. ป้ายบอกแนวเขตป่าชายเลน 2. ทางเดินศึกษาธรรมชาติ 3. ศูนย์การเรียนรู้ป่าชายเลน
ทุนเงินตรา	1. ทุนสนับสนุนจากองค์กรพี่เลี้ยง 2. ทุนสนับสนุนจากเครือข่ายหน่วยงานราชการ 3. ทุนสนับสนุนจากการขึ้นทะเบียนป่าชายเลน 4. ทุนจากการระดมทุนของชุมชน

ตารางที่ 20 ทู่นห้าด้านในการดำเนินงานของชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ

ด้าน	ทุน
ทุนมนุษย์	1. ความรู้และประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การรวมกลุ่ม, การจัดการป่าชายเลน, การจัดการป่าจาก, การจัดการดอนหอย, การจัดการความขัดแย้ง, ข้อกฎหมาย 2. ความรู้และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
ทุนทางสังคม	1. หน่วยงานสนับสนุน เช่น องค์กรพีเลียง, หน่วยงานราชการ (องค์การบริหารส่วนตำบล, อำเภอย่านตาขาว/อำเภอกันตัง/อำเภอปะเหลียน, จังหวัดตรัง, สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 32) 2. องค์กรชุมชนในพื้นที่ เช่น กลุ่มอนุรักษ์หอยปะ, กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน 3. เครือข่ายการทำงานของชุมชน เช่น เครือข่ายโรงเรียน, เครือข่ายมหาวิทยาลัย, เครือข่ายบริษัทเอกชน, เครือข่ายป่าชายเลนชุมชนระดับจังหวัด/ภาค/ประเทศ, เครือข่ายชุมชนชายฝั่ง, เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำปะเหลียน
ทุนธรรมชาติ	1. ป่าชายเลนที่สมบูรณ์ 2. ป่าจากที่สมบูรณ์ 3. แหล่งหอยปะขนาดใหญ่ 4. ทรัพยากรประมง 5. พื้นที่เกษตร เช่น สวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน 6. แม่น้ำปะเหลียน
ทุนกายภาพ	1. ป้ายบอกเขตป่าชายเลน 2. ป้ายความรู้ในป่าชายเลน 3. ศาลาเรียนรู้/เฝ้าระวังป่าชายเลน 4. ทางเดินศึกษาธรรมชาติ
ทุนเงินตรา	1. ทุนสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล 2. ทุนสนับสนุนจากองค์กรพีเลียง 3. ทุนสนับสนุนจากบริษัทเอกชน 4. ทุนสนับสนุนจากเครือข่ายมหาวิทยาลัย 5. ทุนสนับสนุนจากเครือข่ายหน่วยงานราชการ 6. ทุนจากการระดมทุนของชุมชน

จากตารางเกี่ยวกับทุนด้านการดำเนินงานของชุมชนในการบริหารจัดการป่าชายเลนสามารถสรุปได้ว่า

ในแต่ละชุมชนมีทุนมนุษย์ที่เหมือนกัน คือ (1) ทุนด้านความรู้และประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแกนนำและสมาชิกที่เกี่ยวข้อง เช่น การรวมกลุ่ม การจัดการป่าชายเลน การจัดการความขัดแย้ง และข้อกฎหมาย เป็นต้น และ (2) ทุนด้านจิตสำนึกในการอนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติของแกนนำและสมาชิกที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เป็นทุนที่สำคัญที่ทำให้เกิดการลุกขึ้นสู้ และปกป้องปาชายเลนในช่วงแรกของแต่ละชุมชน ทั้งยังเป็นทุนที่ทำให้กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องยังคงยืนหยัดทำงานเพื่อปกป้อง และอนุรักษ์ปาชายเลนมาจนถึงปัจจุบัน

ทุนมนุษย์เป็นทุนที่สำคัญในการบริหารจัดการปาชายเลนของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทุนจากบทบาทของแกนนำ ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อองค์กรชุมชนในการจัดการปาชายเลน ที่พบว่าแกนนำหลักในแต่ละพื้นที่นั้น ปัจจุบันเหลือคนทำงานเพียง 3-5 คนเท่านั้น แต่การที่แกนนำเหล่านี้ยังคงมีบทบาทในการทำงาน และขับเคลื่อนการทำงานได้นั้น เนื่องมาจากการสั่งสมประสบการณ์และความรู้มาหลายสิบปี ทั้งจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์การทำงานร่วมกับองค์กรพี่เลี้ยง ทั้งผ่านการฝึกอบรมกับหน่วยงานภายนอกต่างๆ ผ่านการเรียนรู้จากการศึกษาดูงาน ผ่านประสบการณ์การต่อรองเชิงนโยบายกับรัฐ ฯลฯ ทำให้แกนนำในแต่ละพื้นที่มีศักยภาพส่วนตัวสูงขึ้น ทั้งด้านความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการองค์กร การบริหารจัดการปาชายเลน ความรู้เกี่ยวกับข้อกฎหมาย ตลอดจนศักยภาพในการสร้างเครือข่ายของชุมชน เป็นต้น

เมื่อแกนนำมีความรู้และประสบการณ์มากขึ้น ก็มีการถ่ายทอดความรู้เหล่านี้ไปยังสมาชิกในเครือข่ายจึงทำให้สมาชิกบางส่วนมีความรู้ ประสบการณ์และศักยภาพสูงไปด้วย ปัจจัยด้านทุนมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนจากความรู้ ประสบการณ์ และบทบาทของแกนนำจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถนำไปใช้ในการแสวงหาทุนด้านอื่นๆ ได้ง่ายขึ้น

ส่วนทุนด้านสังคมของแต่ละพื้นที่ ก็มีลักษณะที่ไม่แตกต่างกันนัก ทุนด้านนี้ของแต่ละชุมชนประกอบด้วย การมีหน่วยงานสนับสนุนต่างๆ เช่น องค์กรพี่เลี้ยง และหน่วยงานราชการ การมีองค์กรชุมชนในพื้นที่ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอนุรักษ์ปาชายเลน เป็นต้น รวมทั้งการที่แต่ละชุมชนมีเครือข่ายการทำงานในระดับต่างๆ เช่น เครือข่ายปาชายเลนชุมชนระดับจังหวัด/ภาค/ประเทศ และเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง เป็นต้น

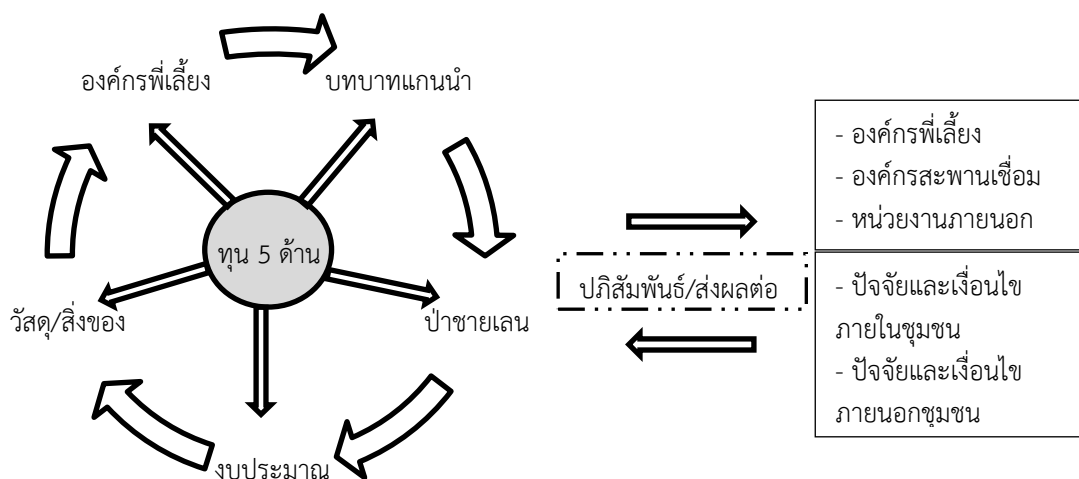
ในขณะที่ทุนประเภทที่ 3 ที่ชุมชนใช้ในการดำเนินงานเกี่ยวกับการบริหารจัดการปาชายเลนได้แก่ ทุนธรรมชาติ ทุนด้านนี้นับเป็นจุดเด่นและจุดสำคัญของแต่ละพื้นที่ เพราะล้วนตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีทุนธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ทั้งสิ้น เช่น ระบบนิเวศปาชายเลน ทรัพยากรประมง แหล่งหญ้าทะเล ระบบนิเวศลุ่มน้ำ ระบบนิเวศระดับอ่าวต่างๆ ฯลฯ

ส่วนทุนอีกด้านที่สำคัญในการทำงานของชุมชนได้แก่ ทุนด้านกายภาพ ทุนด้านนี้เป็นทุนที่ได้จากการสนับสนุนขององค์กรพี่เลี้ยง องค์กรภายนอก และการระดมทุนของแต่ละชุมชน เช่น ศูนย์การเรียนรู้ ป้ายแนวเขต ป้ายความรู้เกี่ยวกับปาชายเลนในบางพื้นที่ และทุนด้านสุดท้ายที่ชุมชนใช้ในการทำงานได้แก่ ทุนเงินตรา เนื่องจากเงินทุนเป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำงานของชุมชนตั้งแต่ยุคเริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน เงินทุนเหล่านี้ใช้จ่ายเพื่อกิจกรรมต่างๆ เช่น การปลูกป่า ค่าเดินทางของแกนนำ การจัดประชุม จัดค่ายเยาวชน ฯลฯ เงินทุนเหล่านี้มาจากสามช่องทางสำคัญ คือ จากองค์กรพี่เลี้ยง จากองค์กรภายนอก และจากการระดมทุนภายในชุมชนเอง

อย่างไรก็ตามแต่ละชุมชนมีช่องทางในการเข้าถึงทุนเงินตราที่ไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับศักยภาพของชุมชน/แกนนำ ศักยภาพในการผลักดันขององค์กรพี่เลี้ยง ตลอดจนปัจจัยด้านที่ตั้งของชุมชนว่าเป็นพื้นที่สำคัญต่อองค์กรภายนอกอย่างไร เช่น เป็นพื้นที่บริการวิชาการของมหาวิทยาลัย เป็นพื้นที่ CSR ของภาคเอกชน เป็นต้น

อนึ่งการพิจารณาทุนแต่ละด้านของแต่ละชุมชนนั้น เป็นการพิจารณาจากข้อมูลที่ปรากฏในช่วง พ.ศ. 2559 เท่านั้น แต่ทุนด้านต่างๆ มีการพลวัตตามพื้นที่ เวลาและสถานการณ์ต่างๆ ทั้งจากภายนอกและภายในชุมชน ดังนั้นทุนแต่ละด้านของแต่ละพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลาจึงอาจแปรผันไปตามเหตุปัจจัยที่ปฏิสัมพันธ์กันในช่วงเวลานั้นๆ

จากข้อมูลของทุนดังกล่าวข้างต้น การดำรงอยู่หรือการสูญสิ้นของทุนแต่ละด้านของแต่ละชุมชนนั้น เป็นปฏิสัมพันธ์กันระหว่างทุนด้วยตนเอง และแปรผันตามปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับปัจจัยอื่นๆ เช่น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรที่เลี้ยงหรือองค์กรสะพานเชื่อม ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ คือ ความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และจิตสำนึกในการจัดการป่าชายเลนของแกนนำและสมาชิกในชุมชน เป็นต้น ในขณะที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรดังกล่าวหรือกับองค์กรภายนอกอื่นๆ ทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงทุนเงินตรา ทุนทางสังคมและทุนกายภาพได้มากขึ้น และเมื่อชุมชนมีทุนเงินตรา ทุนทางสังคม และทุนกายภาพเพิ่มขึ้น ทำให้มีศักยภาพในการจัดการป่าชายเลนมากขึ้น ทำให้สามารถจัดการป่าชายเลนให้ประสบความสำเร็จได้ ในขณะเดียวกันเป็นการส่งเสริมให้ทุนธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้นไปด้วย ดังนั้นการพิจารณาเกี่ยวกับทุน 5 ด้านในการดำเนินงานด้านการจัดการป่าชายเลนจึงต้องคำนึงถึงพลวัต การเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลา ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุนด้วยกัน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอก และปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุนกับปัจจัยและเงื่อนไขทั้งภายในและภายนอกชุมชน ทั้งนี้ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถแสดงได้ผ่านทุนสำคัญๆ ในแต่ละด้าน ดังภาพที่ 15

ภาพที่ 15 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุน ปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ

5.13 ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน

ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการป่าชายเลนทั้ง 4 พื้นที่ จะพิจารณาตามรูปแบบการมีส่วนร่วมของ Arnstein (1969) ที่เรียกว่าบันไดการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งได้จัดลำดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 3 ระดับ 8 ขั้น ตามตารางที่ 21

ตารางที่ 21 ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการป่าชายเลน

ระดับการมีส่วนร่วม	พื้นที่ (พ.ศ. 2559)			
	บ้านป่าคลอก	บ้านกลาง	บ้านท่าสนุก	บ้านทุ่งตะเชะ
การมีส่วนร่วมระดับต้น				
ขั้นที่ 1 ขั้นการชักชวนหรือโฆษณา				
ขั้นที่ 2 ขั้นการบำบัดหรือกล่อมเกลา				
การมีส่วนร่วมระดับกลาง				
ขั้นที่ 3 ขั้นการสื่อสารข้อมูล				
ขั้นที่ 4 ขั้นการปรึกษาหารือ/รับฟังความคิดเห็น				
ขั้นที่ 5 ขั้นการสร้างความร่วมมือหรือรวมชอม/ลดความขัดแย้ง				
การมีส่วนร่วมระดับสูง				
ขั้นที่ 6 ขั้นเป็นหุ้นส่วนกัน				✓
ขั้นที่ 7 ขั้นการมอบอำนาจ	✓	✓	✓	
ขั้นที่ 8 อำนาจเป็นของประชาชน/ประชาชนมีอำนาจเต็ม				

เมื่อพิจารณาตามลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วม การสนับสนุนหรือการส่งเสริมชุมชนในการบริหารจัดการป่าชายเลนของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในปัจจุบัน สามารถสรุปได้ว่าบ้านป่าคลอก บ้านกลาง และบ้านท่าสนุก มีระดับการมีส่วนร่วมกับราชการในการบริหารจัดการในระดับสูง อยู่ในขั้นการมอบอำนาจจากรัฐในการจัดการทรัพยากร โดยพิจารณาจากการรับรองอย่างเป็นทางการตามข้อกฎหมายของหน่วยงานรัฐ ทั้งนี้เนื่องจากว่าทั้ง 3 ชุมชนได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชนของกรมป่าไม้ ซึ่งในเอกสารการขึ้นทะเบียนนั้น กรมป่าไม้ได้รับรองกฎ กติกาการใช้ประโยชน์และแนวทางการบริหารจัดการป่าชายเลนตามความต้องการของชุมชน ทั้งยังสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานให้แก่ชุมชนที่ผ่านการขึ้นทะเบียนป่าชุมชนอีกด้วย ในขณะที่บ้านทุ่งตะเชะนั้น ระดับการมีส่วนร่วมกับราชการในการบริหารจัดการป่าชายเลนอยู่ในระดับสูงเช่นกัน แต่อยู่ในขั้นการเป็นหุ้นส่วนกัน ทั้งนี้เนื่องจากการบริหารจัดการป่าชายเลนของชุมชนนั้น เป็นที่รับรู้และยอมรับของสังคม มีการส่งเสริม สนับสนุนและเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องมานาน แต่เป็นการ

ยอมรับในทางพฤตินัยเท่านั้น ไม่ได้เป็นการยอมรับในทางกฎหมาย จึงยังไม่อาจยกระดับไปสู่ระดับการมีส่วนร่วมที่สูงขึ้นได้ แต่ประเด็นดังกล่าวไม่ได้เกิดจากการที่หน่วยงานราชการไม่ยอมรับให้ชุมชนขึ้นทะเบียนป่าชุมชนตามกฎหมาย แต่เกิดจากแนวคิดของชุมชนและองค์กรที่เลี้ยงที่เชื่อมั่นว่า สิทธิในการบริหารจัดการ ดูแล รักษา ป่าอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ เป็นของชุมชนมาแต่ดั้งเดิม จึงไม่จำเป็นต้องขึ้นทะเบียนตามกฎหมายให้ซ้ำซ้อนกันอีก อีกทั้งยังระแวงว่าถ้ามีการขึ้นทะเบียนป่าชุมชนตามกฎหมาย จะทำให้หน่วยงานราชการสามารถแทรกแซงการทำงานของชุมชน และอาจเกิดปัญหาตามมาได้

ในการพิจารณาระดับการมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้ เป็นการพิจารณาจากเอกสารและข้อมูลการสัมภาษณ์ในช่วง พ.ศ. 2559 จึงเป็นเพียงระดับการมีส่วนร่วมในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น แต่ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนกับหน่วยงานราชการนั้น มีพลวัตเปลี่ยนแปลงตามเวลาและสถานการณ์มาตลอดตั้งแต่เริ่มต้น ทั้งนี้ในช่วงระยะแรกๆ ระดับการมีส่วนร่วมของแต่ละชุมชนอาจอยู่เพียงระดับต้นเท่านั้น แต่เมื่อสถานการณ์เกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลนเปลี่ยนแปลงไป ทั้งโดยการผลักดัน การต่อสู้ และการยืนยันสิทธิของชุมชน รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกที่มีการยอมรับสิทธิชุมชนมากขึ้น ประกอบกับหน่วยงานราชการได้ประจักษ์แก่ตนเองว่าชุมชนสามารถดูแลปกป้อง อนุรักษ์และบริหารจัดการป่าชายเลนได้ และทำที่ของของชุมชนที่มองหน่วยงานราชการเปลี่ยนไปจากการมองว่าเป็นคู่แข่งมาเป็นพันธมิตรในการทำงาน จึงค่อยๆ มีการยกระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนกับหน่วยงานราชการขึ้นเรื่อยมาตามช่วงเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป

5.14 เครือข่ายในการทำงาน

เครือข่ายในการทำงานนับเป็นเครื่องมือสำคัญที่ชุมชนนำมาใช้เพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลนของทั้ง 4 ชุมชน ลักษณะของเครือข่ายในแต่ละพื้นที่ แต่ละช่วงเวลา มีการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันออกไป แต่สามารถสรุปลักษณะของเครือข่ายออกได้เป็น 5 ลักษณะ ได้แก่

1) เครือข่ายในหมู่เครือญาติและเพื่อนสนิท เครือข่ายลักษณะนี้จัดเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ภายใน กลุ่มคนที่เป็นแกนนำหรือคณะทำงาน ที่ทำงานร่วมกันมาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบันในทุกพื้นที่ มีลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นกลุ่มเครือญาติและเพื่อนสนิทในชุมชน

2) เครือข่ายเชิงพื้นที่ เครือข่ายลักษณะนี้ คือ เครือข่ายการทำงานระหว่างกลุ่มหรือองค์กรชุมชนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนเหล่านั้น สามารถแบ่งออกได้ 2 รูปแบบ ได้แก่

- เครือข่ายชุมชนในระบบนิเวศเดียวกัน เช่น บ้านป่าคอกก บ้านกลาง และบ้านท่าสนุก เป็นเครือข่ายการทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่ายชุมชนอ่าวพังงา ซึ่งมีลักษณะปัญหาาร่วมเหมือนกัน ในขณะที่บ้านท่าสนุกอาจมีเครือข่ายระบบนิเวศอื่นในเวลาเดียวกันได้ นั่นคือ เครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำมะรุ่ย หรือบ้านทุ่งตะเซะมีเครือข่ายระบบนิเวศ เป็นเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำปะเหลียน เป็นต้น

- เครือข่ายระดับตำบล/อำเภอหรือจังหวัด เกือบทุกพื้นที่ที่มีเครือข่ายตามธรรมชาติในระดับตำบล/อำเภอหรือจังหวัด เช่น บ้านกลาง ทำงานร่วมกับเครือข่ายป่าชายเลนตำบลบางเตย

จังหวัดพังงา บ้านท่าสนุกทำงานร่วมกับเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งตำบลมะรุ่ย และทำงานร่วมกับเครือข่ายป่าไม้อำเภอทับปุด ในขณะที่บ้านป่าคโลกก็เป็นแกนนำในเครือข่ายป่าชายเลนตำบลป่าคโลกซึ่งประกอบด้วย บ้านป่าคโลก บ้านบางโรง บ้านผักฉืด และบ้านบางลา เป็นต้น ในขณะที่บ้านทุ่งตะเซาะก็เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายป่าชายเลนจังหวัดตรัง

3) เครือข่ายเชิงประเด็น เครือข่ายในลักษณะนี้เป็นเครือข่ายที่แต่ละชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในเชิงประเด็นปัญหาที่ตนเผชิญ ในบางช่วงเวลา เมื่อปัญหาได้รับการแก้ไข หรือคลี่คลายก็มีการสลายเครือข่ายไปในที่สุด เช่น ครั้งหนึ่งบ้านป่าคโลก บ้านกลางและบ้านท่าสนุก เข้าร่วมกับสมัชชาชาวประมงพื้นบ้านอันดามันและสมัชชาคนจน เนื่องจากต้องการผลักดันให้รัฐแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับอวนลาก อวนรุนในเขตพื้นที่ของตน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอ่าวพังงา โดยพยายามให้กรมประมงขยายเขตอ่าวพังงาออกไปตามความต้องการของชุมชน เมื่อกรมประมงยอมรับให้มีการขยายเขตอ่าวพังงาในปี พ.ศ. 2541 เครือข่ายนี้ก็สลายตัวไป ทั้งนี้เครือข่ายในลักษณะนี้อาจจะเกิดขึ้นได้อีก เมื่อแต่ละชุมชนมีปัญหาใหม่ให้เผชิญร่วมกัน

4) เครือข่ายอย่างเป็นทางการ เครือข่ายลักษณะนี้เป็นไปในลักษณะของเครือข่ายจัดตั้งที่ชุมชน เข้าไปร่วมทั้งโดยการโน้มน้าวของหน่วยงานราชการและโดยความสมัครใจของชุมชนเอง เครือข่ายลักษณะนี้มักมีการขึ้นทะเบียนอย่างเป็นทางการหรืออย่างเป็นทางการ เช่น เครือข่ายป่าชุมชนและเครือข่ายราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) ของกรมป่าไม้ เครือข่ายชุมชนชายฝั่ง และเครือข่ายราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ทะเลและชายฝั่ง (รสทช.) ของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน (ทสม.) ของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ทุกชุมชนในพื้นที่วิจัยล้วนเข้าร่วมเป็นเครือข่ายข้างต้นทั้งสิ้น บางชุมชนอาจเข้าร่วม 1-2 เครือข่าย และบางชุมชนอาจเข้าร่วมครบทุกเครือข่าย

5) เครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ เครือข่ายลักษณะนี้เป็นเครือข่ายที่แต่ละชุมชนเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆ เช่น การเป็นแหล่งศึกษาวิจัย เป็นพื้นที่ศึกษาดูงาน เป็นพื้นที่ฝึกงานของนักศึกษาหรืออาสาสมัครต่างๆ เป็นพื้นที่ CSR ของบริษัทเอกชน เป็นต้น การเข้าร่วมเครือข่ายในลักษณะนี้ เกิดขึ้นได้ในหลายรูปแบบ ทั้งผ่านการประสานงานขององค์กรพี่เลี้ยง หรือการติดต่อจากภายนอกสู่ชุมชนโดยตรง เครือข่ายลักษณะนี้ เช่น เครือข่ายมหาวิทยาลัย เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน และเครือข่ายบริษัทเอกชน เป็นต้น

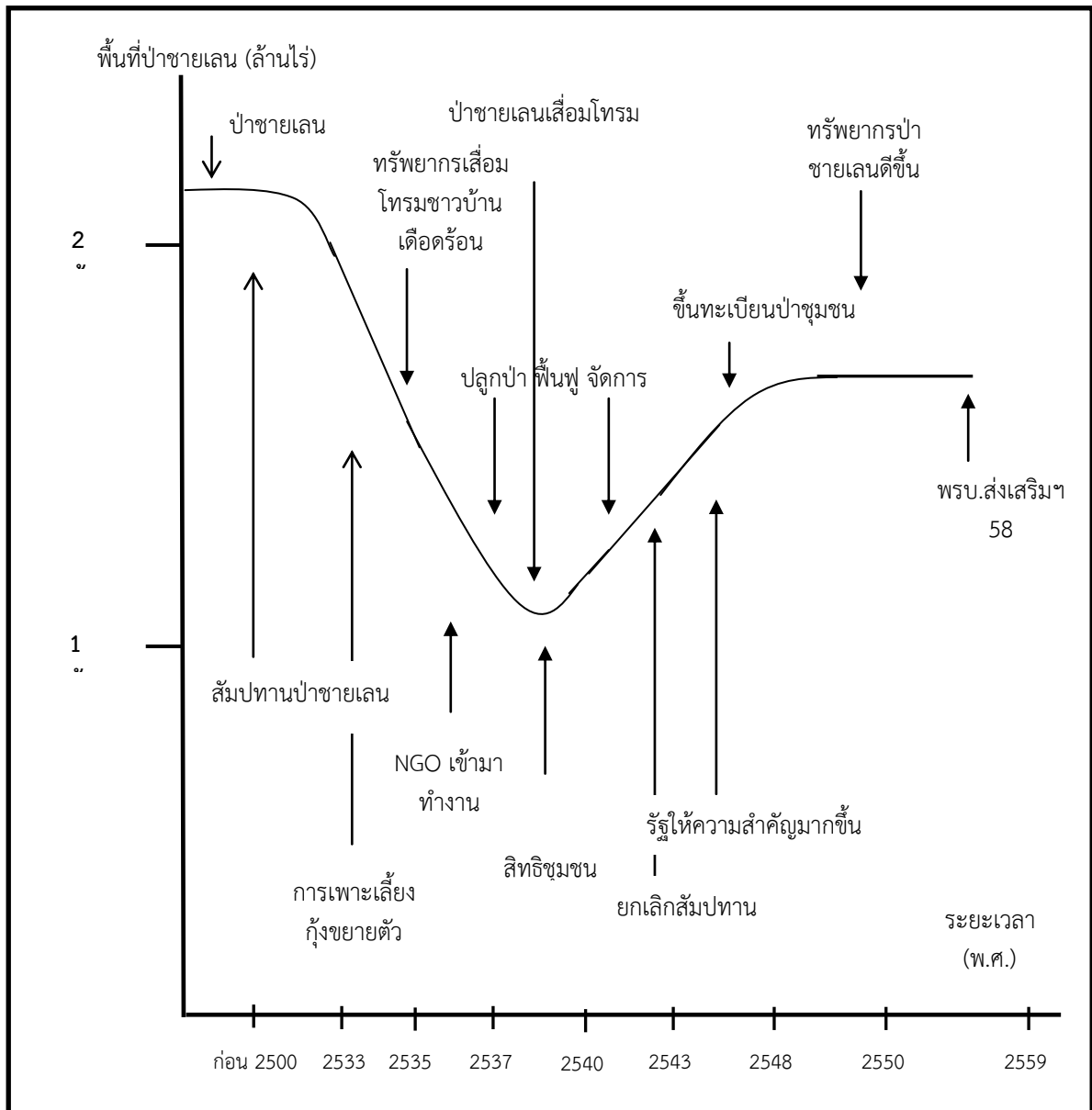
จากประเด็นข้างต้นจะพบว่า แม้แต่ละพื้นที่จะมีลักษณะของเครือข่ายดังที่กล่าวไว้ แต่ลักษณะของเครือข่ายที่ว่ามีไม่มีความตายตัว บางชุมชนและบางช่วงเวลา อาจมีความเป็นเครือข่ายครบทุกลักษณะ แต่บางชุมชนและบางเวลาอาจจะมีเพียงบางลักษณะเครือข่าย เพราะการเข้าร่วมเครือข่ายของชุมชนจะเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัย ตัวแปร และเงื่อนไขต่างๆ ที่ชุมชนพบเจอตามสถานการณ์ต่างๆ ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน แต่ถ้าพิจารณาจากปรากฏการณ์ของปัญหาใหม่ๆ ที่ชุมชนกำลังเผชิญ เช่น ปัญหาน้ำเสียจากต้นน้ำหรือพื้นที่ข้างเคียง ที่บ้านกลาง และทุ่งตะเซาะ ปัญหาตะกอนดินจากต้นน้ำห้วยป่าชายเลนที่บ้านท่าสนุก ปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ จนทำให้เกิดน้ำท่วมในระดับลุ่มน้ำ ส่งผลกระทบต่อป่าชายเลนที่บ้านทุ่งตะเซาะ จะพบว่าปัญหาหลักลักษณะนี้เป็นปัญหาในเชิงภูมิวิเวศ ดังนั้น การแก้ไขปัญหาในอนาคตชุมชน หรือหน่วยงานที่

เกี่ยวข้องจำเป็นต้องสร้างเครือข่ายเชิงภูมิวิเวศให้เข้มแข็ง เพื่อจะได้ผลักดันให้การแก้ไขปัญหาเป็นเรื่องของชุมชนในภูมิวิเวศเดียวกัน

เกี่ยวกับประเด็นนี้ชุมชนในอ่าวพังงา เคยจัดตั้งเครือข่ายเชิงภูมิวิเวศของตนเองมาแล้ว เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2535-2541 โดยกรณีนี้เกิดขึ้น เมื่อชุมชนในพื้นที่วิจัย เช่น บ้านป่าคลอก บ้านกลาง และบ้านท่าสนุก ได้เข้าร่วมกับชุมชนอื่นๆ ในอ่าวพังงา เช่น เกาะยวน้อย เกาะยวใหญ่ ตำบลคลองเคียน ตำบลแหลมสัก บ้านเกาะปู ตลอดจนชุมชนอื่นๆ ในอ่าวพังงา ในนามสมัชชาชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน เพื่อผลักดันให้กรมประมงขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก และอวนรุน ในอ่าวพังงา ออกไปตามความต้องการของตนเอง ตั้งแต่ พ.ศ. 2535 จนประสบความสำเร็จในปี พ.ศ. 2541 (รายละเอียดในบทที่ 4 ตอนที่ 2) แต่เมื่อปัญหาของแต่ละชุมชนได้รับการแก้ไขแล้ว เครือข่ายนี้ก็กลับไม่ได้รับการยกระดับจากชุมชน องค์กรพี่เลี้ยง ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ให้เป็นเครือข่ายเชิงสถาบัน จึงทำให้เครือข่ายนี้ได้สลายตัวไปในที่สุด ประเด็นของความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายเชิงภูมิวิเวศนี้ สอดคล้องกับข้อเสนอของ Ferrol-Schulte et al. (2013) ซึ่งเสนอไว้ว่า การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งนั้น ไม่สามารถแก้ไขปัญหาเชิงระบบได้ เนื่องจากระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่ง มีทั้งความซับซ้อนของระบบนิเวศ และความซับซ้อนของระบบสังคมที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น การแก้ไขปัญหาในเชิงระบบภูมิวิเวศ ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันของชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในระบบสังคมที่สังกัดในระบบนิเวศเดียวกัน จึงเป็นหลักการสำคัญในอนาคต โดย Ferrol-Schulte et al. เรียกการจัดการในรูปแบบนี้ว่า “ระบบการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่อิงอยู่บนฐานของระบบนิเวศ-สังคม” (Coastal and Marine Social-Ecological Systems: CM-SEs)

5.15 สถานการณ์ปัจจุบัน (พ.ศ. 2559)

เมื่อภัยคุกคามต่างๆ ลดลงหรือปัญหาบางอย่างหายไป ประกอบกับความเอาใจจริงเอาใจในการปกป้อง พื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลนของแกนนำและคนในชุมชน (รายละเอียดในหัวข้อปัจจัยที่เกี่ยวกับการดำเนินงาน) สถานการณ์การบริหารจัดการป่าชายเลนในทุกพื้นที่ จึงนับว่าอยู่ในสถานะที่มีความมั่นคง และมีแนวโน้มว่าจะมีความยั่งยืนเป็นอย่างมาก นอกจากบางพื้นที่ที่ยังมีปัญหาเก่าๆ หรือมีความขัดแย้งเล็กๆ น้อยๆ บ้าง เช่น กรณีของบ้านป่าคลอกที่มีคนในชุมชนบุกรุกพื้นที่เพื่อสร้างบ้านในป่าชายเลน กรณีนี้ชุมชนไม่สามารถจัดการได้เนื่องจากเป็นบุคคลในชุมชนและเป็นกรณีที่อยู่อาศัยมาก่อนการประกาศเขตป่าชุมชน จึงได้รับการผ่อนปรนให้อาศัยอยู่ในป่าชายเลนได้ ภายใต้ข้อตกลงว่าจะไม่บุกรุกพื้นที่เพิ่มเติมมากกว่าที่ได้ปลูกสร้างโรงเรือนไว้แล้ว และบางพื้นที่ที่มีผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาของรัฐในระดับพื้นที่ เช่น การขุดลอกร่องน้ำปากคลองพังงา บริเวณบ้านกลาง แล้วนำตะกอนดินจากการขุดลอกไปทิ้งในป่าชายเลน ทำให้ป่าชายเลนชุมชนยืนต้นตายหลายไร่ ปัจจุบันปัญหานี้ยังไม่สามารถหาผู้รับผิดชอบได้ ส่วนทิศทางในอนาคตทั้ง 4 พื้นที่พยายามยกระดับการใช้ประโยชน์ป่าชายเลนเพื่อการท่องเที่ยวมากขึ้น จากสถานการณ์ข้างต้น สามารถแสดงพัฒนาการในการจัดการปัญหาป่าชายเลนได้ ดังภาพที่ 16

ภาพที่ 16 แสดงพัฒนาการต่างๆเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลน

5.16 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอาจแบ่งได้เป็น 2 ระยะ ได้แก่

1) ช่วงเริ่มต้น (พ.ศ. 2533 – พ.ศ. 2543) ในช่วงระยะเริ่มต้นของแต่ละพื้นที่นับเป็นการต่อสู้ที่หนักหน่วง แต่ลักษณะปัญหาที่สำคัญๆ ของทุกพื้นที่แทบไม่แตกต่างกันมากนัก ปัญหาดังกล่าวประกอบด้วย การมีอำนาจเหนือพื้นที่ของหน่วยงานราชการหรือนายทุนที่ได้รับสัมปทาน การขาดความรู้ด้านข้อกฎหมายของชุมชน การคุกคามจากนายทุน ความหย่อนยานในการบังคับใช้

กฎหมายของเจ้าหน้าที่รัฐ ปัญหาข้าราชการไม่ให้ความสำคัญกับปัญหาของชุมชน ตลอดจนปัญหา ระดับนโยบายที่ยังไม่ให้ความสำคัญต่อสิทธิชุมชน

2) ช่วงปัจจุบัน (พ.ศ. 2544 – พ.ศ. 2558) ปัญหาและอุปสรรคในช่วงปัจจุบัน เปลี่ยนแปลงไปจากระยะแรกมาก เนื่องจากระยะนี้การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนได้รับการยอมรับ ทั้งจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องและจากสาธารณชนมากขึ้น ปัญหาและอุปสรรคในการ ดำเนินงานปัจจุบันมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ ปัญหาด้านความรู้ของแกนนำและผู้เกี่ยวข้องในการยกระดับ การบริหารจัดการหรือใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อชุมชนทุกพื้นที่ต้องการใช้ ประโยชน์จากป่าชายเลนเพื่อการท่องเที่ยว แต่ทั้งชุมชนและองค์กรที่เลี้ยงยังขาดความรู้เกี่ยวกับการ จัดการท่องเที่ยว จึงไม่สามารถยกระดับให้เกิดการใช้ประโยชน์ด้านนี้ได้มากนัก หรือแม้แต่ปัญหาด้าน การจัดการประมงในป่าชายเลนที่ชุมชนแต่ละชุมชนยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ในขณะเดียวกัน ปัญหาสำคัญๆ ในปัจจุบันเป็นปัญหาที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของชุมชน เช่น น้ำเสียจากโรงงาน น้ำ เสียจากต้นน้ำ ตะกอนดินจากต้นน้ำ เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทั้ง เครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ และต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานราชการในการบังคับใช้ กฎหมายหรือการแก้ไขปัญหาเชิงบูรณาการเชิงพื้นที่เท่านั้น จึงจะแก้ไขปัญหาได้

5.17 โอกาสและความยืดหยุ่นของป่าชายเลนชุมชน

ในการประเมินโอกาสและความยืดหยุ่นหรือความคงทนต่อการเปลี่ยนแปลงของการ จัดการป่าชายเลนชุมชนครั้งนี้ จะพิจารณาจากหลักการออกแบบกติกาของ Elinor Ostrom (Ostrom 2010) ซึ่ง Ostrom ได้สรุปลักษณะร่วมของการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนจากงานวิจัยทั่วโลก แล้วได้สรุปออกมาเป็นหลักการออกแบบกติกา (Design Principle) จำนวน 8 ข้อ โดยระบุว่า หลักการ 8 ข้อนี้ คือ ลักษณะร่วมในเชิงสถาบันของชุมชนผู้ใช้ทรัพยากรที่ประสบความสำเร็จในการ จัดการทรัพยากร และเป็นสิ่งที่ทำให้การจัดการนั้นทนทานต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จนสามารถดำรง อยู่ได้ยืนยาว ชุมชนใดมีลักษณะการจัดการใกล้เคียงกับหลักการนี้มากขึ้นเท่าใดจะมีโอกาสที่จะ ประสบความสำเร็จและความคงทน/ยืดหยุ่นในการจัดการทรัพยากรมากยิ่งขึ้นเท่านั้น การวิเคราะห์ ชุมชนตามหลักการ 8 ประการ ของ Ostrom ปรากฏดังตารางที่ 22

ตารางที่ 22 การพิจารณาโอกาสและความยั่งยืนยาวของการจัดการป่าชายเลน

หลักการออกแบบกติกา	พื้นที่/ความสอดคล้องกับหลักการออกแบบ			
	บ้านป่าคลอก	บ้านกลาง	บ้านท่าสนุก	บ้านทุ่งตะเชะ
1. ความชัดเจนของขอบเขต				
1.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่	✓	✓	✓	✓
1.2 ขอบเขตเกี่ยวกับผู้ใช้ทรัพยากร	✓	✓	✓	✓
2. ความสอดคล้อง				
2.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคม	✓	✓	✓	✓
2.2 ความสอดคล้องกับประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับจากการเข้าร่วมกลุ่ม	✓	✓	✓	✓
3. เปิดให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกติกา	✓	✓	✓	✓
4. การสอดส่องดูแลที่มีประสิทธิผล				
4.1 การสอดส่องการทำผิดกฎ กติกา	✓	✓	✓	✓
4.2 การสอดส่องสถานภาพทรัพยากร	✓	✓	✓	✓
5. มีการลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป	✓	✓	✓	✓
6. มีกลไกจัดการความขัดแย้งที่มีต้นทุนต่ำและเข้าถึงได้ง่าย	✓	✓	✓	✓
7. รัฐรับรู้และให้การยอมรับสิทธิของชุมชน	✓	✓	✓	✓
8. ความเชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า				
8.1 สอดคล้องกับระบบกฎหมายของประเทศ	✓	✓	✓	✓
8.2 สอดคล้องกับระบบนิเวศที่ใหญ่กว่า	✓	✓	✓	✓

จากตารางข้างต้น พบว่าหลักการออกแบบกฎและกติกาของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนทั้ง 4 พื้นที่ มีความสอดคล้องกับหลักการออกแบบกติกาของ Elinor Ostrom ทุกข้อ สามารถอธิบายโดยสรุปได้ดังนี้ (รายละเอียดเกี่ยวกับกฎและกติกา ในการบริหารจัดการป่าชายเลนของชุมชน ในหัวข้อที่ 5.7 และในภาคผนวก ข)

1) ความชัดเจนของขอบเขต

- ขอบเขตเชิงพื้นที่ ป่าชายเลนชุมชนทุกพื้นที่มีการกันแนวเขตออกจากพื้นที่ชุมชนหรือพื้นที่สาธารณอื่น ๆ อย่างชัดเจน บางพื้นที่มีการขุดคูเป็นแนวเขตป่าชายเลนจึงทำให้สามารถ

แยกแยะพื้นที่ป่าออกจากพื้นที่อื่นได้อย่างชัดเจน ง่ายต่อการตรวจตรา และการตรวจสอบการบุกรุกพื้นที่ทำได้ง่าย

- ขอบเขตเกี่ยวกับผู้ใช้ทรัพยากร ในกฎ กติกาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในป่าชายเลน ชุมชนของทุกพื้นที่ มีการระบุเกี่ยวกับผู้ใช้ประโยชน์ไว้อย่างชัดเจน ว่าใครบ้างมีสิทธิใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนในพื้นที่นั้นๆ บางพื้นที่ระบุว่าให้ใช้ประโยชน์เฉพาะคนในชุมชน บางพื้นที่อนุญาตให้ใช้ประโยชน์ได้ทั้งคนในและนอกชุมชน และส่วนใหญ่นอกจากการระบุผู้ใช้ประโยชน์โดยตรงแล้ว ยังระบุขอบเขตผู้ใช้ประโยชน์ผ่านข้อห้ามหรือข้ออนุญาตไว้ด้วย

2) ความสอดคล้อง

- ความสอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคม การออกแบบกฎ กติกาของทุกชุมชนมีการออกแบบที่สอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคมในแต่ละพื้นที่ เช่น การอนุญาตให้ตัดไม้ใช้สอยได้ (แม้จะผิดกฎหมาย) ตามกฎ กติกาที่ได้ตกลงกัน การออกแบบกติกาแบบนี้มีบางข้อที่ชุมชนอนุญาตแม้ว่าขัดกับกฎหมายของประเทศ แต่เป็นการออกแบบข้อตกลงให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ยังต้องพึ่งพิงใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนในรูปแบบต่างๆ

- ความสอดคล้องกับประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับจากการเข้าร่วมกลุ่ม กฎ กติกาที่ออกแบบของทุกชุมชนนั้นสอดคล้องกับประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับจากการเข้าร่วมกลุ่ม เช่น อนุญาตให้ใช้ไม้จากป่าชายเลนได้ถ้าเป็นสมาชิกในกลุ่มหรือชุมชน หรือใครจะใช้ไม้ต้องเข้ากิจกรรมปลูกป่าของกลุ่มอนุรักษ์ฯ เป็นต้น

3. เปิดให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎ กติกา

เนื่องจากการจัดตั้งป่าชายเลนชุมชนล้วนผ่านวิกฤติที่มีผลกระทบต่อชุมชนมา ดังนั้นเมื่อมีการจัดตั้งป่าชุมชน จึงผ่านกระบวนการพูดคุย และหาข้อตกลงเกี่ยวกับกฎ กติกามาแล้ว ดังนั้นจึงได้รับการยอมรับจากสมาชิกในกลุ่มและชุมชน ในขณะเดียวกันบางพื้นที่เริ่มหารือเกี่ยวกับการออกแบบกฎ กติกาการใช้ประโยชน์ด้านประมงไปบ้างแล้ว ดังนั้นสมาชิกจึงยังมีโอกาสในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎ กติกาได้เสมอ

4. การสอดส่องดูแลที่มีประสิทธิภาพ

- การสอดส่องการทำผิดกฎ กติกา ทุกพื้นที่มีการตรวจตราการทำผิดกฎ กติกาอย่างสม่ำเสมอ เมื่อพบการกระทำผิดจึงสามารถแก้ไขปัญหาค้นพบทันที

- การสอดส่องสถานภาพทรัพยากร เนื่องจากป่าชายเลนของทุกพื้นที่ เป็นป่าชายเลนที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชนและมีสมาชิกกลุ่มเข้าไปใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ อยู่ตลอดเวลา เมื่อพบความผิดปกติเกี่ยวกับสถานภาพทรัพยากรจึงสามารถสื่อสารกันได้เร็ว เช่น กรณีของบ้านกลางที่เริ่มวิตก กังวลและตื่นตัวเกี่ยวกับการลดลงของปูแสมและปูดำ และเริ่มมีความพยายามในการแก้ปัญหาขึ้น โดยการเก็บข้อมูลจำนวนปูที่ชุมชนจับได้ในแต่ละเดือน เพื่อพยายามนำไปสู่การแก้ไขกฎ กติกาต่อไป

5. มีการลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป

กฎ กติกาของทุกชุมชนจะมีการลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไปทั้งสิ้น โดยหากพบผู้กระทำความผิด ในครั้งแรกจะลงโทษด้วยตักเตือน ถ้าพบการกระทำซ้ำ จึงจะเริ่มมีการปรับเงิน แต่

ถ้ายังทำความผิดซ้ำก็จะนำเข้าสู่กระบวนการจับกุม เพื่อนำส่งเจ้าหน้าที่ให้ดำเนินการตามกฎหมายต่อไป

6. มีกลไกจัดการความขัดแย้งที่มีต้นทุนต่ำและเข้าถึงได้ง่าย

จากกลไกการลงโทษในข้อที่ 5 จะพบว่า การลงโทษจะเริ่มอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยส่วนใหญ่การออกแบกกฎ กติกาในการจัดการป่าชายเลนเริ่มต้นด้วยการแก้ไขปัญหในระดับชุมชนก่อน ถ้ายังแก้ไขไม่ได้จึงค่อยยกระดับการแก้ไขความขัดแย้งไปยังระดับเจ้าหน้าที่ การแก้ไขปัญหาที่เริ่มต้นและสิ้นสุดในชุมชนจึงเป็นการแก้ไขปัญหามีต้นทุนต่ำและเข้าถึงได้ง่าย หรือในกรณีของบ้านป่าคอก ที่มีปัญหาจากการบุกรุกสร้างบ้านในป่าชายเลน ก็ใช้กลไกการแก้ไขความขัดแย้งโดยใช้ความเป็นญาติ เป็นคนในชุมชน โดยที่ไม่ต้องนำปัญหาไปสู่ระดับเจ้าหน้าที่ ไปสู่ระดับกฎหมาย หรือศาลยุติธรรม ดังนั้นจึงเป็นการแก้ไขปัญหามีต้นทุนต่ำต่อคนในชุมชน ทั้งยังเข้าถึงง่าย เพราะไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายใดๆ ในการดำเนินการ

7. รัฐรับรู้และให้การยอมรับสิทธิของชุมชน

การที่รัฐรับรู้และให้การยอมรับสิทธิของชุมชนนั้น เป็นการรับรู้และยอมรับสิทธิชุมชนใน 2 ระดับ คือ การยอมรับโดยพฤตินัย และการยอมรับตามกฎหมาย การยอมรับโดยพฤตินัยของรัฐต่อสิทธิชุมชนนั้น แสดงออกโดยการที่หน่วยงานราชการในฐานะตัวแทนรัฐสนับสนุนและส่งเสริมการจัดการป่าชายเลนของทุกชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น การสนับสนุนงบประมาณการดำเนินงาน การสนับสนุนสิ่งของ การเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน เป็นต้น ส่วนการยอมรับในทางกฎหมายนั้น เห็นได้ชัดเจนในกรณีของ 3 ชุมชน คือ บ้านป่าคอก บ้านกลางและบ้านท่าสนุก ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนป่าชายเลนเป็นป่าชุมชนของกรมป่าไม้ ทั้งยังได้รับงบประมาณจากการขึ้นทะเบียนมาดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลน โดยที่ชุมชนจะเป็นผู้จัดทำแผนการใช้งบประมาณด้วยตนเอง

8. ความเชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า

- สอดคล้องกับระบบกฎหมายของประเทศ ดังที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อกฎ กติกาและข้อกฎหมายที่พบว่า กฎ กติกาของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนนั้น แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับกติกาชุมชนและระดับข้อกฎหมาย ดังนั้นกฎ กติกาที่ชุมชนออกแบบนั้นมีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกับระบบกฎหมายของประเทศ

- สอดคล้องกับระบบนิเวศที่ใหญ่กว่า แม้โดยลักษณะพื้นที่อาจดูเสมือนแต่ละชุมชนกำลังจัดการป่าชายเลน แต่การออกแบบกฎ กติกานั้นไม่ได้คำนึงถึงเฉพาะตัวป่า แต่เป็นการออกแบบการจัดการที่ครอบคลุมทั้งระบบนิเวศ ซึ่งมีตั้งแต่ป่าชายเลน ทรัพยากรประมง ไปจนถึงการออกแบบกฎ กติกาที่อาจส่งผลกระทบต่อปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทั้งนอกและในชุมชน เช่น กฎ กติกาเกี่ยวกับน้ำเสีย การใช้ประโยชน์ที่ดินในบริเวณข้างเคียง

จากตารางและข้อมูลข้างต้น จะพบว่าหลักการออกแบบกฎและกติกาของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนทั้ง 4 พื้นที่ มีความสอดคล้องกับหลักการออกแบบกติกาของอลินอร์ ออสตรอม ทุกข้อ เมื่อสรุปตามหลักการ 8 ประการของออสตรอม ก็สามารถสรุปได้ว่าการจัดการป่าชายเลนของชุมชนทั้ง 4 แห่ง มีแนวโน้มที่จะยั่งยืน มีความคงทนและความยืดหยุ่นในการจัดการในระดับสูง

5.18 สรุปพัฒนาการการจัดการป่าชายเลนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

เมื่อพิจารณาพัฒนาการการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนของทั้ง 4 ชุมชนแล้ว สามารถจำแนกออกได้เป็น 4 ช่วงเวลา หรือ 4 ยุค ดังต่อไปนี้

1. ยุควิกฤติ เป็นช่วงเวลาที่ทั้ง 4 ชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลและป่าชายเลนเพื่อการยังชีพและการสร้างรายได้เลี้ยงครอบครัว ประสบกับปัญหาการบุกรุกทำลายป่าชายเลน จนทำให้ป่าชายเลนเสียหาย สูญเสียความอุดมสมบูรณ์ มีผลกระทบต่อสถานภาพทรัพยากรและวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งสาเหตุการบุกรุกป่าชายเลนของแต่ละพื้นที่แตกต่างกันไป เช่น การทำสัมปทานเผาถ่าน การทำเหมืองแร่ การทำนาเกลือ เป็นต้น ยุคนี้ของแต่ละชุมชนจะมีช่วงเวลาที่ยากเกี่ยวกับวิกฤติป่าชายเลนระหว่างปี พ.ศ. 2523- 2538 (ยกเว้นบ้านท่าสนุก) โดยชุมชนบ้านป่าคลอกมีช่วงเวลาเกี่ยวกับวิกฤติป่าชายเลนระหว่างปี พ.ศ. 2527 – 2536 ในขณะที่ชุมชนบ้านกลางประสบกับวิกฤติป่าชายเลนในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2523 -2533 ส่วนชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ ประสบกับวิกฤติป่าชายเลนในช่วงปี พ.ศ. 2529-2538 ส่วนบ้านท่าสนุกนั้นประสบกับวิกฤติป่าชายเลน แตกต่างกับชุมชนอื่น คือ ประสบกับวิกฤติป่าชายเลนช้าที่สุด คืออยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2535-2540 ถ้าพิจารณาช่วงเวลาดังกล่าวของยุค จะพบว่าช่วงเวลานี้ตรงกับวิกฤติป่าชายเลนทั่วประเทศ อันเป็นผลมาจากนโยบายการใช้ประโยชน์ป่าชายเลนของรัฐ ทั้งจากการส่งเสริมการใช้ประโยชน์ด้านการเผาถ่าน การทำเหมืองแร่ ตลอดจนจนถึงการส่งเสริมการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล นั่นเอง (จินตนา ปลาทอง (ชูเหล็ก) 2541) และสอดคล้องกับการแบ่งช่วงเวลาในการจัดการป่าชายเลนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าคลอกและบ้านบางโรงจังหวัดภูเก็ตที่จัดโดย Tavorn and Srisontisuk (2012)

2. ยุคก่อตั้งและเคลื่อนไหว เมื่อแต่ละชุมชนประสบปัญหาจากการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลน แล้วส่งผลต่อสถานภาพของทรัพยากรที่จำเป็นในการยังชีพ ทั้งการลดลงพื้นที่ป่าชายเลนและทรัพยากรประมง ทำให้แต่ละชุมชนเริ่มมีการพูดคุยและเคลื่อนไหวปรับตัวและต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้น ในช่วงนี้ทุกพื้นที่มีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแล้วทั้งสิ้น และแต่ละพื้นที่เริ่มมีการก่อตั้งกลุ่มหรือชมรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและป่าชายเลนขึ้น สามารถสรุปช่วงเวลานี้ของแต่ละชุมชนได้ดังนี้

บ้านป่าคลอก เริ่มก่อตั้งและเคลื่อนไหวต่อสู้ในช่วงระหว่างปี 2535 – 2539 กิจกรรมช่วงนี้ได้แก่การยับยั้งการบุกรุกทำนาเกลือของนายทุน ไปจนถึงการเคลื่อนไหวให้มีการตรวจสอบแนวเขตและเอกสารสิทธิของนายทุน ตลอดจนการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูป่าชายเลน

บ้านกลาง เริ่มก่อตั้งและเคลื่อนไหวเพื่อฟื้นฟูป่าชายเลนหลังการยกเลิกทำเหมืองแร่ของบริษัทที่รับสัมปทาน ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2533 – 2537 กิจกรรมหลักของบ้านกลางในช่วงนี้ได้แก่ การปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูป่าชายเลน

บ้านท่าสนุก เริ่มก่อตั้งและเคลื่อนไหวต่อสู้ในช่วงระหว่างปี 2540 – 2546 กิจกรรมหลักในยุคนี้ คือ การรณรงค์ขอคืนพื้นที่ทางเข้าป่าช้า การขับไล่สำนักสงฆ์ออกจากป่าชายเลน การตรวจสอบและยึดคืนป่าชายเลนจากนายทุนทำนาเกลือ

บ้านทุ่งตะเชะ เริ่มก่อตั้งและเคลื่อนไหวต่อสู้ในช่วงระหว่างปี 2529 – 2540 กิจกรรมหลัก คือ การค้นหาป่าใช้สอยของชุมชน และการกดดันหน่วยงานราชการเพื่อให้แบ่งแนวเขตระหว่างป่าสัมปทานกับป่าใช้สอยของชุมชน

เมื่อพิจารณาการก่อตัวและการเคลื่อนไหวของแต่ละชุมชน จะพบว่าผู้นี้ของแต่ละชุมชนมีช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวกัน ทั้งเกิดขึ้นเนื่องจากประสบกับวิกฤติที่เหมือนกันในช่วงเวลาเดียวกัน และเกิดจากการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กันระหว่างองค์กรพี่เลี้ยงของแต่ละพื้นที่ ดังเช่นการบอกเล่าของนายจรงค์ แซ่มศรี อดีตเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2557) ที่ว่า “ตอนรณรงค์เรื่องการจัดการป่าชายเลนที่บ้านกลาง ตนเองได้ไปศึกษาเรียนรู้ และขอคำแนะนำจากสมาคมหยาดฝน ซึ่งกำลังรณรงค์เรื่องการจัดการป่าชายเลนที่บ้านแหลมมะขามและบ้านทุ่งตะเซะ จังหวัดตรัง รวมทั้งยังนำแกนนำชุมชนไปที่ศนศึกษา ดูงาน การจัดการป่าชายเลน ที่บ้านแหลมมะขาม และบ้านทุ่งตะเซะด้วย” และสอดคล้องกับประสบการณ์การทำงานของนายธนู แนนเนียร อดีตเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ (สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2557) ที่บอกเล่าประสบการณ์ในการช่วยแกนนำชุมชนบ้านป่าคอก รมรงค์เกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลนว่า “ตอนเริ่มต้นการต่อสู้ได้นำแกนนำชุมชนบ้านป่าคอกไปที่ศนศึกษา ดูงานการจัดการป่าชายเลนที่บ้านแหลมมะขาม ที่จังหวัดตรัง โดยการประสานงานของสมาคมหยาดฝน”

3. ยุคขยายความร่วมมือและการสร้างเครือข่าย เป็นยุคที่แต่ละชุมชนประสบความสำเร็จในการตรวจสอบ ยึดคืน และฟื้นฟูป่าชายเลนได้ระยะหนึ่งแล้ว บางพื้นที่เริ่มมีกิจกรรมอื่นๆที่ เกี่ยวข้อง เช่น กิจกรรมการออมทรัพย์ การจัดตั้งกลุ่มสตรี ธนาคารข้าวสาร กองทุนประมง เป็นต้น ในยุคนี้สามารถสรุปสถานการณ์ในแต่ละพื้นที่ได้ดังนี้

บ้านป่าคอก ยุคขยายความร่วมมือและการสร้างเครือข่าย อยู่ระหว่างช่วง พ.ศ. 2535 – 2548 ยุคนี้มีการขยายความร่วมมือไปทำงานกับทั้งหน่วยงานราชการต่างๆ เช่น จังหวัดภูเก็ต กรมป่าไม้ กรมประมง ฯลฯ และการขยายเครือข่ายเพื่อไปทำงานกับกลุ่ม/ชมรมด้านการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในระดับจังหวัด ระดับภาคและระดับประเทศ กลุ่มเหล่านี้ได้แก่ สมัชชาชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน ชมรมชาวประมงพื้นบ้านเกาะยาว ตลอดจนไปจนถึงสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ และสมัชชาคนจน เป็นต้น ช่วงเวลานี้บทบาทของแกนนำบ้านป่าคอกได้รับการยอมรับให้เข้าไปเป็นคณะทำงานต่างๆ ทั้งระดับหน่วยงานราชการและระดับเครือข่ายชุมชน ในขณะที่เดียวกันบ้านป่าคอกเริ่มมีชื่อเสียง มีคนเดินทางมาศึกษา เรียนรู้และดูงานบ่อยครั้งมากขึ้น ในขณะเดียวกันได้ยกระดับป่าชายเลนเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นป่าชายเลนชุมชนกับกรมป่าไม้ รวมทั้งได้รับรางวัลต่างๆ จำนวนมาก ทั้งในนามของชุมชน แกนนำ กลุ่มเยาวชน ตลอดจนรางวัลระดับบุคคล

บ้านกลาง ยุคขยายความร่วมมือและการสร้างเครือข่าย อยู่ระหว่างช่วง พ.ศ. 2537 – 2554 ยุคนี้เป็นช่วงประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูป่าชายเลน เริ่มมีหน่วยงานภายนอกเข้ามาร่วมกิจกรรมต่างๆ กับชุมชน ทั้งหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนองค์กรระหว่างประเทศ มีการไปเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายชุมชนอื่นๆ ในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในอ่าวพังงาและทะเลอันดามัน เป็นช่วงที่ป่าชุมชนได้รับรางวัลในระดับต่างๆ จำนวนมาก ป่าชุมชนได้รับการจดทะเบียนกับกรมป่าไม้ มีคนเดินทางมาที่ศนศึกษา ดูงาน และทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนเป็นจำนวนมาก

บ้านท่าสนุก ยุคขยายความร่วมมือและการสร้างเครือข่าย อยู่ระหว่างช่วง พ.ศ. 2547 – 2554 เป็นยุคที่สามารถยึดคืนพื้นที่พิพาทกลับมาได้ และยกระดับป่าชายเลนที่ยึดคืนมาได้มาจัดตั้งเป็นป่าชายเลนชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายการรณรงค์เกี่ยวกับการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติในอ่าวพังงาและฝั่งทะเลอันดามัน ช่วงนี้ป่าชุมชนได้ยกระดับเพื่อขึ้นทะเบียนป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ มีคนเข้ามาทัศนศึกษาดูงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอยู่เป็นระยะๆ

บ้านทุ่งตะเชะ ยุคขยายความร่วมมือและการสร้างเครือข่าย อยู่ระหว่างช่วง พ.ศ. 2540 – 2555 เป็นยุคที่สามารถจัดตั้งป่าชายเลนชุมชนขึ้นมาได้ สามารถฟื้นฟูป่าชายเลนจนมีความอุดมสมบูรณ์และมั่นคง มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักมากขึ้น ได้รับรางวัลระดับต่างๆ มีคนเดินทางมาทัศนศึกษา เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีการสร้างเครือข่ายป่าชุมชนทั้งในระดับจังหวัด ระดับลุ่มน้ำ ระดับภาคและระดับประเทศ หน่วยงานต่างๆ ให้ความร่วมมือและสนับสนุนงบประมาณให้แก่กิจกรรมการบริหารจัดการป่าชายเลนอย่างต่อเนื่อง

เมื่อพิจารณาแล้ว พบว่ายุคนี้เป็นยุคที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน มีการสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกัน ทั้งโดยการเชื่อมโยงขององค์กรพี่เลี้ยง การประสานงานของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องและความสัมพันธ์ส่วนตัวของแกนนำในแต่ละชุมชน

4. ยุคยกระดับการบริหารจัดการสู่ความยั่งยืน ยุคนี้ของแต่ละพื้นที่ต่อเนื่องมาจากยุคขยายความร่วมมือและการสร้างเครือข่ายจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2559) ยุคนี้สถานการณ์ป่าชายเลนของทั้ง 4 พื้นที่ได้รับการบริหารจัดการจนมีความมั่นคงในระดับหนึ่ง และมีแนวโน้มว่าจะมีความยั่งยืนมากขึ้น บางพื้นที่ยกระดับไปทำวิจัยชุมชนหรือวิจัยป่าชายเลน ทั้งในนามของชุมชนและร่วมกับหน่วยงานอื่น เกือบทุกพื้นที่มีการยกระดับไปสู่ใช้ประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวในป่าชายเลน ตลอดจนเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและของประเทศ บางพื้นที่ยกระดับไปสู่การฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติประเภทอื่นๆ เช่น ดอนหอยและพื้นที่ประมง เป็นต้น บางพื้นที่แกนนำการจัดการป่าชายเลนได้รับปริญญาเกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยต่างๆ รวมทั้งแกนนำเกือบทุกพื้นที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ทรงวุฒิของหน่วยงานราชการต่างๆ หลายหน่วยงาน

5.19 ปัจจัยที่เกี่ยวกับกระบวนการดำเนินงานของชุมชน

จากผลการวิจัยในแต่ละหัวข้อ สามารถนำมาสังเคราะห์และสรุปเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการดำเนินงานของชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลน ได้เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องในระบะแรกของการดำเนินงาน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในปัจจุบัน และสามารถจำแนกได้เป็นปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยที่เป็นภัยคุกคาม ทั้งนี้ปัจจัยเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันส่งผลกระทบต่อกัน มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกันในหลายมิติ แต่เพื่อให้ง่ายต่อการนำเสนอรายละเอียด ผู้วิจัยได้แยกปัจจัยต่างๆ ออกเป็นหัวข้อต่างๆ ดังนี้

5.19.1 ปัจจัยที่เอื้อต่อการทำงาน การที่ชุมชนประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการป่าชายเลนให้เกิดความมั่นคง ยืนยาวได้นั้น เกิดจากปัจจัยเอื้อต่างๆ ซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 ระยะ และ 2 ปัจจัยเอื้อที่จำเป็น (Necessary factors) คือ ปัจจัยที่แต่ละชุมชนขาดไม่ได้แต่ถ้าชุมชนใดไม่มีปัจจัยนี้ สามารถส่งเสริมหรือกระตุ้นให้เกิดขึ้นได้ และปัจจัยเสริม (Sufficient factors) คือปัจจัยที่มีหรือไม่มีก็ไม่ส่งผลกระทบต่อการทำงานจัดการป่าชายเลนของชุมชนมากนัก

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในระยะแรก

ปัจจัยเอื้อที่จำเป็นต่อการดำเนินงานของชุมชน ได้แก่

1) ปัจจัยด้านผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนอันเนื่องมาจากการบุกรุก ทำลายหรือการครอบครองป่าชายเลน เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยแรกที่ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปกป้อง อนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน ผลกระทบดังกล่าวเกิดขึ้นจากสาเหตุต่างๆ เช่น การไม่สามารถเข้าใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนเนื่องจากการสัมปทานของบ้านทุ่งตะเชะ การทำประมงไม่ได้เนื่องจากคุณภาพน้ำเปลี่ยนแปลงไปจนปริมาณสัตว์น้ำลดลงของบ้านป่าคลอกและบ้านกลาง ตลอดจนผลกระทบต่อวิถีทางศาสนาเนื่องจากไม่สามารถใช้ทางผ่านไปสู่อำเภอของบ้านท่าสนุก เป็นต้น

ปัจจัยด้านผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนจากการทำลายป่าชายเลนนั้น สามารถพบได้ทั่วไปในประเทศไทย แต่การที่ชุมชนอื่นๆ ไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนได้นั้น เนื่องจากชุมชนเหล่านั้นยังขาดปัจจัยอื่นๆ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

2) ความร่วมมือของแกนนำและคนในชุมชน ความสำเร็จที่เกิดขึ้นเกิดจากการทำงานที่เข้มแข็ง รับผิดชอบและเสียสละของแกนนำในทุกพื้นที่ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน ทั้งยังได้รับความร่วมมือจากคนในแต่ละชุมชนเป็นอย่างดี ตั้งแต่กระบวนการปกป้อง ปลูก ฟื้นฟู อนุรักษ์และบริหารจัดการป่าชายเลน

3) จิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของแกนนำและสมาชิกที่เกี่ยวข้อง นอกจากปัจจัยจากผลกระทบต่อวิถีชีวิตแล้ว ปัจจัยนี้เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ทำให้สมาชิกชุมชนลุกขึ้นมา ร่วมกันปกป้อง อนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนในช่วงแรก หากแกนนำและสมาชิกที่เกี่ยวข้องไม่มีจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อาจจะมีการบุกรุกจนป่าชายเลนแต่ละพื้นที่เสื่อมโทรมจนหมดสภาพหรือถูกครอบครองใช้ประโยชน์จนหมดก็ได้

4) บทบาทการทำงานขององค์กรพี่เลี้ยง ซึ่งทำหน้าที่ในการเป็นองค์กรสะพานเชื่อมในการสนับสนุนการทำงาน เสริมสร้างศักยภาพชุมชน และเป็นผู้ประสานงานระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอก ทั้งด้านการประสานเพื่อหางบประมาณสนับสนุนการทำงาน รวมทั้งเป็นผู้ประสานความรู้ระหว่างในและนอกชุมชน

5) การยกเลิกสัมปทานการใช้ประโยชน์ในป่าชายเลน ทั้งสัมปทานเผาถ่านและสัมปทานเหมืองแร่ ปัจจัยนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนลดความขัดแย้งกับนายทุนได้เป็นอย่างมาก เพราะหากรัฐไม่มีนโยบายยกเลิกการให้สัมปทานก็เท่ากับยังสร้างความขัดแย้งและความกดดันต่อชุมชนอย่างไม่สิ้นสุด

ปัจจัยเอื้อที่เสริมการดำเนินงานของชุมชน ได้แก่

1) นโยบายการฟื้นฟูป่าชายเลนของรัฐที่ส่งเสริมให้มีการปลูกป่าชายเลนในเกือบทุกพื้นที่ชายฝั่งของประเทศไทย จึงมีการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการฟื้นฟู อนุรักษ์และบริหารจัดการป่าชุมชนมากขึ้น และเป็นเงื่อนไขให้องค์กรภาคเอกชนใช้การปลูกป่าชายเลนเป็นกิจกรรมด้าน CSR จำนวนมากอีกด้วย

2) ผลลัพธ์จากการเข้าร่วมเครือข่ายในการทำงานกับเครือข่ายด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับต่างๆ การเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายในระดับต่างๆเป็นการสร้างพันธมิตรในการต่อรองด้านการทำงานหรือการแก้ปัญหาของชุมชนได้มากขึ้น มีแรงหนุนเสริมจากภายนอกมากขึ้น มีช่องทางในการสื่อสารข้อมูลเข้าและออกจากชุมชนได้มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันยังสามารถยกระดับปัญหาของตนเองไปสู่ระดับนโยบายได้ดีขึ้น เช่น กรณีของการเข้าร่วมกับสมัชชาประมงพื้นบ้านอันดามันของชุมชนบ้านป่าคลอก ทำให้ในช่วงนั้นมีหน่วยงานต่างๆเข้ามาสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น ทั้งกรมประมง กรมป่าไม้ มหาวิทยาลัย เป็นต้น ทั้งยังประสบความสำเร็จในการร่วมกับเครือข่ายป่าชุมชนทั่วประเทศ ผลักดันให้กรมป่าไม้ออกระเบียบว่าด้วยการขึ้นทะเบียนป่าชุมชนในระยะต่อมา

3) การยอมรับของสังคมเกี่ยวกับสิทธิชุมชน ช่วงที่มีการรณรงค์เพื่อปกป้อง อนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชายเลนโดยชุมชนในระหว่างปี พ.ศ. 2533-2543 นั้น เป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญของประเทศไทยในประเด็นเกี่ยวกับสิทธิชุมชน เนื่องจากเป็นช่วงที่สิทธิชุมชนเริ่มได้รับการยอมรับในหลายประเด็น ก่อนจะได้รับการบรรจุลงในรัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2540 ดังนั้นเมื่อแต่ละชุมชนเริ่มมีการเรียกร้องให้ตนเองเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลน จึงสามารถใช้ประเด็นเรื่องสิทธิชุมชน เป็นเครื่องมือทำงานที่ได้รับการยอมรับจากเกือบทุกภาคส่วนเป็นอย่างดี

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในปัจจุบัน (พ.ศ.2559)

ส่วนปัจจัยที่เอื้อต่อการบริหารจัดการป่าชายเลนในช่วงปัจจุบันนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็นสองระดับ คือ ระดับภายในและภายนอกชุมชน ดังนี้

ปัจจัยที่จำเป็นระดับภายในชุมชน

1) การใช้ประโยชน์โดยตรงจากป่าชายเลนของชุมชนลดลง จากเดิมที่ชุมชนต้องพึ่งพาไม้จากป่าชายเลนเพื่อใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ เช่น การสร้างบ้าน โรงเรือน คอกสัตว์ และการใช้ถ่านเพื่อเป็นพลังงานในครัวเรือน เป็นต้น เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ระบบสาธารณสุขปกคลุมขั้นพื้นฐานที่ดีขึ้น ทำให้ชุมชนพึ่งพาและใช้ประโยชน์โดยตรงจากป่าชายเลนน้อยลง จึงทำให้ภัยคุกคามต่อป่าชายเลนลดลงไปด้วย

2) การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพและวิถีชีวิตของคนในชุมชน ปัจจัยนี้สอดคล้องเชื่อมโยงกับปัจจัยข้อที่ 1 เนื่องจากเมื่อวิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ทำให้มีการใช้ประโยชน์โดยตรงจากป่าชายเลนลดลง เช่น การสร้างบ้านเรือนที่ปัจจุบันมีวัสดุให้เลือกมากขึ้น จึงไม่มีการใช้ไม้ป่าชายเลนในการสร้างบ้านเรือนมากนัก หรือหลายพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพจากชาวประมงไปประกอบอาชีพอื่นๆในสัดส่วนที่มากขึ้น กรณีนี้เห็นได้ชัดเจนจากกรณีของบ้านป่าคลอกที่มีชาวประมงกว่า 30 ครัวเรือนเมื่อ 20 กว่าปีที่ผ่านมา ที่ลดเหลือเพียง 3 ครัวเรือน ในปัจจุบัน ส่วนในชุมชนอื่นๆก็มีสัดส่วนชาวประมงลดลงทุกพื้นที่ในอัตราที่แตกต่างกัน เมื่อคนในชุมชนเปลี่ยนจากอาชีพประมงไปประกอบอาชีพอื่น ทำให้ลดการใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าชายเลน เพื่อทำเครื่องมือประมงไปด้วย ส่วนในกรณีของพลังงานในครัวเรือน ซึ่งปัจจุบันเกือบทุกครัวเรือนในทุกพื้นที่ล้วนเปลี่ยนมาใช้ก๊าซธรรมชาติเป็นพลังงานหุงต้มแทนถ่านไม้ จึงทำให้การใช้ไม้เพื่อเผาถ่านระดับครัวเรือนหมดไปด้วย

นอกจากนี้เมื่อชุมชนมีการขยายตัวทำให้แต่ละบ้านเรือนมีพื้นที่ว่างเหลือน้อยลง ประกอบกับการเข้าถึงเนื้อสัตว์จากตลาดในราคาที่ไม่สูงนัก หรือหลายชุมชนที่ไม่ได้ทำการเกษตรเป็นอาชีพในชุมชนอีกแล้ว จึงทำให้ชุมชนส่วนใหญ่ไม่ได้มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อการเกษตรหรือเพื่อการบริโภคในครัวเรือน เช่น วัว ควาย เป็ด และไก่ อีกต่อไป จึงทำให้ไม่มีการสร้างคอกสัตว์หรือโรงเรือนเลี้ยงสัตว์อีก จึงทำให้การใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าชายเลนด้านนี้ลดลงไปด้วย

3) จิตสำนึก ความรู้และประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแกนนำ ปัจจัยนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับการบริหารจัดการป่าชายเลนของทุกพื้นที่ ความรู้ดังกล่าวประกอบด้วย ความรู้เกี่ยวกับการรวมกลุ่ม การจัดการป่าชายเลน การจัดการความขัดแย้ง และความรู้ด้านข้อกฎหมาย เป็นต้น ปัจจัยนี้มีความสัมพันธ์กับบทบาทขององค์กรพี่เลี้ยงและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เพราะการสนับสนุนดังกล่าวสามารถยกระดับจิตสำนึก เสริมสร้างความรู้และประสบการณ์ในการทำงานให้แก่แกนนำเป็นอย่างสูง และทำให้แกนนำยังคงขับเคลื่อนการทำงานให้ชุมชนได้ แม้เหลือแกนนำหลักเพียง 3-5 คนก็ตาม

4) การจัดตั้งกลุ่มองค์กรอื่นๆในชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเครื่องมือประมง และกลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น เมื่อปัญหาเกี่ยวกับการบุกรุกป่าชายเลนได้รับการแก้ไข มีการปลูกและฟื้นฟูป่าชายเลนจนอยู่ในสภาพสมบูรณ์ขึ้นมาอีกครั้ง ทำให้ประเด็นด้านป่าชายเลนไม่ใช่ประเด็นที่รุนแรงที่สามารถเชื่อมโยงคนในชุมชนให้มาพบปะกันได้เหมือนช่วงแรกๆ การมีองค์กรชุมชนจะเป็นพื้นที่ให้คนในชุมชนได้มาพบเจอกัน และสามารถใช้การประชุมหรือการทำงานขององค์กรชุมชนเป็นที่แลกเปลี่ยนปัญหาหรือข่าวสารเพื่อยกระดับการบริหารจัดการป่าชายเลนแทน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มออมทรัพย์ในแต่ละพื้นที่ ที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการทำให้คนในชุมชนมาพบปะกันทุกเดือน เนื่องจากกลุ่มออมทรัพย์จะมีการฝากเงิน กู้เงินและคืนเงินยืมเป็นรายเดือน แต่ละชุมชนจึงมักใช้โอกาสนี้ เพื่อเป็นเงื่อนไขการประชุมหรือพบปะคณะทำงานเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลนไปในคราวเดียวกันด้วยเลย ปัจจัยข้อนี้เกิดขึ้นได้จากการสนับสนุนและส่งเสริมขององค์กรพี่เลี้ยงที่เล็งเห็นมาตั้งแต่ต้นแล้วว่า ในการขับเคลื่อนให้ชุมชนสามารถทำงานร่วมกันหรือร่วมมือในการทำงานได้ในระยะยาว ควรมีเครื่องมือที่หลากหลาย จึงได้ส่งเสริมให้ชุมชนจัดตั้งองค์กรต่างๆขึ้น นอกจากนี้ปัจจัยนี้ยังเป็นการกระจายบทบาทให้แก่แกนนำในชุมชนได้มีบทบาทแตกต่างกันไปในระดับเดียวกัน

ปัจจัยเอื้อที่จำเป็นระดับภายนอกชุมชน

1) ภัยคุกคามจากนโยบายของรัฐลดลง ปัจจัยนี้นับเป็นปัจจัยสำคัญและเป็นปัจจัยที่อาจเปลี่ยนแปลงการบริหารจัดการป่าชายเลนในอนาคตได้อีกด้วย เนื่องจากที่ผ่านมาการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลนขนาดใหญ่ในประเทศไทยล้วนเกิดจากนโยบายรัฐทั้งสิ้น ตั้งแต่ต้นนโยบายการให้สัมปทานเผาถ่าน การให้สัมปทานเหมืองแร่ การสร้างโครงสร้างขั้นพื้นฐาน ตลอดจนนโยบายการส่งเสริมการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล ดังนั้นเมื่อรัฐยกเลิกนโยบายเหล่านั้นไป จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้การคุกคามป่าชายเลนลดลงด้วย

2) การถดถอยของธุรกิจการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล เมื่อการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเลบริเวณชายฝั่งทะเลของประเทศไทยประสบปัญหาโรคระบาดและการกีดกันทางการค้าจากต่างประเทศ จึงทำให้อุตสาหกรรมการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเลซบเซาและอยู่ในภาวะถดถอย ทำให้เกือบทุกพื้นที่ที่มีการยุติ

การบุกรุกป่าชายเลน และหลายแห่งเกิดการละทิ้งพื้นที่ (Stevenson and Burbridge 1997) ทำให้ชุมชนสามารถยึดกลับมาฟื้นฟูเป็นป่าชายเลนชุมชนจนสามารถเพิ่มพื้นที่ป่าได้มากขึ้น

3) การสนับสนุนจากองค์กรพี่เลี้ยงและองค์กรภายนอก การสนับสนุนการทำงานจากองค์กรพี่เลี้ยง เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถขับเคลื่อนการทำงานต่อไปได้อย่างราบรื่น เนื่องจากชุมชนมีข้อจำกัดต่างๆ เช่น การหาเลี้ยงชีพ ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน ฯลฯ จึงไม่สามารถทำภารกิจบางอย่างได้ เช่น การติดต่อสื่อสารกับองค์กรภายนอกบางองค์กร การผลักดันเชิงนโยบายเกี่ยวกับข้อกฎหมายเกี่ยวกับป่าชายเลนชุมชน และการระดมทุนในบางกิจกรรม เป็นต้น ดังนั้นภารกิจเหล่านี้จึงยังเป็นหน้าที่ขององค์กรพี่เลี้ยงต่อไป ในขณะที่เดียวกันยังมีปัจจัยสำคัญด้านนี้ที่ทำให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการป่าชายเลนได้ดีขึ้น คือ การสนับสนุนขององค์กรภายนอกต่างๆ เช่น มหาวิทยาลัย องค์กรภาคเอกชน เป็นต้น การสนับสนุนขององค์กรเหล่านี้มีหลายรูปแบบ ตั้งแต่การสนับสนุนเงินทุน การช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรมของชุมชน ตลอดจนสนับสนุนบุคลากรช่วยทำงานกับชุมชนในบางโอกาส จึงทำให้ชุมชนมีกิจกรรมต่อเนื่องและสามารถเข้าถึงทุนหรืองบประมาณในการดำเนินงานได้มากขึ้น

4) ปัจจัยจากการเข้าร่วมเครือข่ายในการทำงานกับเครือข่ายด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับต่างๆ ซึ่งเป็นการสร้างพันธมิตรในการต่อรองด้านการทำงานหรือการแก้ปัญหาของชุมชนได้มากขึ้น มีแรงหนุนเสริมจากภายนอกมากขึ้น มีช่องทางในการสื่อสารข้อมูลทั้งเข้าและออกจากชุมชนได้มากขึ้น ในขณะเดียวกันยังสามารถยกระดับปัญหาของตนเองไปสู่ระดับนโยบายได้ดีขึ้น เช่น การเข้าร่วมกับเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ทำงานกับกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เพื่อผลักดันด้านนโยบายเกี่ยวกับการบริหารจัดการป่าชายเลน และการขึ้นทะเบียนเป็นป่าชายเลนชุมชนให้เป็นหน้าที่ของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ซึ่งชุมชนเห็นว่ามีเงื่อนไขการทำงานที่ดีกว่าการทำงานกับกรมป่าไม้ และประสบความสำเร็จจนได้รับการบรรจุลงในมาตรา 18-20 ของพระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 หรือการเข้าร่วมกับเครือข่ายดังกล่าวในการผลักดันด้านนโยบายในการให้มีตัวแทนของชุมชนชายฝั่งเข้าไปเป็นคณะทำงานในระดับต่างๆ และประสบความสำเร็จด้วยการได้รับการบรรจุลงในพระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 เช่นกัน

5) การยอมรับสิทธิชุมชนและป่าชุมชนอย่างเป็นทางการ ปัจจุบันสิทธิชุมชนได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการจากภาครัฐ ทั้งการบรรจุลงในรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ และการยอมรับของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องผ่านการสนับสนุนงบประมาณ บุคลากร ฯลฯ ในการสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชายเลน ตลอดจนจนถึงการที่หน่วยงานราชการยอมรับให้ชุมชนจดทะเบียนป่าชุมชนในระบบทะเบียนของรัฐ (แม้บางชุมชนไม่ยอมขึ้นทะเบียนป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ แต่หน่วยงานราชการในพื้นที่ก็ยังยอมรับในสิทธิชุมชนในการจัดการป่าชายเลน) จึงทำให้ชุมชนมีอิสรภาพในการทำงานมากขึ้น มีความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนอย่างเต็มที่ จึงสามารถปกป้อง ฟื้นฟู อนุรักษ์และบริหารจัดการป่าชายเลนได้ดีขึ้น แต่กรณีของป่าชายเลนชุมชนในพื้นที่วิจัยนั้น มีความแตกต่างกับการจัดการป่าชุมชนที่เป็นป่าบก ที่พบว่าบางพื้นที่ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการที่หน่วยงานราชการไม่ยอมรับสิทธิของชุมชน เนื่องจากกระบวนการจัดการ การดูแล การใช้ประโยชน์ การขออนุญาต พร้อมทั้งกำหนดข้อห้ามและบทกำหนดโทษ เฉพาะหน่วยงาน

ของรัฐเท่านั้นที่มีอำนาจหน้าที่ ไม่มีการอนุญาตให้ชุมชน ชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมหรือประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแต่อย่างใด (ศุภวุฒิ โหมกษ์เมธากุล 2557)

6) การยกระดับของกลไกและอำนาจการต่อรองระหว่างชุมชนกับรัฐ สืบเนื่องมาจากปัจจัยเอื้อ ข้อที่ 5 จึงนำมาสู่การที่ชุมชนสามารถยกระดับกลไกและอำนาจการต่อรองระหว่างตนกับหน่วยงานราชการในฐานะตัวแทนรัฐได้มากขึ้น หลายพื้นที่สามารถต่อรอง กัดดันหรือโน้มน้าวให้หน่วยงานราชการยุตินโยบาย หรือการทำงานที่อาจส่งผลกระทบต่อป่าชายเลนได้ ทำให้เกิดการคานอำนาจกันและกันจนสามารถสร้างสมดุลในการบริหารจัดการป่าชายเลนได้เป็นอย่างดี ในกรณีนี้บางพื้นที่มองว่าการจัดตั้งเป็นป่าชุมชนเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมและอำนาจอย่างหนึ่งของคนในชุมชน เพราะสามารถใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าชายเลน (ตัดไม้) ได้โดยไม่มีความผิดทางกฎหมาย หรือเจ้าหน้าที่ไม่สามารถจับกุมเพื่อดำเนินคดีได้²¹

ปัจจัยเอื้อที่เสริมระดับภายนอกชุมชน

1) นโยบายด้านการจัดการป่าชายเลนของรัฐ ปัจจุบันนโยบายของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการป่าชายเลน คือ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง มียุทธศาสตร์ที่สำคัญเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน²² ใน 2 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 1 คือ การป้องกันการบุกรุกทำลายและเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลน รวมทั้งฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าชายเลนโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และภาคีที่เกี่ยวข้อง และยุทธศาสตร์ที่ 4 คือ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชนท้องถิ่น และภาคีที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ป่าชายเลนอย่างยั่งยืนภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2) การสนับสนุนขององค์กรการบริหารส่วนตำบล ปัจจุบันองค์กรการบริหารส่วนตำบลในแต่ละพื้นที่ เริ่มมีบทบาทในการสนับสนุนชุมชนในพื้นที่ของตนเองในการบริหารจัดการป่าชายเลน

²¹ ข้อมูลจากการพูดคุยในวงน้ำชาบ้านท่าสนุก วันที่ 14 ธันวาคม 2556

²² แผนยุทธศาสตร์การจัดการป่าชายเลนประเทศไทย (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง 2552)

1. ป้องกันการบุกรุกทำลายและเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลน รวมทั้งฟื้นฟูความ อุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าชายเลนโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และภาคีที่เกี่ยวข้อง
2. พัฒนารฐานข้อมูลและระบบติดตามตรวจสอบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ และการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชายเลน
3. วิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์ การจัดการ และ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับนานาชาติ
4. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชน ท้องถิ่น และภาคีที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ป่าชายเลนอย่างยั่งยืนภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
5. พัฒนาและขยายผลนวัตกรรมที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน ที่สัมฤทธิ์ผลในทางปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง
6. ทบทวนมาตรการทางกฎหมาย และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ความรู้เกี่ยวกับ กฎหมายทรัพยากรป่าชายเลนสู่สาธารณชน

มากขึ้น รูปแบบการสนับสนุนมีตั้งแต่ให้งบประมาณในการปลูกป่า การจัดค่ายเยาวชน การจัดทำศูนย์การเรียนรู้หรือยกระดับป่าชายเลนชุมชนเป็นพื้นที่คุ้มครองตามข้อบัญญัติท้องถิ่น เป็นต้น ปัจจัยนี้จึงเป็นปัจจัยเสริมสำคัญที่ในอนาคตจะสามารถยกระดับเป็นปัจจัยหลักในการส่งเสริมการบริหารจัดการป่าชายเลนของชุมชนได้เป็นอย่างมาก

3) การปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมขององค์กรภาคเอกชน (CSR) ทำให้ปัจจุบันชุมชนสามารถเข้าถึงเงินทุนในการสนับสนุนการทำงานได้มากขึ้น ทั้งยังสามารถสร้างเครือข่ายการทำงานนอกชุมชนได้มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันองค์กรภาคเอกชนจะเป็นช่องทางในการสื่อสารการบริหารจัดการป่าชายเลนของชุมชนให้กระจายออกไปเป็นที่ยอมรับต่อสาธารณชนได้อีกช่องทางหนึ่ง

4) พระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 เนื่องจากพรบ.ฉบับนี้ออกมาด้วยจุดมุ่งหมายที่จะให้กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ในกฎหมายฉบับนี้มีหลายมาตราที่จะเป็นปัจจัยส่งเสริมต่อการทำงานของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนมากขึ้น เช่น มาตราที่ 5 ที่ให้มีคณะกรรมการนโยบายและแผนการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งแห่งชาติ ซึ่งในจำนวนนี้ต้องมีตัวแทนผู้ทรงคุณวุฒิจากชุมชนชายฝั่งเป็นกรรมการอยู่ด้วยไม่น้อยกว่า 6 คน มาตราที่ 12 ซึ่งกำหนดให้มีคณะกรรมการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจังหวัด ซึ่งต้องเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นตัวแทนชุมชนชายฝั่งไม่น้อยกว่า 8 คน ซึ่งจากมาตราที่ 5 และ 12 ทำให้ชุมชนที่จัดการป่าชายเลนสามารถส่งตัวแทนของตัวเองเข้าไปเป็นกรรมการระดับนโยบายได้ทั้งระดับชาติและระดับจังหวัด มาตราที่ 16 ซึ่งกำหนดให้ให้กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและสนับสนุนชุมชนชายฝั่งและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการบริหารจัดการ การปลูก การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง มาตราที่ 18, 19 และ 20 ซึ่งมีใจความสำคัญอยู่ที่การสนับสนุนให้ชุมชนโดยคณะกรรมการระดับจังหวัด เสนอพื้นที่อนุรักษ์ในลักษณะป่าชายเลนชุมชนหรือพื้นที่คุ้มครองโดยชุมชนได้

เนื้อหาดังกล่าวของ พรบ. นี้ ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญมากเช่นกัน หากกรมทรัพยากรทางทะเลสามารถกำหนดรูปแบบ และขั้นตอนการส่งเสริมและสนับสนุนการทำงานของชุมชนในการบริหารจัดการ การปลูก การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและความต้องการของชุมชนได้ ก็เป็นการยกระดับให้เกิดปัจจัยเอื้อที่สำคัญในการทำงานของชุมชนในอนาคต

5.19.2 ปัจจัยที่เป็นภัยคุกคาม ภัยคุกคาม (Threat) ที่อาจส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการป่าชายเลนในอนาคต ได้แก่

1) นโยบายการพัฒนาของรัฐ ถ้าพิจารณาด้านข้อกฎหมายของประเทศไทย ที่ถือว่าทรัพยากรป่าชายเลนยังเป็นของรัฐ รัฐยังมีสิทธิในการบริหารจัดการอยู่ นั้น จะพบว่าปัจจัยนี้นับเป็นภัยคุกคามที่มีต่อการบริหารจัดการป่าชายเลนของชุมชนเป็นอย่างมาก เมื่อใดก็ตามที่รัฐมีนโยบายการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ นโยบายนั้นจะเป็นภัยคุกคามและสร้างความขัดแย้งในชุมชนหรือสร้างความขัดแย้งกับชุมชนได้ทันที กิจกรรมต่างๆที่รัฐอาจจะนำมาใช้แล้วเป็นภัย

คุกคามต่อป่าชายเลน มีตั้งแต่การใช้พื้นที่เพื่อพัฒนาโครงสร้างขั้นพื้นฐาน เช่น ถนน ท่าเทียบเรือ เป็นต้น หรือกิจกรรมที่เป็นการพัฒนาโครงสร้างขนาดใหญ่ เช่น โรงไฟฟ้า หรือนิคมอุตสาหกรรม เป็นต้น ซึ่งถ้าเมื่อไหร่ที่รัฐต้องการใช้พื้นที่เพื่อการพัฒนาตามนโยบายก็เป็นเรื่องท้าทายว่าชุมชนจะสามารถต่อสู้หรือสร้างอำนาจต่อรองได้มากน้อยเพียงใด ปัจจุบันบางพื้นที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาของรัฐในระดับพื้นที่บ้างแล้ว เช่น การขุดลอกร่องน้ำปากคลองพังงา บริเวณบ้านกลาง แล้วนำตะกอนดินจากการขุดลอกไปทิ้งในป่าชายเลน ทำให้ป่าชายเลนชุมชนยืนต้นตายหลายไร่ ซึ่งปัจจุบันยังเป็นปัญหาที่ไม่สามารถหาผู้รับผิดชอบได้

2) การบุกรุกและการครอบครองป่าชายเลนของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ แม้ปัจจุบันจะไม่ปรากฏว่ามีความพยายามในการบุกรุกหรือครอบครองพื้นที่ป่าชายเลน เพื่อใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ ของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ในทุกพื้นที่วิจัย แต่จากปรากฏการณ์การออกเอกสารสิทธิทับป่าชายเลนเพื่อทำโครงการของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ในหลายพื้นที่ข้างเคียง ทำให้ชุมชนกังวลว่าอาจเป็นไปได้ที่จะเกิดกรณีแบบนี้ขึ้นในพื้นที่ของตนเอง ทั้งนี้การบุกรุกและครอบครองป่าชายเลนของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อการจัดทำโครงการในหลายลักษณะ เช่น ท่าเทียบเรือสำราญในจังหวัดภูเก็ต การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในจังหวัดพังงาและตรัง เป็นต้น กรณีของการพัฒนาท่าเทียบเรือสำราญที่เป็นการรุกรานของกลุ่มทุนขนาดใหญ่นั้น ปรากฏให้เห็นในบริเวณใกล้เคียงของบ้านป่าคลอก กรณีของการสร้างท่าเทียบเรือสำราญ (เรือยอชต์) ที่บ้านอ่าวปอ ซึ่งทำให้เกิดการแย่งชิงพื้นที่กันระหว่างชาวประมงพื้นบ้านกับกลุ่มทุนที่ต้องการใช้พื้นที่เพื่อการลงทุน (พิเชษฐ์ ปานดำ 2556)

3) การเสื่อมโทรมของคุณภาพน้ำและดิน หลายพื้นที่เริ่มประสบปัญหาเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมของคุณภาพน้ำและดิน ที่ส่งผลกระทบต่อป่าชายเลน อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่ข้างเคียง เช่น น้ำเสียจากชุมชนพังงาที่ไหลลงคลองพังงา แล้วส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำในป่าชุมชนบางเตย หรือน้ำเสียจากโรงงานแปรรูปยางพาราที่ไหลลงคลองปะเหลียนแล้วส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำทำให้ปลาตายจำนวนมาก และต้นไม้ในพื้นที่ป่าชายเลนบ้านทุ่งตะเชะตายจำนวนหนึ่ง กรณีสุดท้ายที่เป็นผลกระทบจากปัจจัยด้านนี้ คือ กรณีของการเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณต้นน้ำและกลางน้ำของคลองมะรุ่ย ในจังหวัดพังงา และเมื่อเกิดน้ำท่วมบริเวณต้นน้ำและกลางน้ำทำให้เกิดการพังทลายของดิน แล้วทำให้เกิดตะกอนดินสะสมขึ้นบริเวณป่าชายเลนบ้านท่าสนุก ทำให้ป่าชายเลนบางส่วนถูกทำลายไป

4) การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ หลายๆพื้นที่เกิดความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ เช่น ฝนตกหนัก น้ำท่วมหรือเกิดฝนทิ้งระยะในบางปี ทำให้คุณภาพน้ำในป่าชายเลนหลายพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป ดังได้กล่าวไว้แล้วในข้อ 3

5) การใช้ประโยชน์ด้านการประมงในป่าชายเลน ประเด็นนี้อาจจะไม่ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของป่าชายเลนโดยตรง แต่การที่หลายๆชุมชนไม่ได้ดำเนินการอย่างเข้มงวดหรือยกระดับการจัดการการทำประมงในป่าชายเลน เช่น การควบคุมเครื่องมือบางชนิด การห้ามทำประมงบางฤดูกาล หรือการห้ามจับสัตว์น้ำขนาดเล็ก สุดท้ายจะส่งผลให้ป่าชายเลนที่มีอยู่กลายเป็นป่าชายเลนด้อยคุณภาพในแง่ของความหลากหลายและความชุ่มชื้นของสัตว์น้ำในพื้นที่นั้นๆได้

6. สรุปผลการวิจัย

ในช่วงเวลากว่า 30 ปีที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลน จากจุดเริ่มต้นที่ชุมชนได้รับผลกระทบต่อวิถีชีวิตจากการทำลายป่าชายเลนในรูปแบบต่างๆ ชุมชนได้ผ่านการต่อสู้ เรียนรู้ จนสามารถปกป้อง พื้นที่ อนุรักษ์ และยกระดับการบริหารจัดการป่าชายเลน จนทำให้สามารถดูแลรักษาป่าชายเลนในชุมชนของตนเองไว้ได้จนถึงปัจจุบัน จากการต่อสู้อย่างโดดเดี่ยวในระยะแรกๆ แล้วต่อมาเมื่อได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพี่เลี้ยง จนในที่สุดก็ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานราชการให้เป็นหุ้นส่วนสำคัญในการบริหารจัดการป่าชายเลนของประเทศ

จากยุควิฤติ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชุมชนยังพึ่งพาการประโยชน์จากป่าชายเลน เมื่อแต่ละชุมชนประสบกับผลกระทบจากการลดลงของป่าชายเลน มาจนถึงยุคที่รวมตัวกันเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องผืนป่าชายเลนในแต่ละพื้นที่ จนสามารถขยายความร่วมมือและสร้างเครือข่ายการทำงานของตนออกไปทั้งในแนวราบ คือ การสร้างเครือข่ายการทำงานกับชุมชนอื่นๆ และสร้างเครือข่ายการทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรเอกชนต่างๆ ไปจนถึงการสร้างเครือข่ายในแนวตั้ง คือ การสร้างเครือข่ายการทำงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จนสามารถฝ่าฟันปัญหาของแต่ละพื้นที่ได้สำเร็จ สามารถปกป้อง พื้นที่ อนุรักษ์ และยกระดับการทำงานของตนเองมาเป็นระดับการบริหารจัดการเพื่อความยั่งยืนเช่นปัจจุบันได้นั้น ชุมชนได้สั่งสมประสบการณ์การทำงาน โดยผ่านเรียนรู้ และการปรับตัวมาตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม การที่ชุมชนสามารถก้าวมาถึงปัจจุบันได้ ก็เชื่อว่าจะเป็นภาพที่ไม่มีมิติด้านอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง การก้าวข้ามปัญหาและอุปสรรคแต่ละช่วงเวลาล้วนมีปัจจัยภายในและภายนอกต่างๆ ที่ปฏิสัมพันธ์กันเป็นพลวัต ตั้งแต่ผลกระทบต่อวิถีชีวิต จิตสำนึกและความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน บทบาทของแกนนำชุมชน การมีหรือเข้าถึงทุนด้านต่างๆ บทบาทการสนับสนุนขององค์กรพี่เลี้ยง ผลจากการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายประเภท ระดับและลักษณะต่างๆ นโยบายและกฎหมายของรัฐ การยอมรับสิทธิชุมชน และการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตในชุมชน เป็นต้น

แม้ข้อค้นพบในงานวิจัยที่พบว่าในปัจจุบันป่าชายเลนในแต่ละพื้นที่มีแนวโน้มที่จะมีความยั่งยืน มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพในระดับสูง แต่อย่างไรก็ตามในสถานการณ์ที่ชุมชนกำลังเผชิญปัญหาใหม่ๆ เช่น ความแปรปรวนของสภาวะอากาศ ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมืองมากขึ้น คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ออกไปทำงานนอกชุมชน และการพึ่งพาฐานทรัพยากรป่าชายเลนในการดำเนินชีวิตลดน้อยลง ทำให้แทบไม่มีคนรุ่นใหม่เข้ามาทำงานด้านการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าเลน ประกอบกับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ไม่ได้ยึดโยงเป็นกลุ่มก้อนเช่นในอดีต และในขณะที่บทบาทของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องที่ยังคงมีข้อจำกัดในการทำงานอีกหลายประการ

ทั้งนี้ถ้าประเมินรูปแบบการจัดการป่าชายเลนในปัจจุบันของทุกพื้นที่โดยใช้ข้อเสนอของ Pomeroy and Berkes (1997) ซึ่งแบ่งระดับความสัมพันธ์ในการจัดการร่วม (Co-management) ระหว่างรัฐกับชุมชนไว้ 10 ระดับ พบว่าชุมชนและรัฐมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกัน เช่น การปกป้อง พื้นที่ การปลูก และการบริหารจัดการบางส่วนนั้น รัฐมอบให้เป็นที่ของชุมชน รัฐทำหน้าที่เพียงแต่สนับสนุนงบประมาณ หรือบุคลากรไปช่วยงานเป็นครั้งคราวไป แต่ถ้ามีประเด็นปัญหาที่ชุมชนไม่สามารถจัดการได้รัฐจึงค่อยลงไปแก้ไขปัญหานั้นร่วมด้วย เช่น ปัญหา

การบุกรุกป่าชายเลนจากนายทุน เป็นต้น ดังนั้น รูปแบบการจัดการป่าชายเลนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในปัจจุบันจึงอยู่ในรูปแบบการจัดการร่วมในระดับขั้นการดำเนินการร่วมกัน (Joint Action)

แต่เนื่องจากในปัจจุบันแต่ละพื้นที่มีศักยภาพของพื้นที่ไม่เท่ากัน เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนนั้นๆ ดังนั้นการบริหารจัดการป่าชายเลนในอนาคต จึงควรเป็นรูปแบบการจัดการร่วมที่ปรับเปลี่ยนได้ (Adaptive CO-Management) ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกับระหว่างชุมชน รัฐ และหน่วยงานอื่นๆ ในฐานะหุ้นส่วนที่แบ่งบทบาทการทำงานตามศักยภาพของตนเอง แต่เป็นประเด็นนี้ยังเป็นประเด็นที่ทำนายทั้งชุมชน องค์กรพี่เลี้ยงและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องว่าจะปรับรูปแบบและบทบาทการทำงานร่วมกันอย่างไร เพื่อให้ป่าชายเลนยังคงมีสถานภาพและการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนตลอดไป

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ประเด็นสำคัญที่ยังเป็นปัญหาในทุกพื้นที่ คือ การใช้ประโยชน์เกี่ยวกับทรัพยากรประมงในป่าชายเลน ที่ยังขาดมาตรการการจัดการและการบังคับใช้ที่เข้มข้น เช่น การกำหนดวิธีการทำประมง เครื่องมือประมงที่ห้ามหรืออนุญาตให้ทำประมง ตลอดไปจนถึงขนาดของสัตว์น้ำที่อนุญาตให้ทำการประมง เป็นต้น ประเด็นนี้หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องหรือองค์กรพี่เลี้ยงจำเป็นต้องกระตุ้นให้ชุมชนเห็นความสำคัญ และยกระดับการบริหารจัดการให้ได้ ด้วยการออกแบบกติกาชุมชนให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ประโยชน์มากขึ้น หรือหน่วยงานรัฐอาจจะต้องยกระดับประเด็นปัญหาให้เป็นกฎระเบียบหรือข้อกำหนดว่าด้วยการทำประมงในป่าชายเลน เพื่อให้เกิดการเสริมแรงการทำงานให้แก่ชุมชนที่บริหารจัดการป่าชายเลน ได้มีเครื่องมือในการทำงานที่เข้มข้นหรือมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ทั้งนี้ภัยคุกคามที่สำคัญต่อป่าชายเลนในอดีต คือ นโยบายการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชายเลนของหน่วยงานรัฐ ทั้งโดยการกระทำของรัฐเองและผ่านการให้สัมปทานประเภทต่าง ภัยคุกคามนี้อาจจะกลับมาเป็นปัญหาได้อีกในอนาคต เมื่อนโยบายรัฐมีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นรัฐต้องมีนโยบายที่ชัดเจนว่า หากต้องการเพิ่มหรือรักษาพื้นที่ป่าชายเลนไม่ให้มีจำนวนลดลง รัฐควรยกเลิกนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่ป่าชายเลนเพื่อประโยชน์ด้านอื่น และควรยกเลิกกฎหมายที่อาจเป็นภัยคุกคามต่อป่าชายเลนบางประเด็น เช่น กฎหมายว่าด้วยการเหมืองแร่ เป็นต้น ในขณะเดียวกันด้วยความซ้อนทับกันของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลนที่มีหน่วยงานเกี่ยวข้องหลายหน่วยงาน ทั้งกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งและกรมเจ้าท่า เป็นต้น ควรมีการแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้มีหน่วยงานหลักเพียงหน่วยงานเดียวรับผิดชอบการจัดการป่าชายเลน เพื่อความเป็นเอกภาพในการจัดการ

7.2 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับงานวิจัยในอนาคต

แม้จะยังไม่มีหลักฐานที่ยืนยันชัดเจนว่าปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก หรือความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ มีผลกระทบทางลบต่อป่าชายเลนโดยตรง แต่จากการสังเกต

ของแต่ละชุมชน ที่พบว่าปัจจุบันมีความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศเป็นอย่างมาก และส่งผลกระทบต่อป่าชายเลนในหลายรูปแบบ เช่น การกัดเซาะพื้นที่ชายฝั่งของป่าชายเลน หรือปรากฏการณ์น้ำจืดหลากและท่วมป่าชายเลนในบางพื้นที่และบางปี จึงสมควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของการแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศกับการเปลี่ยนแปลงของป่าชายเลนในด้านต่างๆ

บทที่ 4 ตอนที่ 2

กระบวนการขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลากและอวนรุน โดยเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่

1. ที่มาและความสำคัญ

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทางกสิกรรม เลี้ยงสัตว์ ทำไม้และการประมง แต่เดิมการประมงของไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งการประมงทะเลยังมีปริมาณไม่มากนัก เนื่องจากเครื่องมือจับสัตว์น้ำในสมัยนั้นมีประสิทธิภาพการจับสัตว์น้ำต่ำ แต่หลังการส่งเสริมการทำประมงทางทะเลในช่วง พ.ศ. 2503 ซึ่งมีการนำเครื่องมืออวนลากแผ่นตะเฆ่จากประเทศสหพันธรัฐเยอรมนีมาใช้ ทำให้ผลผลิตด้านการประมงของไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จนเรียกได้ว่าช่วงนี้เป็นยุคทองของการทำประมงทางทะเลของไทย (ขจรศักดิ์ เวชชการัตน์ 2524) แต่ชุมชนชายฝั่งส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับผลกระทบ เนื่องจากยังสามารถใช้ประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลได้ดี และการประมงของชุมชนชายฝั่งในขณะนั้นยังเป็นเพียงประมงเพื่อการยังชีพ (วิวัฒนา สุภักดิ์ 2543) แต่หลังการประกาศเขตเศรษฐกิจจำเพาะใน พ.ศ. 2520 ของประเทศเพื่อนบ้าน มีผลทำให้ชาวประมงพาณิชย์ที่เคยทำประมงไกลฝั่งมากกว่า 200 ไมล์ทะเล ต้องกลับเข้ามาทำประมงในเขตน่านน้ำของไทย และส่งผลให้เรือประมงในทะเลไทยมีจำนวนมากขึ้นในระยะเวลาอันรวดเร็ว ทำให้การทำประมงของไทยเกินศักยภาพการผลิต ส่งผลให้ทรัพยากรประมงเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว (ชลิตา บัณฑุงค์ และคณะ 2543) และจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการเข้าถึงของระบบตลาด ระบบแพปลา รวมทั้งนโยบายด้านการประมงของรัฐที่มุ่งส่งเสริมการประมงทะเลเพื่อตอบสนองตลาดสินค้าสัตว์น้ำและธุรกิจการประมง อันสร้างรายได้ให้แก่ประเทศเป็นอย่างมากตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา รัฐได้ดำเนินนโยบายหลายอย่างเพื่อการส่งเสริมการประมงทะเลดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายส่งเสริมการประมงพาณิชย์ ซึ่งส่งผลให้มีเรือประมงเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็ว และการเข้ามาของเครื่องมือประมงอวนลากหน้าดิน ทำให้สามารถจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น จนนำไปสู่การขยายตัวและการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมประมงและอุตสาหกรรมต่อเนื่องอื่นๆ ส่งผลให้ชุมชนชายฝั่งซึ่งเดิมเป็นเพียงชาวประมงพื้นบ้านที่ทำประมงเพื่อการเลี้ยงชีพเปลี่ยนวิถีชีวิตมาทำประมงเป็นอาชีพหลัก เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่การเปลี่ยนวิถีชีวิตดังกล่าวในขณะที่ทรัพยากรประมงกำลังเสื่อมโทรมเอียงนั้น ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกับเรือประมงพาณิชย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีของเรืออวนรุนในแต่ละพื้นที่ที่ทำประมงอย่างล้างผลาญ รวมทั้งการลักลอบเข้าทำประมงใกล้ชายฝั่งของเรืออวนลาก (ชลิตา บัณฑุงค์ และคณะ 2543)

จากความขัดแย้งข้างต้นดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความขัดแย้งระหว่างชุมชนชายฝั่งในอ่าวพังงา ซึ่งประกอบด้วยชาวประมงพื้นบ้านจาก 3 จังหวัด คือ จังหวัดภูเก็ต พังงาและกระบี่ กับเรือประมงพาณิชย์ ทำให้ชุมชนชายฝั่งในอ่าวพังงามีการปรับตัวในรูปแบบต่างๆ เหมือนกับชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่อื่นๆ ในประเทศไทย เช่น การรวมตัวกันออกไปต่อสู้ จับกุมเรือประมงอวนรุน อวนลาก ที่ลักลอบทำประมงใกล้ฝั่งหรือในเขตทำประมง 3 กิโลเมตร (ชลิตา บัณฑุงค์ และคณะ

2543) การรณรงค์ให้หยุดการทำประมงแบบทำลายล้าง (Masae et al 1999 และสมบูรณ์ คำแหง (สัมภาษณ์), 11 เมษายน 2555) การรวมตัวเป็นเครือข่ายของตนเอง เช่น ชมรมประมงพื้นบ้านอันดามัน/ภาคใต้ เพื่อผลักดันให้มีการจับกุมเรือประมงผิดกฎหมาย (โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ 2549) การเดินขบวนเรียกร้องความเป็นธรรม การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชน (สมบูรณ์ คำแหง (สัมภาษณ์), 11 เมษายน 2555) ตลอดจนความพยายามในการผลักดันให้ขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนในอ่าวพังงา และการพยายามขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนจากเขต 3,000 เมตร เป็น 5,400 เมตร (3 ไมล์ทะเล) ของจังหวัดกระบี่ และทั้ง 2 กรณีข้างต้นนั้น ประสบความสำเร็จในระยะเวลาต่อมา ทั้งการขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ในอ่าวพังงา และการขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนจากเขต ระยะ 3,000 เมตร เป็น 5,400 เมตร (3 ไมล์ทะเล) ของจังหวัดกระบี่

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีของการขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ของจังหวัดกระบี่นั้น กว่าที่จะประสบความสำเร็จได้ล้วนต้องผ่านพัฒนาการและการต่อสู้มายาวนาน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาพัฒนาการและกระบวนการขอขยายเขตห้ามทำประมงด้วยเรืออวนลาก อวนรุนจากเขต 3,000 เมตร เป็น 5,400 เมตร (3 ไมล์ทะเล) ของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดกระบี่ ซึ่งปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร มีพัฒนาการอย่างไร มีรูปแบบการต่อสู้ การจัดการความขัดแย้งและกระบวนการจัดการอย่างไร

2. วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาพัฒนาการและกระบวนการขอขยายเขตห้ามทำประมงด้วยเรืออวนลาก อวนรุนจากเขต 3,000 เมตร เป็น 5,400 เมตร (3 ไมล์ทะเล) ของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่

3. วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 พื้นที่วิจัย

พื้นที่จังหวัดกระบี่

3.2 วิธีการเก็บข้อมูล

- 1) การสำรวจจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง
- 2) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) กับผู้เกี่ยวข้องในการขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ ซึ่งประกอบด้วย แกนนำเครือข่าย สมาชิกเครือข่าย ตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชน และเจ้าหน้าที่รัฐ จำนวนทั้งสิ้น 48 คน ประกอบด้วย

แกนนำกลุ่มและสมาชิกในเครือข่าย	จำนวน 40 คน
จนท.องค์กรพัฒนาเอกชน	จำนวน 5 คน
เจ้าหน้าที่รัฐ	จำนวน 3 คน

3.3 ระยะเวลาในการวิจัย

ระหว่างเดือนเมษายน 2557– มกราคม 2559

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

- 1) การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction)
- 2) วิเคราะห์โดยการจำแนกข้อมูล (Typological analysis)
- 3) การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Content comparison)

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

5.1 เครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ หมายถึง กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านกลุ่มต่างๆ ในจังหวัดกระบี่ ที่ทำกิจกรรมร่วมกันเกี่ยวกับการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

5.2 การขยายเขตหวงห้ามการทำประมงอวนลาก อวนรุน หมายถึง ประกาศกระทรวงเกษตรฯ เกี่ยวกับการห้ามทำประมงด้วยเครื่องมืออวนลากชนิดมีตุ้ม เครื่องมืออวนรุน ละวະชิบ หรือรุนกั้ง กั้งเคย หรืออวนถุงทุกชนิด ทุกขนาดที่ใช้ประกอบเรือยนต์ทำประมงไม่ว่าด้วยวิธีใดๆ ในพื้นที่ที่กำหนด

6. ผลการวิจัย

6.1 พัฒนาการและสถานการณ์การทำประมงในจังหวัดกระบี่

การต่อสู้เพื่อขยายเขตหวงห้ามทำประมงอวนลาก และอวนรุนของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ ไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันทันที แต่มีพัฒนาการของการต่อสู้ และเรียกร้องให้เกิดการแก้ไขปัญหามาอย่างยาวนาน ทั้งยังมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการและปรากฏการณ์ทางด้านประมงของประเทศอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถไล่เรียงตามลำดับเวลาได้ดังนี้

ตารางที่ 23 พัฒนาการประมงของไทยและอ่าวพังงา

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
2440	เริ่มมีการใช้อวนตังเก เบ็ดราวและการจับหมึกโดยใช้ไฟล่อ ผลผลิตสัตว์น้ำของประเทศไทยช่วงนั้นมีประมาณ 40,000 ตัน ครั้งหนึ่งบริโภคน้ำมันในท้องถิ่น อีกครั้งตากแห้งทำเค็มเพื่อส่งออก
2468	การประมงผิวน้ำเริ่มขยายตัวโดยมีการนำอวนตังเกจากประเทศจีนมาใช้
2473	มีการนำเครื่องยนต์จากประเทศญี่ปุ่นมาแทนการใช้ใบเรือ
2504	- การประมงไทยได้รับพัฒนาอย่างรวดเร็ว เมื่อมีการนำเข้าเครื่องมืออวนลากแผ่นตะเฆ่จากสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันนี - นโยบายรัฐ มุ่งเน้นการพัฒนาประมงทะเล โดยการส่งเสริมเทคโนโลยีและเครื่องมือประมงที่ทันสมัย และแนะนำการทำประมงอวนลากทั่วทุกจังหวัดชายฝั่ง
2510	กรมประมงส่งเสริมการทำประมงอวนลากในอ่าวพังงา
2512	การทำประมงอวนลากเริ่มเป็นกลุ่มก้อนขึ้นในอ่าวพังงา มีแหล่งเรืออวนลากอยู่ที่ภูเก็ต และชาวประมงจากเกาะยาวเดินทางไปเป็นลูกเรืออวนลากที่จังหวัดภูเก็ต เนื่องจากเกาะยาวไม่มีตลาดปลา และการทำประมงในบ้านตัวเองสร้างรายได้ไม่มากนักเพราะปลา มีราคาต่ำ
2513	กรมประมงกำหนดให้จดทะเบียนเรืออวนลาก มีเรือจดทะเบียนจำนวน 354 ลำ
2514	การทำประมงอวนลากจากนอกอ่าวพังงา เริ่มเข้ามาทำประมงในชายฝั่งของตำบลเขาคคราม อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่
2515	20 กรกฎาคม 2515 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ประกาศกำหนดพื้นที่ห้ามใช้เครื่องมืออวนลากและอวนรุนที่ใช้กับเรือยนต์ทำการประมง (3,000 เมตร)
2518	- การทำประมงอวนลากและอวนรุนขยายจากภูเก็ตแพร่หลายสู่พังงาและกระบี่ - ชาวประมงจากเกาะยาวกลับบ้านเกิด เพื่อเริ่มพัฒนาการทำประมงของตนเองในอ่าวพังงาทอนใน โดยพัฒนาเรือหางยาวเป็นเรือลากแคะหรือเรืออวนรุน เพราะในพื้นที่มีการพัฒนาตลาดและแปปลาขึ้นในหมู่บ้านแล้ว - ชาวประมงในพื้นที่อื่นๆ เริ่มทำอวนรุนตามชาวประมงในอ่าวพังงาทอนใน เนื่องจากป่าชายเลนเสื่อมโทรม จากการให้สัมปทานทำแร่และการเผาถ่าน ทำให้สัตว์น้ำวัยอ่อนไม่มีที่อยู่อาศัย ปริมาณสัตว์น้ำในพื้นที่ลดลง
2522	เริ่มมีมาตรการในการจัดการเรืออวนลาก อวนรุน - มีประกาศกระทรวงเกษตรฯ ฉบับแรกเรื่องกำหนดเขตห้ามใช้เครื่องมืออวนลาก อวนรุนทำการประมงในบริเวณ อ่าวพังงา (1 ส.ค. 2522)
2522-2524	ประเทศเพื่อนบ้านประกาศเขตเศรษฐกิจพิเศษ ทำให้เรือประมงพาณิชย์ของไทยจำนวนมากที่ออกไปทำประมงนอกน่านน้ำไทย กลับเข้ามาทำประมงในทะเลไทย

ตารางที่ 23 พัฒนาการประมงของไทยและในอ่าวพังงา (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
2524	ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทางทะเลอ่าวพังงา และการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ (อช.) ไม่อนุญาตให้ทำประมงทุกชนิดในพื้นที่ อช. แต่เนื่องจากชุมชนหลายชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนการประกาศเขต อช. จึงมีการผ่อนผัน ให้ชาวประมงท้องถิ่นสามารถทำประมงด้วยเครื่องมือขนาดเล็กได้อย่างไม่เป็นทางการ
2525	- ทรัพยากรประมงทะเลลดลงอย่างเห็นได้ชัดจนในหลายหมู่บ้าน ชาวประมงเกาะยาวจึงพัฒนาการทำประมงให้มีศักยภาพการจับสัตว์น้ำมากขึ้น ทั้งขนาดของเรือ เครื่องมือประมง และอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อให้สามารถทำประมงได้ไกลกว่าเดิม สามารถไปทำประมงในหมู่บ้านอื่น ตำบลอื่นหรือจังหวัดอื่นๆ ได้ - ชาวประมงในตำบลคลองเคียนจังหวัด พังงา ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากการทำประมงอวนรุน โดยคนในท้องถิ่นเอง และจากชาวประมงต่างถิ่น - ชาวประมงคลองเคียนและกำนันผู้ใหญ่บ้าน เริ่มตรวจจับการทำประมงผิดกฎหมาย โดยใช้งบประมาณของชุมชน - เรืออวนลากในอ่าวไทย ซึ่งในปี พ.ศ. 2503 มีเพียง 99 ลำ เพิ่มขึ้นเป็น 10,047 ลำ จากเรืออวนลากทั้งหมด 11,475 ลำ ในปีนี้
2526	ผลผลิตด้านการประมงไทยสูงสุดถึงจำนวน 2,099,986 ตัน
2528	- 11 เม.ย. 2528 เริ่มมีมาตรการในการจัดการการทำประมงในฤดูวางไข่ของปลาตามประกาศกระทรวงเกษตรฯ ว่าด้วย “การห้ามใช้เครื่องมือทำการประมงบางชนิดทำประมงในฤดูปลาที่มีไข่และวางไข่เลี้ยงลูกในท้องที่บางแห่งในบางพื้นที่ของอ่าวพังงา ” ในระหว่างวันที่ 15 เมษายน – 15 มิถุนายน ของทุกปี (การปิดอ่าวกระปี)
2530	- ทรัพยากรประมงลดลงอย่างต่อเนื่อง - ชาวประมงพื้นบ้านจากเกาะยาวไม่สามารถทำประมงได้ เนื่องจากได้รับผลกระทบจากเรืออวนลาก รวมทั้งการลดลงของทรัพยากรและการทำลายเครื่องมือประมง จึงรวมตัวกันยื่นรายชื่อชาวประมงที่ผิดกฎหมายต่อ จนท.รัฐ - ชาวประมงในพื้นที่อ่าวพังงาตอนในต้องการแก้ไขปัญห แต่ยังไม่มียวิธีแก้ไขปัญหา
2534-2535	- ทรัพยากรประมงทะเลยังคงลดลงอย่างรุนแรงทั่วทั้งอ่าวพังงา - ชาวประมงพื้นบ้านเริ่มหยิบยกประเด็นสถานการณ์ทรัพยากรในทะเลมาปรึกษาหารือแต่ยังไม่สามารถหาทางออกได้ - ชาวประมงจากบ้านเกาะปู้ร่วมกับชาวประมงจากตำบลคลองประสงค์ ไปรวมตัวกันที่ศาลากลางจังหวัดกระบี่เพื่อเรียกร้องให้หน่วยงานราชการเข้ามาแก้ไขปัญหาเรืออวนลากทำลายเครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้าน

ตารางที่ 23 พัฒนาการประมงของไทยและในอ่าวพังงา (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
2536-2538	- องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เริ่มทำงานในหมู่บ้านชาวประมงหลายแห่งในอ่าวพังงา เช่น แหลมสีก เกาะยาว ป่าคลอก และเกาะปู แรกเริ่ม คือ มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม และมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย - ตั้งองค์กรชุมชนประมง เช่น กลุ่มชาวประมง กลุ่มอนุรักษ์ (เกาะยาว เกาะปู) - จัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (เกาะยาว เกาะปู) - เริ่มสร้างเครือข่ายกับสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ - ชาวประมงพื้นบ้านร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐดำเนินการติดตามเฝ้าระวังการทำประมงผิดกฎหมาย (คลองเคียน: 2535, บางเตย: 2537, เกาะยาว: 2538) - องค์กรพัฒนาเอกชนและชุมชนรณรงค์ให้ชาวประมงพื้นบ้านเลิกทำประมงอวนรุน - ตั้งสมัชชาชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน - 27 เมษายน 2538 หลังการประชุมของสมัชชาประมงพื้นบ้านอ่าวพังงา ได้มีการลงสัตยาบันที่จะร่วมกันพิทักษ์ปกป้องทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวพังงาและเฝ้าระวังมิให้ถูกทำลายลงด้วยเครื่องมือทำลายล้าง โดยตัวแทนชาวประมงพื้นบ้าน 3 จังหวัดลงนามร่วมกับ รมช.กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายจรินทร์ ลักษณะวิศิษฎ์)
2539	- Bay of Bengal Program (BOBP) เริ่มโครงการการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชน (Community Based Fishery Management: CBFM) ขึ้นในอ่าวพังงา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรแก่ชุมชนประมงชายฝั่งในอ่าวพังงา โดยเลือกพื้นที่ดำเนินการพื้นที่แรกที่บ้านบางจัน และบ้านหาดทรายเปลือกหอย ตำบลคลองเคียน อำเภอตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา - กิจกรรมแรกคือการสัมมนาเรื่อง Community Based Fishery Management: CBFM ระหว่างวันที่ 14-16 กุมภาพันธ์ 2539 กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย ตัวแทนชาวประมงพื้นบ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จากอ่าวพังงาและพื้นที่อื่นในอันดามันและอ่าวไทย ตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชน - กิจกรรมอื่นๆ เช่น การให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึกให้แก่ชาวประมงท้องถิ่น เรื่องการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (เกาะยาว เกาะปู และคลองเคียน) และการฝึกอบรมผู้นำของชุมชนประมงต่างๆ
2539	- กรมประมงมีโครงการช่วยเหลือ เรื่องการปรับเปลี่ยนเครื่องมืออวนรุนในหลายพื้นที่ของอ่าวพังงา เช่น ตำบลบางเตย จังหวัดพังงา บ้านเกาะปู จังหวัดกระบี่ - อวนรุนโดยชาวประมงในพื้นที่ตำบลบางเตยหมดไป - อวนรุนและอวนลากแคะ โดยชาวประมงท้องถิ่นหมดไปจากเกาะยาว

ตารางที่ 23 พัฒนาการประมงของไทยและในอ่าวพังงา (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
2540-2542	- ชุมชนต่างๆ และหน่วยงานที่รับผิดชอบร่วมมือกันตรวจจับการทำประมงผิดกฎหมายอย่างจริงจัง - พ.ศ. 2540 เกิดการต่อสู้ระหว่างชาวประมงอวนรุน ผู้กระทำผิด (จากภูเก็ต) กับกลุ่มตรวจจับในพื้นที่ที่ตำบลคลองเคียน โดยเรืออวนรุนที่กระทำผิด มีเพียง 1 ลำ ในขณะที่เรือตรวจจับมี 3 ลำ ทำให้คุณอุสันต์ มิ่งวิจารณ์ หนึ่งในอาสาตรวจจับซึ่งเป็นชาวประมงพื้นบ้านและสมาชิกไทยอาสาป้องกันชาติทางทะเล ถูกยิงเสียชีวิต เหตุการณ์นี้ทำให้คนในพื้นที่พยายามอย่างจริงจังที่จะผลักดันเรืออวนรุนให้ออกนอกพื้นที่คลองเคียนให้ได้ - องค์กรชาวประมงพื้นบ้านและเครือข่ายเริ่มรณรงค์ในประเด็น เรื่องการเสนอขยายเขตพื้นที่ห้ามใช้อวนลาก อวนรุน ทำการประมงในอ่าวพังงาทั้งอ่าว - 22 ธันวาคม 2540 เสนอปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำประมงอวนลาก อวนรุน และแนวทางแก้ไขปัญหา ในที่ประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจัดโดยสภาความมั่นคงแห่งชาติ และหนึ่งในข้อเสนอแนะ คือ การขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ออกไปเป็น 5,400 เมตร - 5 เมษายน 2541 ติดตามผลการเสนอข้อมูลถึงการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ โดยส่งจดหมายถึงรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี นายจรินทร์ ลักษณะวิศิษฎ์ ซึ่งเป็นประธานในการลงสัตยาบัน เมื่อ พ.ศ. 2538 - 11 พฤษภาคม 2541 เสนอพื้นที่ใหม่ในการห้ามการทำประมงอวนลาก อวนรุน ในอ่าวพังงา ถึงอธิบดีกรมประมง - มีการประชุมระหว่างรัฐกับผู้มีส่วนได้เสีย คือ ชาวประมงที่ทำประมงด้วยเครื่องมืออวนลากคู่ อวนลากแผ่นตะเฆ่จากภูเก็ต และอวนลากแคระจากกระบี่ แต่สมาชิกชาวประมงพื้นบ้านอันดามันปฏิเสธที่จะเข้าร่วมเนื่องจากไม่ต้องการต่อรองหรือเจรจาไกล่เกลี่ย สมาชิกฯ ต้องการให้การทำประมงอวนลาก อวนรุนทุกประเภทหมดไปจากอ่าวพังงา เพราะทำลายทรัพยากรอย่างมาก - 24 มิถุนายน 2541 ได้ข้อสรุปและข้อตกลงเรื่องพื้นที่ห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนในอ่าวพังงา ผลที่ได้รับคือประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ครั้งที่ 2 เรื่อง กำหนดเขตห้ามใช้เครื่องมืออวนลาก อวนรุนทำการประมงในบริเวณอ่าวพังงา - ชาวประมงพื้นบ้านจากจังหวัดกระบี่ ร่วมมือกับสมาคมประมงจังหวัดกระบี่และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว ในการจัดกิจกรรมเรื่องการจัดการทรัพยากรทางทะเลชายฝั่งในอ่าวพังงา

ตารางที่ 23 พัฒนาการประมงของไทยและในอ่าวพังงา (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
2540-2542	- ประกาศของกระทรวงเกษตรฯ ให้ขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนในอ่าวพังงา ฉบับใหม่ ลงวันที่ 14 ธันวาคม 2541 - พ.ศ. 2542 ปลัดอำเภอเกาะยาว นายวุฒิ สิทธิสุราษฎร์ ร่วมมือกับชาวประมงในพื้นที่ทำการตรวจจับและเฝ้าระวังการทำประมงผิดกฎหมายอย่างจริงจัง ครั้งหนึ่งมีเรืออวนลากผิดกฎหมายลำหนึ่งเข้าโจมตีเรือที่ปลัดอำเภอออกตรวจ เป็นเหตุให้อาสาสมัครคนหนึ่ง คือ นายอิบราฮิม มะลิวัลย์ ถูกยิงได้รับบาดเจ็บ ตั้งแต่นั้นมาหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจึงดำเนินการตรวจจับอย่างจริงจัง ทำให้เรืออวนลากที่ลักลอบทำประมงในอ่าวพังงาลดลงอย่างรวดเร็ว
2542	- ประกาศจังหวัดพังงา ฉบับลงวันที่ 7 มิถุนายน 2542 เรื่องกำหนดห้ามใช้เครื่องมืออวนที่ใช้ประกอบเครื่องกำเนิดไฟฟ้าทำการประมงในท้องที่จังหวัดพังงา เพื่อห้ามใช้เครื่องมืออวนซ้อน อวนยก และอวนครอบที่มีขนาดช่องตาอวนเล็กกว่า 2.5 ซม. ที่ใช้ประกอบเครื่องกำเนิดไฟฟ้าทำการประมงปลากะตักในทะเลหรืออ่าวในท้องที่จังหวัดพังงาโดยเด็ดขาด ภายในพื้นที่เส้นล้อมรอบ ตั้งแต่ปลายแหลมพันวา อ.เมือง จ.ภูเก็ต ลากตรงไปยังเกาะด้ามขวานด้านทิศใต้ อ.เมือง จ.กระบี่
2545-2548	- โครงการเสริมสร้างประสิทธิภาพในการเฝ้าติดตามระวาง (MCS) ดำเนินการโดยโครงการ CHARM ร่วมมือกับกรมประมง กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งและชุมชนประมงหลายพื้นที่ - ชาวประมงในพื้นที่บางเตยและเขาครามร่วมมือกับกรมประมงในการเฝ้าติดตามระวางการทำประมงผิดกฎหมาย - ชาวประมงในพื้นที่ป่าคลอกและเกาะยาวร่วมมือกับกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในการติดตามเฝ้าระวังการทำประมงผิดกฎหมายและการทำผิดเกี่ยวกับทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง
2545-2548	- อวนรุนจากภูเก็ตเล็กเข้ามาทำประมงในอ่าวพังงา (หมดระยะเวลาผ่อนผัน) - พ.ศ.2545 อวนรุนจากภูเก็ตที่ทำประมงในพื้นที่เกาะปูกมดไป - พ.ศ.2548 อวนรุนจากภูเก็ตที่ทำประมงในพื้นที่บางเตยหมดไป - พ.ศ.2548 อวนรุนจากภูเก็ตที่ทำประมงในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดภูเก็ตหมดไป
2550	- จังหวัดกระบี่ขอขยายเขตห้ามทำประมง อวนลาก อวนรุนในระยะ 5,400 เมตร 9 ตุลาคม 2550 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ประกาศขยายเขตห้ามทำการประมง อวนลาก อวนรุนในระยะ 5,400 เมตร

ตารางที่ 23 พัฒนาการประมงของไทยและในอ่าวพังงา (ต่อ)

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
2551	- 9 ตุลาคม 2551 สมาชิกสมาคมประมงจังหวัดภูเก็ต ยื่นฟ้อง รมต.กระทรวงเกษตรฯ เพื่อคัดค้านคำสั่งการขยายเขตห้ามทำการประมง - 24 ตุลาคม 2551 ประกาศกระทรวงเกษตรฯ กำหนดห้ามใช้เครื่องมือทำการประมงบางชนิด ในฤดูปลาที่มีไข่และวางไข่เลี้ยงลูกในที่จับสัตว์น้ำบางส่วนของจังหวัดภูเก็ต พังงา กระบี่ และตรังภายในระยะเวลาที่กำหนด (1 เมษายน-30 มิถุนายน)
2553-2554	- ชาวประมงพื้นบ้านในอ่าวพังงาร่วมเข้าซื้อยื่นข้อเสนอ พรบ.ประมงฉบับใหม่
2555	- 23 มีนาคม 2555 ศาลปกครองแกลงคดียกคำร้องขอคัดค้านคำสั่งการขยายเขตห้ามทำการประมงฯ ของสมาชิกจากสมาคมประมงจังหวัดภูเก็ต
2558	- 28 เมษายน 2558 ประกาศใช้ พรบ.ประมง พ.ศ. 2558 13 พฤศจิกายน 2558 ประกาศใช้ พรก.ประมง พ.ศ. 2558 เพื่อยกเลิก พรบ.ประมง พ.ศ. 2558

หมายเหตุ ปรับปรุงจากเอกสารสรุปการประชุมเรื่อง ชุมชนประมงขนาดเล็กในอ่าวพังงา (องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน ม.ป.ป.)

จากตารางเวลาข้างต้น สามารถสรุปพัฒนาการและปรากฏการณ์เกี่ยวกับการประมงของประเทศไทยและในพื้นที่วิจัยได้ดังนี้

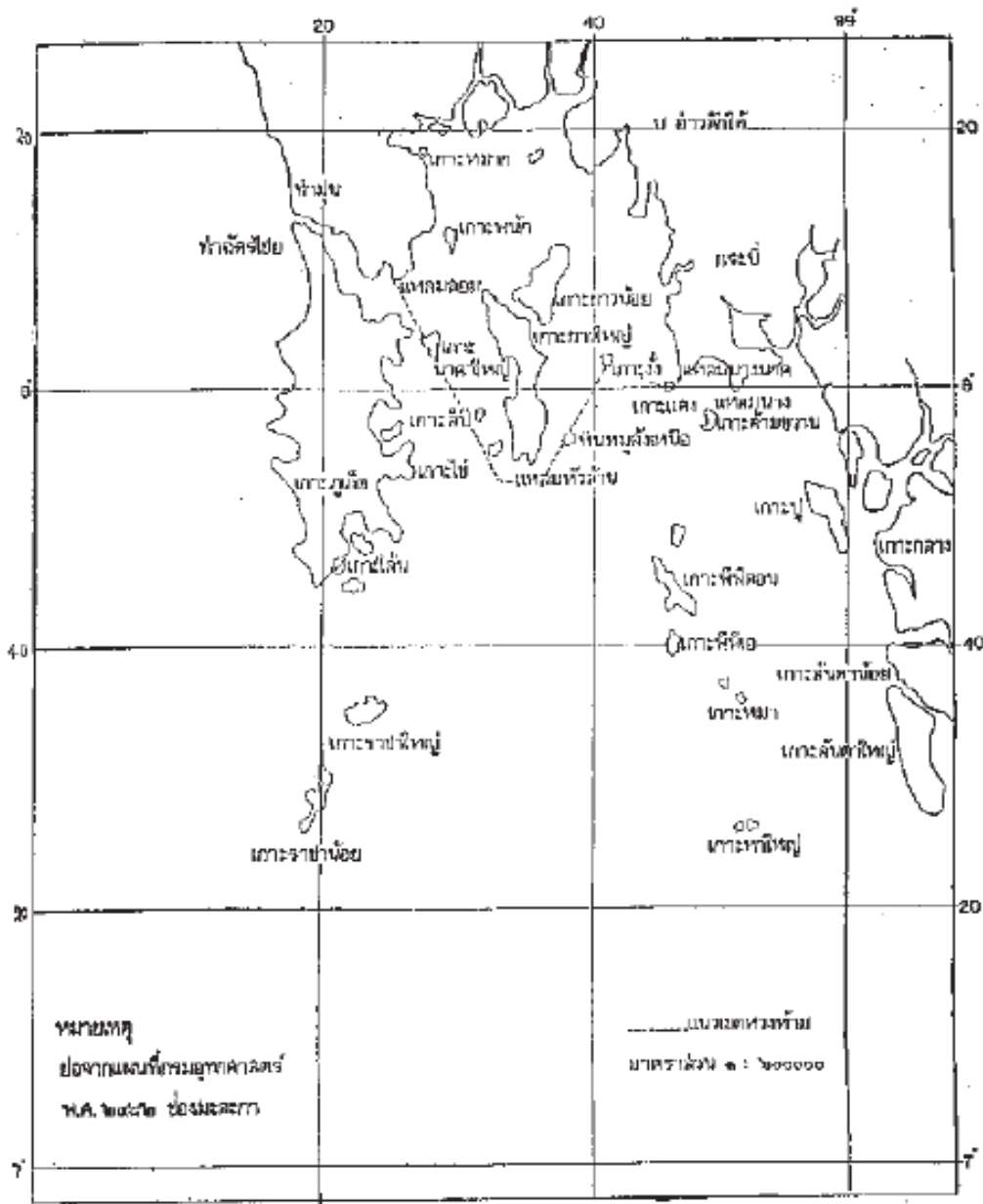
ก่อนปี พ.ศ. 2504 การทำประมงของชาวประมงพื้นบ้านยังเป็นแบบทำประมงเพื่อยังชีพ การทำประมงในคลองหรือริมชายฝั่งด้วยเครื่องมือประมงง่ายๆ ที่ทำเองหรือการเดินเก็บหาสัตว์น้ำในป่าชายเลน (โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ 2549) ในขณะที่การทำประมงเป็นอาชีพเริ่มมีหลักฐานยืนยันว่าเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2440 เมื่อเริ่มมีการใช้อวนต่งเก เบ็ดราวและการจับหมึกโดยใช้ไฟล่อ โดยที่ผลผลิตสัตว์น้ำของประเทศไทยช่วงนั้นมีประมาณ 40,000 ตัน ครึ่งหนึ่งของผลผลิตใช้บริโภคในท้องถิ่น อีกครึ่งตากแห้งทำเค็มเพื่อส่งออก และการประมงฉิวน้ำเริ่มขยายตัวมากขึ้นเมื่อมีการนำอวนต่งเกจากประเทศจีนมาใช้ใน พ.ศ. 2468 ก่อนจะมีการนำเครื่องยนต์มาติดตั้งในเรือแทนการใช้ใบ (สุนันทา นิลเพชร 2544)

แต่จุดเปลี่ยนสำคัญด้านพัฒนาการประมงของประเทศไทยเริ่มต้นขึ้นใน พ.ศ. 2504 เมื่อมีการนำเครื่องมืออวนลากแผ่นตะเฆ่จากสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันมาใช้ในประเทศไทยโดยการส่งเสริมของกรมประมง และมีการแนะนำการทำประมงอวนลากทั่วทุกจังหวัดชายฝั่งของประเทศในปี พ.ศ. 2510 (กรมประมง 2542) กรมประมงได้ส่งเสริมการทำประมงอวนลากในอ่าวพังงา จนถึง พ.ศ. 2512 การทำประมงอวนลากเริ่มเป็นกลุ่มก้อนขึ้นในอ่าวพังงา มีแหล่งเรืออวนลากที่อยู่ภูเก็ต ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านจากเกาะยาว เดินทางไปเป็นลูกเรืออวนลากที่จังหวัดภูเก็ต เนื่องจากเกาะยาวไม่มีตลาดปลาและการทำประมงในบ้านตัวเองไม่สร้างรายได้มากนักเพราะปลา มีราคาต่ำ

ใน พ.ศ. 2513 กรมประมงต้องการจัดทำระบบทะเบียนเพื่อการบริหารจัดการประมง จึงกำหนดให้จดทะเบียนเรืออวนลากขึ้น ในปีนี้มีเรือมาจดทะเบียนจำนวน 354 ลำ (กรมประมง 2542) ในขณะที่สถานการณ์การทำประมงในอ่าวพังงาพบว่า ในปีต่อมาการทำประมงอวนลากจากนอกอ่าวพังงา เริ่มเข้ามาทำประมงในชายฝั่งของตำบลเขาคราม อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่

ส่วนพัฒนาการของชาวประมงพื้นบ้านในช่วงนี้ (พ.ศ. 2506-2515) เป็นช่วงที่ชาวประมงพื้นบ้านเริ่มมีความสัมพันธ์กับระบบตลาด คือ เริ่มมีการทำประมงด้วยเครื่องมือที่ซื้อจากตลาด เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น เริ่มมีการใช้เครื่องยนต์ขนาดเล็กติดเรือ และมีการทำประมงเป็นอาชีพหลักมากขึ้น ผลจากการส่งเสริมการทำประมงพาณิชย์และอุตสาหกรรมต่อเนื่อง ในช่วงที่ผ่านมาเริ่มทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลง ทำให้กรมประมงเริ่มกำหนดมาตรการในการจัดการประมงขึ้น โดยในวันที่ 20 กรกฎาคม 2515 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ประกาศกำหนดพื้นที่ห้ามใช้เครื่องมืออวนลากและอวนรุน ที่ใช้กับเครื่องยนต์ทำการประมง ในเขต 3,000 เมตร จากชายฝั่ง เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับการทำประมงของประมงขนาดเล็ก และเป็นพื้นที่อนุรักษ์สัตว์น้ำวัยอ่อน

ในขณะเดียวกัน ในช่วงปี พ.ศ. 2518 การทำประมงอวนลากและอวนรุนเริ่มแพร่ขยายจากภูเก็ตสู่พังงาและกระบี่ ชาวประมงจากเกาะยาวที่เดินทางไปเป็นลูกเรือประมงพาณิชย์เดินทางกลับบ้านเกิด เพื่อเริ่มพัฒนาการทำประมงของตนเอง โดยพัฒนาเรือหางยาวเป็นเรือลากแคะหรือเรืออวนรุน เพราะในพื้นที่มีแพปลาและการพัฒนาระบบตลาดประมงขึ้นในหมู่บ้านแล้ว และชาวประมงในพื้นที่อื่นๆ ในอ่าวพังงาตอนในเริ่มทำอวนรุนตามชาวประมงในพื้นที่อื่น ส่วนสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ในช่วงนี้เป็นช่วงที่ป่าชายเลนอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม เนื่องจากการให้สัมปทานทำแร่ เมาถ่าน ทำให้สัตว์น้ำวัยอ่อน ไม่มีที่อยู่อาศัย ปริมาณสัตว์น้ำในพื้นที่ลดลง ผลจากการที่ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลงทำให้กรมประมงเพิ่มมาตรการในการจัดการประมงในอ่าวพังงาเพิ่มขึ้น คือ มีมาตรการในการจัดการประมง โดยการออกประกาศกระทรวงเกษตรฯ ฉบับแรกเกี่ยวกับการจัดการเรืออวนลาก อวนรุน คือ เรื่องกำหนดเขตห้ามใช้เครื่องมืออวนลาก อวนรุนทำการประมงในบริเวณ อ่าวพังงา เมื่อวันที่ 1 สิงหาคมพ.ศ. 2522 ในพื้นที่ดังกล่าว สามารถแสดงได้ ดังภาพที่ 17

ภาพที่ 17 เขตห้ามใช้เครื่องมืออวนลาก อวนรุนทำการประมงในบริเวณอ่าวพังงา ตามประกาศกระทรวงเกษตรฯ เมื่อวันที่ 1 สิงหาคมพ.ศ. 2522
ที่มา: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2548: 73)

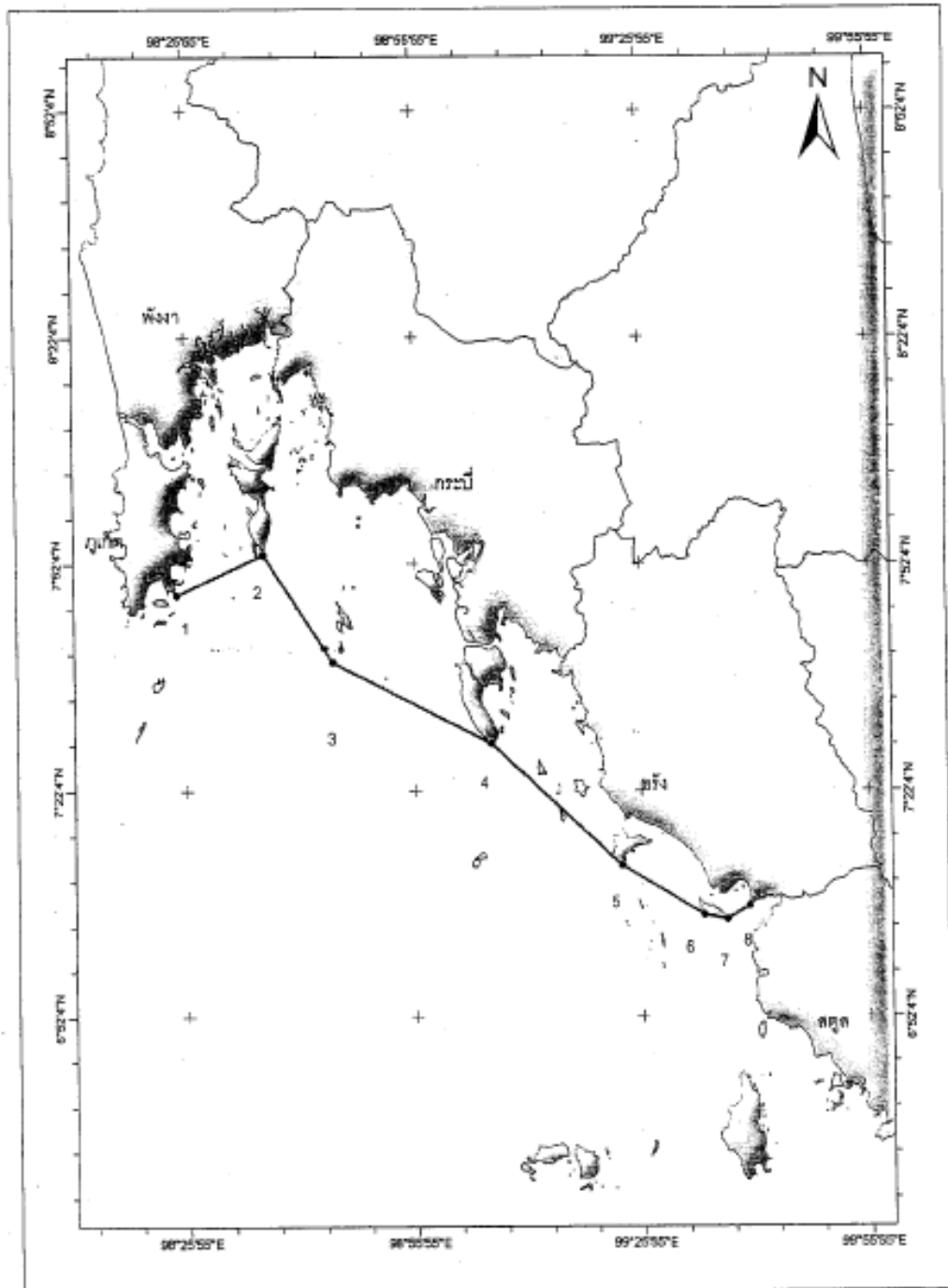
ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ (พ.ศ. 2522-2524) ประเทศเพื่อนบ้านของไทยได้ประกาศเขตเศรษฐกิจจำเพาะทางทะเลขึ้น ทำให้เรือประมงพาณิชย์ของไทยจำนวนมากที่ออกไปทำประมงในทะเลนอก กลับเข้ามาทำประมงในทะเลไทย ส่งผลให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรอย่างรุนแรงมากขึ้น เรืออวนลากจำนวนมากลักลอบทำประมงในเขตหวงห้ามต่างๆ ทำให้ทรัพยากรลดลง(ชลิตา บัณฑิตวงศ์ และคณะ 2543) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ. ศ. 2525 ทรัพยากรประมงทะเลลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน ในหลายหมู่บ้าน (สำเร็จ ราเขต (สัมภาษณ์), 30 พฤษภาคม 2558) ชาวประมงในอ่าวพังงาหลายแห่ง

จึงมีการปรับตัวเพื่อทำประมงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น ชาวประมงจากเกาะยาว จังหวัดพังงา ที่มีการพัฒนาการทำประมงของตนเองให้มีศักยภาพในการจับสัตว์น้ำมากขึ้น ทั้งการเพิ่มขนาดเรือ ปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมงและอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อให้สามารถทำประมงได้ไกลกว่าเดิม สามารถไปทำประมงในหมู่บ้านอื่น ตำบลอื่นหรือจังหวัดอื่นๆ ได้ (ทวีศักดิ์ ไตรรัตน์ (สัมภาษณ์), 9 มิถุนายน 2557) และในช่วงเวลาเดียวกันนี้เอง ชาวประมงพื้นบ้านในตำบลคลองเคียน จังหวัดพังงา ซึ่งตั้งอยู่ตอนในของอ่าวพังงา ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากการทำประมงอวนรุน ทั้งโดยคนในท้องถิ่นและจากชาวประมงต่างถิ่น ซึ่งรวมถึงชาวประมงจากเกาะยาวด้วย ชาวประมงพื้นบ้านในตำบลคลองเคียน มีการปรับตัวต่อผลกระทบดังกล่าว โดยร่วมกับกำนันผู้ใหญ่บ้าน เริ่มทำตรวจจับการทำประมงผิดกฎหมาย โดยใช้งบประมาณของชุมชน (จรงค์ แซ่มศรี (สัมภาษณ์), 30 มีนาคม 2557)

หลังจากนั้นอีกสี่ปี (พ.ศ. 2528) โดยการผลักดันของสมาคมชาวประมงจังหวัดกระบี่ กรมประมงจึงได้เพิ่มมาตรการในการจัดการประมงในอ่าวพังงา ซึ่งเป็นมาตรการที่สองต่อจากประกาศกระทรวงเกษตรฯ เรื่องมาตรการกำหนดเขตห้ามใช้เครื่องมืออวนลาก อวนรุนทำการประมงในบริเวณอ่าวพังงา เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2522 คือ เพิ่มมาตรการในการจัดการการทำประมงในฤดูวางไข่ของปลาหู ตามประกาศกระทรวงเกษตรฯ ลงวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2528 ว่าด้วย “การห้ามใช้เครื่องมือทำการประมงบางชนิดทำประมงในฤดูปลาที่มีไข่และวางไข่เลี้ยงลูกในท้องที่บางแห่งในบางพื้นที่ของอ่าวพังงา ” ในระหว่างวันที่ 15 เมษายน – 15 มิถุนายนของทุกปี หรือที่เรียกกันว่าการปิดอ่าวกระบี่²³ และมีการแก้ไขเพิ่มระยะเวลาในการปิดอ่าวกระบี่ดังกล่าว จากตั้งแต่วันที่ 15 เมษายน – 15 มิถุนายน ของทุกปี เป็นตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน – 30 มิถุนายนของทุกปี²⁴ (ภาพที่ 18) ส่วนสถานการณ์การประมงของประเทศไทยในช่วงนี้ (พ.ศ. 2526) ผลผลิตด้านการประมงของประเทศไทยมีสูงสุดถึงกว่า 2 ล้านตัน

²³ การปิดอ่าวตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ฉบับลงวันที่ 11 เมษายน 2528 เรื่อง กำหนดห้ามใช้เครื่องมืออวนลากทุกประเภท ทุกขนาด อวนล้อมจับ และอวนติดตาที่มีขนาดช่องตาเล็กกว่า 4.7 ซม.ทำการประมงในบริเวณทะเลอันดามัน จ.กระบี่ และจ.พังงา ในระหว่างวันที่ 15 เมษายน – 15 มิถุนายน ของทุกปี เพราะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ลูกปลากำลังเจริญเติบโตหลังจากที่แม่ปลามาวางไข่เอาไว้ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน (ช่วงเดียวกับประกาศห้ามที่ จ.ประจวบคีรีขันธ์ และจ.ชุมพร) การปิดอ่าวดังกล่าวเรียกว่า “ปิดอ่าวกระบี่” เกิดจากการผลักดันของสมาคมประมงจังหวัดกระบี่ผ่านทางรองอธิบดีในขณะนั้น เนื่องจากมองเห็นถึงผลเสียที่มีต่อทรัพยากรสัตว์น้ำที่เกิดจากการเรืออวนลาก และเกิดจากการที่ผู้ประกอบการประมงอวนดำหันมาใช้อวนที่มีขนาดตาเพียง 1 นิ้ว เป็นจำนวนมากขึ้น (เริ่มมาจากเรือของผู้ประกอบการจาก อ.กันตัง จ.ตรัง และจ.ภูเก็ตก่อน จากนั้นผู้ประกอบการในจังหวัดกระบี่จึงหันมาใช้อวนที่มีขนาดตาอวน 1.5 หรือ 1.2 นิ้ว) (ชลิตา บัณฑุงค์ และคณะ 2543) และมีการแก้ไขเพื่อขยายเวลาเป็นตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน-30 มิถุนายนของทุกปี ในวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2551 และผนวกพื้นที่ของจังหวัดตรังเข้าไปเพิ่มเติมด้วย

²⁴ จากการศึกษาวิจัยของศูนย์พัฒนาประมงทะเลอันดามัน พบว่า พื้นที่ชายฝั่งอ่าวพังงาเป็นแหล่งวางไข่ที่สำคัญของปลาหู ซึ่งจะมีการฟักตัวมากที่สุดในช่วงระหว่างเดือนเมษายนถึงมิถุนายน โดยทางศูนย์ฯ ได้เสนอให้ออกประกาศกระทรวงฯ เพื่อห้ามใช้เครื่องมือบางชนิด เช่น อวนลาก (แต่ไม่ห้ามอวนรุน) ทำการประมงในอ่าวพังงาทั้งอ่าว ในช่วง 2 เดือน นับจาก 15 เมษายน ถึง 15 มิถุนายน ของทุกปี แต่ได้มีการเจรจาต่อรองจากผู้ประกอบการประมงอวนลากในขณะนั้น เสนอให้ปิดอ่าวเพียงครั้งเดียว โดยเหลือด้านตะวันตกของอ่าวไว้ให้เรืออวนลากสามารถทำการประมงได้ทั้งปี ในที่สุดประกาศกระทรวงฯ ฉบับที่ได้รับอนุมัติเป็นไปในแนวทางเดียวกับที่ผู้ประกอบการเรืออวนลากนำเสนอ (องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน มปป.)

ภาพที่ 18 พื้นที่ปิดอ่าวกระบี่ ตามประกาศกระทรวงเกษตรฯ
 ที่มา: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2528)

ในช่วงต่อมา (พ.ศ. 2516-2528) เป็นช่วงที่ประมงพื้นบ้านเริ่มมีความสัมพันธ์กับระบบแพปลาในพื้นที่ อันเป็นผลจากการส่งเสริมการทำประมงทะเลและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องของรัฐ ทำให้เกิดการพัฒนาระบบตลาดและเกิดระบบแพปลาขึ้นในชุมชน ชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่มีทุนจะเข้าถึงทุนในการทำประมงด้วยการออกทุนจากเจ้าของแพปลา ทุนต่างๆ ใช้ไปในการซื้อเรือ เครื่องมือประมงและอุปกรณ์ยังชีพ โดยมีข้อตกลงว่าเจ้าของแพจะออกทุนให้ หรือให้ยืมเงินทุนในการทำประมง แต่ต้องนำสัตว์น้ำมาขายให้เจ้าของแพ แล้วค่อยหักเงินทุนออกภายหลัง ส่งผลให้ชาวประมงพื้นบ้านในอ่าวพังงาเกือบทั้งหมดเข้าสู่การทำประมงอาชีพอย่างเต็มตัวในยุคนี (ธนู แนนเนียร (สัมภาษณ์), 24 พฤศจิกายน 2557 และจรงค์ แซ่มศรี (สัมภาษณ์), 30 มีนาคม 2557)

เกือบสามสิบปีของการส่งเสริมการประมงทะเลและอุตสาหกรรมต่อเนื่องของรัฐ ส่งผลให้เกิดการทำประมงที่เกินศักยภาพการผลิต เกิดการลักลอบทำประมงในเขตหวงห้าม และส่งผลให้ทรัพยากรประมงลดลงอย่างต่อเนื่องในเกือบทุกพื้นที่ของอ่าวพังงา ทำให้ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2530- 2539 ชาวประมงพื้นบ้านจากเกาะยาวและชาวประมงพื้นบ้านหลายหมู่บ้านในอ่าวพังงาไม่สามารถทำประมงได้เนื่องจากได้รับผลกระทบจากเรืออวนลาก ทั้งการลดลงของทรัพยากรและการทำลายเครื่องมือประมงจากเรืออวนลาก ประเด็นนี้เริ่มถูกหยิบยกเป็นหัวข้อในการปรึกษาหารือกันในแต่ละพื้นที่ แต่ยังไม่สามารถหาทางออกได้ บางพื้นที่เริ่มมีปฏิริยาต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวในรูปแบบต่างๆ เช่น ชาวประมงพื้นบ้านจากเกาะยาวรวมตัวกันยื่นรายชื่อร้องเรียนต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง และชาวประมงจากบ้านเกาะปู อำเภอนะบือราญรวมตัวกับชาวประมงจากตำบลคลองประสงค์ อำเภอมือง จังหวัดกระบี่ ไปรวมตัวกันที่ศาลากลาง เพื่อเรียกร้องให้หน่วยงานราชการเข้ามาแก้ไขปัญหาเรืออวนลากทำลายเครื่องมือประมง

จากผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนประมงพื้นบ้านในอ่าวพังงาดังกล่าว ทำให้ในช่วงกลางๆ ของห้วงเวลานี้ (ประมาณปี พ.ศ. 2536) มีองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ที่เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชน เริ่มเข้ามาทำงานในหลายหมู่บ้านในอ่าวพังงา เช่น พื้นที่แหลมสักและเกาะปู จังหวัดกระบี่ พื้นที่เกาะยาวและบางเตย จังหวัดพังงา รวมถึงพื้นที่บ้านป่าคอก จังหวัดภูเก็ต องค์กรพัฒนาเอกชนดังกล่าวได้แก่ มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมและมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย กิจกรรมหลักๆ ที่องค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปทำกับชุมชน คือ การยกระดับความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากร การปรับตัว ข้อกฎหมาย จิตสำนึกในการทำประมงและการรวมกลุ่มองค์กรชุมชน เช่น กลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่เกาะยาว เกาะปู ป่าคอก บางเตย เป็นต้น ช่วงปลายๆ ของยุคนี้ Bay of Bengal Program (BOBP)²⁵ เริ่มโครงการการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชน (Community Based Fishery Management: CBFM) ขึ้นในอ่าวพังงา โดยพื้นที่แรก คือ ตำบลคลองเคียน อำเภอนะบือราญ จังหวัดพังงา ก่อนที่ต่อมาได้ขยายจนครอบคลุมพื้นที่อ่าวพังงาทั้งหมด กิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินการ

²⁵ โครงการนี้เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ชื่อโครงการว่า Bay of Bengal Program ชื่อย่อว่า BOBP เป็นโครงการหนึ่งของ FAO ที่ดำเนินงานอยู่ในอ่าวเบงกอลทั้งหมด วัตถุประสงค์คือ ต้องการจะพัฒนาการประมงชายฝั่ง ในแถบภูมิภาคให้มั่นคงสมบูรณ์ยิ่งขึ้น กิจกรรมที่เลือกคือ การสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชนประมงพื้นบ้าน ในเมืองไทย ดำเนินการโดยมีกรมประมงเป็นแกนหลักในการทำงานร่วมกับภาคีที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ได้คัดเลือกบริเวณอ่าวพังงาด้านตะวันตกเป็นพื้นที่โครงการ วัตถุประสงค์ คือ การจัดการทรัพยากร การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เพื่อจะเป็นต้นแบบในการพัฒนาประมงชายฝั่งในพื้นที่อื่นในอนาคต (เจต พิมลจินดา 2544)

เช่น การให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึกให้แก่ชาวประมงท้องถิ่น เรื่องการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง การฝึกอบรมผู้นำของชุมชนประมงต่างๆ การปรับเปลี่ยนเครื่องมืออวนรุนเป็นเครื่องมืออื่นๆ (ตำบลบางเตย จังหวัดพังงา บ้านเกาะปู จังหวัดกระบี่) และการตรวจตราลาดตระเวนร่วมกับเจ้าหน้าที่ราชการที่เกี่ยวข้อง

ผลจากการเข้ามาทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้ปัญหาของชุมชนประมงพื้นบ้านได้รับการยกระดับการจัดการอย่างเป็นระบบ มีการก่อตั้งองค์กรชุมชนของตนเองขึ้นในหลายพื้นที่ เช่น ชมรมประมงพื้นบ้านเกาะยวน้อย กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคลอก ชมรมประมงพื้นบ้านบ้านเกาะปู ตลอดจนส่งเสริมการรวมตัวกันของชมรมประมงพื้นบ้าน 4 จังหวัด คือ ระนอง ภูเก็ต พังงา และกระบี่ ก่อตั้งเป็นสมัชชาชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน รวมไปถึงการเข้าไปร่วมกับชาวประมงพื้นบ้านในภาคใต้ ก่อตั้งเป็นสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ กิจกรรมในช่วงนี้เริ่มมีการร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ราชการที่เกี่ยวข้อง ในการติดตามเฝ้าระวังการลักลอบทำประมงผิดกฎหมาย โดยเริ่มดำเนินการที่จังหวัดพังงาก่อน ตั้งแต่ที่อำเภอเกาะยาว ในปี พ.ศ. 2535 แล้วตามด้วยตำบลคลองเคียนในปี พ.ศ. 2536 และที่ตำบลบางเตย ในปี พ.ศ. 2537 การผลักดันให้หน่วยงานราชการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับชุมชน โดยมีการลงสัตยาบันระหว่างชาวประมงพื้นบ้านกับผู้ว่าราชการจังหวัด ทั้ง 3 จังหวัดในอ่าวพังงา ในเรื่อง ความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งอ่าวพังงา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นการตรวจจับการลักลอบทำประมงผิดกฎหมายและการเฝ้าระวังอย่างจริงจัง มิให้ทรัพยากรถูกทำลายลงด้วยการทำประมงที่ผิดกฎหมาย โดยมีการลงนามในวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2538 (รายละเอียดในภาคผนวก ง) ช่วงนี้ องค์กรพัฒนาเอกชนและชุมชนประมงพื้นบ้านมีการรณรงค์ให้ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ของตนเองเลิกทำประมงอวนรุน ซึ่งมีการทำอย่างแพร่หลายในหลายพื้นที่ เช่น อำเภอเกาะยาว ตำบลบางเตย และบ้านท่าสนุก จังหวัดพังงา ตำบลเขาคราม และตำบลแหลมสัก จังหวัดกระบี่ จนถึงเรืออวนรุนจากอ่าวสะปำและพื้นที่ใกล้เคียงในจังหวัดภูเก็ต เป็นต้น ผลจากการทำโครงการของ BOBP ร่วมกับการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชุมชนในพื้นที่ ทำให้ในปี พ.ศ. 2539 เรือประมงอวนรุนโดยชาวประมงในพื้นที่ตำบลบางเตยหมดไป เรือประมงอวนรุนและอวนลากแคะ โดยชาวประมงในพื้นที่หมดไปจากเกาะยาว ช่วงนี้เป็นช่วงที่ชุมชนต่างๆ และหน่วยงานที่รับผิดชอบร่วมมือกันตรวจจับการทำประมงผิดกฎหมายอย่างจริงจัง

ในปีพ.ศ. 2540 เกิดการต่อสู้ระหว่างชาวประมงอวนรุนจากจังหวัดภูเก็ตที่ลักลอบเข้ามาทำประมงในเขตหวงห้ามอ่าวพังงา บริเวณบ้านคลองเคียน อำเภอตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา กับกลุ่มตรวจจับซึ่งเป็นชาวประมงพื้นบ้านในตำบลคลองเคียน ทำให้หนึ่งในอาสาสมัครตรวจจับซึ่งเป็นชาวประมงพื้นบ้าน บ้านคลองเคียนและสมาชิกไทยอาสาป้องกันชาติทางทะเล ถูกยิงเสียชีวิต เหตุการณ์นี้กระตุ้นให้คนในพื้นที่พยายามอย่างจริงจังที่จะผลักดันเรืออวนรุนให้ออกนอกพื้นที่ตำบลคลองเคียนให้ได้ ในปีเดียวกันนี้้องค์กรชุมชนประมงพื้นบ้านในอ่าวพังงา ได้ร่วมกันเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำประมงอวนลาก อวนรุน และแนวทางแก้ไขปัญหา ในที่ประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลและชายฝั่ง ซึ่งจัดโดยสภาความมั่นคง

แห่งชาติที่จังหวัดพังงา²⁶ และสองในเจ็ดของข้อเสนอ นั้น คือ การขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ในอ่าวพังงา และการขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ทั่วประเทศออกไปเป็น 5,400 เมตร (3 ไมล์ทะเล) และร่วมกับเครือข่ายเริ่มรณรงค์ในประเด็น เรื่องการเสนอขยายเขตพื้นที่ห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ทั้งอ่าวพังงา และบรรลุเป้าหมายในเดือนธันวาคมปีถัดมา แต่ยังคงผ่อนผันให้ทำประมงอวนรุนได้ต่อไปอีก 5 ปี (รายละเอียดในหัวข้อพัฒนาการการขับเคลื่อนประเด็นของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่) ในปี พ.ศ. 2542 ปลัดอำเภอเกาะยาว นายวุฒิ สิทธิสุราษฎร์ ร่วมมือกับชาวประมงในพื้นที่ทำการตรวจจับและเฝ้าระวังการทำประมงผิดกฎหมายอย่างจริงจัง ครั้งหนึ่งมีเรืออวนลากผิดกฎหมายลำหนึ่งเข้าโจมตีเรือที่ปลัดอำเภอออกตรวจ เป็นเหตุให้อาสาสมัครคนหนึ่งถูกยิงได้รับบาดเจ็บ ตั้งแต่นั้นมา หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจึงดำเนินการตรวจจับอย่างจริงจัง ทำให้เรืออวนลากที่ลักลอบทำประมงในอ่าวพังงาลดลงอย่างรวดเร็ว

หลังปี พ.ศ. 2545 เป็นช่วงที่ชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวพังงาประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรประมง หรือทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งหลายประเด็น และเป็นช่วงที่มีหน่วยงานหลายหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมการยกระดับศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหาของชาวประมงพื้นบ้าน เช่น การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการเฝ้าติดตามระวัง (MCS) ดำเนินการโดยโครงการ CHARM ร่วมมือกับกรมประมงและชุมชนประมงพื้นบ้านหลายพื้นที่ การเสริมสร้างความร่วมมือในการเฝ้าระวังของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่บางเตยและเขาครามร่วมกับกรมประมง การเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างชาวประมงพื้นบ้านป่าคลอกและเกาะยาวกับกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ผลจากปรากฏการณ์ความร่วมมือข้างต้น ประกอบกับเป็นช่วงเวลาที่หมดระยะผ่อน

²⁶ ผลการสัมมนาเมื่อ วันที่ 22 ธันวาคม 2540 ได้ข้อสรุปออกมาเป็นมาตรการ 7 ข้อที่สภาความมั่นคงแห่งชาติและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องดำเนินการต่อเพื่อให้มีผลในทางปฏิบัติ มาตรการ 7 ข้อนั้น ประกอบด้วย (ธนู แนนเนียร และชลิตา บันฑุงศ์, 2543)

1. การระวังป้องกันมิให้เรืออวนลากและเรืออวนรุนเข้ามาจับปลาในอ่าวพังงา ให้ตั้งหน่วยเฉพาะกิจปฏิบัติการเพื่อป้องกันและปราบปรามอย่างน้อย 4 จุด คือ เกาะไข่นอก อ.เกาะยาว จ.พังงา เกาะปิละ อ.เมืองกระบี่ เกาะคอเขา อ.ตะกั่วป่า และเกาะพระทอง อ.กระบี่ จ.พังงา
2. การส่งเสริมให้ผู้ประกอบการอวนรุนเปลี่ยนแปลงไปประกอบอาชีพอื่น ให้จังหวัดพังงาศึกษารายละเอียดและความเป็นไปได้ แล้วประสานกับจังหวัดภูเก็ตและกระบี่เพื่อเสนอหน่วยที่เกี่ยวข้องต่อไป
3. ให้จังหวัดกระบี่ พังงาและภูเก็ต ดำเนินการตามโครงการสร้างบ้านปลา (Andaman Artificial Reef Project) ซึ่งเป็นการสร้างปะการังเทียมทดแทนปะการังธรรมชาติที่ถูกทำลาย เพื่อเป็นแหล่งเพาะพันธุ์และแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำ
4. ให้ขยายเขตห้ามใช้อวนลาก อวนรุนทำการประมงในบริเวณอ่าวพังงา ตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ฉบับลงวันที่ 1 สิงหาคม 2522 ออกไปอีก โดยให้ลากเส้นตรงในแผนที่จากปลายแหลมพันวา จ.ภูเก็ต ไปยังปลายแหลมตอนใต้สุดของเกาะลันตา จ.กระบี่
5. เร่งพัฒนาแรงงานประมงไทยเข้าไปทดแทนแรงงานพม่า ทั้งในระดับฝึกอบรมระยะสั้นและการส่งเสริมหลักสูตรพาณิชย์ในระดับมหาวิทยาลัย
6. ส่งเสริมผู้ประกอบการการประมงพาณิชย์ เพื่อให้สามารถออกไปทำการประมงในทะเลสากลได้
7. ให้ขยายเขตห้ามทำการประมงอวนลาก อวนรุน ทั่วประเทศจากระยะห่างฝั่ง 3,000 เมตร เป็น 5,400 เมตรหรือ 3 ไมล์ทะเล (ส่วนนี้เกิดจากการไปดูงานของ NGO ที่พบว่าหลายประเทศมีเขตประมงชายฝั่ง ตั้งแต่ 8-12 ไมล์ทะเล (ธนู แนนเนียร (สัมภาษณ์), 24 พฤศจิกายน 2557 และอาหลี ชาญน้ำ (สัมภาษณ์), 30 มีนาคม 2557)

ผืนการทำประมงอวนรุนในเขตห้ามทำประมงอ่าวพังงา (พ.ศ. 2541) ทำให้ในปี พ.ศ. 2545 เรือประมงอวนรุนจากภูเก็ตที่เข้ามาประมงในพื้นที่เกาะปูหมดไป ในปี พ.ศ. 2548 เรือประมงอวนรุนจากภูเก็ตที่เข้ามาทำประมงในพื้นที่บางเตยและเรืออวนรุนจากภูเก็ตที่เข้ามาประมงในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดภูเก็ตหมดไป

จากความสำเร็จในการผลักดันการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทำให้เครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ ได้ยื่นเสนอขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนในบริเวณห่างจากชายฝั่งจากเดิมระยะ 3,000 เมตร เป็นระยะ 5,400 เมตรใน ปี พ.ศ. 2550

6.2 พัฒนาการการขอขยายเขตห้ามทำประมงฯ ของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่

6.2.1 พัฒนาการการขอขยายเขตห้ามทำประมงฯ ในภาพรวมของอ่าวพังงา

เนื่องจากจังหวัดกระบี่เป็นส่วนหนึ่งของอ่าวพังงา และที่ผ่านมามีการต่อสู้เรียกร้องต่างๆ ของชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดกระบี่ล้วนแล้วแต่ผนึกกำลังแนบแน่นอย่างแยกไม่ออกจาก การต่อสู้ขับเคลื่อนของชาวประมงพื้นบ้านในอ่าวพังงา ซึ่งพัฒนาการการขับเคลื่อนประเด็นการขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ของจังหวัดกระบี่ เริ่มต้นขึ้นเมื่อแต่ละหมู่บ้านประสบปัญหาผลกระทบจากเรืออวนลาก อวนรุนที่ทำลายเครื่องมือประมงและทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำจนทำให้ความสมบูรณ์ลดลง พัฒนาการในช่วงแรกๆ เป็นเพียงการพูดคุยกันในกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในแต่ละพื้นที่ เช่น เขาคราม คลองประสงค์ แหลมสัก และเกาะปู เป็นต้น พัฒนาการนี้อยู่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2528 – 2535 (อาหลี ชาญน้ำ(สัมภาษณ์) 30 มีนาคม 2557) ก่อนหน้านั้นแม้ความสมบูรณ์ของทรัพยากรลดลง แต่ก็ยังมีผลกระทบไม่มากนัก เช่น กรณีของชาวประมงจากเกาะปู ที่ก่อนปี พ.ศ. 2530 ยังไม่มีผลกระทบของการทำประมงจากเรืออวนลาก เพราะชาวบ้านยังไม่ออกไปทำประมงไกลนัก แต่ตั้งแต่ พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา เมื่อความสมบูรณ์ของท้องทะเลหน้าบ้านลดลง ประกอบกับการปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้าน โดยมีการเปลี่ยนขนาดของเรือ เครื่องยนต์และเครื่องมือประมง ทำให้ชาวประมงจากเกาะปูต้องออกไปวางไซหมึกในทะเลด้านนอกมากขึ้น จึงเริ่มได้รับผลกระทบจากเรืออวนลากที่ทำลายเครื่องมือประมงมากขึ้น เคยมีการประเมินว่าชาวประมงจาก 3 หมู่บ้านในเกาะปู (บ้านเกาะปู บ้านเกาะจำ และบ้านติงไทร) สูญเสียไซหมึกจากเรืออวนลากรวมกันคิดเป็นเงินประมาณ 300,000 บาท บางคนสูญเสียไซหมึกรวมกันกว่า 200 ลูก เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ยับหมึกได้มาก และเป็นช่วงที่เพิ่งเปิดอ่าว โดยที่เรือดังกล่าวมาจากจังหวัดพังงา กระบี่ ภูเก็ต สตูล ระนองและจากอ่าวไทย (ชลิตา บัณฑวงศ์ และคณะ 2543) พัฒนาการการแก้ไขปัญหาของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดกระบี่ในขณะนั้น คือ รวมตัวกันไปศาลากลางเพื่อเรียกร้องให้หน่วยงานราชการเข้ามาแก้ไขปัญหาเรืออวนลากทำลายเครื่องมือประมง โดยในปี พ.ศ. 2534 ชาวประมงจากบ้านเกาะปูได้ร่วมกับชาวประมงจากตำบลคลองประสงค์ไปเรียกร้องการแก้ไขปัญหาที่ศาลากลางจังหวัดกระบี่

พัฒนาการที่สำคัญในการผลักดันการแก้ไขปัญหาเริ่มเป็นระบบ ยกกระดับความร่วมมือและขยายเครือข่าย เริ่มต้นขึ้นเมื่อมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปทำงานในแต่ละพื้นที่ ทำให้เกิดการจัดการอย่างเป็นระบบ เริ่มตั้งแต่การรวมกลุ่มเพื่อก่อตั้งองค์กรชุมชนของแต่ละพื้นที่ การจัด

กิจกรรมสร้างจิตสำนึกและสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การตั้งหน่วยงานราชการมาเป็นพันธมิตร กิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาผลกระทบจากเรืออวนลาก อวนรุน เริ่มต้นจากกิจกรรมที่มีผลกระทบน้อย ไปจนถึงความพยายามแก้ไขปัญหาลากอวนสร้างของกฎหมาย กิจกรรมเหล่านั้นประกอบด้วย (ชลิตา บัณฑุวงศ์ และคณะ 2543)

1) กิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การสำรวจแนวเขตหญ้าทะเล การปลูกป่าชายเลน การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การทำบ้านปลา เป็นต้น ตลอดจนการรณรงค์ให้ชาวประมงพื้นบ้านด้วยตนเองเลิกทำประมงอวนรุน

2) การผลักดันให้เกิดการจับกุมเรือประมงที่ทำผิดกฎหมาย

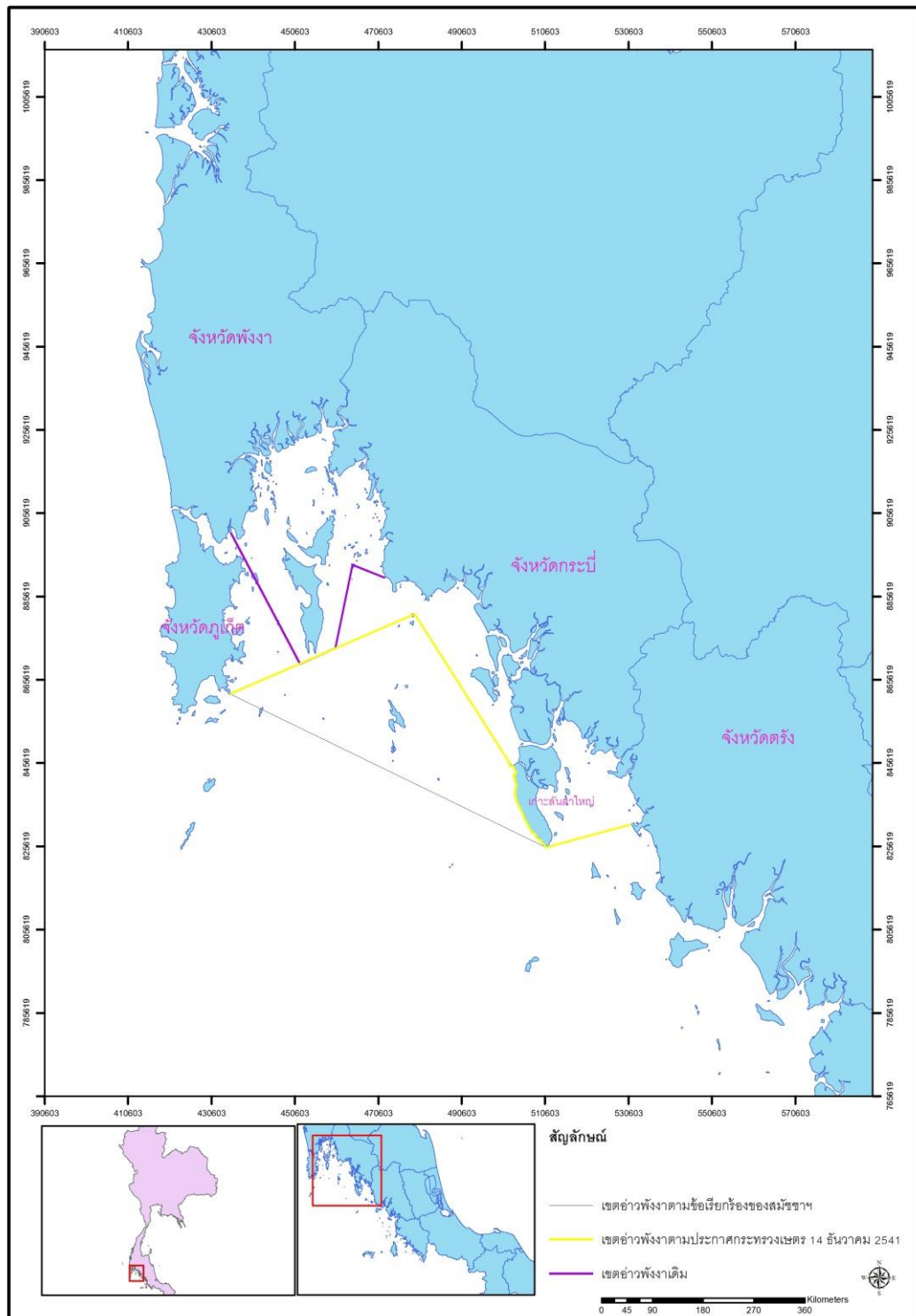
3) การติดตามการดำเนินคดี กรณีที่มีการจับกุมผู้กระทำความผิดในแต่ละพื้นที่

4) การแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เช่นการรวมกลุ่มไปจับกุมขังไล่เรืออวนลาก อวนรุน

5) การผลักดันมาตรการการป้องกันและเฝ้าระวังทรัพยากรและชายฝั่ง ได้แก่การรวมกลุ่มกันออกลาดตระเวน ตรวจสอบการทำผิดกฎหมาย รวมไปถึงการกดดันและการสร้างการมีส่วนร่วมให้หน่วยงานราชการออกตรวจตราร่วมกับชุมชน

6) การเคลื่อนไหวผลักดันนโยบายและ/หรือกฎหมาย กรณีนี้เป็นความพยายามในการผลักดันให้หน่วยงานราชการแก้ไขกฎหมายหรือปรับปรุงมาตรการเกี่ยวกับการจัดการประมง กรณีนี้เริ่มต้นอย่างจริงจังเมื่อมีการจัดตั้งสมัชชาประมงพื้นบ้านอันดามันขึ้น ในปี พ.ศ. 2538 ซึ่งข้อเสนอสำคัญด้านนโยบายถูกนำเสนอต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เมื่อมีการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสมาคมมั่นคงแห่งชาติ เมื่อ วันที่ 22 ธันวาคม 2540 ได้ข้อสรุปออกมาเป็นมาตรการ 7 ข้อ ที่สมาคมมั่นคงแห่งชาติและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องดำเนินการต่อเพื่อให้มีผลในทางปฏิบัติ ในจำนวนมาตรการ 7 ข้อนั้น มีข้อเสนอในทางนโยบายเกี่ยวกับการแก้ไขกฎหมายการจัดการประมง อยู่ 2 ข้อ คือ ให้ขยายเขตห้ามทำการประมงด้วยอวนลาก อวนรุน ในบริเวณอ่าวพังงา ตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ฉบับลงวันที่ 1 สิงหาคม 2522 ออกไปอีก โดยให้ลากเส้นตรงในแผนที่จากปลายแหลมพันวา จังหวัดภูเก็ต ไปยังปลายแหลมตอนใต้สุดของเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และให้ขยายเขตห้ามทำการประมงอวนลาก อวนรุน ทั่วประเทศจากระยะห่างฝั่ง 3,000 เมตร เป็น 5,400 เมตรหรือ 3 ไมล์ทะเล

กรณีของการขยายเขตห้ามใช้อวนลาก อวนรุนทำการประมงในบริเวณอ่าวพังงานั้น เนื่องจากอ่าวพังงาเป็นพื้นที่สำหรับการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตามธรรมชาติแหล่งใหญ่และสำคัญของประเทศ การประกาศเขตห้ามใช้เครื่องมืออวนลาก อวนรุนทำการประมงในบริเวณอ่าวพังงา ของกระทรวงเกษตรฯ เมื่อวันที่ 1 สิงหาคมพ.ศ. 2522 นั้นมีพื้นที่น้อยและที่ผ่านมาเรือประมงอวนรุนและอวนลากมักลักลอบเข้ามาทำประมงถึงใกล้ชายฝั่ง สมัชชาชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน จึงเสนอให้ประกาศเขตหวงห้ามตั้งแต่ปลายแหลมพันวา จังหวัดภูเก็ต ลากตรงไปยังปลายแหลมด้านทิศใต้ของเกาะลันตาใหญ่ แล้วลากตรงไปยังชายฝั่งอำเภอสิเกาจังหวัดตรัง เพื่อให้สามารถใช้หลักทางภูมิศาสตร์ เช่น การใช้แนวเกาะเป็นจุดอ้างอิงในการสังเกตการณ์การลักลอบทำประมงได้ง่ายขึ้น ดังภาพที่ 19

ภาพที่ 19 แผนที่แสดงเขตหวงห้ามการทำประมงด้วยเรืออวนลาก อวนรุนในอ่าวพังงา ฉบับลงวันที่ 14 ธันวาคม 2541

จากภาพที่ 19 สามารถอธิบายได้ว่าเส้นสีม่วง คือ เขตอ่าวพังงาเดิมตามประกาศกระทรวงเกษตรฯ เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2522 ส่วนเส้นสีฟ้าซึ่งลากตรงมาจากแหลมพันวาไปยังปลายแหลมด้านทิศใต้ของเกาะลันตาใหญ่ แล้วต่อด้วยเส้นสีเหลืองลากตรงไปยังชายฝั่งอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง คือ เส้นที่สมัชชาชาวประมงพื้นบ้านเสนอและยอมรับเป็นข้อตกลงในการประชุมกับสมาคมมั่นคงแห่งชาติ ส่วนเส้นสีเหลือง คือ เส้นที่กรมประมงโดยการประกาศของกระทรวงเกษตรฯ ขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนในอ่าวพังงา ฉบับใหม่ ลงวันที่ 14 ธันวาคม 2541 จากภาพจะพบว่าพื้นที่ตามข้อเสนอของสมัชชาประมงพื้นบ้านอันดามัน กับพื้นที่ตามประกาศของกระทรวงเกษตรฯ นั้นมีความแตกต่างกันมาก แต่สมัชชาประมงพื้นบ้านก็ถือว่าตนเองได้ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่มาจากพื้นที่อ่าวพังงาตอนใน ซึ่งมีความรู้สึกพึงพอใจกับการขยายเขตประมงดังกล่าวแล้ว (อาหลี ชาญน้ำ (สัมภาษณ์), 6 มิถุนายน 2557 และสำเร็จ ราเชต (สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2558) ส่วนกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่มาจากจังหวัดกระบี่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากเกาะปู้ยั้น ยังไม่พอใจกับการขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนในอ่าวพังงาครั้งนี้ เพราะที่ตั้งของเกาะปู้ยั้นอยู่ใกล้แนวเขตด้านนอกมาก เรือประมงอวนลากยังสามารถลักลอบเข้าทำประมงใกล้พื้นที่ของตนเองได้ง่ายอยู่ (ประสาน ร่ำไสย (สัมภาษณ์), 30 มีนาคม 2557 และสุรพล แซ่ตัน (สัมภาษณ์), 1 เมษายน 2557)

จากข้อมูลข้างต้น จะพบว่าข้อเรียกร้องสำคัญ 2 ข้อ จากจำนวน 7 ข้อ ที่สมัชชาชาวประมงพื้นบ้านอันดามันเรียกร้องนั้น ประสบความสำเร็จไปแล้ว 1 ข้อ คือ การขอขยายเขตห้ามทำการประมงอวนและอวนรุน ในอ่าวพังงา ส่วนข้อเรียกร้องที่ขอให้กรมประมงขยายเขตห้ามทำการประมงอวนลาก อวนรุน ทั่วประเทศจากระยะห่างฝั่ง 3,000 เมตร เป็น 5,400 เมตรหรือ 3 ไมล์ทะเล นั้น ยังไม่ได้รับการตอบรับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

6.2.2 พัฒนาการของการขอขยายเขตห้ามทำประมงฯ ในเฉพาะจังหวัดกระบี่

ดังที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้นแล้วว่า พัฒนาการของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา ในนามสมัชชาประมงพื้นบ้านอันดามัน ซึ่งได้ยื่นข้อเสนอให้แก่มาตรการการจัดการเกี่ยวกับเรือประมงอวนลาก อวนรุนในหลายประเด็น และได้เสนอให้แก่ไชระเปียบและข้อกฎหมายเกี่ยวกับการประกาศเขตหวงห้ามทำการประมงอวนลาก อวนรุนใน 2 ประเด็น คือ ให้ขยายเขตห้ามทำประมงด้วยอวนลาก อวนรุนทำการประมงในบริเวณอ่าวพังงา ตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ฉบับลงวันที่ 1 สิงหาคม 2522 ออกไปอีก และให้ขยายเขตห้ามทำการประมงด้วยอวนลาก อวนรุน ทั่วประเทศจากระยะห่างฝั่ง 3,000 เมตร เป็น 5,400 เมตร หรือ 3 ไมล์ทะเล ซึ่งในส่วนของข้อเสนอนี้ 1 คือการให้ขยายเขตห้ามทำประมงด้วยอวนลาก อวนรุนทำการประมงในบริเวณอ่าวพังงานั้น ได้รับการตอบสนองและแก้ไขปัญหามาแล้ว แม้จะไม่ใช่ไปตามขนาดพื้นที่ที่สมัชชาฯ เรียกร้องก็ตาม แต่ในส่วนของข้อเสนอนี้ 2 คือ การขอให้ขยายเขตห้ามทำการประมงด้วยอวนลาก อวนรุน ทั่วประเทศจากระยะห่างฝั่ง 3,000 เมตร เป็น 5,400 เมตร หรือ 3 ไมล์ทะเลนั้น กลับไม่ได้รับความสนใจหรือตอบรับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดกระบี่ อันเป็นส่วนหนึ่งของสมัชชาประมงพื้นบ้านอันดามัน เห็นว่าข้อเรียกร้องของชาวประมงพื้นบ้านจากจังหวัดภูเก็ตและพังงานั้น ได้รับการตอบสนองแล้ว แต่ในส่วนของตนซึ่งเห็นว่าแนวเขตอ่าวพังงาที่เป็นประโยชน์ต่อชาวประมง

พื้นบ้านจังหวัดกระบี่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวประมงพื้นบ้านจากเกาะปู และเกาะลันตาใหญ่นั้น ควรเป็นแนวเขตตามข้อเสนอของสมัชชาฯ ไม่ใช่แนวเขตตามประกาศของกระทรวงเกษตรฯ (ประธาน ร่ำไสย (สัมภาษณ์), 30 มีนาคม 2557 สำราญ ระเด่น (สัมภาษณ์) และ 3 เมษายน 2557 และอาหลี ชาญน้ำ (สัมภาษณ์) 6 มิถุนายน 2557) เมื่อเป็นดั่งนั้นชาวประมงพื้นบ้านจากจังหวัดกระบี่จึงเห็นว่า เพื่อให้ยุทธศาสตร์การทำงานของตนเองประสบความสำเร็จในการป้องกันการทำประมงอวนลาก จึงเห็นควรนำข้อเสนอเกี่ยวกับการขอขยายเขตห้ามทำการประมงด้วยอวนลาก อวนรุน ทั่วประเทศจาก ระยะห่างฝั่ง 3,000 เมตร เป็น 5,400 เมตรหรือ 3 ไมล์ทะเล มาขับเคลื่อนต่อ (อาหลี ชาญน้ำ (สัมภาษณ์) 6 มิถุนายน 2557 และจรงค์ แซ่มศรี (สัมภาษณ์) 8 พฤษภาคม 2557)

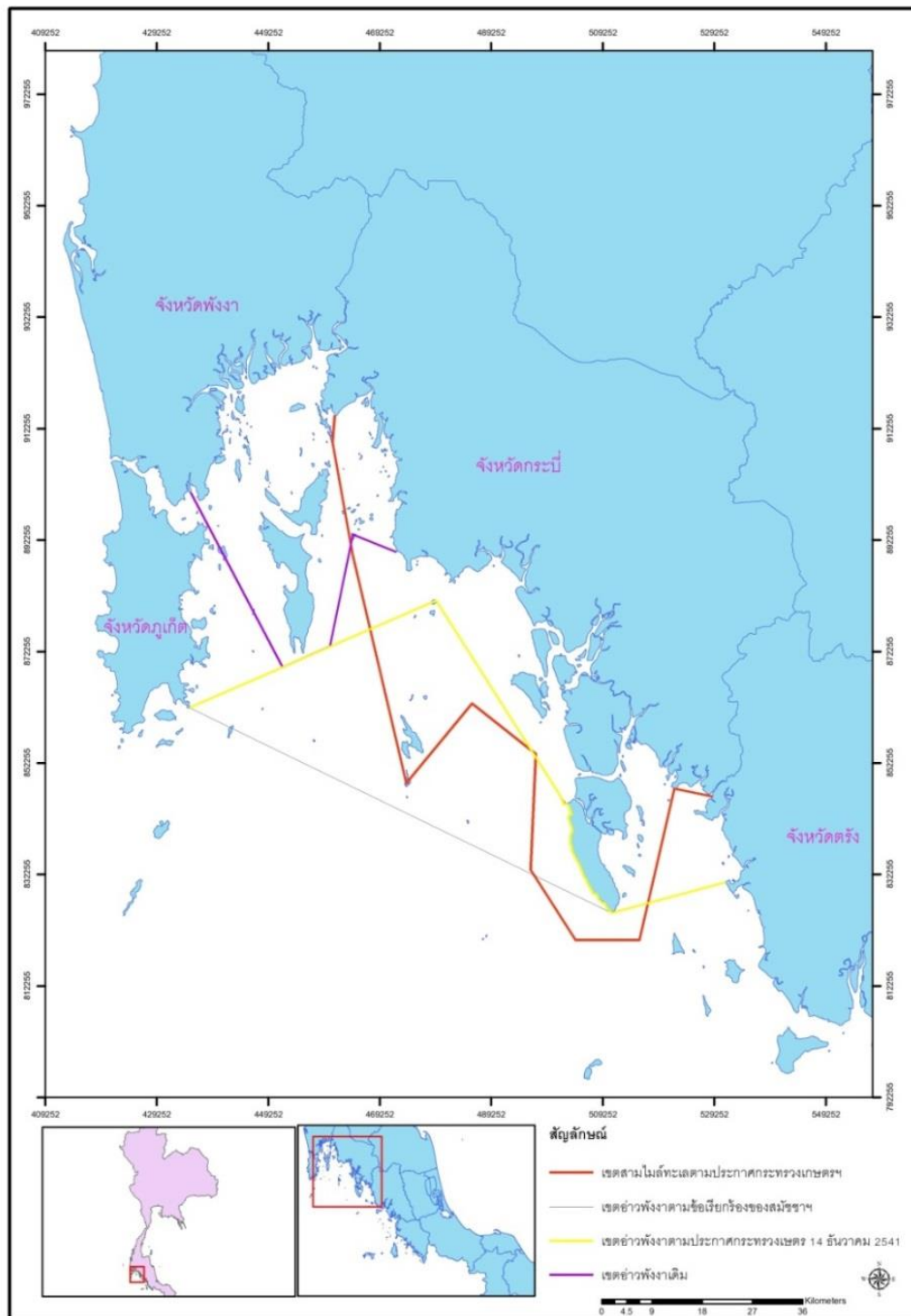
หลังจากได้ข้อสรุปว่า จำเป็นต้องผลักดันการขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน เป็น 3 ไมล์ทะเลต่อไป พัฒนาการขับเคลื่อนประเด็นการขอขยายเขตดังกล่าวจึงเริ่มต้นขึ้นอีกครั้ง โดยความร่วมมือระหว่างกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดกระบี่กับสมาคมประมงจังหวัดกระบี่ได้นำข้อเสนอนี้เข้าที่ประชุมของคณะกรรมการพหุภาคีจังหวัดกระบี่ ในวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2546 ผลการประชุมเห็นด้วยที่จะให้ขยายเขตดังกล่าว และได้นำประเด็นดังกล่าว ไปผลักดันต่อในการประชุมคณะกรรมการร่วมภาครัฐร่วมกับเอกชน 3 จังหวัด ประกอบด้วยคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชนกลุ่มจังหวัดอันดามัน ของจังหวัดกระบี่ พังงา และภูเก็ต ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนจังหวัดพังงา ในวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2546 ผลการประชุมผู้เข้าร่วมประชุมต่างเห็นด้วยกับมติให้ขยายเขต (อาหลี ชาญน้ำ (สัมภาษณ์), 6 มิถุนายน 2557) จากนั้นเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่จึงเข้าร่วมกับสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้เสนอประเด็นของตนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนกิจกรรมกับสมัชชาคนจนที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการยื่นข้อเสนอและชุมนุมประท้วงเกี่ยวกับเรื่องเขื่อน ปัญหาที่ทำกิน ปัญหาเกษตรกรรมทางเลือกและปัญหาประมงพื้นบ้านกับสมัชชาคนจน²⁷ โดยได้ส่งตัวแทนไปพบและเสนอข้อเรียกร้องต่อ พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรี ในวันที่ 23 เมษายน 2550 นายกรัฐมนตรีได้รับข้อเสนอต่างๆของสมัชชาคนจน รวมถึงข้อเสนอของสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ไว้ แล้วส่งให้หน่วยงานที่รับผิดชอบไปดำเนินการต่อ ในวันที่ 28 พฤษภาคม ปีเดียวกัน กระทรวงเกษตรฯ ซึ่งรับข้อร้องเรียนมาจาก นายกรัฐมนตรีได้นำข้อเสนอต่างๆ เข้าที่ประชุมร่วมระหว่างกระทรวงกับตัวแทนสมัชชาคนจน กระทรวงได้จัดส่งรายละเอียดผลการประชุมให้แก่กรมประมงไปดำเนินการเพื่อจัดทำรายละเอียดรายจังหวัดต่อไป ต่อมาในวันที่ 21 มิถุนายน 2550 ได้มีการประชุมคณะกรรมการบริหารจัดการประมงทะเล ครั้งที่ 1/2550 เพื่อพิจารณาการขยายพื้นที่มาตรการห้ามทำการประมงอวนลาก อวนรุน โดยที่ประชุมมีมติเห็นชอบในหลักการที่จะขยายเขตการประมง แต่ขอให้มีการศึกษาผลดี ผลเสียที่จะ

²⁷ สมัชชาคนจน เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของคนยากจนที่มีบทบาทสำคัญและได้รับความสนใจอย่างมาก ในช่วงประมาณปี 2535-2555 ทั้งนี้เนื่องจากมีกิจกรรม/การเคลื่อนไหวที่โดดเด่น โดยเฉพาะเรื่องการชุมนุมเดินขบวนเพื่อเรียกร้องกดดันให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาความเดือดร้อน หรือที่เรียกกันในเวลาต่อมาว่า “การเมืองบนท้องถนน” จนได้รับการยอมรับ เป็นที่รู้จัก หรือกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง ทั้งจากสื่อมวลชนและนักวิชาการ ก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2538 (วันสิทธิมนุษยชนสากล) ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมีตัวแทนชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา ทั้งในประเทศและอีก 10 ประเทศในทวีปเอเชียเข้าร่วมเป็นผู้ก่อตั้ง (อุเชนทร์ เชียงเสน 2558)

เกิดขึ้น ทั้งทางด้านทรัพยากร เศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อม และให้เป็นการพิจารณาของ คณะกรรมการในระดับท้องถิ่นเป็นสำคัญ และกรมประมงได้แจ้งไปยังทุกจังหวัดว่าให้แต่ละจังหวัด จัดการประชุมคณะกรรมการพิจารณาแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนในการประกอบอาชีพประมง หรือ คณะกรรมการพหุภาคี ที่ได้จัดตั้งไว้ (แสน ศรีงาม (สัมภาษณ์), 23 มิถุนายน 2557)

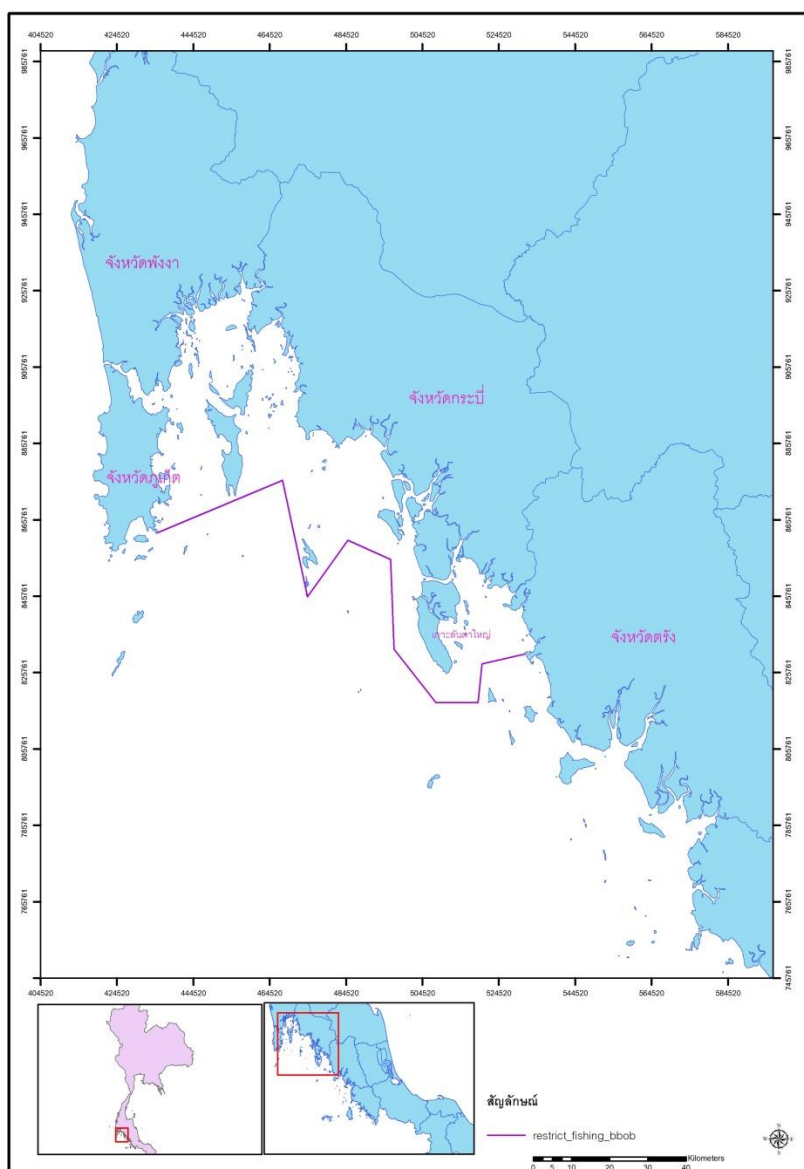
วันที่ 10 กันยายน 2550 ได้มีการประชุมคณะกรรมการพิจารณาแก้ไขปัญหาความ เดือดร้อนในการประกอบอาชีพประมงจังหวัดกระบี่ พิจารณาการแก้ไขปรับปรุงประกาศกระทรวง เกษตรฯ พ.ศ.2515 เพื่อขยายเขตควบคุมการทำประมงอวนลาก อวนรุน จากระยะ 3,000 เมตร เป็น 5,400 เมตร และที่ประชุมมีมติให้เสนอขอขยายแนวเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน เฉพาะเขต จังหวัดกระบี่

วันที่ 12 กันยายน 2550 คณะกรรมการพิจารณามาตรการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ ประชุมครั้งที่ 5/2550 มีมติเห็นชอบตามข้อเสนอของคณะกรรมการพหุภาคี จังหวัด และวันที่ 13 กันยายน 2550 ที่ประชุมคณะกรรมการนโยบายบริหารจัดการประมงทะเล มีมติเห็นชอบให้ขยายเขต ดังกล่าว และประกาศใช้เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2550 (ภาพที่ 20) โดยมีจังหวัดที่ได้รับการอนุมัติให้ ประกาศขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ในระยะ 3 ไมล์ทะเล ในวันเดียวกันอีก 2 จังหวัด คือ จังหวัดตรังและประจวบคีรีขันธ์ ก่อนที่จะมีการประกาศเพิ่มเติมต่อมาในวันที่ 3 มกราคม 2551 อีก 3 จังหวัด คือ จังหวัดระยอง ปัตตานีและนราธิวาส และจังหวัดสุดท้ายที่ได้รับการประกาศขยาย เขต คือ จังหวัดสตูล ซึ่งมีการประกาศในวันที่ 29 มกราคม 2552 อย่างไรก็ตามกล่าวเฉพาะกรณีของ จังหวัดกระบี่นั้น แม้จะประกาศเขตห้ามทำประมงดังกล่าวไปแล้ว แต่ยังไม่มียกเลิกใช้ เพราะในปี พ.ศ. 2551 มีสมาชิกจากสมาคมประมงจังหวัดภูเก็ต ซึ่งเป็นผู้ประกอบการและลูกจ้างเรือประมงอวน ลากได้ยื่นฟ้องรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรฯ เพื่อขอให้เพิกถอนประกาศและขอทุเลาการบังคับใช้ ไว้ก่อนต่อศาลปกครองจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีชาวประมงพื้นบ้านจากจังหวัดกระบี่ พังงาและ ตรัง พร้อมด้วยสมาคมธุรกิจท่องเที่ยวจังหวัดกระบี่ และหอการค้าจังหวัดกระบี่ ร่วมเป็นผู้ร้องสอด จำนวน 601 คน แต่ในที่สุดศาลได้แถลงคดีไม่ให้มีการทุเลาการบังคับใช้และยกคำร้องของสมาชิกจาก สมาคมประมงจังหวัดภูเก็ต เมื่อ วันที่ 23 มีนาคม 2555 ทำให้ประกาศดังกล่าวมีผลบังคับใช้ตาม เจตนารมณ์ในที่สุด

ภาพที่ 20 แผนที่แสดงแนวเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ตามประกาศกระทรวงเกษตรฯ ลงวันที่ 9 ตุลาคม 2550 เรื่อง กำหนดห้ามใช้เครื่องมืออวนลากและอวนรุนที่ใช้ประกอบเรือยนต์ทำการประมง ในที่จับสัตว์น้ำบางแห่ง (จังหวัดกระบี่)

จากภาพที่ 20 สามารถอธิบายได้ว่าเส้นสีม่วง คือ พื้นที่หวงห้ามการทำประมงอวนลาก อวนรุน ในอ่าวพังงาเดิม (1 สิงหาคม 2522) เส้นสีฟ้า คือ แนวเส้นขอบเขตอ่าวพังงาตามข้อเรียกร้องของสมัชชาประมงพื้นบ้านอันดามัน สีเหลือง คือ แนวเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนในอ่าวพังงาใหม่ (14 ธันวาคม 2541) และเส้นสีแดง คือ แนวเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ตามข้อเรียกร้องและตามประกาศกระทรวงเกษตรฯ เรื่องกำหนดห้ามใช้เครื่องมืออวนลากและอวนรุนที่ใช้ประกอบเรือยนต์ทำการประมงในที่จับสัตว์น้ำบางแห่งของจังหวัดกระบี่ ฉบับลงวันที่ 9 ตุลาคม 2550 และถ้านำประกาศเขตหวงห้ามการทำประมงอวนลาก อวนรุนในอ่าวพังงาลงวันที่ 14 ธันวาคม 2541 กับประกาศเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนของจังหวัดกระบี่ ลงวันที่ 9 ตุลาคม 2550 มารวมกัน จะได้พื้นที่เขตห้ามการทำประมงอวนลาก อวนรุน ในอ่าวพังงาทั้งหมด เป็นดังภาพที่ 21

ภาพที่ 21 เขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ตามประกาศในอ่าวพังงาและจังหวัดกระบี่ จากประกาศที่เกี่ยวข้องฉบับต่างๆ

จากภาพที่ 21 ถ้านับตั้งแต่ความพยายามในการขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ของสมัชชาประมงพื้นบ้านอันดามัน เมื่อคราวประชุมร่วมกับสภาความมั่นคงแห่งชาติ เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม 2540 ก่อนจะได้รับขยายเขตหวงห้ามการทำประมงอวนลาก อวนรุน ในอ่าวพังงา เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2541 มาจนถึงการได้รับการขยายเขตห้ามประมงอวนลาก อวนรุน จังหวัดกระบี่ ในวันที่ 9 ตุลาคม 2550 นับว่าต้องใช้เวลากว่า 10 ปีในการต่อสู้เรียกร้อง และจะเห็นได้ว่าในช่วงแรกๆ พัฒนาการการขับเคลื่อนประเด็นปัญหาของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ ผนึกแน่นเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการต่อสู้ของกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในอ่าวพังงาอย่างแยกกันไม่ออก แต่ต่อมาเมื่อปัญหาของพื้นที่อื่นๆ ลดลง ทำให้พลังในการร่วมกันต่อสู้ลดลง เครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่จึงต้องต่อสู้ในการขอขยายเขตอ่าวด้วยตนเองมากขึ้น แต่มีพัฒนาการการต่อสู้ในรูปแบบอื่น คือ ได้นำปัญหาของตัวเองไปผนวกรวมกับปัญหาของชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้และของประเทศ ซึ่งในกรณีของการผนวกปัญหาของตนเองเข้ากับสถานการณ์ระดับประเทศนั้น ก็คือ เข้าร่วมกับสมัชชาคนจนในการผลักดันการแก้ไขปัญหาคคนจนทั่วประเทศของรัฐบาลในขณะนั้น พัฒนาการเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างพื้นที่อำนาจในการจัดการประมงที่ต้องผ่านการต่อสู้เป็นเวลายาวนาน

6.3 ข้อกฎหมาย

จากข้อมูลงานวิจัย ไม่ปรากฏชัดเจนกว่าเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ ใช้ประเด็นข้อกฎหมายข้อใดในการผลักดันการขยายเขตห้ามทำการประมงอวนลาก อวนรุน แต่เมื่อพิจารณาตามประกาศของกระทรวงเกษตรฯ จะพบว่าการยื่นขอขยายเขตห้ามทำการประมงอวนลาก อวนรุนของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ อาศัยอำนาจตามมาตรา 32 (2) และ (4) ของพรบ. ประมง พ.ศ. 2490 ซึ่งมีใจความว่า “มาตรา 32 รัฐมนตรีหรือข้าหลวงประจำจังหวัดโดยอนุมัติ รัฐมนตรี เฉพาะเขตท้องที่ตน มีอำนาจประกาศกำหนดได้ดังต่อไปนี้ (2) กำหนดมิให้ใช้เครื่องมือทำการประมงอย่างหนึ่งอย่างใดในที่จับสัตว์น้ำ อย่างเด็ดขาดและ (4) กำหนดวิธีใช้เครื่องมือทำการประมงต่างๆ และอาศัยอำนาจตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 66²⁸ (อาทลี ชาญน้ำ (สัมภาษณ์) และจรงค์ แซ่มศรี (สัมภาษณ์), 30 มีนาคม 2557) และสอดคล้องกับคำพิพากษาของศาลปกครองนครศรีธรรมราช²⁹ ที่ให้เหตุผลในการยกคำร้องเพื่อให้เพิกถอนประกาศเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ของสมาชิกจากสมาคมประมงจังหวัดภูเก็ตซึ่งเป็นผู้ร้อง ที่ว่า “ผู้ฟ้องคดีทั้ง 71 คน มีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดภูเก็ตและสมุทรสาคร อยู่กันคนละพื้นที่ คนละตำบล คนละจังหวัดไม่มีลักษณะร่วมกันเป็นชุมชนหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม และผู้ฟ้องทั้ง 71 คน เป็นเพียงผู้ใช้

²⁸ มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

²⁹ คำพิพากษาศาลปกครองนครศรีธรรมราช คดีดำที่ 22/2551 และคดีดำที่ 76/2555 ลงวันที่ 23 มีนาคม 2555

ประโยชน์ ไม่เคยมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาพื้นที่แต่อย่างใด”³⁰ เมื่อพิจารณาแนวคิดของแกนนำและที่ปรึกษาเครือข่ายร่วมกับคำพิพากษาของศาลปกครองจะพบว่าข้อกฎหมายที่สำคัญที่ใช้ในการผลักดันการขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนในคราวนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของอำนาจด้านสิทธิของชุมชนหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ที่ย่อมมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน แล้วนำอำนาจด้านสิทธิชุมชนนั้นไปผลักดันให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องใช้อำนาจตามกฎหมายเข้ามาจัดการทรัพยากรตามความต้องการของชุมชน

6.4 การจัดการความขัดแย้ง

แม้ในการขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนในอ่าวพังงา เมื่อ พ.ศ. 2541 ได้เกิดการปะทะที่รุนแรงระหว่างกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่เป็นสมาชิกสมัชชาประมงพื้นบ้านอันดามัน ซึ่งได้เดินทางมาติดตามทวงถามความก้าวหน้าในการขยายเขตประมงกับอธิบดีกรมประมงที่ศาลากลางจังหวัดกระบี่ กับลูกเรือประมงอวนลากจากเรือประมงพาณิชย์ซึ่งเดินทางมาคัดค้านการขยายเขตดังกล่าว ในวันที่ 24 มิถุนายน 2541 (ชลิตา บัณฑุงค์ และคณะ 2543) แต่กรณีของการขอขยายเขตประมงในปี พ.ศ. 2550 ไม่พบว่ามีความขัดแย้งในลักษณะของการปะทะกันแต่อย่างใด พบเพียงความขัดแย้งในการขอคัดค้านและให้เพิกถอนประกาศของสมาชิกจากสมาคมประมงจังหวัดภูเก็ต ซึ่งการขัดแย้งคราวนี้ใช้กลไกของกฎหมายตามระบบศาลสถิตยุติธรรมเป็นกระบวนการแก้ไขปัญหา นับว่าเป็นความก้าวหน้าในการแก้ไขความขัดแย้งของทั้งฝ่ายที่เห็นด้วยและฝ่ายที่คัดค้านการออกประกาศดังกล่าวที่เลือกแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยความสันติเป็นหลัก

6.5 สถานการณ์ปัจจุบัน (2558)

เมื่อวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2558 ได้มีการประกาศ พรบ. ประมง พ.ศ. 2558 ในพระราชกิจจานุเบกษา และมีกรณีการขอขยายเขตประมงจาก 3,000 เมตร เป็น 5,400 เมตร (3 ไมล์ทะเล) ปรากฏอยู่ในมาตรา 39 ซึ่งมีใจความสำคัญคือ เขตประมงทะเลชายฝั่ง ได้แก่ เขตที่จับสัตว์น้ำในทะเลที่อยู่ภายในน่านน้ำไทยนับจากแนวชายฝั่งทะเลออกไปสามไมล์ทะเล และในกรณีที่มีความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ ให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้เขตประมงทะเลชายฝั่งในบริเวณใดมีระยะนับจากแนวชายฝั่งทะเลออกไปได้ไม่เกินสิบสองไมล์ทะเล โดยให้มีแผนที่แสดงแนวเขตบริเวณที่กำหนดแนบท้ายกฎกระทรวงด้วย แต่ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2558 รัฐบาลได้ออก พรก. ประมง พ.ศ. 2558 เพื่อยกเลิก พรบ. ประมง พ.ศ. 2558 และมีใจความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับกรณี คือ มาตราที่ 5 ซึ่งมีใจความสำคัญที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การนิยามเรื่อง“ทะเลชายฝั่ง” ซึ่งหมายความว่า ทะเลที่อยู่ในราชอาณาจักรนับจากแนวชายฝั่งทะเล

³⁰ เนื่องจากผู้ฟ้องคดีซึ่งเป็นสมาชิกจากสมาคมประมงจังหวัดภูเก็ต (ประมงพาณิชย์) ได้อ้างสิทธิความเป็นชุมชนท้องถิ่น ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 มาตรา 66 ที่กำหนดว่า บุคคลที่รวมตัวกันเป็นชุมชนชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน ในการยื่นฟ้อง รมต.กระทรวงเกษตรฯ เพื่อให้เพิกถอนประกาศการขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน (คำพิพากษาศาลปกครองนครศรีราช คดีดำที่ 22/2551 และคดีดำที่ 76/2555 ลงวันที่ 23 มีนาคม 2555)

ออกไปสามไมล์ทะเล เว้นแต่ในกรณีที่มีความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ จะออกกฎกระทรวงกำหนดให้เขตทะเลชายฝั่งในบริเวณใดมีระยะนับจากแนวชายฝั่งทะเลออกไปน้อยหรือมากกว่าสามไมล์ทะเลก็ได้ แต่ต้องไม่น้อยกว่าหนึ่งจุดห้าไมล์ทะเลและไม่เกินสิบสองไมล์ทะเล โดยให้มีแผนที่แสดงแนวเขตบริเวณที่กำหนดแนบท้ายกฎกระทรวงด้วย และการนิยาม “แนวชายฝั่งทะเล” ซึ่งหมายความว่า แนวที่น้ำทะเลจรดแผ่นดินบริเวณชายฝั่ง ชายเกาะ ตามที่ระบุในแผนที่เดินเรือของกรมอุทกศาสตร์ว่ามีความลึกน้ำศูนย์เมตร หรือแนวขอบนอกของพื้นที่ที่มีการถมทะเล โดยกำหนดให้ทะเลชายฝั่งเป็นพื้นที่ในการทำประมงเฉพาะประมงพื้นบ้าน ตามนิยามที่ว่า “ประมงพื้นบ้าน” หมายความว่า การทำการประมงในเขตทะเลชายฝั่งไม่ว่าจะใช้เรือประมงหรือใช้เครื่องมือโดยไม่ใช้เรือประมง ทั้งนี้ ที่มีใช้ประมงพาณิชย์

จากสถานการณ์ข้างต้น จะพบว่า เมื่อนับจากข้อเสนอให้ขยายเขตประมงสำหรับประมงพื้นบ้านเป็น 3 ไมล์ทะเล ของสมัชชาประมงพื้นบ้านอันดามันครั้งแรกเมื่อ วันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2540 จนถึงช่วงเวลาที่ได้รับการยอมรับให้มีการขยายเขตในบางจังหวัดต้องใช้เวลากว่า 10 ปี และกว่าจะได้รับการยอมรับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ขยายเขตประมงดังกล่าวทั่วประเทศต้องใช้เวลากว่า 18 ปี ดังนั้นจะเห็นว่าการเรียกร้องหรือขับเคลื่อนประเด็นปัญหาของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งแต่ละประเด็นนั้น ต้องผ่านการต่อสู้และผลักดันอย่างต่อเนื่องจึงจะประสบความสำเร็จ

6.6 บทบาทขององค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม หน่วยงานสนับสนุนและเครือข่าย

6.6.1 องค์กรที่เป็นสะพานเชื่อมและหน่วยงานสนับสนุน

การดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งมีองค์กรที่สนับสนุนสำคัญอยู่ 4 องค์กร ประกอบด้วย

1) องค์กรพัฒนาเอกชน ในระยะแรกองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไปทำงานในพื้นที่จังหวัดกระบี่ คือ มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.)³¹ โดยเข้าไปทำงานกับชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 ในพื้นที่เกาะปู เกาะศรีบอยา และตำบลแหลมสัก เป้าหมายของการทำงาน คือ การยกเลิกการทำประมงด้วยเรืออวนรุน ขยายเขตห้ามทำประมงด้วยอวนลาก และยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน (จรงค์ แซ่มศรี (สัมภาษณ์), 8 พฤศจิกายน 2557)

บทบาทของเจ้าหน้าที่ มอส. นั้นแบ่งออกเป็น 3 ระยะ 2 ระดับ คือ ระยะแรกเป็นการทำงานในระดับพื้นที่ โดยมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การให้ความรู้ด้านต่างๆ แก่ชุมชน กิจกรรมหลักๆ ในช่วงนี้ได้แก่ การรับฟังปัญหาจากชุมชน การฝึกอบรมผู้นำ/แกนนำ การจัดค่ายเยาวชน การปลูกป่า ปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ เป็นต้น ระยะที่สองเป็นการยกระดับการทำงานในเชิงพื้นที่ นั้น คือ การผลักดันและการส่งเสริมให้ชุมชนจัดตั้งองค์กรชุมชนของตนเอง เช่น กลุ่ม/ชมรมประมงพื้นบ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสตรี เป็นต้น ในระยะนี้เริ่มมีการส่งเสริมให้ชุมชนออกไปลาดตระเวน ตรวจตราและจับกุมผู้กระทำผิดกฎหมาย รวมทั้งผลักดันให้เจ้าหน้าที่ร่วมออกตรวจตราจับกุมอย่างจริงจัง มีการติดตามคดีความที่เกี่ยวข้องกับการทำผิดกฎหมายประมงของเรือประมงอวนลาก อวนรุน รวมไปถึงการยื่นหนังสือ

³¹ ผู้ประสานและเจ้าหน้าที่ภาคสนาม คือ นายจรงค์ แซ่มศรี

ร้องเรียนประเด็นปัญหาของชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ระยะเวลาที่สาม คือ ระยะเวลาที่ทำงานเชิงนโยบาย ระยะนี้เป็น การส่งเสริมให้องค์กรชุมชนเข้าไปมีบทบาทในการเสนอแนะหรือออกมาตรการต่างที่เกี่ยวข้องกับการทำประมง ตลอดจนทำหน้าที่เป็นองค์กรสะพานเชื่อมให้องค์กรชุมชนได้สร้างเครือข่ายนอกพื้นที่เพื่อผลักดันการแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ต่อมาเมื่อ มอ. เห็นว่าภารกิจขององค์กรประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ประกอบกับพื้นที่การทำงานและยุทธศาสตร์ขององค์กรที่เปลี่ยนแปลงไป มอ. จึงถอนเจ้าหน้าที่และยุติโครงการในจังหวัดกระบี่ แต่เจ้าหน้าที่ภาคสนามเห็นว่าองค์กรสะพานเชื่อมยังจำเป็นต่อการทำงานของชุมชน เนื่องจากชุมชนนั้นมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถเคลื่อนไหวหรือทำงานได้โดยลำพัง จึงได้ร่วมกับนักพัฒนาเอกชนคนอื่นๆ ในพื้นที่และแกนนำที่ทำงานร่วมกันมานาน ทำการจดทะเบียนองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อทำงานในพื้นที่ ซึ่งต่อมาก็คือ สมาคมคนรักทะเลกระบี่ ในปัจจุบัน โดยมีนายอาหลี ชาญน้ำ เป็นนายกสมาคม คนแรกและคนปัจจุบัน มีนายจรงค์ แซ่มศรี เป็นเลขาธิการ และมีบทบาทในการเป็นองค์กรสนับสนุนและเป็นองค์กรที่สำคัญในการขอขยายเขตห้ามทำการประมงอวนลาก อวนรุน (3 ไมล์ทะเล) ในครั้งนี้ โดยทำหน้าที่ในการเป็นผู้สนับสนุนข้อมูลด้านกฎหมาย เป็นหน่วยธุรการ และเป็นองค์กรในการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐและเครือข่ายภายนอกต่างๆ

2) สมาคมชาวประมงจังหวัดกระบี่ เป็นสมาคมประมงจังหวัดเดียวในประเทศไทย ที่มีผู้ประกอบการเรือประมงพาณิชย์และชาวประมงพื้นบ้านเป็นสมาชิกร่วมกัน เนื่องจากเรือประมงพาณิชย์ทั้งหมดที่จดทะเบียนในจังหวัดกระบี่ไม่มีเรือประมงอวนลาก (มีเพียงอวนล้อมและอวนดำ) ดังนั้นจึงเป็นสมาคมการประมงที่ไม่ขัดแย้งกับชาวประมงพื้นบ้าน และที่ผ่านสมาคมชาวประมงจังหวัดกระบี่ได้ริเริ่มในการกดดันให้กรมประมงออกมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประมงมาตลอด โดยเริ่มตั้งแต่การผลักดันให้มีการปิดอ่าวกระบี่ในช่วงปลายมีไข่เลี้ยงลูก ในปี พ.ศ. 2528 (รายละเอียดในเชิงอรรถที่ 23 และ 24)

นอกจากนี้สมาคมชาวประมงจังหวัดกระบี่ยังเข้ามามีส่วนร่วมในการผลักดันให้กรมประมงขยายเขตห้ามทำประมง (3 ไมล์ทะเล) ในคราวนี้ด้วย บทบาทสำคัญของสมาคมชาวประมงจังหวัดกระบี่ คือ เป็นหน่วยสนับสนุนทางวิชาการ ชี้กฎหมาย การเจรจาต่อรองกับหน่วยงานรัฐและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ทั้งยังเคยมีบทบาทในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งระหว่างเรือประมงอวนล้อมปั่นไฟและชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดกระบี่มาแล้ว (องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน ม.ป.ป.) ซึ่งกรณีนี้เกิดเนื่องจากระหว่างแหลมนางกับเกาะปอดะ ในเขตจังหวัดกระบี่ อันเป็นแหล่งทำประมงกุ้งแชบ๊วยที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่ทำการประมงด้วยอวนลอยกุ้งสามชั้น (ชาวประมงบางคนอาจจับกุ้งได้มากถึง 200-300 กิโลกรัมต่อวัน) ในช่วงต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2546 เรืออวนล้อมปั่นไฟ หรือ เรืออวนดำจำนวนหนึ่งของจังหวัดกระบี่ ได้พบแหล่งกุ้งแชบ๊วยแหล่งนี้โดยบังเอิญ ประกอบกับจำนวนกุ้งที่มีปริมาณมากและราคาดี จึงทำให้เรืออวนดำเหล่านี้หยุดการทำประมงฉิวน้ำอย่างที่เคยทำมา และหันมาจับกุ้งโดยวิธีใช้แสงไฟล่อในบริเวณพื้นที่ชายฝั่งแห่งนี้ (ซึ่งเป็นพื้นที่การทำประมงของชาวประมงพื้นบ้าน) การใช้แสงไฟล่อจะช่วยให้กุ้งฝูงที่กระจัดกระจายกันมารวมกันอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ บางครั้งอาจมีขนาดถึง 10 ตัน ซึ่งชาวประมงอวนลอยสามารถจับกุ้งทั้งหมดนี้โดยการล้อมหรือกั้ววนเพียงไม่กี่ครั้งเท่านั้น ปัญหาที่ตามมา คือ เมื่อชาวประมงพื้นบ้าน ในพื้นที่ออกทำการประมงตามปกติในตอนเช้ามืด ทำให้พบว่ากุ้ง

เหลืออยู่เพียงเล็กน้อยในบริเวณแหล่งประมงที่เป็นพื้นที่ทำมาหากินของเขา และพบว่าสาเหตุที่ทำให้กุ้งมีปริมาณลดลงไปเป็นจำนวนมากนั้น คือ การที่เรืออวนล้อมปั่นไฟหลายลำในพื้นที่จังหวัดกระบี่เข้ามาจับกุ้งในแหล่งประมงของพวกเขา ชาวประมงพื้นบ้านได้พยายามต่อรองกับชาวประมงอวนล้อมปั่นไฟ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะชาวประมงอวนล้อมปั่นไฟอ้างว่าพวกเขาไม่ได้ทำผิดกฎหมายอะไร และไม่มีใครสามารถห้ามพวกเขาไม่ให้ทำประมงในบริเวณนี้ได้ พวกเขามีสิทธิในการทำประมงที่ใดก็ได้ในเขตน่านน้ำไทย トラบไคที่พวกเขาปฏิบัติตามกฎหมาย ชาวประมงพื้นบ้านจึงมาถึงทางตันเนื่องจากความขัดแย้งนี้ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยข้อกฎหมาย และต้องประสบความล้มเหลวในการเจรจากับผู้ประกอบการอวนดำ จึงได้ร้องเรียนปัญหานี้กับผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้ว่าฯ ได้ทำการศึกษาและได้รับทราบข้อจำกัดของกฎหมายที่มีอยู่ ว่าไม่สามารถนำมาใช้แก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ ดังนั้นจึงมอบหมายให้นายอำเภอเมือง และนายกสมาคมชาวประมงจังหวัดกระบี่ร่วมมือกันหารือกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ

นายกสมาคมชาวประมงจังหวัดกระบี่ ให้ความพยายามในการโน้มน้าวให้ชาวประมงทั้งสองฝ่ายหันหน้ามาเจรจากัน เพื่อนำไปสู่ข้อยุติปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและสมาคมสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาก็สำเร็จลุล่วงไปได้ โดยการใช้เวลาของการประชุมสามัญคณะกรรมการสมาคมชาวประมงจังหวัดกระบี่ ซึ่งมีตัวแทนของชาวประมงทุกฝ่ายของจังหวัดกระบี่อยู่ด้วย ในวันที่ 18 ธันวาคม 2549 ผลการประชุมได้ข้อสรุปดังนี้

- ตัวแทนชาวประมงพื้นบ้านให้ข้อมูลว่า เบื้องหลังความขัดแย้งนั้น ก็เป็นไปอย่างที่รับรู้กัน แต่อย่างไรก็ตาม พวกเขาไม่ได้ให้ความเห็นว่า ฝ่ายเรืออวนดำเป็นผู้ร้าย ปัญหาที่แท้จริงคือการทำประมงโดยการใช้อวนล้อมร่วมกับแสงไฟล่อ ซึ่งสามารถจับสัตว์น้ำได้เป็นจำนวนมาก การตีอวนเพียงครั้งเดียวในพื้นที่ที่ชาวประมงพื้นบ้านใช้หากินอยู่ พวกเขาได้กล่าวถึงทำอย่างมีอารมณีก่อด้วยความขัดเคืองใจว่า หากยังมีการทำการประมงอวนล้อมปั่นไฟ ในบริเวณเดียวกันกับแหล่งทำประมงของพวกเขาต่อไป พวกเขาต้องอดตายในที่ที่สุด

- ฝ่ายตัวแทนของชาวประมงอวนล้อมปั่นไฟ ซึ่งความจริงแล้วเป็นกลุ่มเจ้าของเรืออวนดำได้กล่าวว่า พวกเขาก็แบกรับปัญหาในหลายด้าน ตัวอย่างเช่น การลดลงของปริมาณสัตว์น้ำที่อ่าว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการทำประมงอวนลาก และพวกเขาได้กล่าวด้วยว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้น เนื่องจากไต้ก๋งเรือของพวกเขา มักเข้าไปทำประมงบริเวณนั้น ในฐานะเจ้าของเรือพวกเขาไม่ได้ตั้งใจจะให้เรือของพวกเขาเข้าไปในบริเวณนั้น และในความเป็นจริงพวกเขาเองก็พยายามที่จะหลีกเลี่ยงการเกิดความขัดแย้งกับชาวประมงพื้นบ้านอยู่แล้ว

- ในท้ายที่สุด ตัวแทนของชาวประมงอวนดำ ได้ให้คำมั่นสัญญาต่อที่ประชุมว่า อันที่จริงพวกเราทำการประมงห่างฝั่ง และเราไม่ได้เน้นการจับกุ้ง พวกเราได้ช่วยกันเป็นผู้ดูแล ส่งข่าวประสานงานกับเจ้าหน้าที่เพื่อป้องกันไม่ให้มีเรืออวนลาก อวนรุน เข้ามาทำประมงในเขตพื้นที่หวงห้ามอยู่แล้ว ปกติบริเวณเกาะสน และเกาะปอดะ มีกุ้งธรรมชาติอยู่เป็นจำนวนมาก พวกเราเรืออวนดำตกลงที่จะเว้นบริเวณดังกล่าวไว้เป็นที่ทำกินของชาวประมงขนาดเล็กต่อไป

- บทเรียนสุดท้ายของการประชุมคือ ไม่มีใครเป็นเจ้าของแหล่งประมงแห่งนี้ แต่ทุกคนมีสิทธิที่จะใช้ トラบไคที่ยังทำประมงอย่างมีความรับผิดชอบ และชาวประมงพื้นบ้านก็กล่าวว่าพวกเขาไม่ได้รับเกียรติเรืออวนดำ หากจะเข้ามาจับปลาในบริเวณนี้ก็ขออย่าให้ใช้ไฟล่อเท่านั้น

- หลังจากมีการพูดคุยกันถึงรายละเอียดของแนวทางการแก้ไขปัญหาคือเป็นรูปธรรมที่ประชุมมีความเห็นตรงกันว่า ควรมีการกำหนดเส้นแบ่งเขตห้ามทำการประมงด้วยอวนล้อมปั่นไฟ (เป็นข้อตกลงของผู้ใช้ทรัพยากร) ซึ่งกำหนดโดยการขีดเส้นตรง จากเกาะปอดะถึงเกาะกา แต่อวนล้อมชนิดอื่นๆ เช่น อวนล้อมปลากระทักกลางวัน หรืออวนล้อมที่ใช้เครื่องมือโซนาร์สามารถเข้ามาทำประมงในเขตดังกล่าวได้ และเพื่อให้เป็นหลักฐานที่ใช้อ้างอิงในอนาคต กลุ่มชาวประมงได้เสนอให้มีการทำข้อตกลงให้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยขอเชิญเจ้าหน้าที่ภาครัฐ อาทิ ประมงอำเภอ และนายอำเภอเมือง เข้าร่วมเป็นสักขีพยาน ดังนั้นนายกสมาคมประมงจังหวัดกระบี่ จึงได้จัดประชุมขึ้นอีกครั้งที่ศาลาประชาคมอำเภอเมืองกระบี่ในวันที่ 19 ธันวาคม 2549 โดยมีบันทึกการประชุมซึ่งจัดทำโดยประมงอำเภอและนายอำเภอเมือง และมีรายชื่อของชาวประมงที่เข้าร่วมประชุมแนบท้าย ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักฐานอย่างเป็นทางการสำหรับข้อตกลงของชาวประมงทั้งสองฝ่าย และได้มีการนำบันทึกการประชุมดังกล่าวเสนอต่อหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงผู้ว่าราชการจังหวัดกระบี่ด้วย (องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน มปป.)

3) สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดกระบี่ เป็นองค์กรภาคเอกชนหนึ่งในสององค์กรที่เข้าชื่อร้องขอในกรณีที่มาชิกจากสมาคมชาวประมงจังหวัดภูเก็ตร้องต่อศาลปกครอง ให้เพิกถอนประกาศการขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ทั้งนี้การที่สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดกระบี่เข้ามามีส่วนร่วมกับเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ ในการขอขยายเขตห้ามทำประมงครั้งนั้น เกิดขึ้นเนื่องจากสมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวกระบี่ ได้ทำงานด้านการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งกับชาวประมงพื้นบ้านในอ่าวพังงามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 เนื่องจากเห็นว่าธุรกิจการท่องเที่ยวจะอยู่ไม่ได้ถ้าทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม และเห็นว่าการทำงานของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ พื้นฟูและจัดการสิ่งแวดล้อมจะทำให้ธุรกิจท่องเที่ยวได้รับผลประโยชน์ต่างๆ ในระยะยาวไปด้วย (อมฤต ศิริพรจุฑาทกุล (สัมภาษณ์), 9 กรกฎาคม 2558) และในปัจจุบัน (พ.ศ. 2559) สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวยังเป็นแกนนำหลักในการคัดค้านการก่อสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินจังหวัดกระบี่ด้วย

4) หอการค้าจังหวัดกระบี่ เป็นอีกองค์กรภาคเอกชนองค์กรหนึ่งที่เข้าชื่อร้องขอในกรณีที่มาชิกจากสมาคมประมงจังหวัดภูเก็ตร้องต่อศาลปกครอง ด้วยเหตุผลเช่นเดียวกับสมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดกระบี่ นั่นคือ เห็นว่าการทำงานของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ พื้นฟูและจัดการสิ่งแวดล้อมจะทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืน และภาคเอกชนจะได้รับผลประโยชน์ต่างๆ ในระยะยาวไปด้วย (อมฤต ศิริพรจุฑาทกุล (สัมภาษณ์), 9 กรกฎาคม 2558)

6.6.2 เครือข่ายการทำงาน

เครือข่ายการทำงานของชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ สามารถแบ่งเครือข่ายการทำงานออกได้เป็น 3 ระดับ ประกอบด้วย

1) เครือข่ายระดับพื้นที่ คือ เครือข่ายตำบล จังหวัด เช่น ชมรมประมงพื้นบ้านบ้านเกาะปู เป็นการรวมตัวของชาวประมงพื้นบ้าน 3 หมู่บ้านในเกาะปู เป็นการรวมตัวกันจัดกิจกรรมต่างๆ ระดับพื้นที่ เช่น การปลูกป่าชายเลน การจัดการหญ้าทะเล เป็นต้น และรวมตัวเป็นกลุ่ม

ชาวประมงพื้นบ้านตำบลเกาะศรีบอยา เมื่อคราวขึ้นไปเคลื่อนไหวก่อนใหญ่ขึ้น เช่น การไปร่วมผลักดันประเด็นกับสมัชชาคนจน

2) สมัชชาชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน เป็นการรวมตัวกันของตัวแทนชาวประมงพื้นบ้าน 4 จังหวัด คือ ระนอง ภูเก็ต พังงา และกระบี่ เริ่มแรกในปี พ.ศ. 2538 มี 14 ตำบล ก่อนจะลดลงเหลือ 8 ตำบล ในปี พ.ศ. 2543 พื้นที่หลักที่ดำเนินการในจังหวัดกระบี่ คือ เกาะศรีบอยา พื้นที่รองได้แก่ ต.ตลิ่งชัน อ.เหนือคลอง ต.ศาลาด่าน และต.เกาะกลาง จ.กระบี่ กรณีนี้อาจถือว่าเป็นเครือข่ายเชิงพื้นที่ที่มีภูมิโนเวศเดียวกันก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในอ่าวพังงาจาก 3 จังหวัด คือ ภูเก็ต พังงาและกระบี่ การทำงานของสมัชชาเริ่มต้นขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2538 และเลือกผลักดันประเด็นจากการประชุมสภาความมั่นคงแห่งชาติเพียงประเด็นที่ 2 และ 4 คือ การขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนในอ่าวพังงา และการขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนจากระยะ 3,000 เมตร เป็น 3 ไมล์ทะเล ซึ่งผลการดำเนินงานประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง คือ ได้รับการประกาศขยายเขตห้ามทำประมงในอ่าวพังงา ในปี พ.ศ. 2541 ซึ่งแม้จะได้รับการขยายเขตน้อยกว่าที่สมัชชาฯ เรียกร้องก็ตาม ขณะที่ข้อเรียกร้องขยายเขตห้ามประมงอวนลาก อวนรุน ไม่ได้รับการตอบรับจากหน่วยงานราชการ ด้วยเหตุผลว่าแต่ละจังหวัดมีลักษณะพื้นที่แตกต่างกัน (อนุสรณ์ อุณโน 2547) ภายหลังเมื่อการขยายเขตอ่าวพังงาประสบความสำเร็จ สมัชชาฯ ก็สลายตัวไปเนื่องจากสมาชิกจากจังหวัดพังงาและภูเก็ตเห็นว่าปัญหาของตนเองได้รับการแก้ไขแล้ว (สำราญ ระเด่น (สัมภาษณ์), 3 เมษายน 2557)

3) สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ เป็นเครือข่ายการรวมตัวกันของชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ 13 จังหวัด ก่อตั้งขึ้นในเดือนกันยายน 2536 เป็นส่วนสำคัญในการร่วมกับเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ และชาวประมงพื้นบ้านทั่วประเทศในการผลักดันการแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลักดันขอขยายเขตห้ามทำการประมงในระยะ 3 ไมล์ทะเล ในหลายจังหวัด วัตถุประสงค์ในการดำเนินงานของสมาพันธ์ฯ คือ เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนและแสวงหาความคิด แนวทางการพึ่งตนเองเพื่อความยั่งยืนในอนาคตขององค์กรชาวประมงพื้นบ้าน และเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้สถานการณ์ปัญหาและประสบการณ์การดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน และร่วมวิเคราะห์แนวนโยบายการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของรัฐ ส่วนผลงานที่ผ่านมา เช่น (1) การเรียกร้องต่อต้านเครื่องมือประมงแบบทำลายล้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอวนลาก อวนรุน (2) การผลักดันกฎหมาย/นโยบายในการคุ้มครองประมงพื้นบ้าน (3) การรณรงค์เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร (4) การจัดเวทีประชุมวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา (5) การประสานความร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ในการดูแลทรัพยากรชายฝั่ง (6) การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน (7) การส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชายเลนโดยจัดการในรูปป่าชายเลนชุมชน และ (8) การส่งเสริมธุรกิจชุมชนต่างๆ เช่น การแปรรูปสัตว์น้ำ ทำกะปิ รวมกลุ่มทำตลาดสัตว์น้ำ ทำน้ำปลา ทำธุรกิจเครื่องมือประมง เป็นต้น (อิสมาแอณ เบ็ญสะอาด (สัมภาษณ์), 21 มิถุนายน 2557)

4) สมัชชาคนจน เป็นการรวมกลุ่มเครือข่ายของคนจนทั่วประเทศที่มีปัญหาเกี่ยวกับที่ดิน ที่ทำกิน ป่าไม้ หรือผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐ สมัชชาคนจนเคลื่อนไหวก่อนอย่างเป็นระบบ และมีพลังเป็นอย่างมากช่วงหลังปี พ.ศ. 2535 และการผลักดันการขยายเขตห้ามทำประมง 3 ไมล์

ทะเลทั่วประเทศ ก็เป็นผลจากการที่เครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ และสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้เข้าร่วมกิจกรรมกับสมัชชาคนจน

5) สมาคมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย เป็นการยกระดับการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานร่วมกับชาวประมงพื้นบ้านทั่วประเทศ มีการจดทะเบียนเป็นสมาคมเมื่อ วันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553 ไม่ปรากฏว่าสมาคมสมาพันธ์ฯ ได้มีส่วนร่วมในการผลักดันการขอขยายเขตประมงแต่อย่างใด แต่เป็นเครือข่ายที่เครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ ทำงานเพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหาหรือการแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับชาวประมงพื้นบ้านในปัจจุบัน

จากข้อมูลข้างต้น จะพบว่า การขับเคลื่อนประเด็นงานหรือการผลักดันการแก้ไขปัญหาของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ มีการสร้างความสัมพันธ์ ความร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรชุมชนในระดับเครือข่ายต่างๆ ทั้งในระดับพื้นที่ ระดับภูมิภาคและระดับชาติ ทั้งนี้การเข้าร่วมเครือข่ายนั้นก็เพื่อให้ประเด็นปัญหาของตนเองได้ถูกยกระดับไปแก้ไขปัญหาในระดับต่างๆ เช่น บางปัญหาอาจต้องการการแก้ไขเพียงระดับจังหวัด ก็เข้าไปร่วมเป็นเครือข่ายในระดับจังหวัด แต่หากแก้ปัญหามิได้อาจต้องรวมกันในกลุ่มจังหวัด หรือภูมิภาค เช่น กลุ่มจังหวัดในอ่าวพังงา หรือบางครั้งอาจจะต้องเข้าร่วมกับเครือข่ายระดับประเทศหรือภูมิภาค เมื่อปัญหานั้นต้องใช้กลไกระดับชาติในการแก้ไขปัญหา เช่น การเข้าร่วมกับสมัชชาคนจน เป็นต้น แต่ทั้งนี้การเข้าร่วมเครือข่ายหรือเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายนั้น ไม่ได้เป็นการร่วมกันอย่างถาวร บางเครือข่ายเมื่อปัญหาได้รับการแก้ไขแล้ว ก็มีการสลายเครือข่ายไป เช่น เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ระดับตำบลศรีบอยา เครือข่ายระดับสมัชชาประมงพื้นบ้าน เป็นต้น ดังนั้นในอนาคตเมื่อเกิดกรณีปัญหาใหม่ๆ ร่วมกันอาจจะมีการรวมตัวเป็นเครือข่ายได้อีกเช่นกัน

นอกจากนี้ แม้พบว่าที่ผ่านมาองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นองค์กรหลักที่ทำหน้าที่ทั้งเป็นองค์กรสะพานเชื่อมและองค์กรสนับสนุน แต่หน่วยงานอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นสมาคมชาวประมง สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยว และหอการค้า ก็มีบทบาทดังกล่าวด้วยเช่นกัน ซึ่งในสถานการณ์ทั่วไปองค์กรเหล่านี้ ถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stake holder) แต่ในกรณีที่ชาวประมงพื้นบ้านมีความขัดแย้งกับกลุ่มประมงพาณิชย์ ดังที่พบในกรณีการขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลากและอวนรุนครั้งนี้ ความสำเร็จของการขับเคลื่อน ปัจจัยสำคัญเกิดจากบทบาทของขององค์กรสะพานเชื่อมโดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานอื่นๆ บางครั้งองค์กรเหล่านี้สามารถปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองเป็นหน่วยงานสนับสนุน และองค์กรสะพานเชื่อมได้ เมื่อชุมชนต้องการ เมื่อพิจารณาถึงบทบาทขององค์กรสะพานเชื่อม ซึ่งทำหน้าที่ประสานผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มต่างๆ ที่มีเป้าหมายในการทำงานเหมือนกันได้มาพบกันและสร้างพลังและอำนาจต่อรองกับหน่วยงานราชการและฝ่ายตรงกันข้าม ในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ในการยกระดับการเรียนรู้ของแกนนำ สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างผู้มีส่วนได้เสีย สร้างยุทธศาสตร์ในการทำงานร่วมกัน สร้างความเข้าใจที่ตรงกันระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้เสีย ซึ่งมีความสอดคล้องกับบทบาทที่หลากหลายขององค์กรสะพานเชื่อมที่ Brown (1988) ได้ระบุไว้ ได้แก่ การสนับสนุนให้แกนนำได้พัฒนาความรู้และประสบการณ์ การเพิ่มความเข้าใจในภาวะผู้นำ การสร้างเครือข่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การสร้างยุทธศาสตร์ร่วมที่ได้รับการยอมรับและปรับเปลี่ยนตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม การทำความเข้าใจบริบทที่แตกต่างกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การสร้างการเรียนรู้เพื่อลดความประมาทส่วนบุคคล การสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การ

สื่อสารให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่แตกต่างกันได้เข้าใจกัน ตลอดจนสร้างแผนที่ผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นต้น

6.7 ปัญหา อุปสรรค ความเสี่ยง และโอกาสในการดำเนินงาน

ในการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ ย่อมมีทั้งปัญหา อุปสรรค ความเสี่ยงและโอกาสในการดำเนินต่างๆ สามารถสรุปได้ดังนี้

6.7.1 ปัญหาและอุปสรรค

ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญในการดำเนินงานที่ผ่านมาของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดกระบี่ ในการขอขยายเขตห้ามทำการประมงอวนลาก อวนรุน คือ ความขัดแย้งกับกลุ่มเรือประมงอวนลากจากสมาคมประมงจังหวัดภูเก็ต ซึ่งมีทุนและอิทธิพลทางการเมืองสูง สามารถสร้างอำนาจต่อรองได้มากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนของการประชุมคณะกรรมการพหุภาคีจังหวัด ซึ่งสมาคมประมงจังหวัดภูเก็ตยืนยันคัดค้านการขยายมาโดยตลอดผ่านการลobbyเจ้าหน้าที่ราชการบางคน (จรงค์ แซ่มศรี (สัมภาษณ์), 8 พฤศจิกายน 2557) กรณีนี้เครือข่ายฯ แก้ไขปัญหาด้วยการใช้พันธมิตรที่ร่วมงานมานานอย่างสมาคมท่องเที่ยวจังหวัดกระบี่และหอการค้าจังหวัดกระบี่ ให้ช่วยต่อรองและเจรจาด้านนอกเวทีการประชุมให้แทน

6.7.2 ความเสี่ยง

แม้การดำเนินการในการขอขยายเขตประมงของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ได้ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานก็ตาม แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันยังมีความเสี่ยงในการดำเนินงานด้านอื่นๆ อีก ได้แก่

1) ความกดดันของหน่วยงานเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาการทำประมงที่ผิดกฎหมายไม่รายงาน และไร้การควบคุม (Illegal, Unreported and Unregulated: IUU) ทำให้รัฐบาลได้ออกพรก.ประมง พ.ศ. 2558 มาแทน พรบ. ประมง 2558 โดยมีใจความสำคัญที่อาจเป็นความเสี่ยงต่อการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้านได้ ได้แก่

มาตรา 10 ซึ่งห้ามมิให้ผู้ใดใช้เรือไร้สัญชาติทำการประมง ประเด็นนี้จะให้ชาวประมงพื้นบ้านที่ใช้เรือเล็กๆ ต้องทำการจดทะเบียน สร้างความยุ่งยากในการดำเนินงานและเสี่ยงต่อการถูกดำเนินคดีได้

มาตรา 32 ซึ่งมีใจความสำคัญคือ ผู้ใดจะทำการประมงพื้นบ้านโดยใช้เรือประมงหรือเครื่องมือที่มีขนาดหรือลักษณะตามที่อธิบดีประกาศกำหนด ต้องได้รับใบอนุญาตทำการประมงพื้นบ้านจากอธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมาย เว้นแต่เป็นการใช้เรือประมงโดยใช้เครื่องมือทำการประมงประเภทที่อธิบดีประกาศกำหนด กรณีนี้ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านต้องขออนุญาตทำประมงตามชนิดของเครื่องมือที่ใช้ ซึ่งจะสร้างความยุ่งยากในทางปฏิบัติและการบังคับใช้กฎหมายเป็นอย่างดี เนื่องจากชาวประมงพื้นบ้านในปัจจุบันใช้เครื่องมือหลากหลายชนิดและเพิ่มจำนวนมากขึ้น เพื่อตอบสนองต่อปริมาณสัตว์น้ำที่ลดลงและการเปลี่ยนแปลงของชนิดสัตว์น้ำตามฤดูกาล อาจทำให้

ชาวประมงไม่สามารถแจ้งจำนวนและชนิดของเครื่องมือประมงได้สอดคล้องกับความเป็นจริงและเป็นปัจจุบันได้ จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการบังคับใช้กฎหมายเป็นอย่างมาก

มาตรา 33 ผู้ทำการประมงพื้นบ้านต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และวิธีการในการทำการประมงตามที่อธิบดีประกาศกำหนด ในกรณีจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการติดตามตรวจสอบ อธิบดีจะกำหนดให้ผู้ทำการประมงพื้นบ้านต้องจัดทำสมุดบันทึกการทำการประมง ซึ่งอย่างน้อยต้องประกอบด้วยประเภทและปริมาณของสัตว์น้ำที่จับได้และพื้นที่ที่ทำการประมงก็ได้ ผู้ทำการประมงพื้นบ้านต้องเก็บรักษาสมุดบันทึกการทำการประมงตามวรรคสองไว้และพร้อมที่จะแสดงต่อพนักงานเจ้าหน้าที่เมื่อนำเรือประมงกลับเข้าฝั่ง

กรณีนี้จะสร้างความยุ่งยากในการปฏิบัติ เป็นความเสี่ยงของชาวประมงพื้นบ้านที่จะทำผิดกฎหมายได้ง่ายมาก เนื่องจากโดยวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านไม่ได้ทำประมงในปริมาณมาก ซึ่งสามารถบันทึกจำนวนของสัตว์น้ำได้ง่าย และอาจจะก่อให้เกิดการเรียกรับสินบนจากเจ้าหน้าที่ได้ เมื่อพบว่าชาวประมงบางรายไม่ได้บันทึกจำนวนสัตว์น้ำตามที่กฎหมายกำหนด

มาตรา 34 ห้ามมิให้ผู้ได้รับใบอนุญาตทำการประมงพื้นบ้าน ทำการประมงในเขตทะเลนอกชายฝั่ง กรณีนี้ถือได้ว่าเป็นความล้มเหลวในการผลักดันการขยายเขตประมงของเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง เพราะแม้จะผลักดันการแก้ไขกฎหมายเพื่อขยายเขตประมงให้ตนเองได้ แต่การออกพรก. ในมาตรานี้จะทำให้ชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถออกไปทำประมงนอกเขตสามไมล์ทะเลได้ ซึ่งที่ผ่านมาชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดกระบี่ก็มีการปรับตัวให้สามารถออกไปจับสัตว์น้ำได้ไกลมากขึ้น โดยการเพิ่มขนาดของเรือประมงและเปลี่ยนเครื่องยนต์มาเป็นเครื่องยนต์ขนาดใหญ่มานานแล้ว การที่มาตรา 34 ของ พรก. ประมงห้ามทำประมงนอกเขต 3 ไมล์ทะเล จะทำให้พื้นที่ทำประมงชาวประมงในบางพื้นที่น้อยลง และบางพื้นที่อาจจะไม่สามารถออกไปวางไซหมึกได้ เช่น ชาวประมงจากเกาะปูที่ปกติจะวางไซหมึกในเขตทะเลนอก มาตรานี้ จะสร้างความขัดแย้งและมีความสับสนเสี่ยงที่ชาวประมงพื้นบ้านจะทำผิดกฎหมายเป็นอย่างมาก แต่อาจแก้ไขได้ด้วยการให้คณะกรรมการประมงจังหวัดขอขยายเขตประมงชายฝั่งออกไปอีก แต่ต้องผ่านการต่อรองกับกลุ่มประมงประเภทอื่นอีกครั้ง

นอกจากนี้ในมาตราที่ 5 ซึ่งให้อำนาจคณะกรรมการประมงจังหวัด สามารถขอขยายเขตห้ามทำประมงชายฝั่ง ได้ถึง 12 ไมล์ทะเลหรือสามารถลดเขตดังกล่าวให้ลดลงเหลือ 1.5 ไมล์ทะเลก็ได้ ในกรณีที่คณะกรรมการประมงจังหวัดซึ่งมาจากภาคส่วนอื่นๆ อาจใช้เสียงข้างมากในการขอลดระยะห้ามทำประมงชายฝั่งลงมาก็ได้ ประเด็นนี้จึงยังเป็นความเสี่ยงที่อาจจะยังเกิดขึ้นได้ถ้าอำนาจต่อรองของประมงพื้นบ้านน้อยลง

6.7.3 โอกาส

1) กรณีของเรืออวนรุน ที่เป็นเครื่องมือที่ทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำมายาวนานนั้น จากสถานการณ์ความกดดันจากสหภาพยุโรปเกี่ยวกับประเด็น IUU ทำให้เกิดแรงกดดันต่อรัฐบาลไทย ในปัจจุบันเป็นอย่างมาก คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) จึงมีมาตรการเพื่อจัดการกับการทำประมงเรืออวนรุนโดยใช้คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ตามมาตรา 44 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 ที่ 24/2558 ลงวันที่ 5 สิงหาคม 2558 เรื่องการแก้ไขปัญหาการทำประมงผิดกฎหมายขาดการรายงานและไร้การควบคุม ซึ่งมีใจความสำคัญที่ห้ามบุคคลใด

มีหรือใช้เครื่องมืออวนรุนประกอบเครื่องยนต์ จะทำให้การทำประมงอวนรุนไม่มีโอกาสนำมาใช้ได้อีกต่อไป เนื่องจากก่อนหน้านี้กฎหมายไม่ได้ห้ามการครอบครอง (มี) ทำให้บางคนยังลักลอบทำประมงอวนรุนได้ เพราะเจ้าหน้าที่จะจับกุมได้ต้องเป็นความผิดซึ่งหน้า แต่คำสั่งฉบับดังกล่าวจะทำให้ง่ายต่อการควบคุมและจัดการเรือประมงอวนรุนให้หมดไปจากประเทศไทย เพราะไม่เปิดโอกาสให้ใครครอบครองเครื่องมืออวนรุนได้อีกต่อไป

2) แม้ พรก.ประมง พ.ศ. 2558 จะมีข้อบกพร่องและสุ่มเสี่ยงที่จะกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านอยู่หลายประเด็น แต่ พรก.ฉบับนี้ก็ยังเป็นโอกาสในการดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรประมงของชาวประมงพื้นบ้านอยู่สองประเด็น กล่าวคือ การมีคณะกรรมการประมงระดับชาติ และการมีคณะกรรมการประมงประจำจังหวัด ซึ่งรายละเอียดดังนี้

มาตรา 13, 14 และ 19 ซึ่งมีรายละเอียด คือ ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการนโยบายการประมงแห่งชาติ” ในคณะกรรมการชุดนี้ มีจำนวนหนึ่งเป็นผู้ทรงวุฒิที่มาจากตัวแทนประมงชายฝั่ง และให้ทำหน้าที่กำหนดนโยบาย มาตรการและการจัดการประมงของประเทศ

มาตรา 26, 27 และ 28 ซึ่งมีรายละเอียด คือ ให้มีคณะกรรมการประมงประจำจังหวัด คณะหนึ่ง ในคณะกรรมการชุดนี้ มีจำนวนหนึ่งเป็นผู้ทรงวุฒิที่เป็นผู้แทนองค์กรชุมชนประมงท้องถิ่นในด้านการประมงทะเลชายฝั่ง มีหน้าที่ในการรวบรวมข้อมูลและเสนอแนะนโยบายการประมง ตลอดจนการถึงการออกประกาศเป็นมาตรการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประมง

จากข้อมูลข้างต้น จะพบว่าในคณะกรรมการประมงทั้งระดับชาติและระดับจังหวัด จะมีกรรมการจำนวนหนึ่งที่เป็นผู้แทนจากองค์กรประมงชายฝั่ง (ซึ่งใน พรก.นี้หมายถึงประมงพื้นบ้าน) มีโอกาสได้เข้าไปร่วมเสนอแนะมาตรการ นโยบายและแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับการประมงได้ ทำให้โอกาสที่ปัญหาของชาวประมงพื้นบ้านจะได้รับการยกระดับไปเป็นประเด็นในระดับต่างๆ เป็นไปได้มากขึ้น

6.8 ปัจจัยที่เกี่ยวกับการดำเนินงาน

ปัจจัยที่ทำให้การผลักดันการขยายเขตประมงของเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง ประสบความสำเร็จ นั้น มีหลายปัจจัย และทุกปัจจัยมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน แต่ผู้วิจัยของแสดงผลเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จ เป็นรายละเอียดรายปัจจัย ดังนี้

1) ผลกระทบจากการทำลายเครื่องมือประมงจากการทำประมงอวนลาก อวนรุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวประมงจากบ้านเกาะปู ซึ่งสูญเสียโชหิมิกจากการทำประมงของเรืออวนลาก ในปี พ.ศ. 2542 และเคยมีการประเมินกันว่าชาวประมงจาก 3 หมู่บ้านในเกาะปู (บ้านเกาะปู บ้านเกาะจำและบ้านติงไทร) สูญเสียโชหิมิกจากเรืออวนลากรวมกันคิดเป็นเงินประมาณ 300,000 บาท บางคนสูญเสียโชหิมิกรวมกันกว่า 200 ลูก (ชลิตา บัณขุงค์ และคณะ 2543) จึงทำให้ชาวประมงกลุ่มที่ได้รับผลกระทบออกมารวมกันต่อสู้ อย่างไม่รู้จบ เมื่อผลกระทบดังกล่าวในพื้นที่ลดลง การรวมกลุ่มดังกล่าวก็ลดลงหรือหายไป เช่น กรณีของชาวประมงพื้นบ้านจากบางเตย เกาะยาว เขาคราม แหลมสักและป่าคลอก ที่ถอนตัวออกไปหลังประสบความสำเร็จในการขอขยายเขตอ่าวพังงา ในขณะที่

ชาวประมงพื้นบ้านจากเกาะปู้ยังคงพยายามผลักดันการขยายเขตห้ามทำประมงในจังหวัดกระบี่ต่อไป เนื่องจากปัญหาของตนเองยังไม่ได้รับการแก้ไข

2) ปัจจัยจากสถานการณ์การลดลงของทรัพยากร นอกจากผลกระทบจากการทำลายเครื่องมือประมงแล้ว การทำประมงอวนลาก อวนรุนยังส่งผลให้ทรัพยากรประมงและทรัพยากรสัตว์น้ำลดลงเป็นอย่างมาก ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถดำรงชีพหรือประกอบอาชีพประมงได้ จึงรวมตัวออกมาต่อสู้เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง

3) การสนับสนุนจากองค์กรที่เล็งเห็นในฐานะองค์กรสะพานเชื่อมและหน่วยงานสนับสนุน (รายละเอียดในหัวข้อ 6.6.1) ผลจากการทำงานอย่างจริงจัง และจัดระบบการทำงานให้แก่เครือข่าย ทั้งยังได้รับการประสานช่วยเหลือสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ จึงทำให้การขับเคลื่อนประเด็นงานของเครือข่ายมีทิศทางและระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

4) ประสบการณ์ในการทำงานของแกนนำที่ผ่านการทำงานมายาวนาน กรณีของการผลักดันการขยายเขตห้ามประมงในจังหวัดกระบี่ไม่ใช่ประเด็นแรกในการทำงานร่วมกันของเครือข่าย แต่มีพัฒนาการมายาวนานตั้งแต่การพูดคุยถึงปัญหาของแต่ละชุมชน มาจนถึงการยกระดับการทำงานเป็นกลุ่ม เป็นชมรม และเป็นเครือข่าย ดังนั้นแกนนำในแต่ละพื้นที่จึงผ่านการทำงานด้านนี้มาร่วม 20 ปี จึงมีประสบการณ์ในการทำงานมายาวนาน ทั้งการทำงานในระดับพื้นที่และการทำงานในระดับนโยบาย ดังนั้นเมื่อมีการผลักดันในระดับนโยบายเกี่ยวกับการขยายเขตห้ามทำประมง แกนนำจึงสามารถประสานงาน ผลักดัน กอดันหรือต่อรองให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามารับรู้และยอมรับประเด็นของตนเองได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

5) ปัจจัยจากการที่สมาคมชาวประมงจังหวัดกระบี่ ไม่มีสมาชิกที่ทำประมงอวนลาก ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในข้อ 6.1.1 ว่าเนื่องจากสมาคมชาวประมงจังหวัดกระบี่เป็นสมาคมประมงประจำจังหวัดแห่งเดียวของประเทศไทย ที่มีสมาชิกทั้งจากเรือประมงพาณิชย์และเรือประมงพื้นบ้าน และเนื่องด้วยสมาคมไม่มีสมาชิกที่ทำประมงอวนลาก ดังนั้นการขยายเขตห้ามทำประมงจึงได้รับการสนับสนุนจากสมาคมประมงจังหวัดกระบี่เป็นอย่างดี นอกจากนี้บทบาทที่ผ่านมาของสมาคม ก็พยายามผลักดันให้กรมประมงมีมาตรการการจัดการประมงต่างๆ มาตรการ เช่น การผลักดันให้มีการปิดอ่าวกระบี่ ในช่วงปลาแม่ไข่เลี้ยงลูก เป็นต้น

6) การสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายข้ามระดับและข้ามประเด็นปัญหา ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อ 6.1.2 เกี่ยวกับบทบาทของเครือข่ายการทำงานระดับต่างๆ ที่เครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์หรือเสนอประเด็นร่วมกันในแต่ละระดับ จึงทำให้การผลักดันการขยายเขตประมงมีพลังในการต่อรองและสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับที่สูงขึ้นได้มากกว่าการต่อสู้เพียงลำพัง

7) การสนับสนุนด้านวิชาการจากกรมประมง (สอดคล้องกับข้อ 1) ปฏิเสธไม่ได้ว่าการขยายเขตห้ามทำประมงส่วนหนึ่งนั้นประสบความสำเร็จได้จากการเสนอข้อมูลทางวิชาการของกรมประมงที่ชี้ให้เห็นว่า ทรัพยากรสัตว์น้ำในพื้นที่จังหวัดกระบี่และในทะเลอันดามันลดลงอย่างแท้จริง กรณีนี้เห็นได้จากการที่ศาลปกครองได้ใช้ข้อมูลทางวิชาการของกรมประมงมายืนยันผลกระทบจากการทำประมงอวนลาก ในการพิพากษาให้ยกคำร้องให้เพิกถอนประกาศขยายเขตห้าม

ทำประมง ของสมาชิกจากสมาคมประมงจังหวัดภูเก็ต (คำพิพากษาศาลปกครองนครศรีธรรมราช 2555)

8) การอดทนรอคอย การไม่ยอมแพ้และการต่อสู้ที่ค่อยๆ เอาชนะทีละประเด็น ปัจจุบันนับเป็นปัจจัยสำคัญของการขับเคลื่อนประเด็นงานของเครือข่าย ถ้าพิจารณาจากพัฒนาการในการเข้ามามีส่วนร่วมในการผลักดันมาตรการต่างๆ ในการแก้ไขปัญหาการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้านในเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ จะพบว่าเป้าหมายแรกๆ ที่สำคัญเป้าหมายหนึ่ง คือ การขอให้กรมประมงขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนออกไปในระยะ 3 ไมล์ทะเลจากชายฝั่ง เป้าหมายนี้ นับตั้งแต่เริ่มมีการปรึกษาหารือในระดับพื้นที่มาจนถึงการอนุมัติให้ขยายได้นั้น ใช้เวลากว่า 20 ปีจึงจะประสบความสำเร็จ แต่ในระยะเวลาที่ผ่านมา นั้น เครือข่ายชุมชนไม่เคยยอมแพ้ อาจจะมีบางครั้งที่หันไปผลักดันการแก้ไขปัญหาอื่นๆ บ้าง แต่เป้าหมายสำคัญยังคงเป็นประเด็นหลักอยู่อย่างต่อเนื่อง แม้จะมีชุมชนในเครือข่ายที่พอใจกับการลดลงของปัญหาในพื้นที่ตนและถอนตัวออกไป แต่เครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ยังคงขับเคลื่อนงานต่อไป จนถึงปัจจุบัน

9) การปรับตัวของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมประมง ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากกรมประมงเริ่มมาทำโครงการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชนในช่วงปี พ.ศ. 2538 และโครงการนี้เองที่เปิดช่องทางการสื่อสารระหว่างชาวประมงพื้นบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชนและกรมประมง ทำให้ทัศนคติทางลบหลายๆอย่างระหว่างกันได้รับการสื่อสารและแก้ไขปัญหา³² จากการที่กรมประมงและชาวประมงพื้นบ้านต่างเคยมองว่าเป็นคู่ขัดแย้งกัน เปลี่ยนมามองว่าเป็นผู้มีส่วนได้เสียในการจัดการประมงแทน ทำให้ภายหลังเมื่อเกิดการเรียกร้องขอขยายเขตห้ามประมงอวนลาก อวนรุน จึงทำให้การสื่อสารระหว่างกันมีความราบรื่นมากขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตาม หากพิจารณาตั้งแต่ช่วงเวลาที่กรมประมงได้จัดทำโครงการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชนเมื่อ พ.ศ. 2538 นั้น วัตถุประสงค์สำคัญข้อหนึ่ง คือ การจัดตั้งองค์กรชาวประมงชายฝั่งหรือองค์กรชาวประมงพื้นบ้านเพื่อเข้ามาร่วมทำงานกับภาครัฐ โดยคาดหวังว่าเมื่อมีกฎหมายมารองรับการจัดการประมงร่วมกัน จะสามารถพัฒนาไปสู่การจัดการประมงโดยชุมชนได้ต่อไป (กังวาลย์ จันทโรตติ 2541ข) ประเด็นนี้แม้จะผ่านมาร่วม 20 ปี ก็ไม่พบว่ามีความหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประมงร่วมหรือความพยายามในการยกระดับกฎหมายที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าจัดการประมงร่วมแต่อย่างใด พบเพียงความพยายามในการปรับตัวของกรมประมงเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งหรือเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการจัดการประมงผ่านโครงการชุมชนประมงต้นแบบเท่านั้น (อำนาจ ศิริเพชร (สัมภาษณ์), 16 พฤศจิกายน 2556)

³² นักวิชาการด้านการประมงของกรมประมงยอมรับว่าระหว่างทำโครงการจัดการประมงโดยชุมชนนั้น กรมประมงต้องใช้การสื่อสารระหว่างกรมประมงกับชุมชน ผ่านองค์กรพัฒนาเอกชน และด้วยกลไกการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนนั่นเอง จึงทำให้เกิดความเข้าใจระหว่างกรมประมงกับชุมชนประมงดีขึ้น จนมีการเปลี่ยนมุมมองและทำให้กรมประมงกับองค์กรพัฒนาเอกชนไม่เห็นว่าเป็นคู่ขัดแย้งกันอีกต่อไป (เจต พิมลจินดา 2544)

7. สรุปและอภิปรายผล

การขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนในครั้งนี้ ถือได้ว่าเป็นผลกระทบมาจากการส่งเสริมการทำประมงในทะเลไทยมาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ซึ่งนอกจากจะทำให้เกิดการพัฒนาเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่มีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำแล้ว ยังมีการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องและโครงสร้างพื้นฐานของประเทศอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านของประเทศซึ่งเคยทำประมงเพื่อการเลี้ยงชีพ ต้องพัฒนาเครื่องมือเครื่องมือ เรือและอุปกรณ์ประมงเพื่อทำการประมงเป็นอาชีพตามไปด้วย และผลจากการที่รัฐส่งเสริมการประมงพาณิชย์ดังกล่าว ทำให้เกิดผลกระทบต่อชาวประมงพื้นบ้านอย่างรุนแรง 2 ประเด็น คือ การทำลายเครื่องมือประมงและทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำมีความอุดมสมบูรณ์น้อยลง ส่งผลให้ชาวประมงพื้นบ้านสูญเสียรายได้และทำประมงได้น้อยลง ชาวประมงพื้นบ้านจึงเริ่มปรับตัวเพื่อต่อสู้กับปัญหา ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่การปรึกษาหารือกันในชุมชน ขอความร่วมมือและสร้างมาตรการอื่นๆ เพื่อให้คนในชุมชนเลิกทำอวนรุน ตลอดจนการร่วมออกไปจับไล่เรืออวนลาก อวนรุน ที่มาจากนอกพื้นที่ แล้วมีพัฒนาการต่อสู้อย่างเป็นระบบมากขึ้น เมื่อได้รับการส่งเสริมและการพัฒนาการทำงานจากองค์กรพัฒนาเอกชน จนสามารถผลักดันให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องออกตรวจตราร่วมกับชุมชน ตลอดจนผลักดันให้เกิดการขยายเขตอ่าวพังงา และออกมาตรการอื่นๆ เพื่อแก้ไขปัญหาเรืออวนลาก อวนรุน จนทำให้ในที่สุดเรืออวนรุนหมดไปจากอ่าวพังงา แต่การเรียกร้องดังกล่าวก็ยังไม่สิ้นสุด เนื่องจากข้อเรียกร้องในคราวเดียวกันกับการขอขยายเขตห้ามทำประมงในอ่าวพังงานั้น ยังมีข้อเสนอให้ขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนจากระยะ 3,000 เมตร เป็น 5,400 เมตร หรือ 3 ไมล์ทะเลอยู่ด้วย และเมื่อปัญหาของตนเองยังไม่ได้รับการแก้ไข ชาวประมงพื้นบ้านในเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ จึงยังคงต่อสู้เรียกร้องเรื่อยมา จนประสบความสำเร็จในปี พ.ศ. 2550

จากผลกระทบของประมงพาณิชย์ต่อความสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำที่ลดลง และผลกระทบจากการทำประมงอวนลากที่ทำลายเครื่องมือประมงของตนเอง ชาวประมงพื้นบ้านได้เริ่มปรับตัว ต่อสู้และเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาต่างๆ ทั้งในระดับพื้นที่และระดับนโยบาย การต่อสู้ดังกล่าวเริ่มต้นจากในระดับพื้นที่และเริ่มต้นอย่างไม่เป็นระบบนัก ต่อมาเมื่อได้รับการหนุนเสริมจากองค์กรพัฒนาเอกชนจึงทำให้การดำเนินงานเป็นระบบมากขึ้น ทั้งยังสามารถสร้างเครือข่ายในการทำงานทั้งในลักษณะของเครือข่ายเชิงพื้นที่ เครือข่ายเชิงประเด็นปัญหา ตลอดจนเครือข่ายภาคเอกชนในระดับต่างๆ ได้ การสร้างเครือข่ายดังกล่าวสามารถเสริมอำนาจและพลังในการขับเคลื่อนประเด็นงาน ตลอดจนสร้างอำนาจในการต่อรองกับหน่วยงานราชการได้มากขึ้น นอกจากการหนุนเสริมขององค์กรพัฒนาเอกชนแล้ว ยังมีปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้การผลักดันการขอขยายเขตห้ามทำประมงครั้งนี้ประสบความสำเร็จ เช่น ปัจจัยจากการที่สมาคมประมงจังหวัดกระบี่ ไม่มีสมาชิกที่ทำประมงอวนลาก ทำให้ไม่มีความขัดแย้งเชิงพื้นที่ การสนับสนุนด้านวิชาการจากกรมประมง การปรับตัวของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการอดทนรอ การไม่ยอมแพ้และการต่อสู้ที่ค่อยๆ เอาชนะทีละประเด็น และปัจจัยนี้ยังคงเป็นปัจจัยที่ทำให้เครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดกระบี่ ยังคงดำรงอยู่เพื่อทำหน้าที่ผลักดันประเด็นปัญหาอื่นๆ ที่ยังไม่คลี่คลาย

แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีปัจจัยเสี่ยงอีกหลายอย่างโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบจากการประกาศใช้ พรก.ประมง พ.ศ. 2558 ซึ่งบางประเด็นอาจทำให้กลุ่มประมงอื่นๆ ยังสามารถขอลดระยะทางการห้ามทำประมงอวนลากในเขตชายฝั่งลงเหลือ 1.5 ไมล์ทะเลได้อีก รวมไปถึงประเด็นการห้ามชาวประมงพื้นบ้านออกทำการประมงนอกเขต 3 ไมล์ทะเล ที่จะสร้างความยุ่งยากในการทำประมงให้แก่ชาวประมงพื้นบ้านในบางชนิดเครื่องมือ ซึ่งทั้งสองประเด็นนี้น้ำหนักการแก้ปัญหาจะไปอยู่ที่อำนาจของคณะกรรมการประมงจังหวัด ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างอำนาจต่อรองของตนให้สูงอยู่เสมอในการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการประมงประจำจังหวัดของตนเอง

8. ข้อเสนอแนะ

8.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ถึงเวลาแล้วที่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประมงทะเลของไทยต้องหันกลับมาทบทวนว่า เรายังต้องการให้ประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำหรือทรัพยากรประมงในระดับต้นๆ ของโลกอยู่อีกหรือไม่ เนื่องจากที่ผ่านมาเรามักมุ่งความสำเร็จในการจัดการประมงโดยเน้นยอดการส่งออก มากกว่าความสมบูรณ์และความยั่งยืนของทรัพยากรประมงของประเทศ ซึ่งผลลัพธ์ก็คือ นอกจากความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำที่ลดลงแล้ว ยังสร้างความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้ทรัพยากรอย่างไม่รู้จักจบสิ้น ดังนั้นเราควรหันมาทบทวนเป้าหมายในการจัดการประมงซึ่งอาจจะมียอดส่งออกและอันดับในการเป็นผู้ส่งออกที่ลดลง แต่หากเราสามารถจัดการการประมงให้เกิดความยั่งยืน มีประสิทธิภาพและสร้างความขัดแย้งน้อยลง ผลดังกล่าวอาจจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยโดยรวมในระยะยาวได้มากกว่า

8.2 ข้อเสนอแนะเชิงงานวิจัย

ความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งได้ปรากฏขึ้นมากมายในช่วงเวลากว่า 40 ปีของการส่งเสริมและพัฒนาการประมงทะเลในอ่าวพังงา ความขัดแย้งดังกล่าวมีตั้งแต่ความขัดแย้งระหว่างชาวประมงที่ใช้เครื่องมือประเภทเดียวกัน ในพื้นที่เดียวกัน ตลอดจนความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากรกลุ่มต่างๆ การวิจัยเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งดังกล่าว จะสามารถประมวลความล้มเหลวและความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่อย่างเป็นระบบ จนเป็นประโยชน์ในการนำมาเป็นบทเรียนในการจัดการความขัดแย้งในอนาคตได้ จึงควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรในอ่าวพังงาอย่างเป็นระบบมากขึ้น

บทที่ 4 ตอนที่ 3

กระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วม ของชุมชนชายฝั่ง กรณีศึกษาเขตอนุรักษ์หอยปะ ลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง

1. ที่มาและความสำคัญ

บริเวณปากแม่น้ำปะเหลียนซึ่งมีลักษณะเป็นคลองน้ำกร่อย เป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างน้ำจืดและน้ำเค็ม อุดมไปด้วยอินทรีย์สารที่เป็นอาหารสำคัญสำหรับสัตว์น้ำ ทำให้บริเวณตอนกลางคลองปะเหลียนซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 3 อำเภอ คือ อำเภอกันตัง อำเภอปะเหลียน และอำเภอย่านตาขาว เป็นแหล่งทรัพยากรชายฝั่งที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหอยปะ (*Venus shell : Meretrix lusoria*) ซึ่งเป็นหอยสองฝาลักษณะรูปร่างสามเหลี่ยม ตรงกลางนูนออก มีลายเล็กน้อยสีน้ำตาลอ่อน มีชื่อเรียกตามท้องถิ่นต่าง ๆ แตกต่างกันไป เช่น หอยปะ หอยหวาน หอยกระปุก และหอยตลับลาย เป็นต้น หอยปะมีการแพร่กระจายบริเวณชายฝั่งทะเลญี่ปุ่น จีน เกาหลี และไทย ในประเทศไทยพบแพร่กระจายอยู่แถบชายฝั่งทะเลอันดามัน (สุนันท์ ทวยเจริญ และประนอม เบญจมาลย์ 2529) หอยปะเป็นทรัพยากรที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ในแม่น้ำปะเหลียนตอนกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณเกาะห่อไทร และเกาะกลางซึ่งติดต่อกับ 3 ตำบล คือ บ้านนา วังวน และทุ่งกระบือ ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 5 ตารางกิโลเมตร และคาดว่าอาจจะเป็นแหล่งหอยปะที่ใหญ่ที่สุดของประเทศไทย เป็นแหล่งอาหารและสร้างรายได้ให้กับชาวประมงใน 3 อำเภอของจังหวัดตรังมาเป็นเวลาช้านานแล้ว (นิพนธ์ ใจปลื้ม 2542) ราคาของหอยปะแบบสดในท้องตลาดในช่วงฤดูร้อนซึ่งสามารถเก็บหอยปะได้มากจะอยู่ระหว่าง 40-50 บาทต่อกิโลกรัม ส่วนในช่วงฤดูฝนซึ่งชาวประมงเก็บหอยได้น้อยราคาอาจสูงถึงกิโลกรัมละ 60-70 บาท ทั้งนี้หอยปะส่วนใหญ่จากบริเวณปากแม่น้ำปะเหลียนกระจายขายไปตามแหล่งบริโภคสำคัญในจังหวัดต่างๆ ตั้งแต่พังงา ภูเก็ตกระบี่ ตรัง สตูล และสงขลา (ตี แซ่หลี่ (สัมภาษณ์), 1 มกราคม 2557) หลายสิบปีก่อนมีการนำหอยปะจากแหล่งนี้ไปทำหอยแห้งส่งโรงงานแปรรูปในพื้นที่ในราคาถึงกิโลกรัมละ 300 บาท (นิพนธ์ ใจปลื้ม 2542) แต่ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการจับแบบดั้งเดิมที่ใช้การจับด้วยมือหรือการคู้ด้วยมือ มาเป็นการใช้เครื่องทุ่นแรง เช่น การใช้คราดมือ หรือการใช้คราดติดเครื่องยนต์ ทำให้หอยที่จับได้มีจำนวนมากเกินไปจนอาจก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ของหอยปะ ทั้งนี้ปริมาณหอยปะบริเวณนี้ลดลงจนไม่พอส่งขายโรงงาน (ตี แซ่หลี่ (สัมภาษณ์), 1 มกราคม 2557) จากปรากฏการณ์การใช้ประโยชน์และการลดลงของหอยปะตามสาเหตุข้างต้น ชาวชุมชนสองชุมชนบริเวณลุ่มน้ำปะเหลียนซึ่งใช้ประโยชน์จากการจับหอยปะดังกล่าวจึงมีความคิดที่จะปกป้องและอนุรักษ์ดอนหอยปะบางพื้นที่บริเวณปากแม่น้ำปะเหลียน เพื่อสงวนไว้เป็นแหล่งอนุบาลพันธุ์หอยปะสำหรับการใช้ประโยชน์ของชุมชน จึงได้ประกาศจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะขึ้น

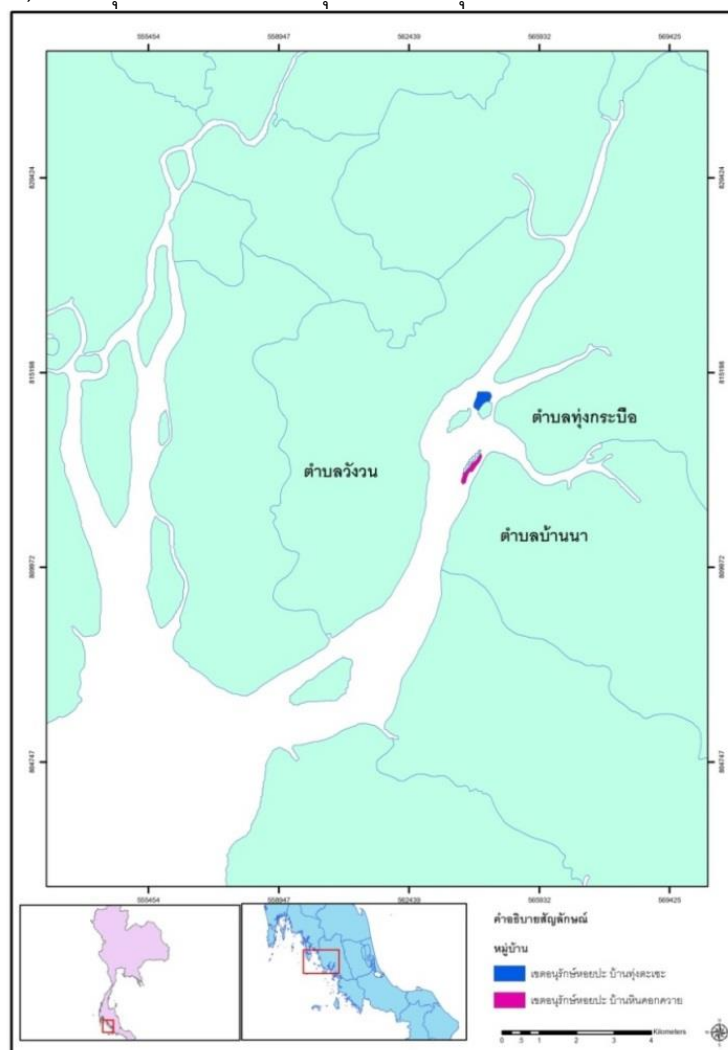
2. วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษารูปแบบ ขั้นตอนและผลของกระบวนการจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะ ของชุมชนตอนกลางในกลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง
- 2) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการจัดการเขตอนุรักษ์หอยปะ ของชุมชนตอนกลางในกลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง

3. วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 พื้นที่วิจัย

- 1) เขตอนุรักษ์หอยปะ บ้านหินคอกควาย ต.บ้านนา อ.ปะเหลียน จ.ตรัง
- 2) เขตอนุรักษ์หอยปะ บ้านทุ่งตะเซาะ ต.ทุ่งกระปือ อ.ย่านตาขาว จ.ตรัง

ภาพที่ 22 แผนที่แสดงพื้นที่อนุรักษ์หอยปะ ของชุมชนในกลุ่มน้ำปะเหลียน

3.2 วิธีการเก็บข้อมูล

- 1) การสำรวจจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง
- 2) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) กับผู้เกี่ยวข้อง จำนวน 25 คน ประกอบด้วย

แกนนำกลุ่ม/เครือข่าย	จำนวน 9 คน
สมาชิกกลุ่ม/เครือข่าย	จำนวน 6 คน
สมาชิกอื่นๆในชุมชน	จำนวน 4 คน
เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน	จำนวน 3 คน
เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ	จำนวน 3 คน

3.3 ระยะเวลาในการวิจัย

ระหว่างเดือน กรกฎาคม – ธันวาคม 2557

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

- 1) การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction)
- 2) การวิเคราะห์โดยการจำแนกข้อมูล (Typological analysis)
- 3) การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Content comparison)

5. ผลการวิจัย

5.1 พัฒนาการด้านการอนุรักษ์ของชุมชน

พื้นที่อนุรักษ์หอยปะทิ้งของชุมชนบ้านหินคอกควาย และชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ ตั้งอยู่ตอนกลาง ค่อนไปทางปากแม่น้ำของแม่น้ำปะเหลียน (ภาพที่ 20) ชุมชนส่วนใหญ่ของบ้านหินคอกควายตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งแม่น้ำ ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ ตั้งอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินใหญ่ประมาณ 2-3 กิโลเมตร ทั้งสองหมู่บ้านมีลักษณะทางภูมิศาสตร์เหมือนกัน คือ ตั้งอยู่บริเวณป่าชายเลนขนาดใหญ่ของแม่น้ำปะเหลียน ตั้งอยู่ตรงใจกลางของแหล่งหอยปะ แหล่งใหญ่ของประเทศไทย อาชีพของคนในชุมชนทั้งสองชุมชน มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนยางพารา สวนปาล์ม น้ำมัน และทำประมง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพเก็บหอยปะ

ถ้าพิจารณาเฉพาะพัฒนาการด้านการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในส่วนของบ้านหินคอกควายนั้น ไม่เป็นที่รับรู้ของสาธารณชนเกี่ยวกับกิจกรรมด้านนี้มากนัก และแกนนำที่เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะเองก็ยอมรับว่า กิจกรรมด้านการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของตน มีเพียงการเข้าไปร่วมปลูกป่าชายเลนบริเวณ เกาะหอยไทร กับสมาคมหยาดฝนและหน่วยงานอื่นๆ ในบางปี และการประกาศจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะ น่าจะเป็นกิจกรรมแรกๆ ของชุมชนในการพยายามเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติ (เสรี ทองเอียบ (สัมภาษณ์), 1 ม.ค. 2557) ในขณะที่บ้านทุ่งตะเซะนั้น มีพัฒนาการในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มาอย่างยาวนาน (น้อม ฮันเย็ก (สัมภาษณ์), 31 ธ.ค. 2556) สามารถสรุปตามช่วงเวลาได้ดังนี้

พ.ศ. 2484 รัฐได้อนุญาตให้เอกชนรับสัมปทานป่าชายเลนเพื่อตัดไม้เผาถ่าน และชุมชนประสบปัญหาจากการลักลอบตัดและแปรรูปไม้ในพื้นที่

พ.ศ. 2529 ชุมชนได้รับรู้ปัญหา ตระหนักถึงผลกระทบของปัญหา จากการให้สัมปทานป่าชายเลน เพราะไม่สามารถเข้าใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนในพื้นที่ป่าชายเลนได้ เพราะเจ้าของสัมปทานไม่อนุญาต

พ.ศ. 2534 กลุ่มแกนนำในหมู่บ้านและชาวบ้าน มีการปรึกษาหารือกันและเห็นร่วมกันถึงความจำเป็นในการกำหนดแนวเขตที่ชัดเจน ระหว่างพื้นที่ป่าสัมปทานกับพื้นที่ป่าใช้สอยของหมู่บ้าน

พ.ศ. 2536 ชุมชนร่วมกับสมาคมหยาดฝน มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม และสำนักงานป่าไม้จังหวัดตรัง จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อค้นหาป่าชายเลนที่สามารถทำเป็นป่าชุมชน

พ.ศ. 2540 ทำการสำรวจพื้นที่เพื่อวางแนวเขตป่าชายเลนชุมชน และจัดกิจกรรมสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชน เช่น กิจกรรมค่ายเยาวชนรักษ์ป่าชายเลน การปลูกป่า เป็นต้น

พ.ศ. 2540 จัดตั้งป่าชุมชน จำนวน 2,800 ไร่ และจัดกิจกรรมรณรงค์เพื่อหยุดการลักลอบตัดไม้ และเกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับประเด็นด้านประมงกับเรืออวนรุนนอกพื้นที่

พ.ศ. 2541 ปลูกป่าจากในพื้นที่ป่าชายเลนชุมชน พร้อมเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ

พ.ศ. 2541 ดร. สมศักดิ์ สุขวงศ์ ผู้อำนวยการศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) นำคณะรัฐมนตรีประเทศสหภาพเมียนมาร์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และผู้ว่าราชการจังหวัดตรัง เยี่ยมชมป่าชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ

พ.ศ. 2541 นักเรียน นักศึกษาจากหลายสถาบันมาร่วมปลูกป่าและศึกษาธรรมชาติในป่าชายเลนชุมชน (และกิจกรรมนี้ยังคงดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน)

พ.ศ. 2543 ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ประเภทชุมชน ระดับที่สมควรได้รับการยกย่อง ในหัวข้อ “ความมั่นคงของหมู่บ้าน ความมั่นคงด้านอาหารของสังคม”

พ.ศ. 2555 ได้รับรางวัลราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่าดีเด่น โดยได้รับพระราชทานธง “พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” ระดับข้าง 1 เชือก จากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พ.ศ. 2555 เข้าร่วมโครงการวิจัยการฟื้นฟูป่าชายเลนแบบบูรณาการกับภาควิชาวิทยาศาสตร์ทางทะเล คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง โดยการสนับสนุนงบประมาณจากบริษัทอีฟ โรเช ประเทศฝรั่งเศส (Yves Rocher France) ผ่านทางมูลนิธิ อีฟ โรเช และบริษัทอีฟโรเช (ประเทศไทย) จำกัด ด้วยจำนวนทุนวิจัยทั้งสิ้น 7,153,500 บาท โครงการนี้เป็นหนึ่งในกิจกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโลก ของบริษัทอีฟ โรเช ที่ตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะปลูกต้นไม้ให้ได้ 50 ล้านต้นทั่วโลก เพื่อฉลอง 50 ปี แห่งความสำเร็จของ อีฟ โรเช ในโครงการ “ร่วมมือช่วยกัน ปลูกต้นไม้เพื่อโลกของเรา” (Together, Let's Plant for the Planet Project)

พ.ศ. 2557 นายน้อม ฮันเย็ก แกนนำชุมชนด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลนและการอนุรักษ์หอยปะ ได้รับพระราชทานปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิทยาศาสตร์ทางทะเล ประจำปี 2557 จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง

พ.ศ. 2557 ได้รับการสนับสนุนจากจังหวัดตรังผ่านทางอำเภอย่านตาขาว ในการสร้างศาลาการเรียนรู้หอยปะ แบบอาคารคอนกรีต พร้อมทางเดินศึกษาธรรมชาติ

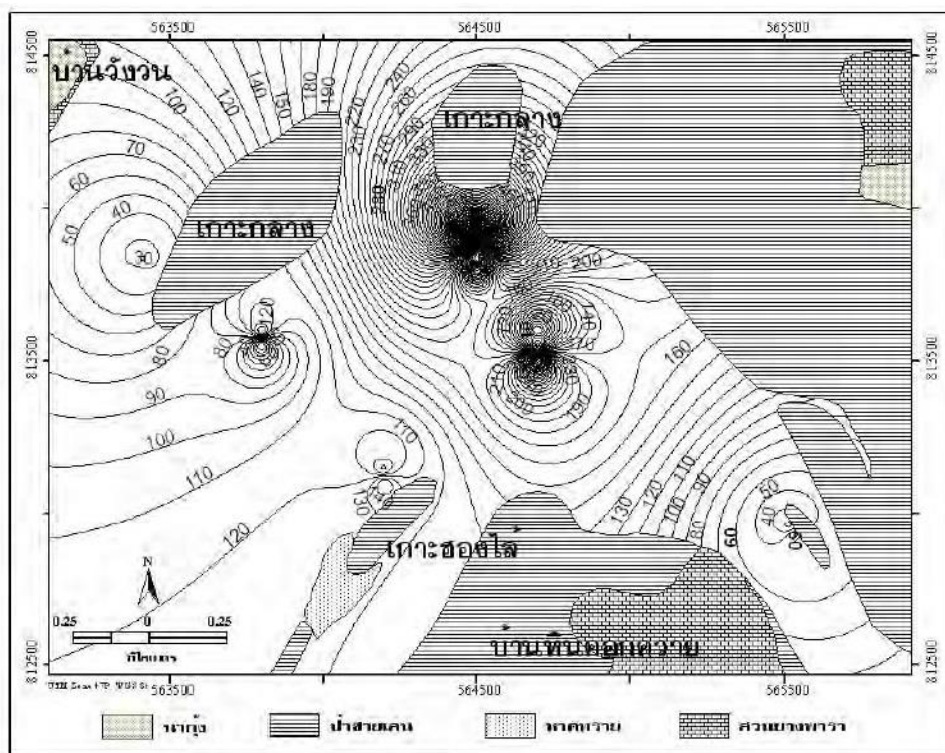
5.2 ลักษณะและพัฒนาการของพื้นที่เขตอนุรักษ์หอยปะ

เขตอนุรักษ์หอยปะ บริเวณปากแม่น้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง มีอยู่สองพื้นที่ ได้แก่ พื้นที่บริเวณเกาะห่อไทร หรือ เกาะฮ่องไต้ บ้านหินคอกควาย หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านนา อำเภอปะเหลียน และบริเวณเกาะกลาง ฝั่งบ้านทุ่งตะเช๊ะ หมู่ที่ 9 ตำบลทุ่งกระปือ อำเภอย่านตาขาว ทั้งสองพื้นที่เริ่มต้นประกาศเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์หอยปะในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ทั้งยังตั้งอยู่ใกล้เคียงกันในบริเวณแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ของหอยปะในบริเวณนี้ ถ้าพิจารณาในทางภูมิศาสตร์และสังคมจะพบว่าการจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะในบริเวณนี้ของทั้งสองชุมชน มีความเหมาะสมในด้านที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ เพราะตั้งอยู่บริเวณที่หอยอุดมสมบูรณ์ และความเหมาะสมทางด้านสังคม เพราะทั้งสองหมู่บ้านมีชาวประมงที่ทำประมงหอยปะไม่มากนัก เมื่อเทียบกับจำนวนชาวประมงหอยปะทั้งสามอำเภอ คือ ชุมชนบ้านหินคอกควายมีเรือประมงหอยปะเพียง 4-5 ลำ ชุมชนบ้านทุ่งตะเชะมีเรือประมงหอยปะเพียง 7-10 ลำ เมื่อเทียบกับจำนวนเรือกว่า 100 ลำของชาวประมงจากบ้านแหลมและบ้านวังวนจากตำบลวังวน อำเภอกันตัง (เสรี ทองเอียบ (สัมภาษณ์), 1 ม.ค. 2557 และตะวัน ฮันเย็ก (สัมภาษณ์), 28 ธ.ค. 2556)

กรณีพื้นที่อนุรักษ์หอยปะบ้านหินคอกควาย เริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2541- 2544 จากการริเริ่มของนายเสรี ทองเอียบ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนาในสมัยนั้น ที่เห็นว่าพื้นที่ในแม่น้ำปะเหลียนในส่วนของบ้านหินคอกควายเป็นแหล่งที่จับหอยปะได้เป็นจำนวนมาก และเห็นว่าหากจะให้หอยปะให้จับได้อย่างยั่งยืน ควรมีการสงวนบางพื้นที่ไว้เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์หอยสักหนึ่งพื้นที่ และเห็นว่าบริเวณเกาะห่อไทร กลางแม่น้ำปะเหลียนเป็นพื้นที่ที่เหมาะสม นายเสรี ทองเอียบ จึงได้พยายามผลักดันเขตอนุรักษ์หอยปะเข้าสู่แผนงานโครงการขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนา หลังผ่านการทำความเข้าใจและผลักดันอยู่ 3-4 ปี จึงได้รับการอนุมัติให้จัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะขึ้นในพื้นที่บริเวณเกาะห่อไทรประมาณ 150 ไร่ ในปี พ.ศ. 2545 โดยองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนาได้สนับสนุนติดตั้งหุ่นแนวเขต เรือตรวจการณ์ และแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการจำนวน 10 คน (ยินดี พลหลา (สัมภาษณ์), 1 ม.ค. 2557)

ส่วนกรณีของบ้านทุ่งตะเชะ เริ่มต้นการทำเขตอนุรักษ์หอยปะ เมื่อคนในชุมชนพบว่าปริมาณหอยปะที่จับได้มีจำนวนและขนาดลดลง จึงได้พูดคุยกันตามร้านน้ำชา และที่ประชุมประจำเดือนของผู้ใหญ่บ้าน เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2551 ได้ข้อสรุปว่าเนื่องจากมีการลากหอยกันอย่างมหาศาล และอย่างไร้กฎกติกา จึงทำให้หอยมีปริมาณลดลง ดังนั้นเพื่อจะให้หอยจับกินจับขายไปได้ชั่วลูกหลาน ควรมีพื้นที่ปลอดภัยสำหรับให้หอยได้อาศัยเพาะพันธุ์สักแห่ง ที่ประชุมเห็นว่าบริเวณด้านทิศตะวันตกของเกาะกลาง บริเวณทุ่งตะเชะ เป็นแหล่งที่มีหอยชุกชุม (ภาพที่ 23) ควรกันพื้นที่บริเวณนั้นไว้เป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์หอย จากนั้นผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น (นายน้อม ฮันเย็ก) ได้นำข้อมูลไป

ปรึกษาหารือกับสมาคมหยาดฝน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลนกับชุมชนนี้มานาน (ตะวัน ฮันเย็ก (สัมภาษณ์), 28 ธ.ค. 2556) สมาคมหยาดฝนเห็นว่า การประกาศเขตอนุรักษ์ต่างๆ โดยชุมชนนั้น ถึงอย่างไรก็ยังไม่มีความหมายรองรับ ดังนั้นจึงควรชักจูงหน่วยงานราชการมาเป็นพี่เลี้ยงร่วม จึงได้เชิญนายกองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งกระปือ มาหารือเพื่อร่วมเป็นพี่เลี้ยง ในเบื้องต้นองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งกระปือ ยินดีให้การสนับสนุนในการวางรูปแบบเขต หลังจากนั้นผู้ใหญ่บ้านจึงได้ชวนแกนนำไปศึกษาดูงานการประกาศเขตอนุรักษ์พันธุ์หอยปะที่บ้านหินคอกควาย ซึ่งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำเดียวกัน ที่ได้มีการจัดตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์หอยปะล่วงหน้าไปก่อนแล้ว จากนั้นได้กลับมาสำรวจพื้นที่ของตัวเองร่วมกับภาคีสนับสนุนต่างๆ ซึ่งประกอบด้วย นายอำเภอย่านตาขาว องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งกระปือ กำนันตำบลทุ่งกระปือ ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบลทุ่งกระปือ สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 32 สำนักงานประมงจังหวัดตรัง และสมาคมหยาดฝน จนสามารถประกาศเขตอนุรักษ์หอยปะได้จำนวน 200 ไร่ ในปี พ.ศ. 2552 (น้อม ฮันเย็ก (สัมภาษณ์), 31 ธ.ค. 2556) โดยมีมติให้องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งกระปือและสมาคมหยาดฝน เป็นพี่เลี้ยง ภายใต้หลักการ 5 ข้อหลัก คือ (1) ให้จัดระบบเรื่องบริหารงานร่วมกันทั้ง 3 อำเภอ (2) กำหนดเขตอนุรักษ์ให้ชัดเจน (3) ให้ปักหลักแนวเขตอนุรักษ์ พร้อมทำป้ายให้เห็นเด่นชัด (4) กำหนด กฎ กติกา การใช้ระดับชุมชน และ (5) ให้ปล่อยพันธุ์หอยลงสู่พื้นที่อนุรักษ์ (ธเนศ คินตัก (สัมภาษณ์), 2 ม.ค. 2557)

ภาพที่ 23 แหล่งหอยปะและความหนาแน่นของหอยปะบริเวณปากแม่น้ำปะเหลียน
ที่มา : ประเสริฐ ทองหนู่น้อย และคณะ (2552)

5.3 วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์หอย

- 1) พื้นที่ชุมชนบ้านหินคอกควาย เพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์หอยปะ และเพื่อนำรายได้มาใช้ในการพัฒนาชุมชน
- 2) พื้นที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ เพื่อให้ชุมชนเห็นคุณค่าของหอยปะ ร่วมมือกันอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ยาวนาน เป็นแหล่งรายได้และความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

5.4 แนวคิดในการดำเนินการ

ทั้งสองพื้นที่ที่มีแนวคิดในการจัดตั้ง และบริหารจัดการพื้นที่ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือต้องการปกป้องบางพื้นที่ในบริเวณที่เป็นแหล่งหอยปะ ไว้เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์หอย เพื่อให้สามารถเติบโตไปทดแทนการจับของชุมชนในพื้นที่ได้ยาวนานขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็สามารถเปิดทำการประมงหอยปะได้ในบางช่วงของปี โดยการเก็บค่าธรรมเนียมในการทำประมงจากชาวประมงทั้งในและนอกพื้นที่ เพื่อนำค่าธรรมเนียมมาใช้ในกิจกรรมของชุมชนหรือกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์หอยปะ (เสรี ทองเอียด (สัมภาษณ์), 1 มกราคม 2557 และ น้อม ฮันเย็ก (สัมภาษณ์), 31 ธันวาคม 2556) แต่ลักษณะการจัดตั้ง และบริหารจัดการพื้นที่มีความแตกต่างกันเล็กน้อย นั่นคือเขตอนุรักษ์หอยปะของชุมชนบ้านหินคอกควาย เกิดจากการริเริ่มของผู้นำอย่างเป็นทางการ คือ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลคนหนึ่ง และเป็นการบริหารจัดการของคณะกรรมการที่แต่งตั้งมาจากองค์การบริหารส่วนตำบล (ยินดี พลลลา (สัมภาษณ์), 1 มกราคม 2557) ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ เป็นการริเริ่มของกลุ่มแกนนำตามธรรมชาติที่เคยทำเรื่องการอนุรักษ์ป่าชายเลนมาก่อน ส่วนคณะกรรมการเขตอนุรักษ์หอยปะของชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ เป็นคณะกรรมการที่มาจากการแต่งตั้งของจังหวัดตรัง แต่คณะกรรมการทุกคนมาจากกลุ่มอนุรักษ์หอยปะบ้านทุ่งตะเซะ และเป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการป่าชุมชนนั่นเอง (น้อม ฮันเย็ก (สัมภาษณ์), 31 ธันวาคม 2556)

ทั้งนี้ คณะกรรมการบริหารจัดการเขตอนุรักษ์หอยปะของชุมชนบ้านหินคอกควาย มีจำนวน 10 คน ด้านการบริหารจัดการเคยเปิดให้มีการใช้ประโยชน์ โดยการเปิดให้คราดหอยได้ตามมติของกรรมการหลายครั้ง โดยมีการเก็บค่าธรรมเนียมจากชาวประมง เป็นเงินลำละ 20-30 บาทต่อวัน เปิดให้ทำประมงหอยปะ ได้ตั้งแต่เวลา 08.00-16.00 น. ให้ใช้ขนาดตาอวนไม่น้อยกว่า 1.7 นิ้ว โดยกรรมการจะประสานให้พ่อค้าคนกลางมารับซื้อหอยปะ ในช่วงที่เปิดทำการคราดหอยช่วงแรกๆ เก็บลำละ 20 บาท เปิดให้ลาก 5 วัน ได้หอยวันละประมาณ 3-5 ตัน เก็บค่าธรรมเนียมในปีแรกได้ประมาณ 20,000 บาท ปีต่อมา เก็บค่าธรรมเนียมได้ 30,000 บาท และปีสุดท้าย เก็บค่าธรรมเนียม 30 บาทต่อลำ ได้เงินประมาณ 30,000 บาท เงินที่ได้มามอบให้ผู้ใหญ่บ้านนำไปใช้ใน งานพัฒนาของหมู่บ้าน (ยินดี พลลลา (สัมภาษณ์), 1 มกราคม 2557) ในขณะที่การบริหารจัดการโดยกลุ่มอนุรักษ์หอยปะ ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ มีกรรมการบริหารจัดการจำนวน 18 คน และที่ปรึกษาจำนวน 7 คน เคยเปิดให้มีการคราดหอย 1 ครั้ง เพื่อต้องการนำค่าธรรมเนียมจากเรือคราดหอย มาสร้างสะพานสำหรับการสังเกตการณ์พื้นที่อนุรักษ์หอย แต่ต่อมา มีการครหาเรื่องผลประโยชน์ของคนในกลุ่ม จึงไม่มีการเปิดคราดหอยอีกเลย (ตะวัน ฮันเย็ก (สัมภาษณ์) 28 ธันวาคม 2556)

5.5 กฎและกติกาการใช้ประโยชน์

1) ชุมชนบ้านหินคอกควาย ห้ามการลากหอยปะโดยการใช้อุปกรณ์เครื่องยนต์ ห้ามใช้เครื่องมือดำเก็บหอยปะ

2) ชุมชนบ้านทุ่งตะเซาะ ห้ามการลากหอยปะโดยการใช้อุปกรณ์เครื่องยนต์ ห้ามใช้เครื่องมือดำเก็บหอยปะ อนุญาตให้เก็บได้ด้วยมือเท่านั้น ห้ามใช้ระเบิด ยาเบื่อ กระทุ้งน้ำ และหากเป็นการคราดมือห้ามใช้ตาอวนที่น้อยกว่า 2.5 เซนติเมตร

กติกาที่ชุมชนในกลุ่มน้ำปะเหลียนใช้ในการบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์หอยปะนั้น หากพิจารณาด้วยหลักการออกแบบกติกา (Design Principle) ของ Ostrom (1990) ซึ่งกล่าวไว้ว่าการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนนั้น มีระดับกติกา (Rules) การจัดการ อยู่ 3 ระดับ ได้แก่

1. กติการะดับปฏิบัติการ (Operational Rules) คือ กติกาที่ผู้ใช้ทรัพยากรจะต้องเผชิญทุกๆ วัน เป็นกติกาที่กำหนดว่า ผู้ใช้ทรัพยากรสามารถใช้เครื่องมืออะไรในการเก็บเกี่ยวทรัพยากร เก็บเกี่ยวเมื่อใด ในปริมาณเท่าไร หรือเรียกสิทธิในการเข้าถึงและการเก็บเกี่ยวก็ได้

2. กติกากำกับทางเลือกร่วม (Collective-Choice Rules) คือ กติกาที่ใช้โดยผู้ใช้ทรัพยากร แต่เป็นกติการะดับนอกชุมชนที่ผู้มีอำนาจภายนอกหรือเจ้าหน้าที่ในการออกนโยบายจะเป็นผู้กำหนดเกี่ยวกับทรัพยากรในพื้นที่นั้นว่าจะถูกบริหารจัดการอย่างไร กติการะดับนี้จะมีผลทางอ้อมต่อกติกาในระดับปฏิบัติการ สิทธิในระดับนี้ได้แก่ สิทธิในการจัดการทรัพยากรหรือระบบทรัพยากร นั่นเอง

3. กติการะดับธรรมนูญ (Constitutional Rules) คือ กติกาที่กำหนดว่าใครบ้างที่มีสิทธิเข้ามามีส่วนร่วม ในการกำหนดกติกากำกับทางเลือกร่วม และกติกาที่ใช้ในการออกแบบและสร้างกติกากำกับทางเลือกร่วม กติกานี้มักเป็นระบบกฎหมายของประเทศนั้นๆ ในการกำหนดหลักการและวิธีการในการดูแลทรัพยากรของประเทศตนเอง สิทธิในระดับนี้ได้แก่สิทธิในการกีดกันและสิทธิในการถ่ายโอน

กฎและกติกาการใช้ประโยชน์จากเขตอนุรักษ์หอยปะของทั้งสองชุมชนมีความแตกต่างกันเล็กน้อย นั่นคือ ชุมชนบ้านหินคอกควายนั้น ใช้กติกาที่เป็นระเบียบตามข้อกำหนด นั่นคือ ห้ามการลากหอยปะโดยการใช้อุปกรณ์เครื่องยนต์ ห้ามใช้เครื่องมือดำเก็บหอย ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเซาะนั้น ประกอบด้วยกฎ และกติกา 2 ระดับ คือระดับที่เป็นระเบียบตามข้อกำหนด นั่นคือ ห้ามการลากหอยปะโดยการใช้อุปกรณ์เครื่องยนต์ ห้ามใช้เครื่องมือดำเก็บหอย ห้ามใช้ระเบิด ยาเบื่อ กระทุ้งน้ำ และระดับที่เป็นกติกาชุมชน คือ อนุญาตให้เก็บด้วยมือ และกรณีที่เป็นการคราดมือห้ามใช้ตาอวนที่มีขนาดตาอวนน้อยกว่า 2.5 เซนติเมตร

หากนำระดับกติกาข้างต้นของทั้งสองชุมชน มาพิจารณาด้วยระบบกติกาของ Ostrom and Schlager จะพบว่า กฎและกติกาของชุมชนบ้านหินคอกควายนั้น เป็นเพียงกติการะดับปฏิบัติการ คือ ระบุเพียงวิธีการ ข้อควรทำ และข้อห้าม ส่วนระบบกติกาของชุมชนบ้านทุ่งตะเซาะ ครอบคลุมทั้ง 3 ระดับ ซึ่งได้แก่ กติกาที่ใช้ในการกำหนดวิธีการ ข้อควรทำ และข้อห้าม กติกาแบบนี้เป็นกติการะดับปฏิบัติการ ในขณะที่การที่หน่วยงานราชการ ซึ่งเป็นตัวแทนรัฐจากภายนอกมอบอำนาจในการบริหารจัดการบางส่วนให้แก่ชุมชน ถือว่าเป็นกติกากำกับทางเลือก ในขณะที่เดียวกันชุมชนยังมีส่วนในการเข้าไปกำหนดผู้เกี่ยวข้อง ผู้มีส่วนได้เสียในกติการะดับธรรมนูญได้ด้วย

จากผลการวิจัย พบว่าทั้งสองชุมชนประสบปัญหาในการบังคับใช้กฎหมาย กติกา กฎหมาย ในลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ การลักลอบจับหอยด้วยวิธีที่ผิดกฎหมาย ผิดกฎ กติกา ชุมชน แต่ทั้งสองพื้นที่มีศักยภาพในการรับมือ และแก้ปัญหาแตกต่างกัน พื้นที่ชุมชนบ้านหินคอกควาย ซึ่งใช้เพียงกฎหมายของรัฐเป็นเครื่องมือปฏิบัติการ เมื่อหน่วยงานราชการหย่อนยานในการบังคับใช้กฎหมาย ก็ทำให้ไม่สามารถรับมือกับการทำผิดกฎหมายได้ และเนื่องจากกระบวนการภายในของชุมชนที่ไม่มีกลุ่มหรือแกนนำด้านการอนุรักษ์ ที่ทำงานอย่างต่อเนื่อง เมื่อเกิดการละเมิดกฎและกติกา นานๆ เข้า ก็นำไปสู่ความล้มเหลวในการจัดการพื้นที่ในที่สุด ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ ซึ่งออกแบบกฎ และกติกาไว้สองระดับ ประสบปัญหาเพียงด้านเดียว คือ เกิดจากการลักลอบทำผิดกฎหมายจากคนนอกชุมชน ในขณะที่ภายในชุมชนจะไม่มีการทำผิดกฎ และกติกา ทั้งนี้เนื่องจากการสร้างกระบวนการทำความเข้าใจภายในชุมชน รวมทั้งการที่มีกลุ่มอนุรักษ์ และแกนนำตามธรรมชาติ ทำให้สามารถบังคับใช้กฎและกติการะดับชุมชนได้ดี ในขณะที่ปัญหาการลักลอบทำผิดกฎหมายจากคนนอกชุมชน ก็ใช้กลไกรัฐ หรือหน่วยงานราชการที่เป็นพันธมิตรในการจัดการ จับกุม หรือไล่เกลี้ย

ภาพที่ 24 เรือคราดหอย ตะแกรงคราดหอย และลักษณะของหอยปะ

5.6 ข้อกฎหมาย

การจัดตั้ง และบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์หอยปะ ของทั้งสองชุมชนล้วนต้องอ้างสิทธิและอำนาจตามกฎหมายในการเข้าไปกำหนด กฎและกติกาในการใช้ประโยชน์ และการบริหารจัดการทั้งสิ้น โดยที่ชุมชนบ้านหินคอกควายนั้น ใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญว่าด้วยสิทธิชุมชน รวมทั้งใช้สิทธิตามหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล ว่าด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มาตรา 67 (7) แห่งพรบ.สภาตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 ฉบับแก้ไข พ.ศ.2546 และใช้สิทธิตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ฉบับลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2517 เรื่องห้ามใช้เครื่องมือคราดที่ใช้กับเรือยนต์ทำการประมงหอยสองฝา ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ นั้น อ้างและใช้สิทธิชุมชนตามจารีตที่ชุมชนเคยจัดการทรัพยากรมาก่อน สิทธิตามรัฐธรรมนูญว่าด้วยสิทธิชุมชน รวมทั้งใช้สิทธิตามหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล ว่าด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มาตรา 67 (7) แห่ง พรบ.สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ฉบับแก้ไข พ.ศ.2546 และสิทธิตาม

ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ฉบับลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2517 เรื่องห้ามใช้เครื่องมือคราดที่ใช้กับเรือยนต์ทำการประมงหอยสองฝา ทั้งนี้การใช้สิทธิ หรืออำนาจตามกฎหมายต่าง ๆ นั้น บางประเด็นชุมชนใช้สิทธิหรืออำนาจนั้นด้วยตนเอง เช่น สิทธิชุมชนตามจารีต สิทธิตามรัฐธรรมนูญ แต่บางประเด็นชุมชนจะใช้สิทธิ และอำนาจนั้น ผ่านตัวแทนของชุมชนที่เป็นหน่วยงานราชการ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานประมงอำเภอ/จังหวัด สถานีพัฒนาป่าชายเลน เป็นต้น

5.7 การจัดการความขัดแย้ง

เนื่องจากกลุ่มอนุรักษ์หอยปะของชุมชนบ้านหินคอกควาย เกิดจากการจัดตั้งอย่างเป็นทางการขององค์การบริหารส่วนตำบล ดังนั้นจึงไม่มีการคัดค้านมากนัก นอกจากความไม่พอใจของพ่อค้าหอยในพื้นที่ ซึ่งเป็นน้องชายของผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเท่านั้น จึงไม่พบกลไกการจัดการความขัดแย้งแต่อย่างใด ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ เนื่องจากเป็นการริเริ่มของกลุ่มอนุรักษ์หอยปะ ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มตามธรรมชาติไม่ใช่องค์กรตามกฎหมาย กลุ่มอนุรักษ์หอยปะจึงให้สมาคมหยาดฝนมาเป็นพี่เลี้ยง (ทั้งนี้สมาคมหยาดฝนเป็นพี่เลี้ยงหรือองค์กรสนับสนุน เกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลน ชุมชนมายาวนาน) และสมาคมหยาดฝนเห็นว่าควรแสวงหาความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ หรือดึงหน่วยงานราชการมาร่วมดำเนินงานด้วยเพื่อลดความขัดแย้ง และสร้างการยอมรับให้เป็นทางการ เมื่อเกิดความขัดแย้งกรณีชุมชนภายนอกต้องการเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ในลักษณะที่ผิดกฎหมาย และใช้มวลชนกดดันการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์หอยปะนั้น ทางกลุ่มจึงใช้กลไกของหน่วยงานราชการ ตั้งแต่ระดับองค์การบริหารส่วนตำบล ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด ในการบังคับใช้กฎหมาย การป้องกันการดำเนินงานของตนเอง และไกล่เกลี่ยความขัดแย้งที่เกิดขึ้น (ตะวัน ฮันเย็ก (สัมภาษณ์), 28 ธันวาคม 2556)

5.8 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือผู้เกี่ยวข้อง

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์หอยปะทั้งสองพื้นที่ มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ประกอบด้วย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยอ้อม ซึ่งสามารถแบ่งตามพื้นที่ได้ดังนี้

1) พื้นที่ชุมชนบ้านหินคอกควาย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงประกอบด้วยชาวประมงในพื้นที่ ชาวประมงนอกพื้นที่ และพ่อค้าคนกลาง ส่วนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยอ้อมประกอบด้วยกลุ่มแกนนำ ผู้นำอย่างเป็นทางการ และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีตั้งแต่องค์การบริหารส่วนตำบล บ้านนา และหน่วยงานระดับอำเภอ ไปจนถึงระดับจังหวัด (สำนักงานประมงอำเภอย่านตาขาว อำเภอปะเหลียนอำเภอกันตัง/สำนักงานประมงจังหวัดตรัง และสถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 33)

2) พื้นที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงประกอบด้วยชาวประมงในพื้นที่ ชาวประมงนอกพื้นที่ กลุ่มแกนนำและสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์หอยปะ ส่วนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยอ้อมประกอบด้วยผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำอย่างเป็นทางการ และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีตั้งแต่ องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งกระปือ และหน่วยงานระดับอำเภอ ไปจนถึงระดับจังหวัด

(สำนักงานประมงอำเภอย่านตาขาว อำเภอปะเหลียนอำเภอกันตัง/สำนักงานประมงจังหวัดตรัง และ สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 36)

จากข้อมูลจะเห็นว่า ทั้งสองพื้นที่มีลักษณะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่แตกต่างกันเล็กน้อย โดยในส่วนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงนั้น ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะไม่มีพ่อค้าคนกลาง ในขณะที่ชุมชนบ้านหินคอกควายมีพ่อค้าคนกลาง แต่ขาดแกนนำและผู้นำตามธรรมชาติ ส่วนชุมชนบ้านทุ่งตะเซะนั้น กระบวนการทำงานเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ล้วนผ่านการนำ การผลักดันและการต่อสู้ของผู้นำและแกนนำตามธรรมชาติ ส่วนกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยอ้อม นั้น พบว่าทั้งสองพื้นที่มีความเหมือนกัน

5.9 องค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม หน่วยงานสนับสนุนและเครือข่าย

องค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม เป็นปัจจัยจำเป็นในการจัดการร่วมระหว่างชุมชนกับ หน่วยงานราชการ เพราะจะทำหน้าที่ในฐานะผู้เชื่อมโยงความรู้ทางวิทยาศาสตร์กับภูมิปัญญาหรือ ความรู้ท้องถิ่นเข้าด้วยกัน มีบทบาทในการประสานความร่วมมือทั้งในระดับแนวนอนและแนวตั้ง เป็น ผู้ไกล่เกลี่ยคลี่คลายความขัดแย้ง เป็นตัวเร่ง (Catalyst) และผู้เอื้ออำนวย (Facilitator) ระหว่างหน่วย บริหาร (Governance) ที่แตกต่างกัน และระหว่างระบบความรู้ และทรัพยากรที่แตกต่างกัน (Berkes, 2009) ส่วนเครือข่ายทางสังคม (Social networks) จะมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการ สิ่งแวดล้อม โดยแบ่งบทบาทได้เป็น 3 ด้าน (Juhola and Westerhoff 2010) คือ การ แลกเปลี่ยนความรู้และข้อมูล การขับเคลื่อนทรัพยากร และการสร้างพันธะสัญญา (Commitment) ความไว้วางใจ และฉันทามติ (Consensus)

ในกรณีของชุมชนบ้านบ้านหินคอกควาย หากพิจารณาเกี่ยวกับหน่วยงานสนับสนุน หรือองค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม จะพบว่าไม่มีเพียงองค์กรบริหารส่วนตำบลบ้านนาเท่านั้น ที่ทำหน้าที่ในการ เชื่อมร้อยกิจกรรมภายในชุมชน และเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินกิจกรรมให้ แต่ก็เป็นเฉพาะช่วงเวลา ที่สมาชิกในองค์กรยังทำงานด้านอนุรักษ์หอยปะอยู่เท่านั้น เมื่อสมาชิกคนดังกล่าวหมดวาระการดำรง ตำแหน่ง และไม่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาอีก องค์กรบริหารส่วนตำบล จึงไม่มีบทบาทในฐานะองค์กร พี่เลี้ยงอีกต่อไป จึงทำให้พื้นที่อนุรักษ์หอยปะของชุมชนล่มสลายในที่สุด ส่วนประเด็นด้านความเป็น เครือข่ายทางสังคม ชุมชนบ้านหินคอกควาย ไม่มีความชัดเจนว่ามีความเป็นเครือข่ายมากน้อยเพียงใด และอย่างไร

ส่วนในกรณีของชุมชนบ้านบ้านทุ่งตะเซะ มีหน่วยงานที่เป็นพี่เลี้ยง หรือเป็นองค์กรที่ เป็นสะพานเชื่อมที่สำคัญ คือ สมาคมหยาดฝน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับชุมชนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2534 ในช่วงแรกๆ สมาคมหยาดฝนทำหน้าที่ในการปลูกฝังจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การอบรมเพื่อพัฒนาตนเองให้แก่คณะทำงานของชุมชน การสร้างกระบวนการรวมกลุ่ม และ กระบวนการเรียนรู้ด้านอื่นๆ ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาด้านกฎหมาย ติดต่อประสานแหล่งทุน และ ประสานหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น แต่เมื่อชุมชนมีการเรียนรู้ มีการยกระดับตัวเองขึ้นมา บทบาทของสมาคมหยาดฝนก็เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ทำหน้าที่เพียงเป็นผู้ประสานงานกับ หน่วยงานภายนอก และเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ทั้งนี้การลดบทบาทของสมาคมหยาดฝนขึ้นอยู่กับ กลไกภายในของชุมชนเอง เนื่องจากชุมชนสามารถดำเนินการและจัดการประเด็นปัญหาหลายเรื่องๆ

ด้วยตนเองได้มากขึ้น และขึ้นอยู่กับกลไกภายนอก ซึ่งลักษณะที่หน่วยงานหรือองค์กรภายนอกสามารถติดต่อกับชุมชนได้โดยตรง เพราะชุมชนเป็นที่ยอมรับและมีบทบาทต่อสาธารณชนมากขึ้น รวมทั้งแกนนำชุมชนก็มีความสามารถในการประสานงานกับหน่วยงานได้ดีขึ้นด้วยเช่นกัน

ด้านเครือข่ายการทำงานหรือเครือข่ายทางสังคม ซึ่งถ้าพิจารณาตามแนวคิดของอมรรัตน์ อภินันท์มหกุล (2555) เครือข่ายทางสังคมแบ่งเป็น 3 ระดับ ดังนี้

1) เครือข่ายในหมู่เครือญาติ และเพื่อนสนิท (Bonding Networks) หมายถึง ความสัมพันธ์กับบุคคลที่มีความใกล้ชิด และคล้ายคลึงกัน (homogeneous groups)

เครือข่ายลักษณะนี้นับเป็นจุดแข็งสำคัญของชุมชนบ้านทุ่งตะเซาะในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ใช่เพียงเฉพาะเขตอนุรักษ์หอยปะเท่านั้น แต่รวมไปถึงการจัดการป่าชายเลนชุมชนที่ดำเนินการมายาวนาน และการที่ผ่านการดำเนินงานด้านการจัดการป่าชายเลนมาก่อน จึงได้สั่งสมความรู้ และประสบการณ์ ในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นอย่างดี ดังนั้นเครือข่ายด้านนี้ของชุมชนจึงมีความเข้มแข็ง ทั้งนี้สังเกตได้จากคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์หอยปะ ที่ล้วนเป็นเครือญาติเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายเพื่อนสนิทที่แกนนำกลุ่มได้สั่งสมมาตั้งแต่เริ่มต้นดำเนินการเรื่องการจัดการป่าชายเลนชุมชน ทั้งเพื่อนในระดับชาวบ้าน ระดับชุมชน ไปจนถึงเพื่อนฝูงในระดับข้าราชการ นักวิชาการ ตลอดจนพนักงานในองค์กรเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน

2) เครือข่ายในองค์กรอย่างเป็นทางการ (Bridging Networks) หมายถึง การเป็นสมาชิก กลุ่ม คณะทำงาน เป็นกรรมการ หรือคณะทำงานในองค์กรต่างๆ

เครือข่ายระดับนี้นับว่าเป็นทั้งจุดแข็งและลักษณะเด่นของชุมชนบ้านทุ่งตะเซาะ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลนมายาวนาน ผ่านการทำงานกับองค์กรพี่เลี้ยงของตน คือ สมาคมหยาดฝนมาร่วม 30 ปี ดังนั้นจึงมีองค์กรที่เป็นสะพานเชื่อมในการทำงานที่สนิทสนมและไว้วางใจกันมายาวนาน ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากสมาคมหยาดฝน มีตั้งแต่เคยเป็นองค์กรที่สนับสนุนทางการเงิน เป็นตัวกลางในการประสานงานด้านติดต่อแหล่งทุน สนับสนุนด้านความรู้ในการทำงาน หรือการพัฒนาตนเองและพัฒนากลุ่ม ในขณะที่เดียวกันสมาคมยังทำหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกหรือประสานงาน เมื่อต้องทำงานร่วมกับหน่วยงานภายนอก ทั้งหน่วยงานราชการ มหาวิทยาลัย และองค์กรภาคเอกชน แต่ในขณะที่เดียวกันแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ ก็มีศักยภาพในการทำงานในระดับสูง จึงได้รับความไว้วางใจจากหน่วยงานภายนอก ดังนั้นบางครั้งแกนนำสามารถประสานงานกับองค์กรภายนอกได้เอง โดยไม่ผ่านองค์กรพี่เลี้ยงก็ได้ ปัจจัยด้านนี้จึงเป็นด้านสำคัญในการสนับสนุนให้การทำงานด้านการอนุรักษ์ของชุมชนประสบความสำเร็จ

3) เครือข่ายข้ามกลุ่มฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจ (Linking Networks) หมายถึง การรวมกลุ่มของคนในสังคมที่มีความแตกต่างกันในอำนาจหน้าที่ ฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจ

จากลักษณะของเครือข่ายระดับองค์กรอย่างเป็นทางการ ที่ทำงานร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชนมายาวนาน จึงทำให้แกนนำสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองให้สามารถสร้างเครือข่ายข้ามกลุ่มฐานะทางสังคม และเศรษฐกิจได้ด้วยตนเอง นั่นคือการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มที่มีฐานะทางสังคมแตกต่างกับตนเองได้ เช่น กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ กลุ่มนักวิชาการ ทั้งในและนอกพื้นที่ กลุ่มข้าราชการด้านการประมง ด้านทรัพยากรป่าไม้ ด้านทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

กลุ่มข้าราชการครูที่นำนักเรียนมาทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ ตลอดจนกลุ่มเครือข่ายนักธุรกิจ ที่สามารถหนุนเสริมการทำงานของกลุ่มได้ในลักษณะการดำเนินกิจกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมขององค์กร (CSR)

5.10 ทุนในการดำเนินงาน

ในงานวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์ทุนในการดำเนินงานของชุมชนในการอนุรักษ์หอยปะ โดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องการทำมาหากินของ Department for International Development : DFID (1999) อ้างถึงใน เยาวนิจ กิตติธรรกุล และคณะ (2557) เพื่อค้นหาศักยภาพของชุมชนผ่านการวิเคราะห์ทุน 5 ด้าน ซึ่งประกอบด้วย ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ และทุนเงินตรา ซึ่งได้กล่าวถึงรายละเอียดของทุนเหล่านี้ไว้แล้วในบทตรวจเอกสารและบทที่ 4 ตอนที่ 1 ทั้งนี้ การวิเคราะห์ทุนในการดำเนินงานนั้น เป็นเพียงการวิเคราะห์ถึงทุนที่ชุมชนมีในช่วงเวลาทำวิจัยเท่านั้น ทุนเหล่านี้อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามช่วงเวลาและพลวัตการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและสังคมภายนอก

จากผลการวิจัยสามารถจำแนกทุน 5 ด้าน ที่ทั้งสองชุมชนมีและใช้ในการจัดการเขตอนุรักษ์หอยปะ ได้ดังนี้

ตารางที่ 24 ทุนห้าด้านในการดำเนินงานของชุมชนในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์หอยปะ

ทุน	พื้นที่	
	บ้านหินคอกควาย	บ้านทุ่งตะเซะ
ทุนมนุษย์	ความรู้และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	ความรู้และประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น - การรวมกลุ่ม - การจัดการป่าชายเลน - การจัดการป่าจาก - การจัดการความขัดแย้ง - ข้อกฎหมาย ความรู้และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ตารางที่ 24 ทู่นำด้านในการดำเนินงานของชุมชนฯ (ต่อ)

ทู่น	พื้นที่	
	บ้านหินคอกควาย	บ้านทุ่งตะเซะ
ทู่นทางสังคม	ผู้นำอย่างเป็นทางการ องค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการบริหารจัดการ เขตอนุรักษ์หอย	สมาคมหยาดฝน หน่วยงานราชการ (องค์การบริหารส่วนตำบล, อำเภอย่านยาขาว/อำเภอกันตัง/อำเภอยะเผลี่ยน, จังหวัดตรัง, สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 32) เครือข่ายโรงเรียน,เครือข่ายมหาวิทยาลัย เครือข่ายบริษัทเอกชน, กลุ่มอนุรักษ์หอยปะ, กลุ่ม อนุรักษ์ป่าชายเลน, เครือข่ายป่าชายเลนชุมชน จังหวัด/ภาค/ประเทศ, เครือข่ายชุมชนชายฝั่ง เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำปะเหลี่ยน
ทู่นธรรมชาติ	ป่าชายเลนที่สมบูรณ์ ป่าจากที่สมบูรณ์ แหล่งหอยปะขนาดใหญ่ ทรัพยากรประมง พื้นที่เกษตรเช่น สวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน แม่น้ำปะเหลี่ยน	ป่าชายเลนที่สมบูรณ์ ป่าจากที่สมบูรณ์ แหล่งหอยปะขนาดใหญ่ ทรัพยากรประมง พื้นที่เกษตรเช่น สวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน แม่น้ำปะเหลี่ยน
ทู่นกายภาพ	เรือตรวจการณ์ และทู่นแนว เขต	ทู่นแนวเขต ป้ายบอกเขต ศาลาเรียนรู้อู่/เฝ้าระวัง ทางเดินศึกษาธรรมชาติ
ทู่นเงินตรา	ทู่นสนับสนุนจากองค์การ บริหารส่วนตำบล	ทู่นสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล ทู่นสนับสนุนจากสมาคมหยาดฝน ทู่นสนับสนุนจากบริษัทเอกชน ทู่นสนับสนุนจากเครือข่ายมหาวิทยาลัย ทู่นสนับสนุนจากเครือข่ายหน่วยงานราชการ

จากผลการวิจัยข้างต้น จะพบว่าทู่นทางสังคมของ 2 พื้นที่ มีความแตกต่างกันเป็น
อย่างมาก ชุมชนบ้านหินคอกควายมีทู่นสำคัญ คือ ทู่นทรัพยากรธรรมชาติ นั่นคือ การมีป่าชายเลนที่
สมบูรณ์ ป่าจากที่สมบูรณ์ มีแหล่งหอยปะขนาดใหญ่ มีแหล่งทรัพยากรประมง มีพื้นที่เกษตร เช่น
สวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน และการมีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่แม่น้ำปะเหลี่ยนที่อุดมสมบูรณ์ มีทู่นทาง
สังคมที่เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ การมีคณะกรรมการบริหารจัดการเขตอนุรักษ์หอย และการมีพี
เลียงหรือหน่วยงานสนับสนุนที่เป็นองค์กรบริหารส่วนตำบล มีทู่นเงินตรา และทู่นกายภาพที่เป็นการ
สนับสนุนของหน่วยงานพีเลียง ด้านทู่นมนุษย์ พบว่าเป็นทู่นด้านความรู้และจิตสำนึกในการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติของผู้นำ

ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะนั้น นอกจากมีทุนตามธรรมชาติที่เหมือนกันกับชุมชนบ้านหินคอกควาย เพราะตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเดียวกันแล้ว ชุมชนทุ่งตะเซะยังมีทุนอื่นๆ ที่ชุมชนบ้านหินคอกควายไม่มี ซึ่งสามารถอธิบายได้ ดังนี้

ด้านทุนมนุษย์ มีทุนด้านความรู้และประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การรวมกลุ่ม การจัดการป่าชายเลน การจัดการป่าจาก การจัดการความขัดแย้ง และความรู้ด้านข้อกฎหมาย ทุนความรู้และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของแกนนำและสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์หอยปะ

ด้านทุนทางสังคม เนื่องจากเป็นชุมชนที่ผ่านการงานด้านการอนุรักษ์ และจัดการป่าชายเลนมายาวนาน จึงสั่งสมทุนด้านสังคมไว้มาก ทุนเหล่านี้จะอยู่ในรูปพันธมิตรในการทำงาน ซึ่งประกอบด้วย สมาคมหยาดฝน หน่วยงานราชการ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล, อำเภอ ยานยาขาว/อำเภอกันตัง/อำเภอยะเผลย, จังหวัดตรัง และสถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 32 ทุนด้านเครือข่าย โรงเรียนเครือข่ายมหาวิทยาลัย เครือข่ายบริษัทเอกชน กลุ่มอนุรักษ์กลุ่มอื่นๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มอนุรักษ์หอยปะ กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน เครือข่ายป่าชายเลนชุมชนระดับจังหวัด/ภาค/ประเทศ เครือข่ายชุมชนชายฝั่ง และเครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำปะเหลียน

ด้านทุนกายภาพ ประกอบด้วย ทุนแนวเขต ป้ายบอกเขต ศาลาเรียนรู้/เฝ้าระวังทางเดินศึกษาธรรมชาติ ที่เป็นการสนับสนุนจากเครือข่ายการทำงานและเครือข่ายทางสังคมของตนเอง

ด้านทุนเงินตรา ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ มีทุนด้านเงินตราที่ใช้ในกิจกรรมการอนุรักษ์ และการเขตอนุรักษ์หอยปะ และกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ผ่านการสนับสนุนจากเครือข่ายการทำงานต่างๆ ของตน

จากข้อมูลเกี่ยวกับทุน 5 ด้านในการดำเนินงานด้านการบริหารจัดการเขตอนุรักษ์หอยปะของทั้งสองชุมชนข้างต้น แม้แต่ละชุมชนจะมีทุนแต่ละด้านเป็นเช่นที่ได้กล่าวไว้ แต่อย่างไรก็ตาม สถานภาพของทุนเหล่านี้ไม่ได้มีความเสถียรหรือหยุดนิ่งผ่านกาลเวลา แต่ทุนทั้งหมดนี้มีพลวัตของตัวเองในแต่ละช่วงเวลา ทั้งนี้เนื่องจากทุนด้านต่างๆ มีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยทั้งภายในและภายนอก กับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคม เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างภายนอก เช่น นโยบายของรัฐ ข้อกฎหมาย หรือวัฒนธรรมของชุมชน ย่อมทำให้ทุนแต่ละด้านมีการเปลี่ยนแปลงและเลื่อนไหล เช่น ทุนด้านสังคมและทุนเงินตราของชุมชน ซึ่งในระยะแรกของการทำงานอาจไม่มีหรือปรากฏให้เห็นมากนัก แต่เมื่อชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม กับหน่วยงานสนับสนุนต่างๆ หรือมีส่วนร่วมกับเครือข่ายมากขึ้น ทำให้การเข้าถึงทุนทางสังคมและทุนเงินตรามากขึ้น แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไป การจัดการเขตอนุรักษ์หอยปะมีความก้าวหน้าในระดับหนึ่ง ด้านทุนทางสังคมนั้น จะพบว่ายิ่งมากขึ้นตามระยะเวลาที่ชุมชนปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานต่างๆ แต่ด้านทุนเงินตราอาจลดลงเนื่องจากมีความจำเป็นในการใช้จ่ายน้อยลง ตามสถานการณ์ปัญหาที่ลดลงด้วย แต่หากปัญหาด้านการจัดการกลับมาเป็นประเด็นสำคัญอีกครั้ง และชุมชนมีความจำเป็นต้องใช้ทุนเงินตราจำนวนมาก ก็มีโอกาสเข้าถึงทุนนี้ได้อีกในอนาคต โดยผ่านการสนับสนุนขององค์กรพี่เลี้ยงหรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

ในขณะที่ทุนมนุษย์ก็ไม่แตกต่างกับทุนทางสังคม กล่าวคือ เมื่อมีการปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับองค์กรพี่เลี้ยงหรือหน่วยงานที่เป็นสะพานเชื่อมทำให้ทุน

มนุษย์ได้รับการส่งเสริมและพัฒนามากขึ้น สมาชิกและแกนนำมีความรู้ในด้านต่างๆมากขึ้น มีประสบการณ์ในการทำงานมากขึ้น ทำให้ศักยภาพในการแสวงหาทุนด้านอื่น ๆ มีมากขึ้น โอกาสที่จะประสบความสำเร็จในการทำงานก็ยิ่งมากขึ้นตามไปด้วย

ดังนั้น จึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจว่า ทำไมชุมชนบ้านทุ่งตะเซะจึงประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์หอยปะ ในขณะที่ชุมชนบ้านหินคอกควายนั้นล้มเหลว เพราะทุนที่ในการดำเนินงานนั้น มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนเงินตรา อย่างไรก็ตามทุนแต่ละด้านของแต่ละชุมชนนั้นมีลักษณะเป็นพลวัต คือ บางช่วงเวลาอาจมีทุนด้านใดด้านหนึ่งมากกว่าทุนด้านอื่นๆ เช่น ในช่วงแรกของการดำเนินการจัดการเกี่ยวกับป่าชายเลนของชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ ทุนที่โดดเด่นอาจเป็นเพียงทุนมนุษย์บางด้าน เช่น จิตสำนึกในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ หรือทุนสังคมด้านการมีผู้นำตามธรรมชาติ ในขณะที่ยังขาดทุนด้านอื่นๆ แต่เมื่อผ่านการทำงานในช่วงเวลา แกนนำและสมาชิกในบ้านทุ่งตะเซะ ก็ค่อยๆ สั่งสมทุนอื่นๆ ขึ้นมาทีละเล็กละน้อย เช่น สั่งสมทุนทางสังคมเกี่ยวกับเครือข่ายมากขึ้น หรือมีการฟื้นฟูป่าชายเลนจนกลับมาเป็นทุนธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์อีกครั้ง และสามารถเข้าถึงทุนเงินตราในรูปแบบต่างๆ ได้มากขึ้น รวมไปถึงสามารถแสวงหาทุนกายภาพได้มากขึ้นด้วย เป็นต้น (ในกรณีของงานวิจัยนี้เป็นการสรุปและนำเสนอทุนแต่ละด้านของชุมชนที่ปรากฏอยู่ในช่วงเวลา พ.ศ. 2557- 2558)

5.11 ระดับการมีส่วนร่วม

ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดตั้งและจัดการเขตอนุรักษ์ของปะ ของทั้งสองชุมชนในกลุ่มน้ำปะเหลียนในครั้งนี้ ใช้การพิจารณาตามรูปแบบของ Arnstein (1969) ที่เรียกว่าบันไดการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งได้จัดลำดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 3 ระดับ 8 ขั้น ดังตารางที่ 25

ตารางที่ 25 ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะ

ระดับการมีส่วนร่วม	พื้นที่ (พ.ศ. 2559)	
	บ้านทุ่งตะเซะ	บ้านหินคอกควาย
การมีส่วนร่วมระดับต้น		
ขั้นที่ 1 ขั้นการชักชวนหรือโฆษณา	✓	
ขั้นที่ 2 ขั้นการบำบัดหรือกล่อมเกลา		
การมีส่วนร่วมระดับกลาง		
ขั้นที่ 3 ขั้นการสื่อสารข้อมูล		
ขั้นที่ 4 ขั้นการปรึกษาหารือ/รับฟังความคิดเห็น		
ขั้นที่ 5 ขั้นสร้างความร่วมมือหรือรวมยอม/ลดความขัดแย้ง		
การมีส่วนร่วมระดับสูง		
ขั้นที่ 6 ขั้นเป็นหุ้นส่วนกัน		
ขั้นที่ 7 ขั้นการมอบอำนาจ		✓
ขั้นที่ 8 อำนาจเป็นของประชาชน/ประชาชนมีอำนาจเต็ม		

หากยึดตามระดับการมีส่วนร่วมของ Arnstein ข้างต้น จะพบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์หอยปะของชุมชนบ้านหินคอกควายนั้น นับได้ว่ามีส่วนร่วมอยู่ในระดับที่ 1 ขั้นที่ 1 คือ ขั้นการชักชวนหรือโฆษณาหรือโน้มน้าว เนื่องจากเป็นการดำเนินการผ่านองค์กรที่เป็นทางการ คือ องค์กรบริหารส่วนตำบล ซึ่งในขั้นนี้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น การออกแบบกฎกติกา การตรวจตรา สอดส่องดูแล ล้วนเป็นกระบวนการตัดสินใจของหน่วยงานราชการเพียงฝ่ายเดียว ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะนั้น ตั้งแต่กระบวนการริเริ่ม การจัดตั้ง การออกแบบกฎกติกา การตรวจตรา การสอดส่องดูแล และการบังคับใช้กฎกติกาชุมชน ล้วนเป็นการบริหารจัดการของชุมชนทั้งสิ้น แต่หน่วยงานราชการในฐานะตัวแทนรัฐให้การยอมรับทั้งอย่างเป็นทางการ เช่น การแต่งตั้งคนในชุมชนเป็นคณะกรรมการเขตอนุรักษ์หอยปะ การสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานและการสนับสนุนสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ชุมชน นอกจากนี้ยังให้การยอมรับอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การนำข้าราชการทั้งในและนอกพื้นที่มาทัศนศึกษา ดูงานหรือเยี่ยมชมการดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์หอยปะ หรือการเป็นผู้ประสานงานในการทำกิจกรรม CSR ของบริษัทเอกชน จากข้อมูลข้างต้น จึงนับได้ว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ อยู่ในระดับที่ 3 ขั้นที่ 7 คือ อยู่ในขั้นการมอบอำนาจจากรัฐ ซึ่งในขั้นนี้ประชาชนหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างเต็มที่ ผ่านการมอบอำนาจการตัดสินใจจากราชการในเรื่องนั้นๆ จากผลการวิจัยจึงสามารถสรุปได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์หอยปะของชุมชนบ้านหินคอกควายอยู่ในระดับต่ำมาก ในขณะที่ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ อยู่ในระดับการมีส่วนร่วมกับรัฐในระดับสูง

5.12 ปัญหา อุปสรรคและความเสี่ยงในการดำเนินงาน

ปัญหาที่ทำให้เขตอนุรักษ์หอยปะของชุมชนบ้านหินคอกควายล้มเหลว ประกอบด้วย ปัญหาการลักลอบจับหอยด้วยคราดประกอบเรือยนต์ จากทั้งคนในและนอกชุมชน ปัญหาจากการที่ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันไม่เข้มงวด เพราะน้องชายตนเป็นเจ้าของแพรับซื้อหอย จึงอาจจะเกิดความเกรงใจต่อกัน นอกจากนี้ชุมชนเองก็ไม่มีหน่วยงานที่เลี้ยงที่จะสนับสนุน หรือเป็นองค์กรสะพานเชื่อมต่อเนื่อง และปัญหาสำคัญอีกด้านหนึ่ง คือปัญหาที่หน่วยงานด้านการบังคับใช้กฎหมายไม่เข้มงวดในการบังคับใช้กฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคราดหอยประกอบเรือยนต์ จากคนในและนอกชุมชน ส่วนปัญหาของชุมชนบ้านทุ่งตะเชะนั้น ปัญหาที่สำคัญประกอบด้วย การลักลอบคราดหอยประกอบเรือยนต์จากคนนอกชุมชน ปัญหาน้ำเสียจากโรงงานแปรรูปยางพาราในพื้นที่ ปัญหาจากสถานการณ์น้ำท่วมชายฝั่ง ทำให้ความเค็มของน้ำเปลี่ยนแปลงจนทำให้หอยตายจำนวนมาก ส่วนปัญหาเดียวกันที่ทั้งสองประสบ คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่เข้มงวดในการบังคับใช้กฎหมาย แต่ปัญหานี้มีผลต่อชุมชนบ้านทุ่งตะเชะน้อยกว่าชุมชนบ้านหินคอกควาย เพราะมีการสอดส่อง ตรวจตรา และปกป้องพื้นที่อนุรักษ์ฯ โดยกลุ่มอนุรักษ์หอยปะอย่างเข้มแข็ง

5.13 สถานการณ์ปัจจุบัน

สถานการณ์ของชุมชนบ้านหินคอกควาย ปัจจุบัน (พ.ศ. 2559) เขตอนุรักษ์หอยปะได้ล้มเลิกไปแล้ว เมื่อประมาณปี 2554 เนื่องจากขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากองค์การบริหารส่วนตำบล และแกนนำที่ริเริ่มการจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะ ทั้งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้ใหญ่บ้านชุดเดิมที่มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะ ไม่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามา และผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันไม่ส่งเสริมกิจกรรมการอนุรักษ์ เพราะน้องของตนเองเป็นพ่อค้าหอย เคยเสียผลประโยชน์จากการจัดตั้งเขตอนุรักษ์ เนื่องจากเมื่อครั้งที่มีการเปิดลากหอยนั้น คณะกรรมการฯ ให้นำพ่อค้าคนกลางจากข้างนอกมารับซื้อหอยที่ได้จากการลากในเขตอนุรักษ์แทนพ่อค้าในชุมชน (ยินดี พลหลา (สัมภาษณ์), 1 มกราคม 2557)

ส่วนชุมชนบ้านทุ่งตะเชะนั้น สถานการณ์ปัจจุบันถือว่าประสบความสำเร็จในการประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์ เพราะมีการลาดตระเวน ตรวจตรา สอดส่องอย่างต่อเนื่อง แม้จะมีการลักลอบคราดหอยบ้าง แต่ไม่มากนัก แต่มีสถานการณ์ที่เป็นความขัดแย้งสำคัญ 2 เหตุการณ์ คือ เหตุการณ์แรก คือ กรณีที่เปิดให้มีการลากหอย เพื่อนำเงินมาใช้ประโยชน์ เนื่องจากการเปิดให้ลากโดยคณะกรรมการเขตอนุรักษ์หอยปะ แต่ไม่ได้ผ่านความเห็นชอบจากองค์กรที่เลี้ยง คือ องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งกระปือ ทำให้ไม่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์หอยปะ³³ ตั้งแต่นั้นมาจึงไม่มีการเปิดใช้ประโยชน์อีกเลย กับเหตุการณ์กรณีที่มีชาวประมงจากนอกพื้นที่เข้ามาลากหอย แล้วขัดแย้งกับกลุ่มอนุรักษ์หอยปะ โดยชาวประมงจากต่างอำเภอที่อ้างว่ากลุ่มอนุรักษ์หอยปะของชุมชนบ้านทุ่งตะเชะไม่มีอำนาจตามกฎหมายที่จะประกาศเขตอนุรักษ์ หรือไม่มีอำนาจในการห้ามไม่ให้ใครทำประมงหอยปะในพื้นที่นี้ได้ เมื่อไม่สามารถเข้าทำประมงตามที่ตนเอง

³³ เนื่องจากคนภายนอกกลุ่มอนุรักษ์หอยปะ มองว่าคณะทำงานหรือแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ เปิดให้ทำการลากหอยเพื่อประโยชน์ส่วนตัว

ต้องการในเขตอนุรักษ์หอยปะได้ ชาวประมงจากต่างอำเภอกลุ่มนี้ จึงรวมตัวประท้วงกดดันการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ณ ศาลากลางจังหวัด เพื่อโต้แย้งเกี่ยวกับการอ้างสิทธิชุมชนในการตั้งเขตอนุรักษ์ฯ ของชุมชน กรณีนี้ทางกลุ่มอนุรักษ์หอยปะได้แก้ไขปัญหา โดยใช้กลไกราชการเข้ามาช่วย ด้วยการขอให้ผู้ว่าราชการจังหวัดตรัง เข้ามาเจรจาแก้ไขปัญหาและรับรองการประกาศเขตอนุรักษ์ฯ นั้นแทน (ตะวัน ฮันเย็ก (สัมภาษณ์), 28 ธันวาคม 2557) และในปี พ.ศ. 2557 อำเภอย่านตาขาวได้สนับสนุนทางเดินเท้า และศาลาการเรียนรู้หอยปะขึ้นทดแทนศาลาไม้ และทางเดินเท้าไม้ที่กลุ่มเคยทำได้ (นายน้อย ฮันเย็ก (สัมภาษณ์), 5 สิงหาคม 2557) และนายน้อย ฮันเย็ก แกนนำและที่ปรึกษากลุ่มอนุรักษ์หอยปะได้รับพระราชทานปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิทยาศาสตร์ทางทะเล ประจำปี 2557 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง จึงยิ่งทำให้กิจกรรมการอนุรักษ์หอยปะได้รับการยอมรับทั้งในระดับชุมชน ระดับนอกชุมชน และระดับหน่วยงานราชการมากขึ้น (มหาวิทยาลัยราชมงคลศรีวิชัย 2557)

5.14 โอกาสและความยืดหยุ่นของการจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะ

ในการประเมินโอกาสและความยืดหยุ่นหรือความคงทนต่อการเปลี่ยนแปลงของการจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะ พิจารณาจากหลักการออกแบบกฎ และกติกาของ Elinor Ostrom (Ostrom 2010) ซึ่งออสโตรมได้สรุปลักษณะร่วมของการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนจากงานวิจัยทั่วโลก แล้วได้สรุปออกมาเป็นหลักการออกแบบกติกา จำนวน 8 ข้อ โดยระบุว่าหลักการ 8 ข้อนี้คือ ลักษณะร่วมเชิงสถาบันของชุมชนผู้ใช้ทรัพยากรที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากร และเป็นสิ่งที่ทำให้การจัดการนั้นทนทานต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จนสามารถดำรงอยู่ได้ยืนยาว ชุมชนใดมีลักษณะการจัดการใกล้เคียงกับหลักการนี้มากขึ้นเท่าใด ก็จะมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จและความคงทน/ยืดหยุ่นในการจัดการทรัพยากรมากยิ่งขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้รายละเอียดของหลักการดังกล่าวมีอยู่แล้วใน บทที่ 4 ตอนที่ 1

ตารางที่ 26 การประเมินโอกาสและความยืดหยุ่นของเขตอนุรักษ์หอยปะ

ข้อที่	หลักการ	พื้นที่	
		บ้านทุ่งตะเซะ	บ้านหินคอกควาย
1	ความชัดเจนของขอบเขต	✓	✓
2	ความสอดคล้อง	✓	✓
3	เปิดให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎกติกา	✓	-
4	การสอดส่องดูแลที่มีประสิทธิภาพ	✓	-
5	มีการลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป	✓	-
6	มีกลไกจัดการความขัดแย้งที่มีต้นทุนต่ำและเข้าถึงได้ง่าย	✓	-
7	รัฐรับรู้และให้การยอมรับสิทธิของชุมชน	✓	✓
8	กติกาและการจัดการของชุมชนต้องเชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า	✓	-

จากตารางที่ 26 สามารถสรุปประเมินโอกาสและความยั่งยืนหรือความคงทนต่อการเปลี่ยนแปลงของการจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะ ได้ดังนี้

1. ด้านความชัดเจนของขอบเขต กรณีของเขตอนุรักษ์หอยปะทั้งสองพื้นที่ล้วนมีกฎกติกาที่กำกับดูแลและบริหารจัดการพื้นที่ที่มีความชัดเจนของขอบเขต ทั้งขอบเขตเกี่ยวกับผู้ใช้ทรัพยากรซึ่งมีการระบุผู้ใช้ไว้ชัดเจนผ่านกติกาว่าด้วยเครื่องมือที่ห้ามและอนุญาตให้ใช้ในการเก็บหอยปะ โดยเครื่องมือนี้จะไปกำหนดกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากรว่าใครบ้างที่สามารถใช้และไม่ให้ใช้ประโยชน์ในการเก็บหอยปะ ในแง่ของขอบเขตด้านพื้นที่และระบบทรัพยากรก็มีความชัดเจน คือ การกำหนดขอบเขตการอนุรักษ์ไว้เฉพาะตัวหอยปะเพียงอย่างเดียว กรณีของทรัพยากรอื่นไม่ได้มีข้อกำหนดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์แต่อย่างใด นอกจากนี้ด้านขอบเขตเชิงพื้นที่ก็มีความชัดเจนเพราะมีการปักป้ายระบุแนวเขตอนุรักษ์ของแต่ละพื้นที่ไว้

2. ด้านความสอดคล้อง เมื่อพิจารณาจากหลักการออกแบบกฎ กติกาของสองพื้นที่ จะพบว่ามี ความสอดคล้องทั้งในสองระดับ คือ ระดับความสอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ความสอดคล้องทางสิ่งแวดล้อมได้จากความตระหนักรู้ของสมาชิกในชุมชน เกี่ยวกับการลดลงของตัวทรัพยากรและความเสื่อมโทรมของระบบทรัพยากร นอกจากนี้ถ้าพิจารณาความสอดคล้องทางสังคมจะพบว่ากฎ กติกาที่ออกแบบนั้นล้วนแต่อ้างอิงข้อกำหนดของรัฐธรรมนูญ และข้อตกลงทางสังคมทั้งสิ้น (ดูในหัวข้อ ข้อกฎหมายและกฎและกติกากการใช้ประโยชน์)

ในขณะเดียวกัน กฎและกติกาที่ตั้งขึ้นก็มีความสอดคล้องกับประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับ เพราะไม่ได้เรียกร้องในสิ่งที่กระทบกับวิถีชีวิตของสมาชิกผู้ใช้ทรัพยากรมากนัก ทั้งนี้ก็เป็นการเรียกร้องให้ปฏิบัติตามกฎหมายที่มีอยู่แล้ว แต่อาจมีการเรียกร้องเรื่องแรงงานบ้างก็เพียงปีละครั้งโดยเป็นการขอให้มาช่วยกันปล่อยพันธุ์หอยในบางช่วงเวลาเท่านั้น

3. เปิดให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และปรับปรุงกฎกติกา ในกรณีนี้จะเห็นความแตกต่างระหว่างสองพื้นที่ กรณีของพื้นที่ชุมชนบ้านหินคอกควายนั้น จะเห็นว่าการออกแบบกฎ กติกา รวมไปถึงการจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะผ่านการจัดตั้งของกลไกราชการคือ องค์การบริหารส่วนตำบล จึงไม่มีการทำประชาคม หรือทำความเข้าใจกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ส่วนกรณีของชุมชนบ้านหินคอกควายนั้น เนื่องจากมีประสบการณ์การทำงานมาพอสมควร จึงเห็นจุดอ่อนดังกล่าว ดังนั้นจึงมีการทำประชาคม ทำความเข้าใจกับสมาชิกในชุมชน ตลอดจนทำการประชาสัมพันธ์นอกพื้นที่ ที่มีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกลุ่มอื่นๆ คือ กลุ่มชาวประมงจากต่างอำเภอ ดังนั้นระบบการบริหารจัดการของชุมชนบ้านทุ่งตะเซาะจึงเป็นระบบที่เปิดให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ มากกว่าพื้นที่ชุมชนบ้านหินคอกควาย

4. การสอดส่องดูแลที่มีประสิทธิภาพ ความสอดคล้องกับประเด็นด้านการดูแลสอดส่องของทั้งสองพื้นที่มีความแตกต่างกันพอสมควร นั่นคือ ชุมชนบ้านหินคอกควายมีการปล่อยปลาละเลหลายครั้ง กติกา จนไม่สามารถควบคุมได้ เมื่อมีการละเมิดครั้งแรก แล้วไม่มีการลงโทษ สุดท้ายก็มีการละเมิดตามๆ กันมา จนนำไปสู่การล่มสลายของเขตอนุรักษ์หอยปะในที่สุด ส่วนกรณีของชุมชนบ้านทุ่งตะเซาะนั้น เมื่อมีการละเมิดกฎ กติกาเกิดขึ้น แล้วมีการตรวจตราพบ ก็จะเข้าทำการจับกุม ตักเตือน หรือขอความร่วมมือให้เทหอยกลับลงสู่แหล่งน้ำ ก่อนที่จะปล่อยตัวชาวประมง

คนนั้นกลับไป ส่วนในกรณีที่ไม่สามารถใช้กฎ กติกาหรือความสัมพันธ์ทางสังคมให้ยุติการละเมิดได้ ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะก็จะใช้กลไกของทางราชการ ในระดับต่างๆ เช่น ระดับอำเภอหรือจังหวัด มาช่วย แก้ไขปัญหาหรือลงโทษผู้ละเมิดแทน (ดูในหัวข้อการจัดการความขัดแย้ง)

5. มีการลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป กรณีของชุมชนบ้านหินคอกควายเห็นได้ชัดว่า ขาดการควบคุมตรวจตราการกระทำความผิด เมื่อไม่มีการตรวจตราการกระทำความผิด ก็ไม่มีการ ลงโทษตามมา จึงเกิดการเอาอย่างจากชาวประมงคนอื่นๆ จนไม่สามารถควบคุมการกระทำความผิดได้อีก ส่วนในกรณีของชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ มีการลงโทษที่ค่อยเป็นค่อยไป สอดคล้องกับหลักการออกแบบ ข้างต้น โดยการลงโทษนั้นมีตั้งแต่การตักเตือน การขอความร่วมมือ ไปจนถึงแจ้งไปยังหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องให้ดำเนินคดีตามกฎหมาย ในขณะที่เดียวกันก็ยังมี การสอดส่องดูแลสถานภาพของทรัพยากร อย่างสม่ำเสมอว่ามีความอุดมสมบูรณ์อย่างไร ทั้งโดยการสังเกตจากปริมาณหอยที่เก็บได้ และการ สอบถามจากชาวประมงที่ลงไปเก็บหอยในพื้นที่อนุรักษ์ว่า ปริมาณหอยเป็นอย่างไร นอกจากนี้ บางครั้งสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์หอยปะยังลงไปดำน้ำสำรวจความสมบูรณ์ของหอยประมาณปีละ 2 ครั้ง จนสามารถบอกได้ว่าช่วงที่มีน้ำจืดจากน้ำท่วมและช่วงที่มีการลักลอบปล่อยน้ำเสียจากโรงงาน ยางพารา ทำให้หอยปะตายไปจำนวนมาก

6. มีกลไกจัดการความขัดแย้งที่มีต้นทุนต่ำและเข้าถึงได้ง่าย ในข้อนี้จะกล่าวถึง เฉพาะกลไกการจัดการความขัดแย้งในชุมชนบ้านทุ่งตะเซะเป็นหลัก เพราะไม่พบกลไกการจัดการด้าน นี้ในชุมชนบ้านหินคอกควาย ในกรณีของชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ มีความขัดแย้งสองระดับ คือ ระดับ ภายในชุมชนกับระดับนอกชุมชน ในระดับภายในชุมชนนั้น การแก้ไขความขัดแย้งใช้กลไก ความสัมพันธ์ในฐานะเครือญาติหรือความเป็นสมาชิกในชุมชนในการขอความร่วมมือให้เคารพกฎ กติกา ส่วนระดับนอกชุมชนนั้นใช้ทั้งความสัมพันธ์ส่วนตัวในการขอความร่วมมือ ไปจนถึงใช้การกลไก ราชการในการจัดการกับชาวประมงที่ละเมิดกฎ กติกา อย่างไรก็ตาม มีการใช้กลไกการจัดการ ดังกล่าว ดำเนินการไปถึงระดับจังหวัดเท่านั้น ยังไม่มีการดำเนินคดีในศาล หรือต้องส่งเรื่องไปถึงระดับ กรมหรือกระทรวงที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นจึงถือว่ากลไกการจัดการความขัดแย้งของชุมชนบ้านทุ่งตะเซะอยู่ ในขั้นที่มีต้นทุนในระดับต่ำและเข้าถึงได้ง่าย

7. รัฐรับรู้และให้การยอมรับสิทธิของชุมชน ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อข้อ กฎหมาย ว่าสำหรับประเทศไทยแล้วไม่มีข้อกำหนดใดที่ยอมรับให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากรัฐธรรมนูญของประเทศหลายฉบับที่ให้การยอมรับสิทธิชุมชนในการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบต่างๆของชุมชน เช่น ป่าชุมชน เป็นต้น ล้วนใช้เป็นการอ้างสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญทั้งสิ้น (ยศ สันตสมบัติ 2547) แต่ถ้าพิจารณา จากแนวปฏิบัติของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ที่ให้การสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์หอยปะของ ทั้งสองชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ ที่หน่วยงานราชการมีการสนับสนุนทั้ง งบประมาณ วัสดุ สิ่งของ การเข้าร่วมเวทีประชาคม ตลอดจนเป็นตัวกลางในการไกล่เกลี่ยความ ขัดแย้ง ประเด็นนี้จึงพบว่ารัฐรับรู้และให้การยอมรับสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรเป็นอย่างดี

แต่อย่างไรก็ตาม ในประเด็นเกี่ยวกับการรับรู้และยอมรับสิทธิของชุมชนนั้น หลังจาก พรบ.ส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 มีผลบังคับใช้ เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2558 ทำให้มีการรองรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่าง

เป็นทางการและเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมาตราที่ 16³⁴ ซึ่งกำหนดให้กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง มีหน้าที่ต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วม และสนับสนุนชุมชนชายฝั่งและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการบริหารจัดการ การปลูก การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

นอกจากนั้น ประเด็นดังกล่าวยังสอดคล้องกับมาตราที่ 20³⁵ ซึ่งให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง สามารถประกาศให้พื้นที่ที่ไม่ได้อยู่ในเขตอนุรักษ์ เป็นพื้นที่คุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งได้ ในกรณีนี้จะทำให้เขตอนุรักษ์หอยปะของชุมชนจะสามารถยกระดับการยอมรับจากราชการอย่างเป็นทางการ และสามารถขอรับการสนับสนุนการทำงานได้มากขึ้นด้วย

ผลจากการที่ พรบ. ส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 ผ่านการพิจารณาจากสภานิติบัญญัติแห่งชาติ และบังคับใช้แล้ว ถือได้ว่าเป็นครั้งแรกที่รัฐไทยยอมรับสิทธิชุมชนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการกำหนดให้หน่วยงานของตนเข้าไปสนับสนุนและส่งเสริมชุมชนในการบริหารจัดการ การปลูก การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟู

³⁴ มาตรา 16 เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมและสนับสนุนชุมชนชายฝั่งและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการบริหารจัดการ การปลูก การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ให้กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งพิจารณาให้ความช่วยเหลือหรือสนับสนุนในเรื่องดังต่อไปนี้

- 1) สนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการแสดงความคิดเห็นเพื่อประกอบการพิจารณาจัดทำนโยบายและแผนการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งแห่งชาติและจังหวัด
- 2) ให้คำปรึกษาแก่ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการ การปลูก การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง รวมทั้งช่วยเหลือและสนับสนุนการดำเนินงาน โครงการ หรือกิจกรรมของชุมชนในเรื่องดังกล่าว
- 3) เผยแพร่ความรู้หรือข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการบริหารจัดการ การปลูก การบำรุงรักษาการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง
- 4) เรื่องอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง

การสนับสนุนและช่วยเหลือชุมชนชายฝั่งและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามวรรคหนึ่งให้เป็นไปตามที่อธิบดีกำหนด

³⁵ มาตรา 20 เพื่อประโยชน์ในการสงวน การอนุรักษ์ และการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่มีในพื้นที่ป่าชายเลนตามมาตรา 18 ให้คงสภาพธรรมชาติและมีสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศที่มีความสมบูรณ์ ให้รัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการมีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้พื้นที่ที่มีลักษณะดังต่อไปนี้ เป็นพื้นที่คุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

- 1) พื้นที่ที่มีทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอยู่ในสภาพสมบูรณ์อันสมควรสงวนไว้ให้คงอยู่ในสภาพทางธรรมชาติเดิม
- 2) พื้นที่ที่เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์และพืชตามสภาพทางธรรมชาติที่สมบูรณ์
- 3) พื้นที่ที่มีความสำคัญด้านระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่งอันควรแก่การอนุรักษ์ พื้นที่ที่กำหนดให้เป็นพื้นที่คุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งตามมาตราหนึ่งต้องเป็นพื้นที่ที่มีได้อยู่ในเขตอนุรักษ์ หรือเขตที่ได้รับอนุญาตให้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามกฎหมายว่าด้วยการประมง

การออกกฎกระทรวงตามมาตราหนึ่ง ให้กำหนดมาตรการคุ้มครองตามมาตรา 23 และให้มีแผนที่แสดงแนวเขตพื้นที่คุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งแนบท้ายกฎกระทรวงด้วย

และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร แต่ยังคงมีผลเฉพาะทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเท่านั้น ไม่ได้ครอบคลุมไปถึงทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ เช่น ป่าไม้ ทุ่งหญ้า เป็นต้น

8. กติกาและการจัดการทรัพยากรของชุมชนต้องเชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า เมื่อพิจารณาจากกฎและกติกาในการจัดการทรัพยากรของทั้งสองชุมชนนั้น จะพบว่ามีความเชื่อมโยงกับระบบสังคมที่ใหญ่กว่า คือ มีการเชื่อมโยงกับกฎหมายของประเทศ ส่วนในประเด็นความเชื่อมโยงกับระบบนิเวศที่ใหญ่กว่านั้นพบว่า บ้านหินคอกควายไม่มีความชัดเจนนักว่าการจัดการที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศที่ใหญ่กว่า แต่บ้านทุ่งตะเซะ มีการจัดการที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศที่ใหญ่กว่า นั่นคือ กลุ่มแกนนำและสมาชิกชุมชนที่จัดการเขตอนุรักษ์หอยปะเป็นกลุ่มเดียวกันกับกลุ่มที่จัดการป่าชายเลนชุมชน นอกจากนี้เขตอนุรักษ์หอยปะยังเป็นส่วนหนึ่งของป่าชายเลนชุมชนด้วย นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายการทำงานและการอนุรักษ์ของตนตลอดลุ่มน้ำปะเหลียนอีกด้วย

จากข้อมูลข้างต้น เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับหลักการออกแบบ กฎและกติกาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนของออสโตรอมจะพบว่า ชุมชนบ้านหินคอกควาย มีหลักการออกแบบ กฎ และกติกาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยชุมชน สอดคล้องกับหลักการออกแบบกฎ กติกาเพียงสองข้อเท่านั้น คือ สอดคล้องกับข้อที่ 1 ด้านความชัดเจนของขอบเขต และข้อที่ 2 ด้านความสอดคล้องเกี่ยวกับกฎ กติกากับระบบกฎหมาย ส่วนชุมชนบ้านทุ่งตะเซะมีความสอดคล้องกับหลักการออกแบบกติกาของออสโตรอมทุกข้อ และทุกข้อล้วนเป็นจุดแข็งของชุมชนนี้ ยกเว้นในข้อที่ 8 เกี่ยวกับความเชื่อมโยงของการจัดการพื้นที่หอยปะกับระบบนิเวศที่ใหญ่กว่าซึ่งไม่มีความชัดเจนนัก แต่สามารถสรุปได้ว่า เขตอนุรักษ์หอยปะของชุมชนบ้านทุ่งตะเซะมีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จและทนทานต่อการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว รวมทั้งมีแนวโน้มที่จะมีความยั่งยืนในการจัดการเป็นอย่างมาก

5.15 ปัจจัยที่เกี่ยวกับการดำเนินงาน

ในการวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้การวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT analysis) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของชุมชนในการจัดตั้งและจัดการเขตอนุรักษ์หอยปะ ซึ่งผลการวิเคราะห์สถานะแวดล้อมในปัจจุบันเป็นดังตารางที่ 27

ตารางที่ 27 การวิเคราะห์สถานะแวดล้อมในปัจจุบันของเขตอนุรักษ์หอยปะ

สถานะแวดล้อม	สถานการณ์	
	บ้านทุ่งตะเซะ	บ้านหินคอกควาย
จุดแข็ง (Strengths)	- กลุ่มอนุรักษ์หอยปะ และ คณะกรรมการบริหารเขตอนุรักษ์หอยปะ เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเครือข่ายที่เป็นผู้นำตามธรรมชาติ มีความจริงจัง ตั้งใจและมุ่งมั่นในการทำงานสูง จนเป็นที่ยอมรับ ทั้งของหน่วยงานราชการและชุมชน ในระแวกใกล้เคียง - ไม่มีพ่อค้าคนกลางในชุมชน จึงไม่มีตัวแปรสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากร - การเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาเป็นพันธมิตรในการทำงาน ซึ่งการที่มีหน่วยงานเป็นพันธมิตรในการทำงาน นอกจากเป็นการรับรองสิทธิของชุมชนแล้ว ยังทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงการสนับสนุนในหลายรูปแบบ	-
จุดอ่อน (Weaknesses)	- การลักลอบใช้ประโยชน์ทำประมงหอยปะผิดกฎหมาย จากคนนอกพื้นที่	- ผู้นำที่เป็นทางการที่ริเริ่มงานไว้ ทั้งสองคนไม่ได้ดำรงตำแหน่งต่อจึงไม่มีบทบาทในการสานต่องานที่ริเริ่มไว้ - ผู้ใหญ่บ้านคนต่อมาเป็นญาติกับพ่อค้าคนกลางในการค้าขายหอย จึงไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ เพราะอาจจะกระทบต่อปริมาณการรับซื้อหอยของตัวเอง - ไม่สามารถกีดกันการใช้ประโยชน์จากชาวประมง ทั้งในและนอกชุมชนได้

ตารางที่ 27 การวิเคราะห์สถานะแวดล้อมในปัจจุบันของเขตอนุรักษ์หอยปะ (ต่อ)

สถานะแวดล้อม	สถานการณ์	
	บ้านทุ่ง ตะเซะ	บ้านหินคอกควาย
โอกาส (Opportunities)	- ปัจจัยจากการบังคับใช้กฎหมายห้ามการคราดหอยประกอบเรือยนต์ ตามประกาศของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ - สามารถพัฒนาภูมิปัญญา การอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์พื้นที่ เป็นข้อบัญญัติขององค์การบริหารส่วนตำบลได้ - กลไกของพระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 มาตราที่ 12, 13 และ 20 ซึ่งให้อำนาจรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจังหวัด (ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นตัวแทนจากชุมชนชายฝั่ง) สามารถประกาศให้เขตอนุรักษ์หอยปะ เป็นพื้นที่คุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ยกกระต๊อบเขตอนุรักษ์หอยปะ เป็นพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายได้	- ปัจจัยจากการบังคับใช้กฎหมายห้ามการคราดหอยประกอบเรือยนต์ ตามประกาศของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ - สามารถพัฒนาภูมิปัญญา การอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์พื้นที่ เป็นข้อบัญญัติขององค์การบริหารส่วนตำบลได้ - กลไกของพระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 มาตราที่ 12, 13 และ 20 ซึ่งให้อำนาจรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจังหวัด (ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นตัวแทนจากชุมชนชายฝั่ง) สามารถประกาศให้เขตอนุรักษ์หอยปะ เป็นพื้นที่คุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ยกกระต๊อบเขตอนุรักษ์หอยปะ เป็นพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายได้

	ให้อำนาจรัฐมนตรีโดยควมเห็นชอบของคณะกรรมการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจังหวัด (ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นตัวแทนจากชุมชนชายฝั่ง) สามารถประกาศให้เขตอนุรักษ์หอยปะ เป็นพื้นที่คุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งยกระดับเขตอนุรักษ์หอยปะ เป็นพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายได้	
อุปสรรค (Threats)	- ปัญหาน้ำเสียจากโรงงานแปรรูปยางพาราในพื้นที่ - ปัญหาจากสถานการณ์น้ำท่วมชายฝั่ง ทำให้ความเค็มของน้ำ	- ปัญหาน้ำเสียจากโรงงานแปรรูปยางพาราในพื้นที่ - ปัญหาจากสถานการณ์น้ำท่วมชายฝั่ง ทำให้ความเค็มของน้ำเปลี่ยนแปลงจนทำให้หอยตาย - หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่เข้มงวดในการบังคับใช้กฎหมาย

	เปลี่ยนแปลง จนทำให้หอย ตาย - หน่วยงานที่ เกี่ยวข้องไม่ เข้มงวดใน การบังคับใช้ กฎหมาย	

จากการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมสามารถสรุปได้ว่าข้อจำกัด/จุดอ่อนของบ้านทุ่งตะเซะ ได้แก่ การลักลอบใช้ประโยชน์ทำประมงหอยปะผิดกฎหมายจากคนนอกพื้นที่ ในขณะที่จุดอ่อนของบ้านหินคอกควาย ได้แก่ ผู้นำที่เป็นทางการที่ริเริ่มงานไว้ทั้งสองคนไม่ได้ดำรงตำแหน่งต่อ ก็ไม่มีบทบาทในการสานต่องานที่ริเริ่มไว้ รวมทั้งการที่ผู้ใหญ่บ้านคนต่อมาเป็นญาติกับพ่อค้าคนกลางในการค้าขายหอย จึงไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ เพราะอาจจะกระทบต่อปริมาณการรับซื้อหอยของตัวเอง และการที่ไม่สามารถกีดกันการใช้ประโยชน์ตามกฎหมายจากชาวประมง ทั้งในและนอกชุมชน

ในขณะที่ด้านจุดแข็งของบ้านทุ่งตะเซะ ได้แก่ การที่กลุ่มอนุรักษ์หอยปะ และคณะกรรมการบริหารเขตอนุรักษ์หอยปะ เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเครือข่ายที่เป็นผู้นำตามธรรมชาติ จึงมีความจริงจัง ตั้งใจและมุ่งมั่นในการทำงานสูง จนเป็นที่ยอมรับ ทั้งของหน่วยงานราชการและชุมชนในระแวกใกล้เคียง รวมไปถึงการที่ไม่มีพ่อค้าคนกลางในชุมชน จึงไม่มีตัวแปรสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากร และการเชื่อมโยงให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาเป็นพันธมิตรในการทำงาน การที่มีหน่วยงานเป็นพันธมิตรในการทำงาน นอกจากเป็นการรับรองสิทธิของชุมชนแล้ว ยังทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงการสนับสนุนในหลายรูปแบบ ส่วนบ้านหินคอกควาย ไม่พบว่ามีความจุดแข็งแต่อย่างใด

ส่วนโอกาสในการดำเนินงานทั้งสองพื้นที่มีโอกาสจากปัจจัยภายนอก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา ส่งเสริม และดำรงความยั่งยืนในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์หอยปะ ที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ จากการบังคับใช้กฎหมายห้ามการคราดหอยประกอบเรือยนต์ ตามประกาศของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ การที่จะสามารถพัฒนา กฎ กติกา การอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์พื้นที่เป็นข้อบัญญัติขององค์การบริหารส่วนตำบลได้ และปัจจัยสำคัญอีกอย่างที่เป็นโอกาสของชุมชนคือ การใช้ประโยชน์จากกลไกของพระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 มาตราที่ 12, 13 และ 20 ซึ่งให้อำนาจรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจังหวัด (ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นตัวแทนจากชุมชนชายฝั่ง) สามารถประกาศให้เขตอนุรักษ์หอยปะ เป็นพื้นที่คุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ยกกระต๊อบเขตอนุรักษ์หอยปะ เป็นพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายได้

7. สรุปและอภิปรายผล

จากผลการศึกษาการอนุรักษ์หอยปะของ 2 ชุมชนในกลุ่มน้ำปะเหลียนนี้ พบว่ามีทั้งชุมชนที่ประสบความสำเร็จ และชุมชนที่ประสบความล้มเหลว ในกรณีของชุมชนที่ประสบความล้มเหลว หากพิจารณาตามข้อเสนอของเบญจมาศ โชติทอง และคณะ (2553) ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับความมั่นคงของระบบนิเวศและชุมชนชายฝั่ง ในพื้นที่ประสบภัยสึนามิในทะเลอันดามัน ได้เสนอระยะการทำงานในการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนไว้ 3 ระยะ คือ 1) ระยะริเริ่ม 2) ระยะระดมความร่วมมือ และ 3) ระยะการขยายผล และการรักษาความยั่งยืน จะพบว่าความล้มเหลวนั้นอยู่ในระยะระดมความร่วมมือ ทั้งนี้อาจเกิดขึ้นเนื่องจากการริเริ่มของผู้นำที่เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ เมื่อผู้นำเหล่านี้ไม่ได้รับการเลือกตั้งเข้าไปใหม่ และหมดวาระลง จึงขาดการติดตามโครงการที่ได้รับริเริ่มไว้ และผู้นำคนใหม่มักไม่สานต่อโครงการของผู้นำคนเก่า อีกปัจจัยที่สำคัญ คือ การขาดองค์กรที่เลี้ยงที่เป็นสะพานเชื่อมในการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกในระดับที่สูงขึ้นไป และผู้นำในพื้นที่นั้นๆ ไม่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมาก่อน ในขณะที่พื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานนั้น พบว่า ผลการดำเนินงานอยู่ในระยะขยายผลและการรักษาความยั่งยืน ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่า พื้นที่นี้เป็นกรณีริเริ่มของผู้นำที่เป็นผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำแบบนี้จะยังคงทำงานของตนตลอดไป เพราะไม่ต้องกังวลเรื่องวาระการทำงาน และเป็นการทำงานด้วยใจรัก มีความทุ่มเท และความเสียสละอย่างแท้จริง ในขณะที่เดียวกันเมื่อพิจารณาอีกกลุ่มไป จะพบว่าก่อนการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์หอยปะ ชุมชนนี้ได้สั่งสมประสบการณ์ในการจัดการป่าชายเลนมายาวนานร่วม 30 ปี จึงมีประสบการณ์ในการจัดตั้งเขตอนุรักษ์ฯ รวมทั้งมีทักษะในการประสานงาน และการจัดการความขัดแย้งมาก่อน ในขณะที่เดียวกันชุมชนนี้ยังมีองค์กรที่เลี้ยง หรือองค์กรสะพานเชื่อมที่ทำงานร่วมกันมายาวนาน องค์กรนี้จึงเป็นเครื่องมือของชุมชนในการแสวงหาความรู้ รวมทั้งการประสานงานกับองค์กรภายนอก ทั้งหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง องค์กรภาคเอกชนและชุมชนอื่นๆ ในการทำงาน นอกจากนี้เมื่อพิจารณาความเป็นกลุ่มก้อนในการทำงาน จะพบว่ากลุ่มอนุรักษ์หอยปะของกลุ่มที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่ทำงานด้านการอนุรักษ์ และจัดการป่าชายเลน นอกจากนี้กลุ่มนี้ยังมีความเป็นกลุ่มก้อนเครือญาติเดียวกันที่เข้มแข็ง จึงเป็นปัจจัยที่เอื้อ และเป็นจุดแข็งในการทำงานร่วมกัน

จากผลการวิจัยพื้นที่การอนุรักษ์หอยปะของ 2 ชุมชนในกลุ่มน้ำปะเหลียนนี้ ถ้ายึดการแบ่งสิทธิตามรูปแบบของกังวาลย์ จันทระโชติ (2541) พบว่าแม้โดยข้อกฎหมายจะถือว่าทรัพยากรประมงเป็นทรัพย์สินของรัฐ (State property) ซึ่งนั่นหมายความว่าทรัพยากรหอยปะในพื้นที่นี้รัฐเป็นเจ้าของ ผู้ใดจะใช้ทรัพยากรเหล่านี้ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐเสียก่อน แต่หากยึดถือตามวิธีปฏิบัติที่ชุมชนยืนยันในสิทธิตามจารีต ว่าชุมชนได้ใช้ประโยชน์และดูแลรักษามานาน และวิธีปฏิบัติที่หน่วยงานราชการในฐานะตัวแทนรัฐให้การยอมรับ ผ่านการมอบให้ชุมชนกำหนด กฎ กติกา วิธีการใช้ประโยชน์ และการตรวจตรา สอดส่องดูแลพื้นที่ เขตอนุรักษ์หอยปะนี้ สามารถถือได้ว่าเป็นทรัพยากรของชุมชน (Communal property) โดยชุมชนจะได้รับสิทธิในการครอบครองเป็นเจ้าของทรัพยากร สามารถใช้ประโยชน์จากริเวณนั้นได้ โดยไม่ต้องขออนุญาตจากรัฐ แต่ต้องมีหน้าที่ดูแลรักษาทรัพยากรนั้น และทรัพยากรนี้จะเป็นของทุกคนที่อาศัยอยู่ในชุมชน หากผู้ใดต้องการใช้

ประโยชน์จากทรัพยากรนี้ ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับต่างๆ ที่ชุมชนได้กำหนดไว้ ในกรณีของชุมชนบ้านหินคอกควาย ซึ่งชุมชนไม่มีความต้องการในการอนุรักษ์ การดูแล และการบริหารจัดการพื้นที่แล้ว ก็เท่ากับว่า ชุมชนได้คืนสิทธิในการครอบครองกลับไปให้รัฐ ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะยังคงมีการครอบครองสิทธิและพื้นที่ รวมทั้งยังมีการยกระดับการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่อง โดยที่รัฐยังคงสนับสนุนทั้งงบประมาณ และบทบาทการบริหารจัดการอยู่ พื้นที่นี้จึงถือได้ว่าเป็นที่พื้นที่การบริหารจัดการร่วมที่มีชุมชนเป็นฐาน (Community based resources management) นั่นเอง นอกจากนี้หากยึดถือรูปแบบการบริหารจัดการโดยยึดถือตามระบบการจัดสรรหรือแบ่งปันอำนาจ และความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชน (Berkes et al., 1991) ซึ่ง Sen and Nielsen(1996) ได้สรุประดับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรไว้ 5 ระดับ คือ 1) ระดับให้คำแนะนำ : Instructive 2) ระดับการให้คำปรึกษา : Consultative 3) ระดับความร่วมมือ : Cooperative 4) ระดับที่ปรึกษา : Advisory และ 5) ระดับการให้ข้อมูล : Informative จะพบว่าพื้นที่การอนุรักษ์หอยปะของชุมชนในกลุ่มน้ำปะเหลียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ เป็นการจัดการร่วม (Co-management) ที่อยู่ในระดับที่ปรึกษา (Advisory) ซึ่งผู้ใช้ทรัพยากร ในที่นี้คือชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ ได้ปรึกษากับหน่วยงานราชการระดับต่างๆ ในฐานะผู้แทนรัฐเพื่อรับรองการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมการบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์นั้นของตน

อนึ่ง หากพิจารณาตามหลักการออกแบบกติกาของอิลินอร์ ออสตรอม จะพบว่าบ้านหินคอกควายมีความสอดคล้องของการออกแบบกฎ กติกาเพียงสองข้อจากแปดข้อ ในขณะที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะมีความสอดคล้องทั้งแปดข้อ ดังนั้นการจัดการเขตอนุรักษ์หอยปะของบ้านทุ่งตะเซะจึงมีแนวโน้มที่จะทนทานต่อการเปลี่ยนแปลง และมีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จและดำรงอยู่อย่างยืนยาวมากกว่าบ้านหินคอกควายเป็นอย่างมาก

จากกรณีการประกาศเขตอนุรักษ์หอยปะของชุมชนบ้านหินคอกควาย และบ้านทุ่งตะเซะ นับเป็นกรณีตัวอย่างที่ดีที่แสดงให้เห็นข้อตรงข้ามของผลการบริหารจัดการเขตอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีชุมชนเป็นฐาน ระหว่างพื้นที่ที่ล้มเหลว และพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ ในกรณีพื้นที่ที่ล้มเหลวอย่างบ้านหินคอกควาย พบว่าเป็นผลมาจากการขาดการสานต่อ หลังจากที่ผู้นำคนเดิมหมดวาระการดำรงตำแหน่ง การขาดความรู้และประสบการณ์ต่างๆ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การไม่มีองค์กรสนับสนุน การไม่มีองค์กรพี่เลี้ยง หรือองค์การที่เป็นสะพานเชื่อมรวมถึงการเข้าไม่ถึงทุนด้านต่างๆ ในกรณีเช่นนี้ รัฐต้องมีบทบาทนำในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในการเป็นผู้ควบคุมและบังคับใช้กฎหมาย ในกรณีเช่นนี้หากรัฐต้องการให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในการดูแลรักษา การอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รัฐอาจต้องอาศัยกลไกของราชการและ/หรือกลไกขององค์กรพัฒนาเอกชน ในการเข้าไปเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ตั้งแต่กระบวนการสร้างจิตสำนึก การจัดตั้ง/รวมกลุ่ม การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างพันธมิตรและเครือข่ายในการทำงาน เป็นต้น ส่วนในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ อย่างบ้านทุ่งตะเซะ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีประสบการณ์ และความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากร รัฐควรเข้าไปเป็นคนกลางในการขยายความร่วมมือทั้งในระดับชุมชน หมู่บ้านและเครือข่าย เพราะบทบาทของรัฐย่อมเป็นที่ยอมรับและมีความชอบธรรมมากกว่าบทบาทการประสานเพียงลำพังของชุมชน ส่วนปัจจัยด้านภัยคุกคามที่มีต่อเขตอนุรักษ์หอยปะที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลง

คุณภาพสิ่งแวดล้อม เช่น น้ำเสียจากโรงงาน จากชุมชนต้นน้ำ กรณีนี้รัฐต้องเข้ามาเป็นผู้เล่นหรือผู้ดำเนินงานหลัก เพราะชุมชนไม่มีพลังหรืออำนาจในการเข้าไปต่อรอง หรือสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างนอกชุมชนของตน นอกจากนี้รัฐต้องเข้ามาเป็นตัวกลางในการนำหอยในพื้นที่อนุรักษ์มาใช้ประโยชน์ เพราะจากภูมิปัญญาท้องถิ่น (ผลจากการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์หอยปะ และกลุ่มผู้ใช้หอยปะในพื้นที่บ้านทุ่งตะเซะ) พบว่าหากไม่มีการนำหอยในพื้นที่มาใช้ประโยชน์ เมื่อหอยหมดอายุขัยของตนเอง จะตายทับถมอยู่ในพื้นที่ ทำให้มีผลต่อการเติบโตของหอยรุ่นใหม่ แต่จากการเปิดให้ใช้ประโยชน์ที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชน เนื่องจากความไม่ไว้วางใจต่อกลุ่มอนุรักษ์หอยปะ และความขัดแย้งเนื่องจากปัจจัยการเมืองท้องถิ่น ทั้งนี้รูปแบบและวิธีการใช้ประโยชน์ อาจใช้ผลจากการปรึกษาหารือโดยวิธีการทำประชาคมในหมู่บ้านก็ได้

8. ข้อเสนอแนะ

8.1 ข้อเสนอแนะเชิงงานวิจัย

- 1) ควรศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลลัพธ์ของการจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะ ในพื้นที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ ในประเด็นความสมบูรณ์ของหอยปะ เนื่องจากเป็นความต้องการของชุมชนที่ต้องการทราบว่า การจัดตั้งเขตอนุรักษ์ของตน ประสบความสำเร็จด้านการเพิ่มผลผลิตของหอยหรือไม่อย่างไร
- 2) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อพันธุ์หอยปะในพื้นที่ เช่น การเปลี่ยนแปลงของตะกอนดิน การเปลี่ยนแปลงของป่าชายเลน ปัจจัยด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตลอดจนปริมาณหอยปะตามธรรมชาติที่สามารถเก็บเกี่ยวได้อย่างยั่งยืน เป็นต้น เพื่อนำผลของการวิจัยไปสนับสนุนชุมชนในการเฝ้าระวัง และการบริหารความเสี่ยงในการอนุรักษ์พันธุ์หอยปะต่อไป

บทที่ 4 ตอนที่ 4

“เขตเลเสบ้าน” พลวัตและผลลัพธ์ในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดย การมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจังหวัดตรัง

1. ที่มาและความสำคัญ

เมื่อความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลลดลง ทำให้จับสัตว์น้ำได้น้อยลง อันเป็นผลมาจากการทำลายแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของระบบนิเวศ จากการทำประมงแบบทำลายล้าง กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดตรังกลุ่มหนึ่ง จึงได้รวมตัวกันเพื่อหาวิธีการหยุดยั้งการทำประมงแบบทำลายล้างดังกล่าวด้วยวิธีการที่หลากหลาย ตั้งแต่การออกไปต่อสู้ขับไล่เรือประมงที่ทำประมงแบบทำลายล้าง ร่วมกันชุมนุมเพื่อยื่นหนังสือให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาจัดการเรือประมงเหล่านั้น มาจนถึงขั้นสุดท้าย คือการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็กๆ สี่หมู่บ้าน เพื่อประกาศเขตอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งหรือแหล่งประมงหน้าหมู่บ้านของตนเอง ในชื่อว่า เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสี่หมู่บ้าน หรือในภาษาใต้ว่า “เขตเลเสบ้าน” ในปี พ.ศ. 2550

เขตเลเสบ้าน จังหวัดตรัง เป็นพื้นที่ที่ชุมชนชายฝั่ง 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 3 บ้านควนตุงกู กับ หมู่ที่ 4 บ้านน้ำราบ ตำบลบางสัก อำเภอกันตัง หมู่ที่ 2 บ้านเกาะมุกด์ ตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง และ หมู่ที่ 5 บ้านฉางกลาง ตำบลไม้ฝาด อำเภอสีเกา จังหวัดตรัง ใช้ประโยชน์ในการทำประมงร่วมกัน มีพื้นที่กว่า 27,500 ไร่ หรือประมาณ 44.02 ตารางกิโลเมตร (คณะกรรมการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสี่หมู่บ้าน ม.ป.ป.) ครอบคลุมแนวชายฝั่ง และแนวหญ้าทะเลที่อุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งของประเทศไทย (สมบัติ ภูวชิรานนท์ และคณะ 2549 และสถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเล ชายฝั่งทะเลและป่าชายเลน 2555) ทั้งยังเป็นแหล่งอาศัยสำคัญของพะยูนฝูงใหญ่ของประเทศไทย (วิศณุ ฤกษ์วิสาห์ และคณะ 2539 กาญจนา อุดุลยานุโกศล และสุรศักดิ์ทองสุกดี 2549 และกาญจนา อุดุลยานุโกศล และคณะ 2551) ด้านระบบนิเวศ เขตเลเสบ้าน ตั้งอยู่ในอ่าวหน้าเกาะมุกด์ ทางทิศเหนือติดต่อกับทะเลอันดามัน และตำบลไม้ฝาด อำเภอสีเกา จังหวัดตรัง

ทิศใต้ติดต่อกับทะเลอันดามัน และตำบลเกาะลิบง ทิศตะวันตกติดกับเกาะมุกด์ ตำบลเกาะลิบง ทิศตะวันออกเฉียงใต้ติดกับชายฝั่งทะเล ตั้งแต่บ้านฉางกลาง หาดหยงหลา และแหลมหยงหลิง ยาวประมาณ 15.62 กิโลเมตร มีคลองสายเล็กหลายสาย ที่ไหลบ่อนมาจากป่าชายเลนในพื้นที่บ้านน้ำราบ บ้านควนตุงกู และบ้านฉางกลาง (คณะกรรมการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้าน ม.ป.ป.)

เขตเลเสบ้าน ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือในการต่อสู้เพื่อปกป้องพื้นที่ทำกิน และการต่อสู้ในเชิงสัญลักษณ์ของชุมชนดั้งเดิม ที่ผ่านพัฒนาการการต่อสู้ในรูปแบบอื่นๆมาแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า การประกาศเขตอนุรักษ์ด้านการประมงโดยชุมชน เป็นพัฒนาการที่น่าสนใจทั้งในแง่พลวัตการรวมกลุ่ม การขับเคลื่อนกระบวนการและผลลัพธ์จากการประกาศเขตอนุรักษ์ดังกล่าว จึงได้ทำงานวิจัยชิ้นนี้ขึ้น เพื่อเป็นบทเรียนเกี่ยวกับการจัดการเขตอนุรักษ์ด้านการประมงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

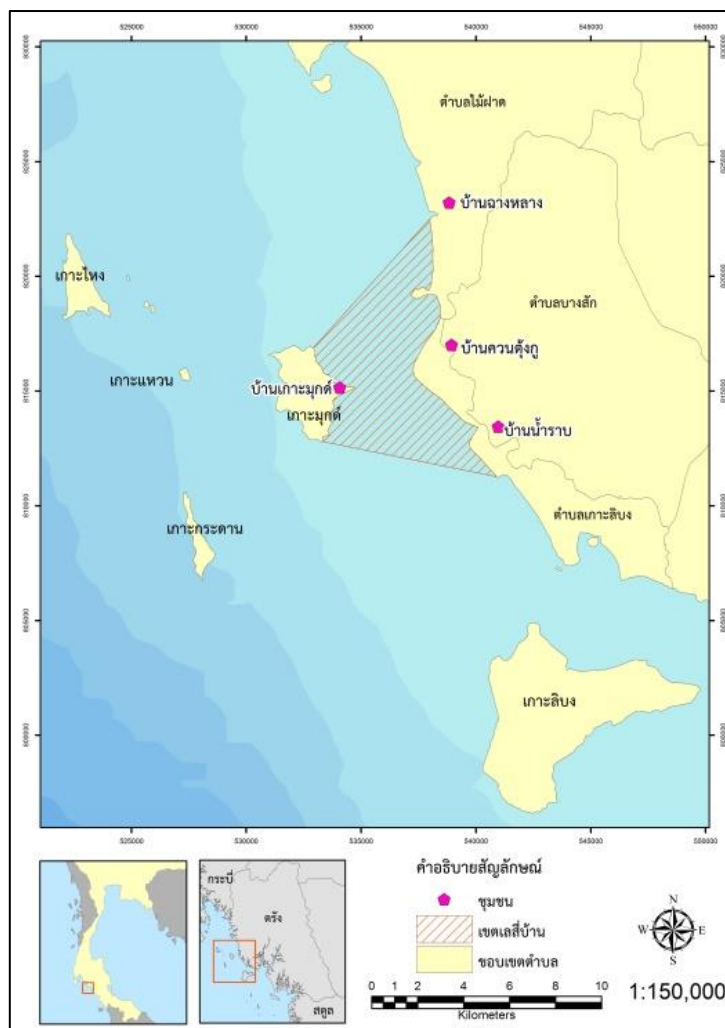
2. วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษารูปแบบ ขั้นตอนและผลลัพธ์เบื้องต้นของกระบวนการจัดตั้งเขตอนุรักษ์ของเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้านในจังหวัดตรัง
- 2) เพื่อศึกษาพลวัตการจัดตั้งและผลลัพธ์ของการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้านในจังหวัดตรัง

3. วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 พื้นที่วิจัย

ได้แก่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้าน จังหวัดตรัง ดังภาพที่ 23

ภาพที่ 25 แผนที่แสดงพื้นที่เขตอนุรักษ์สัตว์พันธุ์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้าน

3.2 วิธีการเก็บข้อมูล

1) การเก็บข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง
 2) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) กับผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย แกนนำเครือข่าย สมาชิกเครือข่าย สมาชิกอื่นๆในชุมชน ตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชน และเจ้าหน้าที่รัฐ จำนวนทั้งสิ้น 43 คน ประกอบด้วย

แกนนำเครือข่าย	จำนวน 21 คน
สมาชิกเครือข่าย	จำนวน 13 คน
จนท.องค์กรพัฒนาเอกชน	จำนวน 5 คน
เจ้าหน้าที่รัฐ	จำนวน 4 คน

3) การสนทนากลุ่ม จำนวน 2 ครั้ง

4) การใช้แบบสอบถามเพื่อประเมินความสำเร็จเบื้องต้นในการจัดการเขตเล้าบ้าน

5) การใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) เพื่อประเมินพื้นที่ทำประมงของชาวประมงในเขตเลเสบ้าน

6) การเก็บข้อมูลปริมาณผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ (ปูม้า) ตั้งแต่ พ.ศ. 2549- 2557 จากแพปลาเพื่อประเมินความสำเร็จเบื้องต้นในการจัดการเขตเลเสบ้าน

3.3 ระยะเวลาในการวิจัย

ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2556 –ตุลาคม 2558

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

- 1) การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction)
- 2) วิเคราะห์โดยการจำแนกข้อมูล (Typological analysis)
- 3) การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Content comparison)
- 4) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ด้วยสถิติเชิงพรรณนา เช่น ความถี่ และร้อยละ
- 5) ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ด้วยสถิติเชิงเปรียบเทียบ One-way ANOVA
- 6) การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS)

5. ผลและอภิปรายผลการวิจัย ตอนที่ 1 พัฒนาการและกระบวนการในการจัดการเขตเลเสบ้าน

5.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนในเครือข่ายเขตเลเสบ้าน

เนื่องจากการจัดตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้านหรือในภาษาใต้ว่า “เขตเลเสบ้าน” ของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวเกาะมุกด์ จังหวัดตรัง (ซึ่งในงานวิจัยใช้คำว่าเครือข่ายชุมชนชายฝั่งสีหมูบ้าน) เป็นการรวมตัวกันของชาวประมงพื้นบ้าน 4 หมู่บ้านที่ทำประมงในระบบภูมิโนเวศเดียวกัน จึงขอเสนอข้อมูลพื้นฐานของชุมชนทั้งสิ้น ดังนี้

1) บ้านน้ำราบตั้งอยู่หมู่ 4 ตำบลบางสัก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง มีอาณาเขตทางด้านทิศเหนือติดกับบ้านบางสัก หมู่ 1 ตำบลบางสัก ทิศใต้ติดกับทะเลอันดามันและทิศตะวันตกติดกับป่าชายเลนและทะเลอันดามัน และทิศตะวันออกติดกับภูเขาบ้านน้ำราบ และบ้านควนตุงกู หมู่ 3 ตำบลบางสัก ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบสลับกับเนินเขา มีชายฝั่งทะเลติดทะเลอันดามัน

มัน ภายในหมู่บ้านยังมีพื้นที่ปลูกป่าชายเลนเป็นจำนวนมาก มีประชากร 305 หลังคาเรือน จำนวน 1,304 คน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม คิดเป็นร้อยละ 95 และนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 5 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนยางพาราควบคู่ไปกับการประกอบอาชีพประมง ค้าขายและรับจ้าง

ที่มาของชื่อบ้านน้ำราบ มาจากสภาพภูมิประเทศที่มีน้ำล้อมรอบ จึงเรียกบ้านน้ำรอบ ต่อมาเพี้ยนมาเป็นเรียกว่าบ้านน้ำราบ เช่นปัจจุบัน ชุมชนมีอายุการตั้งถิ่นฐานมาประมาณร้อยกว่าปี โดยในยุคบุกเบิกเริ่มแรกเป็นการอพยพเข้ามาเพื่อประกอบอาชีพ ต้นตระกูลที่เข้ามาในช่วงนั้นมี 5 ครอบครัว 3 ตระกูลได้แก่ ตระกูลหมาดนุ้ย ตระกูลอุเส็น และตระกูลนี้ระแส ต่อมาก็มีผู้คนอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาเรื่อยๆทั้งเพื่อเผยแพร่ศาสนาและเพื่อเข้ามาเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องและพักอาศัยอยู่จนกลายเป็นคนในหมู่บ้าน การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนในช่วงเริ่มแรกในบริเวณที่เรียกว่าบ้านนาออก เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำนา และอยู่ไม่ห่างจากแหล่งน้ำ ซึ่งเห็นได้จากมีพื้นที่นาที่เหลืออยู่เป็นจำนวนมาก แม้ว่าปัจจุบันจะเหลือผู้ที่ประกอบอาชีพทำนาอยู่น้อยมากแล้วก็ตาม (หลงเพ็ญ บางสัก (สัมภาษณ์), 5 กุมภาพันธ์ 2557)

2) บ้านเกาะมุกด์ หมู่ 2 ตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง มีอาณาเขตด้านทิศเหนือติดต่อกับทะเลอันดามัน ทิศใต้ติดต่อกับทะเลอันดามัน บ้านควนตุงกูและหาดเจ้าไหม ทิศตะวันตกติดต่อกับ ทะเลอันดามันและเกาะรอก และทิศตะวันออกติดต่อกับทะเลอันดามันและเกาะลิบง ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบสลับกับเนินเขา มีพื้นที่ชายฝั่งติดทะเลอันดามัน มีลักษณะเป็นเกาะ และภายในหมู่บ้านยังมีป่าชายเลนประมาณ 160 ไร่ และรอบเกาะเป็นแหล่งหญ้าทะเลและหาดหอย มีประชากร 493 หลังคาเรือน จำนวน 2,193 คน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 95 และนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 5 ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการประมง รับจ้าง ทำการท่องเที่ยวและค้าขาย

เกาะมุกด์ รูปร่างเหมือนคนท้องนอนหงาย เกาะมุกด์ มาจากตำนานว่า มีคนมาสู่ขอผู้หญิง ชื่อ มุกดา ซึ่งเดินทางมาทางเรือ เมื่อฝ่ายหญิงปฏิเสธ จึงสาบให้กลายเป็นหินและโยนของที่นำมาหมั้นกระจัดกระจายออกไป ไหง เป็นเกาะไหง แหวน เป็นเกาะแหวน เชือก เป็นเกาะเชือก ม้า เป็นเกาะม้า และกระดานเรือ เป็นเกาะกระดาน ส่วนคนก็กลายเป็นเกาะ จึงเป็นที่มาของชื่อเกาะมุกด์ หรือสันนิษฐานว่าเพราะมีหอยมุก ในบริเวณรอบๆเกาะเป็นจำนวนมาก จึงเป็นที่มาของเกาะมุกด์ (อะเหริน พระคง (สัมภาษณ์) 8 ตุลาคม 2557)

3) บ้านควนตุงกู หมู่ 3 ตำบลบางสัก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ทางด้านทิศเหนือมีอาณาเขตติดต่อกับบ้านฉางกลาง ตำบลไม้ฝาด อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ทิศใต้ติดต่อกับทะเลอันดามัน และบ้านน้ำราบ ทิศตะวันตกติดต่อกับทะเลอันดามันและบ้านเกาะมุกด์ ทิศตะวันออกติดต่อกับภูเขาและคลองไหลโละ ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบสลับกับเนินเขาติดทะเลอันดามัน และในหมู่บ้านยังมีพื้นที่ที่ป่าชายเลนเป็นจำนวนมาก มีประชากรจำนวน 225 ครัวเรือน จำนวน 947 คน นับถือศาสนาพุทธร้อยละ 95 และศาสนาอิสลาม ร้อยละ 5 และประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง สวนยางพารา ค้าขาย และ รับจ้าง แต่ส่วนใหญ่ทำประมงควบคู่กับการทำสวนยาง

บ้านควนตุงกูในอดีตเป็นชุมชนที่มีพื้นที่ว่างเปล่า มีการบุกเบิกโดยบุคคลกลุ่มแรกคือ นายทอง หนูเหว่า ภรรยาชื่อ นางแจ่ม หนูเหว่า เป็นชาวบ้านน้ำราบ เข้ามาทำมาหากินโดยการบุกเบิกทำไร่ ถางป่า หาของป่าและทำประมงเพื่อเลี้ยงชีพ หรือแลกเปลี่ยนกับบุคคลที่มาติดต่อกันทาง

เรือ โดยมาจากหลุมถ่านตาเป๊ะ และหลุมถ่านไหโละ ต่อมาขุนพิณิจไพรวัลย์ หลังจากเกษียณอายุราชการจากตำแหน่งเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ก็ได้เดินทางมาหมู่บ้านแห่งนี้เพื่อหาทำเลที่ตั้งเตาเผาถ่านในปี พ.ศ. 2470 และได้จับจองที่ดินบริเวณควน และบริเวณใกล้เคียง สำหรับทำกิจการเผาถ่าน ซึ่งบริเวณนี้มีคนมาอยู่อาศัยมากที่สุด โดยผู้คนเดินทางมาจากถิ่นต่างๆ เพื่อสมัครเป็นคนงานเตาถ่าน มีการตั้งบ้านเรือนหลังเล็กๆอยู่บริเวณเดียวกัน รอบๆเตาถ่าน ในตอนหลังก็ได้ชักชวนกันออกไปจับจองที่ดินเพื่อทำมาหากิน แล้วมีการชักนำเครื่องญาติ พรรคพวกให้อพยพตามมาจับจอง โดยไม่มีการซื้อขายในตอนแรกๆ จนขยายวงกว้างออกไปดังที่ปรากฏในปัจจุบัน (จรรุญ บุญศิริ (สัมภาษณ์), 14 ตุลาคม 2557)

4) บ้านฉางกลาง หมู่ 5 ตำบลไม้ฝาด อำเภอเสียมะเข็ด จังหวัดตรัง มีอาณาเขตทางด้านทิศเหนือติดต่อกับบ้านปากเมง หมู่ที่ 4 ตำบลไม้ฝาด ทางทิศใต้ทะเลอันดามัน อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหมและบ้านควนตุงกู หมู่ 3 ตำบลบางสัก ทางด้านทิศตะวันออกติดกับภูเขาและบ้านควนตุงกู และทิศตะวันตกติดต่อกับทะเลอันดามันและบ้านเกาะมุกด์ พื้นที่หมู่บ้านตั้งอยู่ในลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขาติดต่อกันระหว่างภูเขาและทะเลอันดามัน มีประชากร 431 ครัวเรือน จำนวน 1,641 คน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ประกอบอาชีพทำสวนยางพาราควบคู่ไปกับอาชีพประมง การค้าขาย ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและรับจ้าง บ้านฉางกลางเป็นตำบลเก่าแก่ ก่อตั้งมาตั้งแต่ปี 2437 จนถึงปัจจุบันมีอายุมากกว่า 100 ปี ประชากรในระยะแรกอพยพมาจากจังหวัดกระบี่เพื่อประกอบอาชีพประมง (สะอาด เจริญเกาะ (สัมภาษณ์), 10 กุมภาพันธ์ 2557)

5.2 พัฒนาการของเครือข่ายชุมชน

เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสี่หมู่บ้าน หรือเขตเลเสบ้านในภาษาใต้ (คำว่าเล หมายถึง ทะเล คำว่าเส หมายถึง สี่ ในงานวิจัยนี้จะใช้คำว่าเขตเลเสบ้าน) เป็นการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายในการอนุรักษ์ และบริหารจัดการพื้นที่คุ้มครองทางทะเลโดยชุมชนสี่หมู่บ้าน ที่ทำมาหากินด้วยอาชีพประมงพื้นบ้านในภูมิภาคเดียวกัน คือบริเวณอ่าวหน้าเกาะมุกด์ จังหวัดตรัง หมู่บ้านทั้งสี่หมู่บ้านประกอบด้วย บ้านฉางกลาง หมู่ที่ 5 ตำบลไม้ฝาด อำเภอเสียมะเข็ด บ้านควนตุงกูหมู่ที่ 3 ตำบลบางสัก อำเภอกันตัง บ้านน้ำราบ หมู่ 4 ตำบลบางสัก อำเภอกันตัง และบ้านเกาะมุกด์ หมู่ 2 ตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง (คณะกรรมการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสี่หมู่บ้าน ม.ป.ป.)

ก่อนที่จะประกาศเขตอนุรักษ์เขตเลเสบ้าน เครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้านได้ผ่านพัฒนาการการรวมตัวและการต่อสู้มายาวนาน สามารถแบ่งออกตามช่วงเวลาได้ดังนี้

ก่อนปี พ.ศ. 2537 ช่วงนี้เป็นช่วงที่ชาวประมงพื้นบ้านในเกือบทุกพื้นที่ได้รับผลกระทบจากการทำประมงผิดกฎหมายของเรืออวนรุนและอวนลาก (ชลิตา บัณฑิตวงศ์ และคณะ 2543) เกิดการทำลายหญ้าทะเลและแนวปะการัง ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลลดลงเป็นอย่างมาก ผลผลิตทางการประมงที่ชุมชนประมงชายฝั่งหรือประมงพื้นบ้านจับได้ มีจำนวนน้อยลง (Juntarashote 2012) ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประมงพื้นบ้านกับประมงพาณิชย์ เกิดการต่อสู้อย่างรุนแรง ปลายช่วงเวลานี้ชาวประมงพื้นบ้านเริ่มมีการรวมตัวเป็นเครือข่ายของตนเอง เช่น ชมรมประมงพื้นบ้านอันดามัน/ภาคใต้ (โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ 2549) ในช่วงนี้ชุมชนชายฝั่งในพื้นที่เขตเลเสบ้าน ซึ่งได้รับผลกระทบดังที่กล่าวมาข้างต้น เริ่มมีการปรับตัวด้วยการ

รวมตัวกับชุมชนชายฝั่งอื่นๆในจังหวัดตรัง ออกไปต่อสู้ จับกุม หรือขับไล่เรือประมงที่ทำผิดกฎหมาย ให้ออกไปจากพื้นที่ทำประมงใกล้ชายฝั่ง (อิสมะแอน เบ็ญจสะอาด (สัมภาษณ์) 21 มิถุนายน 2557)

ช่วงปี พ.ศ. 2537 ถึง พ.ศ. 2547 เมื่อผ่านการต่อสู้กับเรือประมงอวนลาก อวนรุน แบบต่างคนต่างทำในแต่ละพื้นที่ แล้วพบว่า การต่อสู้แบบนั้นไม่เกิดผลประโยชน์ระยะยาวและไม่มีความปลอดภัยในการต่อสู้ ชุมชนประมงชายฝั่งหรือชุมชนประมงพื้นบ้านในพื้นที่ เริ่มมีการรวมตัวกัน เพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับหน่วยงานราชการและกลุ่มเรือประมงพาณิชย์ ในระยะนี้ชุมชนชายฝั่งในเขตเลเสบ้าน ได้เข้าร่วมกับชุมชนชายฝั่งอื่นๆในจังหวัดตรัง ก่อตั้งองค์กรขับเคลื่อนงานของตนเองในนามชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2537 โดยมีประธานชมรมฯ คนแรกเป็นชาวประมงพื้นบ้านจากเกาะลิบง คือ นายอิสมะแอน เบ็ญจสะอาด (ประธานชมรมฯ คนปัจจุบัน คือ นายอะเหริน พระคง แกนนำในการจัดตั้งและดำเนินการเขตเลเสบ้าน จากบ้านเกาะมุกด์) ก่อนจะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสมาคมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย ในอีกหลายปีต่อมา การรวมตัวในยุคนี้นับว่าใหญ่เป็นกิจกรรมการเดินขบวนเรียกร้องความเป็นธรรม และสร้างข้อเสนอเชิงนโยบายเกี่ยวกับการจัดการประมง เช่น การขอขยายเขตประมงพื้นบ้านจาก 3,000 เมตร เป็น 5,400 เมตร การผลักดันให้ตัวแทนชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในคณะกรรมการด้านทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง/ประมง ในระดับต่างๆ เป็นต้น (อิสมะแอน เบ็ญจสะอาด (สัมภาษณ์) 21 มิถุนายน 2557 และ อาเหริน พระคง (สัมภาษณ์) 14 กุมภาพันธ์ 2557)

ช่วงกลางๆ ของยุคนี้ (พ.ศ. 2540) อยู่ในช่วงที่ประเทศไทยกำลังเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่เรียกว่าวิกฤติต้มยำกุ้ง ทำให้มีคนชั้นกลางและชั้นล่างในเมืองตกรานจำนวนมาก คนเหล่านี้ส่วนใหญ่เดินทางกลับบ้านไปยังหมู่บ้านในชนบท ใช้หมู่บ้านเป็นหลังพิงหรือเป็นฐานในการต่อสู้กับภาวะดังกล่าว รัฐบาลในขณะนั้นโดยข้อเสนอของภาคประชาสังคม เห็นว่าควรใช้โอกาสนี้ในการฟื้นฟูและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน รวมทั้งยังเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจได้อีกทางหนึ่ง จึงได้กู้เงินจากธนาคารโลก (วิธาน นัยนานนท์ 2552 และภาคภูมิ วิธานศิริวัฒน์ (สัมภาษณ์), 16 มีนาคม 2555) เพื่อมาดำเนินการสำหรับการกระตุ้นเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ผ่านการลงทุนทางสังคมที่เรียกว่า กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม³⁶ (Social Investment Fund: SIF) และชุมชนชายฝั่งในบริเวณเขตเลเสบ้าน ซึ่งขณะนั้นเป็นส่วนหนึ่งของชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง ได้ร่วมกันเขียนโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนการลงทุนทางสังคมจาก SIF ในโครงการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง และโครงการย่อยอื่นๆ³⁷ (หลงเพ็ยะ บางสัก (สัมภาษณ์), 5

³⁶ กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund: SIF) หรือรู้จักกันในชื่อกองทุนชุมชนหรือกองทุนทางสังคม เกิดขึ้นท่ามกลางภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่แตกเมื่อปี พ.ศ. 2540 ซึ่งมีผู้คนตกรานกลับคืนสู่ชนบทกว่า 2 ล้านคน เกิดภาวะหนี้สิน NPL กว่า 2.8 ล้านล้านบาท ทำให้รัฐบาลตัดสินใจกู้เงินจากธนาคารโลกมากระตุ้นเศรษฐกิจผ่านการลงทุนทางด้านสังคมจำนวน 120 ล้านเหรียญ (ประมาณ 4,800 ล้านบาท) เพื่อมาดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องจำนวน 40 เดือน ตั้งแต่เดือนมกราคม 2542- เมษายน 2545 แนวคิดของ SIF ต้องการแสวงหาทางออกทางใหม่ให้แก่สังคม ที่เน้นการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน สร้างทุนทางสังคม มุ่งช่วยเหลือกลุ่มคนว่างงาน กลุ่มคนยากจนและด้อยโอกาส เสริมสร้างการพึ่งตนเองและความเข้มแข็งของชุมชนและหวังให้เกิดประชาสังคมและธรรมาภิบาล (วิธาน นัยนานนท์ 2552)

³⁷ การเข้าร่วมโครงการกับกองทุนเพื่อการลงทุนสังคม (SIF) ทำให้เกิดการรวมกลุ่ม เพราะเงื่อนไขของ SIF คือชุมชนต้องมีกลุ่มจึงจะขอรับการสนับสนุนได้ ชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง จึงมีเงื่อนไขว่าใครต้องการเข้ากลุ่ม

กุมภาพันธ์ 2557 ไพโรจน์ สุตสวาท (สัมภาษณ์), 8 กุมภาพันธ์ 2557 และจรรยา บุญศิริ (สัมภาษณ์), 6 กุมภาพันธ์ 2557)

ช่วงปี พ.ศ. 2547 ถึง พ.ศ. 2550 หลังจากสิ้นสุดโครงการต่างๆที่ทำร่วมกับ SIF ประเทศไทยเกิดกรณีธรณีพิบัติภัยสึนามิ ในปี พ.ศ. 2547 ชุมชนชายฝั่งในเขตเลเสบ้านซึ่งเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากพิบัติภัยดังกล่าวด้วย ได้ร่วมกับชุมชนชายฝั่งอื่นๆ ในจังหวัดตรังและจังหวัดใกล้เคียงในฝั่งทะเลอันดามัน เพื่อร่วมกันดำเนินการโครงการต่างๆ สำหรับการบรรเทาทุกข์ และฟื้นฟูชุมชนอย่างเป็นระบบ จากความเสียหายอันเนื่องมาจากคลื่นสึนามิ โครงการต่างๆเหล่านี้ อาทิ โครงการจัดสร้างและ/หรือซ่อมแซมบ้านพักอาศัย โครงการเกี่ยวกับการจัดซื้อเรือและ/หรือเครื่องยนต์ และโครงการเกี่ยวกับการจัดตั้งอู่ซ่อมแซมเรือ เป็นต้น (นายอะเหริน พระคง (สัมภาษณ์), 14 กุมภาพันธ์ 2557)

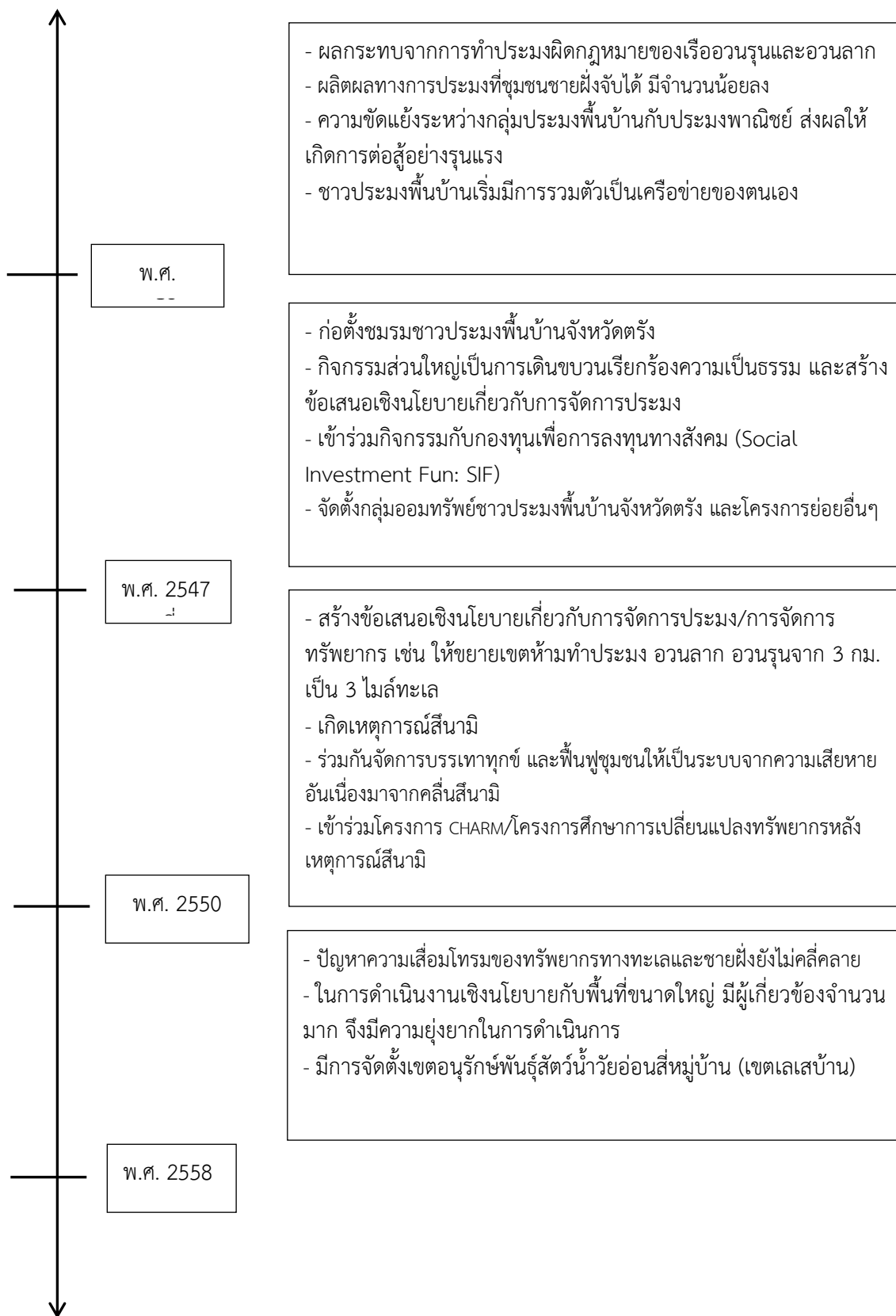
ช่วงปลายๆ ของช่วงนี้ (พ.ศ. 2548 - 2549) เครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้าน ได้เข้าร่วมโครงการ CHARM กับกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ในโครงการดังกล่าวได้มีการจัดทำระบบฐานข้อมูลชุมชนประมง สภาพการประมง และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยใช้ระบบข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (Geographic Information System: GIS) และข้อมูลเชิงพื้นที่ของชุมชน ในพื้นที่ 12 หมู่บ้านในบริเวณชายฝั่งจังหวัดตรัง ตั้งแต่บ้านฉางกลาง ตำบลไม้ผาด อำเภอสิเกา ไปจนถึงบ้านพระม่วง อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ผลจากการศึกษาและการแลกเปลี่ยนข้อมูล/ความรู้กันระหว่างนักวิชาการ สมาชิกชุมชนชายฝั่ง องค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพบว่า ควรมีการพัฒนา รูปแบบการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง บนพื้นฐานของความพร้อมและความเหมาะสมของระบบนิเวศ และ/หรือพื้นที่ ประกอบกับหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยสึนามิ ซึ่งพ้นจากช่วงเวลาการฟื้นฟูพื้นที่และชุมชนแล้ว (ประมาณปี 2548-2549) ดร.อานนท์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ได้ทำโครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรหลังเหตุการณ์สึนามิที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนขึ้นในพื้นที่นี้ แล้วเกิดความคิดรวมนั้นว่าการจะมองปัญหาทรัพยากรที่ละประเด็นนั้น จะประสบความสำเร็จในการดำเนินงานได้ยาก ต้องมองฐานทรัพยากรและมุ่งไปที่การจัดการทั้งระบบ จึงเกิดแนวคิดเรื่องภูมินิเวศและพัฒนาต่อเนื่องมาเป็นการศึกษาสถานภาพทรัพยากรเขตพื้นที่ 4 หมู่บ้าน (ภาคภูมิ วิชานติวัฒน์ (สัมภาษณ์), 16 มีนาคม 2555) จากการเข้าร่วมโครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรหลังเหตุการณ์สึนามิ และการเข้าร่วมจัดทำฐานข้อมูลกับโครงการชาร์ม ได้จุดประกายให้ 4 ชุมชนบริเวณอ่าวเกาะมุกด์ เห็นว่าควรมีการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และ/หรือทรัพยากรประมง ในบริเวณอ่าวเกาะมุกด์ร่วมกัน ในรูปแบบของความร่วมมือเชิงภูมินิเวศของชุมชนที่ใช้ประโยชน์พื้นที่เดียวกัน (คณะกรรมการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสี่หมู่บ้าน. มปป.)

ช่วงพ.ศ. 2550 ถึงปัจจุบัน (2559) หลังผ่านพ้นการต่อสู้กับเรือประมงพาณิชย์ และการทำประมงแบบทำลายล้าง ผ่านการต่อสู้ทั้งในเชิงพื้นที่ และเชิงนโยบาย ผ่านการทำงานร่วมกันในโครงการการลงทุนทางสังคม และผ่านการฟื้นฟูชุมชนอันเนื่องมาจากธรณีพิบัติสึนามิมาด้วยกัน เมื่อเวลาผ่านไป ชุมชนชายฝั่งในพื้นที่กลับพบว่าปัญหาหลักของตนเอง คือปัญหาความเสื่อมโทรมของ

ต้องเลิกเครื่องมือผิดกฎหมาย และสมาชิกจำนวนมากก็เลิกโดยสมัครใจ (ภาคภูมิ วิชานติวัฒน์ (สัมภาษณ์), 15 มีนาคม 2555)

ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กลับยังไม่ค่อยคลี่คลายไปมากนัก ประกอบกับผลจากการเข้าร่วมจัดทำฐานข้อมูลสถานะการประมง และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งกับโครงการ CHARM รวมไปถึงการเข้าร่วมโครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรหลังเหตุการณ์สึนามิ ซึ่งชุมชนได้พบว่าพื้นที่ทำการประมงของตนเองนั้น ครอบคลุมพื้นที่แหล่งหญ้าทะเลที่สำคัญ และพบว่าพื้นที่ทำประมงของตนเองนั้น เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยที่สำคัญของสัตว์ทะเลหายาก เช่น พะยูน ทั้งยังเป็นแหล่งสัตว์น้ำวัยอ่อนที่สำคัญของพื้นที่หึ่งสี่ชุมชน จึงทำให้ชุมชนชายฝั่งสี่หมู่บ้านในเขตอำเภอหน้าเกาะมุกด์ เห็นตรงกันกับพี่เลี้ยงที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องว่า การดำเนินเชิงนโยบายกับพื้นที่ขนาดใหญ่ มีผู้เกี่ยวข้องจำนวนมากนั้น มีความยุ่งยากในการดำเนินการ การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง จึงควรเป็นไปในลักษณะของการทำงานในเชิงภูมิภาคเดียวกัน จึงสรุปว่าพื้นที่อำเภอหน้าเกาะมุกด์เป็นภูมิภาคที่อุดมสมบูรณ์ และมีชุมชนที่เกี่ยวข้องไม่มากนัก ควรจะได้รับยกระดับการปกป้องให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์และคุ้มครองโดยชุมชนให้ได้ (ภาคภูมิ วิชานัตวิวัฒน์ (สัมภาษณ์), 16 มีนาคม 2555 และดาวรรณ สันหลี (สัมภาษณ์), 14 กุมภาพันธ์ 257) จึงได้ร่วมกันคิด ปรัชญาหรือ จัดทำข้อมูล สร้างกระบวนการเรียนรู้ และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม จนกระทั่งวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2550 จึงประสบความสำเร็จในการจัดตั้งเขตทะเลบ้านขึ้น โดยนายอานนท์ มั่นสวานิช ผู้ว่าราชการจังหวัดตรัง ในขณะนั้น ได้ให้เกียรติเป็นประธานในพิธีเปิดป้ายแนวเขตทะเลบ้านอย่างเป็นทางการ เพื่อประกาศเจตนารมณ์ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนชายฝั่งสี่หมู่บ้านของจังหวัดตรัง (คณะกรรมการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสี่หมู่บ้าน ม.ป.ป.)

จากพัฒนาการดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปของการจัดตั้งเขตทะเลบ้าน ได้ดังภาพที่

ภาพที่ 26 พัฒนาการตามช่วงเวลาของเครือข่ายชุมชน 4 หมู่บ้าน ในเขตเลเสบ้าน

5.3 พัฒนาการของพื้นที่เขตเลเสบ้าน

เขตเลเสบ้าน เป็นเขตอนุรักษ์และคุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ที่ตั้งขึ้นตามความต้องการของเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง หรือชุมชนประมงพื้นบ้านที่ใช้ประโยชน์ในพื้นที่หรือภูมิโนเวศเดียวกัน โดยการออกกฎ และกติกากการใช้ประโยชน์ร่วมกัน เพื่อให้พื้นที่นี้เป็นพื้นที่สำหรับอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน และเป็นพื้นที่สำหรับการปกป้องแหล่งอาศัยของสัตว์ทะเลหายาก เช่น พะยูน เต่าทะเล เป็นต้น (คณะกรรมการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้าน ม.ป.ป.)

พัฒนาการของเขตเลเสบ้านเริ่มต้นขึ้นเมื่อแกนนำหมู่บ้านสีหมูบ้านและองค์กรพี่เลี้ยง คือ มูลนิธิธันดามัน ได้สรุปบทเรียนจากการได้เข้าร่วมกิจกรรมกับโครงการ CHARM และพบว่าแต่ละพื้นที่ควรมีการพัฒนา รูปแบบการจัดการชายฝั่ง บนพื้นฐานของความพร้อมและความเหมาะสมของระบบนิเวศของตนเอง จึงได้ปรึกษาร่วมกันเกี่ยวกับความต้องการในการจัดตั้งเขตพื้นที่อนุรักษ์ในบริเวณแหล่งประมงหน้าบ้านของสีหมูบ้าน หลังจากนั้นจึงได้ร่วมกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องจัดทำประชาคมเพื่อสร้างข้อตกลงเกี่ยวกับแนวทางการบริหารจัดการ กฎและกติกากการใช้ประโยชน์ ในพื้นที่ เมื่อบรรลุข้อตกลงเกี่ยวกับแนวทางการจัดการ และ กฎ กติกาที่เกี่ยวข้องแล้ว จึงได้จัดทำเวที และเอกสารประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างการรับรู้ในวงกว้าง โดยมีกิจกรรม และพัฒนาการดังนี้

ตารางที่ 28 พัฒนาการจัดตั้งเขตเลเสบ้าน

ช่วงเวลา	กิจกรรม
ส.ค. – ต.ค. 2549	- พุดคุย ปรึกษาหารือ สร้างความเข้าใจกับผู้ประกอบอาชีพประมงในแต่ละหมู่บ้าน
พ.ย. – ธ.ค. 2549	- จัดเวทีประชาคมแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน เพื่อกำหนดแนวเขตและมาตรการอนุรักษ์ และพื้นที่ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง - จัดเวทีประชาคมเพื่อออกแบบกฎ กติกา การใช้ประโยชน์ - ประสานงานกับส่วนราชการให้เข้ามาหนุนเสริมการดำเนินกิจกรรมของชุมชน
ม.ค. – เม.ย. 2550	- วางทุนแนวเขต วางปะการังเทียม - จัดทำธนาคารปูม้า บ้านน้ำราบ - ลงนามบันทึกข้อตกลงเขตเลเสบ้าน
18 มิ.ย. 2550	- เปิดป้ายแนวเขตเลเสบ้าน อย่างเป็นทางการ - เริ่มออกลาดตระเวน ตรวจตรา เฝ้าระวัง การกระทำความผิดกฎ กติกา ในพื้นที่ - จัดกิจกรรมปลูกป่าชายเลน ปลูกหญ้าทะเลและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำประจำปี บ้านน้ำราบ และบ้านเกาะมุกด์
ส.ค. 2550	- ปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำในเขตเลเสบ้าน
พ.ย. 2550	- รณรงค์ เผยแพร่ แจกแผ่นพับ เกี่ยวกับโครงการเขตเลเสบ้าน ทั้งในชุมชน และในทะเล
ม.ค. – มี.ค. 2551	- ศึกษาวิจัยการเปลี่ยนแปลงของปูม้าในพื้นที่แนวเขตเลเสบ้าน

5.4 เป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเขตเลเสบ้าน

5.4.1 เป้าหมายในการจัดตั้งเขตเลเสบ้าน

- 1) เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ที่ตนเองใช้ประโยชน์ให้เกิดความยั่งยืน
- 2) เพื่อสร้างเครือข่าย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนชายฝั่ง ตลอดจนประสานงานกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

5.4.2 วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเขตเลเสบ้าน

- 1) เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนใกล้เคียงซึ่งมีฐานการใช้ทรัพยากรร่วมกันให้เข้ามาวางแผนการใช้ประโยชน์ การรักษา และการฟื้นฟูร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ
- 2) เพื่อสร้างรูปธรรมการฟื้นฟูชุมชนในระยะยาวและสานต่อการฟื้นฟูชุมชนหลังเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ
- 3) เพื่อยกระดับการประสานงานร่วมกันระหว่างส่วนราชการ ตลอดจนถึงหน่วยปกครองระดับท้องถิ่น องค์กรเอกชน ภาคธุรกิจ และชุมชนในพื้นที่ อันจะก่อให้เกิดความเข้าใจ และร่วมมือกันในการรักษาฟื้นฟูทะเลให้ยั่งยืน

5.5 แนวคิดในการจัดตั้งพื้นที่

เนื่องจากพื้นที่เขตเลเสบ้านเป็นพื้นที่ประมงในอ่าวเล็กๆ แม้ว่าไม่ใช่พื้นที่ทำประมงหลักของแต่ละชุมชน ยกเว้นชาวประมงบ้านฉางกลางซึ่งอาศัยพื้นที่นี้เป็นแหล่งประมงหลักในการวางไข่ปู แต่เป็นพื้นที่ที่สำคัญในแง่ของการเป็นแหล่งหญ้าทะเลที่อุดมสมบูรณ์ รวมทั้งเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์คุ้มครองใกล้สูญพันธุ์ เช่น พะยูน และเป็นแหล่งอาศัยที่สำคัญของสัตว์น้ำวัยอ่อน เช่น ปูม้า (ดาวรรณ สันหลี และจารุณี เชี่ยววาริสัจจะ 2555) ซึ่งจะเติบโตเป็นปูม้าตัวเต็มวัย และออกไปอาศัยอยู่นอกพื้นที่เขตเลเสบ้าน ซึ่งเป็นแหล่งประมงหลักของชาวประมงในพื้นที่ต่อไป และเนื่องจากชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ในพื้นที่นี้ทำการประมงปูม้าเป็นหลัก (ดาวรรณ สันหลี 2555) เครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้าน จึงเห็นว่าการปกป้องพื้นที่แหล่งอาศัยของปูม้าวัยอ่อน ก็เท่ากับเป็นการปกป้องปูม้าตัวเต็มวัยให้ออกไปเติบโตแพร่พันธุ์นอกเขตเลเสบ้านให้ชาวประมงได้เก็บเกี่ยวในระยะยาวไปด้วย (หลงเพ็ยะ บางสีก (สัมภาษณ์) 5 กุมภาพันธ์ 2557) ในขณะเดียวกัน การเลือกประกาศเป็นพื้นที่เขตเลเสบ้านแทนที่จะเลือกประกาศเขตพื้นที่ขนาดใหญ่กว่านี้ เพราะผ่านการวิเคราะห์จากผู้เกี่ยวข้องแล้วว่าพื้นที่ขนาดนี้สามารถควบคุมได้ง่ายไม่เล็กและใหญ่เกินไป เพราะถ้ามีขนาดใหญ่ไปจะมีผลกระทบต่ออาชีพของจำนวนมากขึ้น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะมากขึ้นตามไปด้วย และหากทำพื้นที่ใหญ่เกินไปความร่วมมือก็ลดลง (สมหมาย รักแหลมแค และหลงเพ็ยะ บางสีก (สัมภาษณ์) 5 กุมภาพันธ์ 2557)

ดังนั้นการประกาศเขตอนุรักษ์ดังกล่าวจึงมุ่งปกป้องแหล่งหญ้าทะเล พะยูน เต่าทะเลและสัตว์น้ำวัยอ่อนเป็นหลัก ในขณะเดียวกันก็เป็นการประกาศในเชิงสัญลักษณ์เพื่อให้หน่วยงานภายนอกหรือชาวประมงนอกพื้นที่ยอมรับในสิทธิชุมชนเหนือพื้นที่ และเหนือทรัพยากรในพื้นที่

ดังกล่าว (ดาวรรณ สันหลี (สัมภาษณ์) 14 กุมภาพันธ์ 2557) ส่วนกิจกรรมการดำเนินงานในพื้นที่เขตเลเสบ้าน (คณะกรรมการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้าน ม.ป.ป.) ประกอบด้วย

- 1) กิจกรรมปลูกป่าชายเลน และปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ
- 2) กิจกรรมลาดตระเวน ตรวจตรา และเฝ้าระวังการใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมาย
- 3) กิจกรรมการทำธนาคารปูม้าไข่นอกกระดอง บ้านน้ำราบ และควนตังกู
- 4) กิจกรรมการทำธนาคารหมึกหอมไข่ บ้านเกาะมุกด์
- 5) กิจกรรมการทำบ้านปลาหรือซั้งปลา
- 6) กิจกรรมการปลูกหญ้าทะเลบ้านน้ำราบ
- 7) กิจกรรมงานประจำปีรักษะเกาะมุกด์ บ้านเกาะมุกด์
- 8) กิจกรรมงานประจำปีเขตเลเสบ้าน บ้านน้ำราบ

5.6 การบริหารจัดการพื้นที่

การบริหารจัดการพื้นที่เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนชายฝั่ง 4 หมู่บ้าน ร่วมกับหน่วยงานพี่เลี้ยง คือ มูลนิธิอันดามัน การบริหารจัดการเริ่มต้นตั้งแต่การสร้างข้อตกลงร่วม โดยผ่านเวทีประชาคมจนครบทั้งสี่หมู่บ้าน การประชาสัมพันธ์ถึงการประกาศเขต ข้อบังคับ และแนวทางการใช้ประโยชน์แก่กลุ่มผู้เกี่ยวข้อง ทั้งประชาชนในสี่หมู่บ้าน ไปจนถึงกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากนอกพื้นที่ เมื่อกระบวนการข้างต้นแล้วเสร็จ ก็มีการติดตั้งหุ่นแนวเขต การแต่งตั้งชุดเฉพาะกิจทางทะเล (ฉก.) ของแต่ละหมู่บ้าน เพื่อร่วมกันลาดตระเวนพื้นที่ มีการศึกษาวิจัยการเปลี่ยนแปลงของปูม้าในพื้นที่แนวเขตอนุรักษ์เขตเลเสบ้าน มีการประชุมติดตามผลการดำเนินงานโครงการประจำปี การบริหารจัดการเขตเลเสบ้านเน้นความร่วมมือในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกันของชาวประมงในพื้นที่ และหมู่บ้านใกล้เคียง และการร่วมกันฟื้นฟูระบบนิเวศโดยรวม เช่น วางแนวปะการังเทียม ปลูกป่าชายเลน ปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การปลูกหญ้าทะเล เป็นต้น

ด้านการบริหารจัดการ เขตเลเสบ้านมีคณะกรรมการบริหารที่ได้รับการแต่งตั้งจากจังหวัดตรัง ผ่านการเสนอแนะของคณะกรรมการบริหารทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จังหวัดตรัง ประกอบด้วยตัวแทนชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจทางทะเลระดับหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 3 คน ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านละ 1 คน ตัวแทนกลุ่มออมทรัพย์ประมงพื้นบ้าน 4 หมู่บ้าน และนายกหรือผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบล ตำบลละ 1 คน โดยมีหน้าที่ในการบริหารจัดการเขตเลเสบ้านอนุรักษ์ พื้นฟู อนุรักษ์เผยแพร่กิจกรรมของเขตเลเสบ้าน กำกับดูแล บังคับใช้กติกาชุมชนที่ได้รับการรับรองจากการประชุมของสี่หมู่บ้าน และดำเนินการอื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากการประชุมของสี่หมู่บ้าน ทั้งนี้ เขตเลเสบ้านยังมีคณะกรรมการที่ปรึกษาจากหลายหน่วยงาน ได้แก่

- 1) นายอำเภอกันตัง
- 2) เจ้าหน้าที่สำนักงานประมงอำเภอ/จังหวัด
- 3) หัวหน้าหน่วยเฉพาะกิจทางทะเล ตำรวจภูธรจังหวัดตรัง
- 4) สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 31 (สิเกา)
- 5) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขต ตรัง
- 6) อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม

7) ศูนย์ป้องกันและปราบปรามการใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมาย กรมประมง (เรือตรวจการณ์ใบไม้เขียว)

8) ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 4 จังหวัด ภูเก็ต (ภายหลังมีการแยกหน่วยงาน เป็นศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 6 จังหวัดตรัง)

9) มูลนิธิอันดามัน และมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

5.7 กฎ และกติกาการใช้ประโยชน์

กฎและกติกาการใช้ประโยชน์ในเขตเลเสบ้าน แบ่งออกเป็นสองระดับ คือ ระดับที่เป็นไปตามกฎหมายของประเทศ เช่น พรบ.ประมง พ.ศ.2490 ซึ่งมีเนื้อหาตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หรือประกาศจังหวัดตรังที่เกี่ยวข้องฉบับต่างๆ สำหรับกฎและกติกาในระดับนี้ชุมชนได้กำหนดข้อกำหนดและข้อบังคับต่างๆให้สอดคล้องกับกฎหมายเดิมที่มีอยู่แล้ว เช่น การห้ามทำประมงด้วยเรืออวนลาก อวนรุน ทุกประเภท ทุกขนาด ซึ่งประกอบด้วยเรือยนต์ เรือปั่นไฟ อวนทับตลิ่ง (อวนซึก) อวนลอยปลาทราย ซึ่งใช้ประกอบกับเครื่องมือกระทุ้งน้ำ อวนถ่วง หรือ อวนปลากระเบน การดำหอยโดยใช้เครื่องลม ระเบิด ยาเบื่อ เบ็ดราว เบ็ดราวไผ่ เป็นต้น

ส่วนกฎและกติกาอีกระดับ เป็นกฎและกติการะดับชุมชน ซึ่งการห้ามหรืออนุญาตทำประโยชน์ในกติการะดับชุมชนนี้ไม่มีอยู่ในกฎหมายปกติ แต่เป็นการสร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างชุมชนสี่หมู่บ้าน เช่น การห้ามใช้ลอบหรือไซปูหยของขนาดต่ำกว่า 2 นิ้ว ห้ามใช้ลอบหรือไซปูพับขนาดต่ำกว่า 2.5 นิ้ว เป็นต้น

กฎและกติกาที่เครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้านใช้ในการบริหารจัดการพื้นที่นั้น หากพิจารณาด้วยหลักการออกแบบกติกา (Design principle) ของ Ostrom (1990) ซึ่งกล่าวไว้ว่า การจัดการทรัพยากรโดยชุมชนนั้น มีระดับกติกา (Rules) การจัดการ อยู่ 3 ระดับ ได้แก่

1. กติการะดับปฏิบัติการ (Operational rules) คือ กติกาที่ผู้ใช้ทรัพยากรจะต้องเผชิญทุกๆ วัน เป็นกติกาที่กำหนดว่า ผู้ใช้ทรัพยากรสามารถใช้เครื่องมืออะไรในการเก็บเกี่ยวทรัพยากร เก็บเกี่ยวเมื่อใด ในปริมาณเท่าไร หรือเรียกสิทธิในการเข้าถึงและการเก็บเกี่ยวก็ได้

2. กติกากำกับทางเลือกร่วม (Collective-choice rules) คือ กติกาที่ใช้โดยผู้ใช้ทรัพยากร แต่เป็นกติการะดับนอกชุมชนที่ผู้มีอำนาจภายนอกหรือเจ้าหน้าที่ในการออกนโยบายจะเป็นผู้กำหนดเกี่ยวกับทรัพยากรในพื้นที่นั้นว่าจะถูกบริหารจัดการอย่างไร กติการะดับนี้จะมีผลทางอ้อมต่อกติกาในระดับปฏิบัติการ สิทธิในระดับนี้ได้แก่ สิทธิในการจัดการทรัพยากรหรือระบบทรัพยากร นั่นเอง

3. กติการะดับธรรมนูญ (Constitutional rules) คือ กติกาที่กำหนดว่าใครบ้างที่มีสิทธิเข้ามามีส่วนร่วม ในการกำหนดกติกากำกับทางเลือกร่วม และกติกาที่ใช้ในการออกแบบและสร้างกติกากำกับทางเลือกร่วม กติกานี้มักเป็นระบบกฎหมายของประเทศนั้นในการกำหนดหลักการและวิธีการในการดูแลทรัพยากรของประเทศตนเอง สิทธิในระดับนี้ได้แก่สิทธิในการกีดกัน และสิทธิในการถ่ายโอน

กฎ และกติกาการใช้ประโยชน์จากเขตเลเสบ้าน ประกอบด้วยกฎ และกติกา 2 ระดับ คือ ระดับที่เป็นระเบียบตามข้อกฎหมาย เช่น การห้ามทำประมงด้วยเรืออวนลาก อวนรุน ทุก

ประเภท ทุกขนาด ซึ่งประกอบด้วยเรียวยนต์ เรือปั่นไฟ อวนทับตลิ่ง (อวนซึก) อวนลอยปลาทราย ซึ่งใช้ประกอบกับเครื่องมือกระทุ้งน้ำ อวนถ่วง หรือ อวนปลากระเบน การดำหอยโดยใช้เครื่องมือ ระเบิด ยาเบื่อ เบ็ดราว เบ็ดราวไผ่ เป็นต้น และระดับที่เป็นกติกากชุมชน คือ การห้ามใช้ลอบหรือไซพูหยอง ขนาดต่ำกว่า 2 นิ้ว การห้ามใช้ลอบหรือไซพูพับขนาดต่ำกว่า 2.5 นิ้ว

เมื่อนำระดับกติกาก้างต้นมาพิจารณาด้วยระบบกติกากของ Ostrom and Schlager แล้วจะพบว่า กฎและกติกากของเรือข่ายชุมชนสี่หมู่บ้านนั้น ครอบคลุมทั้ง 3 ระดับ ซึ่งได้แก่ กติกากระดับปฏิบัติการ ซึ่งเป็นกติกากที่ใช้ในการกำหนดวิธีการ ข้อควรทำ และข้อห้าม ในขณะที่การที่หน่วยงานราชการ ซึ่งเป็นตัวแทนรัฐจากภายนอก มอบอำนาจหรือสิทธิในการบริหารจัดการให้แก่ชุมชน ถือว่าเป็นกติกากกำกับทางเลือก ในขณะที่เดียวกันการที่เรือข่ายชุมชนสี่หมู่บ้านสามารถกำหนดได้ว่าใครคือผู้มีส่วนในการเข้าไปกำหนดนโยบาย หรือการบริหารจัดการ อำนาจหรือสิทธินี้ ถือว่าเป็นกติกากระดับธรรมนูญ

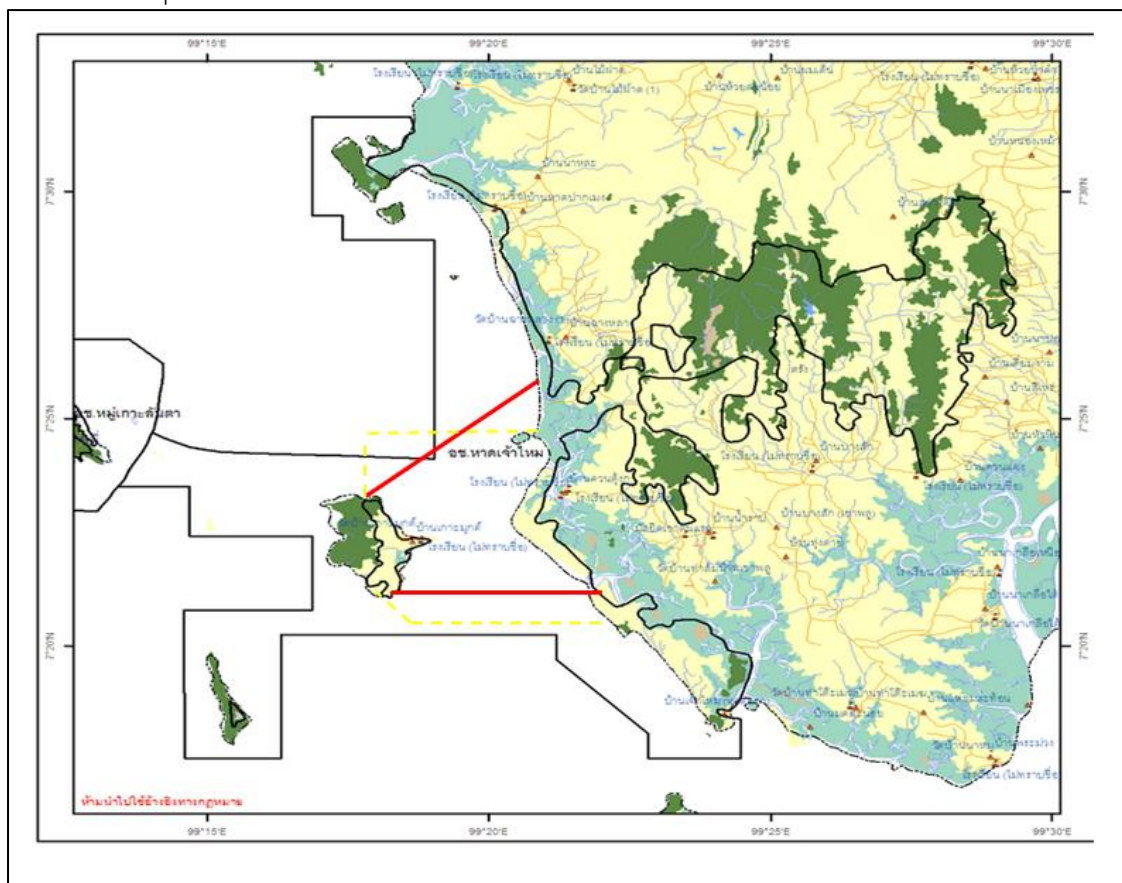
อย่างไรก็ตาม พบว่า เรือข่ายชุมชนสี่หมู่บ้านประสบปัญหาในการบังคับใช้กฎ กติกาก กฎหมาย ทั้งสองระดับ คือ ทั้งในระดับระเบียบ ข้อกฎหมาย และระดับกฎ/กติกากชุมชน ในกรณีของการละเมิดหรือทำผิดในระดับระเบียบ ข้อกฎหมาย ซึ่งพบไม่บ่อยครั้ง โดยมีการพบเห็นและดำเนินการเพียงประมาณ 10 ครั้งเท่านั้น นับตั้งแต่ก่อตั้งเขตเลเสนจนถึงพ.ศ. 2557 ซึ่งเรือข่ายชุมชนได้ใช้เงื่อนไขของการเป็นผู้ได้รับผลกระทบ ในการกระตุ้นให้เจ้าหน้าที่ของรัฐ ออกไปจับกุม หรือบังคับใช้กฎหมาย (ไพโรจน์ สุดสวาท (สัมภาษณ์) 10 กุมภาพันธ์ 2557 จรุง บุญศิริ (สัมภาษณ์) 6 ก.พ.57 และอะหะรินทร์ พระคง (สัมภาษณ์) 14 กุมภาพันธ์ 2557) แต่กรณีของการละเมิดกติกากชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการละเมิดที่เกิดจากสมาชิกในชุมชนที่เป็นเรือข่ายตนเอง ก็คือ กรณีของชาวประมงจากบ้านฉางกลาง ใช้ลอบปู (ไซแดง) ที่มีตาอวนต่ำกว่าที่กำหนด กรณีนี้เรือข่ายชุมชนสี่หมู่บ้านยังไม่มีกลไกการจัดการ เพราะเป็นการแก้ไขปัญหามาจากเงื่อนไขที่กระทบต่อวิถีชีวิตของชาวประมงกลุ่มดังกล่าว (การสนทนากลุ่ม 14 ธันวาคม 2557) ซึ่งได้อธิบายรายละเอียดอีกครั้งในหัวข้อการจัดการความขัดแย้ง

5.8 ข้อกฎหมาย

ถ้าพิจารณาตามข้อกฎหมาย จะพบว่าพื้นที่เขตเลเสนบ้านนั้นมีที่ตั้งอยู่ภายใต้การอนุรักษ์และคุ้มครองตามกฎหมายประเภทอื่นอยู่แล้ว ทั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม ตามพรบ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ซึ่งมีสาระสำคัญด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง คือการห้ามล่าสัตว์ทุกชนิด ในเขตอุทยานแห่งชาติ และประกาศจังหวัดตรัง เรื่องห้ามใช้เครื่องมือประมงบางชนิด ทำการประมงในบริเวณแหล่งหญ้าทะเลภายในพื้นที่ที่กำหนด ลงวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 ซึ่งมีสาระสำคัญ คือการห้ามทำประมงด้วยเครื่องมือประมงบางประเภทในเขตแหล่งหญ้าทะเล ประกอบด้วยอวนลาก อวนรุน ทุกประเภท ทุกขนาด ซึ่งประกอบด้วยเรียวยนต์ อวนทับตลิ่ง (อวนซึก) อวนลอยปลาทราย ซึ่งใช้ประกอบกับเครื่องมือกระทุ้งน้ำ อวนถ่วง หรือ อวนปลากระเบน ตลอดจนพรบ.ประมง พ.ศ. 2490 ตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง กำหนดห้ามใช้เครื่องมืออวนลาก และอวนรุน ที่ใช้ประกอบเรียวยนต์ทำการประมงในที่จับสัตว์น้ำบางแห่ง (จังหวัดตรัง) ฉบับลงวันที่ 9 ตุลาคม 2550 ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ ห้ามบุคคลใดใช้เครื่องมืออวนลากชนิดมีถูง เครื่องมือ

อวนรุน ละวะ ซิป หรือรุนกึ่งเคย หรืออวนถูงทุกชนิด ทุกขนาดที่ใช้เรือยนต์ประกอบการทำประมง ในระยะ 5,400 เมตรจากชายฝั่งหรือเกาะ

อย่างไรก็ตาม เมื่อเครือข่ายชุมชนสีหมู้บ้าน ต้องการจัดตั้งเขตอนุรักษ์ และ/หรือพื้นที่คุ้มครองทางทะเลของตนเอง ชุมชนก็จำเป็นต้องแสดงควมมีตัวตนของตนเอง ผ่านอำนาจ และสิทธิต่างๆ ซึ่งอำนาจและสิทธิที่เครือข่ายชุมชนสีหมู้บ้านใช้ในการจัดตั้งและบริหารจัดการเขตเลเสบ้าน ประกอบด้วยอำนาจ และสิทธิสองระดับ ระดับแรกคือ การใช้และยืนยันสิทธิของตนเอง ผ่านการใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญว่าด้วยสิทธิชุมชน และระดับที่สอง คือ สิทธิที่หน่วยงานราชการมอบหมายให้อย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งประกอบด้วย สิทธิตามหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล ว่าด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มาตรา 67 (7) แห่งพรบ.สภาตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ฉบับแก้ไข พ.ศ.2546 สิทธิตาม พรบ.ประมง พ.ศ.2490 ใช้สิทธิตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง กำหนดห้ามใช้เครื่องมือ อวนลาก และอวนรุน ที่ใช้ประกอบเรือยนต์ทำการประมงในที่จับสัตว์น้ำบางแห่ง (จังหวัดตรัง) ฉบับลงวันที่ 9 ตุลาคม 2550 และสิทธิตามประกาศจังหวัดตรัง เรื่องห้ามใช้เครื่องมือประมงบางชนิด ทำการประมงในบริเวณแหล่งหญ้าทะเลภายในพื้นที่ที่กำหนด ลงวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2535

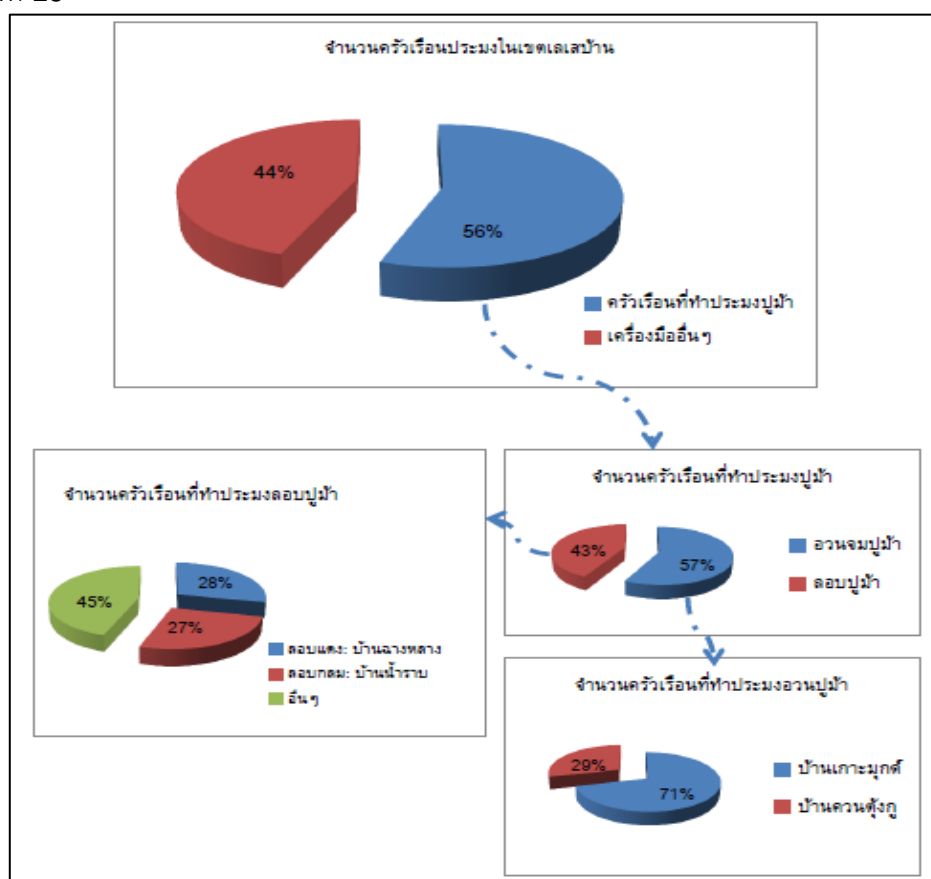
ภาพที่ 27 แสดงที่ตั้งของเขตเลเสบ้าน

- แสดงขอบเขตอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม
- - - แสดงเขตหญ้าทะเล ตามประกาศตรัง
- แสดงขอบเขตเขตเลเสบ้าน

5.9 การใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตเลเสบ้าน

การใช้ประโยชน์จากพื้นที่เขตเลเสบ้าน เป็นการใช้ประโยชน์ด้านการประมงเป็นหลัก ทั้งจากชาวประมงในเครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้าน และชาวประมงจากชุมชนใกล้เคียง ซึ่งมีเครื่องมือประมงหลายประเภท เช่น อวนจมปูม้า อวนปลา ไชปู เบ็ด และการประมงเดินเท้า เช่น การเก็บหอย การทอดแห การตกหมึก เป็นต้น

โดยปกติประชาชนในชุมชนชายฝั่งเขตเลเสบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง สามารถแยกตามหมู่บ้านได้ดังนี้ บ้านน้ำราบ ส่วนใหญ่ใช้เครื่องมือไชปูหยอง อวนปลา และไชปลาเก่าตามลำดับ บ้านควนตุงกู ส่วนใหญ่ใช้เครื่องมืออวนจมปูม้า กับอวนปลา บ้านเกาะมุกด์ ส่วนใหญ่ใช้อวนจมปูม้า กับอวนปลา และบ้านฉางกลาง ใช้ไชปูพับ และอวนปลา ด้านพื้นที่ในการทำประมงนั้น ชาวประมงจากบ้านน้ำราบ บ้านควนตุงกู และบ้านเกาะมุกด์ จะทำประมงนอกเขตเลเสบ้าน เป็นส่วนใหญ่ ยกเว้น ช่วงมรสุม หรือมีพายุ จะหลบลมเข้ามาทำประมงในเขตเลเสบ้าน ส่วนชาวประมงจากบ้านฉางกลางส่วนใหญ่จะทำประมงในเขตเลเสบ้านตลอดปี นอกจากนี้อาจมีชาวประมงนอกพื้นที่เข้ามาใช้ประโยชน์ในเขตเลเสบ้านบ้าง เช่น การดำหอย การตกปลา เป็นต้น จากผลการวิจัยของดาวรรณ สันหลี (2555) ซึ่งศึกษาเกี่ยวชีววิทยาประชากรปูม้า ในพื้นที่แนวเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้าน พบจำนวนเครื่องมือประมงที่ชาวประมงในพื้นที่เขตเลเสบ้านใช้ ดังภาพที่ 28

ภาพที่ 28 จำนวนเครื่องมือประมงในเขตเลเสบ้าน

จากภาพที่ 28 สามารถอธิบายได้ว่า จำนวนชาวประมงที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่แนวเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้าน จังหวัดตรัง ส่วนใหญ่ทำประมงปูม้าเป็นอาชีพหลัก มีจำนวน 192 ครั้วเรือน จากจำนวนชาวประมงทั้งสิ้น 344 ครั้วเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 55.81 ของครั้วเรือนที่ประกอบอาชีพประมงทั้งหมด โดยมีการใช้เครื่องมือประมงอวนจมปูม้าคิดเป็นร้อยละ 57.29 และเครื่องมือประมงลอบปูม้าร้อยละ 42.71 สำหรับเครื่องมือประมงอวนจมปูม้าพบว่าร้อยละ 40.63 เป็นชาวประมงจากบ้านเกาะมุกด์ และร้อยละ 16.67 เป็นชาวประมงจากบ้านควนตั่งกู และในส่วนของเครื่องมือประมงลอบปูม้า สามารถจำแนกเป็น 2 กลุ่มตามขนาดตาอวน ได้แก่ ลอบแดง หรือไซแดง ขนาดตาอวน 1.7 นิ้ว และลอบกลม หรือไซหยอง ขนาดตาอวน 2 นิ้ว โดยชาวประมงที่ทำประมงลอบแดง ส่วนใหญ่เป็นชาวประมงจากบ้านฉางกลาง ตำบลไม้ฝาดประมาณ 32 ครั้วเรือน คิดเป็นร้อยละ 16.67 และชาวประมงที่ใช้ลอบปูม้ากลม ขนาดตาอวน 2 นิ้ว เป็นชาวประมงจากบ้านน้ำราบ จำนวน 30 ครั้วเรือน ชาวประมงบ้านควนตั่งกู บ้านทุ่งทอง และบ้านแหลมไทร ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอสีเกาอีก 20 ครั้วเรือน คิดเป็นร้อยละ 26.04 นอกจากนั้นเป็นเครื่องมือประมงอื่นๆ เช่น อวนถ่วง อวนปลากระเบน ไซหมึก อวนปลาหลังเขียว อวนปลาทราย และการเก็บหอย ดำปลิง ซึ่งชาวประมงแต่ละรายอาจใช้เครื่องมือประมงหลายประเภท ขึ้นกับฤดูกาลของสัตว์น้ำแต่ละชนิด สำหรับเครื่องมือประมงในพื้นที่เขตเลเสบ้าน จากข้อมูลของคณะกรรมการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้าน (มปป.) มีดังนี้

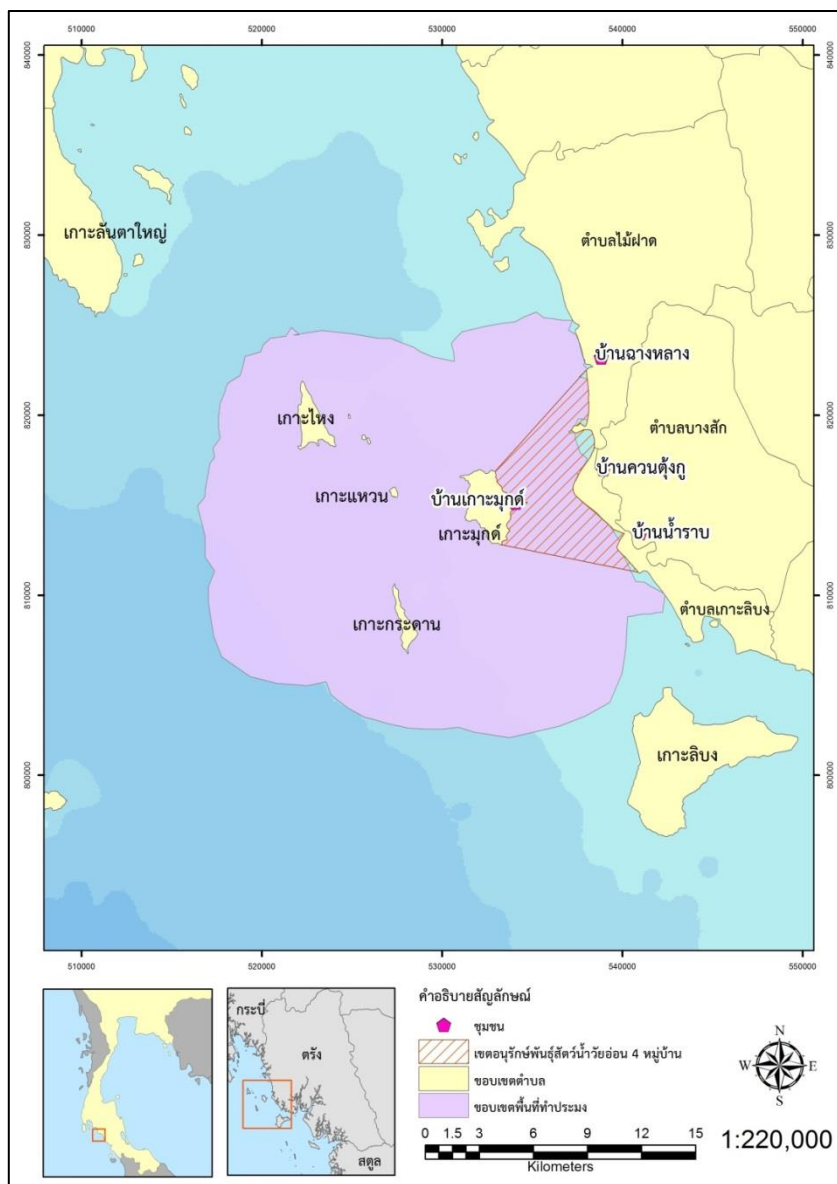
ตารางที่ 29 ชนิดของเครื่องมือประมงของชาวประมงในเขตเลเสบ้าน

ลำดับที่	ชนิด	ช่วงเวลา	หมายเหตุ
1	ไซหมึก	ตลอดปี ยกเว้นช่วงมรสุม	ทุกพื้นที่
2	ลอบปูม้า	ตลอดปี ทำได้ดีช่วงมรสุม	ทุกพื้นที่
3	อวนปู	ตลอดปี ทำได้ดีช่วงมรสุม	ทุกพื้นที่
4	อวนปลาทราย	พ.ค. - ต.ค.	ทุกพื้นที่
5	เบ็ดปลาใหญ่	ตลอดปี ทำได้ดีช่วงหน้าร้อน/ลมสงบ	เกาะมุกด์
6	อวนถ่วงปลาใหญ่	ตลอดปี ทำได้ดีช่วงมรสุม	เกาะมุกด์
7	ตกหมึก	ตลอดปี ทำได้ดีช่วงหน้าร้อน/ลมสงบ	ขึ้น 9 ค่า-แรม 5 ค่า
8	อวนหมึก	ส.ค. - ก.ย.	ขึ้น 5-13 ค่า
9	ดำปลิง/เก็บหอย	ฤดูร้อน	ขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาด
10	จับ(โล๊ะ)กุ้ง/เก็บหอยชายหาด	ตลอดปีขึ้นอยู่กับน้ำขึ้น-น้ำลง	ส่วนใหญ่ ผู้หญิง เด็ก คนชรา
11	เบ็ดราว	ม.ค. - มี.ค.	
12	ไซปลาเก๋า	ม.ค. - มิ.ย.	บริเวณในคลอง
13	อวนปลาหลังเขียว	ตลอดปี ได้ดีช่วง มิ.ย. - พ.ย./ธ.ค.-พ.ค.	

เมื่อนำผลการสอบถามจากแบบสอบถามเกี่ยวกับพื้นที่การทำประมงของชาวประมงพื้นบ้านจากทั้งสี่หมู่บ้านมาวิเคราะห์ร่วมกับผลจากการสัมภาษณ์ พบว่าการใช้ประโยชน์จากพื้นที่เขตเลเสบ้าน เป็นการใช้ประโยชน์ด้านการประมงเป็นหลัก ทั้งจากชาวประมงพื้นบ้านในเครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้าน และชาวประมงพื้นบ้านจากชุมชนใกล้เคียง ซึ่งมีเครื่องมือประมงหลายประเภท เช่น อวนจมปูม้า อวนปลา ไซปู เบ็ด และการประมงเดินเท้า เช่น การเก็บหอย การทอดแห การตกหมึก เป็นต้น

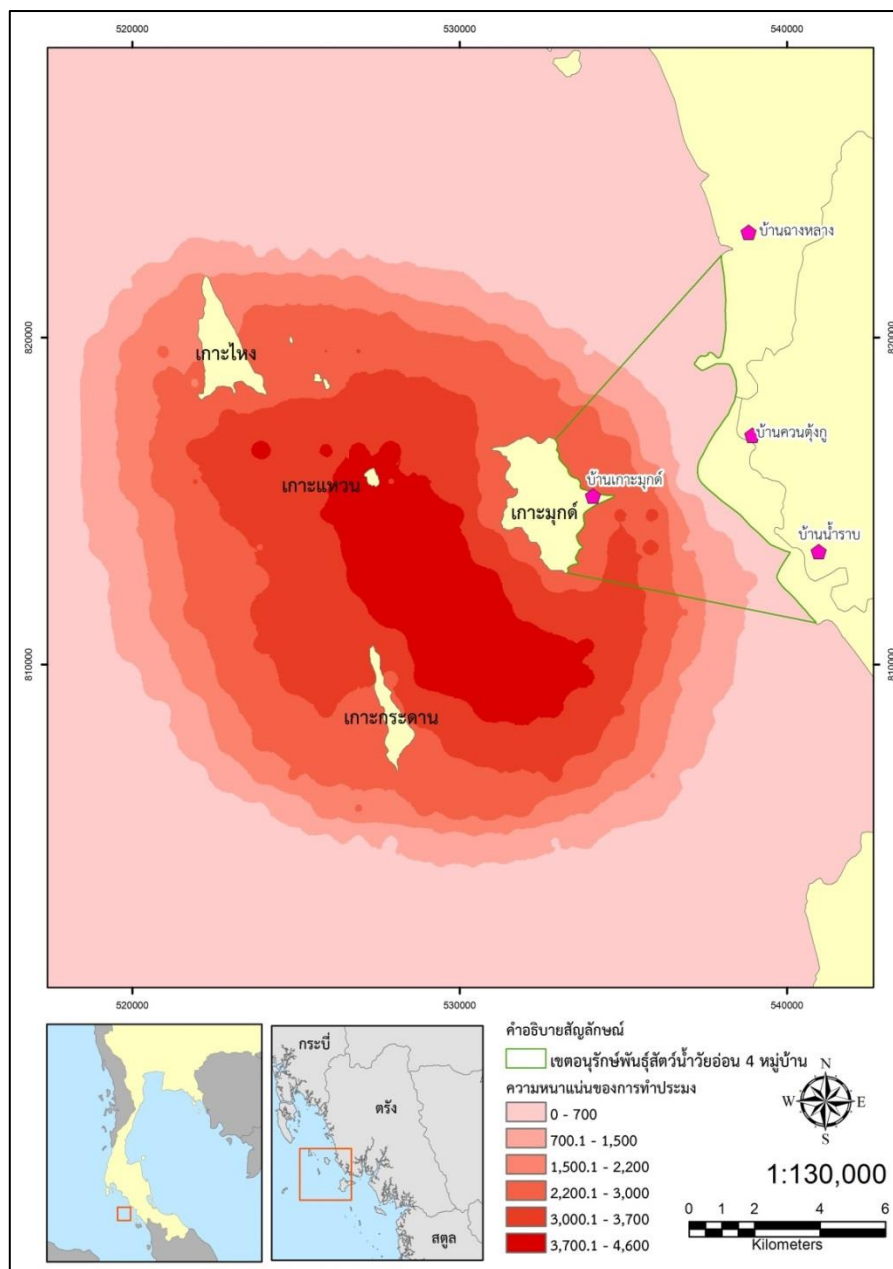
โดยปกติประชาชนในชุมชนชายฝั่งเขตเลเสบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง สามารถแยกตามหมู่บ้าน ได้ดังนี้ บ้านน้ำราบ ส่วนใหญ่ใช้เครื่องมืออวนจมปูม้า ไซปูหยอง อวนปลา และไซปลาเก่าตามลำดับ บ้านควนตุงกู ส่วนใหญ่ใช้เครื่องมืออวนจมปูม้า กับอวนปลา บ้านเกาะมุกด์ ส่วนใหญ่ใช้อวนจมปูม้า กับอวนปลา และบ้านฉางกลาง ใช้ไซปูพับและอวนปลา ด้านพื้นที่ในการทำประมงนั้น ชาวประมงจากบ้านน้ำราบ บ้านควนตุงกู และบ้านเกาะมุกด์ จะทำประมงนอกเขตเลเสบ้าน เป็นส่วนใหญ่ ยกเว้น ช่วงมรสุม หรือมีพายุ จะหลบลมเข้ามาทำประมงในเขตเลเสบ้าน ส่วนชาวประมงจากบ้านฉางส่วนใหญ่ทำประมงในเขตเลเสบ้าน และพื้นที่ชายฝั่งใกล้เคียงตลอดปี นอกจากนี้ยังมีชาวประมงนอกพื้นที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่เขตเลเสบ้านบ้าง เช่น การดำหอย การตกปลา การตกหมึก เป็นต้น

จากการเก็บข้อมูลพื้นที่ทำประมงเกี่ยวกับพื้นที่ทำประมงของชาวประมงแต่ละหมู่บ้านด้วยแบบสอบถาม โดยให้ชาวประมงแต่ละคนวาดแผนที่บริเวณที่ตนเองทำประมงลงในแผนที่ท้ายแบบสอบถาม แล้วนำมาประมวลผลด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ด้วยวิธีการวิเคราะห์แบบ Polygon Density ผลการวิเคราะห์สามารถแสดงพื้นที่ทำประมงและความหนาแน่นในการทำประมงของชาวประมงในเขตเลเสบ้าน ได้ดังนี้

ภาพที่ 29 พื้นที่ทำประมงของชาวประมงสี่หมู่บ้านและพื้นที่เขตเลเสบ้าน

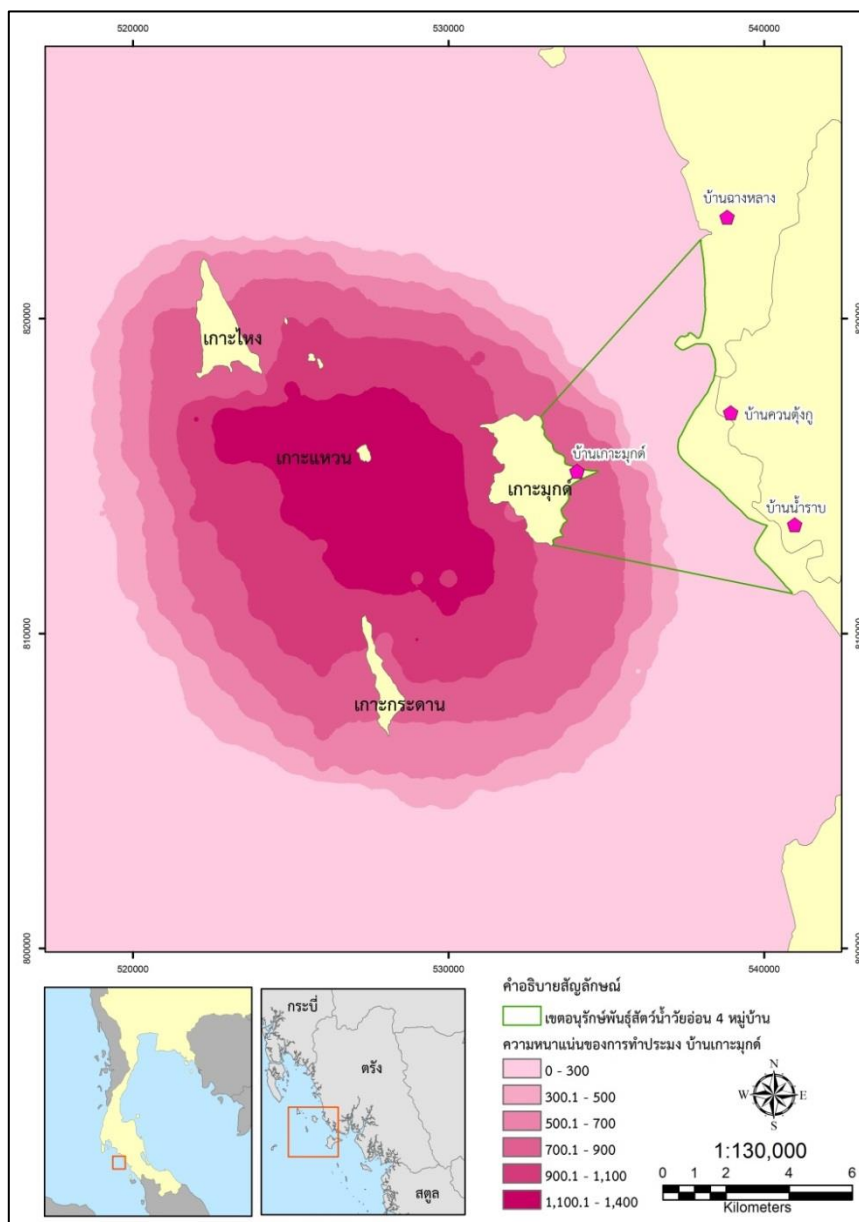
จากภาพที่ 29 สามารถสรุปได้ว่าขอบเขตพื้นที่ในการทำประมงของชาวประมงจากสี่หมู่บ้านมีพื้นที่เท่ากับ 451.84 ตารางกิโลเมตร ส่วนพื้นที่อนุรักษ์เขตเลเสบ้านมีพื้นที่เท่ากับ 39.34 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 8.71 ของพื้นที่ทำประมงทั้งหมด หากพิจารณาขนาดและลักษณะของพื้นที่ซึ่งมีความลึกไม่มากนัก จะพบว่าการประกาศจัดตั้งพื้นที่เขตเลเสบ้านไม่มีผลกระทบต่อชาวประมงมากนัก เนื่องจากเป็นพื้นที่ขนาดเล็กน้อยมากเมื่อเทียบกับพื้นที่การทำประมงทั้งหมดของชาวประมงในพื้นที่นี้ ส่วนความหนาแน่นในการทำประมงของทั้งสี่หมู่บ้านสามารถแสดงได้ดังภาพที่

ภาพที่ 30 ความหนาแน่นในพื้นที่การทำประมงของชาวประมงสี่หมู่บ้าน

จากภาพที่ 30 สามารถอธิบายได้ว่าความหนาแน่นในการทำประมงของชุมชนสี่หมู่บ้านในเขตเลเส้านั้น ทำประมงหนาแน่นที่สุด (ระดับความหนาแน่นเท่ากับ 3,700.1-6,400) ในบริเวณพื้นที่สามเหลี่ยมระหว่างเกาะมุกต์ เกาะกระดาน และเกาะแหวน แล้วความหนาแน่นค่อยๆ ลดลงเมื่อห่างจากพื้นที่ดังกล่าวไปจนหลังเกาะไห้ พื้นที่ชายฝั่งหน้าอ่าวเกาะมุกต์ ไปจนถึงพื้นที่กึ่งกลางระหว่างเกาะกระดานและเกาะลิบง ในขณะที่การทำประมงในพื้นที่เขตเลเส้านั้น มีความหนาแน่นอยู่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะมุกต์ (ระดับความหนาแน่นเท่ากับ 3,100.1-3,700) แต่โดยภาพรวมไม่มีการทำประมงที่หนาแน่นมากนักในพื้นที่เขตเลเส้านั้น แต่เมื่อพิจารณาความหนาแน่นในการทำประมงรายหมู่บ้าน ซึ่งสามารถแสดงรายละเอียดได้ ดังนี้ (ภาพที่ 31-34)

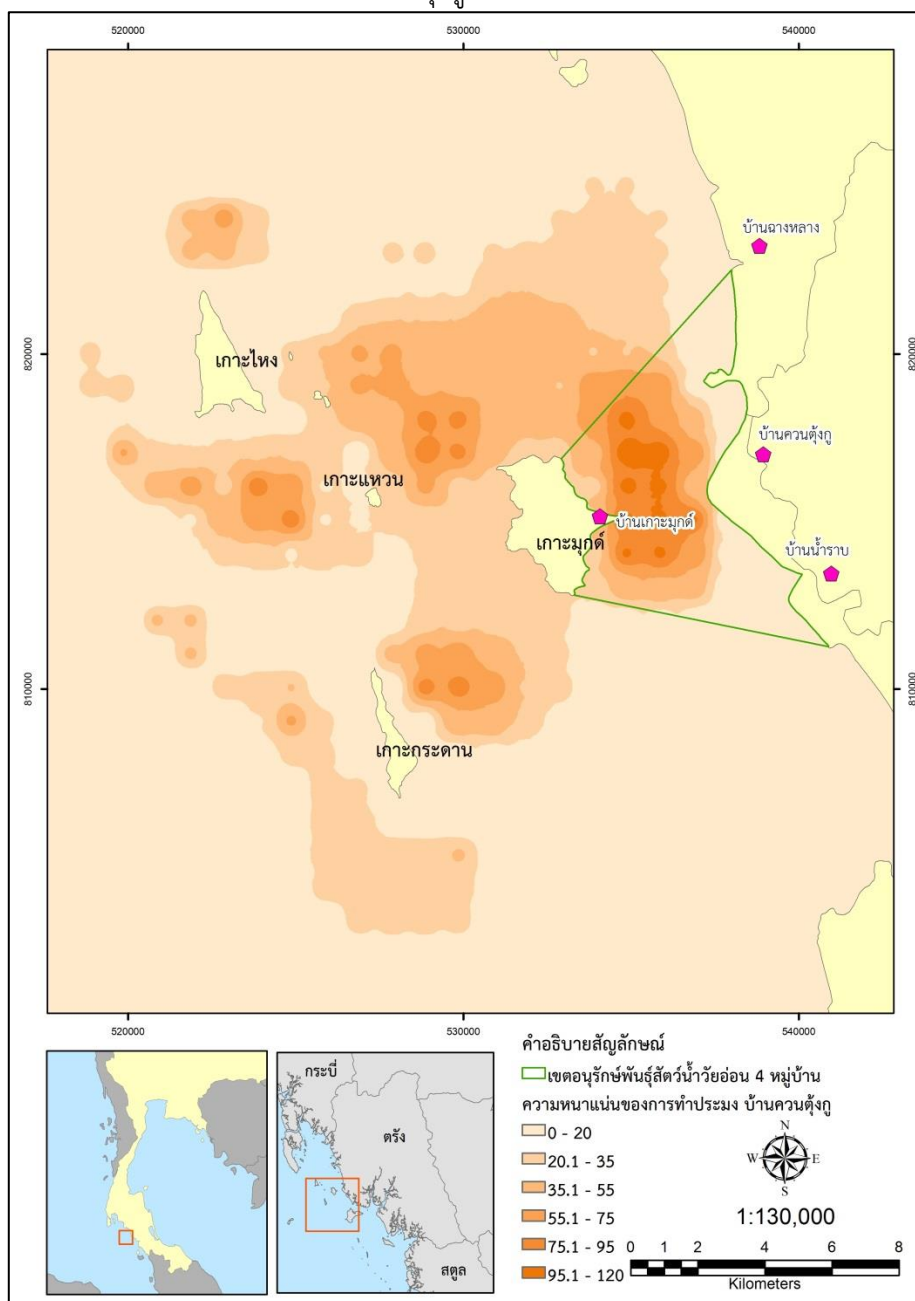
1) พื้นที่การทำประมงของชาวประมงบ้านเกาะมุกด์

ภาพที่ 31 ความหนาแน่นในการทำประมงของชาวประมงบ้านเกาะมุกด์

จากภาพที่ 31 สามารถสรุปได้ว่าชาวประมงจากบ้านเกาะมุกด์ทำประมงอย่างหนาแน่นในบริเวณพื้นที่รอบๆเกาะแหวนหรือตรงกลางของพื้นที่รูปสามเหลี่ยมระหว่างเกาะมุกด์ เกาะไหง และเกาะกระดาน ถ้านับเกาะแหวนเป็นจุดศูนย์กลางของการทำประมง ความหนาแน่นในการทำประมงจะค่อยๆน้อยลงเมื่อห่างจากเกาะแหวนออกมา ส่วนในพื้นที่เขตเลเส้าบ้านก็มีชาวประมงจากบ้านเกาะมุกด์ทำประมงด้วย แต่ไม่มีความหนาแน่นมากนัก

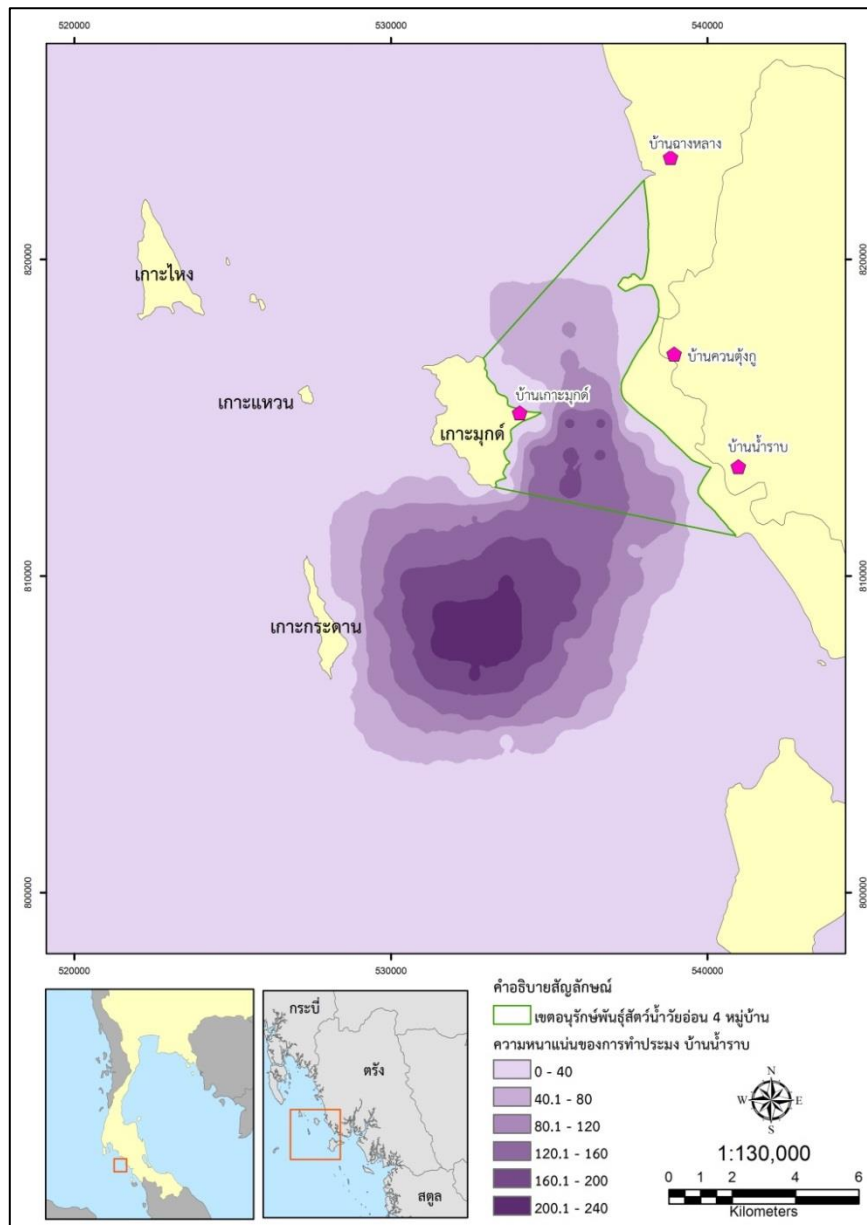
2) พื้นที่การทำประมงของชาวประมงบ้านควนตุงกู

ภาพที่ 32 ความหนาแน่นในการทำประมงของชาวประมงจากบ้านควนตุงกู

จากภาพที่ 32 สามารถสรุปได้ว่าชาวประมงจากบ้านควนตุงกูมีพื้นที่ทำประมงที่หนาแน่นอยู่ใน 4 พื้นที่ คือ บริเวณด้านหน้าเกาะกระดาน (ระหว่างเกาะกระดานกับเกาะมุกด์) บริเวณหลังเกาะแหวน บริเวณด้านหน้าเกาะแหวน และมีความหนาแน่นในการทำประมงมากที่สุดในบริเวณเขตเลเสบ้าน ทั้งนี้เนื่องจากการออกไปทำประมงในพื้นที่อื่นๆ นั้น จะมีระยะทางที่ไกลจากหมู่บ้าน ดังนั้น ชาวประมงจากบ้านควนตุงกูจึงทำประมงในเขตเลเสบ้านมากกว่าชาวประมงจากหมู่บ้านอื่น

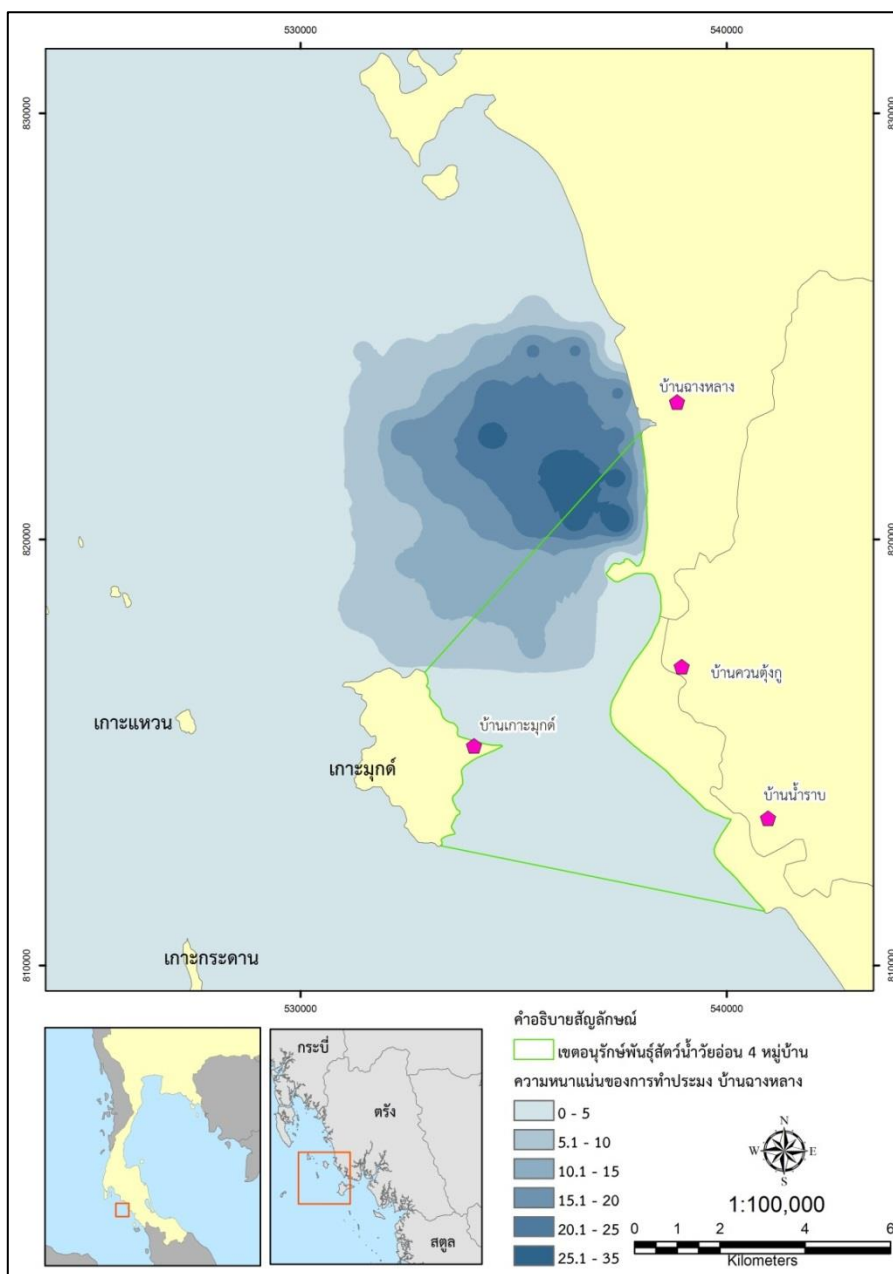
3) พื้นที่การทำประมงของชาวประมงบ้านน้ำราบ

ภาพที่ 33 ความหนาแน่นในการทำประมงของชาวประมงจากบ้านน้ำราบ

จากภาพที่ 33 สามารถสรุปได้ว่าชาวประมงจากบ้านน้ำราบมีพื้นที่ทำประมงที่หนาแน่นอยู่บริเวณพื้นที่ระหว่างบ้านน้ำราบ เกาะมุกด์และเกาะกระดาน โดยมีการทำประมงในพื้นที่เขตเลเส้าน้ำด้วย แต่มีความหนาแน่นหรือเข้มข้นไม่มากนัก

4) พื้นที่การทำประมงของชาวประมงบ้านฉางกลาง

ภาพที่ 34 ความหนาแน่นในการทำประมงของชาวประมงจากบ้านฉางกลาง

จากภาพที่ 34 สามารถสรุปได้ว่าชาวประมงจากบ้านฉางกลาง ทำประมงหนาแน่นในบริเวณพื้นที่ชายฝั่งหน้าบ้านของตนเองเป็นหลักและเข้ามาทำประมงในเขตเลเสบ้านบ้างเป็นบางส่วน หรือบางเวลา ถ้าเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่นๆ ชาวประมงจากบ้านฉางกลาง เป็นชาวประมงที่ทำประมงไกลฝั่งที่สุดและทำประมงในเขตเลเสบ้านน้อยที่สุด

5.10 การจัดการความขัดแย้ง

พื้นที่เขตเลเสบ้านเป็นพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ด้านการทำประมงเป็นหลัก กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง จึงเป็นกลุ่มชาวประมงทั้งในและนอกพื้นที่ และความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นก็มีแนวโน้มจะเป็นความขัดแย้งระหว่างชาวประมงกลุ่มต่างๆ กับกลุ่มเครือข่ายชุมชนที่ต้องการจัดตั้งเขตเลเสบ้าน นั่นเอง แต่ในระยะแรกๆของการดำเนินงานทั้งก่อนและหลังการประกาศจัดตั้งเขตเลเสบ้าน ไม่ปรากฏว่ามีความขัดแย้งในการดำเนินงานแต่อย่างใด อาจจะเป็นได้ว่า จากประสบการณ์การทำงานของแกนนำที่เสนอว่าก่อนดำเนินการเขตเลเสบ้าน ควรมีการทำประชาคม เพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับรูปแบบและกติกาเสียก่อน ทั้งนี้เพื่อป้องกันความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้น และใช้เวทีประชาสังคม ประชาสัมพันธ์กิจกรรม และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมไปในตัวด้วย นอกจากนี้ในกระบวนการดำเนินงาน ตั้งแต่ขั้นตอนการปรึกษาหารือของแกนนำการทำประชาคม การประชาสัมพันธ์ การลงนามความร่วมมือระหว่างเครือข่ายชุมชนกับหน่วยงานราชการ ไปจนถึงการทำพิธีเปิดอย่างเป็นทางการนั้น มีหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง และองค์กรพัฒนาเอกชน ให้การสนับสนุนอยู่ทุกขั้นตอน

ความขัดแย้งในการดำเนินงานของเขตเลเสบ้านเริ่มต้นขึ้น เมื่อการดำเนินงานผ่านไปประมาณ 1 ปี เมื่อพบว่าชาวประมงจากบ้านฉางกลาง ซึ่งเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของเครือข่ายชุมชนสี่หมู่บ้านมีการละเมิดกฎ กติกา ของเขตเลเสบ้าน โดยใช้เครื่องมือที่ห้ามใช้ในพื้นที่ คือ การใช้ลอบปูม้า (ไซแดง) ที่มีขนาดตาอวนต่ำกว่า 1.7 นิ้ว (ทั้งนี้บ้านฉางกลางมีจำนวนชาวประมงน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับหมู่บ้านอื่นๆ) จึงได้มีการร้องเรียนมายังแกนนำเครือข่าย และแกนนำได้จัดประชุมเพื่อขอความร่วมมือไม่ให้ละเมิดกติกา ในการประชุมคราวนั้น แกนนำจากบ้านฉางกลางได้ให้เหตุผลว่า การใช้ลอบปูม้าที่มีขนาดตาอวนมากกว่า 2.5 นิ้วตามที่เคยตกลงกันนั้น ส่งผลให้ชาวประมงจากบ้านฉางกลางจับปูไม่ได้เลย จึงขอเรียกร้องให้ปรับลดกติกา ให้เหลือขนาดตาอวน 1.75 นิ้ว³⁸ แต่มติที่ประชุมไม่ยอมรับข้อเสนอของแกนนำบ้านฉางกลาง โดยให้เหตุผลว่าการใช้ลอบปูที่มีตาอวนมากกว่า 1.7 นิ้ว เป็นการจับปูม้าขนาดเล็ก ซึ่งจะส่งผลต่อการขยายพันธุ์ปูและไม่สอดคล้องกับหลักการของเขตเลเสบ้าน³⁹ (ดาวรรณ สันหลี (สัมภาษณ์), 14 กุมภาพันธ์ 2557) จากเหตุการณ์นี้จึงนำมาซึ่งความไม่พอใจของแกนนำบ้านฉางกลาง ภายหลังจึงไม่เข้าร่วมประชุม และประกาศไม่ร่วมกิจกรรมกับเขตเลเสบ้านอีกต่อไป (วิเชียร เอียดสี (สัมภาษณ์) 7 กุมภาพันธ์ 2557)

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้ นำมาซึ่งการแยกตัวออกไปของบ้านฉางกลาง นับเป็นความเสียหายต่อการดำเนินงานของเขตเลเสบ้าน และเป็นความน่าเสียดายที่เครือข่ายชุมชนที่ทำงานร่วมกันมานานต้องเกิดความแตกแยกกัน ทั้งนี้กรณีดังกล่าวเป็นเรื่องของการขาดความเข้าใจวิถีชีวิต

³⁸ กรณีที่บ้านฉางกลางเคยให้ความร่วมมือในการเปลี่ยนขนาดตาอวนจากขนาด 1.2” มาเป็น 1.7” ไปแล้วเมื่อคราวทำประชาคม แต่เสียงส่วนใหญ่ในเขตเลเสบ้าน ต้องการให้เปลี่ยนเป็นขนาด 2-2.5” แต่จากงานวิจัยพบว่า การใช้ไซขนาด 2” กับ 1.7” ผลการจับปูได้ขนาดที่ไม่ต่างกัน เพราะวางในที่ที่นิยมปูได้ปูเล็กอยู่แล้ว แต่อาจจะได้ผลในทางสังคม ว่าเขตเลไม่มีเครื่องมือประเภททำลายล้าง (อภิรักษ์ สงรักษ์ (สัมภาษณ์) 16 กุมภาพันธ์ 2557)

³⁹ กรณีนี้ แม้ตัวแทนของบ้านฉางกลางจะไม่พอใจ และพยายามยื่นข้อเสนอให้ลดขนาดตาอวน แต่เมื่อเป็นการลงมติกลับแพ้มติ ไป 1:3 กรณีนี้เป็นตัวอย่างอันดีว่าการดำเนินการที่กระทบต่อวิถีชีวิตของเพื่อนสมาชิกในเครือข่าย ควรเป็นการดำเนินการในลักษณะความเข้าใจกันมากกว่าการยืนยันหลักการหรือมติเสียงส่วนใหญ่

ของกันและกัน และเป็นการยืนยันเจตนารมณ์ในการอนุรักษ์ ด้วยมุมมองที่แตกต่างกัน กรณีนี้หากพิจารณาให้ดี พบว่าในมุมมองของคนอื่นๆ ในเครือข่ายจะมองว่าชาวประมงบ้านฉางกลางเห็นแก่ตัว ทำประมงโดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืน ในขณะที่ชาวประมงจากบ้านฉางกลางมองว่าการออกกฎ และกติกากการใช้ประโยชน์โดยการกำหนดขนาดตาอวนของลอบปูที่ขนาด 2.5 นิ้วนั้น เป็นการกีดกันชาวฉางกลางในการเข้าถึงทรัพยากร เพราะลอบปูแบบนี้ (ไซแดง) ไม่มีชาวประมงจากหมู่บ้านอื่นในพื้นที่ใช้ทำประมง นอกจากชาวประมงในชุมชนของตน การกำหนดตาอวนแบบนี้ทำให้ชาวประมงบ้านฉางกลางจับปูได้น้อยลง มีผลกระทบต่อรายได้ และคุณภาพชีวิต แต่ไม่กระทบต่อชาวประมงในชุมชนอื่น⁴⁰ (กุจัด กุมุดา (สัมภาษณ์) 13 กุมภาพันธ์ 2557 และวิเชียร เอียดสี (สัมภาษณ์) 7 กุมภาพันธ์ 2557) นอกจากนี้เมื่อพิจารณาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ จะพบว่าบ้านฉางกลางนั้น อยู่ไกลจากเขตทะเลลึกมากกว่าชุมชนอื่นในเครือข่าย การออกไปทำประมงนอกเขตทะเลบ้าน เป็นการเพิ่มต้นทุนการทำประมงมากขึ้น และถ้าพิจารณาจากภูมิหลังทางสังคม จะพบว่าชาวประมงบ้านฉางกลางที่ทำประมงในเขตทะเลบ้านนั้น ส่วนใหญ่ไม่ใช่คนในพื้นที่ แต่มักเป็นชายที่แต่งงานเข้ามาในชุมชน ดังนั้นความเชี่ยวชาญในการออกทะเลและการประมงจึงมีน้อยกว่าชาวประมงจากชุมชนอื่นๆในเครือข่ายเดียวกัน (ศักดิ์กมล แสงดารา (สัมภาษณ์) 15 กุมภาพันธ์ 2557 อภิรักษ์ สงรักษ์ (สัมภาษณ์) 16 กุมภาพันธ์ 2557 และวิเชียร เอียดสี (สัมภาษณ์) 19 มิถุนายน 2557) ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการทำประมงในทะเลลึกต้องออกเรืออย่างน้อยสองคน แต่ชาวประมงที่บ้านฉางกลางส่วนใหญ่ทำประมงเพียงคนเดียว จึงไม่สามารถทำประมงไกลฝั่งได้ (วิเชียร เอียดสี (สัมภาษณ์) 8 กุมภาพันธ์ 2557) การเลือกใช้ลอบปู (ไซแดง) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่วางในน้ำตื้นจึงเหมาะกับศักยภาพของชาวประมงจากบ้านฉางกลาง (สะอาด เจริญเกาะ (สัมภาษณ์) 10 กุมภาพันธ์ 2557) เหตุนี้ชาวประมงจากบ้านฉางกลางจึงยืนยันที่จะทำประมงในเขตทะเลบ้านด้วยเครื่องมือที่ตนเองไม่เสียผลประโยชน์ ดังนั้นกรณีนี้จึงเป็นความล้มเหลวของเครือข่ายชุมชนในการทำความเข้าใจกับสมาชิกคนอื่นๆในเครือข่ายเดียวกัน และทางเดียวที่จะทำให้ชาวประมงจากบ้านฉางกลางกลับมาร่วมกิจกรรมกับเขตทะเลบ้าน คือ ชุมชนอื่นๆ ต้องเข้าใจภูมิหลังทางภูมิศาสตร์และสังคมของกันและกัน โดยต้องใช้คนกลางในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ซึ่งอาจจะเป็นหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง หรือองค์กรพี่เลี้ยงในพื้นที่คือมูลนิธิอันดามัน

5.11 สถานการณ์ปัจจุบัน

จากข้อมูลด้านการใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตทะเลบ้านจะพบว่าสามหมู่บ้านซึ่งประกอบด้วยบ้านน้ำราบ บ้านควนตุงกู และบ้านเกาะมุกด์นั้น ส่วนใหญ่ทำประมงนอกพื้นที่เขตทะเลบ้าน มีเพียงบางช่วงเวลาหรือการทำประมงบางประเภทเท่านั้นที่เข้ามาทำประมงหรือใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตทะเลบ้าน ในขณะที่บ้านฉางกลาง ซึ่งส่วนใหญ่ทำประมงด้วยเครื่องมือลอบปู (ไซแดง) ทำ

⁴⁰ นายกุจัด กุมุดา ชาวประมงจากบ้านเกาะมุกด์กล่าวว่า ถึงอย่างไรคนเกาะมุกด์ก็ไม่ทำผิดกฎอยู่แล้ว เพราะชาวประมงเกาะมุกด์ไม่ได้ใช้เครื่องมือที่ห้ามทำประมงในเขตทะเลบ้าน สอดคล้องกับข้อมูลจากชาวประมงจากบ้านควนตุงกูและบ้านน้ำราบ ที่บอกว่าชาวประมงบ้านควนตุงกูและบ้านน้ำราบ ทำประมงในทะเลลึก การประกาศเขตทะเลบ้านไม่กระทบกับชาวประมงทั้งสองหมู่บ้าน แม้ในช่วงฤดูมรสุมจะทำประมงในเขตทะเลบ้าน ก็ไม่เป็นไร เพราะไม่ใช่เครื่องมือห้ามทำประมงในเขตฯ (บุญเลิศ แยมขยาย และบุญยีน เกื้อคราม (สัมภาษณ์) 8 กุมภาพันธ์ 2557 และนิภา อุเสิน (สัมภาษณ์) 6 กุมภาพันธ์ 2557)

ประมงอยู่ในเขตเลเสบ้านเป็นหลัก ดังนั้นในขั้นตอนการออกกติการระดับชุมชน สมาชิกเครือข่ายจากบ้านฉางกลางจึงเรียกร้องให้กำหนดตาอวนของลอบปูไม่น้อยกว่า 1.75 นิ้ว ในขณะที่คนส่วนใหญ่ในเขตเลเสบ้าน เห็นว่าหากใช้ตาอวนขนาดนั้นจะจับได้เฉพาะปูขนาดเล็ก จึงตกลงให้กำหนดตาอวนที่ขนาด ไม่น้อยกว่า 2.5 นิ้ว ทำให้สมาชิกเครือข่ายจากบ้านฉางกลางเกิดความไม่พอใจ และขอถอนตัวออกจากเครือข่ายในเวลาต่อมา ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อการจัดการความขัดแย้ง ประกอบกับ บทบาทที่องค์กรพีเลียงมอบหมายให้แกนนำอย่างไม่เท่าเทียมกัน และความเข้มแข็งของแกนนำในแต่ละหมู่บ้านไม่เท่ากัน เพราะตลอดหลายปีที่มีการจัดตั้งเขตเลเสบ้านนั้น มักมีการจัดกิจกรรมหลักๆ ที่บ้านน้ำราบ และเกาะมุกด์เป็นหลัก ในกรณีของบ้านน้ำราบสามารถจัดกิจกรรมของเขตเลเสบ้าน ร่วมกับกิจกรรม CSR ประจำปีของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้⁴¹ ส่วนพื้นที่เกาะมุกด์สามารถจัดกิจกรรมเขตเลเสบ้านร่วมกับกิจกรรมงานรวมพลังคนรักเกาะมุกด์ได้เช่นกัน⁴² จากปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้ปัจจุบัน เมื่อนึกถึงเขตเลเสบ้านคนส่วนใหญ่ก็นึกถึงเพียงบ้านน้ำราบและบ้านเกาะมุกด์เท่านั้น ส่วนประเด็นด้านกฎหมายและความชอบธรรมในการบริหารจัดการ องค์กรบริหารส่วนตำบลเกาะลิบงได้ยกระดับเขตอนุรักษ์เขตเลเสบ้าน ขึ้นเป็นเขตอนุรักษ์พะยูนเขตเลเสบ้าน ตามข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2554 ไว้แล้ว แต่ยังมีประเด็นสำคัญที่น่าเป็นห่วง คือ บทบาทของอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม ซึ่งในครั้งแรกที่มีการลงนามบันทึกความร่วมมือในการบริหารจัดการเขตเลเสบ้าน หน่วยงานนี้ไม่ได้เข้าร่วมด้วย เมื่อมีการเปลี่ยนหัวหน้าหน่วยงานก็มีการเปลี่ยนนโยบาย คือพยายามเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ โดยการแบ่งพื้นที่เขตเลเสบ้านเป็นสี่เขตย่อย แล้วมอบหมายให้หน่วยงานต่างๆ เป็นผู้รับผิดชอบในฐานะพีเลียงชุมชน แต่เนื่องจากเป็นการทำงานโดยไม่มี การปรึกษาหารือกับคณะทำงานของเครือข่ายเขตเลเสบ้าน เครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้านจึงถือว่าเป็นการแทรกแซงการทำงาน ทำให้เกิดช่องว่างในการสื่อสาร นำมาซึ่งความไม่ไว้วางใจระหว่างเครือข่ายชุมชนกับอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม ทั้งนี้เครือข่ายชุมชนให้ความเห็นว่าเมื่อมีการมอบหมายพื้นที่อย่างเป็นทางการแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องแล้ว ชุมชนก็ไม่จำเป็นต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการอีกต่อไป เมื่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขอรับผิดชอบการดำเนินงานไปแล้ว ชุมชนก็ขอยุติการทำงานของตนนับแต่บัดนี้ไป (สนทนากลุ่ม 27 พฤศจิกายน 2556)

อย่างไรก็ตามก็ตาม ปัญหาการลักลอบทำประมงด้วยเครื่องมือที่ถูกห้ามหรือผิดกฎหมายในพื้นที่เขตเลเสบ้านก็ยังคงปรากฏอยู่ เช่น การลักลอบใช้วอนลากปลิง การหาหอยด้วยเครื่องลม เป็นต้น แต่จากข้อมูลพบว่าการกระทำดังกล่าวล้วนเกิดจากคนจากภายนอกพื้นที่ทั้งสิ้น ดังรายงานของคณะกรรมการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสี่หมู่บ้าน (มปป.) ซึ่งบันทึกการทำงานและรายงานการจับกุมผู้กระทำผิดไว้ดังนี้

⁴¹ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคมีพันธสัญญาต้องทำกิจกรรมฟื้นฟูทรัพยากรให้แก่บ้านน้ำราบ จากการขอใช้พื้นที่ในการวางสายเคเบิลไฟฟ้าใต้ทะเลผ่านไปยังเกาะมุกด์

⁴² รวมพลังคนรักเกาะมุกด์ เป็นการจัดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ในช่วงที่ชาวประมงหยุดพักการออกเรือหาสัตว์น้ำ เป็นระยะเวลา 3 เดือน ที่ทางกรมประมงประกาศปิดอ่าวในฤดูสัตว์น้ำมีไข่และเลี้ยงลูกอ่อน โดยได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน

ตารางที่ 30 จำนวนและลักษณะการทำความผิดในเขตเลเสบ้าน

กรณี	เป้าหมายผู้กระทำผิด	หมายเหตุ
ว่ากล่าว ตักเตือน	ผู้ทำประมงอวนทับตลิ่งหรือวนชัก อย่างน้อย 10 ราย ผู้บุกรุกและตัดไม้ป่าชายเลนบริเวณบ้านน้ำราบ ความตุงกู 12 ราย	แจ้งให้ทราบด้วยวาจาและมีเอกสาร เผยแพร่
	ผู้ลากปลิงทะเลบริเวณแนวเขต จำนวน 1 ราย	* ไม่สามารถจับกุมได้เนื่องจากไม่มี พจนง./จนท.ร่วมปฏิบัติการ
	* ผู้ทำประมงอวนลากคู่ระหว่างเกาะกระดาน-เกาะไหง 1 คู่	
จับกุม	* เรือวนลากเข้ามาทำประมงในเขตฯ 1 ราย * เรือประมงปั่นไฟปลากะตักกลางคืน 1 ราย * ผู้ลักลอบตัดไม้ป่าชายเลนบ้านน้ำราบ จำนวน 1 ราย	* 4 กันยายน 2550 แจ้งความ สภอ.กันตัง ยึดเรือของกลางได้ ขณะนี้ได้คืนของกลางให้เจ้าของ ดูแล และยังไม่ทราบความคืบหน้า เรื่องคดี * 12 มกราคม 2550 จับเรือ โชค มินตรา ซึ่งมาจากฝั่งอ่าวไทย หลังจากนั้น 3 วันได้รับการปล่อย ตัวโดยการเสียค่าปรับ * แจ้งความ สภอ.กันตังอยู่ระหว่าง การดำเนินคดี

5.12 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย /ผู้เกี่ยวข้อง

เนื่องจากเขตเลเสบ้าน ตั้งอยู่ในระบบนิเวศอ่าวเปิด มีการใช้ประโยชน์หลากหลายประเภทตั้งแต่การทำประมง ไปจนถึงการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังตั้งอยู่ในพื้นที่ภายใต้กฎหมายประเภทต่างๆ จำนวนมากด้วยเช่นกัน ดังนั้นในการบริหารจัดการเขตเลเสบ้าน จึงมีผู้เกี่ยวข้อง และ/หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวนมาก สามารถแบ่งตามลักษณะความเกี่ยวข้องได้เป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยอ้อม ดังนี้

ตารางที่ 31 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงในเขตเลเสบ้าน

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	บทบาท/ความเกี่ยวข้อง	ทรัพยากร/ศักยภาพ	ปัญหา/ข้อจำกัด
เครือข่ายชุมชน ชายฝั่งสี่หมู่บ้าน	- ใช้ประโยชน์จากทรัพยากร - การอนุรักษ์ ป่า/คู่มครอง ทรัพยากรทางทะเลและ ชายฝั่งร่วมกับหน่วยงาน ราชการ	- บุคลากร - องค์ความรู้และภูมิ ปัญญาในการจัดการ ทรัพยากรทะเลและ ชายฝั่ง - ความเสียสละ เอา จริงเอาจัง	- ขาดงบประมาณ - ขาดความรู้เรื่อง กฎหมายและนโยบาย ที่เกี่ยวข้องกับการ จัดการทรัพยากรทาง ทะเลและชายฝั่ง - ไม่มีอำนาจในการ บังคับใช้กฎหมาย

ตารางที่ 31 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงในเขตเทศบาล (ต่อ)

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	บทบาท/ความเกี่ยวข้อง	ทรัพยากร/ศักยภาพ	ปัญหา/ข้อจำกัด
ชุมชนชายฝั่ง หมู่บ้าน ใกล้เคียง	- ใช้ประโยชน์จากทรัพยากร	- มีบุคลากร - มีองค์ความรู้และภูมิ ปัญญาในการจัดการ ทรัพยากรทะเลและ ชายฝั่ง	- ขาดความรู้เรื่อง กฎหมายและนโยบาย ที่เกี่ยวข้องกับการ จัดการทรัพยากรทาง ทะเลและชายฝั่ง - ขาดความตระหนัก และไม่เห็นความสำคัญ ในการทำงานด้านการ อนุรักษ์ฯ ร่วมกับ หน่วยงานภาครัฐและ ท้องถิ่น

ตารางที่ 32 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยอ้อมในเขตเทศบาล

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	บทบาท	ทรัพยากร/ศักยภาพ	ปัญหา/ข้อจำกัด
มูลนิธิอันดามัน	เป็นองค์กรพี่เลี้ยง ทำหน้าที่ให้ คำปรึกษา ติดต่อแหล่งทุน พัฒนาศักยภาพให้เครือข่าย และเป็นองค์กรที่เป็นสะพาน เชื่อมในการประสานกับ หน่วยงานภายนอก ตลอดจน ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย เมื่อเกิด ความขัดแย้งในเครือข่าย	- มีความต่อเนื่องด้าน การทำงาน - มีความรู้เรื่องการ อนุรักษ์ - มีทักษะในการเป็นพี่ เลี้ยงหรือองค์กรที่เป็น สะพานเชื่อมใน ระดับสูง	- บุคลากรไม่เพียงพอ - ขาดแคลนงบประมาณ
ชมรมชาว ประมงพื้นบ้าน จังหวัดตรัง	- ผนึกและสร้างจิตสำนึกใน การจัดการทรัพยากรประมง และชายฝั่ง - พัฒนาภาคีเครือข่ายการ จัดการทรัพยากรทางทะเลและ ชายฝั่งในจังหวัดตรังและพื้นที่ ใกล้เคียง	- มีบุคลากร - มีองค์ความรู้และภูมิ ปัญญาท้องถิ่นในการ จัดการทรัพยากรฯ	- ขาดงบประมาณในการ เผยแพร่ข้อมูลและสร้าง ความตระหนักกับ เครือข่ายสมาชิกอย่าง ต่อเนื่อง

ตารางที่ 32 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยอ้อมในเขตเลเสบ้าน (ต่อ)

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	บทบาท/ความเกี่ยวข้อง	ทรัพยากร/ศักยภาพ	ปัญหา/ข้อจำกัด
ชุด ฌก.ทะเล ตำรวจภูธร จ. ตรัง	- บังคับใช้กฎหมาย - การคุ้มครอง ป้องกันการลักลอบทำประมงด้วยเครื่องมือประมงผิดกฎหมาย	- มีบุคลากร - มีความรู้ด้านกฎหมาย	- ขาดงบประมาณในการตรวจตราเฝ้าระวัง
ศูนย์อนุรักษ์ ทรัพยากรทาง ทะเลและ ชายฝั่งที่ 6	- ส่งเสริมการอนุรักษ์ ป่าชายเลน คุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง - กำหนดมาตรการการสงวน อนุรักษ์ ป่าชายเลน และคุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง - ดำเนินการสงวน อนุรักษ์ ป่าชายเลน และคุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่ง - ดำเนินการ กำกับ ดูแล และบริหารจัดการที่ดิน และพื้นที่ชายฝั่งทะเล - ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง - ให้คำปรึกษา แนะนำ เผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งสู่สาธารณชนทุกระดับชั้น	- มีงบประมาณ - มีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง - มีอำนาจ/หน้าที่ตามกฎหมาย	- บุคลากรไม่เพียงพอ
มหาวิทยาลัย เทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขต ตรัง	- ผลิตบุคลากรที่มีความรู้ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรประมง - สร้างงานวิจัย สิ่งประดิษฐ์ และนวัตกรรมที่สามารถถ่ายทอดแก่ชุมชน - ให้บริการวิชาการทางสังคม	- มีบุคลากรและองค์ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง	- ขาดการเข้าถึงชุมชน - จำนวนบุคลากรในการทำงานร่วมกับชุมชนมีน้อย

ตารางที่ 32 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยอ้อม ในเขตเลเสบ้าน (ต่อ)

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	บทบาท/ความเกี่ยวข้อง	ทรัพยากร/ศักยภาพ	ปัญหา/ข้อจำกัด
ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่ง จ.ตรัง	- สนับสนุนการฟื้นฟูทรัพยากรและหนุนเสริมงานวิชาการแก่ประชาชน - บริหารและจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งให้มีความยั่งยืนในเขตพื้นที่รับผิดชอบ - วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ - ให้การสนับสนุนและช่วยแก้ปัญหาในด้านวิชาการและพันธุ์สัตว์น้ำแก่กิจกรรมเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	- มีบุคลากร - มีงบประมาณ - มีองค์ความรู้บริหารและจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง	- ขาดความเข้าใจเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วม - ขาดการเข้าถึงชุมชน - บุคลากรไม่เพียงพอ
สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 31	- อนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนปลูกฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน - ควบคุมดูแลการใช้ที่ดินป่าชายเลน - สร้างความเข้าใจและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน - ดูแล ป้องกันการบุกรุกป่าชายเลน	- มีบุคลากรที่มีความรู้เกี่ยวกับการปลูกฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน - มีงบประมาณ - มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการปลูกฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน	- บุคลากรไม่เพียงพอ - ขาดการเข้าถึงชุมชน
ประมงอำเภอ/จังหวัดตรัง	- ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - บังคับใช้กฎหมายด้านการประมงรวบรวมข้อมูลฐานทะเบียนการประมงและเครื่องมือประมง - ควบคุม กำกับ ดูแลด้านการประมงในเขตจังหวัด ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการประมงและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง	- มีบุคลากร - มีงบประมาณ - มีองค์ความรู้ด้านการจัดการประมงและวิจัย	- ขาดการเข้าถึงชุมชน - บุคลากรไม่เพียงพอ

ตารางที่ 32 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยอ้อม ในเขตเลเสบ้าน (ต่อ)

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	บทบาท/ความเกี่ยวข้อง	ทรัพยากร/ศักยภาพ	ปัญหา/ข้อจำกัด
ศูนย์ป้องกันและปราบปรามการใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมาย กรมประมง	- บังคับใช้กฎหมายเพื่อควบคุมการใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายพันธุ์สัตว์น้ำ - ส่งเสริม สนับสนุน ประชาชน ประชาชน ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมง - ฟื้นฟูทรัพยากรประมงให้มีใช้อย่างยั่งยืน	- มีบุคลากร - มีงบประมาณ - มีองค์ความรู้ด้านกฎหมาย	- บุคลากรไม่เพียงพอ - ขาดความเข้าใจเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วม - การเข้าถึงชุมชน
กรมประมง	- กำหนดนโยบายและมีการปฏิบัติในระดับท้องถิ่น - อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง - บังคับใช้กฎหมายด้านการประมง	- มีบุคลากร - มีงบประมาณ - มีองค์ความรู้ด้านการจัดการประมงและวิจัย	- ขาดการเข้าถึงชุมชน - บุคลากรไม่เพียงพอ
อบต.บางสัก อบต.ไม้ฝาด อบต.เกาะลิบง	- สนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง - ให้ความรู้และอำนวยความสะดวกด้านกระบวนการขอรับการสนับสนุนงบประมาณด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	- มีบุคลากร - มีงบประมาณ - มีอำนาจและหน้าที่ตามกฎหมาย	- ขาดความเข้าใจเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ - ขาดการเข้าถึงชุมชน
อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม	- การอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง - การบังคับใช้กฎหมายด้านการอนุรักษ์	- มีบุคลากร - มีงบประมาณ - มีความต่อเนื่องด้านการจัดการ - มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์	- ขาดการเข้าถึงชุมชน - ขาดความไว้วางใจจากชุมชน - บุคลากรไม่เพียงพอ
การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค	- สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมประจำปีให้แก่บ้านน้ำราบ หนึ่งในสี่หมู่บ้านของเครือข่าย ตามสัญญาเรื่องการฟื้นฟูทรัพยากรที่ทำไว้กับชุมชน เมื่อตอนวางสายเคเบิลใต้น้ำผ่านชุมชน	- มีบุคลากร - มีงบประมาณ - มีความต่อเนื่องด้านการจัดการ	- สนับสนุนเพียงหมู่บ้านเดียว ในขณะที่ยังมีชุมชนอื่น ซึ่งได้รับผลกระทบจากการวางสายเคเบิลนั้นด้วยยังไม่ได้รับการสนับสนุน

ตารางที่ 32 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยอ้อมในเขตเลเสบ้าน (ต่อ)

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	บทบาท/ความเกี่ยวข้อง	ทรัพยากร/ศักยภาพ	ปัญหา/ข้อจำกัด
ภาคเอกชนอื่นๆ	สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมแก่ เครือข่ายในรูปแบบต่างๆ เช่น เงิน งบประมาณ สิ่งของ ฯลฯ ผ่าน กิจกรรม CSR เช่น การปลูกป่าชาย เลน การปลูกหญ้าทะเล เป็นต้น	- มีบุคลากร - มีงบประมาณ	- ขาดความต่อเนื่องของ โครงการ

หมายเหตุ : ปรับปรุงจาก โครงการจัดการระบบนิเวศทางทะเลอ่าวเบงกอล ประเทศไทย (2557)

5.13 ระดับการมีส่วนร่วม

เครือข่ายเขตเลเสบ้านนั้น มีความเป็นมาด้านการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งมาเป็นระยะเวลายาวนาน (ดูในหัวข้อพัฒนาการของเครือข่าย) ดังนั้นจึงมีพัฒนาการในการสร้างเครือข่าย และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานราชการในหลายรูปแบบและเป็นเวลานาน ถ้าพิจารณาเฉพาะช่วงการจัดตั้ง และบริหารจัดการเขตเลเสบ้าน จะพบว่าการดำเนินการเรื่องนี้ทางเครือข่ายได้แสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง (ดูในหัวข้อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย/ผู้เกี่ยวข้องและหัวข้อหน่วยงานสนับสนุน) หน่วยงานเหล่านี้ประกอบด้วยหน่วยงานสำคัญ ได้แก่ กรมประมง กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมอุทยานแห่งชาติ และหน่วยงานราชการส่วนภูมิภาคส่วนของจังหวัดตรัง เมื่อพิจารณาจากการที่หน่วยงานต่างๆ ให้การยอมรับ และสนับสนุนการทำงานของเครือข่ายในรูปแบบต่างๆ เช่น การสนับสนุนการจัดประชาคมในการจัดทำกฎและกติกา การสนับสนุนทุน และการติดตั้งทุ่นแนวเขต การเข้าร่วมประชุมกับเครือข่ายในการประชุมวาระต่างๆ จะพบว่าหน่วยงานต่างๆยอมรับให้เครือข่ายชุมชนสี่หมู่บ้านมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในระดับสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่าทีของนายอานนท์ มั่นสวานิช อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดตรังในขณะนั้น (พ.ศ. 2550) ที่ให้การยอมรับเครือข่ายชุมชนในฐานะหุ้นส่วนสำคัญในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ในพิธีเปิดเขตเลเสบ้านว่า “สิ่งที่ผมภาคภูมิใจเป็นพิเศษ คือ ที่นี่เราใช้ กฎทางสังคม ขึ้นมาดูแลปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ กฎหมายที่วางไว้ มักมีผู้ฝ่าฝืน ละเลยหลีกเลี่ยงเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้อำนาจอิทธิพล อำนาจเงินตรา เข้ามาทำให้อำนาจกฎหมายบ้านเมืองไม่ศักดิ์สิทธิ์ ถ้าทะเลที่เราใช้อยู่ไม่มีการปกป้องดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ สักวันหนึ่งมันก็จะหมดไป ขอให้ใช้ความตั้งใจจริงที่ทำมา แม้ว่าจะมีอะไรที่ทำให้ท้อแท้ แต่อย่าท้อถอยหรือหมดอุดมการณ์นักอนุรักษ์ที่แท้จริง ” (อะเทิร์น พระคง (สัมภาษณ์), 14 กุมภาพันธ์ 2556) อย่างไรก็ตาม แม้หน่วยงานระดับจังหวัดได้ยอมรับให้เครือข่ายชุมชนเป็นหุ้นส่วนสำคัญในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติแล้วก็ตาม แต่หน่วยงานสำคัญในพื้นที่ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญเกี่ยวกับการใช้และบังคับใช้กฎหมายอย่างเช่นอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม กลับมีท่าทีกลางแกลงใจในบทบาท ท่าทีและความสำคัญของเครือข่ายชุมชนสี่หมู่บ้านในการดำเนินการเขตเลเสบ้าน ดังท่าทีของหัวหน้าอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม ซึ่งแม้ให้การยอมรับการทำงาน ของเครือข่ายชุมชนสี่หมู่บ้านในการจัดการ

ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในเขตเลเสบ้าน แต่เห็นยังมีความเห็นแย้งว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ของอุทยานแห่งชาติเท่านั้นที่มีสิทธิในการบริหารจัดการ หรือมีการอ้างสิทธิในการบังคับใช้กฎ กติกา โดยกล่าวว่า “เขตเลเสบ้าน ไม่เป็นการจัดการ เพราะไม่มีโครงสร้างหรือโครงสร้างไม่ชัดเจน ไม่มีแผนงาน ต้องมีแผนงาน เพราะถ้ามีแผนงานจะของประมาณได้ และส่วนราชการเข้ามาส่งเสริม/สนับสนุนไม่ถูก และเพราะชุมชนไม่มีโครงสร้างที่ชัดเจน ดังนั้นตนจึงแบ่งเขตเลเสบ้าน ออกเป็น 4 เขตย่อย แล้วให้หน่วยงานแต่ละหน่วยงานรับผิดชอบควบคุมกันไป” (การสนทนากลุ่ม, 27 พฤศจิกายน 2556)

หากนำผลการวิจัยมาพิจารณาการระดับการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนสี่หมู่บ้านตามรูปแบบของ Arnstein (1969) ซึ่งได้จัดลำดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 3 ระดับ 8 ชั้น ได้แก่

1. ระดับต้น มี 2 ชั้นเรียกว่า Nonparticipation คือ การไม่มีส่วนร่วมหรือการมีส่วนร่วมจอมปลอม ประกอบด้วย

ชั้นที่ 1 ชั้นการชักชวนหรือโฆษณาหรือโน้มน้าว (Manipulation)

ชั้นที่ 2 ชั้นการบำบัดหรือกล่อมเกลา (Therapy)

2. ระดับกลางมี 3 ชั้น เรียกว่า Tokenism คือ การมีส่วนร่วมก้ำมอล หรือทำแบบขอไปที/พอเป็นพิธี ประกอบด้วย

ชั้นที่ 3 ชั้นการสื่อสารข้อมูล (Informing) เป็นการสื่อสารทางเดียว

ชั้นที่ 4 ชั้นการปรึกษาหารือ/รับฟังความคิดเห็น (Consultation) เป็นระดับของการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน

ชั้นที่ 5 ชั้นการสร้างความร่วมมือหรือรอมชอม/ลดความขัดแย้ง (Placation) เป็นการเริ่มสู่ระดับสื่อสารแบบ 2 ทาง

3. ระดับสูงมี 3 ชั้น เรียกว่า Citizen Power หมายถึง อำนาจของประชาชน ประกอบด้วย

ชั้นที่ 6 ชั้นเป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership)

ชั้นที่ 7 ชั้นการมอบอำนาจ (Delegated Power)

ชั้นที่ 8 อำนาจเป็นของประชาชน/ประชาชนมีอำนาจเต็ม (Citizen Control)

จากผลการวิจัยซึ่งพบว่าหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องสนับสนุนกิจกรรมต่างๆของเขตเลเสบ้าน ตั้งแต่เงินงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ เข้าร่วมประชุมในวาระต่างๆ และที่สำคัญยอมลงนามในบันทึกความร่วมมือในการบริหารจัดการเขตเลเสบ้านร่วมกับเครือข่ายชุมชนสี่หมู่บ้าน จึงสามารถสรุปได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนสี่หมู่บ้านในเขตเลเสบ้าน อยู่ในระดับสูงคือ ชั้นการเป็นหุ้นส่วนกันจนถึงชั้นมอบอำนาจในการตัดสินใจให้แก่ชุมชน

5.14 หน่วยงานสนับสนุน/ องค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม และเครือข่ายทางสังคม

1) หน่วยงานสนับสนุน/ องค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม

องค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม (Bridging organization) เป็นปัจจัยจำเป็นในการจัดการร่วมระหว่างชุมชนกับหน่วยงานราชการ เพราะจะทำหน้าที่ในฐานะผู้เชื่อมโยงความรู้ทางวิทยาศาสตร์กับความรู้ท้องถิ่นเข้าด้วยกัน มีบทบาทในการประสานความร่วมมือทั้งในระดับแวนอนและแนวตั้ง เป็นผู้ไกล่เกลี่ยคลี่คลายความขัดแย้ง เป็นตัวเร่ง (Catalyst) และผู้เอื้ออำนวย (Facilitator) ระหว่างหน่วยบริหาร (Governance) ที่แตกต่างกัน และระหว่างระบบความรู้ และทรัพยากรที่แตกต่างกัน (Berkes 2009)

สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือหน่วยงานที่เลี้ยงในการขับเคลื่อนงานของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งสี่หมู่บ้านในครั้งนี้ สามารถแบ่งออกตามช่วงและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

1. องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) นับเป็นหน่วยงานหลักที่ทำงานอย่างเข้มข้น และจริงจังในการสนับสนุนกระบวนการในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในพื้นที่เขตเลเสบ้าน โดยองค์กรพัฒนาเอกชนนั้น ทำงานร่วมกับเครือข่ายชุมชนมาก่อนก่อตั้งเขตเลเสบ้าน เมื่อเรียงลำดับการทำงานตั้งแต่ยุคเริ่มต้น-ปัจจุบัน ประกอบด้วย

สมาคมหยาดฝน ทำงานร่วมกับเครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้านมากกว่า 20 ปี ตั้งแต่ที่มีการต่อสู้กับอวนลาก อวนรุน ผ่านมาถึงยุคจัดตั้งชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง ยุคที่เข้าร่วมโครงการกับ SIF จนถึงช่วงสถานการณ์พิบัติภัยสึนามิ (หลัง พ.ศ. 2547)

มูลนิธิอันดามัน เริ่มทำงานกับเครือข่ายเขตเลเสบ้านในช่วงสถานการณ์พิบัติภัยสึนามิ โดยในช่วงแรกๆใช้ชื่อว่าเครือข่ายฟื้นฟูชุมชนชายฝั่งอันดามัน มาจนถึงยุคก่อตั้งเขตเลเสบ้าน และเป็นองค์กรสำคัญในการจุดประกาย ผลักดัน และสนับสนุนให้เกิดเขตเลเสบ้าน และเป็นพี่เลี้ยงที่สำคัญมาจนถึงปัจจุบัน

สมาคมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย เป็นองค์กรที่เลี้ยงที่สำคัญอีกองค์กรหนึ่ง ที่สนับสนุนการดำเนินงานของเขตเลเสบ้าน โดยผ่านการดำเนินงานของชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้ ได้ทำหน้าที่ในการสนับสนุนกระบวนการในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การศึกษาดูงาน การประชุมชุมชน การจัดตั้งองค์กรชุมชน การสนับสนุนกิจกรรมฟื้นฟูป่าชายเลน การจัดทำประชาคม การประชาสัมพันธ์เขตเลเสบ้าน การตรวจการณ์ทางทะเลและชายฝั่ง เป็นต้น โดยในช่วงแรกมีการสนับสนุนงบประมาณเกือบทั้งหมดสำหรับการทำกิจกรรมต่างๆ แล้วย่อยๆลดน้อยลงเรื่อยๆตามความเหมาะสม ปัจจุบันมีงบประมาณในการสนับสนุนไม่มากนัก จะสนับสนุนเฉพาะกิจกรรมที่มีความสำคัญและมีเป้าหมายในการยกระดับการทำงานของเครือข่ายชุมชนเท่านั้น

2. ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 6 เป็นหน่วยงานที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่เข้ามาทำงานในช่วงปี 2549 โดยมีบทบาทควบคู่กับชุดตำรวจเฉพาะกิจทางทะเล ช่วยในการปราบปรามผู้กระทำความผิดกฎหมาย และการประชาสัมพันธ์เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย ผิดกฎ กติกาชุมชน สนับสนุนทั้งในด้านกำลังพลและงบประมาณในการทำ

กิจกรรมของชุมชนด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งการติดตั้งหุ่นแนวเขต ป้ายบอกแนวเขตเลเสบ้าน ตลอดจนร่วมเป็นเจ้าของภาพในการประชุม การทำประชาคม หรือการถอดบทเรียนของเครือข่าย

3. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง เป็นหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการ การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในการจัดการ และการฟื้นฟูแก่ชุมชน รวมทั้งยังทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาหลักให้แก่ชุมชนด้วย โดยมีตัวอย่างกิจกรรมที่ดำเนินการแล้วอย่างเป็นรูปธรรม คือ การส่งเสริมการเพาะฟักปูไข่นอกกระดองให้แก่ชุมชนบ้านน้ำราบ และบ้านควนตุงกู การสร้างแหล่งการเรียนรู้เรื่องการเพาะหญ้าทะเลจากเมล็ด การสร้างแหล่งการเรียนรู้เรื่องการเพาะฟักไข่มุกหอม บ้านเกาะมุกด์ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมการเพาะฟักปูไข่นอกกระดอง ซึ่งมีการทำงานวิจัยร่วมกับชุมชน และผลการศึกษาช่วยในการเสริมสร้างความมั่นใจแก่ชุมชนในการทำกิจกรรมรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ จำนวนลูกปูม้าขนาดเล็กพบเห็นได้ทั่วไปมากขึ้น และชุมชนก็สามารถจับปูได้มากขึ้นด้วย (ดาวรรณ สันหลี 2555 และหลงเพ็ยะ บางสัก (สัมภาษณ์) 8 กุมภาพันธ์ 2557)

4. ชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง เนื่องจากกลุ่มประมงพื้นบ้านในเครือข่ายเขตเลเสบ้านเป็นสมาชิกของชมรมฯ อยู่ด้วย ดังนั้นในช่วงแรกๆ จึงได้รับการสนับสนุนด้านการปรึกษาหารือเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ รวมทั้งการถ่ายทอดบทเรียนในการจัดการปัญหาจากพื้นที่อื่นๆ ในจังหวัด และทำหน้าที่ในด้านการผลักดันในระดับนโยบายของจังหวัดที่จะเข้าไปหนุนเสริมการจัดการของระดับเครือข่าย/ชุมชนด้วย เช่น การผลักดันประกาศจังหวัดตรัง เรื่อง กำหนดห้ามใช้เครื่องมือประมงบางชนิดทำการประมงในแหล่งหญ้าทะเลภายในพื้นที่กำหนด เป็นส่วนสำคัญในการผลักดันการทำงานที่เกี่ยวข้องกับตำรวจชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจ (ฉก.ตำรวจ) เนื่องจาก ฉก.ตำรวจ จะมีการเปลี่ยนแปลงทุกครั้งที่เปลี่ยนผู้บังคับบัญชา ซึ่งหากไม่มีการแต่งตั้งต่อก็ถือเป็นกรยกเลิกภารกิจ ดังนั้น ชมรมฯ จึงต้องมีการผลักดันให้ผู้บังคับการตำรวจมีการแต่งตั้งชุด ฉก.ให้ปฏิบัติงานในการรักษาทะเลร่วมกับชุมชนตลอดไป

5. ชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจทางทะเล (ฉก.ตำรวจ) เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ร่วมกับเครือข่ายชุมชนในการออกปราบปรามการกระทำผิดทางทะเล โดยช่วงแรกเน้นที่การกระทำผิดของเรืออวนรุนเป็นหลัก ต่อมาเพิ่มส่วนของการกระทำผิดที่เกี่ยวกับเครื่องมือประมงบางชนิดซึ่งมีผลต่อสัตว์น้ำใกล้สูญพันธุ์ เช่น เบ็ดราไว อวนลาก เป็นต้น เนื่องจากชุมชนไม่มีอำนาจตามกฎหมายในการดำเนินการจับกุมผู้กระทำผิด แต่สามารถทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเจ้าหน้าที่ได้ หน่วยงานนี้แม้จะไม่ได้ให้การสนับสนุนทางการเงินอย่างชัดเจน แต่มีส่วนสนับสนุนด้านกำลังพล ค่าเดินทางของเจ้าหน้าที่ และค่าน้ำมันในการตรวจจับในแต่ละครั้ง

6. สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 31 เนื่องจากพื้นที่บริเวณเขตเลเสบ้าน เป็นแหล่งป่าชายเลนที่สำคัญ ดังนั้นในการดำเนินการอนุรักษ์ และจัดการป่าชายเลน จึงต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยที่รับผิดชอบด้านนี้ด้วย หน่วยงานนี้ถือเป็นหน่วยงานที่มีความสำคัญในการพัฒนาแนวทางการจัดการของเครือข่ายชุมชน โดยให้การยอมรับในสิทธิการจัดการป่าชายเลนของเครือข่ายชุมชน นอกจากนี้ยังให้การสนับสนุนทั้งในด้านงบประมาณ บุคลากร และข้อมูลวิชาการมาอย่างต่อเนื่อง

7. องค์การบริหารส่วนตำบลบางสัก ตำบลไม้ฝาด และตำบลเกาะลิบง เป็นภาคส่วนที่เข้าร่วมในการสนับสนุนเครือข่ายชุมชน แม้จะไม่ต่อเนื่องมากนัก เนื่องจากขึ้นอยู่กับนโยบายของผู้บริหารแต่ละยุค แต่จะเป็นหน่วยงานสำคัญในการสนับสนุนการทำงานของเครือข่ายชุมชนในอนาคต

8. ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่ง จังหวัดตรัง เป็นหน่วยงานที่สนับสนุนพันธุ์ปลา และสัตว์น้ำ ในกิจกรรมปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำประจำปีให้แก่เครือข่ายเขตเลเสบ้าน

9. ศูนย์ป้องกันและปราบปรามการใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมาย (เรือตรวจการณืใบไม้เขียว) กรมประมง ทำงานร่วมกับ ฉก.ทะเลของชุมชน และ ฉก.ทะเลของตำรวจภูธรจังหวัดตรัง ในการลาดตระเวน และจับกุมผู้กระทำผิดกฎหมายประมง

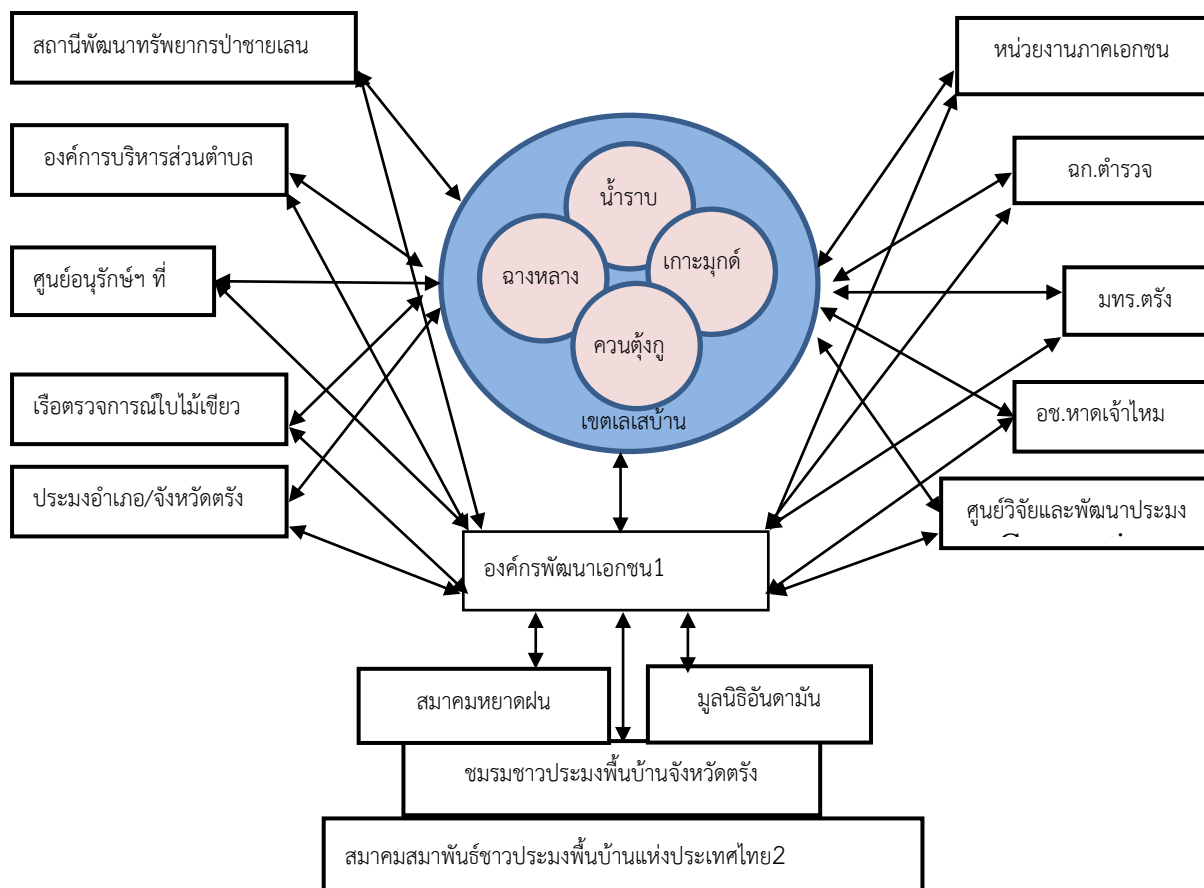
10. สำนักงานประมงอำเภอ/จังหวัดตรัง สนับสนุนเป็นเจ้าของภาพในการประชุมบางวาระ สนับสนุนงบประมาณบางส่วนในกิจกรรมของเครือข่าย

11. อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม เป็นเจ้าของพื้นที่ตามกฎหมายอุทยานแห่งชาติ ปัจจุบันแม้จะไม่มีส่วนร่วมมากนัก แต่หากเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานปรับเปลี่ยนท่าที โดยเปิดโอกาสให้เครือข่ายชุมชนได้ทำงานร่วมด้วย จะเป็นการสนับสนุนการทำงานของเครือข่ายได้เป็นอย่างดี

12. การสนับสนุนจากหน่วยงานภาคเอกชน การสนับสนุนจากหน่วยงานภาคเอกชน โดยส่วนใหญ่เป็นการสนับสนุนงบประมาณสำหรับการทำกิจกรรมหรือการก่อสร้างศูนย์ศึกษาเรียนรู้ และการลงจัดกิจกรรมฟื้นฟูทรัพยากรในรูปของ CSR โดยองค์กรภาคเอกชนเอง หน่วยงานเหล่านี้ ได้แก่ มูลนิธิปูนซีเมนต์ไทย ซึ่งให้การสนับสนุนชุมชนตั้งแต่ช่วงหลังเหตุการณ์สึนามิ โดยให้การสนับสนุนในเรื่องการจัดตั้งกลุ่มอาชีพเสริม จนถึงปัจจุบันก็ยังคงให้การสนับสนุนวัสดุก่อสร้างเพื่อปรับปรุงศูนย์เรียนรู้ชุมชน รวมถึงมูลนิธิอมสินเพื่อสังคมซึ่งให้การสนับสนุนงบประมาณสำหรับการก่อสร้างศูนย์เรียนรู้ และการฟื้นฟูทรัพยากร และการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ซึ่งให้การสนับสนุนงบประมาณในการสร้างศูนย์การเรียนรู้ และสนับสนุนกิจกรรมการฟื้นฟูทรัพยากรควบคู่กับมูลนิธิอมสินเพื่อสังคม แต่การสนับสนุนมีแนวโน้มที่จะลดลงในอนาคต

จากข้อมูลข้างต้น จะพบว่าองค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม ที่สำคัญในการทำงานร่วมกับเครือข่ายเขตเลเสบ้าน คือองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งได้แก่มูลนิธิอานามนิต สมาคมหยาดฝน และสมาคมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย นอกจากนี้เครือข่ายชุมชนเองยังมีสถาบันองค์กรชุมชนของตนเองในฐานะองค์กรสะพานเชื่อมอีกด้วย นั่นคือชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง ส่วนหน่วยงานอื่นๆ ทำหน้าที่ในฐานะหน่วยงานสนับสนุน เช่น ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 6 และสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 31 เป็นต้น ทั้งนี้หน่วยงานต่าง ๆ นั้น ได้สนับสนุนการทำงานกับเครือข่ายในสองรูปแบบ รูปแบบที่ 1 คือ การติดต่อสื่อสารหรือสนับสนุนผ่านองค์กรพี่เลี้ยงที่เป็นสะพานเชื่อมและรูปแบบที่ 2 คือ การติดต่อสื่อสารหรือสนับสนุนโดยตรงไปยังเครือข่ายเขตเลเสบ้าน ลักษณะการสนับสนุนหรือติดต่อสื่อสารดังกล่าว แสดงได้ดังภาพที่ 35

ทั้งนี้บทบาทขององค์กรสะพานเชื่อมยิ่งส่งผลให้เกิดความร่วมมือระดับเครือข่ายทางสังคมอีกด้วย ซึ่งจะได้อธิบายในหัวข้อต่อไป

ภาพที่ 35 ลักษณะช่องทางการติดต่อสื่อสารและการสนับสนุนระหว่างองค์กรภายนอกกับเครือข่ายชุมชน เขตเลเสบ้าน

2) เครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคม มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม โดยแบ่งบทบาทได้เป็น 3 ด้าน (Juhola and Westerhoff 2011) คือ การแลกเปลี่ยนความรู้และข้อมูล การขับเคลื่อนทรัพยากร และการสร้างพันธะสัญญา (Commitment) ความไว้วางใจ และฉันทามติ (Consensus) ในกรณีของเขตเลเสบ้าน ถือเป็นเครือข่ายในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วยหมู่บ้านสี่หมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรประมงในภูมิโนเวศเดียวกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูล สร้างพันธะสัญญาและฉันทามติในการขับเคลื่อนกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งด้วยกัน ถือเป็นเครือข่ายเล็กๆ ระดับชุมชน/หมู่บ้าน แต่ขณะเดียวกัน เครือข่ายนี้ยังเชื่อมโยงตนเองเข้ากับเครือข่ายอื่นๆ ทั้งในระดับชุมชน/หมู่บ้าน และในระดับที่ใหญ่กว่า เช่น เครือข่ายจังหวัด เครือข่ายหน่วยงานราชการ ตลอดจนเครือข่ายระดับประเทศ โดยผ่านตัวแทนของตัวเองที่เข้าไปมีส่วนร่วมในเครือข่ายอื่นๆ เครือข่ายความร่วมมือต่างๆ นั้น มีดังนี้

1. เครือข่ายชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง เป็นชมรมที่เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน จากชุมชนหรือหมู่บ้านต่างๆในจังหวัดตรัง เพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับเรือประมงพาณิชย์ กับหน่วยงานราชการเพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหาของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัด

ตรัง ตลอดจนการผลักดันนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการประมง และประมงพื้นบ้าน ประธานชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง คนปัจจุบัน (พ.ศ. 2559) ได้แก่นายอะเหริน พระคง แกนนำชาวประมงพื้นบ้านจากบ้านเกาะมุกด์

2. เครือข่ายสมาคมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย เป็นการรวมตัวกันของชมรมชาวประมงพื้นบ้านทั่วประเทศ จัดทะเบียนเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ.2553 เป็นองค์กรตามกฎหมายที่เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน จากทุกจังหวัดในประเทศไทย เพื่อเป็นตัวแทนในการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับเรือประมงพาณิชย์ กับหน่วยงานราชการ เพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหาของชาวประมงพื้นบ้าน รวมถึงการผลักดันนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการประมง และประมงพื้นบ้าน มีที่ทำการตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกันกับชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง เลขาธิการของสมาคมฯ คนปัจจุบันได้แก่นายวิโชคศักดิ์ วรรณศรีไพรี ส่วนนายกสมาคมฯ คนปัจจุบันคือ นายสมมะแอ เจ๊ะมูดอ ชาวประมงพื้นบ้านจากจังหวัดปัตตานี

3. เครือข่ายชุมชนชายฝั่งอันดามัน เป็นเครือข่ายไม่เป็นทางการที่คลี่คลายปรับเปลี่ยนรูปแบบมาจากสมัชชาชาวประมงพื้นบ้านอ่าวพังงาและชมรมชาวประมงพื้นบ้านอันดามันในอดีต เนื่องจากเห็นว่าประเด็นปัญหาของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งไม่ใช่เป็นปัญหาของชาวประมงพื้นบ้านเพียงอย่างเดียว แต่เป็นประเด็นร่วมของทุกอาชีพ ทุกกลุ่มคนที่มีถิ่นฐานอยู่ชายฝั่งทะเลอันดามัน การรวมตัวของเครือข่ายเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง และประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งทั้งหมด แต่โดยปกติเครือข่ายนี้จะทำงานร่วมกับกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ผ่านหน่วยงานต่างๆในพื้นที่ เช่น สถานีพัฒนาป่าชายเลน และศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 5 (จ.ภูเก็ต) และ 6 (จ.ตรัง)

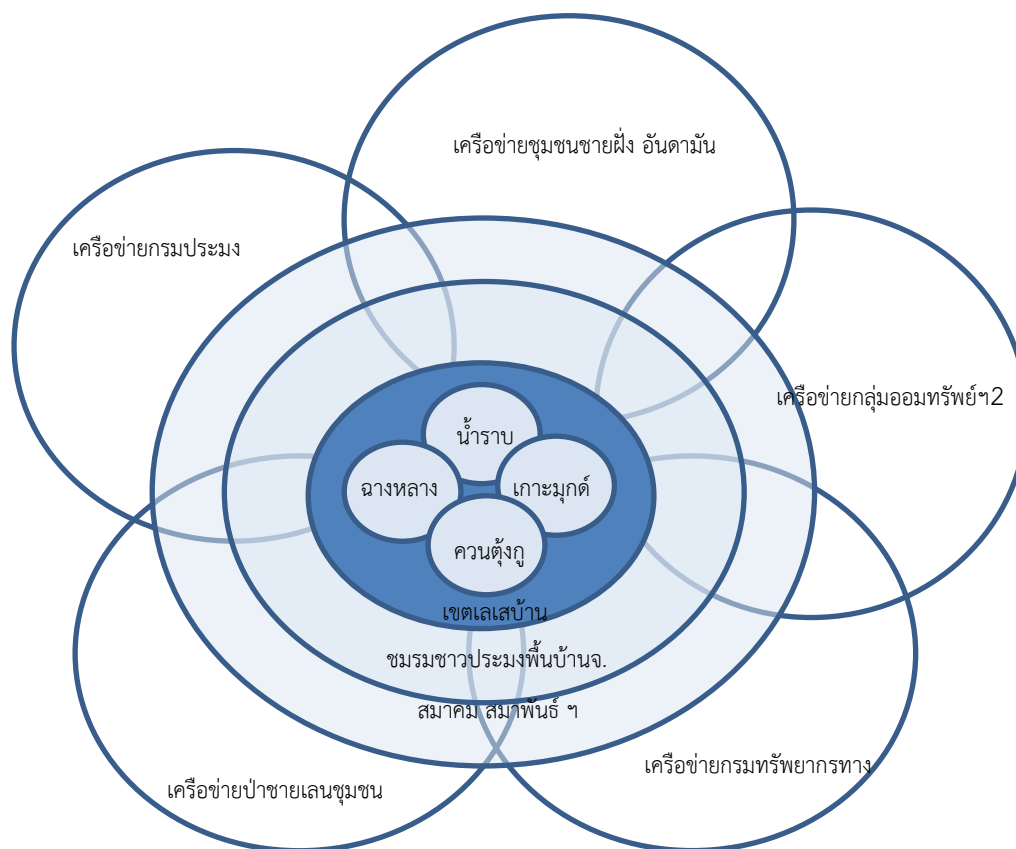
4. เครือข่ายออมทรัพย์ชาวประมงจังหวัดตรัง เป็นเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการที่ตั้งขึ้นในช่วงที่ขอรับการสนับสนุนจากโครงการ SIF และยังรักษาความเป็นเครือข่ายไว้ได้ เครือข่ายนี้เป็นช่องทางในการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูล และการสนับสนุนทางการเงินระหว่างกัน

5. เครือข่ายกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เป็นเครือข่ายที่ทำงานร่วมกับกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ผ่านหน่วยงานในพื้นที่ คือ ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 6 (จังหวัดตรัง) ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ศูนย์อนุรักษ์ฯ จัดตั้งขึ้นเพื่อใช้เป็นช่องทางสื่อสารประสานงานและสนับสนุนกิจกรรมหรืองานของกรมฯ กับชุมชน

6. เครือข่ายป่าชายเลนชุมชน เป็นเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการของชุมชนที่ทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลน ซึ่งมีกิจกรรมเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนข้อมูล และสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน ทั้งในระดับจังหวัด ระดับภาค ไปจนถึงระดับประเทศ ทำงานร่วมกับทั้งกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และกรมป่าไม้ ชุมชนในเขตเลเสบ้านที่เข้าร่วมกับเครือข่ายนี้ได้แก่ ชุมชนจากบ้านฉางกลาง บ้านน้ราบ และบ้านควนตุงกู

7. เครือข่ายกรมประมง เป็นเครือข่ายที่กรมประมงได้มอบหมายให้หน่วยงานในพื้นที่ทั้งสำนักงานประมงอำเภอ/จังหวัด และศูนย์ป้องกันและปราบปรามการใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมาย จัดตั้งขึ้น เพื่อเป็นกลไกในการประสานงาน สื่อสาร และสนับสนุนงบประมาณ เพื่อการพัฒนาด้านประมงชายฝั่งหรือประมงพื้นบ้าน ผ่านโครงการชุมชนประมงต้นแบบ

จากข้อมูลข้างต้น แม้เครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้าน จะทำงานหรือมีกิจกรรมกับเครือข่ายอื่นๆหลายเครือข่าย แต่กิจกรรมที่เข้าร่วมเครือข่ายมีลักษณะและมีความเข้มข้นในการทำงานแตกต่างกัน เครือข่ายที่ทำงานร่วมกันอย่างแนบแน่น ได้แก่เครือข่ายชุมชนชาวประมงพื้นที่บ้านจังหวัดตรัง เครือข่ายของสมาคมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย และเครือข่ายกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเครือข่ายทั้งสองเครือข่ายแรก มีตัวแทนจากภายในเครือข่ายเขตเลเสบ้านเข้าไปเป็นตัวแทนในการขับเคลื่อนกิจกรรม และลักษณะกิจกรรมของเขตเลเสบ้านสอดคล้องกับกิจกรรม และนโยบายของเครือข่ายทั้งสอง ส่วนกรณีของเครือข่ายกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เป็นท่าทีของหน่วยงานที่เปิดโอกาสให้ชุมชนพึ่งพาตนเอง และเป็นพันธมิตรในการทำงานร่วมกัน จึงทำให้มีบทบาทในการทำงานร่วมกันมาก ซึ่งได้อธิบายไว้แล้วในหัวข้อหน่วยงานที่สนับสนุน ส่วนเครือข่ายอื่นๆ เป็นการดำเนินงานร่วมกันในลักษณะที่มีความสอดคล้องกันในเรื่องกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ไม่ได้เป็นเครือข่ายที่ทำงานร่วมกันทุกประเด็น สามารถแสดงความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ดังภาพที่ 36

รูปที่ 36 แสดงความสัมพันธ์ของเครือข่ายเขตเลเสบ้านกับเครือข่ายอื่นๆ

5.15 ทุนในการดำเนินงาน

ในงานวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์ทุนในการดำเนินงานของเขตเลเสบ้าน ของเครือข่ายชุมชนสี่หมู่บ้าน ตามกรอบแนวคิดเรื่องการทำมาหากินของ Department for International Development : DIID (1999) อ้างถึงใน เยาวนิจ กิตติธรรกุล และคณะ (2557) เพื่อค้นหาศักยภาพของชุมชนผ่านการวิเคราะห์ทุน 5 ด้าน ทั้งนี้ทุนต่างๆมีการเปลี่ยนแปลงเป็นพลวัต ตามช่วงเวลาและสถานการณ์ทั้งนอกและในชุมชน รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงตามปฏิสัมพันธ์ของทุนด้วยกันเอง การนำเสนอในครั้งนี้ เป็นเพียงทุนที่พบในช่วงเวลาปัจจุบัน (2557-2559) เท่านั้น

จากผลการวิจัยสามารถจำแนกทุน 5 ด้าน ที่เครือข่ายเขตเลเสบ้านมีและใช้ในการดำเนินกิจกรรมเขตเลเสบ้าน ได้ดังนี้

ตารางที่ 33 ทุนห้าด้านของเครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้าน

ประเภท	ทุน
ทุนมนุษย์	1. ความรู้และจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - การรวมกลุ่ม/เครือข่าย - การจัดการความขัดแย้ง - ระเบียบ ข้อกฎหมาย 2. ประสบการณ์การทำงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ทุนสังคม	1. ผู้นำตามธรรมชาติ และสมาชิกเครือข่ายที่มีความเอาใจจริงเอาใจ และเสียสละ 2. องค์กรพี่เลี้ยง/หน่วยงานสนับสนุน - องค์กรพัฒนาเอกชน ประกอบด้วย สมาคมหยาดฝน และมูลนิธิอันดามัน - องค์กรภาคประชาชน ได้แก่ ชมรมประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง - หน่วยงานราชการ ประกอบด้วย ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 6, องค์กรบริหารส่วนตำบล, สำนักงานประมงอำเภอ/จังหวัด, สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 31 การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค และมหาวิทยาลัย 3. เครือข่ายการทำงาน - เครือข่ายชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง - เครือข่ายสมาคม สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย - เครือข่ายชุมชนชายฝั่งอันดามัน - เครือข่ายป่าชุมชน
ทุนธรรมชาติ	1. แหล่งหญ้าทะเลที่สมบูรณ์และสำคัญของประเทศ 2. แหล่งทรัพยากรประมง 3. แหล่งป่าชายเลนที่สมบูรณ์ 4. แหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ
ทุนกายภาพ	1. ทุนแนวเขต 2. แผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ 3. ศาลาการเรียนรู้บ้านน้ำราบและบ้านเกาะมุกด์ 4. ธนาคารปูม้าบ้านน้ำราบและบ้านควนตุงกู 5. ธนาคารหมึกหอม ไร่บ้านเกาะมุกด์
ทุนเงินตรา	1. ทุนจากกลุ่มออมทรัพย์ 2. ทุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน 3. ทุนจากหน่วยงานราชการ 4. ทุนจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค 5. ทุน CSR จากภาคเอกชน

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่าเครือข่ายเขตเลเสบ้าน มีทุนในการดำเนินงานครบทั้ง 5 ด้าน ด้านที่เป็นจุดเด่นของเครือข่าย คือ ทุนมนุษย์ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ผ่านการต่อสู้ และดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมาอย่างยาวนาน จึงสั่งสมกำลังคน ความรู้ และจิตสำนึกในดำเนินด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมาอย่างยาวนาน ทุนที่สำคัญอีกด้าน คือ ทุนสังคม เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ผ่านการต่อสู้ และดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นระยะเวลายาวนานนั่นเอง ซึ่งนอกจากได้สั่งสมทุนมนุษย์ไว้มากแล้ว ยังสั่งสมทุนสังคมไว้มากด้วย ทุนเหล่านี้แสดงออกผ่านเครือข่ายสนับสนุนหรือร่วมมือในระดับต่างๆ นอกจากนี้ทุนทางสังคมยังนำมาซึ่งการเข้าถึงทุนกายภาพและทุนเงินตราในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทุนสุดท้าย คือ ทุนที่ทุกคนในพื้นที่ได้มาโดยไม่ต้องเรียกร้องนั่นคือ ทุนธรรมชาติที่เป็นทรัพยากรสำคัญที่เป็นแหล่งรายได้ แหล่งอาชีพและแหล่งดำรงชีพของคนในเครือข่ายนั่นเอง

5.16 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน

ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญในการดำเนินงาน ที่อาจส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการเขตเลเสบ้าน คือ กลไกการจัดการความขัดแย้งภายใน ระหว่างกลุ่มชาวประมงบ้านฉางกลาง กับกลุ่มชาวประมงอื่นๆ ตลอดจนกลไกการบริหารจัดการพื้นที่ของตนเอง ทั้งนี้ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ นั้นมีปฏิสัมพันธ์กัน แต่เพื่อให้เห็นรายละเอียดของปัญหาและอุปสรรค ผู้วิจัยขอเสนอปัญหาและอุปสรรค เป็นรายชื่อ ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

1) สถานการณ์ปัญหาการเพิ่มขึ้นของเครื่องมือประมงที่ทำลายพันธุ์สัตว์น้ำหรือผิดกฎหมายในพื้นที่เขตเลเสบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอวนทับตลิ่ง การลากปลิงทะเลและการดำหอยชักตีนโดยใช้เครื่องลม

2) ความเสี่ยงจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจเนื่องจากสินค้าเกษตร เช่น ยางพาราและปาล์มน้ำมัน มีราคาตกต่ำ ทำให้เกษตรกรรายย่อย หรือลูกจ้างจากภาคการเกษตร มุ่งมาทำประมงเพื่อการยังชีพมากขึ้น จากข้อมูลของคณะกรรมการบริหารจัดการเขตเลเสบ้าน พบว่ามีเกษตรกรจากอำเภอวังวิเศษจำนวนมาก เข้ามาทำประมงในวันหยุดมากขึ้น โดยมีทั้งมาทำประมงแบบเข้าไปเย็นกลับและแบบมาตั้งเพิงพักชั่วคราวเป็นรายสัปดาห์หรือเป็นรายเดือน ชาวประมงกลุ่มนี้มักทำการประมงโดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืน หรือไม่คำนึงถึงผลกระทบจากการที่ตนเองจับสัตว์น้ำอย่างไม่เลือกชนิดและขนาด (หลงเพ็ยะ บางสัก (สัมภาษณ์) 5 กุมภาพันธ์ 2557)

3) ความไม่ต่อเนื่องของกลไกการทำงานในพื้นที่ ซึ่งพบว่าเมื่อขาดการกระตุ้นและการประสานงานจากองค์กรพี่เลี้ยง คือมูลนิธิอานามัน⁴³ ทำให้การประสานงานในการประชุมหรือการบริหารจัดการขาดความต่อเนื่อง พบว่าคณะกรรมการบริหารเขตเลเสบ้าน ไม่มีการประชุมต่อเนื่องนานถึง 2 ปี พ.ศ. 2556 - 2557 จากแผนงานที่วางไว้ว่าจะต้องมีการประชุมคณะกรรมการปีละ 2 ครั้ง (อะเหริน พระคง (สัมภาษณ์) 14 กุมภาพันธ์ 2557) ปัจจัยนี้อาจทำให้เกิดช่องว่างในการทำงานและเมื่อขาดความต่อเนื่องจึงส่งผลให้ความเข้มข้นในการดำเนินงานลดลงได้ กรณีนี้ปัจจัยสำคัญเป็น

⁴³ ทั้งนี้เนื่องจากว่ายุทธศาสตร์การทำงานขององค์กรพี่เลี้ยงเปลี่ยนแปลงไป จำนวนเจ้าหน้าที่ลดลงและต้องแบ่งเจ้าหน้าที่บางส่วนไปทำงานในยุทธศาสตร์ใหม่ขององค์กร (หลงเพ็ยะ บางสัก (สัมภาษณ์) 5 กุมภาพันธ์ 2557)

เรื่องการประสานงานการประชุม ซึ่งที่ผ่านมาเป็นบทบาทของพี่เลี้ยง ในการกระตุ้นให้เกิดการประชุม วาระต่างๆ เมื่อองค์กรพี่เลี้ยงเปลี่ยนยุทธศาสตร์การทำงาน โดยการแบ่งเจ้าหน้าที่ไปทำงานด้านอื่นๆ และพยายามให้ชุมชนนัดหมายประชุมกันเอง แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ในแง่นี้อาจเป็นตัวชี้วัดความ เข้มแข็งอย่างหนึ่งของชุมชนว่ายังไม่มีความเข้มแข็งในการจัดการตนเอง หรือจัดการเครือข่ายการ ทำงานมากนัก

4) บทบาทขององค์กรพี่เลี้ยง ที่ให้น้ำหนักในการจัดการเขตเลเสบ้าน หรือให้บทบาท แก่แกนนำในแต่ละหมู่บ้านไม่เท่ากัน ทำให้บางหมู่บ้านรู้สึกว่าคุณเองไม่มีบทบาท หรือมีความสำคัญ น้อยกว่าผู้อื่น ปัจจัยนี้อาจนำไปสู่ระดับความร่วมมือที่จะลดลงในระยะยาวได้ ปัจจัยนี้อาจเกิดจาก ขีดจำกัดด้านภาระงานขององค์กรพี่เลี้ยงที่ไม่สามารถกระตุ้นการทำงานของทุกหมู่บ้านได้ จึงเลือก หมู่บ้านที่มีกิจกรรมต่อเนื่อง มีเงินทุนในการดำเนินงานของตนเอง และมีผู้นำที่ตนเองไว้วางใจ กรณี ตัวอย่าง เช่น บ้านน้ำราบ ซึ่งสามารถจัดกิจกรรมได้ตลอดปีเพราะมีเงินทุนสนับสนุนจากการไฟฟ้า ส่วนภูมิภาค ในขณะที่เดียวกันยังมีโรงเรียนเพาะเลี้ยงหญ้าทะเล มีธนาคารปูม้า ที่ได้รับการสนับสนุน จากมูลนิธิอโสมสิน ทำให้เป็นที่สนใจของสาธารณชน และมีการเข้าศึกษาดูงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ส่วนใหญ่เมื่อมีการขอทัศนศึกษาดูงานหรือเข้าร่วมกิจกรรมเรื่องการจัดการเขตเลเสบ้าน องค์กรพี่ เลี้ยงมักให้ผู้สนใจมาดูงานหรือทำกิจกรรมต่างๆ ที่บ้านน้ำราบเป็นหลัก ส่วนกรณีของบ้านเกาะมุกด์ นั้น มีกิจกรรมธนาคารปูม้า และธนาคารหมึกกล้วยไข่ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากการไฟฟ้าส่วน ภูมิภาค และตัวผู้นำเองมีฐานะเป็นประธานชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง จึงได้รับการยอมรับ จากองค์กรภายนอกในระดับสูง จึงสามารถระดมทุนเพื่อใช้ในการจัดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติได้หลายครั้งต่อปี นอกจากนี้ยังสามารถผนวกกิจกรรมของเขตเลเสบ้านเข้ากับ กิจกรรมรวมพลคนรักษ์เกาะมุกด์ ซึ่งเป็นกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งประจำปี ของบ้านเกาะมุกด์ที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตังและ จังหวัดตรังได้ จากลักษณะข้างต้น องค์กรพี่เลี้ยงจึงให้ความสำคัญกับบ้านน้ำราบและบ้านเกาะมุกด์ เป็นพิเศษ ในขณะที่บ้านควนตุงกูและบ้านฉางกลาง ไม่ปรากฏว่าองค์กรพี่เลี้ยงเข้าไปมีส่วนในการ กระตุ้นให้เกิดกิจกรรมต่างๆมากนัก จึงทำให้บทบาทของแต่ละหมู่บ้านมีไม่เท่ากัน เมื่อกกล่าวถึงเขตเล เสบ้าน คนส่วนใหญ่มักนึกถึงบ้านน้ำราบเป็นอันดับแรก รองลงมาจึงเป็นบ้านเกาะมุกด์ แต่ไม่มีการ กล่าวถึงหมู่บ้านอื่นๆ แต่อย่างใด

5) ความเข้มแข็ง ความจริงจัง และบทบาทที่ไม่เท่ากันของแกนนำในแต่ละหมู่บ้าน ปัจจุบันนี้เกิดขึ้นเนื่องจากปัจจัยภายนอก เช่น การสนับสนุนจากองค์กรพี่เลี้ยง และการสนับสนุนจาก องค์กรภายนอก รวมทั้งปัจจัยจากความเข้มแข็งภายในของหมู่บ้านเอง เช่น แกนนำบางหมู่บ้าน ทำงานด้านการอนุรักษ์มานาน หรือมีบทบาทในองค์กรภายนอก กรณีนี้เมื่อบทบาทและความเข้มแข็ง ไม่เท่ากัน ทำให้เมื่อต้องขอรับการสนับสนุน องค์กรภายนอกจึงเลือกสนับสนุนเฉพาะแกนนำที่ตนเอง เห็นว่ามีความเข้มแข็งเท่านั้น

กรณีตัวอย่าง เช่น บ้านน้ำราบซึ่งมีบทบาทมากเพราะแกนนำมีความเอาใจจริงเอาใจ และมีความเข้มแข็งในการทำงาน ประกอบกับบ้านน้ำราบมีข้อตกลงกับการไฟฟ้าฝ่ายส่วนภูมิภาค กรณีที่การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคขอใช้พื้นที่หมู่บ้านเพื่อสร้างสายส่งไฟฟ้าใต้น้ำ (เคเบิล) ซึ่งตามข้อตกลง ดังกล่าวการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคต้องสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟู

ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเป็นรายปีแก่บ้านน้ำราบ บ้านน้ำราบจึงมีทุนในการดำเนินกิจกรรมได้ต่อเนื่อง ในขณะที่หมู่บ้านอื่นไม่มีปัจจัยนี้ ส่วนบ้านเกาะมุกด์นั้น เนื่องจากแกนนำบ้านเกาะมุกด์ เป็นประธานชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง จึงมีการกระตุ้นและการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกตลอดเวลา ทั้งยังสามารถระดมทุนเพื่อกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านได้ จึงมีกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้ตลอดปี ในขณะที่บ้านฉางหลวง และบ้านควนตุงกู ไม่มีปัจจัยดังกล่าวข้างต้น จึงเกิดความแตกต่างในการดำเนินกิจกรรม กรณีเช่นนี้เป็นบทบาทขององค์กรพี่เลี้ยงที่ต้องใกล้ชิดงบประมาณ เงินทุน และบทบาทหน้าที่ให้ใกล้เคียงกัน เพื่อสร้างความสมดุลในการบริหารจัดการเครือข่ายในระยะยาว

6) ปัจจัยด้านการแทรกแซงจากหน่วยงานภายนอก กรณีการแทรกแซงการทำงานของเครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้าน จากอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม อาจทำให้นำไปสู่ความล้มเหลวในการจัดตั้งเขตเลเสบ้านได้ กรณีนี้เกิดขึ้นเมื่ออุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม ซึ่งไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการทำประชาคม การประชาสัมพันธ์และการลงนามในบันทึกความร่วมมือในครั้งแรกที่มีการก่อตั้งเขตอนุรักษ์เขตเลเสบ้านใน พ.ศ. 2550 แต่เมื่อมีการเปลี่ยนหัวหน้าหน่วยงานใน พ.ศ. 2557 ก็มีการเปลี่ยนนโยบาย โดยที่อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหมพยายามเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเขตเลเสบ้าน แต่เนื่องจากเป็นการเข้ามาทำงานในลักษณะกลไกแบบราชการ คือ เป็นการสั่งการในแนวตั้งลงมายังเครือข่ายเขตเลเสบ้าน ว่าทางอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหมได้แบ่งพื้นที่ชายฝั่งทะเลบริเวณหน้าอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหมออกเป็นสี่พื้นที่ย่อย แล้วมอบหมายให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเป็นที่เลี้ยง ในส่วนของเขตเลเสบ้านนั้น อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหมขอเป็นที่เลี้ยงเอง ในกรณีนี้เป็นการสั่งการโดยไม่มีการปรึกษาหารือทั้งกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องและเครือข่ายชุมชน ทำให้คณะกรรมการเขตเลเสบ้านเข้าใจว่าเป็นการสั่งการในลักษณะแทรกแซงการทำงาน คณะกรรมการฯ จึงคิดว่าเมื่ออุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหมพยายามเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการเขตพื้นที่แล้ว ก็ไม่ใช่หน้าที่ของชุมชนที่จะทำงานในการบริหารจัดการพื้นที่อีกต่อไป จึงเกิดช่องว่างในการทำงานระหว่างกัน และนำมาซึ่งความขัดแย้งระยะยาว นอกจากนี้ยังมีความขัดแย้งระหว่างเครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้านกับอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม ในกรณีของโครงการติดตั้งอุปกรณ์ติดตามพะยูนผ่านสัญญาณดาวเทียมใน พ.ศ. 2558⁴⁴ ไปด้วย กรณีนี้จึงกลายเป็นความขัดแย้งที่ร้ายลึกและอาจเป็นความขัดแย้งระยะยาว จึงอาจเป็นปัจจัยที่บั่นทอนการทำงานของเขตเลเสบ้าน และอาจนำไปสู่ความล้มเหลวในการทำงานของเครือข่ายชุมชนได้ ปัจจัยด้านนี้เครือข่ายชุมชนและองค์กรพี่เลี้ยงอาจต้องใช้

⁴⁴ กรณีนี้เกิดขึ้นเมื่ออุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหมมีการดำเนินการติดตั้งเครื่องติดตามพะยูนผ่านสัญญาณดาวเทียม (อุปกรณ์นี้มีการติดตั้งสัญญาณดาวเทียมไว้ที่หางพะยูนและใช้เชือกยาวประมาณ 2 เมตรผูกพันติดกับหางพะยูน) ที่พะยูนในเขตเลเสบ้านและเขตอื่นๆ โดยไม่ผ่านเวทีประชาคม ต่อมาอุปกรณ์ดังกล่าวไปพันติดกับทุ่นจอดเรือบริเวณเกาะมุกด์ ทำให้พะยูนตัวหนึ่งช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ แล้วสมาชิกในเครือข่ายเขตเลเสบ้านไปช่วยเหลือด้วยการปลดพะยูนออกจากทุ่นจอดเรือ จึงนำมาซึ่งความไม่เชื่อใจในอุปกรณ์ดังกล่าว ว่าอาจทำให้พะยูนตัวอื่นๆ ไปติดทุ่นจอดเรือที่อื่นๆ หรืออาจทำให้พะยูนตกเป็นเป้าของนักล่าพะยูนได้ และนำมาซึ่งข้อเรียกร้องให้ยกเลิกโครงการทั้งหมด กรณีเป็นความขัดแย้งระดับพื้นที่ที่ลุกลามไปถึงระดับจังหวัดและระดับกรม ซึ่งต่อมากกรมอุทยานแห่งชาติฯ ได้สั่งให้ยกเลิกโครงการไปในที่สุด

กลไกราชการระดับจังหวัดในการเข้ามาไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งและสร้างความเข้าใจร่วมกัน เพื่อให้สามารถร่วมงานกันได้ในระยะยาวต่อไปได้

7) การถอนตัวของสมาชิกเครือข่ายจากบ้านฉางหลวง เนื่องจากมีความไม่พอใจเกี่ยวกับกติกาในการใช้ลอปปู (ไซแดง) (หัวข้อการจัดการความขัดแย้ง) ปัจจุบันนี้เป็นปัจจัยสำคัญหรือความเสี่ยงเร่งด่วนที่ต้องมีการดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง เพราะอาจนำไปสู่ความล้มเหลวในการจัดการเขตเลเสบ้านได้เช่นกัน

6. ผลการวิจัยตอนที่ 2 ผลลัพธ์เบื้องต้นในการจัดการเขตเลเสบ้าน

การวิจัยตอนนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจทางสังคม เพื่อศึกษาผลเบื้องต้นของการจัดตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน 4 หมู่บ้าน ซึ่งผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากชาวประมงพื้นบ้านในเขต 4 หมู่บ้านรอบพื้นที่เขตเลเสบ้าน โดยใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental Sampling) แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน แล้วจัดเรียงลำดับการวิเคราะห์และแปลความหมายข้อมูลเป็น 4 ส่วน ดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 เป็นข้อมูลการเปลี่ยนแปลงด้านผลผลิตของทรัพยากรหรือข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์การใช้ทรัพยากรในเขตเลเสบ้าน

ตอนที่ 3 เป็นข้อมูลการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 4 เป็นข้อมูลการเปลี่ยนแปลงด้านนิเวศวิทยาและสังคมในพื้นที่เขตเล 4 บ้าน

6.1 ภูมิหลังหรือข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

แบบสอบถามในส่วนนี้ เป็นการสอบถามถึงภูมิหลังหรือข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด ผลการวิจัยเป็นดังนี้

1) **ภูมิลำเนา** ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ มีภูมิลำเนาในบ้านเกาะมุกด์ จำนวน 54 คน คิดเป็นร้อยละ 56.84 รองลงมา มีภูมิลำเนาในบ้านน้ำราบ จำนวน 21 คน คิดเป็นร้อยละ 22.11 มีภูมิลำเนาในบ้านควนตุงกู จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 14.74 และมีภูมิลำเนาในบ้านฉางหลวง จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 6.32

2) **เพศ** ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เป็นเพศชาย จำนวน 82 คน คิดเป็นร้อยละ 87.23 และเป็นเพศหญิง จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 12.77

3) **สถานภาพ** ผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่มีสถานภาพแต่งงาน จำนวน 84 คน คิดเป็นร้อยละ 90.32 โสดจำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 5.38 และมีสถานภาพอื่นๆ จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 4.30

4) **ระดับการศึกษา** ผู้ตอบแบบสอบถามมีการศึกษาอยู่ในระดับต่ำกว่ามัธยมปลาย จำนวน 56 คน คิดเป็นร้อยละ 69.14 การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 29.63 และการศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 1.23

5) ที่มาของรายได้หลัก ผู้ตอบแบบสอบถาม มีรายได้หลักจากอาชีพประมง จำนวน 86 คน คิดเป็นร้อยละ 96.63 และจากอาชีพอื่น จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 3.37

6) การเป็นสมาชิกกลุ่มประมงพื้นบ้าน ผู้ตอบแบบสอบถาม มีสถานภาพเป็นสมาชิกกลุ่มหรือชมรมประมงพื้นบ้าน จำนวน 55 คน คิดเป็นร้อยละ 60.44 และไม่เป็นสมาชิก จำนวน 36 คน คิดเป็นร้อยละ 39.56

7) การออกเรือ ประเด็นนี้สอบถามว่าการออกเรือประมงนั้นผู้ตอบแบบสอบถาม ออกเรือกับใคร ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ ออกเรือเพื่อทำประมงกับสามีหรือภรรยา จำนวน 36 คน คิดเป็นร้อยละ 40.91 รองลงมาออกเรือกับญาติ จำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 21.59 ออกเรือกับนายจ้างหรือลูกจ้าง จำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 21.59 และออกเรือกับบุตร จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 15.91

8) อายุ ผู้ตอบแบบสอบถาม มีอายุน้อยที่สุด 13 ปี อายุมากที่สุด 72 ปี อายุเฉลี่ย 40.67 ปี (SD.= 11.97)

9) รายได้ต่อเดือน ผู้ตอบแบบสอบถาม มีรายได้ต่อเดือนน้อยที่สุดจำนวน 5,000 บาท และมีรายได้ต่อเดือนสูงสุด 30,000 บาท (SD.= 4,104.66)

10) ระยะเวลาที่อยู่ในภูมิภาคนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามอาศัยอยู่ภูมิภาคนี้ที่เป็นพื้นที่วิจัยน้อยที่สุด 6 ปี และอาศัยในพื้นที่ สูงสุด 68 ปี มีระยะเวลาที่อาศัยในพื้นที่เฉลี่ย 34.26 ปี (SD.= 14.70)

จากข้อมูลเกี่ยวกับภูมิหลังหรือข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มาจากบ้านเกาะมุกด์ บ้านน้ำราบ บ้านควนตุงกูและบ้านฉางหลวง ตามลำดับ เกือบทั้งหมดเป็นเพศชาย และแต่งงานแล้ว อายุเฉลี่ย 40.67 ปี มีรายได้หลักจากการทำประมง มีรายได้ต่อเดือนเฉลี่ย 8,988.89 บาท ส่วนใหญ่มีการศึกษาต่ำกว่าระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของกลุ่มหรือชมรมประมงพื้นบ้านระดับต่างๆ มีระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่วิจัยเฉลี่ย 34.26 ปี และออกเรือทำประมงกับคนในครอบครัวหรือญาติเป็นหลัก

6.2 ข้อมูลด้านการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต

ข้อมูลส่วนนี้เป็นการสอบถามเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของชาวประมงในเขตเลเสบ้าน โดยให้ผู้ตอบแบบสอบถามให้ข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของตนเองเปรียบเทียบกับ 5 ปีที่ผ่านมา ผลการวิจัยเป็นดังนี้

1) การเปลี่ยนของรายได้ เมื่อสอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของรายได้ ส่วนใหญ่เห็นว่ารายได้ของตนเองน้อยลง ร้อยละ 47.31 มีรายได้มากขึ้นร้อยละ 23.66 และมีรายได้น้อยลง ร้อยละ 23.66

2) ความเพียงพอของรายได้ เมื่อสอบถามกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับความเพียงพอของรายได้ ส่วนใหญ่เห็นว่ารายได้ของตนเองไม่พอ ร้อยละ 67.37 และเห็นว่าเพียงพอ ร้อยละ 32.63

3) เงินออมของครอบครัว ผลการสอบถามเกี่ยวกับเงินออมของครอบครัว พบว่าส่วนใหญ่เห็นว่าเงินออมของตนเองน้อยลง ร้อยละ 64.89 จำนวนเงินออมของครอบครัวไม่มีการเปลี่ยนแปลง ร้อยละ 28.33 และมีคนที่มีเงินออกมาขึ้นเพียงร้อยละ 6.38

4) **หนี้สินของครอบครัว** เมื่อสอบถามเกี่ยวกับหนี้สินของครอบครัว ส่วนใหญ่มีหนี้สินมากขึ้น ร้อยละ 51.06 และหนี้สินน้อยลงกับหนี้สินไม่มีการเปลี่ยนแปลง มีจำนวนใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 25.53 และ ร้อยละ 23.40 ตามลำดับ

5) **ด้านค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเครื่องมือประมงหรือค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ** เมื่อสอบถามเกี่ยวกับเกี่ยวกับเครื่องมือประมงหรือค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่เห็นว่า มีค่าใช้จ่ายมากขึ้น ร้อยละ 71.28 ไม่เปลี่ยนแปลง ร้อยละ 20.21 และเห็นว่า มีค่าใช้จ่ายด้านนี้ลดลงเพียงร้อยละ 8.51

6) **ด้านจำนวนอาชีพที่สร้างรายได้** ผลการสอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวประมงในพื้นที่พบว่า ส่วนใหญ่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงจำนวนอาชีพ ร้อยละ 62.37 มีอาชีพเพิ่มขึ้น ร้อยละ 27.96 และมีอาชีพน้อยลง ร้อยละ 9.68

7) **ด้านสุขภาพของคนในครอบครัว** เมื่อสอบถามเกี่ยวกับสุขภาพของคนในครอบครัว ร้อยละ 48.42 เห็นว่าไม่เปลี่ยนแปลง ในขณะที่ร้อยละ 28.42 และเห็นว่าแย่ลง ร้อยละ 23.26 เห็นว่าสุขภาพของคนในครอบครัวดีขึ้น

จากข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของชาวประมงในพื้นที่เขตเลเสบ้านสามารถสรุปได้ว่าชาวประมงในพื้นที่ส่วนใหญ่มีรายได้ลดลง รายได้ไม่เพียงพอ มีเงินออมน้อยลง มีหนี้สินมากขึ้น มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเครื่องมือประมงหรือการประกอบอาชีพสูงขึ้น ในขณะที่เดียวกันคนในชุมชนไม่ได้มีอาชีพเสริมเพิ่มขึ้น แต่สุขภาพของคนในครอบครัวไม่ได้เปลี่ยนแปลงมากนัก

6.3 ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงผลผลิตของทรัพยากรและระบบนิเวศ

ข้อมูลส่วนนี้เป็นการสอบถามเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของชาวประมงในเขตเลเสบ้านเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านผลผลิตของสัตว์น้ำหรือผลผลิตของทรัพยากรและระบบนิเวศเมื่อเปรียบเทียบกับ 5 ปีที่ผ่านมา ผลการวิจัยเป็นดังนี้

1) **จำนวนสัตว์น้ำที่จับได้** ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เห็นว่าสัตว์น้ำที่ตนเองจับมีจำนวนน้อยลง ร้อยละ 54.74 รองลงมาเห็นว่าจำนวนสัตว์น้ำที่จับได้ไม่เปลี่ยนแปลง ร้อยละ 15.79 ในขณะที่ ร้อยละ 17.89 ไม่แน่ใจว่าจำนวนสัตว์น้ำที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร และมีเพียง 11.58 เท่านั้นที่เห็นว่าสัตว์น้ำที่จับได้มีจำนวนเพิ่มขึ้น

2) **จำนวนสัตว์น้ำที่ส่งไปตลาด** ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เห็นว่าจำนวนสัตว์น้ำที่ตนเองส่งไปยังตลาดมีจำนวนน้อยลง ร้อยละ 52.69 รองลงมาเห็นว่าไม่เปลี่ยนแปลง ร้อยละ 19.35 เห็นว่ามากขึ้น ร้อยละ 17.20 และไม่แน่ใจ ร้อยละ 10.75

3) **ขนาดของสัตว์น้ำที่จับได้** มีผู้ตอบแบบสอบถามเพียงคนเดียวหรือเพียงร้อยละ 1.08 เท่านั้นที่เห็นว่าขนาดของสัตว์น้ำที่จับได้มีขนาดใหญ่ขึ้น ในขณะที่ส่วนใหญ่เห็นว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง ร้อยละ 43.01 เห็นว่ามีขนาดเล็กลง ร้อยละ 31.18 และไม่แน่ใจ ร้อยละ 24.73

4) **ความหลากหลายของชนิดสัตว์น้ำที่จับได้** ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เห็นว่าความหลากหลายของชนิดสัตว์น้ำที่จับได้ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ร้อยละ 38.71 รองลงมาเห็นว่าความหลากหลายน้อยลง ร้อยละ 33.33 ไม่แน่ใจ ร้อยละ 21.51 และมีเพียงร้อยละ 6.45 เท่านั้นที่เห็นว่าสัตว์น้ำมีความหลากหลายมากขึ้น

5) **จำนวนเครื่องมือประมง** ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เพิ่มจำนวนเครื่องมือประมง คิดเป็นร้อยละ 47.37 ในขณะที่ร้อยละ 44.21 ยังคงมีเครื่องมือประมงเท่าเดิม และมีเพียงร้อยละ 8.42 เท่านั้นที่มีเครื่องมือประมงน้อยลง

6) **ความหลากหลายของเครื่องมือประมง** เมื่อสอบถามว่าเครื่องมือประมงมีความหลากหลายอย่างไร เกินครึ่งของผู้ตอบแบบสอบถามไม่มีความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับความหลากหลายของเครื่องมือประมง คิดเป็นร้อยละ 50.53 ในขณะที่ร้อยละ 38.95 มีความหลากหลายของเครื่องมือประมงมากขึ้น และร้อยละ 10.53 มีความหลากหลายของเครื่องมือประมงน้อยลง

7) **จำนวนชั่วโมงในการทำประมง** เมื่อสอบถามเกี่ยวกับเวลาในการทำประมงว่ามีจำนวนชั่วโมงเพิ่มขึ้น ลดลงหรือมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ส่วนใหญ่มีชั่วโมงในการทำประมงเพิ่มขึ้น ร้อยละ 49.47 รองลงมาชั่วโมงการทำประมงไม่เปลี่ยนแปลง ร้อยละ 38.95 ส่วนคนที่ชั่วโมงการทำประมงน้อยลง คิดเป็นร้อยละ 8.42 และร้อยละ 3.16 ตอบว่าไม่แน่ใจ

8) **จำนวนชาวประมงในพื้นที่** เมื่อสอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านจำนวนชาวประมงทำเข้ามาทำประมงในพื้นที่เดียวกัน ส่วนใหญ่ของผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่ามากขึ้น คิดเป็นร้อยละ 56.38 เห็นว่าไม่เปลี่ยนแปลง ร้อยละ 19.15 ไม่แน่ใจ ร้อยละ 18.09 และเห็นว่าน้อยลง ร้อยละ 6.38

9) **พื้นที่หรือแหล่งประมง** เมื่อสอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ประมงหรือแหล่งทำการประมง ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ คือ ร้อยละ 62.77 เห็นว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มพื้นที่ในการทำประมง ในขณะที่ร้อยละ 22.34 ต้องเพิ่มพื้นที่ในการทำประมง ร้อยละ 13.83 มีพื้นที่ทำประมงน้อยลง และร้อยละ 1.06 ไม่แน่ใจว่าพื้นที่ทำประมงของตนเปลี่ยนแปลงอย่างไร

10) **ราคาของสัตว์น้ำจากการทำประมง** หรือการเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าที่เป็นผลผลิตจากทรัพยากรทางทะเลที่มีการซื้อขายกันในตลาด ร้อยละ 85.26 เห็นว่าราคาสินค้าประมงสูงขึ้น ร้อยละ 8.42 เห็นว่าต่ำลง และร้อยละ 6.32 เห็นว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง

จากข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงผลผลิตของทรัพยากรและระบบนิเวศในพื้นที่เขตเลเสบ้าน สามารถสรุปได้ว่า ชาวประมงในพื้นที่นี้ส่วนใหญ่จับสัตว์น้ำและส่งตลาดได้น้อยลง แต่ขนาดและความหลากหลายของสัตว์น้ำยังไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก มีจำนวนชาวประมงในพื้นที่เพิ่มขึ้น ชาวประมงจำนวนค่อนข้างมากเพิ่มจำนวนและความหลากหลายของเครื่องมือประมงมากขึ้น เพื่อจะได้จับสัตว์น้ำได้มากขึ้น และส่วนใหญ่มีชั่วโมงทำประมงที่เพิ่มขึ้น แต่ขนาดพื้นที่การทำประมงยังเท่าเดิม แต่ราคาสัตว์น้ำราคาสูงขึ้นเมื่อเทียบกับ 5 ปีที่ผ่านมา

6.4 ข้อมูลด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม/ทรัพยากร

ข้อมูลส่วนนี้เป็นการสอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับเขตเลเสบ้าน เมื่อเปรียบเทียบกับ 5 ปีที่ผ่านมา ผลการวิจัยเป็นดังนี้

1) **การรู้จักเขตเลเสบ้าน** เมื่อสอบถามว่ารู้จักเขตเลเสบ้านหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ รู้จักเขตเลเสบ้าน คิดเป็นร้อยละ 91.58 และมีเพียงร้อยละ 8.42 เท่านั้นที่ไม่รู้จักเขตเลเสบ้าน

2) **พื้นที่ในการทำประมง** เมื่อสอบถามว่าพื้นที่การทำประมงของผู้ตอบแบบสอบถามอยู่บริเวณใด ส่วนใหญ่ ร้อยละ 63.38 ทำประมงทั้งในและนอกเขตเลเสบ้าน ร้อยละ 22.54 ทำประมงเฉพาะในบริเวณเขตเลเสบ้าน และร้อยละ 14.08 ทำประมงเฉพาะนอกเขตเลเสบ้าน

3) **ความหลากหลายของสัตว์น้ำในเขตเล 4 บ้าน** เมื่อสอบถามคนที่ทำประมงในบริเวณเขตเลเสบ้านเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านความหลากหลายของสัตว์น้ำในเขตเลเสบ้าน คำตอบที่ได้ไม่มีความแตกต่าง นั่นคือ ร้อยละ 32.35 เห็นว่ามากขึ้น ร้อยละ 25.00 เห็นว่าน้อยลง ร้อยละ 22.06 ไม่มีข้อมูล และร้อยละ 20.59 เห็นว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง

4) **ความสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ** เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนการจัดตั้งเขตเลเสบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าสัตว์น้ำสมบูรณ์ขึ้น คิดเป็นร้อยละ 46.38 เห็นว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง ร้อยละ 20.29 ไม่มีข้อมูลด้านนี้ ร้อยละ 17.39 และเห็นว่าสัตว์น้ำสมบูรณ์น้อยลง ร้อยละ 15.94

5) **ความสมบูรณ์ของหญ้าทะเล** เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนการจัดตั้งเขตเลเสบ้าน ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เห็นว่าหญ้าทะเลมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น คิดเป็นร้อยละ 62.32 รองลงมาเห็นว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง ร้อยละ 17.39 เห็นว่าหญ้าทะเลสมบูรณ์น้อยลง ร้อยละ 11.59 และไม่มีข้อมูล ร้อยละ 8.70

6) **การเข้าร่วมกิจกรรมด้านการอนุรักษ์** ประเด็นนี้สอบถามเกี่ยวกับเข้าร่วมกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในรอบ 5 ปี ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 57.97 เข้าร่วมกิจกรรมด้านนี้มากขึ้น ในขณะที่ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมเท่าเดิมและน้อยลง มีจำนวนเท่ากันคือ ร้อยละ 15.94 และไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมนี้ ร้อยละ 10.14

7) **ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์** ประเด็นนี้สอบถามเกี่ยวกับความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมกับเขตเลเสบ้าน ผลการสอบถามพบว่า มีผู้ไม่เข้าร่วมกิจกรรมกับเขตเลเสบ้าน ร้อยละ 16.18 และเข้าร่วมกิจกรรมกับเขตเลเสบ้าน ร้อยละ 83.82 เมื่อนำเฉพาะข้อมูลของผู้ที่เข้ากิจกรรมเขตเลเสบ้านมาวิเคราะห์ พบว่าหลังจากเข้าร่วมกิจกรรมกับเขตเลเสบ้านแล้ว มีความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ฯ มากขึ้น ร้อยละ 73.68 มีความรู้เท่าเดิม ร้อยละ 26.32 และมีความรู้น้อยลง ร้อยละ 0.00

8) **มาตรการในการดูแลทรัพยากร** เมื่อสอบถามเกี่ยวกับมาตรการในการควบคุมหรือดูแลการใช้ทรัพยากรในเขตเลเสบ้าน ร้อยละ 26.09 ตอบว่าไม่มีข้อมูล ในขณะที่ส่วนใหญ่ตอบว่าดีขึ้น ร้อยละ 52.17 ตอบว่าเหมือนเดิม ร้อยละ 15.94 และตอบว่าแย่ลง ร้อยละ 5.80

9) **การมีส่วนร่วมของชุมชน** ประเด็นนี้สอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ผลการสอบถามพบว่า ส่วนใหญ่ ร้อยละ 53.73 มีส่วนร่วมมากขึ้น รองลงมาไม่มีข้อมูลและไม่มีการเปลี่ยนแปลง เท่ากันที่ ร้อยละ 17.91 และเห็นว่าชุมชนมีส่วนร่วมน้อยลง ร้อยละ 10.45

10) **จำนวนคนที่ยินดีเปลี่ยนเครื่องมือประมง** ประเด็นนี้สอบถามเกี่ยวกับจำนวนคนในชุมชนที่ยินดีเปลี่ยนเครื่องมือประมงให้ตรงกับกฎ กติกาของเขตเลเสบ้าน ผลการสอบถามพบว่า

ส่วนใหญ่ ไม่มีข้อมูลในส่วนนี้ ร้อยละ 50.72 เห็นว่ามีการเปลี่ยนเครื่องมือประมงมากขึ้น ร้อยละ 26.09 ไม่เปลี่ยนแปลง ร้อยละ 17.39 และเปลี่ยนน้อยลง ร้อยละ 5.80

11) **จำนวนคนที่ทำผิดกฎ กติกาในเขตเลเสบ้าน** ผลการสอบถามพบว่า ร้อยละ 50.72 มีการทำผิดกฎ กติกาน้อยลง ร้อยละ 20.29 มีการทำผิดกฎ กติกามากขึ้น ร้อยละ 14.49 บอกว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงและไม่มีข้อมูล

12) **จำนวนสมาชิกของเขตเล 4 บ้าน** ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนสมาชิกในเขตเลเสบ้าน ในความเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม มีสัดส่วนของความเห็นไม่แตกต่างกัน คือ ร้อยละ 33.33 เห็นว่ามากขึ้น ร้อยละ 31.88 ไม่มีข้อมูล ร้อยละ 20.29 เห็นว่าเท่าเดิมและร้อยละ 14.49 เห็นว่าน้อยลง

13) **บทบาทของหน่วยงานราชการ** ประเด็นนี้สอบถามเกี่ยวกับบทบาทของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เมื่อเปรียบเทียบกับ 5 ปีที่ผ่านมา ผลการสอบถามข้อมูลด้านนี้ส่วนใหญ่ มีสัดส่วนของความเห็นที่ใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ 39.13 ไม่มีข้อมูล เห็นว่ามากขึ้น ร้อยละ 28.99 เห็นว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง ร้อยละ 18.09 และเห็นว่ามีบทบาทน้อยลง ร้อยละ 5.80

14) **จำนวนโครงการด้านการอนุรักษ์** ประเด็นนี้สอบถามเกี่ยวกับจำนวนโครงการด้านการอนุรักษ์ ที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกในรอบ 5 ปี ที่ผ่านมา ผลการสอบถามพบว่าส่วนใหญ่ไม่มีข้อมูลด้านนี้ คิดเป็น ร้อยละ 42.03 เห็นว่ามีจำนวนโครงการมากขึ้น ร้อยละ 33.33 เห็นว่ามีโครงการน้อยลง ร้อยละ 13.04 และเห็นว่ามีโครงการน้อยลง ร้อยละ 11.59

15) **การขยายพื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ** ประเด็นนี้สอบถามการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการขยายพื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในชุมชน (ไม่เฉพาะว่าต้องเป็นเขตเลเสบ้าน) ผลการสอบถามพบว่าไม่มีความแตกต่างของข้อมูล คือ ตอบว่าไม่มีข้อมูล คิดเป็นร้อยละ 36.47 ไม่เปลี่ยนแปลง ร้อยละ 32.94 เห็นว่าน้อยลง ร้อยละ 22.35 และเห็นว่ามีมากขึ้น ร้อยละ 8.24

16) **จำนวนเรืออวนรุน อวนลาก ในเขตห้ามทำประมง** ประเด็นนี้สอบถามเกี่ยวกับจำนวนเรือประมงอวนลาก อวนรุนที่รุกล้ำเข้ามาทำประมงในเขตหวงห้ามตามกฎหมาย ผลการสอบถามส่วนใหญ่เห็นว่าน้อยลง ร้อยละ 81.18 และไม่มีข้อมูล ร้อยละ 9.41 เห็นว่าเท่าเดิม ร้อยละ 7.06 ส่วนที่เห็นว่ามากขึ้นมีเพียงร้อยละ 2.35

17) **ความขัดแย้งกับเรือประมงพาณิชย์** ประเด็นนี้ต้องการสอบถามเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างเรือประมงพาณิชย์กับเรือประมงพื้นบ้านในพื้นที่วิจัย ผลการสอบถามพบว่า มีความขัดแย้งน้อยลง ร้อยละ 39.51 มีผู้ตอบว่าไม่มีข้อมูล ร้อยละ 35.80 เห็นว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง ร้อยละ 13.58 และเห็นว่ามีความขัดแย้งมากขึ้น ร้อยละ 9.88

18) **ความขัดแย้งในชุมชน** ประเด็นนี้สอบถามถึงความขัดแย้งในชุมชนระหว่างผู้ใช้ทรัพยากรกลุ่มต่างๆ ผลการสอบถามพบว่า แม้ส่วนใหญ่เห็นว่ามีความขัดแย้งน้อยลง ร้อยละ 36.14 ไม่มีข้อมูล ร้อยละ 31.33 เห็นว่าเหมือนเดิม ร้อยละ 21.69 และเห็นว่ามากขึ้น ร้อยละ 10.84 เมื่อวิเคราะห์ผลด้วยไคส์สแคว ไม่พบว่ามีความแตกต่างแต่อย่างใด

19) **จำนวนคนในชุมชนที่เปลี่ยนอาชีพไปทำอย่างอื่น** ประเด็นนี้สอบถามถึงจำนวนคนที่เปลี่ยนจากอาชีพประมงไปทำอย่างอื่น ส่วนใหญ่เห็นว่า มีคนในชุมชนเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอย่างอื่นมากขึ้น คิดเป็น ร้อยละ 48.19 เห็นว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง ร้อยละ 30.12 เห็นว่ามี

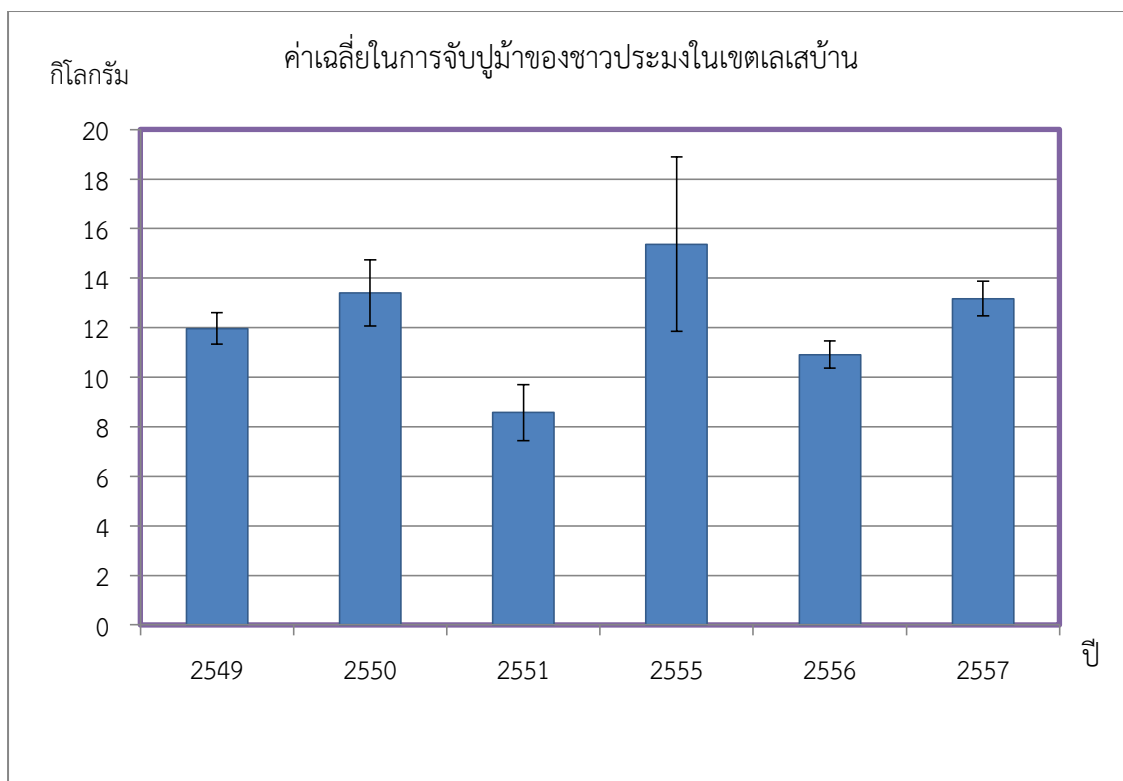
การเปลี่ยนอาชีพน้อยลง ร้อยละ 10.84 และไม่มีข้อมูล ร้อยละ 10.84 แต่ถ้าพิจารณาลงไปเฉพาะในการกลุ่มผู้ที่เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงมากขึ้นพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามจากบ้านเกาะมุกด์ เห็นว่าคนในชุมชนเปลี่ยนอาชีพมากที่สุด ร้อยละ 75.00 รองลงมาเป็นผู้ตอบแบบสอบถามจากบ้านควนตุงกู ร้อยละ 17.50 และบ้านน้าราบ ร้อยละ 7.50

จากข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรในพื้นที่เขตเลเสบ้าน เมื่อเทียบกับ 5 ปีที่ผ่านมา สามารถสรุปได้ว่า เกือบทั้งหมดของชาวประมงในพื้นที่รู้จักเขตเลเสบ้าน และส่วนใหญ่ทำประมงทั้งในและนอกเขตเลเสบ้าน เมื่อสอบถามเฉพาะผู้ทำประมงในเขตเลเสบ้านถึงสถานภาพของทรัพยากรในบริเวณเขตเลเสบ้านพบว่า ไม่มีข้อมูลยืนยันที่เด่นชัดนักเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านความหลากหลายของสัตว์น้ำในเขตอนุรักษ์ฯ แห่งนี้ แต่ชาวประมงส่วนใหญ่ที่เห็นว่าสัตว์น้ำและหญ้าทะเลมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และส่วนใหญ่เข้าร่วมกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น และเมื่อกล่าวเฉพาะผู้ที่เข้ากิจกรรมกับเครือข่ายเขตเลเสบ้านพบว่า คนเหล่านี้ส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ฯ สูงขึ้น

ส่วนด้านมาตรการด้านการดูแล อนุรักษ์และจัดการทรัพยากรในเขตเลเสบ้านนั้น ชาวประมงส่วนใหญ่เห็นว่ามาตรการที่ดีขึ้น การมีส่วนร่วมของชุมชนสูงขึ้น แต่ไม่มีข้อมูลมากนักเกี่ยวกับการเปลี่ยนเครื่องมือของชาวประมงเพื่อให้ถูกต้องตามกฎหมาย กติกาและการเปลี่ยนแปลงด้านจำนวนสมาชิกในเขตเลเสบ้านมากนัก แต่พบว่าจำนวนคนทำผิดกฎหมาย กฏิตาน้อยลง ในขณะที่เห็นว่าจำนวนโครงการด้านการอนุรักษ์ฯ ที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกมีมากขึ้น แต่บทบาทของหน่วยงานราชการไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ส่วนประเด็นด้านพื้นที่การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำของชุมชนก็ไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ส่วนประเด็นด้านจำนวนเรือประมงอวนลาก อวนรุนที่เข้ามาทำประมงในเขตหวงห้ามมีจำนวนลดลงมาก ทำให้ความขัดแย้งกับชุมชนพลอยลดลงไปด้วย ในขณะที่เดียวกันความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในชุมชนเกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพยากรก็ลดลง สาเหตุอาจจะเกิดจากการที่ชาวประมงเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอย่างอื่นมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวประมงจากบ้านเกาะมุกด์

7. ผลการวิจัยตอนที่ 3 ผลการประเมินสถานภาพทรัพยากร

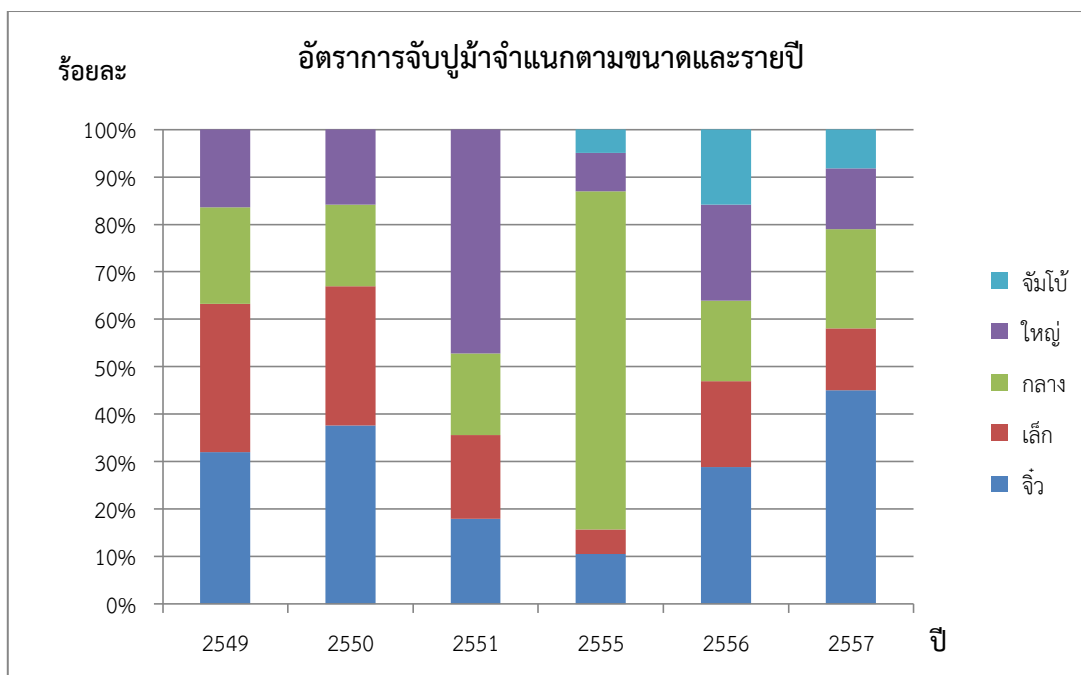
ในการประเมินครั้งนี้ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลจากปริมาณสัตว์น้ำ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ใช้การเก็บข้อมูลปริมาณปูม้าที่ชาวประมงในเขตเลเสบ้านจับได้และนำมาขายที่แพปลาในหมู่บ้านจำแนกตามรายวัน และขนาดต่างๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 – 2557 ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ภาพที่ 37 ค่าเฉลี่ยในการจับปูม้าของชาวประมงในเขตเลเสบ้าน

จากข้อมูลในภาพที่ 37 เมื่อเปรียบเทียบอัตราการจับปูม้าเฉลี่ยรายปี พบว่า ในปี พ.ศ. 2549 มีอัตราการจับเฉลี่ยเท่ากับ 11.97 กิโลกรัมต่อลำต่อวัน ปี พ.ศ. 2550 มีอัตราการจับเฉลี่ยเท่ากับ 13.4 กิโลกรัมต่อลำต่อวัน ปี พ.ศ. 2551 มีอัตราการจับเฉลี่ยเท่ากับ 8.57 กิโลกรัมต่อลำต่อวัน ปี พ.ศ. 2555 มีอัตราการจับเฉลี่ยเท่ากับ 15.37 กิโลกรัมต่อลำต่อวัน ปี พ.ศ. 2556 มีอัตราการจับเฉลี่ยเท่ากับ 10.91 กิโลกรัมต่อลำต่อวัน และในพ.ศ. 2557 มีอัตราการจับเฉลี่ยเท่ากับ 13.17 กิโลกรัมต่อลำต่อวัน เมื่อนำมาวิเคราะห์ความแตกต่างทางสถิติด้วยวิธี one way ANOVA จะพบว่า อัตราการจับปูม้าในแต่ละปี มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ($f=1.22$ และ $sig = .004$)

เมื่อเปรียบเทียบปริมาณการจับเฉลี่ยต่อปีของปูม้าขนาดต่างๆ ที่ชาวประมงพื้นบ้านในเขตเลเสบ้านจับได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 – 2557 สามารถสรุปได้ดังนี้

ภาพที่ 38 อัตราการจับปูม้าจำแนกตามขนาดและรายปี

จากภาพที่ 38 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงจำนวนปูม้าขนาดต่างๆ ที่ชาวประมงจับได้ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2549 – ปี พ.ศ. 2557 จะพบว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 – 2550 ขนาดของปูที่จับได้มีเป็นปูขนาดจิวและปูขนาดเล็ก เป็นส่วนใหญ่ แต่ในปี พ.ศ. 2551 มีสัดส่วนการจับปูขนาดใหญ่มากขึ้น และมีสัดส่วนของปูขนาดจิวและเล็กน้อยลง พอถึงปี พ.ศ. 2555 จำนวนของปูที่จับได้มากที่สุดกลับเป็นปูขนาดกลาง โดยที่ปูขนาดเล็กและขนาดจิวมีจำนวนลดลง แต่ในปี พ.ศ. 2556-2557 สัดส่วนของปูขนาดจิวที่จับได้มีขนาดเพิ่มขึ้นจนใกล้เคียงกับในปี พ.ศ. 2549-2550 แต่ในช่วงนี้ปูขนาดเล็กที่จับได้มีขนาดน้อยลงจนใกล้เคียงกับจำนวนปูขนาดกลางและขนาดใหญ่

เมื่อพิจารณาตามปีที่มีการก่อตั้งเขตเลเสบ้านในปี พ.ศ. 2550 จะพบว่าในช่วงปีแรกๆ หลังจากการประกาศจัดตั้งเขตเลเสบ้านนั้น สัดส่วนปูขนาดเล็กที่จับได้มีน้อยลง และมีการจับปูขนาดกลางและขนาดใหญ่ได้มากขึ้น ซึ่งอาจจะสะท้อนได้ว่าในช่วงปีแรกๆ ของการก่อตั้งเขตเลเสบ้านนั้น มีความเข้มงวดเกี่ยวกับการใช้เครื่องมือที่จับปูขนาดเล็กในเขตหญ้าทะเล จึงทำให้ในช่วงนั้นลูกปูมีโอกาสในการเติบโตได้มาก ชาวประมงจึงสามารถจับปูที่มีขนาดใหญ่ขึ้นกว่าช่วงก่อนการประกาศเขตเลเสบ้าน แต่ในช่วงหลัง เมื่อความเอาใจจริงเอาใจในการเข้มงวดตรวจตราและการบังคับใช้กฎกติกาลดลง รวมทั้งการบริหารจัดการที่ขาดความต่อเนื่อง ทำให้มีการกลับมาทำประมงปูม้าขนาดเล็กในพื้นที่เขตเลเสบ้านมากขึ้นอีกครั้ง จึงทำให้ปูม้าที่จะเจริญเติบโตไปเป็นปูขนาดใหญ่มีโอกาสลดลงไปด้วย จึงทำให้ขนาดของปูม้าที่ชาวประมงจับได้ในช่วงปีหลัง กลับไปมีขนาดใกล้เคียงกับก่อนการประกาศจัดตั้งเขตเลเสบ้านอีกครั้งหนึ่ง

8. โอกาสและความยั่งยืนยาวของการจัดตั้งเขตเลเสบ้าน

ในการประเมินโอกาสและความยั่งยืนยาวหรือความคงทนต่อการเปลี่ยนแปลงของการจัดตั้งเขตอนุรักษ์เขตเลเสบ้านในครั้งนี้ จะพิจารณาจากหลักการออกแบบกติกาของ (Ostrom 2010) และพิจารณาจากจากเงื่อนไขหรือสภาวะการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประมงร่วม (Fishery Co-Management) ตามเงื่อนไขที่เสนอโดย Pomeroy et al. (2001) ดังนี้

8.1 หลักการออกแบบกติกาของ Elinor Ostrom

Elinor Ostrom ได้สรุปลักษณะร่วมของการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนจากงานวิจัยทั่วโลก แล้วได้สรุปออกมาเป็นหลักการออกแบบกติกา (Design Principle) จำนวน 8 ข้อ โดยระบุว่าหลักการ 8 ข้อนี้ คือ ลักษณะร่วมในเชิงสถาบันของชุมชนผู้ใช้ทรัพยากรที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากร และเป็นสิ่งที่ทำให้การจัดการนั้นทนทานต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จนสามารถดำรงอยู่ได้ยืนยาว ชุมชนใดมีลักษณะการจัดการใกล้เคียงกับหลักการนี้มากขึ้นเท่าไรจะมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จและความคงทน/ยืนยาวในการจัดการทรัพยากรมากยิ่งขึ้น หลักการ 8 ประการของออสโตรม มีตารางที่ 34

ตารางที่ 34 โอกาสและความยั่งยืนยาวของเขตเลเสบ้าน

ประเด็น	สถานการณ์
1. ความชัดเจนของขอบเขต	ขอบเขตในที่นี้หมายถึงขอบเขตเชิงพื้นที่และขอบเขตเกี่ยวกับผู้ใช้ทรัพยากร ซึ่งในพื้นที่เขตเลเสบ้าน แม้จะไม่มีขอบเขตชัดเจนในทางกายภาพ เนื่องจากเป็นพื้นที่ทางทะเล แต่ผู้เกี่ยวข้องส่วนใหญ่ในพื้นที่จะทราบที่ตั้งอยู่ที่ไหน ขอบเขตตามธรรมชาติเป็นอย่างไร แต่อย่างไรก็ตามในบริเวณชายขอบพื้นที่อาจมีความสับสนบ้าง เพราะเป็นการใช้หมุดหมายตามธรรมชาติเป็นขอบเขต ส่วนขอบเขตด้านผู้ใช้ทรัพยากรนั้น มีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนผ่านกฎ กติกาว่าใครสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้ แม้โดยกฎ กติกาจะไม่ได้กำหนดว่าเป็นใคร กลุ่มใด แต่กำหนดผ่านเครื่องมือที่ห้ามทำประมงในพื้นที่ว่า เครื่องมือใดอนุญาตและเครื่องมือใดห้าม ดังนั้นการกำหนดขอบเขตผู้ใช้ประโยชน์จึงกำหนดผ่านเครื่องมือประมงที่ผู้นั้นในการเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่

ตารางที่ 34 โอกาสและความยั่งยืนยาวของเขตเลเสบ้าน (ต่อ)

ประเด็น	สถานการณ์
2. ความสอดคล้อง	ความสอดคล้องในที่นี้เป็นความสอดคล้องใน 2 ประเด็น คือ ความสอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคมและความสอดคล้องกับประโยชน์ที่จะได้รับในการเข้าร่วมเป็นสมาชิก เมื่อพิจารณาด้านความสอดคล้องของกฎ กติกา กับข้อกำหนด และ ความสอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคม จะพบว่ากฎกติกาที่นำมาใช้นั้น มีความสอดคล้องกับกฎหมายของประเทศที่มีอยู่แล้ว คือ เป็นไปตาม พรบ.ประมง 2490 และระเบียบที่เกี่ยวข้องที่ออกโดยหน่วยงานระดับต่างๆ แต่เมื่อพิจารณา กฎ และกติการะดับชุมชน จะพบว่าไม่มีความสอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคมในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีการออกกฎเกี่ยวกับขนาดตาอวนของลอบปู ที่ไม่เป็นที่ยอมรับของสมาชิกจากบ้านฉางหลวง กรณีนี้เป็นการออกกฎกติกาที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและเงื่อนไขการประกอบอาชีพของสมาชิกในกลุ่มดังกล่าว
3. เปิดให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎกติกา	แม้การออกกฎ กติกาของเขตเลเสบ้าน เกิดจากมติของสมาชิกส่วนใหญ่ เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มสมาชิกในแต่ละหมู่บ้านที่เป็นชาวประมงส่วนใหญ่ แต่กลับปฏิเสธต่อข้อเรียกร้องของสมาชิกส่วนน้อยที่ได้รับผลกระทบจากกฎ กติกาที่ดังกล่าว กรณีนี้จึงสามารถสรุปได้ว่าขาดความยืดหยุ่นในการเปิดโอกาสให้สมาชิกที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎกติกาอย่างแท้จริง
4. การสอดส่องดูแลที่มีประสิทธิผล	การสอดส่องในที่นี้ครอบคลุมการสอดส่อง 2 ประเด็น คือ การสอดส่อง การกระทำผิดกฎ กติกาและการสอดส่องสถานภาพทรัพยากร ในการทำงาน ของเครือข่ายเขตเลเสบ้าน มีการสอดส่องเกี่ยวกับการกระทำผิดอย่างสม่ำเสมอใน 2 รูปแบบ คือ การลาดตระเวนอย่างเป็นทางการ กับการช่วยสอดส่องโดยสมาชิกในเครือข่ายระหว่างการออกไปทำประมง ทั้ง 2 กรณีพบว่าเป็นการตรวจตราสอดส่องที่มีประสิทธิภาพ สามารถตรวจพบและจับกุมผู้กระทำผิดได้สม่ำเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงแรกๆ ของการก่อตั้งเขตอนุรักษ์ฯ ส่วนการสอดส่องตรวจตราด้านความสมบูรณ์ของทรัพยากรชุมชน ไม่มีศักยภาพพอที่จะทำการสำรวจ ตรวจตราอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นทางการ แต่มีการสอดส่องตรวจตราสถานภาพทรัพยากรผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลในชีวิตประจำวัน เช่น การพบปะกันที่แพเพื่อขายสัตว์น้ำ ร้านน้ำชา หรือการประชุมประจำเดือนของกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอนุรักษ์ฯ หรือกลุ่มสตรี เป็นต้น จากข้อมูลสามารถสรุปได้ว่า การบริหารจัดการของเขตเลเสบ้านมีการทำงานที่ด้านตรวจตราสอดส่องที่มีประสิทธิภาพพอสมควร

ตารางที่ 34 โอกาสและความยั่งยืนยาวของเขตเลเสบ้าน (ต่อ)

ประเด็น	สถานการณ์
5. มีการลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป	เมื่อพิจารณาจากกฎ กติกาที่กำกับการทำงานของเครือข่าย พบว่าเมื่อสมาชิกคนใดทำผิดกฎกติกา มีการลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป เช่น ในครั้งแรกๆ เป็นการตักเตือนก่อน ครั้งต่อมาจึงค่อยนำเข้าสู่ระบบการจับกุมสอบสวนตามกฎหมายต่อไป
6. มีกลไกจัดการความขัดแย้งที่มีต้นทุนต่ำและเข้าถึงได้ง่าย	กรณีนี้เมื่อพิจารณาจากการออกแบบกฎ กติกา การบังคับใช้กฎ กติกาที่พยายามทำให้การแก้ไขปัญหาดังกล่าวเกิดจากกลไกภายในชุมชนหรือเครือข่ายเป็นหลัก จะพบว่าการบริหารจัดการมีกลไกจัดการความขัดแย้งที่มีต้นทุนต่ำและเข้าถึงได้ง่าย แต่เป็นที่น่าเสียดายที่เครือข่ายไม่ได้ใช้กลไกดังกล่าวให้เกิดประโยชน์มากนัก เมื่อเกิดความขัดแย้งภายใน ยังพยายามเรียกร้องให้มีคนกลางที่เป็นองค์กรภายนอก (NGO และหน่วยงานราชการ) เข้ามาไกล่เกลี่ย จึงทำให้กลายเป็นการจัดการความขัดแย้งที่มีต้นทุนสูงและเข้าถึงได้ยากขึ้น นอกจากนี้เมื่อเป็นการทำผิดโดยชาวประมงนอกพื้นที่ มักเป็นการลงโทษด้วยข้อกฎหมาย ตั้งแต่ให้เจ้าหน้าที่จับกุม จนถึงกระบวนการของศาลยุติธรรม กรณีนี้นับว่าเป็นกลไกจัดการความขัดแย้งที่มีต้นทุนสูงและเข้าถึงยาก
7. รัฐรับรู้และให้การยอมรับสิทธิของชุมชน	กรณีของเขตเลเสบ้านนั้น เนื่องจากการจัดตั้งเขตอนุรักษ์ที่ทำงานร่วมกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องมาตั้งแต่ต้น และหน่วยงานเหล่านั้นยังสนับสนุนการทำงานในรูปแบบต่างๆ ทั้งการส่งบุคลากรมาร่วมทำงาน การสนับสนุนงบประมาณ การสนับสนุนสิ่งของ และอื่นๆ จึงสามารถยืนยันได้ว่ารัฐรับรู้และให้การยอมรับสิทธิของชุมชน
8. ความเชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า	การออกแบบกฎ กติกาในการบริหารจัดการเขตเลเสบ้าน เป็นการออกแบบการบริหารจัดการที่สอดคล้อง เชื่อมโยงและสัมพันธ์กับระบบที่ใหญ่กว่า นั่นคือ การออกแบบกฎ กติกานั้นสอดคล้องกับกฎหมายและ/หรือระเบียบที่เกี่ยวข้องของประเทศ รวมทั้งความสอดคล้องเชื่อมโยงกับระบบนิเวศที่ใหญ่กว่าด้วยเช่นกัน เพราะการบริหารจัดการครอบคลุมทั้งทรัพยากรประมง ป่าชายเลน หาดทรายทะเล ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งในพื้นที่อนุรักษ์ และพื้นที่รอบข้างที่ติดต่อกัน

จากข้อมูลข้างต้น เมื่อประเมินโอกาสและความยั่งยืนยาวหรือคงทนต่อการเปลี่ยนแปลงของการจัดตั้งเขตอนุรักษ์เขตเลเสบ้านในครั้งนี้อย่างดีด้วยหลักการออกแบบกติกากฎของ Elinor Ostrom ตามข้อมูลข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การออกแบบกฎ กติกาของเขตเลเสบ้าน ที่มีความสอดคล้องตรงกับหลักการออกแบบในระดับสูง คือ ความชัดเจนของขอบเขต ความสอดคล้องกับกฎหมายของประเทศ การสอดส่องดูแลที่มีประสิทธิภาพ มีการลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป ด้านที่รัฐรับรู้และให้การยอมรับสิทธิของชุมชน และความเชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า ส่วนด้านที่มีความสอดคล้องตรงกับหลักการออกแบบในระดับต่ำ ได้แก่ ความสอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคมของชุมชน การเปิดให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎ กติกา และด้านการมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีต้นทุนต่ำและเข้าถึงได้ง่าย เนื่องจากหลายกรณีไม่สามารถจัดการความขัดแย้งได้ในระดับชุมชน ทำให้ต้องใช้กลไกการจัดการจากภายนอกเข้ามา ทั้งนี้เมื่อใช้กลไกการจัดการจากภายนอกจึงทำให้เพิ่มต้นทุนในการจัดการความขัดแย้งมากขึ้น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะว่า หากเครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้านต้องการให้การจัดตั้งเขตอนุรักษ์ของตนเอง มีความยั่งยืน หรือมีความคงทนต่อการเปลี่ยนแปลง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับปรุงการออกแบบกฎ กติกาในการบริหารจัดการโดยเร่งด่วน ในประเด็นด้านการแก้ไข กฎ กติกาให้สอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคมของชุมชนในเครือข่ายทุกหมู่บ้าน โดยการเปิดโอกาสให้สมาชิกจากทั้งหมู่บ้านมีสิทธิในการปรับปรุงกฎ กติกาที่เห็นว่ากระทบต่อวิถีชีวิตของตนเอง และต้องพัฒนากลไกการจัดการความขัดแย้งให้สามารถจัดการได้ในระดับเครือข่าย โดยพึ่งพากลไกการจัดการจากภายนอกให้น้อยที่สุด

8.2 เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประมงร่วมของ Pomeroy et al.

การที่เครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้านสามารถยกระดับการจัดการพื้นที่ของตนเองให้รัฐยอมรับได้นั้น เมื่อพิจารณาจากเงื่อนไขหรือสภาวะการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประมงร่วม ตามเงื่อนไขที่เสนอโดย Pomeroy et al. ซึ่งได้ศึกษารายงานการวิจัย รายงานโครงการ เอกสารราชการ ฯลฯ เกี่ยวกับการจัดการประมงร่วมในเอเชีย โดยจำแนกเงื่อนไขเกี่ยวกับความสำเร็จของการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วมไว้ 3 ระดับ ได้แก่

1) ระดับนอกชุมชน เงื่อนไขหรือสภาวะการณ์ที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

- เงื่อนไขการสนับสนุนด้านนโยบายและข้อกำหนดจากรัฐ ในขอบเขตว่า ใครมีสิทธิในการใช้ทรัพยากร ใครเป็นเจ้าของทรัพยากร และอะไรคือกรอบของการจัดตั้งและการจัดการเงื่อนไขระดับนี้ กรณีนี้แม้ประเทศไทยจะยังไม่มีกฎหมายที่อนุญาตให้ชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรต่างๆ แต่นโยบายที่แต่ละหน่วยงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบัน มักกำหนดไว้เป็นลำดับแรกๆ คือนโยบายในการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน และหน่วยงานราชการให้การยอมรับให้เครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้าน เป็นหุ้นส่วนสำคัญในการจัดการทรัพยากรผ่านการสนับสนุนงบประมาณ และการมอบหมายบางบทบาทหน้าที่ให้ ซึ่งสำหรับเขตเลเสบ้านเงื่อนไขหรือสภาวะการณ์ด้านนี้ถือเป็นจุดแข็งของการทำงาน เพราะได้รับการสนับสนุน และมอบหมายบางบทบาทหน้าที่ให้อย่างเป็นทางการ ผ่านบันทึกความร่วมมือระหว่างหน่วยงานราชการกับเครือข่ายชุมชน ในกรณีนี้ แม้บาง

หน่วยงาน เช่น อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหมจะพยายามแทรกแซงการทำงาน แต่ก็ยังอยู่ในฐานะที่ยอมรับให้เครือข่ายชุมชน เป็นพันธมิตรในการจัดการทรัพยากร

- เงื่อนไขด้านตัวแทนภายนอกชุมชน เช่น ตัวแทนราชการหรือ NGOs องค์กรศาสนา นักวิชาการ สถาบันการศึกษา นักวิจัย ฯลฯ ซึ่งเข้ามาให้การสนับสนุน เนื่องจากระดับความสามารถและทรัพยากรของกลุ่มคนและองค์กรดังกล่าวที่เข้ามาสนับสนุนบริหารจัดการที่สอดคล้องกับชุมชน จะช่วยสนับสนุนความสำเร็จให้แก่ชุมชน เงื่อนไขด้านนี้นับเป็นจุดแข็งอีกด้านของเครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้าน เพราะเครือข่ายมีตัวแทนที่องค์กรภายนอก ทั้งที่เป็นหน่วยงานสนับสนุนและองค์กรพี่เลี้ยงที่เข้มแข็ง จริงจังเอาใจใส่และเอาใจใส่ ทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานราชการและมหาวิทยาลัย

2) เงื่อนไขระดับชุมชน เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

- ความเหมาะสมและความชัดเจนในการนิยามขอบเขต หมายรวมถึง ขอบเขตทางกายภาพ ชนิดพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ในระบบนิเวศ ความเหมาะสมกับกำลังคน ความรู้ความสามารถและการตรวจตราสังเกต เงื่อนไขข้อนี้สำหรับเขตเลเสบ้านพบว่ามี ความเหมาะสม และชัดเจนในการนิยามขอบเขตทั้งทางกายภาพ และชนิดพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ในระบบนิเวศ ตลอดไปจนถึงมีการมอบหมายหน้าที่ และกำลังคนในการตรวจตรา ใฝ่ระวัง เงื่อนไขนี้เป็นจุดแข็งอีกด้านในการทำงานของเครือข่ายเขตเลเสบ้าน

- ความชัดเจนในการนิยามสมาชิกว่า ใครเป็นสมาชิก มีสิทธิอะไรบ้าง และจำนวนสมาชิกต้องไม่มากจนเกินความสามารถในการสื่อสารกัน ในกรณีของเขตเลเสบ้านนับได้ว่าเป็นความพยายามในการจัดตั้งเขตอนุรักษ์ในระบบภูมิวิเวศที่ไม่ใหญ่เกินไปนัก มีการนิยามสมาชิกอย่างชัดเจนว่าใคร มีสิทธิอะไรบ้าง แต่แม้ว่ากลุ่มก่อนสมาชิกจะไม่ใหญ่เกินไปนัก แต่การสื่อสารระหว่างกันก็ยังเป็นปัญหา ทั้งกรณีความขัดแย้งกับกลุ่มชาวประมงจากบ้านฉางกลาง และกรณีที่ไม่มีการพบปะหรือประชุมยาวนานเป็นปีๆ ประเด็นนี้เป็นเงื่อนไขที่แกนนำเครือข่าย และองค์กรพี่เลี้ยงต้องนำไปปรับปรุงอย่างเร่งด่วนที่สุด

- ความกลมกลืนของกลุ่ม ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการ ต้องมีความกลมกลืนในทางสังคม วัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ/เศรษฐกิจสูง ในพื้นที่เขตเลเสบ้านนั้น เป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมที่อยู่อาศัยในพื้นที่นี้มายาวนาน แม้คนส่วนใหญ่ซึ่งมาจากชุมชนบ้านเกาะมุกด์ บ้านน้ำราบ และบ้านฉางกลางนับถือศาสนาอิสลาม และคนส่วนน้อยซึ่งมาจากบ้านควนตุงจะนับถือศาสนาพุทธ แต่คนเหล่านี้มีความแตกต่างในวิถีชีวิต เศรษฐกิจ และความเป็นอยู่น้อยมาก จึงไม่เป็นประเด็นที่จะบั่นทอนความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรแต่อย่างใด เงื่อนไขนี้ถือว่าสมาชิกในเครือข่ายมีความกลมกลืนทางสังคม วัฒนธรรม และด้านเศรษฐกิจ/เศรษฐกิจในระดับสูง

- การมีส่วนร่วมจากผู้ได้รับผลกระทบ การจัดการทรัพยากรร่วมต้องได้รับความร่วมมือ มีส่วนร่วมจากผู้ได้รับผลกระทบ ทั้งหมด ประเด็นนี้นับว่าเป็นจุดอ่อนที่สำคัญในการดำเนินการเขตเลเสบ้าน เพราะผู้ได้รับผลกระทบจากการจัดการทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน บางส่วนยังไม่ยอมรับกฎ และกติกาบางข้อ จึงมีความเป็นเงื่อนไขจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องต้องรีบดำเนินการก่อนที่ความขัดแย้งจากผลกระทบนั้น จะขยายตัวออกไปในวงกว้าง ทั้งนี้แม้ว่าผลจากแบบสอบถามซึ่งพบว่าชาวประมงส่วนใหญ่เห็นว่าชุมชนมีมาตรการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ที่ดีขึ้นและการมีส่วนร่วมของชุมชนสูงขึ้น แต่ในทางสังคมไม่สามารถใช้จำนวนคนมาใช้ในการยุติความขัดแย้งได้ แต่ต้องใช้ฉันทามติและความเห็นร่วมของสมาชิกของสมาชิกทั้งหมด หากมีสมาชิกส่วนหนึ่งส่วนใด แม้จะเป็นเพียงส่วนน้อยไม่เห็นด้วยหรือได้รับผลกระทบจากมาตรการนั้นๆ ก็ทำให้เกิดความขัดแย้งและมีผลต่อการมีส่วนร่วมได้เช่นกัน

- ผู้นำชุมชน ผู้นำในชุมชนเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการประสบความสำเร็จในการจัดการร่วม เพราะผู้นำจะเป็นผู้กำหนดกรอบ ทิศทาง และผลักดันการทำงานไปสู่เป้าหมาย เงื่อนไขด้านนี้ เป็นเงื่อนไขที่เป็นทั้งจุดเด่นและจุดแข็งของเครือข่ายเขตเทศบาล เพราะแกนนำจากทุกหมู่บ้านล้วนมีประสบการณ์การทำงานด้านการอนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรมาอย่างยาวนาน มีการพิสูจน์ตัวตน มีความเข้มแข็ง จริงจัง และเสียสละในการทำงาน จนได้รับการยอมรับทั้งระดับภายในและภายนอกชุมชน

- อำนาจ ความสามารถและการเตรียมการทางด้านสังคม เงื่อนไขด้านนี้จะพบว่าด้านความสามารถและการเตรียมการทางสังคมนั้น เป็นเงื่อนไขที่เป็นจุดแข็งของการทำงาน นั่นคือเป็นพื้นที่ที่มีการเตรียมการทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมาอย่างยาวนาน และความสามารถของทั้งแกนนำและสมาชิกมีต้นทุนความรู้ในระดับสูง แต่เงื่อนไขด้านอำนาจยังเป็นปัญหาในการดำเนินงาน เพราะไม่มีกฎหมายที่รองรับอำนาจของเครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากร แม้จะมีอำนาจที่หน่วยงานราชการมอบหมายให้ แต่เป็นอำนาจที่บุคคลทั่วไปสามารถปฏิเสธได้ ถ้าไม่มีการบังคับใช้ร่วมกับหน่วยงานราชการ

- องค์กรชุมชนต้องเป็นองค์กรตามกฎหมาย ที่ได้รับการยอมรับ และทำหน้าที่ในการเตรียมพร้อมให้ชุมชนในการจัดการร่วม และมีศักยภาพในการเจรจาต่อรองสูง เงื่อนไขนี้นับเป็นจุดเด่นอีกข้อของเครือข่ายชุมชนเขตเทศบาล เนื่องจากแกนนำของชุมชนมีบทบาทในการขับเคลื่อนนโยบายผ่านองค์กรของตัวเอง เช่น ชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง เป็นต้น

- การสนับสนุนในระยะยาวจากส่วนราชการท้องถิ่น เงื่อนไขนี้ถือเป็นจุดอ่อน ของการขับเคลื่อนกิจกรรมของเครือข่าย เนื่องจากการสนับสนุนจากส่วนท้องถิ่นนั้น มีน้อยมาก และในระยะยาวก็ยังเป็นที่น่าคลางแคลงใจว่าองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจะเห็นความสำคัญของกิจกรรมด้านนี้หรือไม่

- การจัดการทรัพยากรร่วม ชุมชนต้องมีสิทธิเหนือทรัพยากร เงื่อนไขนี้ในทางปฏิบัติ นับได้ว่าชุมชนมีสิทธิเหนือทรัพยากร แต่ในทางกฎหมายยังเป็นปัญหาในการดำเนินงาน เพราะไม่มีกฎหมายใดๆ ที่ยอมรับสิทธิชุมชนเหนือทรัพยากร ซึ่งเป็นเรื่องทางนโยบายที่เครือข่ายต้องร่วมกับองค์กรพี่เลี้ยง และพันธมิตรเพื่อขับเคลื่อนให้เป็นนโยบายสาธารณะต่อไป

- เงื่อนไขด้านการสนับสนุนการเงินและงบประมาณอย่างเพียงพอ ประเด็นด้านการสนับสนุนทางการเงินและงบประมาณ ถือเป็นเงื่อนไขที่ดื้อที่สุดเงื่อนไขหนึ่งในการดำเนินงานของเครือข่ายเขตเทศบาล เพราะได้รับการสนับสนุนอย่างเพียงพอจากองค์กรพี่เลี้ยง และหน่วยงานราชการ ตลอดจนภาคเอกชน

- ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและหุ้นส่วนมีความรู้สึกเป็นพันธมิตรและความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน ประเด็นนี้ยังเป็นปัญหาในทางปฏิบัติ แม้ว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและหุ้นส่วนส่วนใหญ่

มีความรู้สึกเป็นพันธมิตรและความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน แต่เมื่อคนเพียงส่วนน้อยยังไม่ได้รู้สึกเช่นนั้น ก็สามารถส่งผลกระทบต่อการทำงานของเครือข่ายได้เช่นกัน

- ด้านความโปร่งใสและความรับผิดชอบ ในประเด็นนี้ ไม่พบข้อมูลเกี่ยวกับความสงสัยของสมาชิกเกี่ยวกับความโปร่งใสในการดำเนินงานของแกนนำ ส่วนด้านความรับผิดชอบซึ่งพันธมิตรทั้งหมดจะต้องทำหน้าที่อย่างเท่าเทียมกันในการส่งเสริมข้อตกลงความร่วมมือในการจัดการร่วมกัน ซึ่งเครือข่ายฯ ได้ระบุบทบาทหน้าที่ของทุกฝ่ายไว้แล้ว ว่าใครมีหน้าที่ควบคุมกฎ ตรวจสอบตราลดตระเวนหรือทำเรื่องใดๆ พบว่าอย่างไรก็ตาม การที่แต่ละฝ่ายมีความรับผิดชอบไม่เท่ากันนั้น เป็นจุดอ่อนสำคัญในการดำเนินการของเครือข่าย

- กลไกการจัดการความขัดแย้ง การจัดการร่วมต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีต้นทุนต่ำ กรณีของเขตเลเสบ้าน ที่พยายามออกแบบกลไกการจัดการภายในที่ให้การจัดการความขัดแย้งผ่านกลไกการประชุมของคณะกรรมการบริหารเขตอนุรักษ์นั้น เนื่องจากต้องการออกแบบให้การจัดการความขัดแย้งนั้น มีช่องว่างในการดำเนินการและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายให้น้อยที่สุดอยู่แล้ว แต่ทว่ากลไกการออกแบบนี้ก็ยังมีจุดอ่อน กล่าวคือ เมื่อกลไกการจัดการภายในล้มเหลว เครือข่ายกลับไม่สามารถนำกลไกจากองค์กรพี่เลี้ยง หรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องมาใช้งานได้ ซึ่งเครือข่ายฯ ต้องพัฒนากลไกการจัดการดังกล่าวให้เป็นระบบมากขึ้น รวมทั้งต้องสร้างการยอมรับว่ากลไกการจัดการภายในนั้นยุติธรรมสำหรับทุกฝ่ายอีกด้วย

- ความชัดเจนในการนิยามวัตถุประสงค์ การจัดการร่วมจะประสบความสำเร็จนั้น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือพันธมิตรต้องเข้าใจ และยอมรับวัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน ความล้มเหลวในการจัดการร่วมมักมาจากการไม่ยอมรับปัญหาของผู้ใช้ทรัพยากร กรณีของเขตเลเสบ้านนั้น เนื่องจากการออกแบบกฎ กติกา และการบริหารจัดการผ่านการทำประชาคม ร่วมกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นจึงมีความชัดเจนในการนิยามวัตถุประสงค์ สมาชิกเครือข่ายเข้าใจ และยอมรับในการดำเนินงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงแรกๆของการดำเนินการ แม้ในภายหลังจะมีปัญหาจากการละเมิดกฎ และกติกา แต่เป็นปัญหาที่เกิดจากแรงจูงใจภายในระดับบุคคล ไม่ได้เป็นปัญหาการไม่ยอมรับวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานแต่อย่างใด

- การบังคับใช้กฎ กติกา การจัดการร่วมที่จะประสบความสำเร็จมักเกิดจากการดูแลตรวจสอบตรา และสอดส่องผู้กระทำความผิด และการบังคับใช้กฎ กติกาอย่างเข้มงวด เงื่อนไขด้านการตรวจสอบตราและบังคับใช้กฎและกติกานี้ หากเป็นกติการะดับข้อกฎหมาย ถือว่าเครือข่ายชุมชนมีการตรวจสอบตรา และบังคับใช้จริงจัง แต่กรณีของกฎและกติกาชุมชน ยังมีปัญหาในการบังคับใช้กับสมาชิกในเครือข่ายบางส่วน ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่แกนนำเครือข่ายและแกนนำควรดำเนินการแก้ไขอย่างเร่งด่วน

3) เงื่อนไขระดับบุคคลหรือครัวเรือน มีเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องเพียงข้อเดียว คือ

- เงื่อนไขด้านโครงสร้างแรงจูงใจ ซึ่งความสำเร็จในการจัดการร่วมเป็นผลโดยตรงมาจากแรงจูงใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย คนเหล่านั้นจะปฏิบัติตามกฎ หรือให้ความร่วมมือในการจัดการร่วมในระดับมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับแรงจูงใจของตนเองมี เช่น แรงจูงใจทางเศรษฐกิจศาสตร์ ทางสังคม และการเมือง กระบวนการจัดการร่วมมักจะให้ผลประโยชน์ทั้งระยะสั้นและ

ระยะยาว ดังนั้นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะให้การยอมรับการจัดการร่วมนั้นหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ ทั้งระยะสั้นและระยะยาวที่ตนเองจะได้รับ

กรณีของชาวประมงในเขตเลเสบ้านนั้น ส่วนใหญ่มีแรงจูงใจด้านเศรษฐกิจ นั่นคือ คาดหวังว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่จะนำไปสู่การทำประมงที่ยั่งยืนในระยะยาว และตนจะสามารถทำการประมงได้มากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากกฎและกติกาที่นำมาใช้ทั้งสองระดับ เป็นเงื่อนไขที่เอื้อต่อการทำประมงของตนเอง เพราะเครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย และหรือทำลายล้างทรัพยากรในความเห็นของตนเองนั้น ได้ถูกกีดกันออกไปจากพื้นที่ เหลือเพียงเครื่องมือของตนที่สามารถทำประมงได้ ทำให้ลดการแข่งขันลงไปได้มาก แต่สำหรับชาวประมงจากบ้านฉางกลางซึ่งทำประมงด้วยเครื่องมือเพียงชนิดเดียว คือลอบปู (ไซแดง) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ถูกเรียกร้องให้ปรับขนาดตาอวนให้กว้างขึ้น ทำให้ชาวประมงบ้านฉางกลางสูญเสียผลประโยชน์ทั้งในระยะสั้น และระยะยาว จึงลดความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรม หรือเคารพต่อกฎ กติกานั้นน้อยลง สำหรับกรณีเช่นนี้ วิธีการที่เป็นไปได้ในการประนีประนอมปัญหา คือ การปรับกฎและกติกา ในเรื่องของขนาดตาอวนให้เพิ่มขึ้นในระดับที่ชาวประมงกลุ่มนี้พึงพอใจ หรือถ้าเครือข่ายชุมชนยังยืนยันกฎกติกาเดิม ก็ควรมีการสร้างแรงจูงใจอื่น ๆ ในการทำให้ชาวประมงกลุ่มนั้นยินยอมปรับเปลี่ยนเครื่องมือด้วยตนเอง และเมื่อพิจารณาจากแบบสอบถาม ซึ่งพบว่าชาวประมงจำนวนมากเข้าร่วมกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมมากขึ้น และคนเหล่านี้ส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สูงขึ้น รวมทั้งราคาสัตว์น้ำที่สูงขึ้น ทำให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นเงื่อนไขที่เอื้อต่อการดำเนินงานของเขตเลเสบ้านเป็นอย่างดี

จากเงื่อนไขหรือสภาวะการที่ยกมาข้างต้น พบว่าเงื่อนไขที่เป็นจุดเด่นในการทำงานของเครือข่ายเขตเลเสบ้านนั้น ประกอบด้วยเงื่อนไขภายนอก คือ การสนับสนุนด้านนโยบายและข้อกฎหมายจากรัฐ และบทบาทของตัวแทนจากภายนอกชุมชน ส่วนเงื่อนไขภายในที่เป็นจุดเด่นในการขับเคลื่อนการทำงานของเครือข่าย ประกอบด้วยบทบาทของผู้นำ บทบาทขององค์กรชุมชน ซึ่งต้องเป็นองค์กรตามกฎหมายที่ได้รับการยอมรับ การสนับสนุนการเงินและงบประมาณ ความเหมาะสมและความชัดเจนในการนิยามขอบเขต ความชัดเจนในการนิยามสมาชิก ความกลมกลืนของกลุ่ม ความชัดเจนในการนิยามวัตถุประสงค์ การบังคับใช้กฎ กติกา และการมีอำนาจและการเตรียมการทางสังคม ส่วนเงื่อนไขภายในที่เป็นจุดอ่อน ประกอบด้วยกลไกการจัดการความขัดแย้ง การสนับสนุนในระยะยาวจากส่วนราชการท้องถิ่น ชุมชนต้องมีสิทธิเหนือทรัพยากร การมีส่วนร่วมจากผู้ได้รับผลกระทบ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและหุ้นส่วนมีความรู้สึกเป็นพันธมิตรและความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน รวมทั้งความมีรับผิดชอบร่วมกัน ส่วนเงื่อนไขระดับตัวบุคคลหรือระดับครัวเรือน นับว่าเป็นเงื่อนไขที่อยู่ในเกณฑ์ดี

จากผลการประเมินโอกาสและความยั่งยืนยาวหรือความคงทนต่อการเปลี่ยนแปลงของการจัดตั้งเขตอนุรักษ์เขตเลเสบ้าน ซึ่งได้พิจารณาจากหลักการออกแบบกติกาของ Elinor Ostrom และพิจารณาจากจากเงื่อนไขหรือสภาวะการที่เกี่ยวกับการจัดการประมงของ Pomeroy et al. นั้น พบว่า เขตเลเสบ้านมีโอกาสหรือแนวโน้มที่จะมีความมั่นคง ยืนยาวหรือคงทนต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับค่อนข้างสูง เนื่องจากมีการออกแบบกฎกติกาที่สอดคล้องกับทฤษฎีและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง แต่อย่างไรก็ตาม เขตเลเสบ้านก็ยังมีข้อจำกัดที่อาจจะส่งผลให้เกิดผลกระทบในทางลบจนถึงขั้นล้ม

สลายได้เช่นกัน หากยังไม่ปรับปรุงข้อจำกัดและจุดอ่อนดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือ การเปิดโอกาสให้สมาชิกส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกที่ได้รับผลกระทบจาก กฎและกติกา เข้ามามีส่วนร่วมในการปรับปรุงกฎและกติกาต่างๆ รวมไปถึงการบังคับใช้กฎและกติกาที่ออกแบบร่วมกัน และจุดอ่อนที่สำคัญที่สุดอีกประการที่ชุมชนควรปรับปรุง คือ การสนับสนุนในระยะยาวจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งในประเด็นนี้อาจเป็นบทบาทขององค์กรที่เลี้ยงในการเป็นองค์กรสะพานเชื่อมให้ชุมชนกับหน่วยงานรัฐได้มีปฏิสัมพันธ์ และสร้างความร่วมมือกัน

9. ปัจจัยที่เกี่ยวกับการดำเนินงาน

ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งเขตเลเสบ้าน นั้น มีปัญหาอุปสรรค และปัจจัยที่เกี่ยวข้องอยู่หลายประเด็น ในผลการวิจัยส่วนนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT analysis) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของชุมชนในการจัดตั้งและจัดการเขตเลเสบ้าน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

9.2 จุดแข็ง (Strengths)

1) ความเข้มแข็งของแกนนำ ปัจจัยนี้นับเป็นปัจจัยสำคัญ เพราะการขับเคลื่อนกระบวนการจัดตั้งและการบริหารจัดการจำเป็นต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ ความเสียสละและความอดทนของแกนนำในการร่วมกันผลักดันกระบวนการทั้งหมด เมื่อพิจารณาในประเด็นด้านผู้นำหรือแกนนำในเครือข่ายชุมชน พบว่าทุกหมู่บ้านล้วนมีแกนนำที่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมายาวนาน และส่วนใหญ่มีความเสียสละ ความอดทนและความรับผิดชอบงานในระดับที่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภายนอก แม้ความเข้มแข็งนั้นจะไม่เท่ากันทุกหมู่บ้าน แต่หากได้รับการหนุนเสริมที่ถูกต้องจากองค์กรพี่เลี้ยงหรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ปัจจัยด้านนี้จะสามารถนำไปใช้ในการพัฒนากระบวนการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ได้เป็นอย่างดี

ประเด็นนี้นับว่าเป็นความสำเร็จในการทำงานอีกอย่างหนึ่งของชาวประมงพื้นบ้านไม่เฉพาะในเขตเลเสบ้าน แต่ยังครอบคลุมไปถึงชาวประมงพื้นบ้านทั้งอ่าวพังงา กล่าวคือ การที่ชาวประมงพื้นบ้านในอ่าวพังงาจำนวน ไม่น้อยได้ฝึกฝนเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์จากการทำงานอนุรักษ์จนสามารถเปลี่ยนสถานะของ “ชาวประมงพื้นบ้าน” จากความเป็นคนชายขอบทางการเมืองที่ไม่มีความมั่นใจและไม่มีอำนาจต่อรองใดๆ ในการจัดการแก้ไขปัญหาที่พวกเขาต้องเผชิญ ให้กลายเป็นบุคคลและกลุ่มที่มีศักยภาพสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งได้ในระดับที่น่าพอใจ (ชลิตา บัณฑุงค์ 2557) สอดคล้องกับข้อมูลจากสมาชิกชมรมชาวประมงพื้นบ้านบ้านเกาะปู จังหวัดกระบี่ (ประสาน ร่าไสย(สัมภาษณ์), 30 มีนาคม 2557) และสมาชิกชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง (สนิท หมิ่นภักดี (สัมภาษณ์), 13 กุมภาพันธ์ 2557) ที่กล่าวว่าสมัยก่อนพอได้ยินว่าต้องเข้าพบผู้ว่า เราก็ก้าวไม่กล้าพูด ไม่กล้าสบตา แต่ตอนหลังเรามีความรู้เรื่องข้อกฎหมายและสิทธิชุมชนมากขึ้น ทำให้เราไม่กลัวข้าราชการอีกต่อไป สามารถเจรจาต่อรองอย่างมีหลักการและไม่เกรงกลัวอีกต่อไป นอกจากนี้ชาวบ้านเองก็ไม่ได้ยึดติดอยู่กับ

ผลประโยชน์เฉพาะหน้าเท่านั้น แต่ยังหันมาต่อสู้อันตรายซึ่งความหมายและพื้นที่ทางสังคมต่าง ๆ ด้วย (Salamon 2006 อ้างถึงในอนันท์ กาญจนพันธุ์ 2554)

2) ความรู้สึกร่วมของสมาชิกในเครือข่าย ที่มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และเห็นความสำคัญของพื้นที่ที่ต้องอนุรักษ์ไว้ ปัจจุบันนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญ เพราะสมาชิกส่วนใหญ่ในเครือข่ายได้แสดงจิตสำนึกดังกล่าวให้เป็นที่ประจักษ์มาเป็นเวลายาวนาน ผ่านการรวมกลุ่มในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของตนเอง และการที่เครือข่ายสามารถพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของตนเองมาเป็นระยะเวลาร่วม 30 ปี เนื่องจากความเอาใจจริงเอาใจและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของสมาชิกในเครือข่ายนั่นเอง ซึ่งหากได้รับการพัฒนาและส่งเสริมอย่างเข้มข้นขึ้น ปัจจัยนี้จะนำไปสู่ความมั่นคง ความทนทานและมีความยั่งยืนในการจัดการพื้นที่เขตเลเสบ้านได้มากขึ้น

3) สมาชิกของชุมชนในเครือข่ายมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งผลลัพธ์นี้สืบเนื่องมาจากกระบวนการทำงานอนุรักษ์ของชุมชนในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมา จนอยู่ในฐานะที่สามารถยกระดับการอนุรักษ์ จากการจัดการทรัพยากรเพื่อปากท้อง มาเป็นการอนุรักษ์ที่เป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการชีวิตของตนเอง (สนทนากลุ่ม วันที่ 27 พ.ย. 2556) และปัจจัยนี้ยังได้รับการยืนยันว่าเป็นเพราะสมาชิกในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้นจึงสามารถยกระดับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากประเด็นปัญหาการทำมาหากิน หรือประเด็นปัญหาปากท้อง มาเป็นประเด็นด้านการอนุรักษ์ได้⁴⁵

4) การดูแลรักษาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างจริงจังของชาวประมงตลอดระยะเวลา 7 ปีที่ผ่านมาส่งผลให้ปริมาณสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น⁴⁶ (สนทนากลุ่ม วันที่ 27 พ.ย. 2556 และวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557) ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลปริมาณการจับปูม้าในหัวข้อที่ 7 ที่พบว่าในช่วงแรกๆของการจัดตั้งเขตเลเสบ้าน ชาวประมงจับปูม้าได้มากขึ้น และปูม้าที่จับได้ที่มีขนาดกลางและใหญ่ได้มากขึ้น แต่หลังจากสามปีไปแล้ว เมื่อความเอาใจจริงเอาใจในการเข้มงวดตรวจตราและความเข้มงวดในการบังคับใช้กฎกติกาลดน้อยลง ทั้งจากการที่ชาวประมงจากบ้านฉางหลงกลับไปทำประมงด้วยไซที่มีขนาดตาอวนเล็กลง จึงทำให้ช่วงหลังๆ ขนาดของปูม้าที่จับได้กลับไปใกล้เคียงกับขนาดของปูม้าก่อนประกาศเขตเลเสบ้านอีกครั้ง

5) บทบาทขององค์กรพี่เลี้ยง ปัจจุบันนี้เป็นปัจจัยหลักที่สำคัญในการผลักดันการทำงานของเครือข่าย ซึ่งบทบาทหลักขององค์กรพี่เลี้ยง คือ การเป็นองค์กรหนุนเสริมด้านข้อมูลทางวิชาการ สนับสนุนงบประมาณและการเป็นผู้ประสานงานกับองค์กรภายนอกอื่นๆ รวมไปถึงการเป็นผู้ไกล่เกลี่ยปัญหาในกรณีต่างๆ เมื่อพิจารณาพัฒนาการของการทำงานของเครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้านในแต่ละช่วงเวลา จะพบว่าการทำงานต่างๆ จะไม่เกิดขึ้นหรือประสบความสำเร็จในการทำงานได้เลย หากไม่มีการหนุนเสริมจากองค์กรพี่เลี้ยง ซึ่งในพื้นที่นี้ได้แก่ สมาคมหยุดฟัน ในยุคแรก และมูลนิธิอันตามันกับศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 6 ในยุคปัจจุบัน บทบาทขององค์กรพี่เลี้ยง

⁴⁵ ประเด็นนี้ได้รับการยืนยันจากการสัมภาษณ์แกนนำและสมาชิกเครือข่ายหลายคนที่ทำให้ความเห็นว่าการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์เขตเลเสบ้าน เป็นเพราะต้องการปกป้องแหล่งอาศัยของพะยูน และแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำวัยอ่อนมากกว่า เป็นแหล่งอนุรักษ์สำหรับการทำมาหากิน

⁴⁶ ผลจากการสอบถามชาวประมงที่ทำประมงในเขตเลเสบ้านที่ส่วนใหญ่เห็นว่าสัตว์น้ำในเขตเลเสบ้านมีความสมบูรณ์ขึ้น (รายละเอียดในหัวข้อผลเบื้องต้นของการจัดการเขตเลเสบ้าน)

มีฐานะทั้งเป็นองค์กรสนับสนุน คือ สนับสนุนงบประมาณและบุคลากรในการทำงานให้กับเครือข่าย และเป็นทั้งองค์กรที่เป็นสะพานเชื่อม คือ เป็นตัวกลางในการประสานงานกับหน่วยภายนอกที่เกี่ยวข้อง ถ้าขาดปัจจัยนี้ไปจะทำให้การทำงานของเครือข่ายชุมชนอ่อนแอลง ทั้งนี้เนื่องจากว่าแม่แกนนำและสมาชิกในเครือข่ายจะมีความตั้งใจจริงหรือมีความรับผิดชอบเพียงใดก็ตาม แต่แกนนำและสมาชิกไม่อาจยกระดับมาทำงานในฐานะผู้ประสานงานหรือบทบาทนำในการขับเคลื่อนงานได้ เพราะยังมีปัญหาปากท้องของตนเองที่ต้องรับผิดชอบครอบครัวเป็นปัญหาหลัก ดังนั้นบทบาทขององค์กรที่เลี้ยงจึงยังจำเป็นอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนาเขตเลเสบ้านทั้งในปัจจุบันและอนาคต

6. กลไกการทำงานร่วมกัน ภายใต้โครงสร้างคณะกรรมการบริหารจัดการพื้นที่เขตเลเสบ้าน ที่มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหาร จากเครือข่ายชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กับส่วนของคณะกรรมการที่ปรึกษาประกอบด้วยตัวแทนจากหน่วยงานภาคต่างๆ ทั้งภาครัฐ สถาบันการศึกษา และองค์กรพัฒนาเอกชน ที่กำหนดได้มีการประชุมคณะกรรมการทุกๆ 3 เดือน เพื่อสรุปผลการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และรายงานสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องในแต่ละพื้นที่ รวมทั้งมาตรการที่บังคับใช้ เพื่อควบคุมเครื่องมือประมงที่ทำลายพันธุ์สัตว์น้ำในพื้นที่เขตเลเสบ้าน ส่วนในแต่ละชุมชนได้มีการประชุมประจำเดือนของกลุ่มออมทรัพย์ประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะมุกด์ และบ้านน้ำราบ⁴⁷ ทั้งนี้การใช้กลไกของการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์ จะช่วยเสริมการทำงานของเขตเลเสบ้านในทางอ้อม เพราะสมาชิกในเครือข่ายจะได้พบปะกันทุกเดือน จึงสามารถใช้เวทีนี้กระตุ้นการดำเนินงานของเขตเลเสบ้านได้ กลไกการทำงานร่วมกันนี้แยกได้เป็น 2 ระดับ คือระดับของคณะกรรมการบริหาร และระดับของกลไกภายในของแต่ละหมู่บ้าน ทั้งนี้ระดับกลไกระดับหมู่บ้านจะให้การสะท้อนปัญหาหรือข้อมูลผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เช่น การประชุมกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ในขณะที่ระดับกลไกของคณะกรรมการบริหารเขตเลเสบ้าน จะใช้กลไกการประชุมแบบราชการ ดังนั้นเมื่อเป็นการประชุมร่วมระหว่างตัวแทนที่มาจากชุมชนกับตัวแทนหน่วยงานราชการ เครือข่ายชุมชนจึงสามารถนำปัญหาหรือข้อมูลต่างๆ จากชุมชนไปยังระดับคณะกรรมการบริหารได้ง่ายขึ้น เป็นผลดีต่อการบริหารจัดการพื้นที่มากขึ้น

9.2 จุดอ่อน (Weaknesses)

1) ความไม่ต่อเนื่องของกลไกการทำงานในพื้นที่ คือ คณะกรรมการบริหารเขตเลเสบ้าน ขาดการประชุมร่วมกันต่อเนื่องถึงเกือบ 2 ปี (ระหว่างพ.ศ.2556 - 2557) ทำให้ความชัดเจนในบทบาทการทำงานลดน้อยลง ขาดการประเมินและติดตามสถานการณ์ ทั้งสถานการณ์ทางสังคม สถานการณ์การทำละเมิด กฎ กติกา และสถานภาพทรัพยากร การทำงานที่ผ่านมาจึงเป็นในรูปแบบการทำกิจกรรมร่วมกัน แต่ขาดเวทีการประชุมในการวางแผนร่วมกันเหมือนเช่นในอดีต ทั้งนี้อาจจะเกิดจากความเข้าใจว่ารูปแบบและกลไกที่จัดตั้งขึ้นดำรงอยู่และมีประสิทธิภาพในการจัดการเหมือนเดิม ทั้งที่จริงแล้ว ความเข้าใจของผู้คนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป และกลุ่มคนที่เข้ามาทำงานในระยะแรกก็มีการโยกย้ายเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายของข้าราชการประจำ (การสนทนากลุ่ม 27 พฤศจิกายน 2556)

⁴⁷ ภายหลังบ้านควนตุงกูได้มีการรื้อฟื้นกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาอีกครั้งหลังจากล้มไปหลายครั้ง

2) การไม่ทำงานต่อเนื่องของแต่ละชุมชน ซึ่งเกิดจากการที่องค์กรที่เลี้ยง (NGO) ให้นำหน้าแต่ละหมู่บ้านไม่เท่ากัน⁴⁸ ส่งผลให้เขตเลเสบ้านมีระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนแตกต่างกัน จนกระทั่งทำให้บ้านฉางกลาง บ้านควนตุงกู เข้าร่วมในการบริหารจัดการเขตเลเสบ้านน้อยลง จนกระทั่งหายไปที่สุดในที่สุด ประกอบกับการทำงานที่ผ่านมาเป็นการทำงานผ่านผู้นำเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งได้ผลในระยะแรก แต่เมื่อเวลาผ่านไป การขยายผลจากผู้นำไปสู่ชุมชนลดน้อยลง ประกอบกับการไม่สามารถเชื่อมต่อเครือข่ายที่ชัดเจนระหว่างหมู่บ้านทำให้การทำงานขาดความต่อเนื่อง และสุดท้ายจึงอาจส่งผลให้เกิดการจัดการที่ไม่ยั่งยืน ไม่สามารถส่งต่อแนวคิดและการทำงานไปสู่หมู่บ้านอื่นๆและคนรุ่นใหม่ได้

3) ระดับความเข้าใจและความตระหนักของคนในชุมชนและนอกชุมชนไม่เท่ากัน ที่ผ่านมามีพบว่าชาวประมงพื้นบ้านในหมู่บ้านอื่นๆไม่ใช่ผู้นำและบ้านเกาะมุกด์ ไม่เข้าใจและเข้าใจไม่ถึงหัวใจสำคัญของการจัดตั้งกติกาในเขตเลเสบ้าน ว่าทำไมต้องมาเข้มงวดกับกับชาวประมงเพียงกลุ่มเดียว⁴⁹ ทั้งที่การทำประมงเป็นอาชีพที่สำคัญและสร้างรายได้ให้กับพวกเขา ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บางพื้นที่ยังคงใช้เครื่องมือผิดกฎหมายอยู่ ประกอบกับสภาพพื้นที่ไม่เอื้อให้ใช้เครื่องมือประมงประเภทอื่น จึงยังคงใช้เครื่องมือประมงแบบเดิมอยู่ จึงจะต้องปรับบทบาทให้เกิดกระบวนการทำงานที่สนับสนุน ทั้งการติดตาม การประเมินผล และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

9.3 โอกาส (Opportunities)

1) การที่ชุมชนสามารถกำหนด กฎ กติกาในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรทะเลในระดับอำเภอโดยสมาชิกในชุมชนเอง จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่เป็นจริงในทางปฏิบัติมากที่สุด เนื่องจากวิถีชีวิตที่พึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่เดียวกันจะช่วยให้สามารถวางแผน กำหนดแนวทางและมาตรการในการใช้ประโยชน์ได้อย่างเป็นรูปธรรม แต่ทั้งนี้การออก กฎ และกติกาดังกล่าวต้องคำนึงถึงความแตกต่างของวิถีชีวิตของสมาชิกในเครือข่าย และต้องไม่เป็นการออกกฎ กติกา ที่เป็นการกีดกันการใช้ประโยชน์จากสมาชิกที่มีวิถีชีวิตแตกต่างกัน

2) การประสานความร่วมมือกับภาคีต่างๆ⁵⁰ เพื่อบูรณาการความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา และสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

⁴⁸ กรณีนี้สอดคล้องกับข้อสังเกตข้างต้น และนำหน้าส่วนใหญ่อยู่ที่บ้านน้ำราบ เพราะมีแกนนำที่เข้มแข็งที่สุด และเป็นพื้นที่ CSR ของการไฟฟ้าที่ต้องมาทำงานในพื้นที่ทุกปีตามสัญญาที่ใช้พื้นที่บ้านน้ำราบเป็นทางผ่านของการวางเคเบิลใต้น้ำไปเกาะมุกด์ บ้านน้ำราบจึงมีทุนจัดงาน จัดกิจกรรมเขตเลเสบ้านได้ทุกปี

⁴⁹ คาดว่าเกิดจากกรณีของบ้านฉางกลางที่ถอนตัวออกไปเพราะต้องการกลับไปใช้ไซปูขนาด 1.75 นิ้วตามเดิม เพราะเมื่อใช้ตาอวนขนาดใหญ่กว่านี้ทำให้เขาจับปูได้น้อยลง ส่งผลให้รายได้ของตัวเองลดลงไปด้วย ในขณะที่ความคิดเห็นของนักวิชาการ จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตตรัง (ผศ.ดร.อภิรักษ์ สงรักษ์) ตั้งข้อสังเกตว่าขนาดของตาอวนไม่สำคัญ แต่พื้นที่สำคัญกว่า เพราะถ้าวางไซในที่ตื้นย่อมได้ปูขนาดเล็ก ดังนั้นควรมีการมาทบทวนกติกา เพื่อให้ชุมชนสามารถกลับอยู่ร่วมกันได้ต่อไป

⁵⁰ การจัดการทรัพยากรในเชิงพื้นที่ต้องสร้างเครื่องมือให้คนมาพบปะกัน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสตรี เป็นต้น จะอาศัยกลไกการประชุมแบบราชการไม่ได้เพราะไม่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของชาวประมง : ข้อสังเกตและค้นพบของผู้เขียน

มาตรการเฝ้าระวังการทำผิดกฎ กติกา ในพื้นที่เขตเลเสบ้าน โดยเฉพาะส่วนของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ประมงจังหวัด ประมงอำเภอ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันวิชาการ และอื่นๆ โดยเน้นกระบวนการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหา ลดปัญหาการซ้อนทับของหน่วยงานราชการ และสามารถแก้ไขปัญหาได้ทันทั่วทั้ง ทั้งนี้หน่วยงานที่สำคัญ ที่เครือข่ายเขตเลเสบ้าน ควรทำความเข้าใจ และสรรหาความร่วมมือด้วย เนื่องเป็นจากหน่วยงานที่มีความขัดแย้งกับตนเองมากที่สุด ได้แก่ อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม เพราะเป็นหน่วยงานที่ถือว่าเป็นเจ้าของพื้นที่ตามกฎหมาย หากได้รับความร่วมมือจากอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหมจะทำให้การดำเนินงานของเขตเลเสบ้านสามารถยกระดับไปสู่ความสำเร็จในระดับสูงได้ง่ายขึ้น

3) โอกาสจากกลไกของพระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 มาตราที่ 12 และ 13 ซึ่งกำหนดให้มีคณะกรรมการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจังหวัด ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวจะมาจากตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง และในจำนวนนั้นต้องเป็นผู้แทนภาคประชาชนหรือชุมชนชายฝั่งในจังหวัดนั้นๆ ไม่เกินแปดคน ทำหน้าที่ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กลไกของ พรบ.ข้างต้น จะเป็นโอกาสในการที่เครือข่ายชุมชนสีหมูบ้าน ในเขตเลเสบ้านจะส่งแกนนำของตนเองเข้าไปมีส่วนในการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ทั้งระดับจังหวัดและระดับชาติ ต่อไป

4) โอกาสจากกลไกประกาศของหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติตามมาตรา 44 ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ชั่วคราว) พ.ศ.2557 ฉบับที่ 24/2558 ลงวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2558 เรื่อง การแก้ไขปัญหาการทำประมงผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม ที่มีเนื้อหาสำคัญ เกี่ยวกับการห้ามมิให้บุคคลใดใช้หรือมีไว้ในครอบครองเพื่อใช้ซึ่งเครื่องมือทำการประมงต่างๆ เช่น อวนรุนที่ใช้ประกอบกับเรือยนต์ เครื่องมือลอบพับได้หรือไอ้โง่ เป็นต้น กลไกนี้ช่วยให้แก้ปัญหาการทำประมงแบบทำลายล้างในพื้นที่เขตเลเสบ้านได้มาก

5) กระแสการยอมรับเรื่องสิทธิชุมชน สิทธิชุมชนเป็นประเด็นที่ได้รับการยอมรับมากขึ้น นับตั้งแต่ยุคครุฑรงค์เกี่ยวกับสิทธิชุมชน จนมาถึงการบรรจุเรื่องสิทธิชุมชนไว้ในรัฐธรรมนูญของประเทศ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน จะเห็นว่าสิทธิชุมชนได้รับการยอมรับมากขึ้น แม้จะไม่มีกฎหมายที่ยอมรับให้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง แต่โดยนโยบายของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงการสนับสนุนกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนโดยหน่วยงานราชการต่างๆ ซึ่งให้เห็นว่าสิทธิชุมชนได้รับการยอมรับมากขึ้น ดังนั้นเมื่อชุมชนใดต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงมีช่องทางสิทธิในการเข้าไปบริหารจัดการผ่านประเด็นสิทธิชุมชนและหน่วยราชการเองก็ให้การยอมรับการทำงานของชุมชนมากขึ้น ทำให้ประเด็นนี้เป็นจุดแข็งที่ชุมชนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองในการบริหารจัดการเขตเลเสบ้านได้

9.4 อุปสรรค (Threats)

1) สถานการณ์ปัญหาการใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายพันธุ์สัตว์น้ำ/ผิวดินและกตিকাในพื้นที่เขตเลเสบ้านที่เพิ่มมากขึ้นมากกว่าในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เครื่องมือลมหอยชักตีนและการใช้อวนทับตลิ่งของชาวประมงจากนอกพื้นที่ สาเหตุสำคัญเกิดจากปัญหาเรื่องการประสานงานกับภาครัฐในการออกตรวจตรา เฝ้าระวังที่ไม่เข้มงวดเหมือนในอดีตที่ผ่านมา ส่งผลให้มีการลักลอบใช้เครื่องมือประมงแบบทำลายพันธุ์สัตว์น้ำอยู่อย่างต่อเนื่อง⁵¹

2) การแทรกแซงจากหน่วยงานภายนอก เนื่องจากจากพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ที่ซ้อนทับอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม ดังนั้น เมื่อไม่สามารถชักจูงอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหมให้มาเป็นพันธมิตรได้ ทั้งท่าทีของอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหมเองก็มีทัศนคติไม่เห็นด้วยกับการประกาศเขตเลเสบ้าน ดังนั้นเมื่อเกิดการแทรกแซงจากอุทยานฯ ด้วยการเข้ามาแบ่งพื้นที่เขตเลเสบ้านออกเป็นสี่พื้นที่ย่อยและพยายามมอบหมายให้หน่วยงานอื่นๆ เข้ามาเป็นพี่เลี้ยง จึงกลายเป็นปัจจัยที่บั่นทอนกระบวนการสร้างความร่วมมือและการบริหารจัดการพื้นที่เป็นอย่างยิ่ง ต่อมาในช่วงหลัง (พ.ศ.2557-2558) ปรากฏความขัดแย้งระหว่างเครือข่ายเขตเลเสบ้านกับอุทยานฯ ว่าด้วยประเด็นการติดตั้งอุปกรณ์ติดตามพะยูน จึงยิ่งส่งผลให้ให้อุทยานฯ พยายามแทรกแซงกระบวนการทำงานของเขตเลเสบ้านมากขึ้น การแทรกแซงจากอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม ทำให้เกิดช่องว่างในการจัดการ เพราะชุมชนคิดว่าตนเองถูกกีดกันออกจากกระบวนการจัดการทรัพยากรแล้วจึงไม่ดำเนินการใดๆต่อไป ส่งผลให้ให้เกิดการปล่อยปละละเลยในกระบวนการจัดการ (การสนทนากลุ่ม 27 พฤศจิกายน 2556) (ดูรายละเอียดในหัวข้อปัญหา/อุปสรรคและความเสี่ยงในการดำเนินงาน)

10. สรุปผลการวิจัย

จากผลการวิจัยในพื้นที่เขตเลเสบ้าน ถ้าพิจารณาการแบ่งสิทธิตามรูปแบบของกังวาลย์ จันทโรขิต (2541ข) จะพบว่าแม้โดยข้อกฎหมายจะถือว่าทรัพยากรประมงเป็นทรัพย์สินของรัฐ (State property) ซึ่งนั่นหมายความว่าทรัพยากรประมง ซึ่งเป็นทรัพยากรหลักในเขตเลเสบ้านนั้น เป็นของรัฐ และรัฐจะกำหนดว่าผู้ใดบ้างที่มีสิทธิในการใช้ประโยชน์ ผ่านกฎหมาย หรือระเบียบต่างๆที่รัฐประกาศใช้ แต่หากยึดถือตามวิถีปฏิบัติที่ชุมชนยืนยันในสิทธิตามจารีต ว่าชุมชนได้ใช้ประโยชน์และดูแลรักษามานาน ผ่านการประกาศเขตอนุรักษ์เขตเลเสบ้าน และวิถีปฏิบัติที่หน่วยงานราชการในฐานะตัวแทนรัฐให้การยอมรับ ผ่านการมอบให้ชุมชนกำหนด กฎ กติกา วิธีการใช้ประโยชน์ และการตรวจตรา สอดส่องดูแลพื้นที่ โดยที่รัฐยังคงสนับสนุนทั้งงบประมาณ และมอบบทบาทการบริหารจัดการให้ พื้นที่นี้จึงถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีการจัดการร่วม โดยมีชุมชนเป็นฐาน (Community based resources management) นั่นเอง แต่หากยึดถือรูปแบบการบริหารจัดการโดยยึดถือตามระบบการจัดสรรหรือแบ่งปันอำนาจ และความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชน (Berkes et al., 1991) ซึ่ง Sen and Nielsen (1996) ได้สรุประดับการมีส่วนร่วมในการจัดการ

⁵¹ ในส่วนนี้จากข้อมูลการสนทนากลุ่ม พบว่าส่วนใหญ่เป็นชาวประมงจากอำเภอวังวิเศษ ซึ่งปกติประกอบอาชีพทำสวน อาจเป็นไปได้ว่าในช่วงนั้นราคาขายพาราไมตี จึงออกมาทำประมงเป็นอาชีพเสริม

ทรัพยากรไว้ 5 ระดับ คือ 1) ระดับให้คำแนะนำ : Instructive 2) ระดับการให้คำปรึกษา : Consultative 3) ระดับความร่วมมือ : Cooperative 4) ระดับที่ปรึกษา : Advisory และ 5) ระดับการให้ข้อมูล : Informative จะพบว่าเขตอนุรักษ์เขตเลเสบ้านของเครือข่ายชุมชนสี่หมู่บ้านนี้ เป็นการจัดการร่วม (Co-Management) ที่อยู่ในระดับที่ปรึกษา (Advisory) ซึ่งผู้ใช้ทรัพยากร ในที่นี้คือเครือข่ายชุมชนเขตเลเสบ้าน จะปรึกษากับหน่วยงานราชการระดับต่างๆ ในฐานะผู้แทนรัฐเพื่อรับรองการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมการบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์นั้นของตน และถ้าพิจารณาตามข้อเสนอของเบญจมาศ โชติทอง และคณะ (2553) ซึ่งเสนอช่วงเวลาการทำงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนไว้ 3 ระยะ คือ 1) ระยะริเริ่ม 2) ระยะระดมความร่วมมือ 3) และระยะการขยายผล และการรักษาความยั่งยืน พบว่าเขตเลเสบ้านอยู่ในระยะการขยายผล และการรักษาความยั่งยืนในการบริหารจัดการพื้นที่

เขตเลเสบ้าน ถือได้ว่าเป็นนวัตกรรมการจัดการทางสังคมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้านหนึ่ง เช่นเดียวกับการจัดการป่าชุมชน การอนุรักษ์ดอนหอย เป็นต้น อาจนับเป็นการจัดการร่วมได้ โดยถือเป็นพื้นที่การจัดการทรัพยากรประมงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community based fishery management) ซึ่งหากนับตั้งแต่กรมประมงได้ส่งเสริมให้มีการจัดการทรัพยากรประมงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน หรือการส่งเสริมการจัดการประมงหน้าบ้านโดยชุมชน ในประเทศไทยมาตั้งแต่ พ.ศ. 2535 (อนุสรณ์ อุณโณ 2547) หรือในอ่าวพังงามาตั้งแต่ พ.ศ. 2538 (Nickerson-Tietze 2000) นับเป็นเวลากว่า 20 ปี จึงเริ่มเห็นชุมชนชายฝั่ง เข้ามาบริหารจัดการพื้นที่ประมงหน้าบ้านของตนเองอย่างเป็นระบบ ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าการส่งเสริมการอนุรักษ์หรือการจัดการพื้นที่ประมงหน้าบ้านโดยชุมชนในอดีตที่ผ่านมา นั้น เกิดจากการผลักดันของกลไกภายนอกชุมชนจึงไม่ยั่งยืนและเป็นระบบ แต่เขตเลเสบ้านเป็นการเข้ามาบริหารจัดการพื้นที่ประมงหน้าบ้าน จากความตระหนักรู้ เจตจำนงร่วมและความต้องการของชุมชนเอง จึงมีความระบบและมีแนวโน้มที่จะมีความยั่งยืนกว่าการผลักดันจากภายนอกชุมชน

อย่างไรก็ตามเขตเลเสบ้านก็ยังคงพัฒนากระบวนการจัดการต่อไป ทั้งกระบวนการสร้างข้อตกลงร่วมที่สามารถสร้างการยอมรับได้จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มในพื้นที่ และเอื้อต่อวิถีชีวิตของชาวประมงในพื้นที่เดียวกัน ทั้งนี้เงื่อนไขที่เป็นจุดเด่นควรพัฒนาให้ดำรงอยู่ต่อไปหรือคงความยั่งยืนไว้ แต่ด้านที่เป็นจุดด้อยนั้น แกนนำเครือข่ายต้องร่วมกับสมาชิกและองค์กรพี่เลี้ยง ตลอดจนหน่วยงานราชการในการร่วมกันแก้ไขปรับปรุงด้านที่เป็นจุดด้อยนั้นให้ดีขึ้น ส่วนประเด็นที่เป็นเรื่องระดับนโยบายนั้น จำเป็นต้องร่วมผลักดันกับเครือข่ายอื่นๆ เพื่อการเปลี่ยนแปลงในระยะยาวต่อไป

10. ข้อเสนอแนะ

10.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การจัดตั้งเขตเลเสบ้านนับเป็นความพยายามของชุมชนที่ต้องการยกระดับการบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์ด้านการประมงของชุมชน กลไกสำคัญที่เป็นอุปสรรคในการบริหารจัดการคือ ข้อจำกัดในด้านข้อกฎหมาย ในการสนับสนุนหรือส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรจึงควรมีการปรับเปลี่ยนข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องโดยด่วน

10.2 ข้อเสนอแนะเชิงงานวิจัย

ควรมีการศึกษาวิจัยในประเด็นด้านขนาดของพื้นที่อนุรักษ์ที่มีความเหมาะสมกับศักยภาพของชุมชนหรือเครือข่ายชุมชน เนื่องจากในการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างองค์กรพี่เลี้ยงหน่วยงานภายนอกและเครือข่ายชุมชน ยังเป็นที่ถกเถียงกันว่า พื้นที่ทางธรรมชาติควรจะมีขนาดเพียงใด จึงจะมีความเหมาะสมในการบริหารจัดการ การตรวจตราและการดูแลรักษาของชุมชน

บทที่ 5

บทสังเคราะห์งานวิจัย

กระบวนการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา

การสังเคราะห์งานวิจัยในครั้งนี้ เป็นการสังเคราะห์เชิงคุณลักษณะ (Qualitative Synthesis) (นงลักษณ์ วิรัชชัย และสุวิมล ว่องวานิช 2545)⁵² ซึ่งเป็นการสังเคราะห์ผลการวิจัยในลักษณะของการเขียนบรรยายสรุป และจัดหมวดหมู่ประเด็นข้อค้นพบที่ได้จากผลการวิจัยแต่ละเรื่อง โดยเป็นการบรรยายให้เห็นลักษณะร่วม ความแตกต่าง ความสัมพันธ์ ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และการคลี่คลายของสถานการณ์ของแต่ละพื้นที่วิจัย ทั้งนี้โดยนำผลการวิจัยจากบทที่ 4 ทุกตอน มาสังเคราะห์ร่วมกัน ผลการสังเคราะห์เป็นดังนี้

1. สถานการณ์ในอดีต (พ.ศ.2500 -พ.ศ. 2558)

การทำความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการจัดการทรัพยากรของชุมชนได้นั้น จำเป็นต้องทำความเข้าใจบริบทของสังคมหรือประเทศในขณะนั้น ร่วมกับแรงกดดันและการปรับตัวของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา จะทำให้เข้าใจความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ ดังนี้

1.1 บริบททางสังคมภายนอกชุมชน

หากจะพิจารณาพัฒนาการด้านการจัดการทรัพยากรของแต่ละพื้นที่วิจัย พบว่าบริบททางสังคมภายนอกชุมชนนั้น สามารถพิจารณาได้จากนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละช่วงเวลา ทั้งนี้ในงานวิจัยนี้จะพิจารณาจากบทบาทและอิทธิพลของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นหลัก เนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติถือได้ว่าเป็นเข็มทิศชี้ทางการพัฒนาประเทศมาอย่างยาวนาน โดยเริ่มต้นใช้มาตั้งแต่ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) มาจนถึงฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) ทั้งนี้ในการวิเคราะห์ถึงบทบาทของ

⁵² ประเภทของการสังเคราะห์งานวิจัยมี 2 แบบ ได้แก่

1. การสังเคราะห์เชิงคุณลักษณะ (Qualitative Synthesis) คือ การสังเคราะห์เนื้อหาสาระเฉพาะส่วนที่เป็นข้อค้นพบของรายงานการวิจัย โดยใช้วิธีการสังเคราะห์ด้วยวิธีการบรรยาย ซึ่งจะได้บทสรุปรวมถึงข้อค้นพบของรายงานการวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ โดยอาจยังคงสาระของงานวิจัยแต่ละเรื่องไว้ด้วยหรืออาจนำเสนอบทสรุปรวมลักษณะภาพรวมโดยไม่คงสาระของงานวิจัยแต่ละเรื่องก็ได้

2. การสังเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative Synthesis) คือ การใช้ระเบียบวิธีทางสถิติเป็นการนำเสนอข้อค้นพบจากงานวิจัยทุกเรื่องในหน่วยมาตรฐานเดียวกัน และบูรณาการข้อค้นพบของรายงานการวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ทั้งหมด พร้อมทั้งแสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องระหว่างลักษณะงานวิจัย การสังเคราะห์เชิงปริมาณจึงเป็นการวิเคราะห์ผลการวิเคราะห์ (Analysis of analysis) หรือการวิเคราะห์เชิงผสมผสาน (Integrative analysis) หรือการวิจัยงานวิจัย (Research of research) โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์อภิมาน (Meta-analysis)

แผนพัฒนาฉบับที่ 1-5 นั้นได้ปรับปรุงเนื้อหาจากงานวิจัยของ อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2546) ส่วนเนื้อหาว่าด้วยบทบาทของแผนพัฒนาฉบับที่ 8-11 นั้น ผู้วิจัยเป็นผู้สังเคราะห์ด้วยตนเอง

กล่าวเฉพาะบทบาทของแผนพัฒนาฯ ที่มีผลต่อสถานภาพทรัพยากรธรรมชาตินั้น เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 5 โดยมีเนื้อหาสำคัญ ดังนี้

ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) เนื้อหาสำคัญอยู่ที่การเน้นการลงทุนสร้างปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (infra-structure) ของประเทศ ได้แก่ การสร้างทางหลวง การพัฒนาเส้นทางรถไฟ การปรับปรุงระบบการประปา และการสร้างเขื่อนเพื่อการชลประทานและการผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำ เช่น เขื่อนภูมิพล และเขื่อนอุบลรัตน์ เป็นต้น ตลอดจนจนถึงการส่งเสริมการลงทุนของเอกชนในด้านอุตสาหกรรม โดยเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมสินค้าสำเร็จรูปเป็นหลัก

ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 - 2514) เนื้อหาสำคัญอยู่ที่การเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นเหมือนกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 เช่น ขยายการชลประทาน เส้นทางคมนาคม และการสาธารณสุขไปภาคต่างๆ ฯลฯ รวมไปถึงการส่งเสริมการพัฒนาการผลิตด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม โดยสนับสนุนการลงทุนของชาวต่างประเทศ

ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 - 2519) เนื้อหาสำคัญอยู่ที่การขยายการพัฒนาปัจจัยขั้นพื้นฐาน เช่น การขยายท่าเรือกรุงเทพฯ และท่าอากาศยานจังหวัดต่างๆ

ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) เนื้อหาสำคัญอยู่ที่การพยายามปรับปรุงสภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจสูงสุด

ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) เนื้อหาสำคัญอยู่ที่การพัฒนาที่ยึดพื้นที่เป็นหลักในการวางแผน กำหนดแผนงานและโครงการ เช่น พื้นที่เป้าหมายเพื่อพัฒนาชนบท พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก พื้นที่เมืองหลัก เป็นต้น

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-5 ให้ความสำคัญสูงสุดกับการพัฒนาอุตสาหกรรมและภาคบริการ มีเป้าหมายเพื่อกระจายความมั่งคั่งจากบนลงล่าง (Trickle Down) ในช่วงแรกจึงส่งเสริมให้เกษตรกรเพิ่มผลผลิตเป็นหลัก โดยเน้นการยกระดับรายได้ของชนบท จึงพยายามเชื่อมโยงชนบทกับตลาด โดยการพัฒนาโครงสร้างขั้นพื้นฐาน เช่น ถนนไฟฟ้า ประปา สาธารณสุข เป็นต้น อย่างเร่งด่วน และคิดว่าระดับรายได้ของชนบทเป็นเรื่องจำเป็นที่ต้องได้รับการแก้ไขจึงมุ่งไปที่การส่งเสริมการลงทุนเพื่อยกระดับรายได้ของชนบทเป็นหลัก ทั้งการส่งเสริมอุตสาหกรรมและการเปลี่ยนแรงงานภาคเกษตรให้เป็นแรงงานไร้ฝีมือในโรงงาน ตลอดจนการพยายามเปลี่ยนวิถีเกษตรกรรมให้เป็นอุตสาหกรรมเกษตร โดยลืมนมองไปว่าการที่ชาวบ้านจะดำรงชีวิตอยู่ได้นั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับรายได้หลักเพียงอย่างเดียว แต่ยังหมายถึงความมั่นคงทางอาหารที่มาจากความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศและเครือข่ายทางสังคมที่มีการแลกเปลี่ยนปัจจัยการผลิตและยังชีพระหว่างชุมชนอยู่ด้วย

ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-5 หน่วยงานราชการได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงวิถีของชุมชนจากระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยกันเองในระดับต่างๆ เป็นการผลิตเพื่อขาย ซึ่งเท่ากับเชื่อมโยงชนบทเข้ากับระบบตลาดอย่างเข้มข้น ราชการจะเป็นผู้วางแผนและจัดการระบบต่างๆ รวมทั้งการจัดการทรัพยากรด้วยตัวเองเป็นหลัก ผลกระทบจากแผนพัฒนาฯ ที่ 1-5 ด้านทรัพยากรก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่งผลกระทบต่อการทำมาหากินของประชาชนในชนบทเป็นอย่างมาก

กล่าวเฉพาะผลกระทบต่อทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-5 นับได้ว่าเป็นตัวกระตุ้นสำคัญที่ทำให้เกิดการบุกเบิกพื้นที่ป่าชายเลน ในนามของการพัฒนา ทั้งการพัฒนาโครงสร้างขั้นพื้นฐาน การให้สัมปทานเพื่อผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ตลอดจนการกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของเมือง และการส่งเสริมการทำประมงแบบเข้มข้นในทะเลไทย ตลอดจนการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว

จุดเปลี่ยนสำคัญของแผนพัฒนาฯ ที่หันมาให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เริ่มต้นขึ้นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) ซึ่งเป็นยุคที่ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม และเป็นช่วงที่สิทธิชุมชนเริ่มได้รับการพูดถึงอย่างกว้างขวาง และจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้นโยบายรัฐหันมาให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เกิดขึ้นเมื่อมีการบรรจุประเด็นเรื่องสิทธิชุมชนไว้ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 และมีการบรรจุการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ทั้งนี้ประเด็นดังกล่าวยังปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาฯ ฉบับต่อๆ มาจนถึงฉบับปัจจุบัน (ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555 - 2558) ดังนี้

ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) เนื้อหาสำคัญเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อยู่ที่การเน้นการเพิ่มบทบาทองค์กรประชาชนในท้องถิ่นเพื่อพัฒนาทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) เนื้อหาสำคัญเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อยู่ที่การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน

ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2558) เนื้อหาสำคัญเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อยู่ที่การเสนอให้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างอุดมสมบูรณ์และยั่งยืน

1.2 บริบททางสังคมของชุมชนชายฝั่งในพื้นที่วิจัย

บริบททางสังคมของพื้นที่ชายฝั่งอ่าวพังงา สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วงเวลา ตามปรากฏการณ์และแรงกดดันจากภายนอก ดังนี้

ยุคที่ 1 เป็นช่วงเวลาก่อน พ.ศ. 2500 ซึ่งเป็นช่วงที่ชุมชนชายฝั่งส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพประมงเพื่อยังชีพ ช่วงนี้ประชากรยังมีจำนวนน้อย ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งยังอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ในขณะที่เดียวกันการขาดแคลนโครงสร้างขั้นพื้นฐานด้านการคมนาคม ทำให้ชุมชนชายฝั่งยังไม่สามารถเชื่อมต่อกับสังคมภายนอกและระบบตลาดได้มากนัก ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงของบริบทภายนอกจึงยังไม่ส่งผลกระทบต่อชีวิตและอาชีพมากนัก

ยุคที่ 2 เป็นช่วงเวลาหลัง พ.ศ. 2500 - พ.ศ. 2530 ระยะเวลาตอนต้นของยุคนี้ เป็นช่วงที่ประเทศไทยประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 - 5 หลังการประกาศใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อสร้างโครงสร้างขั้นพื้นฐานและการให้สัมปทานป่าชายเลนเพื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจจำนวนมาก ในขณะที่ภาคการประมงก็มีการส่งเสริมการประมงพาณิชย์เพื่อการส่งออกอย่างเข้มข้น มีการนำเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการจับเข้ามาใช้ในประเทศไทย ขณะเดียวกันในช่วงปลายๆ ยุคเริ่มมีการส่งเสริมการ

ทำนาหักจากหน่วยงานของรัฐ และเกิดการทำนาหักอย่างแพร่หลาย ยิ่งส่งผลให้เกิดการทำลายป่าชายเลนอย่างรุนแรงขึ้น ช่วงครึ่งแรกของยุคนี้แม้จะมีปรากฏการณ์ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าชายเลนและประมงบ้างแล้ว แต่ชุมชนชายฝั่งยังไม่ได้รับผลกระทบมากนัก เนื่องจากสภาพโดยรวมยังมีประชากรน้อยอยู่ ประกอบกับยังเป็นการประมงเพื่อยังชีพเป็นหลัก

ในช่วงหลังของยุคนี้ เป็นช่วงที่ประเทศไทยมีการพัฒนาโครงสร้างขั้นพื้นฐานด้านคมนาคมเป็นอย่างมาก ชุมชนชายฝั่งเริ่มเชื่อมต่อกับตลาดและกลไกภายนอกชุมชน เริ่มปรับตัวเป็นการทำประมงอาชีพมากขึ้น แต่สวนทางกับสถานการณ์ทางทรัพยากรที่เสื่อมโทรมอย่างรุนแรง ทั้งทรัพยากรป่าชายเลนและทรัพยากรประมง เริ่มมีความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรแต่ละชนิด

ยุคที่ 3 เป็นช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2530-2558 เป็นยุคที่ชุมชนชายฝั่งปรับตัวเชื่อมต่อกับกลไกภายนอกชุมชนและรับตลาดอย่างเต็มตัว ในช่วงแรกๆ เริ่มมีการปรับตัวขยายประสิทธิภาพของการทำประมงโดยการเพิ่มขนาดเรือ เครื่องยนต์และเครื่องมือประมง ช่วงกลางๆ ของยุคนี้เริ่มมีความขัดแย้งรุนแรงในประเด็นเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ทั้งป่าชายเลนและทรัพยากรประมง เป็นช่วงที่องค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มเข้าทำงานกับแกนนำและกลุ่มองค์กรชุมชนเพื่อต่อสู้เกี่ยวกับการปกป้องทรัพยากรของชุมชน ก่อนจะยกระดับการทำงานเป็นกลุ่มองค์กร เครือข่าย และเปลี่ยนประเด็นไปต่อสู้ในระดับนโยบายในช่วงปลายๆ ของยุค นอกจากนี้ในช่วงปลายๆ ของยุคนี้ ในหลายพื้นที่เริ่มมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคม เนื่องจากการขยายตัวของเมืองและภาคอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว คนรุ่นใหม่ในชุมชนเริ่มเปลี่ยนไปประกอบอาชีพนอกภาคประมงมากขึ้น บางพื้นที่เปลี่ยนสภาพเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทไปแล้ว

1.3 แรงกดดันและการปรับตัวของชุมชน

1.3.1 ผลกระทบต่อชุมชน

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อบริบททางสังคมของชุมชนชายฝั่งในพื้นที่วิจัย ชุมชนชายฝั่งในอดีตเป็นชุมชนที่ต้องพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อชุมชนชายฝั่งถูกเชื่อมต่อเข้ากับกลไกการตลาด มีการปรับตัวมาเป็นการทำประมงอาชีพ และผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาประเทศทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ชายฝั่ง จนส่งผลให้เกิดการทำลายป่าชายเลนจำนวนมาก รวมไปถึงการส่งเสริมการทำประมงพาณิชย์อย่างเข้มข้น จนทำให้กระทบต่อสถานภาพทรัพยากรประมง อีกทั้งสร้างความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรในแต่ละพื้นที่อย่างรุนแรง ความขัดแย้งที่สำคัญแบ่งเป็นสองประเด็น คือ ความขัดแย้งจากการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนทั้งจากนโยบายรัฐ และการบุกรุกของภาคธุรกิจเอกชน และความขัดแย้งระหว่างชาวประมงพื้นบ้านกับเรือประมงพาณิชย์ ทั้งเรืออวนลาก อวนรุน และเรือประมงปั่นไฟ เป็นต้น

1.3.2 กระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากร

1) รูปแบบของพื้นที่

รูปแบบการจัดการพื้นที่ที่แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ พื้นที่ด้านการจัดการป่าชายเลน พื้นที่ด้านการจัดการประมง และการขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ในอดีตกลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในทุกพื้นที่ ทั้งแกนนำและสมาชิกในชุมชน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ดังนั้นเมื่อเกิดการกระทำที่ส่งผลต่อสถานภาพทรัพยากรทั้งป่าชายเลน และการประมง จึงเป็นกลุ่มแรกๆที่ได้รับผลกระทบและมีการปรับตัวเพื่อปกป้อง พื้นฟู และจัดตั้งเขตอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นกลุ่มแรกๆ แต่ปัจจุบัน (พ.ศ. 2559) กลุ่มแกนนำและสมาชิกในพื้นที่ป่าชายเลนบางส่วนได้เปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นๆ มากขึ้น บางพื้นที่จำนวนชาวประมงพื้นบ้านลดน้อยลง ดังนั้นการทำลายทรัพยากรในอนาคต อาจไม่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนเหล่านี้มากเหมือนในอดีต และเมื่อไม่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของตนเอง จึงขาดแรงจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรมด้านการอนุรักษ์หรือบริหารจัดการทรัพยากรเช่นในอดีต

2) บทบาทของแกนนำ

ความสำเร็จในการปกป้อง พื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละพื้นที่นั้น ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จ คือ บทบาท ความรับผิดชอบ ความเอาใจจริงเอาใจและความเสียสละของแกนนำชุมชน ซึ่งแกนนำชุมชนในทุกพื้นที่เป็นกลุ่มเดียวกับแกนนำในองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้ตั้งแต่เริ่มต้นต่อสู้เพื่อปกป้องฐานทรัพยากรมาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มแกนนำในทุกพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นคนกลุ่มเดิมที่ทำงานมาตั้งแต่ต้น มีการปรับเปลี่ยนแกนนำบ้างก็เพียง 1-2 คน ทั้งนี้แกนนำในการทำงานหลักของแต่ละพื้นที่มีจำนวนเพียง 3-5 คนเท่านั้น

3) องค์กรชุมชน

องค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชนนั้น ถูกจัดตั้งในรูปแบบที่เป็นทางการในลักษณะของกลุ่ม ชมรม สมาคมต่างๆ โดยส่วนใหญ่จัดตั้งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2535-2540 โดยการผลักดันขององค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งนี้จากการตรวจสอบจากเอกสารพบว่าแต่ละองค์กรมีคณะทำงานจำนวนตั้งแต่ 10-25 คน โดยที่องค์กรชุมชนนั้นๆ ถูกจัดตั้งขึ้นมานั้น เพื่อมาทำภารกิจในการเป็นองค์กรทำงานให้แก่ชุมชน ทั้งการระดมทุน การระดมคน การสื่อสาร การต่อรองกับหน่วยงานราชการ รวมไปถึงการขอรับการสนับสนุนงบประมาณหรือความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เนื่องจากนโยบายการสนับสนุนหรือการทำงานของหน่วยงานภายนอกมุ่งเน้นการทำงานกับองค์กรชุมชนที่เป็นทางการ และไม่ทำงานกับแกนนำชุมชนที่มีลักษณะไม่เป็นทางการ ดังนั้นการมีองค์กรชุมชนจึงทำให้ชุมชนได้รับการยอมรับในการทำงานมากขึ้น ในปัจจุบันหลายองค์กรได้มีการขึ้นทะเบียนอย่างถูกต้องกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และกรมประมง เป็นต้น

4) บทบาทขององค์กรสะพานเชื่อม

องค์กรสะพานเชื่อม ทำหน้าที่ในการเชื่อมร้อยประเด็น ความรู้ ทุนและอื่นๆ ระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอก องค์กรสะพานเชื่อมอาจเป็นหน่วยงานราชการ มหาวิทยาลัย องค์กรภาคเอกชน หรือองค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้ (Brown 1988) แต่จากผลการวิจัยพบว่าในทุกพื้นที่ องค์กรหลักที่ทำหน้าที่สะพานเชื่อม ได้แก่องค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งแต่ละองค์กรพัฒนาเอกชนมีช่วงเวลาในการเริ่มต้นทำงานกับพื้นที่แตกต่างกันเล็กน้อย กลุ่มแรกๆ เริ่มทำงานกับชุมชนในช่วงเวลา ประมาณ พ.ศ. 2535 – 2538 เช่น สมาคมหยุดผ่น มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชฯ และองค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน กลุ่มที่ 2 เริ่มทำงานกับชุมชนในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ได้แก่ องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน และมูลนิธิอันดามัน

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนมีลักษณะไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ เริ่มต้นด้วยการเข้าไปแสวงหาแกนนำชุมชน เพื่อจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แล้วตามด้วยการจัดกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนและองค์กรชุมชน โดยใช้รูปแบบการให้ความรู้ ทัศนศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การส่งเสริมให้ชุมชนฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การปลูกป่าชายเลน การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ แล้วยกระดับขึ้นสู่การประกาศเขตอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรโดยชุมชนในรูปแบบต่างๆ ก่อนจะคลี่คลายมาเป็นการเข้าไปกระตุ้นให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องแก้ไขกฎหมายหรือปรับเปลี่ยนนโยบายที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนยังครอบคลุมไปถึงการจัดการหาทุนในการดำเนินงานให้แก่องค์กรชุมชน การเป็นผู้ไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง การสื่อสารระหว่างชุมชนกับภายนอก ตลอดจนการประสานงานระหว่างหน่วยงานภายนอกกับองค์กรชุมชนและชุมชนอีกด้วย

5) บทบาทของหน่วยงานราชการ

ในช่วงแรกของการต่อสู้ของแต่ละชุมชน เป็นการต่อสู้เพียงลำพัง มีเพียงการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนเท่านั้น ยกเว้นการจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะและเขตเลเสบ้านที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ

ในช่วงแรกที่มีความพยายามในการต่อสู้เพื่อปกป้องแหล่งทรัพยากรของชุมชนชายฝั่งในอ่าวพังงา ไม่พบบทบาทของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการทำงานของชุมชนในการปกป้องทรัพยากรแต่อย่างใด การเข้ามามีส่วนร่วมของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเกิดขึ้นหลังจากที่แต่ละพื้นที่ผ่านพ้นวิกฤติการจัดการทรัพยากรไปแล้วทั้งสิ้น ทั้งนี้การปรับเปลี่ยนบทบาทของหน่วยงานราชการอาจจะเกิดจากแรงกดดันจากชุมชนที่ร่วมกันเรียกร้องและได้รับการยอมรับในประเด็นสิทธิชุมชน รวมไปถึงทั้งชุมชนและหน่วยงานราชการมีมุมมองที่เป็นมิตรมากกว่าเป็นคู่ขัดแย้งกันเช่นในอดีต และเป็นผลมาจากการที่ชุมชนสามารถพิสูจน์ศักยภาพว่าปกป้อง ฟื้นฟู และจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้

กรณีของการจัดตั้งเขตอนุรักษ์หอยปะและเขตเลเสบ้านที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ เกิดขึ้นได้เนื่องจากทัศนคติที่ดีขึ้นของเจ้าหน้าที่ราชการต่อการจัดการทรัพยากรของชุมชน และให้การยอมรับชุมชนมากขึ้น รวมทั้งเป็นผลสืบเนื่องจากการผลิงานของสิทธิชุมชนใน

พื้นที่สาธารณะในช่วงหลัง ในขณะที่เดียวกันชุมชนเองก็พิสูจน์ให้เห็นว่าสามารถหนุนเสริมการจัดการทรัพยากรให้แก่หน่วยงานราชการได้เป็นอย่างมาก

6) การจัดการความขัดแย้ง

การจัดการความขัดแย้งในพื้นที่วิจัย แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ความขัดแย้งภายในชุมชนกับความขัดแย้งกับภายนอกชุมชน การจัดการความขัดแย้งเริ่มต้นจากการพูดคุย ตักเตือน หากไม่ประสบความสำเร็จ จึงใช้กลไกขององค์กรสะพานเชื่อมในการไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง และหากยังไม่ประสบความสำเร็จอีก จึงยกระดับไปสู่การร้องเรียนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้มาตรการทางกฎหมายเป็นขั้นสูงสุดในการจัดการ

7) ปัญหาและอุปสรรค

ปัญหาและอุปสรรคในการทำงานของชุมชนในอดีต ส่วนใหญ่เกิดจากการขาดอำนาจต่อรองกับทุนภายนอกหรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงการขาดการยอมรับเกี่ยวกับสิทธิชุมชนทั้งในทางพฤตินัยและนิตินัย การถูกคุกคามจากนายทุนทั้งในกรณีการจัดการป่าชายเลน และการขอขยายเขตห้ามทำประมงฯ การขาดความรู้เกี่ยวกับข้อกฎหมาย การรวมกลุ่ม การบริหารจัดการด้านการเงินและบัญชี การไม่มีทุนในการดำเนินงาน เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวนี้บางส่วนได้รับการหนุนเสริมเติมเต็มจากองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น ความรู้ เงินทุน ทักษะการต่อรอง เป็นต้น ในขณะที่บางประเด็นเป็นการคลี่คลายมาจากสถานการณ์ภายนอก เช่น การยอมรับเรื่องสิทธิชุมชน เป็นต้น

1.4 ลักษณะร่วมและความแตกต่างของพื้นที่การจัดการทรัพยากร

จากพัฒนาการและกระบวนการจัดการพื้นที่ของแต่ละชุมชน พบว่ารูปแบบการบริหารจัดการมีทั้งลักษณะร่วมและความแตกต่างกัน สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 35

ตารางที่ 35 ลักษณะความเหมือนและความแตกต่างของพื้นที่

ความเหมือน	ความแตกต่าง
1. ทุกพื้นที่เป็นการปรับตัวเนื่องมาจากผลกระทบต่อวิถีชีวิต 2. ทุกพื้นที่อยู่ภายใต้กฎหมายประเภทใดประเภทหนึ่งอยู่แล้ว 3. ระยะเวลาในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชนนั้น มีตั้งแต่ 5 ปี จนถึงมากกว่า 20 ปี	1. ลักษณะทางกายภาพและการใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มพื้นที่ป่าชายเลน กลุ่มพื้นที่อนุรักษ์ด้านการประมง และการขยายเขตหวงห้ามทำประมงอวนลากอวนรุน 2. ในกรณีของพื้นที่ด้านการจัดการประมง เขตอนุรักษ์หอยปะดูได้ง่ายกว่าเขตเลเสบ้าน 3. ป่าชายเลนมีแนวโน้มของความยั่งยืนกว่าพื้นที่อนุรักษ์หรือจัดการด้านการประมง

ตารางที่ 35 ลักษณะความเหมือนและความแตกต่างของพื้นที่ (ต่อ)

ความเหมือน	ความแตกต่าง
4. กฎและกติกาในการจัดการพื้นที่ของชุมชนนั้นมีสองระดับ คือ ระดับตามข้อกำหนดของประเทศกับระดับกติกาชุมชน 5. บทลงโทษผู้กระทำความผิดของกฎและกติกามีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป 6. การมีส่วนร่วมระหว่างรัฐและชุมชนอยู่ในระดับสูง 7. รูปแบบการจัดการทรัพยากรของแต่ละชุมชนในปัจจุบัน อยู่ในรูปแบบของการจัดการร่วม 8. กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียในบางพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงไป 9. มีองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากร 10. มีองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นพี่เลี้ยงและเป็นองค์กรสะพานเชื่อม 11. มีทุนมนุษย์เป็นกลไกขับเคลื่อนหลัก	

1.4.1 ลักษณะร่วม

จากผลการวิจัยในบทที่ 4 เมื่อนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามตารางที่ 35 แล้วพบว่าแต่ละพื้นที่วิจัยมีลักษณะร่วมของประเด็นการจัดการดังต่อไปนี้

1) ทุกพื้นที่เป็นการปรับตัวเนื่องมาจากผลกระทบต่อวิถีชีวิต เนื่องจากจากความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติลดลง และเป็นความพยายามที่ริเริ่มจากกลไกภายในชุมชนก่อน แล้วได้รับการหนุนเสริมจากองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานราชการตามลำดับ

2) ทุกพื้นที่อยู่ภายใต้กฎหมายประเภทใดประเภทหนึ่งอยู่แล้วทั้งสิ้น แต่ขาดการบังคับใช้กฎหมายและ/หรือกฎหมายที่มีอยู่ไม่สอดคล้องกับบริบทของปัญหา

กรณีของเขตอนุรักษ์หอยปะนั้นอยู่ภายใต้กฎหมายประมง และมีประกาศกระทรวงเกษตรฯ เกี่ยวกับการห้ามใช้คราดติดกับเรือยนต์ในการห้ามคราดอยู่แล้ว เพียงแต่ชุมชนมาเติมเต็มให้เกิดการบังคับใช้กฎหมายและอุดช่องว่างของข้อกำหนดที่ล้าสมัย ในกรณีของเขตนลเสบ้านที่อยู่ภายใต้กฎหมายหลายฉบับ เช่น กฎหมายอุทยานแห่งชาติ กฎหมายประมง และประกาศจังหวัดตรังว่าด้วยการห้ามทำประมงด้วยเครื่องมือบางชนิดในแหล่งอุทยานทะเล ส่วนกรณีของป่าชายเลนชุมชนก็อยู่ภายใต้กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้อยู่แล้วเช่นกัน ซึ่งในกรณีดังกล่าวนี้ เลิศชาย ศิริชัย และคณะ (2546) กล่าวว่า เป็นรูปแบบของสิทธิเชิงซ้อนที่เป็นการซ้อนทับกันระหว่างสิทธิของชุมชนที่มาก่อนการอ้างสิทธิตามกฎหมายในภายหลังของหน่วยงานราชการ ซึ่งภายหลังหลายชุมชนได้เรียกร้องให้สิทธิดังกล่าวกลับมาเป็นของตนอีกครั้ง ในขณะที่ Nickerson-Tietze (2010) ได้เคยเสนอไว้ว่า “เป็น

ความยุ่งยากสำหรับชุมชน (ในอ่าวพังงา) ที่จะหุ้มความรับผิดชอบทั้งหมดในการจัดการทรัพยากรทางออกสำคัญของประเต็นนี้อยู่ที่ต้องมีกฎหมายมารองรับเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรประมงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน” ซึ่งแม้จะเป็นข้อเท็จจริงที่ว่าจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในช่วงอดีต ยังไม่มีกฎหมายใดให้การรับรองโดยตรง แต่ผลการวิจัยพบว่า การมีหรือไม่มีกฎหมายรองรับนั้นไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงาแต่อย่างใด แต่การดำเนินการของชุมชนในประเด็นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น เกิดจากผลกระทบที่มีต่ออาชีพและวิถีชีวิต และการขับเคลื่อนประเด็นงานของชุมชนนั้น ใช้เงื่อนไขด้านสิทธิชุมชนเป็นประเด็นหลักมากกว่าข้อกฎหมายต่างๆที่เกี่ยวข้อง

3) ระยะเวลาในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชนนั้น มีตั้งแต่ 5 ปี จนถึงมากกว่า 20 ปี

ทั้งๆที่วิกฤติเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่วิจัยนั้นมีมากกว่า 20 - 30 ปี แต่ชุมชนต้องผ่านการเรียนรู้ ผ่านการปรับตัวในระยะหนึ่งไปก่อน ทั้งนี้ระยะเวลาในการปรับตัวและเรียนรู้ก็ขึ้นอยู่กับบริบทของชุมชนและลักษณะของทรัพยากรในพื้นที่ ดังนั้นชุมชนแรกๆที่ยกระดับเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรนั้นจึงเริ่มมากกว่า 20 ปีแล้ว โดยในระยะแรกๆ เป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนทั้งสิ้น ทั้งนี้เนื่องจากป่าชายเลนเป็นทรัพยากรที่ปรากฏผลการบุกรุกทำลายในเชิงประจักษ์ได้มากที่สุด ในขณะที่พื้นที่ด้านการจัดการประมงนั้น แม้จะมีวิกฤติกว่า 30 ปีมาแล้วเช่นกัน แต่กว่าชุมชนจะปรับตัว เรียนรู้ และยกระดับการต่อสู้ได้ต้องใช้ระยะเวลากว่า 20 ปี จึงปรากฏเขตอนุรักษ์ด้านการประมงขึ้นในพื้นที่วิจัยในช่วงเวลาเพียง 5 ปีกว่าๆ เท่านั้นเอง (เขตเลseb้านและเขตอนุรักษ์หอยปะ) ในประเด็นนี้แม้ว่าที่ผ่านมามีกรมประมงจะเคยดำเนินการเกี่ยวกับการส่งเสริมให้ชาวประมงท้องถิ่นหรือชาวประมงพื้นบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งประมงหน้าบ้านของตนเองโดยชุมชนในประเทศไทย มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 แล้ว (ชลิตา บัณฑุวงศ์ และคณะ 2543 และ อนุสรณ์ อุณโณ 2547) และหากกล่าวเฉพาะในเขตอ่าวพังงานั้น พบว่ากรมประมงได้ริเริ่มโครงการดังกล่าวมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 (Nickerson-Tietze 2010) แล้ว แต่พบว่ากว่าบางชุมชนในพื้นที่วิจัยจะเริ่มจัดตั้งเขตอนุรักษ์หรือเขตการจัดการด้านการประมงของตนเองได้อย่างจริงจังเวลาก็กว่า 20 ปี ประเด็นนี้อาจเป็นไปได้ว่าการริเริ่มกิจกรรมดังกล่าวโดยกรมประมงในช่วงนั้นเป็นการริเริ่มจากภายนอกไม่ใช่การริเริ่มจากภายในชุมชนเอง ซึ่งแม้ว่าในช่วงนั้นรัฐอาจมีศักยภาพในการทำงานหรือการกำหนดนโยบายในการทำงานได้มากกว่า แต่เมื่อเป็นการริเริ่มจากภายนอก จึงขาดเจตจำนงร่วมจากภายในชุมชน จึงมีความคงทนและความยั่งยืนน้อยกว่าการริเริ่มของชุมชนเช่นในปัจจุบัน (พ.ศ. 2559)

4) กฎและกติกาในการจัดการพื้นที่ของชุมชนนั้น มีสองระดับ คือ ระดับตามข้อกฎหมายของประเทศกับระดับกติกาชุมชน การที่ชุมชนเลือกออกแบบกฎและกติกาแบบนี้ เป็นทั้งความพยายามแสดงอำนาจและสิทธิชุมชนเหนือทรัพยากรและพื้นที่ และเป็นทั้งการประนีประนอมการจัดการเชิงพื้นที่ของตนเอง เนื่องจากชุมชนเองนั้นตระหนักดีว่าข้อกฎหมายบางข้อนั้นมีข้อดีในการที่ชุมชนจะนำมาใช้ประโยชน์ในลักษณะการบังคับใช้ซ้ำ เพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการพื้นที่ของตนเองได้ เนื่องจากบางประเด็นไม่อาจใช้กฎและกติกาชุมชนบังคับได้ เพราะไม่มีกฎหมายรองรับ แต่

ในประเด็นที่ชุมชนยังต้องการใช้ประโยชน์ในพื้นที่นั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อทั้งวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากร ชุมชนจะเลือกใช้กฎและกติกาชุมชนมาใช้แทน

5) บทลงโทษผู้กระทำความผิดกฎและกติกา มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ในช่วงแรกๆ มักใช้การตักเตือนเป็นหลัก คือ เมื่อพบว่ามีการกระทำความผิดของบุคคลใดๆ นั้น เป็นการกระทำความผิดครั้งแรก จะใช้การตักเตือนก่อน หากทำผิดซ้ำจึงยกระดับการลงโทษที่มีระดับความรุนแรงขึ้น ไปจนถึงนำตัวผู้กระทำความผิดเข้าสู่ระบบการลงโทษตามกฎหมายบ้านเมืองต่อไป ประเด็นนี้สอดคล้องกับหลักการออกแบบกฎ กติกาของเอลินอร์ ออสโตรม (Ostrom 2010) ที่กล่าวว่าพื้นที่การอนุรักษ์หรือจัดการโดยชุมชนของทั่วโลกนั้น มีการลงโทษในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป

6) ทุกพื้นที่วิจัย มีการมีส่วนร่วมระหว่างรัฐและชุมชนอยู่ในระดับสูง กล่าวคือ หน่วยงานราชการในฐานะตัวแทนรัฐ ให้การสนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมในการให้ชุมชนเข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งการสนับสนุนงบประมาณ สิ่งของ การส่งบุคลากรเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน ไปจนถึงการรับรองกิจกรรมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้อยู่ในแผนงานของหน่วยงาน

7) รูปแบบการจัดการทรัพยากรของแต่ละชุมชนในปัจจุบัน อยู่ในรูปแบบของการจัดการร่วม (Co-management) เนื่องจากเป็นการจัดการที่ตั้งอยู่บนความรับผิดชอบและการแบ่งหน้าที่กันระหว่างชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานราชการ ทั้งนี้แม้ในช่วงแรกๆ ไม่ปรากฏบทบาทของหน่วยงานราชการมากนัก แต่ในช่วงเวลาปัจจุบันที่หน่วยงานราชการมีบทบาทในการทำงานร่วมกับชุมชนมากขึ้น จึงยกระดับการจัดการเป็นการจัดการร่วมมากขึ้น

8) กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียในบางพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงไป หน่วยงานจากภายนอกหรือ องค์กรพัฒนาเอกชน ที่ต้องการเข้าไปทำงานกับชุมชนในประเด็นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องพยายามทำความเข้าใจผู้มีส่วนได้เสียหลักในพื้นที่อยู่เสมอ ในปัจจุบันนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนับเป็นผู้มีส่วนได้เสียหรือผู้เล่นหลักที่ควรนำมาพิจารณาในการออกแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร

9) ทุกพื้นที่มีองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากร เช่น คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เป็นต้น เนื่องจากองค์กรชุมชนจะทำหน้าที่ในฐานะองค์กรของชุมชนในการติดต่อประสาน การขอรับการสนับสนุน การขอรับเงินงบประมาณ ตลอดจนการสื่อสารกับองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานภายนอก

10) องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นพี่เลี้ยงและเป็นองค์กรสะพานเชื่อม ทุกพื้นที่มีองค์กรพัฒนาเอกชนทำหน้าที่ในการเป็นองค์กรสะพานเชื่อมเหมือนกัน ทั้งนี้องค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาทำงานร่วมกับกลุ่มจัดการป่าชายเลนและการขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนนั้น เริ่มเข้าทำงานกับชุมชนตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา ในขณะที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาทำงานกับเขตเลเสบ้าน และเขตอนุรักษ์หอยปะนั้น เข้าทำงานตั้งแต่ พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา

11) มีทุนมนุษย์เป็นกลไกขับเคลื่อนหลัก แม้แต่ละชุมชนต้องใช้ทุนด้านต่างๆ ในการดำเนินงานและทุนที่ว่ำนั้นมีการคลี่คลายและเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุนต่างๆ แต่ทุนที่เป็นทุนหลักในการดำเนินงานของชุมชนมาตลอด ก็คือทุนมนุษย์นั่นเอง

1.4.2 ความแตกต่าง

จากผลการวิจัยในบทที่ 4 เมื่อนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามตารางที่ 35 แล้วพบว่าแต่ละพื้นที่วิจัยมีความแตกต่างของประเด็นการจัดการดังต่อไปนี้

1) ลักษณะทางกายภาพและการใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มพื้นที่ป่าชายเลน กลุ่มพื้นที่อนุรักษ์ด้านการประมง และการขยายเขตหวงห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ความแตกต่างดังกล่าวจึงนำไปสู่ความแตกต่างด้านอื่นๆ เช่น ผู้มีส่วนได้เสีย รูปแบบการบริหารจัดการ และความยากง่ายในการดำเนินงาน ตลอดจนถึงความยั่งยืนในอนาคต

2) ในกรณีของพื้นที่ด้านการจัดการประมง เขตอนุรักษ์หอยปะดูแล่ง่ายกว่าเขตเลเสบ้าน เพราะกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์มีเพียงกลุ่มเดียว คือ ชาวประมงที่หาหอยปะ ในขณะที่เขตเลเสบ้าน กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์มีหลายประเภท ทั้งยังมีความซับซ้อนของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ทั้งกฎหมายประมง กฎหมายอุทยานแห่งชาติ เป็นต้น ดังนั้นการจัดการทรัพยากรประมงเชิงพื้นที่จึงประสบความสำเร็จยากกว่าการปกป้องเชิงประเภทหรือเชิงฐานทรัพยากร

3) ป่าชายเลนมีแนวโน้มของความยั่งยืนกว่าพื้นที่อนุรักษ์หรือจัดการด้านการประมง เนื่องจากมีการใช้ประโยชน์โดยตรงน้อยลง ทั้งการกีดกันการใช้ประโยชน์จากคนนอกชุมชนทำได้ง่าย และการมีขอบเขตที่แน่นอนชัดเจนทำให้ง่ายต่อการตรวจตราเฝ้าระวัง ในขณะที่พื้นที่อนุรักษ์ด้านการประมงนั้นยังมีการใช้ประโยชน์ที่เข้มข้น ทั้งยังกีดกันการใช้ประโยชน์จากคนนอกพื้นที่ได้ยาก นอกจากนี้ยังไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน และเป็นพื้นที่เปิด จึงทำการตรวจตราการกระทำผิดทำได้ยาก จึงมีแนวโน้มความยั่งยืนในระดับต่ำ แต่การจัดการป่าชายเลนต้องยกระดับการจัดการทรัพยากรประมงในป่าชายเลนให้ดีขึ้น จากผลการวิจัยซึ่งพบว่า การใช้ประโยชน์ในป่าชายเลนยังมีระดับที่เข้มข้นและยังไม่มียุทธศาสตร์ที่ดี หากปล่อยไว้ต่อไป อาจทำให้เกิดวิกฤติของความสมบูรณ์และความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตในป่าชายเลน นอกจากนี้การจัดการป่าชายเลนนั้น ต้องมีความเข้มข้นและความเอาใจจริงเอาใจในการทำงานในช่วงแรกๆ ของวิกฤติ แต่ภายหลังอยู่ในสภาวะผ่อนคลายได้ เพราะไม่มีประเด็นปัญหาที่รุนแรง ส่วนเขตอนุรักษ์ด้านประมงนั้น ต้องรักษาความเข้มข้นและเอาใจจริง เอาใจในการทำงาน ในการตรวจตรา และบังคับใช้กฎระเบียบอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เนื่องจากว่าเขตอนุรักษ์ด้านการประมงเป็นพื้นที่เปิด ยากต่อการตรวจตราสอดส่อง มีความซับซ้อนของปัญหาและข้อกฎหมายมากกว่าการจัดการป่าชายเลน ทั้งยังมีผู้เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้เสียมากกว่าการจัดการป่าชายเลนอีกด้วย

2. สถานการณ์ปัจจุบัน (พ.ศ. 2559)

2.1 บริบททางสังคมภายนอกชุมชน

การบรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 6 เป็นต้นมา รวมทั้งประเด็นด้านสิทธิชุมชนซึ่งปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 รวมถึงความถดถอยของอุตสาหกรรมเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล ตลอดจนการส่งเสริมและการยกระดับการท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งรายได้หลักของประเทศ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมภายนอกหลายอย่าง เช่น การล่มสลายของนากุ้ง การขยายตัวของเมืองจากการส่งเสริมการ

ท่องเที่ยว การยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมั่นคงและแพร่หลาย กล่าวเฉพาะประเด็นการยอมรับสิทธิชุมชน (ผ่านการผลักดันของภาคีที่เกี่ยวข้อง) นำมาซึ่งการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งสำคัญ 2 ฉบับ คือ พ.ร.บ.ส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 และ พ.ร.ก.ประมง พ.ศ. 2558

การออก พ.ร.บ.ส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 ถือได้ว่าเป็นครั้งแรกที่รัฐยอมรับให้ชุมชนเป็นผู้มีส่วนได้เสียในการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นทางการ จึงได้กำหนดให้กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งมีหน้าที่ในการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนชายฝั่งในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

ส่วน พ.ร.ก.ประมง พ.ศ. 2558 นั้น แม้จะมีบางประเด็นบางมาตราที่ยังเป็นอุปสรรคต่อวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน แต่ก็มีความก้าวหน้าเกี่ยวกับการยอมรับสิทธิชุมชนมากขึ้นในประเด็นการยอมให้มีคณะกรรมการประมงประจำจังหวัดและระดับชาติที่มีตัวแทนของชาวประมงเป็นคณะกรรมการ เพื่อกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนับเป็นครั้งแรกเช่นกันที่รัฐยอมรับให้ชุมชนมีตัวแทนในการพิจารณาการจัดการประมงของประเทศ (แม้จะเป็นสัดส่วนที่ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ยังไม่พอใจมากนัก) รวมไปถึงการยอมรับให้ขยายเขตประมงสำหรับประมงพื้นบ้านมากขึ้น

2.2 บริบททางสังคมของชุมชนชายฝั่งในพื้นที่วิจัย

ผลมาจากนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวและการล่มสลายของอุตสาหกรรมเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล รวมไปถึงการยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนชายฝั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประเด็น สามารถสรุปได้ดังนี้

1) การพัฒนาโครงสร้างขั้นพื้นฐานของประเทศไทยในช่วงที่ผ่านมา ทั้งการสร้างเครือข่ายการจราจรทางบกที่มีคุณภาพดีขึ้น ทำให้การขนส่งสัตว์น้ำทำได้สะดวกรวดเร็วขึ้น การเชื่อมต่อกับตลาดมีความรวดเร็วและกว้างขวางขึ้น ประกอบกับการขยายตัวของระบบการสื่อสารหรือระบบโทรคมนาคม ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านหรือชุมชนชายฝั่งสามารถเข้าถึงตลาดได้ด้วยตัวเองมากขึ้น ประกอบกับความต้องการบริโภคสัตว์น้ำมีมากขึ้น ทำให้ราคาสัตว์น้ำสูงขึ้นตามไปด้วย ประเด็นนี้จึงเป็นประเด็นที่ส่งผลต่อการทำประมงในปัจจุบัน

2) การเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในฝั่งทะเลอันดามัน ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น ทำให้จำนวนชาวประมงในพื้นที่ลดลงไปเป็นจำนวนมาก จากข้อมูลการวิจัยพบว่าหลายพื้นที่ มีชาวประมงเปลี่ยนอาชีพไปสู่ภาคบริการการท่องเที่ยวมากขึ้น เช่น พื้นที่เกาะมุกด์ จังหวัดตรัง ซึ่งโดยปกติมีเรือประมงประมาณ 400 ลำ เมื่อถึงฤดูกาลท่องเที่ยวจะมีเรือถึงร้อยละ 50 เปลี่ยนไปเป็นเรือท่องเที่ยว หรือในพื้นที่เกาะลันตา ที่พบว่าชาวประมงพื้นบ้านลดจำนวนลงประมาณร้อยละ 30 - 40 เนื่องจากเปลี่ยนไปประกอบอาชีพด้านการท่องเที่ยว

นอกจากการท่องเที่ยวจะส่งผลต่อชาวประมงพื้นบ้านโดยตรง โดยการเพิ่มทางเลือกในการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้นแล้ว ยังส่งผลให้คนในครัวเรือนประมงจำนวนหนึ่งเข้าสู่ภาคบริการการท่องเที่ยวด้วย เช่น แม่บ้านของครัวเรือนประมง เป็นต้น ประเด็นนี้สอดคล้องกับ

การศึกษาของชลิตา บัณฑุงศ์ (2557) ที่พบว่า ส่วนหนึ่งของครัวเรือนประมงพื้นบ้านในอ่าวพังงา ต้องมีอย่างน้อยหนึ่งคนที่เข้าสู่ภาคบริการหรือภาคอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

นอกจากนี้ในพื้นที่ที่มีสภาพการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน ปัจจุบันหลายพื้นที่ได้เปลี่ยนการใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวมากขึ้นด้วยเช่นกัน

3) แนวโน้มที่คนรุ่นใหม่เข้าถึงการศึกษามากขึ้น มีทางเลือกในชีวิตมากขึ้น ประกอบกับรายได้จากการทำประมงไม่แน่นอน จึงทำให้คนรุ่นใหม่ ๆ ในชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านตามคนรุ่นพ่อแม่ น้อยลง จากการสัมภาษณ์ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่วิจัยพบว่าอายุส่วนใหญ่ของชาวประมงพื้นบ้านมักมีอายุมากกว่า 40 ปี และส่วนใหญ่ไม่ต้องการให้คนรุ่นลูกประกอบอาชีพประมงอีกต่อไป ด้วยเหตุผลเรื่องรายได้และความยากลำบากในการทำงาน กล่าวเฉพาะ กรณีของชุมชนที่จัดการป่าชายเลน มีแนวโน้มที่คนในชุมชนจะประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านน้อยลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่บ้านปากคลองและบ้านทุ่งตะเชะ ดังนั้นโอกาสที่จะมีคนรุ่นใหม่เข้ามาทำกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรจึงมีน้อยลงไปด้วย

4) การเปลี่ยนแปลงของสถานภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงที่เปลี่ยนแปลงไป

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาดั้งเดิมในการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้าน นั้นมีอยู่ 2 ด้าน คือ ภูมิปัญญาในการสังเกตแหล่งที่อยู่ และลักษณะตามธรรมชาติของสัตว์น้ำ กับภูมิปัญญาในการสังเกตลมฟ้าอากาศ ปัจจุบันพบว่าภูมิปัญญาดังกล่าวใช้ประโยชน์ได้น้อยลง เนื่องจากการทำประมงแบบเข้มข้น ทำให้ปลาไม่มีการรวมฝูง ทำให้ภูมิปัญญาด้านนี้ใช้ประโยชน์ไม่ได้ ในขณะที่ความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศทำให้การคาดการณ์สภาพลมฟ้าอากาศใช้ประโยชน์ได้น้อยลงเช่นกัน

5) สถานการณ์ราคาสินค้าเกษตร เช่น ยางพาราและปาล์มน้ำมัน มีราคาตกต่ำประเด็นนี้เป็นประเด็นที่พบในหลายพื้นที่วิจัย เมื่อสินค้าเกษตรที่สำคัญของภาคใต้ คือ ยางพาราและปาล์มน้ำมันมีราคาตกต่ำ ทำให้เกษตรกรหรือลูกจ้างภาคการเกษตรบางส่วนหันมาซื้อเรือหรือสร้างเครื่องประมงเพื่อทำการประมงเป็นอาชีพเสริมมากขึ้น ชาวประมงกลุ่มนี้จะทำการประมงอย่างไม่คำนึงถึงความยั่งยืน หรือเคารพกติกาชุมชน ทำให้เป็นอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในหลายพื้นที่

2.3 สถานการณ์การจัดการในพื้นที่

1) รูปแบบของพื้นที่

ในปัจจุบันยังแบ่งรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งได้ 3 รูปแบบเช่นเดิม คือ พื้นที่ด้านการจัดการป่าชายเลน พื้นที่ด้านการจัดการประมง และการขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน แต่แนวโน้มของความต้องการความเข้มข้นในการบริหารจัดการแตกต่างกัน กล่าวคือ ป่าชายเลนชุมชนนั้นอยู่ในระดับที่ไม่ต้องการความเข้มข้นในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการมากนัก ในขณะที่พื้นที่ด้านอนุรักษ์ด้านการประมง เช่น เขตเลเสบ้าน และเขตอนุรักษ์หอยปะ ยังคงต้องการความร่วมมือจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระดับสูง และการบังคับใช้กฎและกติกาอย่างเข้มงวด ในขณะเดียวกันยังต้องการการหนุนเสริมจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในระดับสูง เช่นกัน ในขณะที่ความพยายามในการขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนให้มากขึ้น

นั้น ก็ยังต้องการการหนุนเสริมจากหน่วยงานต่างๆ ซึ่งยังคงต้องมีการต่อรองกันต่อไป รวมทั้งต้องการการยอมรับจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในระดับสูงเช่นกัน

2) สถานภาพทรัพยากร

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อสถานการณ์ในอดีตเกี่ยวกับประเด็นความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ว่าปายชายเลนมีแนวโน้มจะมีความยั่งยืนกว่าพื้นที่อนุรักษ์หรือจัดการด้านการประมงเนื่องจากการใช้ประโยชน์โดยตรงน้อยลง อีกทั้งการกีดกันการใช้ประโยชน์จากคนนอกชุมชนทำได้ง่าย และการมีขอบเขตที่แน่นอนชัดเจนทำให้ง่ายต่อการตรวจตราเฝ้าระวัง ในขณะที่พื้นที่ด้านการประมงนั้นยังมีการใช้ประโยชน์ที่เข้มข้น อีกทั้งยังกีดกันการใช้ประโยชน์จากคนนอกพื้นที่ได้ยาก นอกจากนี้เนื่องจากไม่มีขอบเขตที่ชัดเจนและเป็นพื้นที่เปิด จึงทำการตรวจตราการกระทำผิดทำได้ยาก จึงมีแนวโน้มความยั่งยืนในระดับต่ำ

จากข้อมูลข้างต้น จึงสามารถอธิบายได้ว่าพื้นที่ปายชายเลนนั้นมีสถานภาพสมบูรณ์และมีแนวโน้มของความยั่งยืน ยกเว้นการทำประมงในปายชายเลนที่ยังต้องยกระดับการบริหารจัดการเพื่อความยั่งยืนอีก ส่วนพื้นที่ประมงนั้นสถานภาพทรัพยากรอาจยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก

3) บทบาทของแกนนำ

ผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมของชุมชนชายฝั่งในพื้นที่วิจัยในข้อที่ 2) 3) และ 4) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับขยายตัวของเมืองและการท่องเที่ยว ทำให้คนในชุมชนและคนรุ่นใหม่เปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นๆ มากขึ้น จึงส่งผลกระทบต่อกระบวนการจัดการทรัพยากรของชุมชนอีกทางหนึ่ง เนื่องจากปัจจุบัน แกนนำกลุ่มและเครือข่ายในทุกพื้นที่ล้วนมีอายุมากขึ้น ส่วนใหญ่อายุมากกว่า 50 ปีแล้วทั้งสิ้น เมื่อคนรุ่นใหม่ทำงานในชุมชนหรือภาคประมงพื้นบ้านน้อยลงตามไปด้วย ทำให้คนที่จะเข้ามาสานต่อการทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรืองานอนุรักษ์มีน้อยลง ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่ทุกพื้นที่ล้วนให้ข้อมูลตรงกันว่า ขาดคนรุ่นใหม่ที่จะมาสานต่อการทำงานของตนเอง ในอนาคตเมื่อคนรุ่นใหม่เสียชีวิต หรือไม่สามารถทำงานได้ กระบวนการจัดการทรัพยากรในแต่ละพื้นที่อาจมีการเปลี่ยนแปลงอย่างแน่นอน ทั้งนี้ในหลายพื้นที่แกนนำก็เริ่มประสบปัญหาความเหนื่อยล้าและมีความกระตือรือร้นในการทำงานน้อยลง

ถึงอย่างไรก็ตาม ต้องยอมรับว่าบทบาทการทำงานที่ผ่านมาของแกนนำทุกพื้นที่มีความเข้มแข็ง จริงจัง เสียสละ จนส่งผลให้สามารถยกระดับบทบาทของตนเองและสมาชิกในชุมชนให้สามารถเข้าไปต่อสู้ทั้งในเชิงพื้นที่และนโยบายจนประสบความสำเร็จเป็นอย่างสูง ประเด็นที่นับว่าเป็นความสำเร็จในการทำงานอีกอย่างหนึ่งแกนนำและสมาชิกเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา คือ ประเด็นการพัฒนาตนเองและการเรียนรู้ในการต่อสู้ จนสามารถเปลี่ยนสถานะของ “ชาวประมงพื้นบ้าน” จากความเป็นคนชายขอบทางการเมืองที่ไม่มีความมั่นใจและไม่มีอำนาจต่อรองใดๆ ในการจัดการแก้ไขปัญหาที่พวกเขาต้องเผชิญ ให้กลายเป็นบุคคลและกลุ่มที่มีศักยภาพสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งได้ในระดับที่น่าพอใจ (ชลิตา บัณฑุงค์ 2557) สอดคล้องกับข้อมูลจากสมาชิกชมรมชาวประมงพื้นบ้านบ้านเกาะปู จังหวัดกระบี่ (ประสาน ร้าไสย (สัมภาษณ์), 30 มีนาคม 2557) และสมาชิกชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง (สนิท หมั่นภักดี

(สัมภาษณ์), 13 กุมภาพันธ์ 2557) ที่พบว่าเมื่อผ่านการเรียนรู้ไประยะหนึ่ง แกนนำชุมชนและสมาชิกที่ทำงานด้วยกันมีความรู้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องกฎหมายและสิทธิชุมชน ทำให้สามารถเจรจาต่อรองกับหน่วยงานราชการอย่างมีหลักการและไม่เกรงกลัวอีกต่อไป นอกจากนี้ชาวบ้านเองก็ไม่ได้ยึดติดอยู่กับผลประโยชน์เฉพาะหน้าเท่านั้น แต่ยังหันมาต่อสู้ช่วงชิงความหมายและพื้นที่ทางสังคมต่าง ๆ ด้วย (Salamon 2006 อ้างถึงในอนันท์ กาญจนพันธุ์ 2554) ประเด็นนี้นับเป็นการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning) (Berkes 2009) ที่สำคัญของเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง แต่เมื่อพิจารณาจากปรากฏการณ์เกี่ยวความพยายามในการยกระดับการจัดการของแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีของการจัดการป่าชายเลนที่แต่ละชุมชนและองค์กรที่เลี้ยงพยายามยกระดับการจัดการไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวมากขึ้นในปัจจุบัน แต่ยังคงขาดความรู้และทักษะในระดับที่สูงซึ่งเป็นการจัดการเชิงธุรกิจในระดับที่สูงกว่าประสบการณ์ของชาวประมงพื้นบ้าน ประเด็นการเพิ่มเติมคนรุ่นใหม่เข้าไปในกลุ่มแกนนำและการยกระดับเรียนรู้ทางสังคมให้ก้าวหน้าขึ้นจึงเป็นเรื่องที่ท้าทายทั้งชุมชน องค์กรที่เลี้ยง และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องว่า จะยกระดับได้อย่างไร ด้วยกลวิธีใด

4) การถดถอยขององค์กรสะพานเชื่อม

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งทำหน้าที่ทั้งการเป็นองค์กรที่เลี้ยง และองค์กรสะพานเชื่อม มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการทำงานด้านการจัดการพื้นที่อนุรักษ์หรือการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของทุกพื้นที่วิจัยในอ่าวพังงา แต่ในสภาวะที่ประเทศไทยถูกจัดอันดับจากประเทศที่มีรายได้ระดับปานกลางขั้นต่ำ (Lower middle-income country) ขึ้นมาเป็นประเทศที่มีรายได้ระดับปานกลางขั้นสูง (Upper middle-income country) (มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด 2555) ทำให้ประเทศไทยถูกตัดความช่วยเหลือด้านงบประมาณในหลายด้าน รวมไปถึงเงินช่วยเหลือที่องค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ที่ทำกิจกรรมกับเครือข่ายชุมชนชายฝั่งเคยได้รับ ก็พลอยถูกตัดไปด้วย ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนทุกองค์กรในทุกพื้นที่วิจัยขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินงาน จึงมีการปรับลดขนาด และจำนวนกิจกรรม ตลอดจนการลดจำนวนเจ้าหน้าที่ลง ทำให้ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2557-2559) แต่ละองค์กรเหลือเจ้าหน้าที่เพียงไม่กี่คน เช่น องค์กรความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามันและมูลนิธิหยาดฝน มีเจ้าหน้าที่เพียง 3 คน สมาคมคนรักทะเลกระบี่ มีเจ้าหน้าที่ประจำเพียงคนเดียว ส่วนมูลนิธิอันดามันแม้มีเจ้าหน้าที่อยู่ถึง 7 คน แต่ก็อยู่ในสภาวะขาดแคลนงบประมาณในการจ้าง กำลังพิจารณาลดจำนวนคน (ธนู แนนเนียร (สัมภาษณ์), 24 พฤศจิกายน 2557 จงรักษ์ แซ่มศรี (สัมภาษณ์), 8 พฤษภาคม 2557 พิเศษฐ์ ชาญเสนาะ (สัมภาษณ์), 17 กุมภาพันธ์ 2557 และภาคภูมิ วิธานตริวัฒน์ (สัมภาษณ์) 19 เมษายน 2558)

เมื่อองค์กรพัฒนาเอกชนขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินงาน ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อชุมชนที่เกี่ยวข้องไปด้วย เพราะทำให้กิจกรรมการสนับสนุนหรือส่งเสริมการทำงานของชุมชนจำเป็นต้องลดจำนวนหรือขนาดลงไป ทั้งยังขาดแคลนเจ้าหน้าที่ภาคสนามในการทำงานกับชุมชน ทำให้ศักยภาพในการเป็นพี่เลี้ยงหรือการเป็นสะพานเชื่อมลดลงไปด้วย สภาพดังกล่าวอาจทำให้เกิดภาวะถดถอยในการทำงานของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

5) ทุนและการคลี่คลายของทุนในการดำเนินงาน

ทุนที่ชุมชนใช้ในการดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ในปัจจุบัน ประกอบด้วย

- ทุนมนุษย์ ได้แก่ ทุนด้านความรู้และประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแกนนำและสมาชิกที่เกี่ยวข้อง เช่น การรวมกลุ่ม การจัดการป่าชายเลน การจัดการความขัดแย้ง และข้อกฎหมาย เป็นต้น และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของแกนนำและสมาชิกที่เกี่ยวข้อง

- ทุนธรรมชาติ ได้แก่ ระบบนิเวศป่าชายเลน ทรัพยากรประมง แหล่งหญ้าทะเล ระบบนิเวศลุ่มน้ำ ระบบนิเวศระดับอ่าวต่างๆ เป็นต้น

- ทุนด้านกายภาพ ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ ป้ายแนวเขต ทุ่งกันเขต และป้ายความรู้ เป็นต้น

- ทุนเงินตรา เช่น ค่ากล้าไม้ ค่าเดินทางของแกนนำ ทุนในการจัดประชุม ทุนในการจัดค่ายเยาวชน เป็นต้น

- ทุนทางสังคม ได้แก่ การมีหน่วยงานสนับสนุนต่างๆ เช่น องค์กรพี่เลี้ยง เครือข่าย และหน่วยงานสนับสนุน การมีองค์กรชุมชนในพื้นที่ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน เป็นต้น

ในบรรดาทุนดังกล่าวข้างต้นนั้น ทุนธรรมชาติเป็นความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการจัดการพื้นที่นั่นเอง ส่วนมนุษย์และทุนทางสังคมนั้นเป็นทุนที่เกิดจากการที่ชุมชนได้สั่งสมและบ่มเพาะประสบการณ์ และความรู้ที่มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ส่วนทุนอื่นๆนั้น ได้มาจากช่องทางต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามช่วงเวลา เช่น ทุนเงินตราและทุนกายภาพ อาจเกิดจากการระดมทุนของชุมชนเอง หรือผ่านการสนับสนุนจากองค์กรพี่เลี้ยง หรือองค์กรภายนอกอื่นๆ เป็นต้น

ทั้งนี้ทุนต่างๆ ที่ชุมชนมีในปัจจุบัน (พ.ศ. 2559) นั้นเป็นการสั่งสมและคลี่คลายมาจากทุนต่างๆในอดีต ทั้งเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือเงื่อนไขต่างๆทั้งภายนอกและภายในชุมชน ตลอดจนการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างทุนด้วยกันเอง ทั้งนี้การปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจะทำให้ทุนด้านใดด้านหนึ่งเพิ่มขึ้นหรือลดลงก็ได้

6) สถานภาพและสถานการณ์ขององค์กรชุมชน

ผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของหลายพื้นที่ ที่ทำให้คนรุ่นใหม่ประกอบอาชีพที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยตรงน้อยลง จึงทำให้องค์กรชุมชนในแต่ละพื้นที่กำลังอยู่ในภาวะขาดแคลนคนรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาทำหน้าที่แทนคนรุ่นเก่า รวมไปถึงความถดถอยขององค์กรพัฒนาเอกชน จึงมีแนวโน้มที่องค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในหลายพื้นที่อาจต้องล่มสลายลงภายในไม่กี่ปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่บ้านป่าคลอกและบ้านทุ่งตะเชะ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อาชีพประมงพื้นบ้านแทบหมดไปจากชุมชนแล้ว

7) การมีส่วนร่วม

ถ้าพิจารณาระดับการมีส่วนร่วมตามหลักการ Arnstein (1969) พบว่าทุกพื้นที่มีระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรในระดับสูง โดยการจัดการป่าชายเลนและการอนุรักษ์หอยปะมีระดับการมีส่วนร่วมในระดับสูงกว่าการจัดการเขตเลเสบ้านและการขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน

8) ความสำเร็จ

ถ้าประเมินจากความแนวโน้มความยั่งยืนของทรัพยากรและการจัดการพื้นที่ตลอดจนการวิเคราะห์ภัยคุกคามที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมไปถึงความพึงพอใจของแกนนำชุมชนและสมาชิกที่เกี่ยวข้อง พบว่า การจัดการป่าชายเลนทุกพื้นที่และการจัดการพื้นที่หอยปะประสบความสำเร็จในระดับสูง ส่วนการขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนก็จัดว่าอยู่ในระดับประสบความสำเร็จ ยกเว้นการจัดการพื้นที่ประมงอย่างเขตเลเสบ้าน ที่ยังไม่ประสบความสำเร็จถึงจุดที่ชุมชนคาดหวังไว้

9) จุดแข็ง จุดอ่อน อุปสรรคและโอกาส

ในการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน อุปสรรคและโอกาส ในงานวิจัยนี้จะใช้การวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT analysis) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ ผลการวิเคราะห์สถานะแวดล้อมในปัจจุบันเป็นดังนี้

ตารางที่ 36 การวิเคราะห์สถานะแวดล้อมในปัจจุบัน

สถานะแวดล้อม	สถานการณ์
จุดแข็ง (Strengths)	1. มีทุนสังคม 2. มีทุนธรรมชาติ 3. ทุนมนุษย์ (มีความรู้ บทเรียนและประสบการณ์) 4. กรณีป่าชายเลนมีการใช้ประโยชน์โดยตรงน้อยลง
จุดอ่อน (Weaknesses)	1. แกนนำอายุมากและไม่มีคนรุ่นใหม่เข้ามาทำงานแทน 2. คนรุ่นใหม่ไม่มีทักษะในการทำประมง ไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชน และเปลี่ยนวิถีชีวิต 3. องค์กรพัฒนาเอกชนในฐานะองค์กรสะพานเชื่อม อยู่ในสถานะขาดแคลนงบประมาณดำเนินการ 4. ภูมิปัญญาเดิมใช้ในการประกอบอาชีพประมงไม่ได้ 5. มีการใช้ประโยชน์ด้านการประมงในป่าชายเลน

ตารางที่ 33 การวิเคราะห์สถานะแวดล้อมในปัจจุบัน (ต่อ)

สถานะแวดล้อม	สถานการณ์
โอกาส (Opportunities)	1. สิทธิชุมชนยังได้รับการยอมรับในวงกว้าง 2. พ.ร.บ.ส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรฯ พ.ศ. 2558 3. นโยบายและท่าทีของราชการที่เป็นมิตรและให้การสนับสนุนชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และหน่วยงานอปท. 4. ประเด็น IIUP เป็นโอกาสและข้อได้เปรียบในการต่อรองกับประมงพาณิชย์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 5. การจัดการความขัดแย้งมีแนวโน้มดีขึ้น 6. การขยายตัวด้านการท่องเที่ยวทำให้ชุมชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น 7. ราคาสัตว์น้ำสูงขึ้น ความเป็นอยู่ดีขึ้น จึงสนใจประเด็นด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น 8. เครือข่ายทางสังคมออนไลน์ (Social Media Network) ทำให้สามารถสร้างเครือข่ายได้กว้างขวางขึ้น 9. การสนับสนุนงบประมาณจากภาคเอกชนผ่านกิจกรรมการส่งเสริมการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมขององค์กรภาคเอกชน (CSR)
อุปสรรค (Threats)	1. การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) กรณีป่าชายเลน 2. การบุกรุกและการครอบครองป่าชายเลนของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ 3. การเสื่อมโทรมของคุณภาพน้ำและดิน กรณีของเขตประมง 4. กลไกของมาตรา 34 แห่งพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ที่ห้ามชาวประมงพื้นบ้านทำการประมงในเขตทะเลนอกชายฝั่ง (3 ไมล์ทะเล) ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านบางส่วนมีพื้นที่ทำประมงน้อยลง

จากข้อมูลข้างต้น สามารถสรุปสถานะแวดล้อมในปัจจุบันของชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงาได้ว่าจุดแข็งของชุมชนที่สามารถนำมาในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในสถานการณ์ปัจจุบัน ได้แก่ การที่ชุมชนมีทุนด้านต่างๆ ในการดำเนินงานโดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนทางสังคม ซึ่งได้แก่ การมีเครือข่ายและมีพันธมิตรในการทำงานที่หลากหลาย หลายระดับ ทั้งหน่วยงานราชการ ชุมชนอื่นๆ และองค์กรพัฒนาเอกชน รวมถึงการมีทุนธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนด้านป่าชายเลน และทุนสุดท้ายที่เป็นจุดแข็งของชุมชน คือ ทุนมนุษย์ ซึ่งได้แก่การที่แกนนำและสมาชิกของชุมชนมีความรู้ มีบทเรียนและประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดการทางสังคมและการจัดการทรัพยากรมากขึ้น ในกรณีของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลน จุดแข็งอีกประการหนึ่งคือ

การที่ปาชายเลนมีภัยคุกคามน้อยลง รวมถึงมีการใช้ประโยชน์โดยตรงจากคนในชุมชนน้อยลง จึงทำให้ปาชายเลนมีแนวโน้มที่จะยั่งยืนมากขึ้น

ส่วนจุดอ่อนของชุมชนนั้น ประกอบด้วยการที่แกนนำชุมชนอายุมากและการขาดคนรุ่นใหม่เข้ามาทำงานแทน เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชน เนื่องจากเปลี่ยนวิถีชีวิตไป ประกอบอาชีพนอกภาคประมงพื้นบ้านมากขึ้น และการที่คนรุ่นใหม่ในชุมชนขาดทักษะในการทำประมง ประเด็นนี้จะทำให้บางชุมชนอาจขาดคนทำงานด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในอนาคต

จากประเด็นคนรุ่นใหม่ข้างต้น การที่คนรุ่นใหม่เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติน้อยลง เนื่องมาจากวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ที่อยู่นอกภาคการประมงมากกว่าทำการประมงเป็นอาชีพหลัก หรืออยู่นอกชุมชน และสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนมากกว่าภายในชุมชน วิกฤติการณ์ด้านทรัพยากรที่เกิดขึ้น จึงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตน้อยลง นอกจากนี้การเรียกร้องให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีบทบาทด้านนี้ก็น้อยลง เนื่องจากชุมชนได้ผ่านช่วงเวลาวิกฤติของสถานภาพทรัพยากรมาแล้ว ทั้งนี้ปรากฏการณ์ที่คนรุ่นใหม่เข้าสู่ภาคอาชีพประมงพื้นบ้านน้อยลงนั้น ไม่ใช่ปรากฏการณ์เฉพาะพื้นที่อ่าวพังงาเท่านั้น จากการศึกษาของกุลวดี แก่นสันติสุขมงคล และคณะ (2555) ที่ทำการศึกษาผลกระทบของการปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศบริเวณลุ่มน้ำประแส จังหวัดระยอง ก็พบว่าคนรุ่นใหม่หลังไม่สนใจในการทำประมงเป็นอาชีพอีกต่อไป แต่กลับไปทำงานโรงงานมากกว่า ในขณะที่ชาวประมงพื้นบ้านในเขตจังหวัดตรังกลับมองว่าการที่ชาวประมงพื้นบ้านไปประกอบอาชีพนอกชุมชน เช่น โรงงาน หรือห้างสรรพสินค้า เนื่องจากปัจจุบันการเดินทางและการสื่อสารสะดวกขึ้น ทำให้สามารถเดินทางไปประกอบอาชีพนอกชุมชนได้ง่ายขึ้น ในขณะเดียวกันการทำงานนอกภาคประมงนั้นมีรายได้ที่แน่นอนกว่า (แม้จะไม่ใช่อิสระและบางครั้งรายได้ก็น้อยกว่าการทำประมง) มีความเสี่ยงน้อยกว่า และสามารถจัดการระบบชีวิตได้ง่ายกว่าการทำประมง เช่น สามารถจัดสรรรายได้เพื่อการศึกษาของบุตรได้ง่ายกว่าการทำประมง เป็นต้น (นิยมทองเหมือน (สัมภาษณ์), 17 มิถุนายน 2557 และอิสมาแอน เบ็ญสะอาด (สัมภาษณ์), 21 มิถุนายน 2557)

ในขณะที่องค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งมีบทบาทสำคัญในการผลักดัน สนับสนุนการทำงานแก่ชุมชนในฐานะองค์กรสะพานเองก็อยู่ในสถานะขาดแคลนงบประมาณดำเนินการ จึงส่งผลกระทบต่อศักยภาพและบทบาทที่จะสนับสนุนชุมชนในระยะยาว เพราะถูกจำกัดการดำเนินงานด้วยเงินงบประมาณ จำนวนบุคลากร และจำนวนพื้นที่ดำเนินงาน

ส่วนกลุ่มชุมชนชายฝั่งที่ยังประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ซึ่งพบว่าการทำประมงอย่างเข้มข้นของประมงพาณิชย์และความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศทำให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการสังเกตฝูงปลาหรือพฤติกรรมสัตว์น้ำ และการสังเกตสภาพภูมิอากาศใช้ไม่ได้อีกต่อไป ซึ่งในประเด็นนี้ ชาวประมงพื้นบ้านปรับตัวโดยการนำเทคโนโลยีในการทำประมงมาช่วยในการทำงาน เช่น การใช้เครื่องขารนเดอร์ การใช้เครื่องจีพีเอส เป็นต้น ส่วนจุดอ่อนที่ดูเหมือนไม่สำคัญแต่อาจส่งผลกระทบระยะยาวได้แก่ การใช้ประโยชน์ด้านการประมงในปาชายเลน ซึ่งยังไม่มีพื้นที่ใดสามารถควบคุมหรือยกระดับการจัดการให้เข้มข้นและยั่งยืนได้ ประเด็นนี้อาจส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพของสัตว์น้ำในปาชายเลนในระยะยาวได้

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาด้านโอกาสของชุมชน พบว่ายังมีเงื่อนไขที่ดีที่เป็นโอกาสของชุมชนอยู่หลายประเด็น ประกอบด้วยโอกาสจากการที่สิทธิชุมชนยังได้รับการยอมรับในวงกว้าง ดังนั้นสิทธิชุมชนจึงยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการต่อรองอำนาจ และแสดงตัวตนของชุมชนได้ต่อไป นอกจากนี้ยังมีโอกาสจาก พ.ร.บ.ส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรฯ พ.ศ. 2558 ที่ทำให้มีการยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางทะเลอย่างเป็นทางการ และยังเป็นเครื่องมือที่ทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงทุนด้านต่างๆ ได้ง่ายขึ้น เช่น ความรู้ งบประมาณ และการสนับสนุนด้านอื่นๆ เป็นต้น ประกอบกับท่าทีของข้าราชการที่เป็นมิตรและให้การสนับสนุนชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งและหน่วยงาน อปท. ปัจจุบันนี้จะเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้การทำงานของชุมชนราบรื่นและสามารถยกระดับการทำงานได้ดีขึ้น

ส่วนประเด็น IUU นับเป็นโอกาสที่จะทำให้ชุมชนชายฝั่งที่เป็นชาวประมงพื้นบ้านมีเครื่องมือในการต่อรองกับประมงพาณิชย์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมประมง ได้มากขึ้น นอกจากนี้โอกาสที่ความรุนแรงจากความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรมีน้อยลงและการจัดการความขัดแย้งมีแนวโน้มที่ดีขึ้น ประกอบกับการขยายตัวด้านการท่องเที่ยวและความเป็นเมืองในหลายพื้นที่ เช่น บ้านป่าคอก เกาะลันตา เกาะมุกด์ ทำให้ชุมชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น การแข่งขันทำประมงในชุมชนจะลดลง นอกจากนี้การขยายตัวด้านการสื่อสารและโทรคมนาคม ทำให้ชุมชนชายฝั่งสามารถสร้างเครือข่ายนอกพื้นที่ได้มากและเร็วขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชื่อมโยงกับชนชั้นกลางในเมืองที่มีศักยภาพทางการเมืองระดับสูง ปัจจุบันนี้จึงยังเสริมการทำงานของชุมชนได้มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันการคมนาคมที่สะดวกขึ้นทำให้การเข้าถึงตลาดทำได้เร็วขึ้น สองประเด็นนี้ทำให้ชุมชนชายฝั่งที่เป็นชาวประมงสามารถขายผลิตภัณฑ์ด้านประมงได้เร็วและราคาสูงขึ้น ส่วนประเด็นสุดท้ายที่เป็นโอกาสที่จะเข้าไปหนุนเสริมการทำงานของชุมชน คือ การส่งเสริมกิจกรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมขององค์กรภาคเอกชน (CSR) จะทำให้ชุมชนมีองค์กรพันธมิตรในการสื่อสารกับภายนอกมากขึ้นและเข้าถึงทุนบางด้านได้มากขึ้น

ในขณะที่อุปสรรคที่อาจส่งผลต่อการทำงานของชุมชนก็ยังมีหลายประเด็น ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่งผลให้เกิดความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ และมีผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหลายประการ เช่น เมื่อเกิดน้ำท่วมแล้วน้ำจืดปริมาณมากไหลลงทะเลอย่างรวดเร็ว ตะกอนดินถูกพัดพาลงในทะเลหรือป่าชายเลน ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรประมงและป่าชายเลน ประเด็นนี้ยังเป็นความรู้ใหม่ที่จำเป็นต้องได้รับการหนุนเสริมจากองค์กรภายนอกเป็นสำคัญ

ในกรณีของพื้นที่ป่าชายเลน พบว่า อุปสรรคสำคัญได้แก่แนวโน้มการบุกรุกและการครอบครองป่าชายเลนของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ แม้กรณีนี้จะไม่ปรากฏในพื้นที่วิจัย แต่มีการบุกรุกดังกล่าวในพื้นที่ข้างเคียงซึ่งทำให้ชุมชนกังวลว่าอาจเกิดกับพื้นที่ชุมชนในพื้นที่วิจัยได้

นอกจากนี้ประเด็นอุปสรรคสำคัญที่ชุมชนไม่สามารถรับมือได้ คือความเสื่อมโทรมของคุณภาพน้ำและดิน ที่เป็นผลกระทบจากภายนอก เช่น น้ำเสียจากโรงงานนอกพื้นที่ ความเสื่อมโทรมของพื้นที่ต้นน้ำ เป็นต้น ส่วนกรณีของชุมชนที่ทำประมงพื้นบ้านนั้น กลไกของมาตรา 34 แห่งพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ที่ห้ามชาวประมงพื้นบ้านทำการประมงในเขตทะเลนอก

ชายฝั่ง (3 ไมล์ทะเล) นั้นนับเป็นอุปสรรคสำคัญในการประกอบอาชีพเนื่องจากเครื่องมือประมงพื้นบ้านบางชนิดต้องออกไปทำประมงในระยะเวลาไกลกว่านั้น เช่น ลอบหมึก เบ็ดปลาอินทรี เป็นต้น ประเด็นนี้นอกจากเป็นการจำกัดสิทธิของชาวประมงพื้นที่ ซึ่งส่งผลให้พื้นที่การทำประมงลดน้อยลงแล้ว ยังอาจสร้างความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับกรมประมงและเรือประมงพาณิชย์ในระยะยาวได้อีกด้วย

3. ปัจจัยเอื้อต่อการทำงานของชุมชน

จากผลการวิจัยในบทที่ 4 สามารถวิเคราะห์ปัจจัยเอื้อที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ออกเป็นสองระดับ คือ ปัจจัยระดับชุมชนและระดับภายนอกชุมชน และแบ่งเป็นปัจจัยจำเป็น (Necessary factors) และปัจจัยเสริม (Sufficient factors) ดังนี้

3.1 ปัจจัยระดับชุมชน

3.1.1 ปัจจัยจำเป็น ซึ่งเป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้ในการดำเนินงานของชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย

1) เป็นเรื่องที่ชุมชนนั้นๆ ได้รับผลกระทบต่อวิถีชีวิตโดยตรง

การที่แต่ละชุมชนในพื้นที่วิจัยเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการจัดการป่าชายเลน การจัดการแหล่งอนุรักษ์หอย ตลอดไปจนถึงการจัดการแหล่งอนุรักษ์ด้านการประมง เช่น เขตเลเสบ้าน นั้น ล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจากผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านในพื้นที่วิจัยซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวประมงพื้นบ้าน ล้วนได้รับผลกระทบจากการที่ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลงด้วยสาเหตุต่างๆ ทั้งการบุกรุกทำลายป่าชายเลน และการทำประมงแบบทำลายล้าง ดังนั้นจึงเป็นการง่ายที่จะเชื่อมร้อยคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งอนุรักษ์ต่างๆ ถ้าชุมชนนั้นๆ ได้รับผลกระทบจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง ปัจจัยนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของ Pomeroy et al. (2001) ซึ่งได้ระบุเงื่อนไขที่เกี่ยวกับความสำเร็จของการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วมนั้น ไว้ว่าการจัดการทรัพยากรร่วมหรือทรัพยากรประมงต้องได้รับความร่วมมือ จากผู้ได้รับผลกระทบทั้งหมด

2) ขอบเขตของพื้นที่ต้องไม่ใหญ่เกินการตรวจตราของชุมชน ทั้งการตรวจตราผู้กระทำผิดและตรวจตราสถานภาพทรัพยากร

ในกรณีนี้ จากผลการวิจัยเห็นได้ชัดว่าป่าชายเลนนั้นบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้ง่ายกว่าเขตอนุรักษ์ด้านการประมง เนื่องจากป่าชายเลนนั้นมีขอบเขตที่ชัดเจน และส่วนใหญ่ไม่ได้มีขนาดใหญ่มากนัก ในขณะที่พื้นที่อนุรักษ์ด้านการประมงมีพื้นที่ใหญ่พอสมควร ทั้งยังไม่มีขอบเขตที่ชัดเจนจึงเป็นปัญหาในการตรวจสอบสอดส่องของชุมชน ประเด็นนี้สอดคล้องกับหลักการออกแบบกฎและกติกาของ เอลินอร์ ออสโตรม (Ostrom 2010) ที่กล่าวถึงการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ของชุมชนว่าจะประสบความสำเร็จนั้น ต้องมีขอบเขตพื้นที่ไม่ใหญ่เกินการตรวจตราของชุมชน และสอดคล้องกับประเด็นของ Pomeroy et al. (2001) ที่ได้เสนอไว้ว่า เงื่อนไขที่เกี่ยวกับความสำเร็จของการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วม นั้น ต้องมีความเหมาะสมและความชัดเจนในการ

นิยามขอบเขต หมายรวมถึง ซึ่งขอบเขตทางกายภาพ พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ในระบบนิเวศ ตลอดจนความเหมาะสมกับกำลังคน ความรู้ความสามารถ และการตรวจตราสังเกตของชุมชน

3) แคนนำทุกชุมชนเป็นผู้นำตามธรรมชาติ

ในการทำงานกับชุมชนควรทำงานกับผู้นำตามธรรมชาติมากกว่าผู้นำอย่างเป็นทางการ ซึ่งจากผลการวิจัยและข้อมูลจากองค์กรพี่เลี้ยงที่ทำงานร่วมกับชุมชนแต่ละพื้นที่มาอย่างยาวนาน จะพบว่าในการทำงานกับชุมชนนั้น ควรทำงานกับผู้นำตามธรรมชาติมากกว่าผู้นำอย่างเป็นทางการ แต่ถ้าผู้นำอย่างเป็นทางการกับผู้นำตามธรรมชาติเป็นผู้นำคนเดียวกัน ก็จะเป็นเรื่องน่ายินดีในการทำงาน ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำตามธรรมชาติจะทำงานในลักษณะกึ่งไม่ปล่อย ไม่กังวลกับตำแหน่งที่มีอยู่ และส่วนใหญ่จะทำงานด้วยความภูมิใจในงานที่ทำมากกว่ามุ่งผลในทางสังคมหรือการเมือง

4) จำนวนแคนนำในการทำงานไม่ต้องมากนัก

แรกเริ่มอาจทำงานกับแคนนำที่มีความสนใจประมาณ 5-10 คน เมื่อเวลาผ่านไป ด้วยข้อจำกัดต่างๆ ทั้งโดยเงื่อนไขส่วนตัวและทางสังคม อาจเหลือแคนนำและกลุ่มที่ทำงานจริงจังเพียง 3-5 คนเท่านั้น แต่แคนนำดังกล่าวต้องเข้าใจบริบทและเงื่อนไขในชุมชน เงื่อนไขและปัจจัยภายนอก รวมทั้งเงื่อนไขข้อจำกัดของตนเอง และจึงหะการเคลื่อนไหวว่าปัจจัยใดเอื้อต่อการทำงาน ปัจจัยเงื่อนไขใดที่ไม่เอื้อต่อการทำงาน เช่น หากต้องการเคลื่อนไหวให้เป็นข่าวใหญ่ ต้องไม่มีข่าวใหญ่อื่นๆ ในช่วงนั้น เพราะหากเคลื่อนไหวในช่วงนั้นข่าวของชุมชนจะไม่ปรากฏในพื้นที่สื่อ เป็นต้น

5) ผู้นำหรือแคนนำต้องมีภาวะผู้นำ มีความรับผิดชอบ อดทนและเสียสละ

เนื่องจากการทำงานด้านการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนนั้นไม่มีค่าจ้างหรือค่าตอบแทน บางครั้งต้องใช้เงินส่วนตัวในการเคลื่อนไหว ดังนั้นแคนนำต้องมีภาวะผู้นำ มีความรับผิดชอบ อดทนและเสียสละ จึงจะสามารถขับเคลื่อนประเด็นงานให้บรรลุเป้าหมายได้ ประเด็นนี้สอดคล้องกับเงื่อนไขในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์โดยชุมชนต่างๆ ที่ Pomeroy et al. (2001) ได้เสนอไว้ว่าเงื่อนไขที่เกี่ยวกับความสำเร็จของการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วม นั้น ผู้นำในชุมชนเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการประสบความสำเร็จในการจัดการร่วม เพราะผู้นำจะเป็นผู้กำหนดกรอบ ทิศทาง และผลักดันการทำงานไปสู่เป้าหมาย

6) ต้องมีกลุ่มองค์กรชุมชนในการจัดการ

ในทุกพื้นที่วิจัยล้วนต้องมีกลุ่มองค์กรในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ของตนเองทั้งสิ้น การจัดตั้งกลุ่มในรูปแบบต่างๆ นั้น เป็นไปทั้งเพื่อการแสดงความมีตัวตนในทางสังคม และเพื่อเป็นหน่วยงานกลางในการสื่อสารการทำงานทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน อีกทั้งยังเป็นหน่วยงานในการเข้าร่วมกับเครือข่ายต่างๆ ในการทำงานด้วย ทั้งนี้กลุ่มองค์กรดังกล่าวจะสามารถยกระดับเป็นสถาบันทางสังคมได้หรือไม่ นั้น เป็นอีกประเด็นที่ควรนำมาพิจารณา แต่ในงานวิจัยนี้ยังไม่มีผลการวิจัยที่ชี้ชัดให้เห็นนัก

7) ทุนในการดำเนินงาน

เนื่องจากในการขับเคลื่อนประเด็นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ต้องใช้ทั้งเวลาและทรัพยากรในการทำงาน ดังนั้นชุมชนต้องมีทุนในการทำงาน ทุนดังกล่าวนี้ อาจจะมีอยู่ในรูปของเงินตรา สิ่งของ ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้หรือความรับผิดชอบ ความเสียสละของคนในชุมชน หรือความเป็นเครือข่ายการทำงานก็ได้ ทั้งนี้เงินทุนที่อยู่ใน

รูปของเงินตราหรือสิ่งของ อาจเกิดจากการสนับสนุนขององค์การภายนอกชุมชนหรือเกิดจากการระดมภายในชุมชนก็ได้ ส่วนทุนในรูปแบบอื่นๆ นั้น ขึ้นอยู่กับศักยภาพของชุมชนและแกนนำว่าจะแปลงทุนในรูปแบบต่างๆ ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร

8) กติกาการใช้ประโยชน์ต้องไม่กระทบกับวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในชุมชน

ในการออกแบบกฎและกติกากิจการหรือใช้ประโยชน์ในพื้นที่อนุรักษ์ของชุมชนนั้น ต้องไม่กระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในชุมชน เนื่องจากหากกฎและกติกาดังกล่าวนั้นไปมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในชุมชน จะทำให้ระดับการมีส่วนร่วมและแนวโน้มเกี่ยวกับความสำเร็จในการจัดการลดน้อยลง ทั้งนี้ ถ้าเป็นประเด็นที่สำคัญต่อผลกระทบต่อทรัพยากรในระดับสูง กติกานั้นต้องค่อยๆปรับใช้พร้อมๆกับการเข้าไปสนับสนุนให้คนเหล่านั้นค่อยๆเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเสียก่อน เช่น การปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมง หรือการเปลี่ยนอาชีพ เป็นต้น

9) กลไกการจัดการความขัดแย้งต้องมีหลายรูปแบบและหลายระดับ

การจัดการแหล่งทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนหรือโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ล้วนต้องมีความขัดแย้งทั้งสิ้น ความขัดแย้งนั้นมีหลายรูปแบบและหลายระดับ กลไกการแก้ไขปัญหาต้องสอดคล้องกับบริบทและศักยภาพของชุมชน ความขัดแย้งบางประเด็นอาจใช้กลไกทางสังคมหรือความเป็นเครือญาติจัดการได้บางประเด็นอาจจะต้องใช้กลไกของข้อกฎหมายเข้ามาจัดการ บางประเด็นอาจจะต้องมีหน่วยงานภายนอกหรือหน่วยงานกลางทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยหรือจัดการ

10) ชุมชนได้สร้างพื้นที่ทางอำนาจและทางกฎหมาย

ที่ผ่านมาชุมชนล้วนใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญและการยอมรับโดยพฤตินัยของหน่วยงานราชการ ทั้งๆ ที่ไม่มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องยอมรับสิทธิชุมชน แต่การที่ชุมชนเข้าไปมีส่วนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น เกิดจากการที่ชุมชนได้สร้างพื้นที่ทางอำนาจและกฎหมายของตนเองผ่านการผลักดันในนามของสิทธิชุมชนทั้งสิ้น

11) มีกลุ่มหรือองค์กรชุมชนอื่นๆ ในชุมชน

เมื่อประเด็นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับการแก้ไขแล้ว ชุมชนยังต้องมีกิจกรรมขององค์กรชุมชนอื่นๆ เพื่อให้กลุ่มมีกิจกรรมต่อเนื่อง เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ของชุมชนนั้น ในช่วงแรกๆ อาจมีกลุ่มทำงานด้านนี้โดยเฉพาะ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ฯ หรือคณะกรรมการต่างๆ ในชุมชน แต่เมื่อปัญหาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้รับการแก้ไขแล้ว การที่จะให้คณะทำงานของกลุ่มหรือคณะกรรมการต่างๆ มาพบปะเพื่อประชุมหรือแลกเปลี่ยนประเด็นด้านนี้จะทำได้ยากขึ้น เนื่องจากไม่ใช่เรื่องที่กระทบต่อวิถีชีวิตอีกต่อไป จึงต้องมีองค์กรชุมชนอื่นๆ ในชุมชนเป็นพื้นที่ในการพบปะของกลุ่มอนุรักษ์ต่างๆ จากผลงานวิจัยพบว่าองค์กรที่ทำให้คนในชุมชนมาพบปะกันอย่างสม่ำเสมอและเป็นทางการมากที่สุด คือ การทำกลุ่มออมทรัพย์ ในชุมชน เนื่องจากกลุ่มออมทรัพย์มีการฝาก ถอน กู้และคืนเงินทุกเดือน จึงทำให้เป็นพื้นที่ให้กลุ่มที่ทำงานด้านการจัดการทรัพยากรต่างๆ ได้มาพบกันในช่วงที่ไม่มีประเด็นร้อนในพื้นที่นั้นๆ

12) ชุมชนมีกิจกรรมต่อเนื่อง

หลายๆ พื้นที่ที่ปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติลดลงจนอยู่ในสถานการณ์ปกติแล้ว จึงมักไม่มีกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้คนในชุมชนหรือในกลุ่มได้ร่วมกันทำมา

นักกิจกรรมหลักๆ ที่ทำให้คนในกลุ่มที่เคยทำงานร่วมกันมาพบปะกันนั้น ถ้าเป็นกิจกรรมของชุมชนเองที่ทำให้คนในกลุ่มหรือชุมชนได้มาพบปะหรือพูดคุยประเด็นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น เช่น กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น แต่หลายๆพื้นที่ก็มีกิจกรรมให้มาพบปะกันผ่านกิจกรรมจากหน่วยงานภายนอกเป็นส่วนใหญ่ เช่น กิจกรรมการมาทัศนศึกษาดูงาน หรือการเข้าร่วมงานวิจัยและกิจกรรม CSR ของหน่วยงานภาคเอกชนต่างๆ เป็นต้น

ส่วนกรณีของเขตเลเสบ้าน ซึ่งเป็นเขตอนุรักษ์ด้านการประมงที่ยังสามารถมีกิจกรรมใหม่ๆได้อีก เนื่องจากยังมีประเด็นที่ต้องรณรงค์และขับเคลื่อนต่ออีกหลายประเด็น กรณีของเขตเลเสบ้านเป็นตัวอย่งที่ตีว่าการรณรงค์อย่างต่อเนื่องนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ของชุมชน ซึ่งจะเห็นว่าในช่วง 2 ปีแรก ที่มีการรณรงค์อย่างต่อเนื่อง ทั้งยังมีการตรวจตราอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำในช่วงนั้นดีขึ้น แต่เมื่อยุติหรือลดความเข้มข้นของรณรงค์ลง ก็ปรากฏว่ามีการทำความผิดซ้ำเหมือนช่วงก่อน และส่งผลให้ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลงในปีหลังอีกด้วย

3.1.2 ปัจจัยเสริม

1) กลุ่มองค์กรชุมชนและแกนนำชุมชน ได้รับการยอมรับจากสมาชิกส่วนของชุมชน ประเด็นนี้จะทำให้องค์กรชุมชนและแกนนำมีความสะดวกในการทำงานมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้รับการยอมรับจากผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำศาสนา เป็นต้น

2) สมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกร่วมว่า ในการจัดการทรัพยากรขององค์กรชุมชนในแต่ละพื้นที่นั้น ตนเองได้รับประโยชน์จากการทำงานดังกล่าวด้วย ประเด็นนี้จะทำให้สมาชิกในชุมชนมีความพร้อมในการช่วยเหลือการทำงานของแกนนำได้หลายรูปแบบ เช่น การเสียสละแรงงาน การช่วยสมทบทุนในการทำงานบางประเด็น เป็นต้น

3.2 ปัจจัยระดับนอกชุมชน

3.2.1. ปัจจัยจำเป็น

1) กระบวนการจัดการทรัพยากรของชุมชนเกิดจากกระบวนการภายในชุมชนก่อนแล้วได้รับการหนุนเสริมด้วยกลไกภายนอกในภายหลัง การเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ของชุมชนล้วนแล้วแต่เกิดจากกระบวนการภายในชุมชนทั้งสิ้น กระบวนการเหล่านี้มีตั้งแต่การพูดคุยแลกเปลี่ยนหาทางออกเกี่ยวกับปัญหาความเสื่อมโทรมและการทำลายทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ ก่อนที่จะมีกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นความพยายามเข้าไปแก้ไขปัญหาต่างๆ เช่น การขัดขวางการบุกรุกทำลายป่าชายเลน การร้องเรียนปัญหาต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือการรวมตัวกันออกไปปกป้องการทำลายพื้นที่ธรรมชาติหรือพื้นที่ที่ประมงของตนเอง เมื่อมีกระบวนการภายในเกิดขึ้นแล้ว ต่อมาจึงมีกลไกการสนับสนุนจากภายนอกเข้าไปเสริมในภายหลัง ทั้งการหนุนเสริมโดยองค์กรพัฒนาเอกชน มหาวิทยาลัยและหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง

2) มีองค์กรพี่เลี้ยงในฐานะองค์กรสะพานเชื่อม จากประเด็นในข้อที่ 1) จะพบว่าเมื่อกลไกภายในชุมชนของแต่ละพื้นที่เริ่มทำงานไปได้สักระยะหรือระดับหนึ่ง แต่ละพื้นที่มีข้อจำกัดต่างๆ เช่น การขาดความรู้ในประเด็นการทำงาน การขาดแคลนเงินทุน ฯลฯ ประเด็นเหล่านี้ได้รับการ

แก้ไข้ปัญหาและยกระดับการทำงาน เมื่อพื้นที่นั้นมีองค์กรที่เลี้ยงของตนเองเข้าสนับสนุน ปัจจัยด้านนี้นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญอันดับต้นๆในการทำงานของชุมชน เนื่องจากชุมชนล้วนแต่มีข้อจำกัดต่างๆ การมีองค์กรที่เลี้ยงซึ่งจะทำหน้าที่ทั้งในฐานะองค์กรสนับสนุนและองค์กรสะพานเชื่อม จะทำให้เข้ามาแก้ไข้จุดอ่อนในการทำงานของชุมชน ขณะเดียวกันยังทำหน้าที่ในการสนับสนุนปัจจัยต่างๆ สู่ชุมชน ทั้งความรู้ งบประมาณและการสร้างเครือข่าย ทุกชุมชนในพื้นที่วิจัยล้วนมีองค์กรที่เลี้ยงที่ให้การสนับสนุนทั้งสิ้น โดยส่วนใหญ่องค์กรที่เลี้ยงในทุกพื้นที่ คือ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) นั่นเอง แต่บางพื้นที่หรือบางช่วงเวลาอาจมีองค์กรของชุมชนเป็นองค์กรที่เลี้ยงก็ได้ เช่น ชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง หรือสมาคมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย เป็นต้น

กรณีของพี่เลี้ยงที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนนั้น ในอนาคตอาจจะต้องมีการปรับตัวเพื่อการทำงานกับชุมชนในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งสถานการณ์ของตนเองที่ปัจจุบันแต่ละองค์กรในพื้นที่วิจัยแทบไม่มีเงินอุดหนุนจากต่างประเทศอีกแล้ว บางองค์กรต้องหาทุนจากหน่วยงานภายในประเทศซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก จึงเป็นประเด็นที่น่าเป็นห่วงว่าในอนาคตองค์กรที่เลี้ยงเหล่านี้จะปรับตัวหรือปรับรูปแบบการทำงานอย่างไร ให้ยังคงสามารถเลี้ยงองค์กรของตนเองได้และเป็นพี่เลี้ยงให้กับชุมชนได้ด้วย

3) การได้รับการยอมรับจากหน่วยงานราชการ ประเด็นนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญ เนื่องจากว่าหากไม่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง จะทำให้ไม่สามารถยกระดับการจัดการได้มากนัก แต่ปัจจุบันประเด็นนี้ไม่ได้เป็นปัญหาที่รุนแรงอย่างในอดีต เนื่องจากชุมชนได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์แล้วว่าสามารถจัดการพื้นที่อนุรักษ์ของตนเองได้เป็นอย่างดี อีกทั้งทั้งหน่วยงานราชการเองก็มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการร่วม (Co-management) มากขึ้นว่าและยอมรับว่าหากเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ก็จะสามารถลดภาระงานของตนได้มากและมีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรมากกว่าอีกด้วย

3.2.2 ปัจจัยเสริม

1) มีความเป็นเครือข่าย ในการทำงานเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรของชุมชน จำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกัน รวมไปถึงต้องอาศัยพลังของกลุ่มที่ทำงานประเภทเดียวกัน เพื่อสร้างการต่อรองทั้งในประเด็นเชิงพื้นที่และการขับเคลื่อนนโยบาย ดังนั้นชุมชนจึงมักมีการรวมตัวกันในรูปแบบของเครือข่ายความร่วมมือต่างๆ ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

- เครือข่ายเชิงประเด็นหรือเครือข่ายเชิงปัญหา ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของชุมชนที่มีปัญหาในลักษณะเดียวกัน ทั้งในพื้นที่เดียวกันหรือต่างพื้นที่กันก็ได้ แต่มีประเด็นปัญหาาร่วมกัน เช่น ประเด็นปัญหาว่าด้วยป่าชุมชน ซึ่งมีการรวมตัวเป็นเครือข่ายได้ถึงระดับประเทศ เป็นต้น

- การรวมตัวกันในรูปแบบเครือข่ายเชิงพื้นที่หรือเครือข่ายเชิงระบบนิเวศ เป็นการรวมตัวกันของชุมชนในลักษณะของชุมชนที่มีพื้นที่ติดต่อกัน หรืออยู่ในภูมิภาคเดียวกัน เพื่อร่วมมือกันเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในเชิงพื้นที่ เช่น ภูมินิเวศอ่าวพังงา ภูมินิเวศอ่าวเกาะมุกด์ ตลอดจนภูมินิเวศแบบลุ่มน้ำต่างๆ เช่น ลุ่มน้ำมะรุ่ย ลุ่มน้ำปะเหลียน เป็นต้น

- เครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นได้ทั้งการรวมตัวในเชิงนิเวศและเชิงประเด็นปัญหา แต่เป็นเครือข่ายที่รวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการ เช่น เครือข่ายชุมชนชายฝั่ง อ่าวพังงาและอันดามัน เป็นต้น

- เครือข่ายอย่างเป็นทางการ เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นได้ทั้งการรวมตัวในเชิงนิเวศและเชิงประเด็นปัญหาเช่นกัน โดยเป็นการรวมตัวกันอย่างเป็นทางการ มีแผนการทำงานร่วมกันอย่างเป็นกิจจะลักษณะ เกิดขึ้นได้ทั้งจากการรวมตัวกันเองและการจัดตั้งของหน่วยงานราชการ เช่น เครือข่ายชมรมชาวประมงพื้นบ้านระดับต่างๆ เครือข่าย รสทป.ของกรมป่าไม้ เครือข่าย ทสม. ของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเครือข่าย รสทช.ของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เป็นต้น

- เครือข่ายสำคัญที่กำลังก่อรูปในปัจจุบันแต่เป็นเครือข่ายที่เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการทำงานของชุมชน คือ เครือข่ายในโลกอินเทอร์เน็ต หรือที่เรียกว่าเครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Media) เช่น เฟสบุ๊ก (Face Book) ไลน์ (line) เป็นต้น เป็นเครือข่ายที่ทำให้ชุมชนสามารถเชื่อมโยงหรือนำเสนอปัญหา ตลอดจนกิจกรรมของชุมชนไปสู่เครือข่ายอื่นๆ ได้อย่างรวดเร็ว ทั้งยังสามารถเชื่อมโยงชุมชนเข้ากับเครือข่ายชนชั้นกลางในเมืองได้ดี ทำให้ชนชั้นกลางในเมืองสามารถเป็นทั้งพันธมิตรในการต่อสู้ รวมไปถึงการเป็นลูกค้าสำคัญของชุมชนที่ทำประมงหรือการท่องเที่ยว

2) มีการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จากการดำเนินงานของชุมชนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในช่วงเวลาปัจจุบันสามารถประสบความสำเร็จได้ ส่วนหนึ่งมาจากการสนับสนุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานราชการและภาคเอกชน การสนับสนุนดังกล่าวมีตั้งแต่การยกย่องและยอมรับบทบาทของชุมชนและแกนนำ ไปจนถึงการสนับสนุนงบประมาณหรือทุนในการดำเนินงานต่างๆ

3) มีการประสานความรู้ประเภทต่างๆ ในการจัดการทรัพยากร จากเริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพบว่าการจัดการพื้นที่ต่างๆ ของชุมชนนั้น ผ่านการพัฒนาและปรับเปลี่ยนรูปแบบการแก้ไขปัญหาต่างๆ มาแล้วทั้งสิ้น ทั้งนี้การที่ชุมชนสามารถบริหารจัดการพื้นที่ต่างๆ ให้ยืนยาวมาได้นั้น ต้องอาศัยการประสานความรู้ต่างๆ ทั้งจากภายในและภายนอก ต้องใช้ทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิมและความรู้ในยุคสมัยใหม่ ปัจจัยนี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องคำนึงเมื่อชุมชนใดต้องการยกระดับการบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์หรือทรัพยากรของตนเอง ในกรณีนี้ มีรูปธรรมชัดเจนจากกรณีของการขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนของจังหวัดกระบี่ ที่สุดท้ายต้องอาศัยข้อมูลทางวิชาการจากกรมประมงมาสนับสนุนว่า มีความจำเป็นต้องห้ามทำประมงอวนลาก และอวนรุนในพื้นที่นั้น เนื่องจากเป็นการทำประมงที่มีผลกระทบต่อสัตว์น้ำวัยอ่อน

กรณีนี้ยังเป็นประเด็นสำคัญของจัดตั้งเขตทะเลสาบ ในจังหวัดตรังด้วยเช่นกัน มีการตั้งคำถามจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในระดับจังหวัดว่า “รู้ได้อย่างไรว่าการประกาศเขตทะเลสาบนั้นทำให้ทรัพยากรดีขึ้น” เมื่อตัวแทนชุมชนบอกว่าชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่สามารถจับสัตว์น้ำได้มากขึ้นเนื่องจากทรัพยากรสัตว์น้ำดีขึ้น ตัวแทนหน่วยงานราชการตอบว่า “นั่นเป็นแค่การรับรู้ (Perceptions) ของพวกคุณไม่ใช่ข้อมูลทางวิชาการ” กรณีนี้ชุมชนจึงไม่สามารถบอกได้ว่าในทางวิชาการนั้น การทำงานของตนเองประสบความสำเร็จหรือไม่ อย่างไร (ภาคภูมิ วิชานติวัฒน์ (สัมภาษณ์) 16 มีนาคม 2555)

4) นโยบายของรัฐ การที่รัฐมีนโยบายที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นับเป็นปัจจัยเอื้อที่เสริมการทำงานของชุมชนได้เป็นอย่างดี ทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากร ทุนในการดำเนินงานและเครือข่ายได้ง่ายขึ้น ในกรณีนี้ในปัจจุบันพบว่ารัฐให้การยอมรับที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ผ่านนโยบายรัฐที่เกี่ยวข้อง 3 ประเด็น คือ พ.ร.บ.ส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 แผนยุทธศาสตร์การจัดการป่าชายเลนประเทศไทย พ.ศ. 2552 และแผนแม่บทการจัดการประมงทะเลไทย พ.ศ. 2556 เป็นต้น

4. ความท้าทายในอนาคต

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชุมชนทั้งในด้านวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีความเป็นพลวัตและปฏิสัมพันธ์กับเงื่อนไขและปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชน ดังนั้น ในการทำงานกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจึงต้องทำความเข้าใจปัจจัยที่จะเปลี่ยนแปลงในอนาคต ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

4.1 การเปลี่ยนแปลงของสภาวะภูมิอากาศโลก (Climate change)

ประเด็นนี้เป็นความท้าทายใหม่ต่อชุมชนชายฝั่ง และผู้เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนชายฝั่งที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ดังที่ได้กล่าวไว้ในหลายหัวข้อทั้งประเด็นที่เกี่ยวกับผลกระทบจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศต่อสถานภาพทรัพยากร และผลกระทบต่อภูมิปัญญาดั้งเดิมในการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้าน ทำให้ชุมชนชายฝั่งที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านมีความเสี่ยงในการทำประมงมากขึ้น ทั้งจากผลกระทบต่อสถานภาพทรัพยากรและผลกระทบต่อภูมิปัญญาการทำประมง และทักษะในการสังเกตการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ในขณะเดียวกันความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศยังส่งผลต่อการจัดการพื้นที่ของชุมชนด้วย เช่น กรณีของน้ำท่วม แล้วไหลลงทะเลสร้างความเสียหายต่อป่าชายเลน และตอยหอยปะ เป็นต้น

ปรากฏการณ์ข้างต้นสอดคล้องกับงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่กล่าวถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่กำลังคุกคามชุมชนชายฝั่งของประเทศไทย เช่น งานของกุลวดี แก่นสันติสุขมงคล และคณะ (2555) ที่ศึกษาผลกระทบของการปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศ ในเขตลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง และในเขตลุ่มน้ำประแส จังหวัดระยอง ซึ่งพบว่าระบบนิเวศชายฝั่งเป็นพื้นที่ที่มีความเปราะบางเชิงนิเวศที่สูง แต่ยังไม่มีการเตรียมความพร้อมในการรับมือและปรับตัวในระดับชุมชน ปริมาณน้ำฝนจากวิกฤติน้ำท่วมในปี 2554 ส่งผลกระทบต่อวิถีประมงพื้นบ้านของทั้ง 2 ลุ่มน้ำ

4.2 การเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทสู่ความเป็นเมือง (Urbanization)

กรณีของการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมือง ทำให้ลักษณะของชุมชนชายฝั่งบางพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวิถีชีวิต กลายเป็นชุมชนที่พึ่งพาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยตรง

น้อยลง หรือการที่คนรุ่นใหม่มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพจากประมงพื้นบ้านไปสู่ภาคบริการหรือหรือภาควิชาชีพอื่นๆ มากขึ้น ประกอบกับแกนนำชุมชนที่รวมกลุ่มกันเพื่อเป็นองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีอายุมากขึ้น และความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่ได้เกาะเกี่ยวเป็นกลุ่มก้อนอีกต่อไป ทำให้มีโอกาสที่กลุ่มองค์กรชุมชนแบบเดิมต้องล่มสลายลง กรณีเช่นนี้เห็นได้ชัดเจนจากกรณีของชุมชนบ้านป่าคอก ที่มีการเปลี่ยนวิถีชีวิตสู่ความเป็นเมืองมากขึ้น จึงไม่มีคนรุ่นใหม่ที่จะประกอบอาชีพเกี่ยวกับประมงชายฝั่งหรือประมงพื้นบ้านอีกต่อไป ทำให้ในที่สุดเมื่อคนรุ่นปัจจุบันเสียชีวิต อาจจะไม่มีการรวมกลุ่มองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอีกต่อไป และทำให้การขับเคลื่อนงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมาถึงจุดเปลี่ยนสำคัญ โดยองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่เองก็เห็นว่าควรเปลี่ยนการผลักดันการขับเคลื่อนงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากการทำงานกับองค์กรชุมชนชายฝั่งหรือชาวประมงพื้นบ้านเป็นการทำงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่รูปแบบวิธีการและกลไกการทำงานควรเป็นอย่างไรนั้น องค์กรพัฒนาเอกชนเองก็ยังคงคิดไม่สามารถระบุได้ว่าควรเป็นเช่นไร (दनัย ยาศี (สัมภาษณ์), 29 มกราคม 2559) (เมื่อพิจารณาประเด็นนี้แล้วเชื่อมโยงกับประเด็นบทบาทของแกนนำ และการยกระดับการเรียนรู้ทางสังคม นับว่าเป็นประเด็นที่ท้าทายการทำงานในอนาคตของทั้งแกนนำชุมชน องค์กรพี่เลี้ยงและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก)

ทั้งนี้กรณีของอ่าวพังงา การเติบโตของธุรกิจอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ดึงดูดผู้คนจากท้องถิ่นต่างๆ ให้เข้ามาประกอบอาชีพในพื้นที่อ่าวพังงามากขึ้น ส่งผลทำให้เกิดการขยายตัวของเมือง กระทั่งชุมชนชายฝั่งหลายแห่งได้เปลี่ยนจากการเป็นชุมชนที่ห่างไกลมาเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ทั้งนี้การเติบโตของเมืองและการท่องเที่ยว ก็เป็นการเพิ่มโอกาสในการประกอบอาชีพให้แก่ผู้คนในชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงาไปด้วยเช่นกัน

ในกรณีความเป็นเมืองข้างต้น ชลิตา บัณฑุงค์ (2557, 60) ซึ่งได้ติดตามการเปลี่ยนทางสังคมของบ้านป่าคอกมาอย่างยาวนาน กล่าวไว้ว่า “

....แม้ชายฝั่งด้านนี้จะไม่ได้เป็นแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมของเกาะภูเก็ตอย่างฝั่งตะวันตกซึ่งมีชายหาดสีขาวทอดยาวและมีชื่อเสียง เช่น หาดป่าตอง หาดกะรน หาดกะตะ แต่หลังจากเหตุการณ์สึนามิเมื่อปี พ.ศ. 2547 ก็เริ่มมีการหลั่งไหลเข้ามาของท่าเรือยอชต์และวิลล่า (บ้านพักมหาเศรษฐีชาวต่างชาติ) เนื่องจากพื้นที่ฝั่งตะวันตกนี้มีความปลอดภัยกว่า แม้จะเต็มไปด้วยหาดโคลน แนวป่าชายเลน และโขดหินก็ตาม ขณะที่การพัฒนาเส้นทางถนนเชื่อมต่อกับถนนสายหลักของเกาะภูเก็ต ทำให้การเดินทางระหว่างพื้นที่นี้กับตัวเมืองเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว ตำบลป่าคอกได้กลายเป็นพื้นที่ชานเมืองของภูเก็ต และราคาที่ดินก็ถีบตัวสูงขึ้น โดยที่ดินริมถนนมีราคาราวไร่ละ 4 ล้านบาท ส่วนพื้นที่ด้านในตามซอยต่างๆ มีราคาราวไร่ละ 2 ล้านบาท ที่นาเดิมหลายแห่งกลายเป็นบ้านจัดสรรของคนชั้นกลางระดับกลางและระดับล่าง ที่ไม่สามารถหาซื้อบ้านในราคาแพงกว่านี้ในเขตเมืองได้ ปัจจุบันจึงมีประชากรจากภายนอกย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านป่าคอกและหมู่บ้านใกล้เคียงจำนวนมาก เฉพาะที่บ้านป่าคอกหมู่บ้านเดียวก็มีจำนวนครัวเรือนมากถึง 838 ครัวเรือน หรือมีจำนวนประชากรราว 1,937 คน ในจำนวนนี้อยู่ในบ้านจัดสรรของโครงการใหญ่ 3 แห่ง มีจำนวน 200-300 ครัวเรือน รวมทั้งอยู่ในบ้านจัดสรรราคาถูกขึ้นเดียวอีกจำนวนมาก ซึ่งคนท้องถิ่นบางรายก็ซื้อบ้านจัดสรรราคาถูกนี้สำหรับอาศัยอยู่ นอกจากนั้นก็ยังมีพนักงานระดับล่างจาก

ต่างถิ่นของโรงแรมและรีสอร์ทต่างๆ ในแถบนี้ที่อาศัยอยู่ในบ้านเช่าแบบห้องแถวชั้นเดียว อีกทั้งในตำบลป่าคลอกก็ยังมี “ประชากรแฝง” ที่หมายถึงคนงานพม่าและเขมรอีกจำนวนมาก ที่มาทำงานรับจ้างกรีดยางให้สวนยางรายใหญ่ในแถบนี้และรับจ้างในภาคธุรกิจต่างๆ ปัจจุบันบ้านป่าคลอก มีโรงแรมรีสอร์ทหรูรายรอบหลายแห่งตั้งแต่ราว 20 ปีมาแล้ว และคนป่าคลอกแทบทุกคนจะต้องมีสมาชิกอย่างน้อยหนึ่งคนทำงานเป็นแม่บ้าน คนสวน คนขับรถ หรือคนขับเรือให้กับโรงแรมและรีสอร์ทหรูเหล่านี้ควบคู่ไปกับอาชีพอื่นของสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัว เช่น รับจ้างกรีดยาง ทำประมง ปลูกผักบางรายก็อาจไปทำงานโรงแรมหรือสนามกอล์ฟที่อยู่ไกลออกไปอีกฝั่งหนึ่งของเกาะภูเก็ตซึ่งการเดินทางไปกลับก็สามารถทำได้โดยง่ายในปัจจุบัน เนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกส่วนคนรุ่นลูกที่จบการศึกษาระดับ อนุปริญญา หรือปริญญาตรี ก็เข้าทำงานในตำแหน่ง ระดับกลางในธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น เป็นผู้จัดการโรงแรม หรือทำงานในเรือสำราญ เป็นต้น ขณะที่คนรุ่นใหม่ที่จบการศึกษาไม่สูง เช่น จบแค่ ม.3 หรือ ม.6 ก็ทำงานในตำแหน่งที่เน้นการใช้แรงงาน เช่น พายเรือให้นักท่องเที่ยว.....”

การกลายเป็นเมืองของบางพื้นที่วิจัยในอ่าวพังงาไม่ได้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะเพียงพื้นที่นี้เท่านั้น แต่เป็นปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นกับหมู่บ้านที่อยู่ใกล้ตัวเมือง (จังหวัด) ของประเทศไทยในทุกภูมิภาค เช่น เชียงใหม่ (ทับทิม ทับทิม 2554) อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และ ยโสธร (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2554) ทั้งนี้รูปแบบของปัจจัยภายนอกที่ก่อให้เกิดเปลี่ยนแปลงของชุมชนอาจแตกต่างกันไป เช่น ในภาคอีสานนั้น การขยายตัวของเมืองเกิดขึ้นเนื่องจากการพัฒนาโครงสร้างขั้นพื้นฐานเพื่อการค้าในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2554) ส่วนในภาคเหนือเป็นการขยายตัวในฐานะพื้นที่รองรับการใช้ชีวิตในชนบทของชนชั้นกลางรุ่นใหม่ที่ต้องการใช้ชีวิตกับความสวยงามของธรรมชาติ (ทับทิม ทับทิม 2554) ในพื้นที่อ่าวพังงาเป็นผลมาจากการขยายตัวด้านการท่องเที่ยวและการขยายตัวของสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานเป็นสำคัญ (ชลิตา บัณชุงศ์ 2557) นอกจากนี้ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2559) ยังได้ชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบทของไทยว่า ชนบทไทยในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปมาก ทั้งด้านการผลิต การจำหน่ายแจกจ่ายความสัมพันธ์กับตลาด หรือแม้กระทั่งความสัมพันธ์ของสังคมทั้งภายในและภายนอกชุมชน ความเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการรับอิทธิพลของเมือง เป็นผลให้ชนบทมีคติ ค่านิยม และวิถีดำรงชีวิตเป็นคนเมืองมากขึ้น ทักษะที่ว่าด้วย กำไรและขาดทุน กลายเป็นกรอบที่ปกติเฉกเช่นชนชั้นกลาง ทั้งสำนึกเรื่องความสำเร็จมีพลังขับเคลื่อนมากขึ้น ทำให้มีการส่งบุตรหลานศึกษาในระดับสูงขึ้น มีการคำนึงถึงอนาคตของครอบครัว ทำให้เกิดครอบครัวเดี่ยวสูงขึ้น

จากสถานการณ์ของบ้านป่าคลอกและหมู่บ้านอื่นๆ ในประเทศไทยข้างต้น สถานการณ์และปัญหาดังกล่าวก็กำลังเกิดขึ้นในหลายพื้นที่ เช่น บ้านทุ่งตะเชะ บ้านเกาะมุกด์ เกาะศรีบอยา และเกาะลันตา เป็นต้น เฉพาะบทเรียนของบ้านป่าคลอกนั้น ท้าทายทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องว่าจะทำอย่างไร เมื่อสถานการณ์ขององค์กรชุมชนแบบเดิมล่มสลาย ในขณะที่รูปแบบและกลไกแบบใหม่ก็ยังไม่ถึง ดังนั้นองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดทำยุทธศาสตร์เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการทรัพยากรในสภาวะทางสังคมที่มีความเป็นเมืองโดยเร่งด่วน

4.3 บทบาทขององค์กรสะพานเชื่อม

ดังที่ได้กล่าวไว้ในสถานการณ์ในอดีตและปัจจุบันแล้วว่า องค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่องค์กรสะพานเชื่อมในการประสานการทำงานระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกชุมชน ซึ่งในกรณีบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนนั้น Anonuevo (1994) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาจัดการประมงร่วมว่า บทบาทหลักขององค์กรพัฒนาเอกชน คือ การเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับผู้ใช้ทรัพยากร ซึ่งในงานวิจัยนี้หมายถึงชุมชน การทำงานร่วมกับชุมชนจะช่วยยกระดับการจัดการในชุมชนไม่ว่าจะเป็นข้อมูลด้านการทำมาหากิน การฝึกอบรม การสื่อสาร การรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องตลอดจนกระตุ้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการประมง นอกจากนี้การเข้าไปรับรู้ปัญหาขององค์กรพัฒนาเอกชนจะลึกซึ้งกว่าการรับรู้ปัญหาของรัฐ และการสื่อสารระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับชุมชนจะประสบความสำเร็จกว่าการสื่อสารระหว่างรัฐกับชุมชน ซึ่งก็สอดคล้องกับบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน ในการเป็นตัวกลางในการประสานงาน การสร้างความเข้าใจและการความรู้สึกที่ดีต่อกันระหว่างกรมประมงกับชุมชนในอ่าวพังงา เมื่อคราวที่กรมประมงเริ่มทำโครงการจัดการประมงในอ่าวพังงาเมื่อ พ.ศ. 2538 (เจต พิมลจินดา 2544)

แต่เมื่อสถานการณ์ภายนอกชุมชนเปลี่ยนแปลงทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนกำลังประสบปัญหาขาดแคลนเงินทุนในการดำเนินงาน เพื่อให้การทำงานระหว่างหน่วยงานภายนอกกับชุมชน และเพื่อการยกระดับการทำงานของชุมชน หน่วยงานราชการควรปรับตัวมาเป็นแหล่งทุนสนับสนุนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนให้มากขึ้น ทั้งนี้องค์กรพัฒนาเอกชนเคยเรียกร้องประเด็นนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 โดยสุนันทา นิลเพชร (2544) ได้เสนอว่ารัฐควรสนับสนุนงบประมาณให้กับองค์กรชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับองค์กรชุมชน เพราะองค์กรพัฒนาเอกชนจะสนับสนุนและส่งเสริมองค์กรชุมชนในการปฏิบัติการกิจด้านการจัดการทรัพยากรแทนรัฐได้ แต่รูปแบบการสนับสนุนควรเป็นอย่างไร จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนนโยบายและข้อกฎหมายอย่างไร นั้น เป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชนและหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องต้องหาทางออกร่วมกัน

อนึ่งในอนาคตรูปแบบขององค์กรสะพานเชื่อม ซึ่งในปัจจุบันพบเพียงองค์กรพัฒนาเอกชนเพียงองค์กรเดียวในแต่ละพื้นที่ อาจปรับเปลี่ยนรูปแบบหรือจำนวนขององค์กรสะพานเชื่อมได้ โดยอาจจะมียุทธศาสตร์สะพานเชื่อมมากกว่าหนึ่งองค์กรก็ได้ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ปัจจัยเงื่อนไขของแต่ละชุมชนและแต่ละบริบทที่เกี่ยวข้อง (Berkes 2009) ทั้งนี้บางพื้นที่อาจปรับบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น อบต. เทศบาลหรือ องค์กรบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) มาเป็นองค์กรสะพานเชื่อมแทนหรือเสริมการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้

4.4 บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับความคาดหวังว่าจะเข้ามาหนุนเสริมชุมชนหรือเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น แต่ในสภาวะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองยังมีข้อจำกัดต่างๆ เช่น การขาดแคลนบุคลากรด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของ

ชุมชน การขาดแคลนองค์ความรู้ในการจัดการ และข้อจำกัดด้านทัศนคติของทั้งข้าราชการและผู้บริหารที่ยังไม่ให้ความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นเรื่องท้าทายว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงองค์กรพัฒนาเอกชนและชุมชน จะร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการวางยุทธศาสตร์การจัดการร่วมและยกระดับการจัดการได้อย่างไร

ในกรณีนี้ผู้วิจัยเสนอว่าควรใช้กลไกของ พรบ. ส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 เป็นเครื่องมือในการยกระดับความร่วมมือระหว่าง อบท.กับชุมชน โดยกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง อาจเป็นผู้สนับสนุนให้ท้องถิ่นทำงานร่วมกับชุมชนผ่านกิจกรรมและโครงการที่กรมฯ สนับสนุน

4.5 แนวโน้มขององค์กรชุมชนในการจัดการพื้นที่

ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า เนื่องจากแกนนำชุมชนที่ทำหน้าที่ผู้นำในองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ที่มีส่วนใหญ่อายุมากขึ้น ประกอบกับคนรุ่นใหม่มีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้องค์กรชุมชนที่มีอยู่เดิมอาจต้องยุติการทำกิจกรรมเมื่อถึงเวลาที่อายุมากขึ้น ประเด็นนี้ในกรณีที่ต้องการให้ชุมชนยังมีส่วนในการเข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งองค์กรพี่เลี้ยง หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องและแกนนำชุมชนจำเป็นต้องผลักดันหรือคัดสรรคนรุ่นใหม่ให้เข้ามา มีบทบาทด้านนี้ให้มากขึ้น หรือจำเป็นต้องมีการสร้างกลไกการรวมกลุ่มขององค์กรชุมชนในรูปแบบที่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคตต่อไป

อย่างไรก็ตาม หากต้องการยกระดับ หรือพัฒนาให้เป็นสถาบันชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งหากกล่าวถึงความเป็นสถาบันที่หมายถึง การจัดองค์กรชุมชนที่มีโครงสร้างและหน้าที่ในการทำงานที่มีความสัมพันธ์กันเป็นระบบ มีระเบียบแบบแผน ซึ่งสามารถปฏิบัติสืบทอดต่อไปได้ หรือมีแนวปฏิบัติที่นำไปสู่ความยั่งยืน (อุทัย หิรัญโต 2526) จากงานวิจัยไม่พบความเป็นสถาบันอย่างเป็นทางการที่ริเริ่มจากชุมชน มีเพียงองค์กรชุมชนที่มีการปรับเปลี่ยนรูปตามปรากฏการณ์หรือปัจจัยภายนอก และมีการจัดตั้งตามโครงสร้างในช่วงแรกๆ ทั้งจากการรวมตัวกันเองของคนในชุมชนและจากการจัดตั้งขององค์กรพี่เลี้ยง โดยมีการจัดองค์กรอย่างเป็นทางการ แต่ตอนหลังมีการคลี่คลายจนเหลือคนทำงานน้อยลง ดังนั้นจึงไม่มีความเป็นสถาบันชุมชนอย่างเป็นทางการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แต่อาจอนุมานให้องค์กรชุมชนที่ทำหน้าที่ในการเป็นหน่วยกลางในการทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เป็นสถาบันชุมชนอย่างไม่เป็นทางการก็ได้ และหากจัดให้องค์กรชุมชนเป็นสถาบันอย่างไม่เป็นทางการ ก็มีความเป็นไปได้ว่าในหลายพื้นที่ ที่องค์กรชุมชนอาจล่มสลายลงในภายหน้า ความเป็นสถาบันอย่างไม่เป็นทางการในฐานะแกนกลางในการทำงานของชุมชนก็จะล่มสลายไปด้วยเช่นกัน ซึ่งประเด็นนี้สอดคล้องกับข้อมูลของ Ferrol-Schulte et al. (2013) ซึ่งเสนอไว้เกี่ยวกับประเด็นของการจัดการพื้นที่ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเขตร้อนว่าความท้าทายของนักวิจัยและผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง คือ ความอ่อนแอของโครงสร้างของสถาบันท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง อันเนื่องมาจากสาเหตุและปัจจัยต่างๆ

4.6 ระบบกรรมสิทธิ์

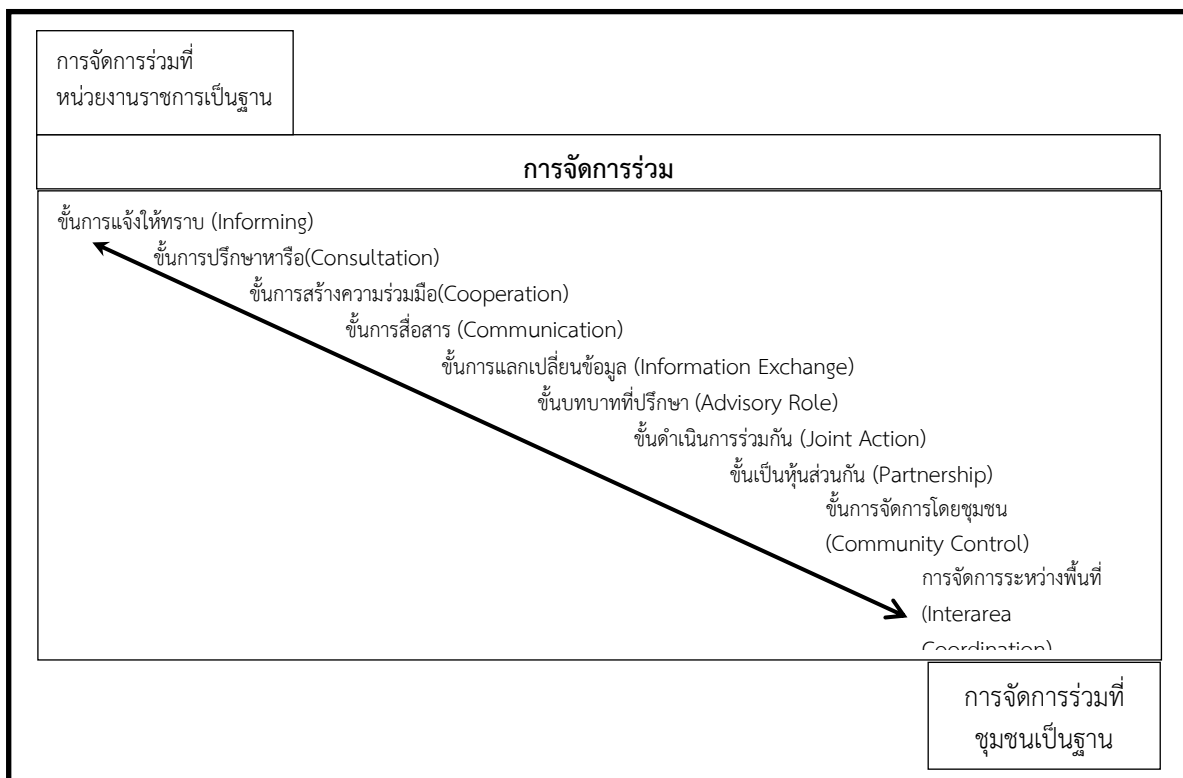
ถ้าพิจารณาตามข้อกำหนดของประเทศไทยพบว่า ถึงอย่างไรก็ตามสิทธิและอำนาจเหนือฐานทรัพยากรและตัวทรัพยากรธรรมชาติยังเป็นของรัฐ (State property) ทั้งนี้หากอ้างตามระบบสิทธิของ Ostrom and Schlager (1996) ซึ่งกล่าวว่าเจ้าของทรัพยากรย่อมมีสิทธิในการเข้าถึง สิทธิในการเก็บเกี่ยว สิทธิในการจัดการ สิทธิในการกีดกัน และสิทธิในการถ่ายโอน แต่ในทางพฤติกรรมที่รัฐเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ทั้งในรูปแบบป่าชายเลน ชุมชน เขตอนุรักษ์คันทวยและเขตทะเลสาบ แต่รัฐเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนในสิทธิเพียงสี่ด้านได้แก่ สิทธิในการเก็บเกี่ยว สิทธิในการจัดการ และสิทธิในการกีดกัน กล่าวคือรัฐเปิดโอกาสให้ชุมชนมีสิทธิในการเก็บเกี่ยวทรัพยากรต่างๆ เช่น ทรัพยากรประมง ทรัพยากรป่าชายเลน เป็นต้น นอกจากนี้ยังให้สิทธิชุมชนในการจัดการและการกีดกันผ่านการยอมรับกติกาที่ชุมชนได้วางไว้ แต่ชุมชนไม่มีสิทธิในการถ่ายโอนทรัพยากรต่างๆ ไปให้ผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งสิทธิดังกล่าวเป็นรัฐในการถ่ายโอนสิทธิต่างๆ ไปอยู่ในรูปแบบอื่น ดังนั้นแม้ทรัพยากรจะยังเป็นของรัฐ แต่โอกาสที่จะเกิด โศกนาฏกรรมของทรัพยากรร่วมตามแนวคิดของ Hardin (1968) จะไม่เกิดขึ้น เนื่องจากการเกิดโศกนาฏกรรมของทรัพยากรร่วมนั้น จะเกิดขึ้นได้เมื่อมีการใช้ทรัพยากรแบบเห็นแก่ตัวในแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา แต่การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ทำให้ชุมชน ผู้ใช้ทรัพยากรและรัฐเกิดการสื่อสารกัน ในหลายระดับ ทำการบริหารจัดการและการดูแลรักษาทรัพยากรมีความยืดหยุ่น มีปฏิสัมพันธ์กัน เกิดการปรับเปลี่ยนกฎและกติกาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของตัวทรัพยากรได้ตลอดเวลา และหากกล่าวเฉพาะการจัดการในระดับชุมชนก็จะสอดคล้องกับข้อมูลของ Ostrom (2010) ที่ได้กล่าวไว้ว่า พฤติกรรมการใช้ทรัพยากรแบบเห็นแก่ตัวในแบบมือใครยาวสาวได้สาวจะเกิดขึ้นเมื่อผู้ใช้ทรัพยากรไม่มีการสื่อสารต่อกัน แต่ถ้าผู้ใช้ทรัพยากรมีปฏิสัมพันธ์กันและมีการสื่อสารกัน เช่น กรณีของชุมชนซึ่งอยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์กันมายาวนาน เมื่ออยู่ในชุมชนเดียวกันรู้จักกัน ก็จะเกิดความไว้วางใจกัน ความร่วมมือกันจะเกิดขึ้นได้ง่าย การกำหนดกติกาในการใช้และรักษาทรัพยากรในชุมชนก็จะเกิดขึ้นได้ง่ายเช่นกัน และเมื่อคนในชุมชนยอมรับเอาบรรทัดฐานหรือกติกานั้นมาใช้ การตอบแทนกันก็ทำได้ง่ายทั้งในทางบวกและทางลบ คือ หากต่างก็ทำดีหรือปฏิบัติตามกติการ่วมกัน ก็ได้ประโยชน์ร่วมกัน และหากมีคนอื่นฝ่ายทำไม่ดี คนในชุมชนก็สามารถตำหนิหรือตอบโต้กันได้ การพยายามรักษาชื่อเสียงหรือหน้าตาของตนเองไว้ ก็มีส่วนช่วยให้คนในชุมชนไม่กล้าที่จะทำในสิ่งที่จะถูกสังคมตำหนิได้ ดังนั้นเมื่อเกิดการเรียนรู้และไว้วางใจซึ่งกันและกันคนในชุมชนได้ ก็สามารถนำไปสู่ความร่วมมือกันใช้ประโยชน์และดูแลทรัพยากรร่วมกัน โดยไม่จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรในลักษณะมือใครยาวสาวได้สาวเอาอีกต่อไป ส่งผลให้เกิดการใช้และการรักษาทรัพยากรในลักษณะที่ยั่งยืนได้ต่อไป

4.7 รูปแบบการจัดการทรัพยากร

จากสถานการณ์ปัจจุบันของชุมชนชายฝั่ง (พ.ศ. 2559) ซึ่งพบว่าทั้งแกนนำชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน ล้วนมีข้อจำกัดในการดำเนินงานของตนเอง ประกอบกับลักษณะของชุมชนชายฝั่งที่มีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเป็นชนบทกึ่งเมืองในหลายพื้นที่ ดังนั้น รูปแบบการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนนั้น ไม่มีโอกาสที่จะเป็นไปได้ และไม่มีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จ ประกอบ

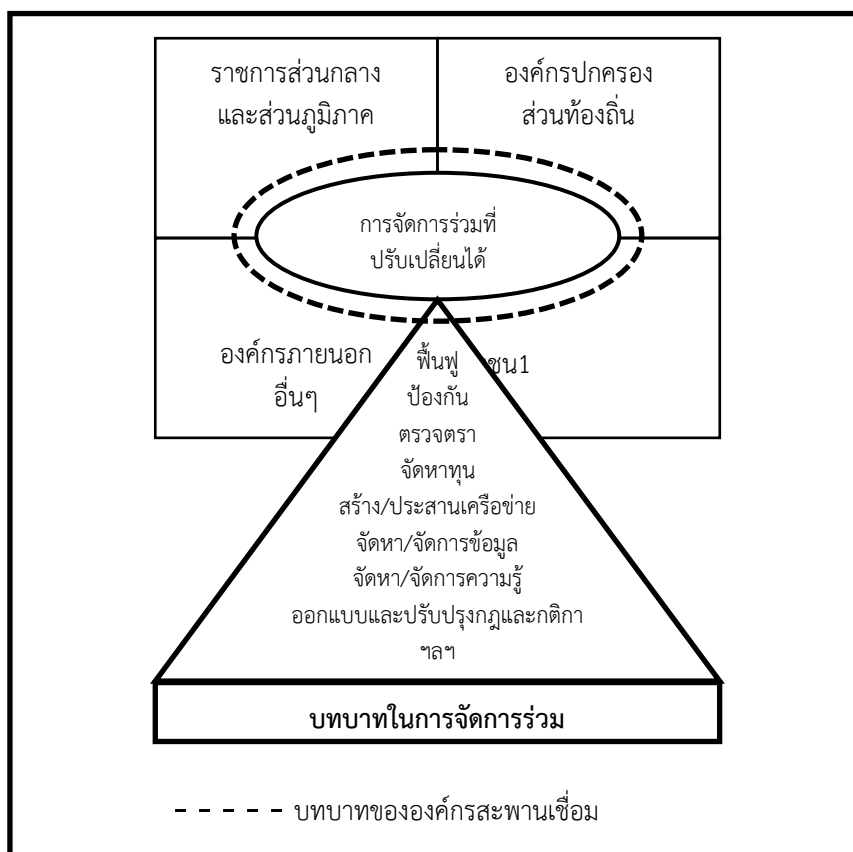
กับข้อกฎหมายที่ยังคงให้ทรัพยากรต่างๆ เป็นของรัฐนั้น รูปแบบการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมสำหรับชุมชนชายฝั่ง จึงควรเป็นการจัดการร่วมที่ปรับเปลี่ยนได้ (Adaptive Co-Management) ซึ่งเป็นการจัดการร่วมที่เป็นการประสานบทบาทกันระหว่างรัฐ องค์กรภายนอกอื่นและชุมชน ซึ่งการจัดการร่วมที่ปรับเปลี่ยนได้นี้ Berkes (2009) ได้เสนอไว้ว่า การจัดการร่วมเป็นการแบ่งปันอำนาจในการจัดการทรัพยากร เป็นการสร้างสถาบันในการจัดการทรัพยากร เป็นทุนทางสังคมและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เป็นกระบวนการในการจัดการ เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหา และเป็นการกำกับดูแลร่วมกัน

ทั้งนี้ในการจัดการร่วมของเครือข่ายชุมชนในอ่าวพังงานั้น การแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ ขึ้นอยู่กับความตระหนัก การสร้างความเข้าใจและข้อตกลงระหว่างหน่วยงานราชการ(ในฐานะตัวแทนรัฐ) กับองค์กรภายนอกอื่นๆ และชุมชน ว่าจะเป็นอย่างไรรวมทั้งขึ้นอยู่กับปัจจัยและเงื่อนไขของชุมชนกับหน่วยงานนั้นๆ ที่ต้องวิเคราะห์ปัจจัยร่วมกันแล้ว มีการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและปัจจัยต่างๆ ที่มี เช่น ชุมชนอาจทำหน้าที่การป้องกัน การตรวจตรา (Monitoring) (ทั้งการทำผิดและสถานภาพทรัพยากร) การฟื้นฟู การออกแบบกฎและกติกาชุมชน รวมไปถึงการจัดการความขัดแย้งภายใน ส่วนรัฐอาจทำหน้าที่ เป็นผู้คุมกฎ เป็นผู้บังคับใช้กฎหมายรวมทั้งการจับกุมดำเนินคดี การไกล่เกลี่ยและจัดการความขัดแย้งระดับระดับนอกชุมชน รวมไปถึงการเป็นองค์กรสะพานเชื่อมแทนหรือร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ในการสนับสนุนงบประมาณ บุคลากร และความรู้ เป็นต้น ในขณะที่ภารกิจที่อาจทำร่วมกัน เช่น การปรับปรุงกฎและกติกาชุมชน การปรับเปลี่ยนนโยบายและข้อกฎหมาย เป็นต้น ทั้งนี้ในกรณีที่ชุมชนเปลี่ยนไปเป็นสังคมแบบชุมชนเมือง เช่น บ้านป่าคลอก อาจจำเป็นต้องเสริมบทบาทของชุมชนที่ลดลงด้วยการเพิ่มบทบาทของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และกรมประมง เป็นต้น ทั้งนี้การจัดการร่วมต้องมีข้อตกลงที่ชัดเจนว่าจะแบ่งปันบทบาทในการทำงานและอำนาจในการจัดการกันอย่างไร ระหว่างรัฐกับชุมชน การที่การจัดการร่วมจะประสบความสำเร็จโดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการประมงร่วมต้องอาศัยบทบาทที่เชื่อมโยงประสานสอดคล้องกันระหว่างรัฐกับชุมชน (Pomeroy and Berkes 1997) ซึ่งลำดับขั้นในการจัดการร่วมอาจเป็นดังภาพที่ 37 ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่าการจัดการร่วมนั้นระดับการมีส่วนร่วมของรัฐกับชุมชนอยู่ 10 ลำดับ เริ่มตั้งแต่ขั้นที่รัฐแจ้งให้ทราบ ขั้นการศึกษาหารือ ขั้นการสร้างความร่วมมือ ขั้นการสื่อสาร ขั้นการแลกเปลี่ยนข้อมูล ขั้นบทบาทที่ปรึกษา ขั้นดำเนินการร่วม ขั้นเป็นหุ้นส่วนกัน ขั้นการจัดการโดยชุมชน และขั้นการจัดการระหว่างพื้นที่ ทั้งนี้การจัดการร่วมนั้นในขั้นตอนแรกๆ ถือว่าเป็นการจัดการร่วมที่มีหน่วยงานราชการเป็นฐาน ส่วนขั้นตอนท้ายๆ นั้น ถือว่าเข้าใกล้ หรือเป็นการจัดการร่วมที่มีชุมชนเป็นฐานนั่นเอง ส่วนระดับการจัดการร่วมในแต่ละพื้นที่จะอยู่ในระดับขั้นใด เป็นการจัดการร่วมที่มีชุมชนเป็นฐานหรือมีราชการเป็นฐานนั้นก็ขึ้นอยู่กับความพร้อมและข้อตกลงกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องว่าจะแบ่งบทบาทระหว่างกันอย่างไร

ภาพที่ 39 ลำดับขั้นในการจัดการร่วม
ที่มา: ปรับปรุงจาก Pomeroy and Berkes (1997)

ในกรณีของอ่าวพังงานั้น ขั้นตอนในการจัดการร่วมในปัจจุบันส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง
ขั้นบทบาทที่ปรึกษา ขั้นดำเนินการร่วมกัน ไปจนถึงขั้นการเป็นหุ้นส่วนกันระหว่างรัฐ ชุมชนและ
หน่วยงานภาคอื่นๆ ซึ่งบทบาทของผู้เกี่ยวข้องมีตั้งแต่การป้องกันการดูแลรักษา การฟื้นฟู การตรวจ
ตรา การจัดหาทุนดำเนินการ การสร้าง/ประสานเครือข่าย การจัดหา/จัดการข้อมูล การจัดหา/จัดการ
ความรู้ ตลอดจนถึงการออกแบบและปรับปรุงกฎและกติกาเป็นต้น แต่ทั้งนี้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ
ร่วมในอนาคตมีความแตกต่างจากข้อเสนอของ Pomeroy and Berkes (1997) (ภาพที่ 39) คือจะ
เพิ่มบทบาทของผู้เกี่ยวข้องที่มากกว่าหน่วยงานราชการเพียงอย่างเดียว หรือคือการเปลี่ยนจากการ
จัดการร่วม (Co-management) มาเป็นการจัดการร่วมที่ปรับเปลี่ยนได้ (Adaptive Co-
management) ซึ่งเป็นการจัดการร่วมที่เป็นการแสวงหาความร่วมมือระหว่างหน่วยงานราชการ
ส่วนกลาง (กระทรวง ทบวง กรม) กับหน่วยงานราชการส่วนภูมิภาค (หน่วยงานระดับจังหวัดหรือ
พื้นที่ของกรมต่างๆ) ร่วมกับหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น (อบจ. อบต.และเทศบาล) ตลอดจนภาค
ส่วนอื่นๆ เช่น มหาวิทยาลัย องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรเอกชน มาจัดการทรัพยากรร่วมกับ
ชุมชน ทั้งนี้หากการสื่อสารหรือทำที่ระหว่งชุมชนกับหน่วยงานภายนอกต่างๆยังไม่ราบรื่น หรือขาด
ความสัมพันธ์ที่ดี หรือยังติดขัดอย่างไร อาจแก้ไขปัญหาก็ได้ด้วยการให้ความสำคัญกับบทบาทของ
องค์กรที่เล็ง ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมความสัมพันธ์ไปก่อนได้ ทั้งนี้ลักษณะของบทบาทและผู้เกี่ยวข้อง
ในการจัดการร่วมในอ่าวพังงาควรเป็นดังภาพที่ 40

ภาพที่ 40 บทบาทและผู้เกี่ยวข้องในการจัดการร่วมที่ปรับเปลี่ยนได้ (Adaptive Co-management) ที่มา: ปรับปรุงจาก The World Bank (1999: 11)

4.8 สถานการณ์ความขัดแย้ง

ความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในอนาคตแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม คือ

- 1) กรณีพื้นที่ดอนหอยปะ ความขัดแย้งในอนาคตจะเป็นความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้ทรัพยากร 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่ต้องการปกป้องพื้นที่ดอนหอยปะกับผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรหอยปะจากชุมชนใกล้เคียง
- 2) กรณีพื้นที่เขตเลเสบ้าน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจะเป็นความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้ทรัพยากรประมง ในระดับประมงพื้นบ้านด้วยกันเอง ทั้งในระดับชุมชนและนอกชุมชน
- 3) กรณีพื้นที่ป่าชายเลน ความขัดแย้งจะเกิดขึ้นระหว่างชุมชนกับกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่ต้องการบุกรุกและครอบครองป่าชายเลนเพื่อการลงทุนขนาดใหญ่ กับความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับหน่วยงานราชการ กรณีที่รัฐต้องการสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ เช่น โรงไฟฟ้า ท่าเทียบเรือ เป็นต้น

4) กรณีของการขยายพื้นที่ประมง ความขัดแย้งหลักจะเกิดขึ้นระหว่างกลุ่มประมงพื้นบ้านบริเวณชายขอบของเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุนกับกลุ่มประมงอวนลากหรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ที่อาจลักลอบเข้ามาทำประมงในเขตห้ามประมงอวนลาก

4.9 สถานการณ์การจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพื้นที่

เนื่องจากพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของแต่ละชุมชน ไม่ได้ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศอื่นๆ ในพื้นที่เดียวกัน การเลือกจัดการเพียงพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งอาจประสบความสำเร็จได้ หากไม่ได้จัดการทั้งระบบนิเวศที่เกี่ยวข้อง เช่นกรณีของตะกอนดินจากต้นน้ำไหลลงมาทับถมดอนหอย ทับถมป่าชายเลน หรือกรณีของน้ำเสียจากต้นน้ำไหลลงทะเลสร้างความเสียหายแก่ป่าชายเลนและดอนหอยปะ ทั้งในกรณีของบ้านกลาง บ้านท่าสนุก และบ้านทุ่งตะเชะ ประเด็นนี้นอกอยู่เหนือขีดความสามารถในการควบคุมและการจัดการของชุมชน ซึ่งสถานการณ์นี้สอดคล้องกับประเด็นของ Ferrol-Schulte et al. (2013) ซึ่งเสนอไว้ว่าการจัดการพื้นที่ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งนั้น ไม่สามารถดำเนินการโดยใช้หน่วยทางสังคมเป็นหน่วยดำเนินการได้ เนื่องจากทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เป็นระบบนิเวศขนาดใหญ่ มีความซับซ้อนทั้งตัวทรัพยากรและผู้เกี่ยวข้อง ดังนั้นการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จึงควรเป็นเชิงภูมินิเวศ หรือการจัดการร่วมกันในหลายชุมชน หรือหลายหน่วยทางสังคม ที่อยู่ในระบบนิเวศเดียวกัน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือองค์กรสะพานเชื่อมจึงต้องคำนึงถึงประเด็นนี้เป็นสำคัญ และต้องยกระดับเป็นการจัดการในเชิงระบบลุ่มน้ำหรือเชิงภูมินิเวศให้ได้ โดยประสานให้ชุมชนที่เกี่ยวข้องสร้างเป็นเครือข่ายการทำงานร่วมกันในเชิงภูมินิเวศที่เข้มแข็งขึ้นให้ได้ หรือในบางพื้นที่ที่ชุมชนไม่สามารถสร้างเครือข่ายในเชิงภูมินิเวศได้ รัฐต้องเพิ่มบทบาทและศักยภาพของตนเองในการเป็นผู้แก้ปัญหาด้วยตนเอง

กล่าวโดยสรุปสถานการณ์การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น มาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญ ที่ต้องยกระดับไปสู่การจัดการร่วมที่ปรับเปลี่ยนได้ โดยเป็นการแบ่งบทบาทหน้าที่รับผิดชอบร่วมกัน ตามขีดความสามารถของแต่ละชุมชนกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนองค์กรพี่เลี้ยงและหน่วยงานภายนอกอื่นๆ ทั้งนี้จะได้กล่าวกรอบแนวคิดในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ในบทต่อไป

บทที่ 6

กรอบแนวคิด

การจัดการทรัพยากรร่วมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากผลการวิจัยในบทที่ 4 และผลการสังเคราะห์การวิจัยในบทที่ 5 ซึ่งพบว่าทุกพื้นที่เป็นการจัดการร่วมซึ่งมีระดับความร่วมมือในการจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนในระดับต่างๆกันไป บางพื้นที่อยู่ในระดับรัฐเป็นที่ปรึกษา บางพื้นที่อยู่ในระดับการดำเนินงานร่วมกัน และบางพื้นที่อยู่ในระดับเป็นหุ้นส่วนกัน แต่เนื่องด้วยปัจจัยและข้อจำกัดต่างของชุมชนดังรายละเอียดในบทที่ 4 และ 5 รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในอนาคต ควรเป็นการจัดการร่วมที่ปรับเปลี่ยนได้ (Adaptive co-management) ทั้งนี้ในกรณีที่ชุมชนอื่นๆ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในอนาคต ชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์บทบาทและยุทธศาสตร์การทำงานร่วมกัน เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้ใช้ศักยภาพของตนเองในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรให้มากที่สุด ทั้งนี้สามารถวิเคราะห์แนวทางการดำเนินงาน และการส่งเสริมชุมชน ตามกรอบแนวคิดการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. กรอบแนวคิดการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนหรือการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรนั้น มีกรอบแนวคิดในการดำเนินงานที่สำคัญอยู่สามส่วนด้วยกัน ประกอบด้วย เจตจำนงร่วม (Political will) ชีตความสามารถด้านนโยบาย (Political capacity) และชีตความสามารถในการกำกับดูแล (Governance capacity) ทั้งนี้ในส่วนของกรอบแนวคิดที่ว่าด้วยเจตจำนงร่วมและชีตความสามารถด้านนโยบายนั้น ผู้วิจัยได้ประยุกต์มาจากผลงานการวิจัยเกี่ยวกับเจตจำนงร่วมชาวประมงขนาดเล็กของ Carbonetti et al. (2014) ส่วนกรอบแนวคิดที่ว่าด้วยชีตความสามารถในการกำกับดูแลนั้น ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นจากผลการวิจัยในบทที่ 4 และผลการสังเคราะห์ผลการวิจัยในบทที่ 5 ทั้งนี้กรอบแนวคิดการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนมีดังนี้

1. เจตจำนงร่วม (Political will) หมายถึง การที่สมาชิกในชุมชน มีความรู้สึกมีส่วนร่วม มีความสนใจ และมีความเห็นพ้องต้องกันในการที่จะร่วมกันทำงานในการดำเนินกิจกรรมด้านการปกป้อง ฟื้นฟู อนุรักษ์ หรือจัดการพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลกระทบมาจากความเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากรที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของตนเอง ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้แก่ ความเสื่อมโทรมของป่าชายเลนและทรัพยากรประมง เจตจำนงร่วม ถือเป็นปรับตัวอย่างหนึ่งของชุมชนเพื่อตอบสนองต่อผลกระทบจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ทั้งนี้ เจตจำนงร่วมได้นำไปสู่การปรับตัวของชุมชนในหลายประเด็น เช่น การออกไปต่อสู้กับผู้ที่มาบุกรุกทำลาย

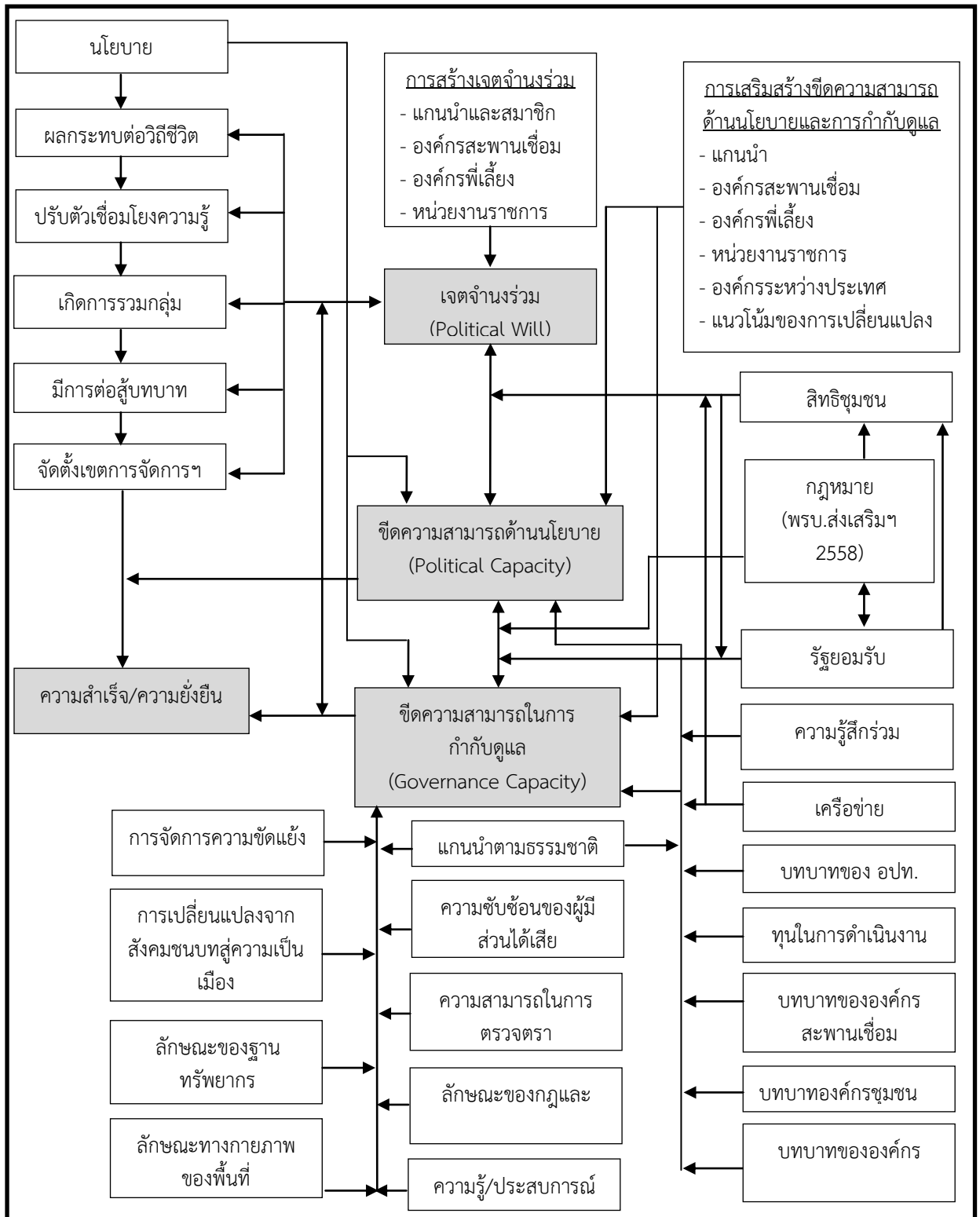
ทรัพยากร หรือการออกไปปกป้องพื้นที่ทรัพยากรของชุมชน ตลอดจนการเข้าไปร่วมต่อสู้ในเชิงนโยบายกับหน่วยงานราชการหรือกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์กลุ่มอื่นๆ นอกจากนี้การที่ชุมชนสามารถจัดตั้งเขตการจัดการทรัพยากรต่างๆ เช่น ป่าชายเลนชุมชน เขตอนุรักษ์หอย หรือเขตการจัดการประมงชุมชนได้นั้น ก็ล้วนแต่เป็นผลมาจากการผลักดันของเจตจำนงร่วมของสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายการทำงานของตนเองทั้งสิ้น

1.2 ชีตความสามารถด้านนโยบาย (Political capacity) หมายถึง ความสามารถของชุมชนในการเข้าถึง การต่อรองหรือกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรต่างๆ ทั้งนี้ ความสามารถด้านนโยบาย ยังหมายถึงปัจจัยหรือเงื่อนไขที่เอื้อต่อการทำงานของชุมชน ความสามารถด้านนโยบาย นั้นอาจประกอบไปด้วย กฎหมายที่เกี่ยวข้อง หน้าที่ของหน่วยงานราชการ การยอมรับ และการสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ ตลอดจนกระแสการเปลี่ยนแปลงของประเทศหรือโลก

1.3 ชีตความสามารถในการกำกับดูแล (Governance capacity) หมายถึง ศักยภาพของชุมชนในการควบคุม การดูแล และการบริหารจัดการพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ตนเองจัดตั้งขึ้น ความสำเร็จหรือยั่งยืนในการจัดการพื้นที่ต่างๆ นั้น ขึ้นอยู่กับชีตความสามารถในการกำกับดูแลของชุมชน ซึ่งชีตความสามารถเหล่านี้ประกอบไปด้วย ชีตความสามารถในการแสวงหาและบริหารจัดการทุนในการดำเนินงาน ชีตความสามารถในการจัดการความขัดแย้ง ชีตความสามารถในการตรวจสอบตราสารภาพของทรัพยากร และตรวจสอบตราการกระทำ ความผิดกฎ กติกา ชีตความสามารถในการจัดการกลุ่ม/องค์กร ชีตความสามารถในการสื่อสารหรือต่อรองกับหน่วยงานราชการ ชีตความสามารถในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทั้งระดับภายในและระดับภายนอกชุมชน ตลอดจนชีตความสามารถในการป้องกัน การฟื้นฟู การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากร ที่ตนเองเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

ทั้งนี้การสร้างเจตจำนงร่วม เป็นบทบาทร่วมกันระหว่างแกนนำชุมชนกับสมาชิกในชุมชน การส่งเสริมขององค์กรพี่เลี้ยงและ/หรือองค์กรสะพานเชื่อม ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในขณะที่การเพิ่มชีตความสามารถด้านนโยบายและชีตความสามารถด้านการกำกับดูแลเป็นบทบาทของแกนนำชุมชน บทบาทขององค์กรพี่เลี้ยง และ/หรือองค์กรสะพานเชื่อม บทบาทของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงบทบาทขององค์กรระหว่างประเทศ และปัจจัยจากแนวโน้มของการแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงด้านนโยบายการจัดการทรัพยากรทั้งในระดับประเทศและระดับโลก

อนึ่งจากกรอบแนวคิด 3 ข้อข้างต้น สามารถนำมาอธิบายเป็นกรอบแนวคิดในการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในรูปแบบการจัดการร่วมที่ปรับเปลี่ยนได้ ดังภาพที่ 41

ภาพที่ 41 กรอบแนวคิดในการจัดการเขตอนุรักษ์หรือเขตการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากภาพที่ 41 กรอบแนวคิดในการจัดการเขตอนุรักษ์หรือเขตการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน สามารถแยกปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ซึ่งส่งผลต่อเจตจำนงร่วม ชีตความสามารถด้านนโยบาย และชีตความสามารถในการกำกับดูแล ได้ดังนี้

1. ผลกระทบจากการทำลายฐานทรัพยากรหรือความสัมพันธ์ของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน การที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งจะเข้ามามีส่วนร่วมในการปกป้อง การฟื้นฟู การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้นั้น เพราะได้รับผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตของตนเอง เช่น ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลง การเข้าประโยชน์จากพื้นที่ป่าชายเลนไม่ได้ เป็นต้น เนื่องจากเป็นเงื่อนไขที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชน จึงเป็นการง่ายในการกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวกัน และเมื่อสมาชิกในชุมชนได้รับผลกระทบร่วมกัน จึงสามารถสร้างเจตจำนงร่วมในการทำงานร่วมได้ง่ายขึ้น

2. ความรู้สึกร่วมของคนในชุมชน ปัจจัยนี้นับเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมที่สูงขึ้น ความรู้สึกร่วมของคนในชุมชนมักเกิดขึ้นในช่วงแรกๆ ของการเผชิญกับปัญหาความสัมพันธ์ของทรัพยากร ความรู้สึกร่วมเกิดขึ้นเนื่องจากการที่คนในชุมชนต่างได้รับผลกระทบจากความสัมพันธ์ของทรัพยากรต่อวิถีชีวิตของตนเอง ความรู้สึกร่วมจะเป็นปัจจัยที่ดึงดูดหรือโน้มน้าวให้คนในชุมชนเข้ามารวมกลุ่มหรือรวมตัวกันในการจัดการปัญหาต่างๆ และเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้สามารถยกระดับเจตจำนงร่วมได้ในระดับสูงสุด นอกจากนี้ความรู้สึกของคนในชุมชนยังมีส่วนผลักดันให้เกิดการต่อสู้ในทางนโยบาย ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิดพื้นที่เพื่อเพิ่มมีชีตความสามารถด้านนโยบายอีกด้วย

3. บทบาทของแกนนำตามธรรมชาติ เนื่องจากการปกป้อง ฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จำเป็นต้องมีผู้ประสานงานภายในชุมชน ทั้งการประสานงานเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การทำงาน การระดมทุน การสร้างการมีส่วนร่วมภายใน ฯลฯ แกนนำตามธรรมชาติจะช่วยทำหน้าที่เหล่านี้ในช่วงแรกๆ ของการทำงาน และอาจจะยกระดับเป็นผู้ประสานงานกับองค์กรราชการ และเอกชนภายนอกได้ เมื่อได้สั่งสมประสบการณ์ บทเรียนและความรู้มากขึ้น

ทั้งนี้แกนนำที่จะเข้ามาทำงานด้านนี้ต้องมีความรับผิดชอบและเสียสละในระดับสูง เนื่องจากเป็นการทำงานที่ไม่มีค่าตอบแทน และอาจเสียโอกาสในการประกอบอาชีพไปบ้าง เนื่องจากต้องจัดสรรเวลา แรงกายและกำลังทรัพย์บางส่วนมาใช้ในการทำงานให้แก่ชุมชน

บทบาทของแกนนำตามธรรมชาติ เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ทุกชุมชนจะขาดไม่ได้ เพราะแกนนำตามธรรมชาติ มีบทบาทในการเริ่มต้นตั้งกลุ่มเพื่อปรับตัวกับผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นแก่ชุมชน ไปจนถึงบทบาทในการสื่อสารกับองค์กรภายนอกหรือผลักดันประเด็นเชิงนโยบาย บทบาทของแกนนำมีความจำเป็นตั้งแต่ขั้นตอนการสร้างเจตจำนงร่วม เพราะจะเป็นผู้ที่โน้มน้าวให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของปัญหา และเป็นจุดศูนย์กลางในการทำงานของชุมชน ส่วนในขั้นตอนด้านชีตความสามารถด้านนโยบายนั้น บทบาทของแกนนำจะเป็นผู้ประสานให้เกิดการขับเคลื่อนงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอก เป็นแกนหลักในการสื่อสารกับสังคมภายนอกและระดับนโยบาย ทำให้ยกระดับชีตความสามารถด้านนโยบายให้สูงขึ้น ส่วนในขั้นตอนการกำกับดูแลนั้น บทบาทของแกนนำก็ยังจำเป็นในฐานะแกนนำกลางของการทำงานร่วมทั้งในระดับชุมชน และระหว่างชุมชนกับภายนอกชุมชน ทั้งนี้แกนนำในการทำงานของแต่ละชุมชนนั้นไม่จำเป็นต้องมีจำนวนมาก จาก

ผลการวิจัยพบว่าแต่ละพื้นที่มีแกนนำตามธรรมชาติเพียง 3-5 คน แต่แกนนำทำงานอย่างเป็นระบบ มีความรับผิดชอบ และสามารถปรับเปลี่ยนบทบาทในการทำงานร่วมกับองค์กรพี่เลี้ยงได้ ก็สามารถประสบความสำเร็จในการทำงานได้

4. ความรู้และประสบการณ์ของแกนนำชุมชน สมาชิก องค์กรพี่เลี้ยงและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เป็นปัจจัยที่จำเป็นในการผลักดันประเด็นการทำงานร่วมกัน ในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการพื้นที่มาอย่างยาวนาน อย่างเช่น บ้านป่าคอก บ้านกลางและบ้านทุ่งตะชะนั้น ปฏิเสธไม่ได้ว่าปัจจัยสำคัญในการดำเนินงาน คือ ความรู้และประสบการณ์การทำงานของแกนนำและองค์กรพี่เลี้ยง ในขณะที่ความพยายามในการขยายเขตห้ามทำประมงฯ ของจังหวัดกระบี่นั้น การประยุกต์ศาสตร์การทำงานในระยะหลังก็ล้วนเป็นผลมาจากประสบการณ์การทำงานของแกนนำและองค์กรพี่เลี้ยงนั่นเอง

อนึ่งแกนนำชุมชน สมาชิก องค์กรพี่เลี้ยงและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ยังขาดทั้งองค์ความรู้ใหม่ และศักยภาพในการจัดการ กับประเด็นการเปลี่ยนแปลงต่างๆ การตั้งรับและปรับตัวจากผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและความสัมพันธ์ของการจัดการในลักษณะลุ่มน้ำหรือภูมินิเวศ เช่น ปัญหาจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ ปัญหาน้ำเสีย หรือตะกอนดินจากต้นน้ำ ฯลฯ ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นเงื่อนไขที่ต้องอาศัยการจัดการและการมีส่วนร่วมจากองค์กรภายนอกเป็นสำคัญ

5. บทบาทขององค์กรสะพานเชื่อม จากผลการวิจัยซึ่งพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คือ บทบาทขององค์กรสะพานเชื่อม ซึ่งทำหน้าที่ในฐานะองค์กรพี่เลี้ยง และเป็นองค์กรหลักในการสนับสนุนการทำงานของชุมชน ดังนั้นเมื่อต้องการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงควรพิจารณาเงื่อนไขด้านบทบาทขององค์กรสะพานเชื่อมเป็นสำคัญ ว่าชุมชนนั้นๆ มีองค์กรสะพานเชื่อมหรือไม่ หากไม่มีจำเป็นต้องจัดหาหรือจัดตั้งองค์กรสะพานเชื่อมเป็นอันดับแรกในการทำงาน ทั้งนี้ องค์กรสะพานเชื่อมอาจเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนหรือไม่ก็ได้ ถ้าองค์กรสะพานเชื่อมไม่ใช่องค์กรพัฒนาเอกชน ก็จำเป็นต้องกำหนดภารกิจและบทบาทขององค์กรนั้นๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ

6. ทุนในการดำเนินงาน ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 4 แล้วว่า การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ต่างๆ นั้น ล้วนต้องมีทุนในการขับเคลื่อนหรือดำเนินการ และได้วิเคราะห์ทุนของแต่ละชุมชนไปแล้ว (ทุน 5 ด้าน) นั้น การเข้าถึง มีอยู่ เพิ่มขึ้นหรือการลดลงของทุนด้านต่างๆ นั้นล้วนส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งสิ้น กล่าวคือ การที่ชุมชนเข้าถึงทุนหรือสามารถเพิ่มทุนด้านต่างๆ ได้ง่ายขึ้นนั้น จะส่งผลให้มีขีดความสามารถด้านนโยบาย และขีดความสามารถในการกำกับดูแลสูงขึ้น ในขณะเดียวกัน หากชุมชนใดมีทุนด้านต่างๆ น้อย หรือลดลง ก็จะทำให้ขีดความสามารถด้านนโยบาย และขีดความสามารถในการกำกับดูแล ลดลงตามไปด้วย

ประเด็นที่สำคัญที่สุด คือชุมชนและองค์กรพันธมิตรต้องมีการวิเคราะห์ทุนของชุมชน เพราะการทำความเข้าใจทุนที่ชุมชนมีและไม่มี ในปริมาณมากหรือน้อย จะเป็นเงื่อนไขในการวางแนวทางและยุทธศาสตร์ในการทำงานให้ประสบความสำเร็จได้มากขึ้น เนื่องจาก ในแต่ละช่วงเวลา และแต่ละชุมชน อาจมีทุนที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานแตกต่างกัน ดังนั้นในการทำงานเพื่อ

ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ต้องวิเคราะห์ให้เห็นถึงต้นทุนที่ชุมชนมี เช่น ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ เป็นต้น รวมไปถึงทุนที่ชุมชนขาดแคลน เช่น ทุนเงินตรา เป็นต้น แต่ทั้งนี้ในการดำเนินงานแต่ละช่วงเวลาอาจจำเป็นในการหนุนเสริมทุนไม่เท่ากัน ในช่วงแรกๆ อาจจะต้องหนุนเสริมทุนเงินตรา เพื่อพัฒนาทุนมนุษย์ในจำนวนมาก แต่เมื่อสามารถพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีศักยภาพมากขึ้นได้แล้ว ทุนเงินตราอาจมีความจำเป็นน้อยลง เป็นต้น

7. บทบาทขององค์กรชุมชน องค์กรชุมชนที่ว่านี้อาจจะอยู่ในรูปของกลุ่มอนุรักษ์ ทรัพยากรต่างๆ เช่น คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กลุ่มอาสาสมัครต่างๆ เป็นต้น องค์กรชุมชนนั้นทำหน้าที่เป็นองค์กรหลักแก่ให้ชุมชนในการขอรับการสนับสนุนหรือการส่งเสริมการทำกิจกรรมต่างๆ รวมไปถึงการร้องเรียน การเร่งรัดติดตามการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากการทำงานในรูปขององค์กรชุมชนได้รับการยอมรับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมากกว่าการกระทำในนามส่วนตัวของแกนนำ

ในปัจจุบันมีหลายหน่วยงาน ที่เปิดโอกาสให้องค์กรชุมชน ไปจดทะเบียนเพื่อให้มีการรับรองอย่างเป็นทางการ การจดทะเบียนรับรองจะยิ่งทำให้องค์กรชุมชนมีตัวตนและอำนาจในทางสังคมมากขึ้น เป็นเงื่อนไขที่ดีต่อการทำงานของชุมชนมากขึ้น ส่งผลให้ขีดความสามารถด้านนโยบาย และขีดความสามารถในการกำกับดูแลสูงขึ้นได้

8. บทบาทขององค์กรชุมชนอื่นๆ จากผลการวิจัยพบว่าในปัจจุบันบางพื้นที่นั้น ประเด็นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้กลายเป็นประเด็นรองของชุมชนไปแล้ว การที่จะให้ประเด็นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังคงมีพื้นที่ในการพบปะ แลกเปลี่ยนข้อมูลกันต่อไปได้ หลายพื้นที่ใช้บทบาทขององค์กรชุมชนอื่นๆ เพื่อเป็นเครื่องมือและพื้นที่ให้คนในชุมชนได้พบปะ พูดคุยกัน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น บทบาทขององค์กรชุมชนอื่น จึงสามารถเป็นเครื่องมือในการสร้างเจตจำนงร่วมได้ หรือจะใช้เป็นเครื่องมือในการหนุนเสริมขีดความสามารถด้านนโยบายและการกำกับดูแลก็ได้เช่นกัน

9. บทบาทของเครือข่าย เครือข่ายนับเป็นปัจจัยที่เข้าไปหนุนเสริมการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชนให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น การมีเครือข่ายจะส่งผลให้เกิดการกระตุ้นให้มีเจตจำนงร่วมในระดับสูงขึ้น การมีเครือข่ายสามารถสร้างอำนาจต่อรองในระดับนโยบายได้มากขึ้น สามารถเข้าไปผลักดันนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้มากขึ้น ทำให้ขีดความสามารถด้านนโยบายของชุมชนสูงขึ้นตามไปด้วย ขณะเดียวกันลักษณะเครือข่ายเชิงพื้นที่จะทำให้ขีดความสามารถด้านกำกับดูแล มีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วย เนื่องจากเสมือนมีเพื่อนบ้านที่ช่วยเป็นหูเป็นตาในการตรวจตราทรัพยากร และการกระทำความผิด

10. การยอมรับจากรัฐ การที่รัฐยอมรับให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร นับเป็นปัจจัยที่จำเป็นในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน หากรัฐให้การยอมรับกิจกรรมของชุมชน จะทำให้ชุมชนสามารถนำปัจจัยนี้ไปเสริมการทำงาน of ชุมชนได้ ตั้งแต่ขั้นตอนการสร้างเจตจำนงร่วม การยกระดับขีดความสามารถด้านนโยบาย และการเพิ่มประสิทธิภาพขีดความสามารถในการกำกับดูแล ทั้งนี้การยอมรับจากรัฐ นอกจากจะทำให้ชุมชนเข้าถึงทุนด้านต่างๆ ได้มากขึ้นแล้ว ยังทำให้ชุมชนมีเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งที่ดีขึ้น ซึ่งรัฐยอมรับให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติผ่าน 2 ปัจจัย คือ สิทธิชุมชน และข้อกฎหมาย รายละเอียดดังนี้

10.1. สิทธิชุมชน สิทธิชุมชนเป็นเครื่องมือที่สำคัญ ที่ชุมชนนำมาใช้ในการต่อรองกับรัฐ เพื่ออ้างสิทธิในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร เป็นปัจจัยภายนอกที่จำเป็นในการส่งเสริมและยกระดับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เนื่องจากหากไม่มีการยอมรับสิทธิชุมชน ชุมชนจะขาดเครื่องมือที่สำคัญในการดำเนินงานและการต่อรองกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

ปัจจัยด้านสิทธิชุมชนจะทำให้ชุมชนสามารถยกระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรได้ตั้งแต่ขั้นตอนการสร้างเจตจำนงร่วม การขยายโอกาสด้านขีดความสามารถด้านนโยบาย และการเพิ่มประสิทธิภาพของขีดความสามารถในการกำกับดูแล

10.2 ปัจจัยด้านข้อกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พรบ. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 เนื่องจาก พรบ. ฉบับนี้ นับเป็นกฎหมายฉบับแรกของประเทศไทย ที่ยอมรับให้ชุมชนมีสิทธิเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง หากผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าใจกลไก จุดหมายของกฎหมาย รวมทั้งสามารถดึงส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนออกมาได้ จะเป็นปัจจัยที่เอื้อให้ขีดความสามารถทางด้านนโยบาย และขีดความสามารถในการกำกับดูแลของชุมชน มีประสิทธิภาพมากขึ้น

11. ลักษณะของกฎและกติกา จากผลการวิจัยที่พบว่าลักษณะของกฎ และกติกาในการจัดการพื้นที่ฯ ของชุมชนซึ่งมี 2 ระดับ คือระดับกติกาชุมชน และระดับข้อกฎหมายนั้น เป็นการปรับตัวชุมชนในการยกระดับขีดความสามารถด้านการกำกับดูแล กล่าวคือ การที่ชุมชนยังคงไว้ซึ่งกฎและกติการะดับข้อกฎหมายนั้น เนื่องจากเห็นว่าเป็นเครื่องมือในการช่วยให้ตนเองกำกับดูแลการบริหารจัดการพื้นที่ได้มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันการสร้างกฎและกติกาชุมชนขึ้นมาขึ้น เพื่อปิดช่องว่างทางกฎหมายที่อาจยังล่าหลัง ไม่ทันกับสถานการณ์หรือไม่ตอบสนองบทบาทหรือความต้องการของชุมชน การมีกฎและกติการะดับชุมชนจะยิ่งเสริมขีดความสามารถในการกำกับดูแลพื้นที่ได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน

12. ปัจจัยจากลักษณะของฐานทรัพยากร จากงานวิจัยพบว่าลักษณะของฐานทรัพยากรมีผลเป็นอย่างยิ่งต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการพื้นที่ ทั้งนี้ในกรณีของพื้นที่ป่าชายเลนซึ่งมีขอบเขตด้านกายภาพที่เด่นชัด จึงง่ายต่อการกำกับดูแล และตรวจตรา จึงมีโอกาสด้านความยั่งยืนมากกว่าพื้นที่ด้านการจัดการประมง ที่เป็นพื้นที่เปิด ไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน จึงยากที่จะควบคุมดูแล จัดการหรือตรวจตราผู้กระทำความผิด ถ้ากล่าวเฉพาะพื้นที่ด้านการจัดการประมง หากเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่อนุรักษ์หอยปะ กับเขตเลเสบ้าน และการขยายเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน ซึ่งพบว่าพื้นที่อนุรักษ์หอยปะ ขอบเขตที่ชัดเจนกว่า เนื่องจากเป็นพื้นที่ขนาดเล็ก และมุ่งจัดการทรัพยากรหอยเพียงอย่างเดียว จึงบริหารจัดการได้ง่ายกว่าเขตการจัดการประมงประเภทอื่นๆ

ดังนั้นลักษณะทางกายภาพของฐานทรัพยากรจึงมีผลต่อขีดความสามารถในการกำกับดูแล นั่นคือ พื้นที่ด้านการจัดการที่มีขอบเขตทางกายภาพชัดเจน ชุมชนจะมีขีดความสามารถในการกำกับดูแลสูง หรือบริหารจัดการได้ง่ายกว่าพื้นที่ที่ขอบเขตทางกายภาพไม่ชัดเจน

ขนาดของพื้นที่ พื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งนั้น ต้องมีรูปแบบและลักษณะเฉพาะที่เหมาะสมกับศักยภาพของชุมชนนั้นๆ ในกรณีของพื้นที่ป่าชายเลนซึ่งมีแนวโน้มการใช้ประโยชน์ลดลง และมีแนวโน้มความขัดแย้งต่ำลง ขนาดของพื้นที่อาจจะไม่ส่งผลกระทบต่อ

จัดการในอนาคตนานนัก แต่ในกรณีของเขตการจัดการประมง ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 กรณี อันประกอบด้วย พื้นที่อนุรักษ์หอยปะ เขตเลเสบ้าน และเขตหวงห้ามการทำประมงอวนลาก อวนรุน นั้น พบว่ายังมีปัญหา และความท้าทายในการบริหารจัดการอีกหลายประการ ดังนี้

- กรณีพื้นที่อนุรักษ์หอยปะ หรือการจัดการดอนหอย พื้นที่ลักษณะนี้มักมีขนาดเล็ก และมีผู้ใช้ประโยชน์เพียงกลุ่มเดียว (เนื่องจากการจัดการเชิงตัวทรัพยากรไม่ใช้การจัดการเชิงพื้นที่) ดังนั้นจึงง่ายต่อการจัดการความขัดแย้ง การตรวจตราและบังคับใช้กฎและกติกา แต่จะมีความเสี่ยงจากปัจจัยที่ชุมชนควบคุมไม่ได้ นั่นคือ ปัจจัยด้านมลพิษทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น น้ำเสีย หรือ ปัจจัยจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ เช่น น้ำท่วม เป็นต้น

- กรณีเขตเลเสบ้าน ขนาดของพื้นที่ที่มีอยู่ ยังเป็นปัญหาว่าชุมชนยังจะมีศักยภาพในการจัดการ การตรวจตรา และการบังคับใช้กฎและกติกาได้มากนักน้อยเพียงใด ในสถานะที่อาจเกิดความขัดแย้งขึ้นในภายหน้า

- กรณีการขยายเขตหวงห้ามการทำประมงอวนลากและอวนรุน ในกรณีของเรือประมงอวนรุนนั้น ในปัจจุบันไม่ใช่ปัจจัยคุกคามต่อการจัดการพื้นที่อีกต่อไป แต่กรณีของเรือประมงอวนลากนั้น ยังคงสร้างปัญหาให้ชาวประมงพื้นบ้านต่อไป ทั้งนี้การขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลากให้ขยายออกไปมากกว่าที่เป็นอยู่ก็ยังมีอุปสรรค เนื่องจากชุมชนยังขาดอำนาจต่อรองที่ได้เด็ดขาดในคณะกรรมการประมงประจำจังหวัด และระดับชาติ และปัญหาการลักลอบเข้ามาทำประมงอวนลากในพื้นที่หวงห้ามก็ยังเป็นปัญหาสำหรับชุมชนอยู่ต่อไป

ดังนั้นในการเข้าไปทำงานร่วมกับชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจเงื่อนไขด้านรูปแบบพื้นที่ข้างต้นด้วย

13. ปัจจัยด้านความซับซ้อนของผู้มีส่วนได้เสีย สืบเนื่องมาจากปัจจัยด้านลักษณะของฐานทรัพยากร ซึ่งแต่ละฐานทรัพยากรซึ่งมีลักษณะทางกายภาพแตกต่างกัน เมื่อลักษณะทางกายภาพแตกต่างกัน จึงส่งผลให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน คือ แต่ละพื้นที่ที่มีความซับซ้อนของผู้มีส่วนได้เสียที่แตกต่างกัน การจัดการพื้นที่ป่าชายเลน เขตอนุรักษ์หอยปะ เขตเลเสบ้าน และเขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน มีระดับความซับซ้อนของผู้มีส่วนได้เสียจากน้อยไปหามากตามลำดับ นั่น คือ ป่าชายเลนมีความซับซ้อนของผู้มีส่วนได้เสียที่น้อยที่สุด ในขณะที่เขตห้ามทำประมงอวนลาก อวนรุน มีความซับซ้อนของผู้มีส่วนได้เสียมากที่สุด ดังนั้น ชุมชนที่จัดการป่าชายเลนจึงมีขีดความสามารถในการกำกับดูแล สูงกว่าชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการประมง โดยเฉพาะพื้นที่ด้านการจัดการประมงขนาดใหญ่

กล่าวโดยสรุป ก็คือ พื้นที่ใดที่มีผู้เกี่ยวข้อง (ทั้งผู้ใช้ประโยชน์ และผู้ที่เกี่ยวข้องด้านการบริหารจัดการ) หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความซับซ้อนมากจะส่งผลให้ขีดความสามารถในการกำกับดูแลของชุมชนลดน้อยลง ในขณะที่พื้นที่ที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความซับซ้อนต่ำ จะส่งผลให้ขีดความสามารถในการกำกับดูแลของชุมชนสูงขึ้น หรือกำกับดูแลได้ง่ายขึ้น ในกรณีพื้นที่ที่ผู้มีส่วนได้เสียมีความซับซ้อนมาก การกำกับดูแลของชุมชนจะยากและซับซ้อนขึ้นตามลักษณะของผู้มีส่วนได้เสีย ดังนั้นองค์กรพี่เลี้ยง หรือองค์กรสะพานเชื่อม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการมากขึ้น เพื่อเป็นการยกระดับขีดความสามารถในการกำกับดูแลของชุมชนให้สูงขึ้น

14. ความสามารถในการตรวจตรา การตรวจตราในที่นี้หมายถึงการตรวจการกระทำ ผิดกฎและกติกากับความสามารถในการตรวจตราสภาพของทรัพยากร ชุมชนใดที่มีศักยภาพในการตรวจตราที่ดี ทัวถึง มีความเข้มข้น ต่อเนื่อง และมีส่วนร่วมในการตรวจตรา จะทำให้ขีดความสามารถในการกำกับดูแลประสบความสำเร็จไปด้วย ทั้งนี้ ความสามารถในการตรวจตรา ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น ความเอาใจจริงเอาใจของสมาชิกในชุมชน การได้รับความร่วมมือจากเครือข่ายในพื้นที่ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและองค์กรพี่เลี้ยง เป็นต้น

15. การจัดการความขัดแย้ง แม้การจัดการความขัดแย้งจะต้องถูกกำหนดไว้ในทุกขั้นตอนและกระบวนการของการจัดการพื้นที่ๆ แต่การจัดการความขัดแย้งมีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่งในขั้นตอนของการกำกับดูแล ซึ่งจากผลการวิจัยที่พบว่าการจัดการความขัดแย้งนั้น มี 2 ลักษณะ คือ การจัดการความขัดแย้งระดับชุมชน กับการจัดการความขัดแย้งระดับนอกชุมชน และการจัดการความขัดแย้งมี 2 ระดับ คือ ระดับการจัดการด้วยกติกาชุมชนกับการจัดการความขัดแย้งด้วยข้อกฎหมาย ทั้งนี้หากชุมชนใดสามารถจัดการความขัดแย้งโดยใช้เพียงกติกาชุมชนได้ ถือว่าชุมชนนั้นมีขีดความสามารถในการกำกับดูแลในระดับสูง แต่หากชุมชนใดไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งได้ด้วยกติกาชุมชน แต่สามารถใช้ข้อกฎหมายมาแก้ไขความขัดแย้งได้ ก็ถือว่ามีความสามารถในการกำกับดูแลในระดับสูงเช่นกัน แต่หากชุมชนใดไม่สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้ ก็บ่งชี้ได้ว่าขีดความสามารถในการกำกับดูแลอยู่ในระดับต่ำ และส่งผลให้ความยั่งยืนในการจัดการพื้นที่ๆ มีน้อยลงด้วย

16. จากการเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากสังคมชนบทสู่ความเป็นเมือง ปัจจัยนี้แม้จะเป็นผลกระทบมาจากการเปลี่ยนแปลงภายนอกชุมชน แต่เป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการทำงานของชุมชน เนื่องจากเมื่อชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทไปสู่ความเป็นเมือง ทำให้ลักษณะความสัมพันธ์ต่างๆในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป เช่น การที่สมาชิกในชุมชนเปลี่ยนไปประกอบอาชีพที่ไม่ได้พึ่งพาทรัพยากรในพื้นที่ เมื่อเกิดวิกฤติเกี่ยวกับทรัพยากร สมาชิกก็จะไม่ได้รับผลกระทบต่อวิถีชีวิตอีกต่อไป จึงทำให้เจตจำนงร่วมของสมาชิกลดลง และเมื่อลักษณะความสัมพันธ์ในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป การรวมตัวกันของสมาชิก เพื่อขับเคลื่อนประเด็นงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติก็มีการเปลี่ยนแปลงไป อาจมีสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมจำนวนน้อยลง ส่งผลให้ขีดความสามารถด้านนโยบาย และขีดความสามารถในการกำกับดูแล ลดน้อยลงตามไปด้วย ความสำเร็จหรือความยั่งยืนในการบริหารจัดการพื้นที่ๆ ก็อาจจะน้อยลงไปด้วย

17. บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.: ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล และองค์การบริหารส่วนจังหวัด) แม้จะไม่พบบทบาทของ อปท. ในการเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากนัก แต่หาก อปท.ปรับปรุงบทบาทของตนเอง โดยให้ความสำคัญกับการส่งเสริม หรือการเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงทุนต่างๆได้มากขึ้น และมีขีดความสามารถด้านนโยบายสูงขึ้น โดย อปท. ยังสามารถเป็นพันธมิตรที่สำคัญของชุมชนในการยกระดับขีดความสามารถด้านการกำกับดูแลให้สูงขึ้นได้ด้วย

เนื่องจากมีองค์ประกอบของปัจจัยต่างๆในกรอบแนวคิดมีความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยง และมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ทำให้การเปลี่ยนแปลงของปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง ย่อมส่งผล

กระทบทั้งทางบวกและทางลบต่อกรอบแนวคิดหลักในการดำเนินงาน ซึ่งอาจทำให้เกิดการสนับสนุนหรือบั่นทอนเจตจำนงร่วม ชีตความสามารถด้านนโยบาย และชีตความสามารถในการกำกับดูแล ไปด้วย ปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่ชุมชน องค์กรพี่เลี้ยง องค์กรสะพานเชื่อม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องคำนึงถึงและมีการติดตามอย่างใกล้ชิดคือ เมื่อต้องการเสริมสร้างเจตจำนงร่วม ชีตความสามารถด้านนโยบาย และชีตความสามารถในการกำกับดูแล คือ ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงของนโยบายการจัดการทรัพยากรของประเทศ และของโลก เนื่องจากแนวโน้มดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อทั้งด้านบวกและด้านลบต่อทั้งเจตจำนงร่วม ชีตความสามารถด้านนโยบาย และชีตความสามารถในการกำกับดูแลของชุมชน

2. บทส่งท้าย

จากชุมชนประมงพื้นบ้าน แล้วคลี่คลายมาเป็นชุมชนชายฝั่งเช่นปัจจุบัน ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ชุมชนได้ผ่านความเปลี่ยนแปลงมาตลอดเวลา บางชุมชนได้เปลี่ยนแปลงเป็นสังคมชนบทกึ่งเมือง บางชุมชนสมาชิกส่วนใหญ่เปลี่ยนวิถีชีวิตไปประกอบอาชีพนอกภาคการประมงพื้นบ้าน ในขณะที่อีกหลายชุมชนยังคงเป็นชุมชนประมงพื้นบ้านเยี่ยงในอดีต แต่บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้ชุมชนเหล่านี้ไม่ใช่ชุมชนเดิมเช่นในอดีตอีกแล้ว แม้ชุมชนส่วนใหญ่จะยังคงเผชิญกับปัญหาเดิมๆ ที่เป็นมาตั้งแต่ 40 กว่าปีที่แล้ว เช่น การลดลงของทรัพยากรประมง การแย่งชิงทรัพยากรประมง การขาดอำนาจต่อรองในทางตลาด ความขัดแย้งระหว่างประมงพื้นบ้านกับประมงพาณิชย์ ความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Pomeroy 2016) ในขณะเดียวกันปัญหาหลายอย่างก็มีการคลี่คลายในทางที่ส่งผลดีต่อชุมชนมากแล้ว เช่น ประเด็นสิทธิชุมชนที่ได้รับการยอมรับมากขึ้น การมีพื้นที่ต่อรองทางอำนาจ และนโยบายหรือทางการเมืองสูงขึ้น ราคาสัตว์น้ำที่สูงขึ้น ตลอดจนการมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามนอกจากปัญหาเดิมๆ ที่ยังคงดำรงอยู่แล้ว ชุมชนยังมีปัญหาใหม่ๆ ที่ท้าทายชุมชนเหล่านี้เพิ่มมาอีก เช่น ปัญหาความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมือง เป็นต้น

ชุมชนชายฝั่งได้เผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากพลวัตต่างๆ ของสังคมไทยและสังคมโลก มาเป็นเวลาหลายทศวรรษ งานวิจัยนี้ได้แสดงให้เห็นถึงพลังและความมุ่งมั่นของกลุ่มคนและกลุ่มองค์กรชุมชนชายฝั่ง ที่ได้ต่อสู้เพื่อแสวงหาทางออกที่ดีกว่าให้แก่ชุมชนของพวกเขา โดยการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ซึ่งทำหน้าที่เป็นองค์กรสะพานเชื่อมและสร้างเครือข่ายในการขับเคลื่อนงานด้านการปกป้อง การอนุรักษ์ การฟื้นฟูและการบริหารจัดการพื้นที่ของตนเองอย่างไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและปัญหา ในรูปแบบต่างๆ ที่ถาโถมเข้ามาราวคลื่นที่บ้าคลั่งระลอกแล้ว ระลอกเล่า

ในศตวรรษที่ 21 นี้ กระแสการเปลี่ยนแปลงที่ชุมชนชายฝั่งต้องตั้งรับ ปรับตัวให้ได้ เป็นความท้าทายใหม่ๆ สำหรับทุกฝ่าย ซึ่งจะต้องประสานความร่วมมือกันอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ในการขับเคลื่อนให้มุ่งไปสู่การเป็นการจัดการร่วมที่ปรับเปลี่ยนได้ (Adaptive co-management) ภายใต้สถานการณ์ความแปรปรวนของระบบภูมินิเวศอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ

เอกสารอ้างอิง

กนกพร บุญส่ง, สมเกียรติ ปิยะธีรธิติวรกุล, ชีวรัตน์ ศิลปรัตน์, นพดล เหมือนเพชร, ศุภกิตต์ เจียรสุวรรณ และกิตติภูมิ พุ่มแดง. 2550. การใช้ป่าชายเลนปลูกในการบำบัดน้ำเสียชุมชน. *การประชุมวิชาการระบบนิเวศป่าชายเลนแห่งชาติ “ป่าชายเลน: รากฐานเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนชายฝั่ง”* วันที่ 12-14 กันยายน พ.ศ. 2550 ณ โรงแรมฮอเลียด อินน์ รีสอร์ท รีเจนท์บีช ชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. 2552. *แผนยุทธศาสตร์การจัดการป่าชายเลนประเทศไทย. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ. 31 หน้า.*

_____. 2555. *ทรัพยากรป่าชายเลนจังหวัดพังงา. เอกสารเผยแพร่กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ. 72 หน้า*

กรมประมง. 2542. *การประมงอวนรุนในประเทศไทย. เอกสารเผยแพร่ กองประมงทะเล กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. กรุงเทพฯ*

_____. 2555. *สถิติการประมงแห่งประเทศไทย พ.ศ.2553. เอกสารเผยแพร่ ฉบับที่ 12/2555. ศูนย์สารสนเทศ กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์*

กรมป่าไม้. 2558. ข้อมูลสารสนเทศกรมป่าไม้. ข้อมูลออนไลน์. http://forestinfo.forest.go.th/55/fCom_detail.aspx?id=8667 (สืบค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2557)

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2528. ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง กำหนดห้ามใช้เครื่องมือทำการประมงบางชนิดทำการประมงในฤดูปลาที่มีไข่และวางไข่เลี้ยงลูก ในที่จับสัตว์น้ำบางส่วนของจังหวัดภูเก็ต พังงา กระบี่และตรัง ภายในระยะเวลาที่กำหนด.

_____. 2548. *ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง กำหนดเขตห้ามใช้เครื่องมืออวนลากและอวนรุนทำการประมง ในบริเวณอ่าวพังงา. รวมกฎหมายเกี่ยวกับการประมง. ส่วนอนุญาตและจัดการประมง สำนักจัดการด้านการประมง. 119 หน้า*

กังวาลย์ จันทโรชิตี. 2541ก. *การประมงขนาดเล็กของไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพฯ.*

_____. 2541ข. *การจัดการประมงโดยชุมชน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพฯ.*

กาญจนา อุดุลยานุโกศล และสุรศักดิ์ ทองสุกดี . 2549. *การสำรวจพะยูนบริเวณเกาะมุกด์และเกาะตะลิวง จังหวัดตรัง*. เอกสารอิเล็กทรอนิกส์เผยแพร่. กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ. http://61.19.55.253/omrcr/ebookdetail.php?book_id=00148 (สืบค้นเมื่อ 30 มีนาคม 2558)

_____, ไชยพัทธ์ ประสิทธิ์พรกุล, สุรศักดิ์ ทองสุกดี และภัณฑารักษ์ บัวแก้ว. 2551. *พะยูนฝูงใหญ่ที่สุดของประเทศไทยในจังหวัดตรัง*. เอกสารเผยแพร่ฉบับที่ 2/2551, กลุ่มสัตว์ทะเลหายาก, สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเล ชายฝั่งทะเลและป่าชายเลน, กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ

กิตติศักดิ์ ปรกติ. 2550. *สิทธิของบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน*. พิมพ์ครั้งที่ 1: กรุงเทพฯ. สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ. บริษัท มิสเตอร์ก๊อปปี้ (ประเทศไทย) จำกัด.

กุลวดี แก่นสันติสุขมงคล และคณะ. 2555. *โครงการกลไกการขับเคลื่อนการปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ: กรณีศึกษาเปรียบเทียบเครือข่ายลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง และเครือข่ายลุ่มน้ำประแส จังหวัดระยอง*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 278 หน้า

ขจรศักดิ์ เวชการณีย์. 2524. *พัฒนาการประมงพื้นบ้านในประเทศไทย บทเรียนจากโครงการตัวอย่างการพัฒนาการประมงพื้นบ้านจังหวัดพังงา*. *ประมวลผลการประชุมทางวิชาการ ครั้งที่ 19 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 3-5 กุมภาพันธ์ 2524*. หน้า 321-334.

คณะกรรมการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้าน. มปป. *“เขตเลเสบ้าน” เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้าน จังหวัดตรัง*. เอกสารเผยแพร่ เครือข่ายความร่วมมือฟื้นฟูชุมชนชายฝั่งอันดามัน (SAN). ตรัง. พีพี พรินต์ติ้ง.

โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง. 2550. *ประมวลความสำเร็จและบทเรียนเพื่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่งแบบมีส่วนร่วมในอนาคต*. รายงานสัมมนาสรุปผลงาน 5 ปี โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (ชาร์ม). วันที่ 22-24 สิงหาคม 2550. ณ โรงแรมกระบี่มารีไทม์ปาร์คแอนด์สปารีสอร์ท.

โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้. 2549. *การจัดการทรัพยากรชุมชนชายฝั่งโดยชุมชน ศึกษากรณีการทำซั้งของชุมชนบ้านทอน ต.โคกเคียน อ.เมือง จ.นราธิวาส*. มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, OXFAM UK. หจก.โฟ-บาร์ด สงขลา

โครงการจัดการระบบนิเวศทางทะเลอ่าวเบงกอล ประเทศไทย. 2557. *เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง บนฐานระบบนิเวศน์โดยการมีส่วนร่วมของพหุภาคี”*. วันที่ 18-20 มีนาคม 2557 ณ โรงแรมมารีไทม์ ปาร์ค แอนด์ ส�파 รีสอร์ท จังหวัดกระบี่

โครงการฟื้นฟูอุทยานแห่งชาติแหลมสนหลังภัยสึนามิ. 2551. *คู่มือเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลเล่มที่ 2: การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมชายฝั่ง*. ภาควิชาวิทยาศาสตร์ทางทะเล คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ

จักรกฤษณ์ ควรพจน์. 2541. รูปแบบของกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชสำหรับประเทศกำลังพัฒนา. *วารสารนิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. ปีที่ 28 ฉบับที่ 1 มีนาคม 2541 โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด กรุงเทพฯ

จินตนา ปลาทอง (ชูเหล็ก). 2541. *สถานภาพป่าชายเลนในภาคใต้ของประเทศไทย*. โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำประเทศไทย คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

เจต พิมลจินดา. 2544. *กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของชุมชนประมงในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง: กรณีศึกษาอ่าวพังงา*. เอกสารประจำภาค หลักสูตรวิทยาลัยการทัพเรือ รุ่นที่ 33 สถาบันวิชาการทหารเรือชั้นสูง. 83 หน้า

เฉลิมพร ชูศรี. 2543. การมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง กรณีศึกษา อ่าวปัตตานี จังหวัดปัตตานี. วิทยานิพนธ์ ระดับปริญญาโท, สาขาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ชยันต์ วรรณระภูติ. 2536. *หลักการและทฤษฎีการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ

ชล บุนนาค. 2554. *แนวคิดที่ช่วยการจัดการทรัพยากรร่วม: ประสบการณ์จากต่างประเทศ และแนวคิดในประเทศไทย*. โครงการการสำรวจ องค์ความรู้เพื่อการปฏิรูปประเทศไทย โดยคณะทำงานเครือข่ายวิชาการเพื่อการปฏิรูป คณะกรรมการสมัชชาปฏิรูป. ปกป้อง จันวิทย์: บรรณาธิการ.

ชลธิรา สัตยาวัฒนา. 2546. *บทนำ*. ใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ชลธิรา สัตยาวัฒนา สมบัติ บุญคำเียง และ ลมุล จันทอม. 2546. สิทธิของชุมชนท้องถิ่นพื้นเมืองดั้งเดิมล้านนา กรณีศึกษาชุมชนลัวะ ยวน ลี ปกาเกอญอ (กระเหรี่ยง) ในจังหวัดน่าน เชียงและเชียงใหม่; โครงการสิทธิชุมชนท้องถิ่น จากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน: การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. แชนโพร่ พรินติ้ง. กรุงเทพฯ.

ชลิตา บัณชุงวงศ์, ประเกียรติ ขุนพล, จักรพงศ์ ธนวรพงศ์, เฉลิมศรี หนูฤทธิ์, ฌนิรันดร์ คำไกร, บุษราคัม เอียวสกุล และชมรมประมงพื้นบ้านอันดามัน. 2543. *หัวโพง พัฒนาการ ลักษณะ และการปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน*. พิมพ์ครั้งที่ 1: กรุงเทพฯ. ห้างหุ้นส่วน จำกัด อักษรไทย.

_____. 2557. ชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงากับชีวิตทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง. *วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา*. ฉบับที่ 33(1): มกราคม - มิถุนายน 2557. หน้า 45-80

โชติ ถาวร, สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, โนริยุกิ ซูซูกิ และชนิษฐา นันทบุตร. 2554. “การอนุรักษ์ที่กินได้” การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนอ่าวป่าคลอก จังหวัดภูเก็ต. *การสัมมนา ป่าชายเลนแห่งชาติ ครั้งที่ 14 “ชุมชนเข้มแข็ง ป้องกันภัยพิบัติ ขจัดโลกร้อน”*. ระหว่างวันที่ 7 – 8 กันยายน พ.ศ. 2554 ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ คอนเวนชั่น กรุงเทพฯ

ดาวรรณ สันหลี่. 2555. ชีววิทยาประชากรปูม้า *Portunus pelagicus* (Linnaeus, 1758) ในพื้นที่ แนวเขตอนุรักษ์ พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสี่หมูบ้าน จังหวัดตรัง. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวาริชศาสตร์. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

_____ และจารุณี เชี่ยววารีย์สัจจะ. 2555. ความหนาแน่นและการแพร่กระจายของปูม้า. *วารสาร มหาวิทยาลัยทักษิณ*. ปีที่ 15 ฉบับที่ 3 ฉบับพิเศษ 2555. หน้า 65-72.

เดชรัตน์ สุขกำเนิด และเกื้อเมธา ฤกษ์พรพิพัฒน์. 2552. *แผนพัฒนาภาคใต้ภายใต้เงาอุตสาหกรรม. เอกสารเผยแพร่สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ*. สมพร เพ็งคำ บรรณาธิการ. นนทบุรี, 32 หน้า

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. 2527. *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภาคการพิมพ์.

ทับทิม ทับทิม. 2554. ลูกทุ่งหรือลูกกรุง?: ความเป็นเมืองในชนบทไทย. *วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา*. ฉบับที่ 30 (2) กรกฎาคม-ธันวาคม 2554. หน้า 137-154

เทศบาลตำบลป่าคลอก. 2558. ข้อมูลทั่วไปตำบลป่าคลอก. ข้อมูลออนไลน์. <http://www.paklok.go.th/index.php?options=content&mode=cate> (สืบค้นเมื่อ 12 มกราคม 2558)

ธงชัย จารุพัฒน์ และ จิรวรรณ จารุพัฒน์. 2540. การใช้ภาพถ่ายดาวเทียม Landsat-5 (TM) ติดตามสภาพความเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าชายเลนในประเทศไทย. ใน *เอกสารการสัมมนา ระบบนิเวศป่าชายเลนแห่งชาติครั้งที่ 10 หน้า 1-9 (1-9)*. วันที่ 25 – 28 สิงหาคม 2540. จังหวัดสงขลา. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. กรุงเทพฯ.

นงลักษณ์ วิรัชชัย และสุวิมล ว่องวาณิช. 2545. *การสังเคราะห์งานวิจัยทางการศึกษาด้วยการวิเคราะห์ทอภิมานและการวิเคราะห์เนื้อหา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.

นพรัตน์ กายเพชร, รัตนะ บุลประเสริฐ, สยาม อรุณศรีมรกต และวันเพ็ญ เจริญตระกูลปิติ. 2554. แนวคิดการจัดการป่าชายเลนเพื่อการบรรเทาภาวะโลกร้อน. *การสัมมนาป่าชายเลนแห่งชาติ ครั้งที่ 14 “ชุมชนเข้มแข็ง ป้องกันภัยพิบัติ ชจัดโลกร้อน”*. ระหว่างวันที่ 7 – 8 กันยายน พ.ศ. 2554 ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ คอนเวนชั่น กรุงเทพฯ

นฤตม ทิมประเสริฐ. 2554. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิทธิชุมชนในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นทางทะเล: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

นิพนธ์ ใจปลื้ม. 2542. การศึกษาเบื้องต้นการจัดการหอยปะอย่างยั่งยืนใน 5 หมู่บ้านของจังหวัดตรัง. เอกสารดาว น้โหลด นิธิ หยาตผน จ.ตรัง. <http://yadfonfoundation.org/author/cholectu/> (สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2556)

นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า. 2543. การจัดการทรัพยากรป่าชายเลน กรณีศึกษา: ชุมชนบ้านหนองสมาน หมู่ที่ 3 ตำบลหาดสำราญ อำเภอสทิงพระ จังหวัดตรัง. *วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*. ฉบับที่ 1 ม.ค.-มิ.ย. 2553. หน้า 23-50

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. 2536. *ข้อสังเกตเชิงกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ: สิทธิชุมชน การกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากร*. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

บ้านกลาง. มปป. แผนพัฒนาหมู่บ้าน บ้านกลาง ตำบลบางเตย อำเภอเมือง จังหวัดพังงา. เอกสารไม่ตีพิมพ์

บ้านท่าสนุก. มปป. แผนพัฒนาหมู่บ้าน บ้านท่าสนุก ตำบลมะรุ่ย อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา. เอกสารไม่ตีพิมพ์

บำเพ็ญ เขียวหวาน. 2550. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งขององค์กรพัฒนาเอกชน กรณี โครงการอันดามัน. *ประมวลการประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 45*. กรุงเทพฯ. 30 ม.ค. - 2 ก.พ. 2550, หน้า 101-110.

_____, นฤทธิ ดวงสุวรรณ, มานะ ช่วยชู และศิริพร เป๊ะเส็ง. 2552. *รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสังเคราะห์การจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้*. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพฯ

บุศริน บางแก้ว, ชเนตติ มิลินทางกูร และนันทนา เลิศประสพสุข. 2543. ชุมชนกับการพัฒนาป่าชายเลน. *การประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ครั้งที่ 38* 1-4 กุมภาพันธ์ 2543. กรุงเทพฯ, หน้า 366-374

เบญจมาศ โชติทอง, บุญธิดา เกตุสมบูรณ์, ประดิษฐ์ บุญปลอด, ธนิรัตน์ ธนวัฒน์ และวิลาวรรณ น้อยภา. 2553. *ความมั่นคงของระบบนิเวศและชุมชนชายฝั่งในพื้นที่ประมงภัยสึนามิ. สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. บริษัทซีโน พับลิชชิ่ง (ประเทศไทย) จำกัด. พิมพ์ครั้งที่ 1: กรุงเทพฯ.*

ปกรณ ปรียากกร. 2530. *ทฤษฎีแนวคิดและกลยุทธ์เกี่ยวกับการพัฒนา. คณะรัฐประศาสนศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพฯ.*

ประนอม ชุมเรียง, รพีเื้อ ตาวาโต และซาฟิษา อองศารา. 2554. *เมนูอาหารจากพืชป่าชายเลนจังหวัดสตูล. การสัมมนาป่าชายเลนแห่งชาติ ครั้งที่ 14 “ชุมชนเข้มแข็ง ป้องกันภัยพิบัติ ขจัดโลกร้อน”*. ระหว่างวันที่ 7 - 8 กันยายน พ.ศ. 2554 ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ คอนเวนชั่น กรุงเทพฯ

ประยงค์ ดอกลำไย. *การผูกขาดอำนาจ ขาดการมีส่วนร่วม ปัญหาทางนโยบายในการจัดการป่าไม้และที่ดิน. 2543. ใน ป่าไม้ ที่ดิน: การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน. เอกสารประกอบการสัมมนา โครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน 26-27 ตุลาคม 2543 โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ*

ประเสริฐ ทองหนู่น้อย, สุวัจน์ ธีรุต, ชาญยุทธ สุตทองคง, อภิรักษ์ สงรักษ์, อำนาจ สร้อยทอง, สิทธิโชค จันทร์ย่อง, รัตนาพร อนันตสุข, ประสาร อินทเจริญ, อำนวย คงพรหม. 2552. *สภาวะทรัพยากรหอยตลับและหอยชักตีน และแนวทางการจัดการเพื่อความยั่งยืนในพื้นที่ชายฝั่ง จังหวัดตรัง. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการประมง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย. ตรัง, 297 หน้า*

ปัทมาวดีชูชุกี และชล บุนนาค 2552. *โครงสร้างอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทย*. ใน เศรษฐศาสตร์การเมืองและสถาบันสำนักทำพระจันทร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเพ่นบุ๊ก.

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา. 2557. วารสารราชภัฏนครราชสีมา ฉบับพระราชนิพนธ์ ครั้งที่ 6 ประจำปีการศึกษา 2557. วันที่ 24 กันยายน 2557. เอกสารดาวน์โหลด. <http://graduate.rmutsv.ac.th/2557/sites/graduate.rmutsv.ac.th.2557/files/data/graduate160957.pdf> (สืบค้นเมื่อ 31 มกราคม 2558)

พรพิมล เชื้อดวงผุย. 2554. *การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำนโยบายสาธารณะเพื่อการจัดการทรัพยากรประมง: กรณีการจัดการทรัพยากรกุ้งตกแตงของชุมชนบวกันเคย ตำบลต้นหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. รายงานฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. 2548. *เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ*. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ.2543. 2543. ราชกิจจานุเบกษาเล่ม 117 ตอนที่ 71 ก หน้า 5 ลงวันที่ 27กรกฎาคม 2543

พิเชษฐ์ ปานดำ. 2556. *การท่องเที่ยวเรือยอชท์กับการแย่งชิงทรัพยากรส่วนอ่าวพังงา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.

เพ็ญภา จันท์แดง. 2550. *สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรทะเล: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านแหลมจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด. 2555. *อนาคตเศรษฐกิจไทยภายใต้กับดักประเทศรายได้ปานกลาง*. หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ออนไลน์. <http://www.bangkokbiznews.com/mobile/view/blog/528927> (สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2557)

ยศ สันตสมบัติ. 2540. *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

_____. 2542. *ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: งานวิจัย ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในภาคเหนือตอนบน*. พิมพ์ครั้งที่ 1. นนทบุรี:การพิมพ์.เชียงใหม่

_____. 2547. นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรและสิทธิชุมชน.โครงการพัฒนาองค์ความรู้และ
ศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย.พิมพ์ครั้งที่ 1. เชียงใหม่. บ.วิทอิน
ดีไซด์ จำกัด. 394 หน้า.

ระวี ถาวร, ลัดดา วิไลศรี และสมหญิง สุนทรวงษ์. 2554. การจัดการป่าชายเลนชุมชนบ้านเป็ดใน
เพื่อการแก้ไขความเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและพัฒนาคุณภาพชีวิต. *การสัมมนาป่าชาย
เลนแห่งชาติ ครั้งที่ 14 “ชุมชนเข้มแข็ง ป้องกันภัยพิบัติ ชจัดโลกร้อน”*. ระหว่างวันที่ 7 – 8
กันยายน พ.ศ. 2554 ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ คอนเวนชั่น กรุงเทพฯ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. 2540. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 114 ตอนที่
55 ก ลงวันที่ 11ตุลาคม 2540.

_____. พุทธศักราช 2550. 2550. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 124 ตอนที่47 ก ลงวันที่ 25
สิงหาคม 2550.

เลิศชาย ศิริชัย, อุดม หนูทอง, สืบพงษ์ ธรรมชาติ, สมเจตนา มุณีโมโนย และนพดล กิตติกุล. 2546.
*สิทธิชุมชนท้องถิ่นภาคใต้. โครงการสิทธิชุมชนท้องถิ่น จากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์
ปัจจุบัน: การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย*. พิมพ์ครั้งที่
1. พิมพ์ที่ แชนพอร์ พรินติ้ง. กรุงเทพฯ.

_____. และนฤทธิ ดวงสุวรรณ. 2552. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการพัฒนาการการใช้ทรัพยากร
ในทะเลสาบสงขลา ศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้าน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
กรุงเทพฯ. 337 หน้า

วัชรินทร์ ถิ่นกลาง. 2555. การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนเพื่อลด
ผลกระทบจากภาวะโลกร้อน ตำบลคลองน้อย อำเภอบางแพ จังหวัดนครศรีธรรมราช.
เอกสารวิชาการฉบับที่ 11/2555. สำนักอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าชายเลน กรมทรัพยากรทาง
ทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.กรุงเทพฯ

วัฒนา สุกัญศีล. 2543. *ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำทะเลชายฝั่งภาคใต้ ปัญหาและ
ทางเลือก*.กรุงเทพฯ: งานสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วิเชียร อันประเสริฐ. 2547. *กระเหรี่ยงกับการจัดการทรัพยากรและความเจ็บป่วย*.ใน ยศ สันตสมบัติ.
2547. นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรและสิทธิชุมชน.โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษา
นโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย.พิมพ์ครั้งที่ 1. เชียงใหม่. บ.วิทอิน ดีไซด์
จำกัด. 394 หน้า.

- วิธาน นัยนานนท์. 2552. ทูทางสังคมกับกระบวนการสืบทอดผู้นำชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษา บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, สาขาพัฒนาชุมชน. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- วิโรจน์ อธิธนาธร. 2548. *สถานภาพทรัพยากรป่าชายเลนในอ่าวพังงา*. กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 44 หน้า.
- วิศณุ ฤกษ์วิสาข์, รัตนา ลักษณะวรกุล, วิจารย์ วิทยศศักดิ์ และสุวรรณ แซ่อึ้ง. 2539. การสำรวจพะยูนบริเวณแนวหญ้าทะเล ในเขตจังหวัดตรัง. *การประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 31 สาขาสัตว ปรมะง สัตวแพทยศาสตร์*. 3-6 กุมภาพันธ์ 2536. กรุงเทพฯ. หน้า 363-368
- วิณา หนูยิ้ม. 2554. การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนนายอดทอง – ทุ่งไพร. *การสัมมนาป่าชายเลนแห่งชาติ ครั้งที่ 14 “ชุมชนเข้มแข็ง ป้องกันภัยพิบัติ ชักัดโลกร้อน”*. ระหว่างวันที่ 7 – 8 กันยายน พ.ศ. 2554 ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ คอนเวนชั่น กรุงเทพฯ
- ศรีสมภพ จิตรภิมย์ศรี และคณะ. 2545. *บทบาทของชาวประมงพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและการบังคับใช้กฎหมายในพื้นที่อ่าวปัตตานี*. ในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนกรณีศึกษาจากชุมชนประมงพื้นบ้านภาคใต้. โครงการจัดการทรัพยากรภาคใต้. สงขลา. บรรจง นะแส บรรณาธิการ.บ.เฟื่องฟ้า ปรินต์ติ้งจำกัด กทม.167 หน้า
- ศักดิ์อนันต์ ปลาทอง และจินตนา ปลาทอง. 2550. ภัยคุกคามในอดีตและปัจจุบันต่อระบบนิเวศป่าชายเลนในคาบสมุทรไทย: ข้อเสนอแนะเพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน. *การประชุมวิชาการระบบนิเวศป่าชายเลนแห่งชาติ “ป่าชายเลน: รากฐานเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนชายฝั่ง”*. วันที่ 12-14 กันยายน พ.ศ. 2550 ณ โรงแรมฮอติเดย์ อินน์ รีสอร์ท ตรีเจนท์บีช ชะอำ จังหวัดเพชรบุรี
- ศิริลักษณ์ ช่วยพั่ง. 2541. *เพลงก่ตอนสัตว์ในบริเวณป่าชายเลนอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตศึกษาศาสตร์ทางทะเล, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภวุฒิ โมกข์เมธากุล. 2557. ปัญหาทางกฎหมายในการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรป่า กรณีศึกษาป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอลำปำ จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*. ปีที่ 33 ฉบับที่ 1 มกราคม - กุมภาพันธ์ พ.ศ.2557 หน้า 221-235

ศูนย์พัฒนาการประมงแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. 2551. *คู่มือการเก็บข้อมูลของตัวชี้วัดทางการประมงในประเทศไทย*. ในเอกสารการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อจัดทำคู่มือการเก็บข้อมูลของตัวชี้วัดทางการประมงในประเทศไทย. ระหว่างวันที่ 18-20 พฤศจิกายน 2551. ณ สำนักงานฝ่ายฝึกอบรม ศูนย์พัฒนาการประมงแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเล ชายฝั่งทะเลและป่าชายเลน. 2555. *รายงานการสำรวจและประเมินสถานภาพและศักยภาพทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง “ปะการังและหญ้าทะเล”*. กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ

สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเล ชายฝั่งทะเลและป่าชายเลน. 2558. *คัมภีร์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งไทย (2558)*. กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ, 246 หน้า

สนิท อักษรแก้ว. 2541. *ป่าชายเลน: นิเวศวิทยาและการจัดการ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ. 278 หน้า

สมเกียรติ ขอบเกียรติวงศ์, ทรงพล ทิพย์วงศ์, นิภาวรรณ บุศราวิช และนฤมล กรณิตนันท์. 2548. *สถานภาพทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทางทะเลในอ่าวพังงา*. กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. กรุงเทพฯ 56 หน้า

สมเจตนา มูนิโมไนย. 2546. *บ้านเจ้าใหม่กับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ*. ใน เลิศชาย ศิริชัย, อุดม หนูทอง, สืบพงษ์ ธรรมชาติ, สมเจตนา มูนิโมไนยและนพดล กิตติกุล. 2546. *สิทธิชุมชนท้องถิ่นภาคใต้*. โครงการสิทธิชุมชนท้องถิ่น จากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน: การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ 1 (ชลธิรา สัตยวิวัฒนา บรรณาธิการ) พิมพ์ที่ แชนโพร่ พรินติ้ง กรุงเทพฯ

สมใจ หะวานนท์. 2540. *ความก้าวหน้าในการวิจัยและพัฒนาป่าชายเลนของกรมป่าไม้*. *การสัมมนาระบบนิเวศป่าชายเลนแห่งชาติครั้งที่ 10*, หน้า 11-10 (1-10). วันที่ 25-28 สิงหาคม 2540 จังหวัดสงขลา. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

สมบัติ ภู่วชิรานนท์, จุฑารัตน์ วงศ์เทเวศ, ชัยมงคล แยมอรุณพัฒนา และอรอุมา จรุงเกียรติขจร. 2548. *สถานภาพแหล่งทรัพยากรหญ้าทะเลในอ่าวพังงา*. กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ. 56 หน้า

_____, กาญจนา อุดุลยานุโกศล, ภูธร แซ่ลิ่ม, อติศร เจริญวัฒนา, ชัยมงคล แยมอรุณพัฒนา และ จันทรเพ็ญ วุฒิวรวงศ์. 2549. *หย้าทะเลในน่านน้ำไทย*. สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเล ชายฝั่งทะเลและป่าชายเลน, กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. โรงพิมพ์ลิ้มมาร์ค แอดเวอร์ไทซิ่ง จำกัด. ภูเก็ต

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2537. *สังคมวิทยาชุมชน: หลักการศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติการชุมชน*. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สมาคมหยาดฝน. 2555. *ประสบการณ์ของสมาคมหยาดฝนในการร่วมดำเนินงานป่าชายเลนชุมชนจังหวัดตรัง: ป่าชายเลนชุมชนบ้านแหลมมะขาม หมู่ที่ 5 ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง*. เอกสารเผยแพร่. <http://yadfonfoundation.files.wordpress.com/2012/09/ch2-2lae.pdf> (สืบค้นเมื่อ 22 กันยายน 2555)

สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้. 2550. *ชาวประมงพื้นบ้านในภาคใต้ สภาพปัญหากับข้อเสนอเชิงนโยบาย*. <http://www.thaingo.org/writer/view.php?id=596> (สืบค้นเมื่อ 25 พ.ค. 2555)

สรศักดิ์ จันทรสว่าง. 2546. *ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ส่วนบริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลนที่ 2. 2551. *ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการบริหารจัดการป่าชายเลน จังหวัดภูเก็ต*. สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. กรุงเทพฯ. 166 หน้า

สาพิศ ดิลกสัมพันธ์. 2554. *สถานการณ์ในการกักเก็บคาร์บอนของป่าชายเลนในประเทศไทย. การสัมมนาป่าชายเลนแห่งชาติ ครั้งที่ 14 “ชุมชนเข้มแข็ง ป้องกันภัยพิบัติ ชักัดโลกร้อน”*. ระหว่างวันที่ 7 – 8 กันยายน พ.ศ. 2554 ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ คอนเวนชั่น กรุงเทพฯ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2554. *รายงานการศึกษาเรื่องการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้*. เอกสารเผยแพร่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. 2555. *สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ*. เอกสารเผยแพร่สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. กรุงเทพฯ.

- สุนันท์ ทวยเจริญ และประนอม เบ็ญจมาลย์. 2529. *ชีววิทยาการสืบพันธุ์ของหอยตลับบริเวณปลายแหลมกลัด ต.แหลมกลัด อ.เมือง จ.ตราด*. เอกสารวิชาการฉบับที่ 42. กองประมงน้ำกร่อย กรมประมง
- สุนันทา นิลเพชร. 2544. “อวนลาก” *วิกฤติทะเลไทย: แก้ไขโดยองค์กรชุมชน*. โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้. สำนักพิมพ์ บริษัทเฟื่องฟ้าพรินตติ้งจำกัด. 162 หน้า
- สุภางค์ จันทวานิช. 2554. *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. 178 หน้า
- สุพรรณิ ไชยอำพร และสุวิมล พิริยธนาลัย. 2550. ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: ศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้าน จังหวัดปัตตานี. *วารสารพัฒนาสังคม*. ปีที่ 8 ฉบับ 1, หน้า 135-182
- เสนห์ จามริกและคณะ. 2536. *รายงานวิจัย ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย*. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา: ยศสันตสมบัติ (บก). กรุงเทพฯ. 239 หน้า
- โสภณ หะวานนท์. 2528. อิทธิพลของตะกอนเหมืองแร่ต่อลักษณะโครงสร้างและอัตราการเจริญเติบโต ของป่าชายเลนในท้องที่จังหวัดพังงา. *วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม*, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อคิน รพีพัฒน์. ม.ร.ว. 2527. *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย*. ใน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์(บก.) กรุงเทพฯ: โสภการพิมพ์.
- อนุวัฒน์ ทวีวัฒนา. 2551. *พื้นที่คุ้มครองทางทะเลในประเทศไทย: เป้าหมายปี ค.ศ. 2010/2012 ภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ*. เอกสารเผยแพร่สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ฉบับที่ 35. กรมทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ . 239 หน้า
- อมรรัตน์ อภินันท์มหกุล . 2555. *รัฐกับการพัฒนาทุนทางสังคม. บทความวิชาการนำเสนอในการประชุมวิชาการ. 15 ปี จากวิกฤติเศรษฐกิจ: เศรษฐกิจพอเพียงกับความยั่งยืนของสังคมไทย*. <http://cse.nida.ac.th/main/images/Political.pdf> เอกสารดาวนโหลด. (สืบค้นเมื่อ 13 กันยายน 2558)

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. 2559. กุณาพันธ์ พ.ศ. 2559. *การกลายเป็นเมืองในชนบทไทย : ข้อสังเกต และข้อเสนอแนะ*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). 13 หน้า

อรรณี งามวิทยาพงศ์. 2546 .กระบวนการทัศน์และการจัดการความจนในชนบทของรัฐในช่วงแผนพัฒนา ฉบับที่ 1-8 : พ.ศ. 2504-2544. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ดุสิต, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. *สิทธิชุมชน กฎหมายและจารีตล้ามนาน*. ใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ชลธิรา สัตยาวัฒนา สมบัติบุญคำเยื้อง และสมมูล จันทอม. 2546. สิทธิของชุมชนท้องถิ่นพื้นเมืองดั้งเดิมล้ามนาน กรณีศึกษาชุมชนลัวะ ยวน ลี ปกาเกอญอ (กระเหรี่ยง) ในจังหวัดน่าน เชียง และเชียงใหม่; โครงการสิทธิชุมชนท้องถิ่น จากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน: การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย (ชลธิรา สัตยาวัฒนา บรรณาธิการ) พิมพ์ครั้งที่ 1 พิมพ์ที่ แซทโพร่ พรินต์ติ้ง กรุงเทพฯ

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2543. *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 599 หน้า

_____. 2544. *วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพชุมชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 229 หน้า

_____. 2554. *ชนบทอีสานปรับโครงสร้าง ชาวบ้านปรับอะไร. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ฉบับพิเศษ (1). หน้า 5-41.*

องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน. ม.ป.ป. *ชุมชนประมงขนาดเล็กในอ่าวพังงา*. เอกสารสรุปบทเรียน 20 ปี การขอขยายเขตห้ามทำประมงอวนลากอวนรุนในอ่าวพังงา: จากโครงการความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามันถึงองค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน. เอกสารไม่ตีพิมพ์.

องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งกระปือ. 2558. ข้อมูลสภาพทั่วไปของตำบล. http://www.thungkrabue.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=11&Itemid=59. (สืบค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2558)

อนุสรณ์ อุณโณ. 2547. *ขบวนการสิทธิเหนือทรัพยากรส่วนรวมในสังคมไทย: เกษตรกรรมยั่งยืนในบริบทระบอบกรรมสิทธิเหนือทรัพยากร*. มุขนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย). กรุงเทพฯ. ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจ แอนด์ เจ กราฟฟิคดีไซน์. 408 หน้า

อุเชนทร์ เชียงเสน. 2558. ฐานข้อมูลการเมืองการปกครองสถาบันพระปกเกล้า. สถาบันพระปกเกล้า.
<http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%AA%E0%B8%A1%E0%B8%B1%E0%B8%8A%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%84%E0%B8%99%E0%B8%88%E0%B8%99> (สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2558)

อุดม หนูทอง. *กรุงชิง ชุมชนในเขตป่ากับสิทธิชุมชน*. ใน เลิศชาย ศิริชัย อุดม หนูทอง สืบพงษ์
 ธรรมชาติ สมเจตนา มูนิโมไนยและนพดล กิตติกุล. 2546. สิทธิชุมชนท้องถิ่นภาคใต้.
 โครงการสิทธิชุมชนท้องถิ่น จากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน: การศึกษาเพื่อแสวงหา
 แนวทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. พิมพ์ที่ แซทโพร่ พรินต์ติ้ง.
 กรุงเทพฯ.

อุทัย หิรัญโต. 2526. *สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา มานุษยวิทยา*. สำนักพิมพ์โอเดียน. กรุงเทพฯ

อุไรวรรณ แสงศร. *ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรและดูแลความเจ็บป่วยของอาช่า*.
 ใน ยศ สันตสมบัติ. 2547. นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรและสิทธิชุมชน.โครงการพัฒนา
 องค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย.พิมพ์ครั้งที่ 1.
 เชียงใหม่, บริษัทวิทอิน ดีไซน์ จำกัด. 394 หน้า.

Anonuevo C.T. 1994. The role of non-governmental organization in community-based
 coastal resource management In: Pomeroy, R.S. (ed.) Community
 Management and Common Property of Coastal Fisheries in Asia and The
 Pacific: Concepts, Methods and Experiences, pp. 145-148. ICLARM Conference
 Proceeding No. 45. ICLARM, Manila.

Arnstein, S. R. 1969. A ladder of citizen participation. *Journal of the American
 Institute of Planners*. Volume 35 (4) pp 216-224.

Augustinus, T. 2002. Gender Mapping Tool. *Documentation of 2nd Regional Training
 Course on Co-management in Inland Fisheries, Ho Chi Minh City and My Tho,
 Vietnam. 6-14 October 2002*. Fisheries Programme, Mekong River Commission.

Berket, F., George, P., Preston, R., 1991. Co-management: the evolution of the theory
 and practice of joint administration of living resources. *Alternatives* 18 (2), 12-
 18.

- _____. 1999. *Social Systems, Ecological System, and Property right* .in Common Property, Reading and Resources for Community –Based Natural Resources Management Research. Vol 6 IDRC p4
- _____. 2009. Evolution of Co-management: Role of Knowledge Generation, Bridging Organizations and Social Learning. *Journal of Environmental Management* 90: 1692-1702
- Bromley, D. W. 1991: *Environment and economy: Property Rights and Public Policy*. Massachusetts: Cambridge: Blackwell. อ้างถึงใน ชล บุนนาค. 2554. แนวคิดว่าด้วยการจัดการทรัพยากรร่วม: ประสบการณ์จากต่างประเทศ และแนวคิดในประเทศไทย. โครงการการสำรวจ องค์ความรู้เพื่อการปฏิรูปประเทศไทย โดยคณะทำงานเครือข่ายวิชาการเพื่อการปฏิรูป คณะกรรมการสมัชชาปฏิรูป. ปกป้อง จันวิทย์: บรรณาธิการ.
- Brown D. 1998. Development Bridging Organizations and Strategic Management for Social Change. *IDR Reports*. Vol 10 (3) 26 pp.
- Carbonetti B., Pomeroy R. and Richards D L. 2014. Overcoming the Lack of Political Will in Small Scale Fisheries. *Marine Policy*. Vol 44 , 295-301.
- Department for International Development (DFID). 1999. Sustainable Livelihoods Guidance Sheet. <http://www.enonline.net/pool/files/ifel/dfid-sustainable-livelihood-guidance-sheet-section2.pdf> (เข้าถึงเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2559).
- Department for International Development (DFID). 1999. Sustainable Livelihoods Guidance Sheet. <http://www.enonline.net/pool/files/ifel/dfid-sustainable-livelihood-guidance-sheet-section2.pdf>. อ้างถึงใน เยาวนิจ กิตติธรรกุล, ศิริมาศ ภูวเจริญพงศ์, วิจิตรา อุตตะมะมุณี และยูรี แก้วชูช่วง. 2557. รายงานฉบับสมบูรณ์ การจัดการความรู้โครงการเพิ่มศักยภาพการปรับตัวของชุมชนชายฝั่ง ที่เสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ. โครงการเพิ่มศักยภาพการปรับตัวของชุมชนชายฝั่งที่เสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (INCA). สถาบันทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่
- Dietz, T., Ostrom, E., P. C. Stern. 2003 .Tragedy of the commons ?: The Struggle to Govern the Commons. *Science*. Vol 302,1907-1902.

- Fleishman, R. 2006. Co-management as a Solution to the “Tragedy of the Commons”? Lessons from Thai Fisheries. *Journal of Development and Social Transformation*. In the 13th Symposium on Development & Social Transformation at The Maxwell School of Syracuse University in April 2006.
- Ferrol-Schulte D., Wolff M., Ferse S., and Glaser M. 2013. Sustainable Livelihoods Approach in Tropical Coastal and Marine Social- Ecological Systems: a Review. *Marine Policy*. (42) 253-258.
- Hardin, G. 1968. The Tragedy of the Commons. *Science*. Vol. 162 No. 3859. 1243-1248. อ้างถึงใน ชล บุนนาค. 2554. แนวคิดว่าด้วยการจัดการทรัพยากรร่วม: ประสบการณ์จากต่างประเทศ และแนวคิดในประเทศไทย. โครงการการสำรวจ องค์ความรู้เพื่อการปฏิรูปประเทศไทย โดยคณะทำงานเครือข่ายวิชาการเพื่อการปฏิรูป คณะกรรมการสมัชชาปฏิรูป. ปกป้อง จันวิทย์: บรรณาธิการ.
- IAPP. 2007. *Spectrum of Public Participation*. <http://www.iap2.org/associations/4748/files/spectrum.pdf> (access 17 Nov 2012)
- IUCN. 1996. *Resolutions and recommendations*. World Conservation Congress, Montreal (Canada), 13–23 October, 1996. <http://iucn.org/wcc/resolutions/resrecen.pdf> (2003–02–14)
- Jentoft, S. Bonnie J. McCay and Douglas C. Wilson. 1998. Social theory and fisheries co-management. *Marine Policy*, Vol. 22, No. 4-5, 423-436.
- Juhola, S. and Westerhoff, L. 2011. Challenges of Adaptation to Climate Change across Multiple Scales: a Case Study of Network Governance in Two European Countries. *Environmental Science & Policy* 14: 239-247
- Juntarashote K. 2012. *Country Report for BOBLME Programme: Thailand. The Bay of Bengal Large Marine Ecosystem Project* . (http://www.boblme.org/documentRepository/Nat_Thailand.pdf) access to 25 november 2012.
- Masae, A., A., Nissapa and S., Boromthanarat. 1999. *An Analysis of Co-Management Arrangements: A Case of Fishing Community in Southern Thailand*. ICLARM: International Center for Living Aquatic Resources Management Makati City, Philippines.

- Nasuchon N., A., Charles. 2010. Community involvement in fisheries management: Experiences in the Gulf of Thailand countries. *Marine Policy*. 34 , 163–169.
- Nickerson-Tietze, D. J. 2010. Community-Based Management for Sustainable Fisheries Resources in Phang-nga Bay, Thailand. *Coastal Management*. 28:1, 65-74.
- Nielsen, J. R., Degnbol, P., Viswanathan, K. K., Ahmed, M., Hara, M., and Abdullah, N. M. R. 2004. Fisheries co-management an institutional innovation? Lessons from Southeast Asia and southern Africa. *Marine Policy*, 28, 151-160.
- Ostrom, E. 1990. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- _____. and Schlager, E. 1996. *The Formation of Property Rights. In Rights to Nature : Ecological, Economic, Political Principle of Institutions for The Environment*. Edited Susan S. Hana, Carl Folke and Karl - Göran Mäler. Island Press Washington D.C. USA. 127-156 pp.
- _____, M.A. Janssen, and John M. Anderies. 2007. Going beyond panaceas. In *Proceedings of the National Academy of Science of the United States of America*, 104:15176-15178. September
- _____. 2010. Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems. *American Economic Review*. Vol 100. 641–672
- Pinedo, D., Summers, P. M., Smith, R. C., Saavedra, J., Zumaeta, R. and Almeyda, A M. 2000. Community based Management as a Non-Linear Process. A case study in the Peruvian, Amazon Varzea. *The 8th biennial conference of the international Association for the study of Common Property*. Bloomington, Indiana, USA. 31th May- 4th June 2000.

- Plathong, S. and Plathong, J. 2004. The environmental setting of mangroves in peninsular Thailand. เอกสารงานวิจัยเผยแพร่ คณะวิทยาศาสตร์, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. <http://www.sc.psu.ac.th/Units/Cbipt/Document/crab%20paper/THE%20ENVIRONMENTAL%20SETTING%20OF%20MANGROVES%20IN%20PENINSULAR%20THAILAN.pdf> (สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2558)
- Pomeroy, R. S. 2016. A research framework for traditional fisheries: Revisited. *Marine Policy*, 70, 153–163.
- _____, and Berkes, F. 1997. Two to tango: the role of government in fisheries co-management. *Marine Policy*, 21(5), 465-480.
- _____, Brenda M. K. and Ingvild Harkes. 2001. Conditions affecting the success of fisheries co-management: lessons from Asia. *Marine Policy*. vol 25: 197–208.
- Poundstone, W. 1992. *Prisoner's Dilemma*. Double Day Dell Publishing Group. First Edition. USA
- Reeves, P. and B. Pokrantm and J. Mcguire. 1999. The Auction Lease Systems in Lower Burmar's Fisheries, 1870-1904: Implications for Artisanal Fiager and Lessees. *Journal of Southeast Asia Studies*. 30 (2). 2492-262.
- Salamon, S. 2006. The Rural Household as a Consumption Site. in Paul Cloke, Terry Marsden and Patrick H. Mooney (eds.) *Handbook of Rural Studies* (pp. 330-343). London: Sage Publications. อ้างถึงใน อานันท์ กาญจนพันธ์. 2554. ชนบทอีสาน ปรับโครงสร้าง ชาวบ้านปรับอะไร. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*. ฉบับพิเศษ (1). หน้า 5-41.
- Schlager E. and Ostrom, E. 1992. Property-Rights Regimes and Natural Resources: A Conceptual Analysis. *Land Economics*. Vol. 68, No. 3 pp. 249-262 Published by: University of Wisconsin Press
- SEA START and WWF. 2008. Climate Change Impacts in Krabi Province, Thailand: A Study of Environmental, Social, and Economic Challenges.

- Sen, S. and J.R. Nielsen. 1996. Fisheries co-management: a comparative analysis. *Marine Policy*, Vol. 20, No. 5, 405.
- Stevenson, N. J. and Burbridge, P. R. 1997. Abandoned Shrimp Ponds: Options for Mangrove Rehabilitation. IntercoastNetwork, Coastal Resource Center, University of Rhode Island. USA. pp. 13-14.
- Sudtongkong C. and E.L. Web 2008. Outcome of State & Community-Based Management in Southern Thailand. *Ecology and Society* .Vol 13 (2):27
- Tavorn, C. and Srisontisuk. S., 2012. Dynamic of Mangrove Forest Management in Paklok Bay, Phuket, Thailand. *Proceeding in International Conference on Society, Humanity and History*. Singapore, 23-24 July, 2012, pp. 128-132
- _____. Srisontisuk, S., Suzuki, N. and Nanthabut, K. 2013. Community Organizations in Mangrove Forest Management, Paklok Bay, Phuket, Thailand. *Research on Humanities and Social Sciences*. (Online Paper) Vol.3, No.2, 2013. (www.iiste.org) access to 3 march 2013
- Tokrisna, R. 2006. Global Fishery and Local Problems: How Ecost Might Help Ameliorate Overfishing in Thailand. *Proceeding of 14th Biennial Conference of The International Institution of Fisheries Economic & Trade*. 11-14 July 2006, p 1-10. Portsmouth, UK.
- The World Bank, 1999. Report from the International Workshop on Community-Based natural Resource Management (CBNRM), Washington, DC, 10-14 May 1998. http://info.worldbank.org/etools/docs/library/97605/conatrem/conatrem/documents/May98Workshop_Report.pdf. (สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2559)

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แนวคำถามในการสัมภาษณ์

แนวคำถามในการสัมภาษณ์
ในหัวข้อรูปแบบ ขั้นตอนและผลของกระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเล
ของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา

ประเด็น	ประเด็นย่อย	ผลการสัมภาษณ์
1.1 พัฒนาการการจัดตั้งพื้นที่การจัดการ	- มีการเริ่มต้น รูปแบบแนวคิดของการจัดตั้งพื้นที่ เป็นอย่างไร - เกิดจากปัจจัยหรือแรงผลักดันใด - กระบวนการจัดตั้งนั้น สร้างความร่วมมืออย่างไร ใครเป็นผู้ริเริ่ม (ก่อเกิดจากชุมชน ภาคีสนับสนุน หรือจากภาครัฐ) - แต่ละภาคส่วนมีส่วนร่วมในระดับใด - ขั้นตอนและเป้าหมายในการจัดตั้ง - มีข้อมูลสนับสนุนทางวิชาการ หรือระเบียบ ข้อกฎหมายรองรับหรือไม่ - ผลต่อสถานภาพทรัพยากรอย่างไร - แต่ละพื้นที่ที่มีความเหมือนหรือแตกต่างกันเกี่ยวกับพัฒนาการอย่างไร	
1.2 ลักษณะของพื้นที่ การจัดการทรัพยากรทางทะเลของเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง	- รูปแบบของการจัดการ - ที่ตั้ง ขนาดพื้นที่ ทรัพยากรสำคัญ ฯลฯ - ระเบียบ ข้อบังคับ กฎเกณฑ์กติการ่วม มีอะไรบ้าง (สอดคล้องหรือขัดแย้งกับการจัดตั้งเขตพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลที่เป็นทางการหรือระดับสากลอย่างไร) - สมาชิกที่เกี่ยวข้อง - กลไกการบริหารจัดการ - การแบ่งปันผลประโยชน์ สิทธิในการใช้ เข้าถึงทรัพยากร	
1.3 การจัดการความขัดแย้ง	- เครือข่ายได้ต่อสู้ในประเด็นใดบ้าง - จัดการความขัดแย้งกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กลุ่มผลประโยชน์อื่นๆ ทั้งทางด้านข้อกฎหมายและข้อเท็จจริงอย่างไร - แนวคิดและขั้นตอนการผลักดัน กฎ กติการ่วม	
1.4 ความสำเร็จ ในการจัดตั้ง	- ความสำเร็จในการบังคับใช้กฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง - ระดับความสำเร็จในการจัดตั้งอยู่ในระดับชุมชน ระดับเครือข่าย ระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด หรือระดับประเทศ - โอกาสของความยั่งยืนหรือนำไปสู่ความยั่งยืนได้อย่างไร	
1.5 ปัจจัย/เงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง	- ปัจจัย/เงื่อนไขที่สนับสนุนให้ประสบความสำเร็จมีอะไรบ้าง - มีข้อจำกัดหรือปัญหาอุปสรรคอย่างไร - ทำที่หรือบทบาทหน่วยงานราชการเป็นอย่างไร (สนับสนุนหรือคัดค้านอย่างไร) - หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะหนุนเสริมเครือข่ายหรือต่อยอดกระบวนการเขตพื้นที่การจัดการทรัพยากรได้อย่างไร	

แนวคำถามในการสัมภาษณ์
ในหัวข้อรูปแบบ ขั้นตอนและผลของกระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเล
ของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา (ต่อ)

ประเด็น	ประเด็นย่อย	ผลการสัมภาษณ์
1.5 ปัจจัย/ เงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง (ต่อ)	<u>ปัจจัย/ตัวแปรระดับนอกชุมชน</u> - ความเข้มแข็งและการทำงานต่อเนื่องขององค์กรพันธมิตร - การสนับสนุนจากรัฐ/องค์กรภายนอกอื่นๆ - การสนับสนุนของ อปท. - สถานการณ์สิ่งแวดล้อม/ปัญหาใหม่	
1.5 ปัจจัย/ เงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง (ต่อ)	<u>ปัจจัย/ตัวแปรระดับชุมชน/เครือข่าย</u> - ระดับการมีส่วนร่วม/ตัดสินใจ - ความเข้มแข็งของแกนนำ/สมาชิก - ความสำเร็จของกิจกรรมกลุ่มด้านอื่นๆ - ความสำเร็จในการแก้ไขความขัดแย้ง - ความสำเร็จในการบังคับใช้กฎระเบียบ - ความสัมพันธ์ส่วนตัว/ระบบเครือข่าย - ระยะเวลาและพัฒนาการของเครือข่าย	
1.5 ปัจจัย/ เงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง (ต่อ)	<u>ปัจจัย/ตัวแปรระดับบุคคล</u> - รายได้/คุณภาพชีวิต - จิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากร/จัดการทรัพยากรด้วยตนเอง - ความรู้และประสบการณ์ส่วนตัว - ระยะเวลาในการเข้าร่วมกลุ่ม	
1.5 ปัจจัย/ เงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง (ต่อ)	<u>เงื่อนไขภายนอกชุมชน</u> - การบังคับใช้กฎหมายของ จนท. - นโยบายของรัฐ - ลักษณะของกลุ่มทุนอื่นๆ - ภาระงานที่หนักของ จนท.ต่อปัญหาทรัพยากร - ความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	
1.5 ปัจจัย/ เงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง (ต่อ)	<u>เงื่อนไขภายในชุมชน</u> - ความเหมือน/หรือต่างด้านวิถีชีวิต/วัฒนธรรม - ขนาดของพื้นที่การจัดการ/เครือข่ายหรือชุมชนที่เกี่ยวข้อง - งบประมาณในการดำเนินกิจกรรม - องค์กรชุมชน - ความร่วมมือ/ความรู้สึกร่วม - กลไกการจัดการความขัดแย้ง - ความชัดเจนของเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ - ทุนทางสังคม/ทุนในการดำเนินงาน	- ข้อมูลทุติยภูมิ - การสัมภาษณ์ - การสนทนากลุ่ม

แนวคำถามในการสัมภาษณ์
ในหัวข้อรูปแบบ ขั้นตอนและผลของกระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเล
ของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา (ต่อ)

ประเด็น	ประเด็นย่อย	ผลการสัมภาษณ์
1.5 ปัจจัย/ เงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง (ต่อ)	<u>เงื่อนไขระดับบุคคล</u> - แรงจูงใจในการเข้ากลุ่ม/กิจกรรม - ความรับผิดชอบ	- การสัมภาษณ์ - การสนทนากลุ่ม
1.6 พัฒนาการของเครือข่าย	- พัฒนาการ ปัญหา อุปสรรคและทิศทางการทำงาน	- ข้อมูลทุติยภูมิ - การสัมภาษณ์ - การสนทนากลุ่ม
1.7 อื่นๆ	- องค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้อง - โครงการอื่นๆที่เกี่ยวข้องในอดีต (ความสัมพันธ์หนุนเสริมขององค์กรชุมชนภายใน/ภายนอก) - ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร	- ข้อมูลทุติยภูมิ - การสัมภาษณ์ - การสนทนากลุ่ม
1.8 ผลจากการประกาศเขตฯ	- ผลกระทบต่อการประกอบอาชีพ - ผลกระทบต่อวิถีชีวิต - เห็นด้วยหรือขัดค้านอย่างไร - ข้อเสนอแนะ	- กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียอื่น

ภาคผนวก ข

แบบสอบถามประกอบการวิจัย เรื่อง
ผลของการจัดตั้งเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำวัยอ่อนเครือข่ายชุมชนชายฝั่งเขตเล 4 บ้าน จังหวัดตรัง

หมายเลขแบบสอบถาม.....

วันที่.....

แบบสอบถามประกอบการวิจัย เรื่อง

ผลของการจัดตั้งเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำวัยอ่อน เครือข่ายชุมชนชายฝั่งเขตเล 4 บ้าน จังหวัดตรัง

คำชี้แจง

แบบสอบถามประกอบการวิจัยชุดนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอำเภอ พังงา มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาผลเบื้องต้นของการจัดตั้งเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำวัยอ่อน และศึกษาแนวโน้มของความพร้อมในการรับมือกับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ ของเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง ในเขตเล 4 บ้าน จังหวัดตรัง

การวิจัยครั้งนี้จะสำเร็จลงได้ก็ด้วยความร่วมมือของท่านในการตอบแบบสอบถาม จึงขอความกรุณาโปรดให้ข้อมูลที่ครบถ้วนทุกข้อและถูกต้องตามสภาพความเป็นจริงมากที่สุด ซึ่งจะช่วยให้การวิจัยครั้งนี้ มีผลสรุปที่น่าเชื่อถือและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

แบบสอบถามชุดนี้ แบ่งออกเป็น 4 ตอน คือ**ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป**

เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวและข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงด้านผลผลิตของทรัพยากร

เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์การใช้ทรัพยากรในเขตเล 4 บ้าน

ตอนที่ 3 ข้อมูลด้านการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต

เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพชีวิตของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 4 ข้อมูลด้านการเปลี่ยนแปลงด้านนิเวศวิทยาและสังคม

เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านนิเวศวิทยาและด้านสังคมที่ผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวข้องด้วย

ตอนที่ 5 เป็นการเก็บข้อมูลด้านเครื่องมือประมงของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความกรุณาจากท่านด้วยดีและขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงที่กรุณาให้ความอนุเคราะห์ข้อมูล

ด้วยความเคารพอย่างสูง

นายจตุรงค์ คงแก้ว

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวและข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง ให้กาเครื่องหมาย ✓ ลงใน

- 1.1 เพศ ชาย หญิง
- 1.2 อายุ ต่ำกว่า 18 ปี 18 – 25 ปี
 26 – 35 ปี 36 – 45 ปี 45 ปี ขึ้นไป
- 1.3 สถานภาพ แต่งงาน โสด
- 1.4 ระดับการศึกษา ต่ำกว่ามัธยมปลาย มัธยมปลายหรือเทียบเท่า
 ปริญญาตรี/อนุปริญญา สูงกว่าปริญญาตรี
- 1.5 รายได้ (บ./เดือน) ต่ำกว่า 15,000 บาท 15,000 – 30,000 บาท
 30,001 – 45,000 บาท มากกว่า 45,000 บาท
- 1.6 ท่านเป็นสมาชิกกลุ่ม/ชมรม/สมาพันธ์ฯ ประมงพื้นบ้านหรือไม่
 ใช่ ไม่ใช่
- 1.7 พื้นที่ในการทำประมงของท่านอยู่บริเวณใด
 ในเขตทะเล 4 บ้าน นอกเขตทะเล 4 บ้าน ทั้งในและนอกเขตทะเล 4 บ้าน

ตอนที่ 2 ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงผลผลิตของทรัพยากร

คำชี้แจง ให้กาเครื่องหมาย ✓ ลงใน ที่ตรงกับข้อเท็จจริงมากที่สุด โดยให้มีการเปรียบเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่แล้ว ว่าสถานการณ์ผลผลิตของทรัพยากรในพื้นที่ทำประมงของท่านมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

- 2.1 จำนวนสัตว์น้ำที่ท่านจับได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
 มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 2.2 จำนวนสัตว์น้ำที่ท่านส่งไปยังตลาดมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
 มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 2.3 ขนาดของสัตว์น้ำที่ท่านจับได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
 ใหญ่ขึ้น เหมือนเดิม เล็กลง
- 2.4 ความหลากหลายของชนิดสัตว์น้ำที่ท่านจับได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่
 มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 2.5 แหล่งทำการประมงของท่านมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่
 มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 2.6 จำนวนเครื่องมือประมงของท่านมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
 มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 2.7 ความหลากหลายของเครื่องมือประมงของท่านมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
 มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง

ตอนที่ 3 ข้อมูลด้านการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต

คำชี้แจง ให้กาเครื่องหมาย ✓ ลงใน ที่ตรงกับข้อเท็จจริงมากที่สุด โดยให้มีการเปรียบเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่แล้ว ว่าคุณภาพชีวิตของท่านมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

- 3.1 รายได้ของท่านมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
 มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 3.2 จำนวนอาชีพที่ท่านสร้างรายได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
 มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 3.3 ราคาสินค้าจากทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ซื้อขายมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
 แพงขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง ถูกลง
- 3.4 จำนวนชาวประมงในพื้นที่ที่ท่านทำประมงมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร (ความมั่นคงของทรัพยากร)
 มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 3.5 บุคคลในครอบครัวของท่านมีสุขภาพเป็นอย่างไร
 ดีขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง แย่ลง
- 3.7 หนี้สินในครัวเรือนของท่านเป็นอย่างไร
 มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 3.8 เงินออมในครัวเรือนของท่านเป็นอย่างไร
 มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 3.9 ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเครื่องมือประมงและการประกอบอาชีพของท่านเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
 มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง

ตอนที่ 4 ข้อมูลด้านการเปลี่ยนแปลงด้านนิเวศวิทยาและสังคม

คำชี้แจง ให้กาเครื่องหมาย ✓ ลงใน ที่ตรงกับข้อเท็จจริงมากที่สุด โดยให้มีการเปรียบเทียบกับก่อนและหลังการประกาศเขตทะเล 4 บ้าน ว่าสภาพด้านนิเวศวิทยาและสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

4. 1 การเข้าร่วมกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท่านเป็นอย่างไร
 ไม่ได้เข้าร่วม เข้าร่วมมากขึ้น เข้าร่วมเท่าเดิม เข้าร่วมน้อยลง
- 4.2 มาตรการที่ใช้ควบคุมดูแลทรัพยากรมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
 ไม่มีข้อมูล ดีขึ้น เหมือนเดิม แย่ลง
- 4.3 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
 ไม่มีข้อมูล มากขึ้น เท่าเดิม น้อยลง
- 4.4 จำนวนคนในชุมชนของท่านที่เปลี่ยนไปประกอบอาชีพนอกภาคประมงเป็นอย่างไร
 ไม่มีข้อมูล มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 4.5 ความหลากหลายของสัตว์น้ำในพื้นที่เขตทะเล 4 บ้าน มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
 ไม่มีข้อมูล มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง

ตอนที่ 4 ข้อมูลด้านการเปลี่ยนแปลงด้านนิเวศวิทยาและสังคม (ต่อ)

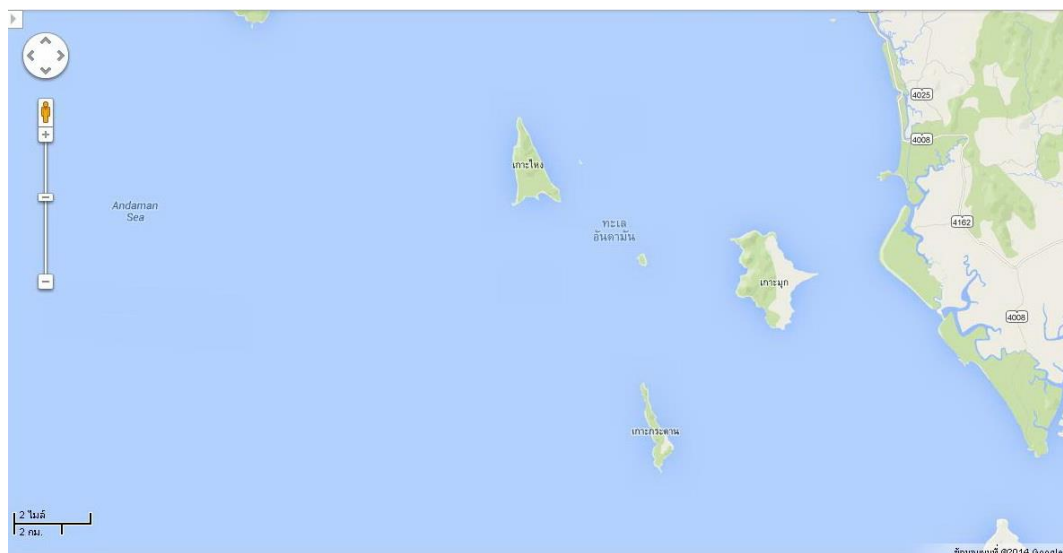
- 4.6 ความสมบูรณ์ของสัตว์น้ำเมื่อเทียบกับก่อนการจัดตั้งพื้นที่เขตทะเล 4 บ้าน
 ไม่มีข้อมูล มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 4.7 ความสมบูรณ์ของหญ้าทะเลเมื่อเทียบกับก่อนการจัดตั้งพื้นที่เขตทะเล 4 บ้าน
 ไม่มีข้อมูล มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 4.8 การขยายพื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในพื้นที่ชุมชนของท่านเป็นอย่างไร
 ไม่มีข้อมูล มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 4.9 จำนวนเรืออวนลาก อวนรุน ที่เข้ามาทำประมงในเขตห้ามตามกฎหมาย/ใกล้ชายฝั่ง เป็นอย่างไร
 ไม่มีข้อมูล มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 4.10 จำนวนครั้งของความขัดแย้งระหว่างประมงพื้นบ้านกับประมงพาณิชย์ เป็นอย่างไร
 ไม่มีข้อมูล มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 4.11 จำนวนครั้งของความขัดแย้งระหว่างชุมชนของท่านกับผู้ใช้ประโยชน์ในพื้นที่กลุ่มอื่น เป็นอย่างไร
 ไม่มีข้อมูล มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 4.12 จำนวนคนที่ยินดีเปลี่ยนเครื่องมือประมงให้ถูกกับระเบียบข้อบังคับ/กติการ่วมของเขตทะเล 4 บ้าน เป็นอย่างไร
 ไม่มีข้อมูล มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 4.13 จำนวนคนที่ทำผิดกฎ/กติกาของเขตทะเล 4 บ้าน เป็นอย่างไร
 ไม่มีข้อมูล มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 4.14 จำนวนสมาชิกของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่เขตทะเล 4 บ้าน เป็นอย่างไร
 ไม่มีข้อมูล มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 4.15 บทบาทของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเมื่อเทียบกับก่อนการจัดตั้งพื้นที่เขตทะเล 4 บ้าน เป็นอย่างไร
 ไม่มีข้อมูล มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง
- 4.16 จำนวนโครงการด้านการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรฯ ที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เป็นอย่างไร
 ไม่มีข้อมูล มากขึ้น ไม่เปลี่ยนแปลง น้อยลง

ตอนที่ 5 เครื่องมือประมงของผู้ตอบแบบสอบถาม

ลำดับที่	เครื่องมือประมง	ขนาด	จำนวน	ช่วงเวลาทำการ (เดือน....)

ตอนที่ 6 แผนที่การใช้ประโยชน์ด้านการประมงของชุมชนประมงชายฝั่ง ในเขตเล 4 บ้าน จ.ตรัง
บ้าน.....วันที่.....เครื่องมือประมง

คำชี้แจง ให้ท่านวาดแผนที่บริเวณที่ท่านทำประมงอยู่เป็นประจำ โดยท่านสามารถวาดได้หลายแผนที่

ภาคผนวก ค

แบบเก็บข้อมูลปริมาณปุ๋ย ในเขตเลเสบ้าน จังหวัดตรัง

ภาคผนวก ข

ตัวชี้วัด ติดตามและประเมินผล
การจัดการและการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน

ตัวชี้วัด ติดตามและประเมินผล
การจัดการและการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน*

ตารางที่ 1 ตัวชี้วัดด้านวัดคุณภาพชีวิต

ตัวชี้วัด	ผล	เหตุผล/ความเชื่อมโยง
รายได้มีการเปลี่ยนแปลง	+ = -	รายได้เป็นตัวชี้วัดสำหรับครอบครัว สามารถเชื่อมโยงปริมาณทรัพยากรที่จับหรือเก็บเกี่ยวได้ของชุมชน
ราคาสินค้าจากทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ซื้อขายมีการเปลี่ยนแปลง	+ = -	ราคาสัตว์น้ำขึ้นอยู่ตลาด เป็นตัวชี้วัดสำคัญสำหรับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจับสัตว์น้ำ
ความมั่นคงของทรัพยากรในพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่	+ = -	ความมั่นคงเป็นปัจจัยระยะยาวที่กับทรัพยากร เช่น ปัจจัยภายนอก: การลักลอบจับสัตว์น้ำจากคนภายนอก หรือปัจจัยภายใน เช่น จำนวนการจับลดลง ปริมาณสัตว์น้ำจากการเพาะเลี้ยงลดลง
สุขภาพ เกิดความเจ็บป่วยหรือเกิดโรคในหมู่บ้านหรือไม่	+ = -	สุขภาพเป็นตัวชี้วัดความเจ็บป่วยของชุมชน ซึ่งเชื่อมโยงกับคุณภาพสิ่งแวดล้อมและระดับรายได้ของครอบครัว/ชุมชน
มาตรการที่ใช้ควบคุมดูแลทรัพยากรมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่	+ = -	มาตรการการควบคุมดูแลทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงชี้วัดความมั่นคง/ก้าวหน้าในการดำเนินงานอนุรักษ์ของชุมชนได้
การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่	+ = -	ความร่วมมือเป็นหัวใจพื้นฐานของการจัดการอย่างมีส่วนร่วม เป็นตัวชี้วัดความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากร
แหล่งที่ทำการประมงมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่	+ = -	การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่สามารถชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในช่วงเวลาต่างๆ รวมทั้งการเคารพกฎ/ข้อห้าม/ข้อตกลงในการอนุรักษ์ได้

ตารางที่ 2 ตัวชี้วัดด้านผลผลิต

ตัวชี้วัด	ผล	เหตุผล/ความเชื่อมโยง
จำนวนสัตว์น้ำที่ส่งไปยังตลาดมีการเปลี่ยนแปลง	+ = -	วิเคราะห์ผลผลิตของตลาดรวมเชื่อมโยงกับปริมาณการจับสัตว์น้ำ เชื่อมโยงกับรายได้ของครอบครัวและการใช้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในพื้นที่
จำนวนสัตว์น้ำที่จับได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่	+ = -	จำนวนสัตว์น้ำที่เปลี่ยนแปลงอาจเกิดจากการทำประมงเกินกำลังการผลิตและเป็นผลกระทบจากการฟื้นตัวของทรัพยากรธรรมชาติและสามารถเชื่อมโยงกับระดับความสำเร็จในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชนได้
ขนาดของสัตว์น้ำที่จับได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่	+ = -	ขนาดของสัตว์น้ำที่เปลี่ยนแปลงสามารถเชื่อมโยงความมั่นคง ความอุดมสมบูรณ์ การเคารพกฎกติกาและระดับความสำเร็จในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชนได้
ชนิดของสัตว์น้ำที่จับได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่	+ = -	ชนิดของสัตว์น้ำที่เปลี่ยนแปลงสามารถเชื่อมโยงความมั่นคง ความอุดมสมบูรณ์ การเคารพกฎกติกาและระดับความสำเร็จในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชนได้
วิธีการทำประมงหรือการเพาะเลี้ยงมีเปลี่ยนแปลงหรือไม่	+ = -	วิธีการทำประมงหรือการเพาะเลี้ยงสามารถเชื่อมโยงกับการเคารพกฎกติกาและระดับความสำเร็จในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชนได้
แหล่งทำการประมงมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่	+ = -	การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่สามารถชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในช่วงเวลาต่างๆ รวมทั้งการเคารพกฎ/ข้อห้าม/ข้อตกลงในการอนุรักษ์ได้

ตารางที่ 3 ตัวชี้วัดด้านนิเวศวิทยาและสังคม

ตัวชี้วัด	ผล	เหตุผล/ความเชื่อมโยง
ความหลากหลายของป่าชายเลนเมื่อเทียบกับพื้นที่ใกล้เคียง	+ = -	ความหลากหลายของป่าชายเลนเชื่อมโยงกับความมั่นคง ความอุดมสมบูรณ์ การเคารพกฎกติกาและระดับความสำเร็จในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน
ความหลากหลายของป่าชายเลนเมื่อเทียบกับก่อนการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน	+ = -	-“-
ความสมบูรณ์ของป่าชายเลนเมื่อเทียบกับพื้นที่ใกล้เคียง	+ = -	ความสมบูรณ์ของป่าชายเลนเชื่อมโยงกับความมั่นคง ความอุดมสมบูรณ์ การเคารพกฎกติกาและระดับความสำเร็จในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน
ความสมบูรณ์ของป่าชายเลนเมื่อเทียบกับก่อนการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน	+ = -	-“-
ในบริเวณพื้นที่อนุรักษ์พบพันธุ์ไม้มากกว่า 5 ชนิด	+ = -	-“-
ไม่มีการกัดเซาะในพื้นที่บริเวณชายฝั่งหรือริมตลิ่ง	+ = -	-“-
ไม่มีเครื่องมือประมงผิดกฎหมาย/ผิดกติการ่วม	+ = -	-“-
พบกล้าไม้ชายเลนเพิ่มขึ้น	+ = -	-“-
ป่าชายเลนมีเรือนยอดหลายชั้น	+ = -	-“-
จำนวนสัตว์น้ำที่จับได้เมื่อเทียบกับก่อนการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน	+ = -	จำนวนสัตว์น้ำที่จับได้ เชื่อมโยงกับความมั่นคง ความอุดมสมบูรณ์ การเคารพกฎกติกาและระดับความสำเร็จในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน
ขนาดของสัตว์น้ำที่จับได้เมื่อเทียบกับก่อนการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน	+ = -	ขนาดของสัตว์น้ำที่จับได้ เชื่อมโยงกับความมั่นคง ความอุดมสมบูรณ์ การเคารพกฎกติกาและระดับความสำเร็จในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน

ตารางที่ 3 ตัวชี้วัดด้านนิเวศวิทยาและสังคม (ต่อ)

ตัวชี้วัด	ผล	เหตุผล/ความเชื่อมโยง
ชนิดของสัตว์น้ำที่จับได้เมื่อเทียบกับก่อนการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน	+ = -	ชนิดของสัตว์น้ำที่จับได้ เชื่อมโยงกับความมั่นคง ความอุดมสมบูรณ์ การเคารพกฎกติกาและระดับความสำเร็จในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน
ไม่มีการตัดไม้ในป่าชายเลน	+ = -	เป็นตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกับความมั่นคง ความอุดมสมบูรณ์ การเคารพกฎกติกาและระดับความสำเร็จในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน
การขยายพื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในพื้นที่	+ = -	เป็นตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกับการยอมรับกฎ/กติการ่วม และระดับความสำเร็จในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน
การบุกรุกป่าชายเลน	+ = -	- “ -
จำนวนเรืออวนลาก อวนรุน ที่เข้ามาทำประมงในเขตห้ามตามกฎหมาย/ใกล้ชายฝั่ง	+ = -	เป็นตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกับการยอมรับกฎ/กติการ่วม และการจัดการความขัดแย้งในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน
จำนวนครั้งของความขัดแย้งกับกลุ่มประมงพาณิชย์	+ = -	เป็นตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกับการยอมรับกฎ/กติการ่วม และการจัดการความขัดแย้งในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน
จำนวนครั้งของความขัดแย้งกับผู้ประมงอื่นในพื้นที่กลุ่มอื่น		เป็นตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกับการยอมรับกฎ/กติการ่วม และการจัดการความขัดแย้งในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน

ตารางที่ 3 ตัวชี้วัดด้านนิเวศวิทยาและสังคม (ต่อ)

ตัวชี้วัด	ผล	เหตุผล/ความเชื่อมโยง
จำนวนคนที่ยินดีเปลี่ยนเครื่องมือประมงให้ถูกกับระเบียบข้อบังคับ/กติการ่วม	+ = -	เป็นตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกับการยอมรับกฎ/กติการ่วม และการจัดการความขัดแย้งในการจัดตั้ง/จัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน
จำนวนสมาชิกของเครือข่ายชุมชน	+ = -	เป็นตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกับความเข้มแข็งในการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชน
บทบาทของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเมื่อเทียบกับก่อนการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน	+ = -	เป็นตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกับการยอมรับพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน
จำนวนโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก	+ = -	เป็นตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกับการยอมรับและความสำเร็จในการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายชุมชน

* หมายเหตุ พัฒนาและปรับปรุง จากตัวชี้วัดการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน ในคู่มือการติดตามเฝ้าระวังทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางทะเลของชุมชน (Community Based Monitoring: CBM) ของโครงการการศึกษาและเฝ้าสังเกตแหล่งทรัพยากรทางทะเลที่อุทยานแห่งชาติแหลมสนหลังการเกิดสึนามิ (Tsunami Impacts in Laem Son: TILS)

ภาคผนวก ง

สัตยาบันอ่าวพังงา

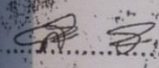
สัตยาบันอ่าวพังงา

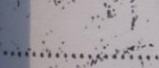
สัตยาบันความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งอ่าวพังงา
ระหว่างภาครัฐ และชาวประมงพื้นบ้าน 3 จังหวัด
(อันดามันพัฒนา ภูเก็ต พังงา กระบี่)

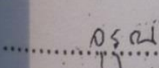
วันที่ 27 เมษายน 2538

ณ อทยานแห่งชาติอ่าวพังงา (เกาะไข่นอก)

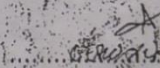
ในนามของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดพังงา กระบี่ ภูเก็ต และหน่วยงานราชการภาคพื้นทวีป
ค้ำประกันว่า จะร่วมมือกันในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งอ่าวพังงา และปกป้องมิให้มีการทำลาย
ทรัพยากร โดยการให้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมายและการจัดการทรัพยากรอย่างไม่เหมาะสม ทั้งนี้เพื่อความ
อุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและเพื่อความอยู่รอดของชาวประมงพื้นบ้านและอนาคตของชนรุ่นหลังสืบไป พร้อม
กันเพื่อถวายเป็นราชสักการะในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงครองราชย์ครบ 50 ปี ในพระศักราช
2539

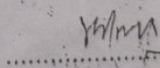

.....
(นายสำเริง ราชเขต)
ผู้แทนชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดพังงา

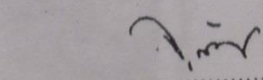

.....
(นายดิน สิงทิด)
ผู้แทนชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดกระบี่

.....
(นายจรุน ราชพล)
ผู้แทนชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดภูเก็ต

.....
(นายปริธา รัชชิต)
ผู้ว่าราชการจังหวัดพังงา
ผู้แทนหน่วยงานราชการจังหวัดพังงา

.....
(นายศิริระ ชวนวิโรจ)
ผู้ว่าราชการจังหวัดกระบี่
ผู้แทนหน่วยงานราชการจังหวัดกระบี่

.....
(นายสุจิต นิมิตร)
ผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต
ผู้แทนหน่วยงานราชการจังหวัดภูเก็ต

.....
(นายจรุนทร์ สักขณวิศิษฏ)
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

สัตยาบันอ่าวพังงา

สัตยาบันความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งอ่าวพังงา
ระหว่างภาครัฐและชาวประมงพื้นบ้าน 3 จังหวัด
(อันดามันพัฒนา ภูเก็ต พังงา กระบี่)

วันที่ 27 เมษายน 2538

ณ อุทยานแห่งชาติอ่าวพังงา (เกาะโอบยี่ใต้)

ในนามของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดพังงา กระบี่ ภูเก็ต และหน่วยงานราชการทุกหน่วย ขอให้คำมั่นสัญญาว่า จะร่วมมือกันในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งอ่าวพังงา และปกป้องมิให้มีการทำลายทรัพยากร โดยการใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมายและการจัดการทรัพยากรอย่างไม่เหมาะสม ทั้งนี้เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและเพื่ออนาคตของชาวประมงพื้นบ้านและอนาคตของชนรุ่นหลังสืบไป พร้อมทั้งเพื่อถวายเป็นราชสักการะในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชย์ครบ 50 ปี ในพุทธศักราช 2539

.....
(นายสำเร็จ ราชเขต)

ผู้แทนชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดพังงา

.....
(นายปรีชา รักษัคิต)

ผู้ว่าราชการจังหวัดพังงา

ผู้แทนหน่วยงานราชการในจังหวัดพังงา

.....
(นายดীন สิงห์โต)

ผู้แทนชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดกระบี่

.....
(นายศิระ ชวนะวิรัช)

ผู้ว่าราชการจังหวัดกระบี่

ผู้แทนหน่วยงานราชการในจังหวัดกระบี่

.....
(นายจรรณ ราชพล)

ผู้แทนชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดภูเก็ต

.....
(นายสุตจิต นิมิตรกุล)

ผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต

ผู้แทนหน่วยงานราชการในจังหวัดภูเก็ต

.....
(นายจรรณ ราชพล)

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ภาคผนวก จ

รางวัลลูกโลกสีเขียว

รางวัลลูกโลกสีเขียว

รางวัลลูกโลกสีเขียว เป็นโครงการต่อเนื่อง จากโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ ของปตท. ซึ่งถือกำเนิดขึ้นในปี พ.ศ. 2542 เพื่อถวายเป็นราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสทรงเจริญพระชนมายุ 72 พรรษา ด้วยความร่วมมือของผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ โดยมีเป้าหมายสนับสนุนและให้กำลังใจ แก่ผลงานการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของบุคคลและกลุ่มบุคคล ที่ทำด้วยร่างกาย แรงใจ และด้วยความมุ่งมั่น เป็นความดีที่สมควรได้รับการยกย่องและเผยแพร่เป็นแบบอย่างต่อไป

นับจากปีแรกจนถึงปัจจุบัน (2553) รางวัลลูกโลกสีเขียว มีผลงานประเภทชุมชนบุคคล กลุ่มเยาวชน งานเขียน ความเรียงเยาวชน สื่อมวลชน และรางวัล "สีปพนนท์ เกตุทัต 5 ปี แห่งความยั่งยืน" ได้รับ รางวัลลูกโลกสีเขียว ไปแล้วทั้งสิ้น 249 รางวัล โดยผู้ได้รับรางวัลยังคงมุ่งมั่นสร้างสรรค์ผลงาน ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง และขยายเครือข่ายแห่งการอนุรักษ์ออกไปมากขึ้นกว่าเดิม และนอกจากการค้นหาผลงานอนุรักษ์ ที่ควรค่าแก่การยกย่องเชิดชูแล้ว รางวัลลูกโลกสีเขียว ยังสนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้วยการจัดเวที "เครือข่ายลูกโลกสีเขียว" ทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค และกิจกรรม "เพื่อนลูกโลกสีเขียว" ที่สัญจรเผยแพร่องค์ความรู้ในการจัดการ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมผลงานสร้างสรรค์ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้เป็นที่สนใจและเกิดการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง
2. เพื่อเป็นเวทีให้โอกาสและเป็นกำลังใจแก่ผู้ที่ศึกษา หรือปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. เพื่อรวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้ในด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
4. เพื่อกระตุ้นให้สังคมสนใจ และให้ความสำคัญด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น
5. เพื่อก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางสร้างสรรค์ ทั้งในด้านแนวความคิด ทศคติ และแนวทางปฏิบัติ นำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ที่มา: รางวัลลูกโลกสีเขียว. 2558. <http://pttinternet.pttplc.com/greenglobe/history.html>

ภาคผนวก ฉ

โครงการธงพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต

โครงการธงพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต

เป็นการคัดเลือก หมู่บ้าน/ชุมชน ที่ให้ความร่วมมือ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในชุมชนของตนเอง ให้มีสภาพอุดมสมบูรณ์ไม่มีการลักลอบตัดไม้ ทำลายป่า หรือบุกรุกพื้นที่ป่า ซึ่งทำการคัดเลือก โดยคณะอนุกรรมการ ดำเนิน โครงการธง "พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต" แล้วทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อขอพระราชทานธง "พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต" ให้กับชุมชน ลักษณะของธง จะปรากฏภาพช้าง อยู่ในป่าอยู่ภายใต้พระปรมาภิไธยย่อ สก. โดยเริ่มโครงการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2539

ความเป็นมาโครงการ

ธง "พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต" นี้เป็นธงที่ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระราชทาน ให้แก่ราษฎรเป็นหมู่บ้าน/ชุมชน ที่ได้ร่วมกันดูแลหวงแหน อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของหมู่บ้าน/ชุมชน ของชาติเป็นส่วนรวม โดยได้ร่วมแรงร่วมใจกัน อนุรักษ์ป่าไม้ในหมู่บ้าน/ชุมชนของตน รักษาชีวิตสัตว์ป่า รักษาสิ่งแวดล้อม โดยไม่เข้าไปตัดไม้ทำลายป่า แผ้วถางทำไร่เลื่อนลอย หรือล่าสัตว์

ลักษณะของธง "พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต" เป็นธงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด กว้าง 80 เซนติเมตร ยาว 114 เซนติเมตร โดยประมาณ ผืนธงเป็นสีฟ้า ภายในธงประกอบไปด้วย ส่วนบน กลางผืนธง จะเป็นพระมหามงกุฎ มีพระปรมาภิไธยย่อ "สก" อยู่ภายในรูปวงรี ส่วนกลางผืนธง จะเป็น ต้นไม้สองต้น ระหว่างกลางจะมีช้าง จำนวน 1,2 หรือ 3 เชือก ส่วนกลางผืนธง จะมีแถบสะบัดขึ้น กลางแถบมีคำว่า "พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต" ของธงปักด้วยไหมสีน้ำเงิน

ความหมายของธงและสี

สีฟ้า เป็นสีประจำพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
 สีเขียว หมายถึง ความชุ่มชื้น ร่มเย็น
 สีเหลือง หมายถึง ความเจริญรุ่งเรือง
 ต้นไม้ แสดงถึงป่าไม้
 ช้าง แสดงถึงป่าที่อุดมสมบูรณ์

หลักเกณฑ์การพิจารณาพระราชทานธง "พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต"

ชั้นที่ 1 ธง "พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต" มีช้างประกอบ 1 เชือก บนผืนธง จะพระราชทานให้แก่ กลุ่มราษฎรที่ได้รวมตัวกัน รักษาป่าจนเป็นที่ยอมรับ จากประชาชนในระดับ ตำบล อำเภอ จังหวัด มีการจัดตั้งองค์กร ในการดูแลรักษาป่าไม้ ตั้งแต่ 1 ถึง 5 ปี มีกฎเกณฑ์คือ การดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากป่า มีพื้นที่ดูแลรักษา ไม่น้อยกว่า 300 ไร่ สภาพป่าบางส่วน อยู่ในระหว่างฟื้นตัวตามธรรมชาติ ไม่มีการบุกรุกแผ้วถางป่าไม้

ชั้นที่ 2 ธง "พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต" มีช้างประกอบ 2 เชือก บนผืนธง จะพระราชทานให้แก่ กลุ่มราษฎรที่ได้รวมตัวกัน รักษาป่าจนเป็นที่ยอมรับ จากประชาชนทั่วไปในระดับ ภูมิภาค มีการจัดตั้งองค์กร ในการดูแลรักษาป่าไม้ ตั้งแต่ 5 ถึง 10 ปี มีกฎเกณฑ์คือ การดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากป่า มีพื้นที่ดูแลรักษา ไม่น้อยกว่า 500 ไร่ สภาพป่าบางส่วน อยู่ในระหว่างฟื้นตัวตามธรรมชาติ ไม่มีการบุกรุกแผ้วถางป่าไม้

ชั้นที่ 3 ธง "พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต" มีช้างประกอบ 3 เชือก บนผืนธง จะพระราชทานให้แก่ กลุ่มราษฎรที่ได้รวมตัวกัน รักษาป่าจนเป็นที่ยอมรับ จากชุมชนระดับท้องถิ่น จนถึงระดับประเทศ มีการจัดตั้งองค์กร ในการดูแลรักษาป่าไม้ ตั้งแต่ 10 ปี ขึ้นไป มีกฎเกณฑ์ในการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากป่า อันไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อป่า มีพื้นที่ดูแลรักษา ไม่น้อยกว่า 1,000 ไร่ สภาพป่าสมบูรณ์ ไม่มีการบุกรุกแผ้วถางป่าไม้

ส่วนส่งเสริมการมีส่วนร่วมด้านการป้องกันและปราบปราม กรมป่าไม้ .2557. ที่มา รสทป. กรมป่าไม้. ข้อมูลออนไลน์. [http://www.forest.go.th/forestprotect_people/index.php?option=com_content &view=article&id=463&Itemid=511&lang=th](http://www.forest.go.th/forestprotect_people/index.php?option=com_content&view=article&id=463&Itemid=511&lang=th) [เข้าถึงเมื่อ 13 เมษายน 2558]

ภาคผนวก ข

กฎและระเบียบป่าชายเลนชุมชนของเครือข่ายชุมชนอ่าวพังงา

กฎระเบียบป่าชายเลนชุมชน บ้านป่าคลอก ต.ป่าคลอก อ.กลาง จ.ภูเก็ต

1. ห้ามตัดไม้ในป่าชายเลนชุมชนทุกชนิดเพื่อจำหน่าย แต่สามารถนำไปใช้สอยได้โดยต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน
2. หากผู้ใดมีความประสงค์ที่จะนำไม้ในป่าชายเลนชุมชน ไปใช้งานที่จำเป็น ต้องได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนก่อนทุกครั้งที่จะเข้าไปตัด
3. ไม่อนุญาตให้ตัดไม้ทุกชนิดในเขตติดริมลำคลองเข้าไปด้านละ 10 เมตร เพื่อป้องกันตลิ่งพัง
4. ห้ามถากเปลือกไม้ต้นไม้ทุกชนิดในเขตป่าชายเลนชุมชนฯ
5. ห้ามใช้ยาเบื่อปลาใดๆ ทั้งสิ้นในเขตป่าชายเลนชุมชนฯ
6. ห้ามทำการใช้ไฟฟ้าช้อนปลาในเขตป่าชายเลนชุมชน
7. ห้ามไม่ให้มีการปลูกสร้างบ้านพักอาศัยแบบถาวรในเขตป่าชายเลนชุมชน
8. ห้ามไม่ให้มีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและเลี้ยงสัตว์บกทุกชนิดในเขตป่าชายเลนชุมชน
9. ห้ามล่าสัตว์บกในเขตป่าชายเลนชุมชน
10. ห้ามไม่ให้มีการบุกรุกหรือทำกิจกรรมใดๆ ที่จะส่อไปในทางบุกรุกในเขตป่าชายเลนชุมชน
11. ห้ามกระทำการใดๆ ที่จะก่อให้เกิดไฟไหม้ในเขตป่าชายเลนชุมชนและบริเวณชายหาด

บทลงโทษ

1. หากพบว่าผู้ใดลักลอบตัดไม้ในเขตป่าชายเลนชุมชน จะดำเนินการปรับค่าเสียหายเป็นเงินจำนวน 500 บาทต่อ 1 ต้น พร้อมทั้งริบของกลางและนำตัวผู้กระทำความผิดส่งมอบให้เจ้าหน้าที่รัฐดำเนินคดี
2. หากพบว่าผู้ใดตัดไม้ในเขตป่าชายเลนชุมชน โดยมีความผิดมาก่อนหน้านี้แล้ว ให้ดำเนินการปรับค่าเสียหายเป็นจำนวนเงิน 2 เท่า พร้อมทั้งริบของกลางและนำตัวผู้กระทำความผิดส่งมอบให้เจ้าหน้าที่รัฐดำเนินคดี
3. ผู้ใดได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน เพื่อตัดไม้ใช้ประโยชน์ที่จำเป็น และหากพบว่ามีการตัดไม้เกินจำนวนที่ตกลงกันไว้กับคณะกรรมการฯ จะดำเนินการริบไม้ที่ตัดไว้ทั้งหมด
4. หากพบว่าคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนฯกระทำความผิดเสียเองไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น จะดำเนินการปรับเป็นจำนวนเงิน 2 เท่าของการกระทำความผิดที่เกิดขึ้น และให้คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนฯประชุมตัดสิน
5. หากมีผู้ใดใช้ยาใดๆ ทุกชนิดเพื่อเบื่อปลาในเขตป่าชายเลนชุมชน จะนำตัวมอบให้เจ้าหน้าที่รัฐดำเนินคดีตามกฎหมาย
6. หากมีผู้ใดทำการปลูกสร้างบ้านพักอาศัยถาวรในเขตป่าชายเลนชุมชน จะดำเนินการปรับค่าเสียหายเป็นเงิน รายละ 1,000 บาท พร้อมทั้งให้ดำเนินการรื้อถอนระยะเวลา 7 วัน และนำตัวมอบให้เจ้าหน้าที่รัฐดำเนินคดีตามกฎหมาย
7. หากมีผู้ใดทำการประมงเลี้ยงสัตว์น้ำหรือเลี้ยงสัตว์ในเขตป่าชายเลนชุมชน จะดำเนินการริบของกลางและปรับค่าเสียหายเป็นเงินจำนวน 5,000 บาท

8. หากตรวจสอบพบว่าผู้ใดทำการบุกรุกป่าชายเลนชุมชน มาก่อนที่กฎระเบียบข้อตกลงป่าชายเลนชุมชน ฉบับนี้ได้ประกาศใช้ จะมอบให้เป็นอำนาจหน้าที่ของรัฐในการดำเนินคดีตามกฎหมาย

9. หากผู้กระทำการใดๆก็ตาม จนเกิดไฟไหม้ในเขตป่าชายเลนชุมชนฯ และป่าชายหาด จะดำเนินการปรับค่าเสียหายเป็นเงินจำนวน 1,000 บาท พร้อมกับให้ทำการปลูกทดแทนตามความเสียหายที่เกิดขึ้น

10. ผู้ว่าจ้างและผู้รับซื้อไม้ที่ตัดในเขตป่าชายเลนชุมชน จะถูกดำเนินการปรับเท่ากับผู้กระทำความผิด และจะต้องถูกดำเนินคดีตามกฎหมายทั้งผู้ว่าจ้างและผู้กระทำ

กฎระเบียบป่าชายเลนชุมชนบ้านกลาง ตำบลบางเตย อ.เมือง จ.พังงา

1. หากมีผู้บุกรุกป่าชุมชน จะดำเนินการดังนี้
 - ครั้งที่ 1 ตักเตือน
 - ครั้งที่ 2 แจ้งเจ้าหน้าที่ดำเนินคดี
2. หากมีการก่อสร้างหรือทำประโยชน์จากไม้ป่าชุมชนต้องผ่านมติที่ประชุม และแจ้งให้ที่ประชุมทราบก่อนทุกครั้ง
3. ห้ามตัดไม้ในเชิงพาณิชย์ (การค้า)
4. ชาวบ้านทุกคนมีหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชนและต้องปฏิบัติตามกฎ กติกาป่าชุมชนอย่างเคร่งครัด
5. กรณีที่จำเป็นต้องใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าชุมชน ต้องมีการปลูกทดแทน
6. ผู้ที่เคยขอใช้ไม้เพื่อใช้สอยต้องเข้าร่วมโครงการปลูกต้นไม้ที่มีการจัดทุกครั้ง

กฎระเบียบป่าชายเลนชุมชนบ้านท่าสนุก ต.มะรุ่ย อ.ทับปุด จ.พังงา

ข้อตกลงการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน

1. คนในชุมชนมีสิทธิขอใช้ได้ทุกคนโดยอยู่ในข้อตกลงของป่าชายเลนชุมชน
2. ห้ามมิให้ผู้ใดทำการใดๆอันเป็นการทำลายป่า ทรัพยากรป่าชายเลน หรือเข้ายึดถือครอบครอง ล้ำแนวเขตป่าชายเลน
3. ห้ามนำไม้ออกจากป่าโดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ
4. ห้ามมิให้ผู้ใดนำไม้ไปใช้เพื่อหาผลประโยชน์ทางการค้า
5. ก่อนทำการตัดหรือโค่นไม้ในแปลงใช้สอย ผู้กระทำการต้องแจ้งต่อคณะกรรมการเป็นลายลักษณ์อักษร จึงจะดำเนินการดังกล่าวได้
6. ห้ามมิให้มีการตัดหรือโค่นไม้ ในพื้นที่ป่าปลูกหรือพื้นที่ฟื้นฟู
7. ห้ามมิให้มีการตั้งบ้านเรือนหรือที่อยู่อาศัยในเขตป่าชายเลนชุมชน เว้นแต่เป็นพื้นที่ทำการกลุ่มหรือที่พักตรวจของเจ้าหน้าที่
8. ห้ามตัดไม้ทำลายป่าด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง เว้นแต่
 - คนฐานะยากจน ตัดไม้ได้ตามจำนวนที่คณะกรรมการเห็นสมควร
 - ตัดเพื่อสาธารณะประโยชน์ ตามที่คณะกรรมการเห็นสมควร

- กรณีเป็นบุคคลชุมชน ต้องเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากธรรมชาติ
 - การใช้ประโยชน์เพื่อสาธารณะประโยชน์ เช่น โรงเรียน วัด มัสยิด หน่วยงานราชการ ต้องได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการ

บทลงโทษ

ในกรณีที่มีการลักลอบตัดไม้โดยไม่ขออนุญาตจากคณะกรรมการมีบทลงโทษดังนี้

คนในชุมชน

1. ตักเตือนทำความเข้าใจ
2. ลงโทษโดยให้ปลูกป่าทดแทน (ตัด 1 ต้น ปลูกเพิ่ม 10 ต้น) คณะกรรมการหรือสมาชิกกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากร ลงโทษเพิ่มเป็น 2 เท่า
3. ปรับตั้งแต่ 100 – 500 บาท ยึดของกลาง (ไม้, สัตว์น้ำ) ค่าปรับเข้ากองทุนป่าชายเลนชุมชน และให้ปลูกทดแทน (ตัด 1 ต้น ปลูกเพิ่ม 10 ต้น)
4. ส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

คนนอกชุมชน

1. ตักเตือน ชี้แจงทำความเข้าใจ ยึดของกลาง
2. ปรับตั้งแต่ 100 – 500 บาท ยึดของกลาง ค่าปรับเข้ากองทุนป่าชายเลนชุมชน
3. ส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

ข้อตกลงด้านการใช้ประโยชน์สัตว์น้ำในป่าชายเลน

1. ปูแสม
 - สำหรับคนในชุมชน หมู่ที่ 3 มีสิทธิจับได้ทุกพื้นที่ ยกเว้นพื้นที่อนุรักษ์และฟื้นฟู
 - ห้ามใช้ยาเบื่อและห้ามจับขนาดเล็ก จับขนาดกลางขึ้นไป
 - สำหรับคนนอกชุมชน ต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการและห้ามจับในแปลงฟื้นฟูและแปลงอนุรักษ์ และต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบที่วางไว้
2. ปูดำ
 - สำหรับคนในชุมชน หมู่ที่ 3 มีสิทธิจับได้ทุกพื้นที่ ยกเว้นพื้นที่อนุรักษ์และฟื้นฟู
 - ห้ามจับปูจิวหรือปูเล็ก (18-22 ตัวต่อกิโลกรัมหรือขนาดต่ำกว่า 200 กรัมต่อตัว)
 - สำหรับคนนอกชุมชน ต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการและห้ามจับในแปลงฟื้นฟูและแปลงอนุรักษ์ และต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบที่วางไว้
3. ปลา กุ้งและหอย
 - สำหรับคนในชุมชน หมู่ที่ 3 มีสิทธิจับได้ทุกพื้นที่ ยกเว้นพื้นที่อนุรักษ์และฟื้นฟูและพื้นที่ที่มีการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ ซึ่งมีข้อตกลงร่วมกันว่าจะเปิดให้จับได้ในวัน/เวลาใด
 - สำหรับคนนอกชุมชน ต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการและห้ามจับในแปลงฟื้นฟูและแปลงอนุรักษ์ และบริเวณที่มีการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำและต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบที่วางไว้

กฎระเบียบป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ ต.ทุ่งกระปือ อ.ย่านตาขาว จ.ตรัง

หลักเกณฑ์/กติกาการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

1. ห้ามใช้ประโยชน์ใดๆในป่าแปลงอนุรักษ์
2. ถ้าต้องการใช้ไม้ ต้องแจ้งให้ทราบ และผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการป่าชุมชน ถึงความจำเป็นในการขอใช้ไม้ และมีการตรวจสอบจำนวนไม้ที่ขอตัด
3. ไม่อนุญาตให้ตัดไม้เพื่อนำไปค้าขาย
4. ชาวบ้านคนใดตัดไม้ไปใช้ประโยชน์ 1 ต้น ต้องมีการปลูกแทนจำนวน 5 ต้น และดูแลต้นไม้ที่ปลูกใหม่เป็นเวลา 5 ปี
5. ชาวบ้านคนใดไม่เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชน เช่น การปลูกป่า ฯลฯ ไม่อนุญาตให้ชาวบ้านคนนั้นได้ใช้ไม้
6. ถ้าบุคคลใดเข้าไปตัดโดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการฯ จะมีบทลงโทษปรับเงินจำนวน 5,000 – 10,000 บาท ขึ้นอยู่กับจำนวนไม้ที่ลักลอบตัด หรือส่งเจ้าหน้าที่เพื่อดำเนินการตามกฎหมาย
7. ห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาเก็บหาสมุนไพร ในเขตป่าชุมชน

ภาคผนวก ซ

รายชื่อคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนบ้านป่าคลอก

รายชื่อคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนบ้านป่าคอก ต.ป่าคอก อ.กลาง จ.ภูเก็ต

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	นายสนิท มาศเสมอ	ประธาน	
2	นายจรรุณ ราชพล	รองประธาน	
3	นายจักรพันธ์ ก้านกนก	กรรมการ	
4	นายอนุชา ผลพุดิ	“	
5	นางจุไร ราชพล	“	
6	นางลบ กงสำโรง	“	
7	นายเชื่อน ห้ามหาญ	“	
8	นายบุญโชติ วิจิตรกุล	“	
9	นายเจิม ชนะชน	“	
10	นายสมควร ชัยมาส	“	
11	นายอาคม สิริธิการกุล	“	
12	นายนิคม ทดแทน	“	
13	นายสุทิน ราชพล	“	
14	นายประดิษฐ์ จันเมือง	“	
15	นายมงคล ฤกษ์กลาง	“	
16	นายบุญปลด ผลพุดิ	“	
17	นายระพิน เวชพัฒน์	“	
18	นายวิไลย ผลพุดิ	“	
19	นายบุญเรือน เมืองใหม่	“	
20	นายวงเดือน จรรย์วาศรี	“	
21	นายสวน ฤกษ์กลาง	“	
22	นางจุรีย์ ราชพล	“	
23	นายธนู เรือนทอง	“	
24	นายพรพรรณ ชันจ์เชียร	“	
25	นายชิน ปราบสงคราม	“	
26	นายคนนา เลขอาวุธ	“	
27	นายกฤษฎา ห้ามหาญ	“	
28	นายณรงค์ฤทธิ์ ห้ามหาญ	“	
29	นายสวัสดิ์ ชุมรักษ์	“	
30	นายสมภบ ขาวแก้ว	“	
31	นายอาทิตย์ ก้านกนก	เลขานุการ	

คณะที่ปรึกษา

1. สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดภูเก็ต
2. สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 23
3. ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 5 (จ.ภูเก็ต)
4. สถานีวิจัยและพัฒนาป่าชายเลนภูเก็ต
5. สำนักงานประมงจังหวัดภูเก็ต
6. สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเล ชายฝั่งทะเล และป่าชายเลน
7. องค์การบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ต
8. สำนักงานจังหวัดภูเก็ต
9. โรงเรียนวิสุทธิอนุสรณ์ ต.ป่าคลอก
10. องค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก

ภาคผนวก ฅ

รายชื่อคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนบ้านกลาง

ยชื่อคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนบ้านกลาง ต.บางเตย อ.เมือง จ.พังงา

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	นายประสาน โบบทอง	ประธาน	จนท.ลาดตระเวน
2	นายสมาน วาหารักษ์	กรรมการ	จนท.ลาดตระเวน
3	นายประสิทธิ์ วาหารักษ์	กรรมการ	จนท.ลาดตระเวน
4	นายทวี โบบทอง	กรรมการ	จนท.ลาดตระเวน
5	นายโสภณ ณ นคร	กรรมการ	จนท.ลาดตระเวน
6	นายวสันต์ ศุภรส	กรรมการ	จนท.ลาดตระเวน
7	นายอารีย์ สุมาลี	กรรมการ	จนท.ลาดตระเวน
8	นายหมาด วาหารักษ์	กรรมการ	จนท.ลาดตระเวน
9	นายสมาน ทัญญักดิ์	กรรมการ	จนท.ลาดตระเวน
10	นายอำหริ่ม ทัญญักดิ์	กรรมการ	จนท.ลาดตระเวน

ภาคผนวก ญ

รายชื่อคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนบ้านท่าสนุก

รายชื่อคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนบ้านท่าสนุก ต.มะรุ่ย อ.ทับปุด จ.พังงา

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	นายสนธยา คำningar	ประธานกรรมการ	
2	นายนิเวศ เกื้อนุ่น	กรรมการด้านประชาสัมพันธ์	
3	นางห้าหล้า ัญญพัคตร์	กรรมการด้านประชาสัมพันธ์	
4	นายวิทยา กะสิรักษ์	กรรมการด้านการดูแลรักษา	
5	นายสมพงษ์ ปากลาว	กรรมการด้านการดูแลรักษา	
6	นายนพรัตน์ ัญญพัคตร์	กรรมการด้านการดูแลรักษา	
7	นายมาเยส วาหะรักษ์	กรรมการด้านการบำรุงและฟื้นฟูฯ	
8	นายสะอาด เชนัดพีช	กรรมการด้านการบำรุงและฟื้นฟูฯ	
9	นางหมื่นหล้า คำningar	กรรมการด้านการศึกษาฯ	
10	นางเกิร์ตดาว เกื้อนุ่น	กรรมการด้านการศึกษาฯ	
11	นายอำหมีต คำningar	ผู้ใหญ่บ้านและกรรมการที่ปรึกษา	
12	นายสวัสดิ์ ชายกุล	กรรมการด้านการบำรุงและฟื้นฟูฯ	

ภาคผนวก ก

รายชื่อคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและอนุรักษ์หอยปะบ้านทุ่งตะเชะ

รายชื่อกรรมการกลุ่มป่าชุมชนและอนุรักษ์หอยปะ
บ้านทุ่งตะเช๊ะ ต.ทุ่งกระปือ อ.ย่านตาขาว จ.ตรัง

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	นายตะวัน ฮันเย็ค	ประธาน	
2	นายพนา ฮันเย็ค	รองประธาน	
3	นายคำรณ เอียดเกลี้ยง	เลขานุการ	
4	นายทะนงศักดิ์ สารคุณ	กรรมการ	
5	นายถนอม ฮันเย็ค	กรรมการ	
6	นายนภดล สารคุณ	กรรมการ	
7	นายไสว รักสุไหญ่เป	กรรมการ	
8	นายสุนทร ทองย้อย	กรรมการ	
9	นายอนุพล อาจเส็ม	กรรมการ	
10	นายธรรมบุญ สารคุณ	กรรมการ	
11	นายณัฐวุฒิ สารคุณ	กรรมการ	
12	นายฉลวย บุญทอง	กรรมการ	
13	นายไพรัตน์ สารคุณ	กรรมการ	
14	นายสุรียา นิลพันธ์	กรรมการ	
15	นายเสริมศักดิ์ เรืองสุวรรณ	กรรมการ	
16	นายพนมพร ชันชู	กรรมการ	
17	นายทินกร หูแก้ว	กรรมการ	
18	นายน้อม ฮันเย็ค	ที่ปรึกษา	
19	นายอำเภอย่านตาขาว	ที่ปรึกษา	
20	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งกระปือ	ที่ปรึกษา	
21	กำนันตำบลทุ่งกระปือ	ที่ปรึกษา	
22	ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่ในตำบลทุ่งกระปือ	ที่ปรึกษา	
23	มูลนิธิหยาดฝน	ที่ปรึกษา	
24	สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 32	ที่ปรึกษา	

ภาคผนวก ก

โครงสร้างคณะกรรมการบริหารเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสีหมูบ้าน

โครงสร้างคณะกรรมการบริหารเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

1. ตัวแทนชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจทางทะเลระดับหมู่บ้านบ้านละ 3 คน

กรรมการกลุ่มเครือข่าย 2 หมู่บ้าน (รสถข.) ประกอบด้วย

1. นายสมพร บุญนวน	ประธาน (บ้านน้ำราบ)
2. นายจรูญ บุญศิริ	รองประธาน (บ้านควนตุ้งกู)
3. นางสาวมินะ มณีเส็น	การเงิน (บ้านน้ำราบ)
4. นายสายัญ แก้วนคร	กรรมการ (บ้านควนตุ้งกู)
5. นายไพโรจน์ ศรีสุจสวาท	กรรมการ (บ้านควนตุ้งกู)
6. นายอิทธิพล รักแหลมแค	กรรมการ (บ้านควนตุ้งกู)
7. นายสรา สุตสวาท	กรรมการ (บ้านควนตุ้งกู)
8. นายระวีง จงภักดี	กรรมการ (บ้านควนตุ้งกู)
9. นายโชคดี กล่อมพงษ์	กรรมการ (บ้านควนตุ้งกู)
10. นายประชา อยู่สวน	กรรมการ (บ้านควนตุ้งกู)

2. ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านละ 1 คน

3. นายก หรือผู้แทนนายกองค์การบริหารส่วนตำบล รวม 3 ตำบล ตำบลละ 1 คน

คณะที่ปรึกษาประกอบด้วย

1. นายอำเภอกันตัง
2. เจ้าหน้าที่สำนักงานประมงอำเภอ, จังหวัด
3. หัวหน้าหน่วยเฉพาะกิจทางทะเล ตำรวจภูธรจังหวัดตรัง
4. สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 31 (สิเกา)
5. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง
6. อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม
7. ศูนย์ป้องกันและปราบปรามการใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมาย กรมประมง(ใบไม้เขียว)
8. ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรที่ 4 จังหวัดภูเก็ต
9. ตัวแทนจากเครือข่ายความร่วมมือฟื้นฟูชุมชนชายฝั่งอันดามัน มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

บทบาทหน้าที่มีดังต่อไปนี้

1. บริหารจัดการเขตอนุรักษ์ รักษา ฟื้นฟู อนุรักษ์และเผยแพร่
2. กำกับดูแลการบังคับใช้กติกาสุมชนที่ได้รับการรับรองจากการประชุมตกลงของสี่หมู่บ้าน
3. ดำเนินการอื่น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากการประชุมของชุมชนทั้งสี่หมู่บ้าน

ภาคผนวก ฐ

รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม กรณีเขตเลเสบ้าน

รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม การถอดบทเรียนเขตเลเสบ้าน ครั้งที่ 1
วันที่ 27 พฤศจิกายน 2556

ณ ศูนย์การเรียนรู้เขตเลเสบ้าน บ้านน้ำราบ ต.บางสัก อ.กันตัง จ.ตรัง

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	หน่วยงาน	หมายเหตุ
1	ผศ.ดร.อภิรักษ์ สงรักษ์	มทร.ตรัง	
2	นายเดชา วงศ์กระจ่าง	ศูนย์อนุรักษ์ฯ ที่ 6	
3	นายหลงอาด จิโสะ	ศูนย์อนุรักษ์ฯ ที่ 6	
4	ดต.สุนันท์ รักศรี	ฉก.ทะเล จ.ตรัง	
5	นายจรูญ บุญศิริ	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านควนตุงกู	
6	นายสายัณ แก้วนคร	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านควนตุงกู	
7	นายทิวา สุดสวาท	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านควนตุงกู	
8	นายสิทธิชัย บุญศิริ	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านควนตุงกู	
9	นายสมโชค โรจนชีวะ	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านควนตุงกู	
10	นายไพศาล ชูช่วย	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านควนตุงกู	
11	นายไพโรจน์ สุดสวาท	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านควนตุงกู	
12	นายสุทธิชัย หมาดน้อย	อาสาสมัคร ฉก.ทะเล บ้านเกาะมุกด์	
13	นายอภิชาติ ทะเลเล็ก	อาสาสมัคร ฉก.ทะเล บ้านเกาะมุกด์	
14	นายเอกวัฒน์ แสงอรุณ	อาสาสมัคร ฉก.ทะเลบ้านเกาะมุกด์	
15	นายทวีสุข วิเชียร	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านน้ำราบ	
16	นางศรีพรรณ แซ่อ่อง	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านน้ำราบ	
17	นายมานโซ วงษ์สุริรัตน์	อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม	
18	นายจรูญ ใจตรง	อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม	
19	นายสมมาตร สมพงศ์	อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม	
20	นายวันชัย ทองโต	อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม	
21	นายประสิทธิ์ เพชรกัณฑ์	อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม	
22	นายปรีชา สงขาว	อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม	
23	นายอนุเชษฐ์ สงฆ์นวล	อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม	
24	นางสาวนิศารัตน์ หมุนเวียน	มทร.ตรัง	
25	นางสาวสาริยา นันทพุท	มทร.ตรัง	
26	นางสาวลักขณา จันทร์โชติ	มทร.ตรัง	
27	นางสาวปรียานุช ดาอภัย	มทร.ตรัง	
28	นางสาวรุ่งดาวรรณ โขชู	มทร.ตรัง	
29	นายสัมพันธ์ ร่องสัน	มทร.ตรัง	
30	นางวิไลรัตน์ ยูโซ๊ะ	ออมทรัพย์ประมงพื้นบ้านบ้านน้ำราบ	
31	นางสาวสุภาพร เอี่ยมอักษร	อาสาสมัคร ฉก.ทะเล บ้านน้ำราบ	

รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม การถอดบทเรียนเขตเลเสบ้าน ครั้งที่ 1 (ต่อ)
วันที่ 27 พฤศจิกายน 2556
ณ ศูนย์การเรียนรู้เขตเลเสบ้าน บ้านน้ำราบ ต.บางสัก อ.กันตัง จ.ตรัง

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	หน่วยงาน	หมายเหตุ
32	นายวิโรจน์ เอี่ยมอักษร	อาสาสมัคร ฉก.ทะเล บ้านน้ำราบ	
33	นางสาวเกศิณี แก่วนเจริญ	มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	
34	นางเรวดี ประเสริฐเจริญสุข	มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	
35	นายวิสุทธิ์ ทองย้อย	มูลนิธิอันดามัน	
36	นางสาวดาวรรณ สันหลี่	มูลนิธิอันดามัน	
37	นายภาคภูมิ วิธานดิรวัฒน์	มูลนิธิอันดามัน	
38	นายหลงเพ็ยะ บางสัก	มูลนิธิอันดามัน	
39	นายจตุรงค์ คงแก้ว	สถาบันทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง	

รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม การถอดบทเรียนเขตเลเสบ้าน ครั้งที่ 2
วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557
ณ ศูนย์การเรียนรู้ ฉก.ทะเล บ้านเกาะมุกด์ ต.เกาะลิบง อ.กันตัง จ.ตรัง

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	หน่วยงาน	หมายเหตุ
1	นายจรูญ บุญศิริ	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านควนตุงกู	
2	นายเกรียงศักดิ์ ทะเลเล็ก	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านเกาะมุกด์	
3	นายดอเลาะ ก๊กใหญ่	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านเกาะมุกด์	
4	นายอะเหริน พระคง	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านเกาะมุกด์	
5	นายวัชรินทร์ กาหลง	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านเกาะมุกด์	
6	นายสะอาด แผลมเกาะ	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านฉางกลาง	
7	นายระเบียบ โชคอำนวยศิลป์	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านเกาะมุกด์	
8	นางสาวรมิตา สารสิทธิ์	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านเกาะมุกด์	
9	นายณรงค์ พลฤทธิ์	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านเกาะมุกด์	
10	นายเจ๊ะเหม ทะเลเล็ก	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านเกาะมุกด์	
11	นางสาวเพ็ญศรี พนมรัก	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านเกาะมุกด์	
12	นายเสรี ทะเลเล็ก	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านเกาะมุกด์	
13	นางบุษยา ก๊กใหญ่	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านเกาะมุกด์	
14	นางกุแฉะ สุเหริน	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านเกาะมุกด์	
15	นางเราะเมียะ ก๊กใหญ่	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านเกาะมุกด์	
16	นายภาคภูมิ วิชานติวัฒน์	มูลนิธิอันดามัน	
17	นายกฤษฎา ศรีเจริญศิริ	มูลนิธิอันดามัน	
18	นายศักดิ์กมล แสงดารา	มูลนิธิอันดามัน	
19	นายวิสุทธิ์ ทองย้อย	มูลนิธิอันดามัน	
20	นางสาวดาวรรณ สันหลี	มูลนิธิอันดามัน	
21	นายจตุรงค์ คงแก้ว	สถาบันทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง	
22	นายสิทธิชัย บุญศิริ	กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านควนตุงกู	

ภาคผนวก ข

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย

ลำดับ ที่	กลุ่มเป้าหมาย	พื้นที่ศึกษา						
		เขตอนุรักษ์ หอยปะ ลุ่ม น้ำปะเหลียน	ป่าชายเลน บ้านป่า คลอก	ป่าชายเลน บ้านกลาง	ป่าชายเลน บ้าน ท่าสนุก	ป่าชายเลน ชุมชนบ้าน ทุ่งตาเซะ	กรณีการขอขยาย เขตห้ามทำประมง อวนลาก อวนรุน จ.กระบี่	เขตอนุรักษ์ พันธุ์สัตว์น้ำวัย อ่อน 4หมู่บ้าน จ.ตรัง
1.	แกนนำกลุ่ม/เครือข่าย	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.	สมาชิกเครือข่าย	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.	เจ้าหน้าที่รัฐ							
	อบต.ในพื้นที่	✓	✓	✓	✓			
	ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทะเลฯ		✓	✓	✓			✓
	ประมงอำเภอ/จังหวัด	✓					✓	✓
	หน่วยงานป่าชายเลน/ป่าไม้		✓	✓	✓	✓		
	อื่นๆ *	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
4.	องค์กรพัฒนาเอกชน (อพช)							
	องค์การความร่วมมือฯ		✓	✓	✓			
	มูลนิธิอื่นตามัน							✓
	สมาคมรักษ์ทะเล กระบี่						✓	
	สมาคมหยาดฝน	✓				✓		✓
	อื่นๆ (อดีต จนท.ใน อพช.)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
5.	กลุ่มองค์กรชุมชน **	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
6.	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ***	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

* เช่น หน่วยงานด้านวิจัยทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง หน่วยป้องกันและปราบปราม (ใบไม้เขียว) อุทยานแห่งชาติ เขตห้ามล่าฯ เป็นต้น

** เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี เป็นต้น คัดเลือกตามกลุ่มที่มีในพื้นที่

*** เช่น กลุ่มประมงพาณิชย์ กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว เป็นต้น คัดเลือกตามสภาพปัญหาและกลุ่มที่มีในท้องถิ่น

ภาคผนวก ฅ

รายชื่อ ผู้ให้ข้อมูล (สัมภาษณ์)

รายชื่อ ผู้ให้ข้อมูล (สัมภาษณ์)
เขตอนุรักษ์หอยปะลุ่มน้ำปะเหลียน

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	วันที่	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	นายจำเริญ นิลพัฒน์	28 ธ.ค.56	ผญบ. บ้านทุ่งตะเซะ	
2	นายตะวัน ฮันเย็ก	28 ธ.ค.56	ประธานกลุ่มอนุรักษ์หอยบ้าน ทุ่งตะเซะ	
3	นายถนอม ฮันเย็ก	31 ธ.ค.56 5 ส.ค.57	กรรมการกลุ่มอนุรักษ์หอย	
4	นายซุ่น แซ่หลี	1 ม.ค.57	ผญบ.บ้านหินคอกควาย	
5	นางยินดี พลหลา	1 ม.ค.57	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์หอย	
6	นายดี แซ่หลี	1 ม.ค.57	พ่อค้าหอย	
7	นายเสรี ทองเอียบ	2 ม.ค.57	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์หอย	
8	นายประสิทธิ์ นาคบรรพต	2 ม.ค.57	พ่อค้าหอย	
9	นายธเนศ คินตัก	2 ม.ค.57	นายก อบต.ทุ่งกระบือ	
10	นายน้อม ฮันเย็ก	31 ธ.ค.56 16 ส.ค.57	ที่ปรึกษากลุ่มอนุรักษ์หอย	
11	นางแหม่ ฮันเย็ก	6 มิ.ย.57	แกนนำกลุ่มสตรี	
12	นายพิศิษฐ์ ชาญเสนาะ	17 ก.พ.57	ผอ.มูลนิธิหยาดฝน	
13	นายบุญคลื่น พรเดช อนันต์	19 มิ.ย.57	ประมง อ.กันตัง	
14	นายไสว รักสุไหอูเป	31 ธ.ค.56	กรรมการอนุรักษ์หอย	
15	นายพนา ฮันเย็ก	30 ธ.ค.56	กรรมการอนุรักษ์หอย	
16	นายไพรัตน์ สารคุณ	1 ม.ค.56	กรรมการอนุรักษ์หอย	
17	นายสุนทร ทองย้อย	3 ม.ค.57	กรรมการอนุรักษ์หอย	
18	นายนภดล สารคุณ	3 ม.ค.57	กรรมการอนุรักษ์หอย	
19	นายประยัด สารคุณ	2 ม.ค.57	กรรมการอนุรักษ์หอย	
20	นายศักดิ์ชัย แผลมหมุด	3 ม.ค.57	ผู้ใช้ประโยชน์	
21	นายศักดิ์กมล แสงดารา	14 ก.พ.57	จนท.อพช.	
22	นายบัญญัติ ศรีเพชร	1 ม.ค.57	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน	
23	นายสุตใจ รักสุไหอูเป	5 ส.ค.57	ผู้ใช้ประโยชน์	
24	นายรอย ทองนะ	5 ส.ค.57	ผู้ใช้ประโยชน์	
25	นายวิสุทธิ ทองย้อย	17 ก.พ.57	จนท. อพช.	

รายชื่อ ผู้ให้ข้อมูล (สัมภาษณ์)
พื้นที่บ้านป่าคลอก ต.ป่าคลอก อ.ถลาง จ.ภูเก็ต

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	วันที่	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	นายจรรณ ราชพล	28 ต.ค.56 19 พ.ย. 56 3 ก.พ.58	น้ำต้อย แกนนำกลุ่มอนุรักษ์	อายุ 63 ปี การศึกษา ป.4
2	นางบุญเรือน เมืองใหม่	19 พ.ย.56	จีปิง แกนนำกลุ่มอนุรักษ์	อายุ 45 ปี การศึกษา ป.6
3	นายสหัส จิโนวัฒน์	20 พ.ย.2556	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์	อายุ 51 ปี การศึกษา ปวช.
4	นายเจริญ เชื้อนาคา	20 พ.ย.2556	รองประธานสภาวัฒนธรรม แกนนำกลุ่มอนุรักษ์	อายุ 47 ปี
5	นายदनัย ยาดี	20 พ.ย.56	จนท.องค์กรพัฒนาเอกชน อายุ 40 ปี การศึกษา ป.ตรี	
6	นายสนิท มาศเสมอ	21 พ.ย.2556 28 พ.ย.2556	ประธานป่าชุมชนแปลง 1	ลุงหนิด
7	นายมานะ สามเมือง	21 พ.ย.56	ครูโรงเรียนวิโรตตรอนุสรณ์ อายุ 48 ปี การศึกษา ป.ตรี	
8	นายประกอบ สืบวิเศษณ์	23 พ.ย.56	สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ	น้ำเฉย
9	นายคณณา เลขอาวุธ	23 พ.ย.56	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ	โกแผ่น
10	นายประยงค์ บางแก้ว	23 พ.ย.56	สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ	อายุ 43 ปี
11	นางจรรยา เลี้ยงลำ	24 พ.ย.56	สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ	อายุ 54 ปี การศึกษา ป.4
12	นายลิขิต อุปลัมป์	28 พ.ย.2556	สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ	
13	นางสาวสุจิตรา นพวงศ์	30 พ.ย.2556	น้องกาญจน์ อดีตกลุ่มเยาวชนรักษ์บ้านเกิด	
14	นายวรวิทย์ โกมล	30 พ.ย.2556	น้องกอดเดช อดีตกลุ่มเยาวชนรักษ์บ้านเกิด	
15	นายโชคชัย สืบศักดิ์	2 ธ.ค.56	ผู้ใหญ่บ้าน ม.3 ต.ป่าคลอก	
16	นายวิสิทธิ์ ผลพุด	30 พ.ย. 2556	น้ำลีย์ กรรมการป่าชุมชน	อายุ 64 ปี การศึกษา ป.4
17	นายกมล ฤกษ์ถลาง	2 ธ.ค. 2556	น้ำดูล สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ	อายุ 51 ปี การศึกษา ป. 6
18	นางจรี ราชพล	2 ธ.ค. 2556	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ	ป้าแก้ว อายุ 64 ปี
19	นางลบ กงสำโรง	1 ธ.ค.56	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ	ป้าน้อย อายุ 67 ปี
20	นางสาวสุจาวรี ไชยบุญ	16 ก.ย.57	จนท.อพช.	
22	นายธนู แบนเนียร	24 พ.ย.57	จนท.อพช.	
23	น.ส.ประมวลทรัพย์ แก้วมณี	21 ธ.ค.57	พี่เอียด	
24	นายพงศภัค เอียบสกุล	20 ธ.ค.57	หน.สถานีพัฒนาป่าชายเลนฯ	

รายชื่อ ผู้ให้ข้อมูล (สัมภาษณ์)
พื้นที่บ้านกลาง ต.บางเตย จ.พังงา

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	วันที่	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	นายมูสา เก็บทรัพย์	22 ธ.ค.56	บังมูสา อายุ 60 ปี การศึกษา ป.4	
2	นายชูโปะ๊ะ วาหะรักษ์	4 ก.พ. 57	บังชูโปะ๊ะ	
3	นายสนั่น โบบทอง	22 ธ.ค.56	อายุ 67 ปี	
4	ประธาน โบบทอง	23 ธ.ค.56	บังน้อต อายุ 57 ปี การศึกษา ป.6	
5	นายสมาน ทันยูภักษ์	23 ธ.ค.56 7 มิ.ย.57	บังยา อายุ 48 ปี การศึกษา ม.3	
6	นายสมาน วาหะรักษ์	25 ธ.ค.56	บังสมาน อายุ 59 ปี การศึกษา ป.4 ตำแหน่งกรรมการป่าชุมชน	
7	นายหยัน วาฮีศรี	23 ธ.ค.56	บังเลาะ อายุ 46 ปี	
8	นายสมาแอน มิสิวัลย์	21 ธ.ค.56	ผช.ป่าว อายุ 42 ปี	
9	นายประธาน วาหะรักษ์	23 ธ.ค.56	บังชุกกรี อายุ 43 ปี การศึกษา ปวส.	
10	นายสัน ทันยูภักดิ์	24 ธ.ค.56	อดีต ผณบ.อายุ 66 ปี การศึกษา ม.3	
11	นางสาวนิชา โบบทอง	23 ธ.ค.56	น้องเอียด อายุ 39 ปี ปวส.	
12	นางสาวดวงใจ โบบทอง	22 ธ.ค.56	อายุ 36 ปี น้องหญ้า	
13	นายสุรพงศ์ สุมาลี	20 ธ.ค.56	สติน อายุ 53 ปี การศึกษา ปวส.	
14	น.ส.ประมวลทรัพย์ แก้ว มณี	15 ก.ย.57	จนท.องค์การความร่วมมือฯ (ARR)	
15	นางสาวสุจารี ไชยบุญ	16 ก.ย.57	จนท.องค์การความร่วมมือฯ (ARR)	
16	นายอำหริม ทันยูภักดิ์	26 ธ.ค.56	สมาชิกกลุ่ม	
17	นายหมาด วาหะรักษ์	24 ธ.ค.56	ผู้ใช้ประโยชน์	
18	นายอารีย์ สุมาลี	24 ธ.ค.56	ผู้ใช้ประโยชน์	
19	นายทวี โบบทอง	22 ธ.ค.56	ผู้ใช้ประโยชน์	
20	นายประสิทธิ์ วาหะรักษ์	24 ธ.ค.56	ผู้ใช้ประโยชน์	
21	นายจงรักษ์ แซ่มศรี	8 พ.ค.57	อดีต อาสมัคร มอส.	
22	นายมนตรี ยวนเศษ	15 ส.ค.57	จนท.สนง.ป่าไม้เขต 12 กระบี่	
23	น.ส.พนาวรรณ รักตน	15 ส.ค.57	จนท.สนง.ป่าไม้เขต 12 กระบี่	
24	นายองครักษ์ ฤทธิรุจน์	15 ส.ค.57	หน.สนง.ป่าไม้เขต 12 กระบี่	

รายชื่อ ผู้ให้ข้อมูล (สัมภาษณ์)
พื้นที่บ้านท่าสนุก ต.มะรุ่ย อ.ทับปุด จ.พังงา

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	วันที่	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	นายอำหมีด คำนึ่งการ (บังบัว)	17 พ.ย.56 15 ส.ค.57	ที่ปรึกษาคณะกรรมการป่าชุมชน	
2	นายนิเวศ เกื้อนุ่น	14 ธ.ค.56	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าฯ	บังโสภ
3	นายวิทยา กะสิริรักษ์	14 ธ.ค.56	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าฯ	บังเหม
4	นายสนธยา คำนึ่งการ	23 เม.ย.57	ประธานป่าชุมชน	บังพิหาด
5	นายเหลบ กะสิริรักษ์	15 ธ.ค.56	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าฯ	บังเหลบ
6	นายไครหมาย กะสิริรักษ์	15 ธ.ค.56	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าฯ	
7	นายสุชีพ ธัญญรักษ์	23 เม.ย.57	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าฯ	
8	นายจรัสศักดิ์ คำนึ่งการ	22 เม.ย.57	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าฯ	
9	นายสวัสดิ์ ชายกุล	22 เม.ย.57	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าฯ	บังโหยบ
10	นายธนู แนนเนียน	18 พ.ค.57 26 พ.ค.57	ผอ.องค์การความร่วมมือฯ (อพช.)	
11	นายदनัย ยาดิ	29 ม.ค.58	จนท.อพช.	
12	นางหมิ่นหล้า คำนึ่งการ	23 เม.ย.57	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าฯ	
13	นางห้าหลี่ฉ่า ธัญญรักษ์	23 เม.ย.57	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าฯ	
14	นายสมพงษ์ ปากลาว	22 เม.ย.57	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าฯ	
15	นางสุดา กะสิริรักษ์	22 เม.ย.57	ผู้ใช้ประโยชน์	
16	นางเกร็ดดาว เกื้อนุ่น	16 ส.ค.57	แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าฯ	
17	นายมาเยส วาหารักษ์	15 ธ.ค.56	ผู้ใช้ประโยชน์	
18	นายสะอาด เชนัดพิช	22 เม.ย.57	ผู้ใช้ประโยชน์	
19	นายอำหมาต กะสิริรักษ์	17 ส.ค. 57	ผู้ใช้ประโยชน์	
20	นายโหยบ คำดี	16 ส.ค.57	ผู้ใช้ประโยชน์	
21	นายกำทรน กระริมการ	14 .ค.56	ผู้ใช้ประโยชน์	
22	น.ส.ประมวลทรัพย์ แก้ว มณี	16 ส.ค. 57	จนท.อพช.	
23	นายองครักษ์ ฤทธิรุจน์	15 ส.ค.57	จนท.สำนักทรัพยากรป่าไม้ที่ 12 สาขากระบี่ (กระบี่ พังงา ภูเก็ต)	
24	นายมนตรี ยวนเศษ อายุ	15 ส.ค.57	พจน.พิทักษ์ป่า	
25	นายนิยม ทองเหมือน	18 มิ.ย.57	จนท.อพช.	

รายชื่อ ผู้ให้ข้อมูล (สัมภาษณ์)
บ้านทุ่งตะเชะ ต.ทุ่งกระปือ อ.ย่านตาขาว จ.ตรัง

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	วันที่	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	นายจำเริญ นิลพัฒน์	28 ธ.ค.56	ผญบ.บ้านทุ่งกระปือ	
2	นายตะวัน อันเย็ก	28 ธ.ค.56	กรรมการป่าชุมชนฯ	
3	นายถนอม อันเย็ก	31 ธ.ค.56		
4	นายน้อม อันเย็ก	31 ธ.ค.56 5 ส.ค.57	ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าฯ	
5	นางแหม อันเย็ก	6 มิ.ย.57	แกนนำกลุ่มสตรี	
6	นายพิศิษฐ์ ชาญเสนาะ	17 ก.พ.57	ผอ.มูลนิธิหยาดฝน	
7	นายบุญคุณ พรเดช อนันต์	19 มิ.ย.57	ประมง อ.กันตัง	
8	นายไสว รักสุไหญ่	31 ธ.ค.56	กรรมการป่าชุมชนฯ	
9	นายพนา อันเย็ก	30 ธ.ค.56	กรรมการป่าชุมชนฯ	
10	นายไพรัตน์ สารคุณ	1 ม.ค.57	กรรมการป่าชุมชนฯ	
11	นายสุนทร ทองย่อย	2 ม.ค.57	ผู้ใช้ประโยชน์	
12	นายนภดล สารคุณ	3 ม.ค.57	ผู้ใช้ประโยชน์	
13	บังคม อีสดี ศักดิ์น้อย	31 ธ.ค.56	สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าฯ	
14	นายสาหาบ รักสุไหญ่	29 ธ.ค.56	กรรมการป่าชุมชน	
15	นายปุก รักษารักษ์	30 ธ.ค.56	สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าฯ	
16	นายรอบ ทองนะ	29 ธ.ค.56	กรรมการป่าชุมชนฯ	
17	นายประยัด สารคุณ	2 ม.ค.56	กรรมการอนุรักษ์หอย	
18	นายสุดใจ รักสุไหญ่	29 ธ.ค.56	กรรมการป่าชุมชนฯ	
19	นายบัญญัติ ศรีเพชร	2 ม.ค.57	ที่ปรึกษา กลุ่มอนุรักษ์	

รายชื่อ ผู้ให้ข้อมูล (สัมภาษณ์)
กรณีการขอขยายเขตห้ามทำประมง อวนลาก อวนรุน พื้นที่จังหวัดกระบี่

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	วันที่	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	นายเจริญชัย ศรีสุวรรณ	23 มิ.ย.57	ผอ.ศูนย์บริหารจัดการประมง กระบี่	
2	นายพงษ์ศักดิ์ นิธิธรรกุล	23 มิ.ย.57	หน.งานชุมชนสัมพันธ์ ศูนย์บริหารจัดการประมง กระบี่	
3	นายแสน ศรีงาม	23 มิ.ย.57	ประมง จ.กระบี่ โทร 0819798419	
4	นายจรงค์ แซ่มศรี	30 มี.ค.57 8 พ.ค.57	นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน สมาคมคนรักทะเลกระบี่	
5	นางสาวสุจารีย์ ไชยบุญ	16 ก.ย. 57	นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน	
6	นายวิศักดิ์ ไตรรัตน์	9 มิ.ย.57 7 ก.พ.58	แกนนำชาวประมงพื้นบ้าน แหลมสัก	
7	นายบัวน้อย แข็งแรง	29 มี.ค.57	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะปู	
8	นายสมพร ปักชีแก้ว	29 มี.ค.57	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะปู	
9	นายอาหลี ชาญน้ำ	30 มี.ค.57 6 มิ.ย.57	นายกสมาคมคนรักทะเลกระบี่ แกนนำชาวประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะปู แกนนำเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง จ.กระบี่	
10	นายประทีป ทะเลเล็ก	30 มี.ค.57	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะปู	
11	นายพิหาด คล่องดี	24 มี.ค.57	ผญบ. สังกะอู้	
12	นายสมชาย มูดา	25 มี.ค.57	ผช.ผญบ. สังกะอู้	
13	นายสุทิน ทะเลเล็ก	25 มี.ค.57	ผช.ผญบ. สังกะอู้	
14	นายสมชัย ช้างน้ำ	25 มี.ค.57	ชาวประมงพื้นบ้าน สังกะอู้	
15	นายจิรเวทย์ มาศหรณ	26 มี.ค.57	ชาวประมงพื้นบ้าน สังกะอู้	
16	นายอาหลี ธรรมจิตต์	24 มี.ค.57	ชาวประมงอวนดำ ต.เกาะกลาง	
17	นายธนวัฒน์ คล่องดี	24 มี.ค.57	ชาวประมงพื้นบ้าน เกาะกลาง ลันตา	
18	บังฉนวน	27 มี.ค.57	เกาะกลาง ลันตา	
19	นายสะอาด เกกนิชะ	27 มี.ค.57	เกาะกลาง ลันตา	
20	นายปัญญา หวามาก	27 มี.ค. 57	แกนนำชาวประมงพื้นบ้าน ม. 9 ต. เกาะกลาง ลันตา	
22	นายหมัดสัน คำดี	27 มี.ค.57	เกาะกลาง ลันตา	
23	นายห้าสัน วันศุกร์	20 มี.ค.57	แกนนำเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง ต.เขาคราม	
24	นายดลหล่อ เหมพิทักษ์	21 มี.ค.53	แกนนำเครือข่ายชุมชนชายฝั่ง ต.เขาคราม	
25	นางปราณี ชาญน้ำ	30 มี.ค.57	แกนนำสตรีประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะปู	

รายชื่อ ผู้ให้ข้อมูล (สัมภาษณ์) (ต่อ)
กรณีการขอขยายเขตห้ามทำประมง อวนลาก อวนรุน พื้นที่จังหวัดกระบี่

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	วันที่	หมายเหตุ	หมายเหตุ
26	นายประสาน ร่ำไสย	30 มี.ค.57	แกนนำชาวประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะจำ (บังเป็ง) 082-248-9237	
27	นายเกรียงศักดิ์ สุขทอง	31 มี.ค.57	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะจำ	
28	นายรุ่งโรจน์ คล่องดี	25 มี.ค.57	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะกลาง ลันตา	
29	นายหมาดตัน หวามาก	25 มี.ค.57	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะกลาง ลันตา	
30	นายอับดุล ช้างน้ำ	31 มี.ค.57	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะปู	
31	นายกอเฒิม ช้างน้ำ	31 มี.ค.57	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะปู	
32	นายสุรพล แซ่ตัน (โกพล)	1 เม.ย.57	อดีตแกนนำชาวประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะจำ 081-747-9643	
33	นายเต็กขุน แซ่แซ	1 เม.ย.57	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะจำ	
34	นายไข่ ตั่งดำ	2 เม.ย.57	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะจำ	
35	นายกอป็น ช้างน้ำ	2 เม.ย.57	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านดิงไทร	
36	นายสำราญ ระเด่น	3 เม.ย.57	กำนัน ต.เกาะศรีบอยา อดีตแกนนำชาวประมงพื้นบ้าน เกาะศรีบอยา	
37	นายต่อเหตุ คลองยวน	1 เม.ย.57	อดีตแกนนำชาวประมงพื้นบ้าน บ้านเกาะปู 080-690-1990	
38	นางฮาปี๊ะ กองสัน	8 ก.พ.58	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมสัก	
39	นายรอหยา สาวารี	8 ก.พ.58	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมสัก	
40	นายหมาน สาวารี	8 ก.พ.58	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมสัก	

รายชื่อ ผู้ให้ข้อมูล (สัมภาษณ์) (ต่อ)
กรณีการขอขยายเขตห้ามทำประมง อวนลาก อวนรุน พื้นที่จังหวัดกระบี่

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	วันที่	หมายเหตุ	หมายเหตุ
41	นายอาหนี่ มีเดช	9 ก.พ.58	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมสัก	
42	นายสมโชค สังข์ทอง	9 ก.พ.58	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมสัก	
43	นายอิสมาแอ่น บ่อหน้า	9 ก.พ.58	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมสัก	
44	นายวรุธ อ่วม่วง	7 ก.พ.58	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมสัก	
45	นายประสิทธิ์ ดีเดช	7 ก.พ.58	ชาวประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมสัก	
46	นายสำเร็จ ราเขต	27 พ.ย. 57 30 พ.ค. 58 30 ธ.ค.58	อดีตเลขาธิการสมัชชชาวประมง พื้นบ้านอันดามัน	
47	นายอมฤต ศิริพรจุฑากุล	9 ก.ค.58	ประธานสภาอุตสาหกรรมการ ท่องเที่ยว จ.กระบี่	
48	นายธนู แนนเนียร	24 พ.ย.57	จนท.อพช.	
49	นายอำนาจ ศิริเพชร	16 พ.ย.56	หัวหน้าสถานีพัฒนาประมงฯ จ. พังงา	

รายชื่อ ผู้ให้ข้อมูล (สัมภาษณ์)
เขตเทศบาลเมือง จังหวัดตรัง

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	วันที่	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	นายหลงเพ็ยะ บางลัก	5,14 ก.พ. 57	แกนนำเครือข่าย	บังเดียร์ น้าราบ
2	นายวิโรจน์ เอี่ยมอักษร	5 ก.พ. 57	แกนนำเครือข่าย	น้าราบ
3	นายสมหมาย รักแหลมแค	5 ก.พ. 57 20 ต.ค.58	แกนนำเครือข่าย	บังเหม น้าราบ
4	นายสมพร บุญนวน	5 ก.พ.57	แกนนำเครือข่าย	น้าพร น้าราบ
5	นายหลงอาด หลีโซ๊ะ	5 ก.พ. 57	แกนนำเครือข่าย	บังแซ น้าราบ
6	นายจรรยา บุญศิริ	6 ก.พ. 57	แกนนำเครือข่าย	น้ารุน ควบตุงกู
7	นางนิภา อูเส็น	6 ก.พ. 57	แกนนำเครือข่าย	น้าราบ
8	นายศักดิ์ชัย ทองเรือง	8 ก.พ. 57	สมาชิกเครือข่าย	
9	นายพร หมาดน้อย	7 ก.พ.2557	แกนนำเครือข่าย	ป้าอู๋ น้าราบ
10	นางศรีพรรณ แซ่อ่อง	7 ก.พ.2557	แกนนำเครือข่าย	น้าราบ
11	นางวิไลรัตน์ ยูโซ๊ะ	7 ก.พ.2557	สมาชิกเครือข่าย	น้าราบ
12	นายวิเชียร เอียดสี	7 ก.พ.,19 มิ.ย.57	แกนนำเครือข่าย	บังเชียร ฉางหลาง
13	นายบุญเลิศ แยมขยาย	8 ก.พ. 57	แกนนำเครือข่าย	ควบตุงกู
14	นายบุญยืน เกื้อคราม	8 ก.พ. 57	แกนนำเครือข่าย	ควบตุงกู
15	นางสมศรี อยู่สวัสดิ์	10 ก.พ.57	แกนนำเครือข่าย	ควบตุงกู
16	นายไพโรจน์ สุดสวาท	10 ก.พ.57	แกนนำเครือข่าย	พีต้า ควบตุงกู
17	นายอะเหริน พระคง	10,14 ก.พ.57 7 มิ.ย.58	แกนนำเครือข่ายและ ประธานชมรมชาวประมง พื้นบ้าน จ.ตรัง	เกาะมุกด์
18	นางสาวดาหวัน สันหลี	14 ก.พ.57 6 มิ.ย.58	จนท.อพช.	
19	นายสะอาด เจริญเกาะ	10,14 ก.พ.57	แกนนำเครือข่าย	บังปี ฉางหลาง
20	นายสุทิน พระคง	16 มิ.ย.57	แกนนำเครือข่าย	น้องปัก เกาะมุกด์
21	นายชอละห์ กักใหญ่	16 มิ.ย.57, 27 ต.ค. 2558	แกนนำเครือข่าย	บังชอละห์ เกาะมุกด์
22	นายสนธิ หมื่นภักดี	13 ก.พ.57	แกนนำเครือข่าย	เกาะมุกด์
23	นายอนรรักษ์ หวันสู	13 ก.พ.57	อดีตรองนายก อบต.เกาะลิบง	เกาะมุกด์
24	นายศักดิ์กมล แสงดารา	15 ก.พ.57	จนท.อพช.	
25	นายประสพ สมาชิก	15 ก.พ.57	สมาชิกเครือข่าย	เกาะมุกด์

รายชื่อ ผู้ให้ข้อมูล (สัมภาษณ์) (ต่อ)
เขตเทศบาลเมือง จังหวัดตรัง

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	วันที่	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
26	ผศ.ดร.อภิรักษ์ สงรักษ์	16 ก.พ.57	อาจารย์ มทร.ตรัง	
27	นายพิศิษฐ์ ชาญเสนาะ	17 ก.พ.57	ผอ.มูลนิธิหยาดฝน	
28	นายกุจัด กุมุดา	13 ก.พ.57	สมาชิกเครือข่าย	เกาะมุกด์
29	นางอัมพร ศรีนุ่น	19 มิ.ย.57	สมาชิกเครือข่าย	น้ำราบ
30	นายการุณ คงสมุทร	19 มิ.ย.57	สมาชิกเครือข่าย	น้ำราบ
31	นายสมบูรณ์ คำแหง	11 เม.ย.55	จนท.อพช.	
32	นายภาคภูมิ วิธานศิริวัฒน์	16 มี.ค.55 19 เม.ย.58	ผอ.มูลนิธิอินดามัน	
33	นายนิยม ทองเหมือน	17 มิ.ย.57	จนท.อพช.	
34	นายบุญคลื่น พรเดชนันต์	19 มิ.ย.57	ประมง อ.กันตัง	
35	นายสายัณ แก้วนคร	27 พ.ย.56	สมาชิกเครือข่าย	ควนตุงกู
36	นายเอกวัฒน์ แสงอรุณ	19 มิ.ย.57	สมาชิกเครือข่าย	เกาะมุกด์
37	นายสิทธิชัย บุญศิริ	19 มิ.ย.57	สมาชิกเครือข่าย	เกาะมุกด์
38	นายทวีสุข วิเชียร	10 ก.พ.57	สมาชิกเครือข่าย	เกาะมุกด์
39	นางสาวสุภาพร เอี่ยมอักษร	19 มิ.ย.57	สมาชิกเครือข่าย	น้ำราบ
40	นายไพศาล ชูช่วย	19 มิ.ย.57	สมาชิกเครือข่าย	น้ำราบ
41	นายอิสมาแอณ เบ็ญสะอาด	8, 21 มิ.ย.57	อดีตประธานชมรม ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ตรัง	
42	นายประจวบ โมฆรัตน์	19 มิ.ย.57	ผอ.ศูนย์อนุรักษ์ฯ ที่ 6	
43	นายไพฑูล แพนชัยภูมิ	19 มิ.ย.57	ผอ.ส่วนอนุรักษ์ฯ ทช.	

ภาคผนวก ณ

ภาพประกอบที่เกี่ยวข้อง

ภาพที่ 42 นายชวน หลีกภัย เป็นประธานในพิธีเปิดเขตอนุรักษ์หอยปะบ้านทุ่งตะเซะ
ที่มา : กลุ่มอนุรักษ์หอยปะ บ้านทุ่งตะเซะ

ภาพที่ 43 นายน้อม ฮันเย็ก และนายบัญญัติ ศรีเพชร แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชน
บ้านทุ่งตะเซะ วันที่ 21 ตุลาคม 2558

ภาพที่ 44 เรือคราดหอย บริเวณบ้านแหลม ตำบลวังวน อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ถ่ายจากบริเวณเขตอนุรักษ์หอยปะ บ้านทุ่งตะเซะ วันที่ 9 พฤษภาคม 2557

ภาพที่ 45 เขตอนุรักษ์หอยปะ บ้านทุ่งตะเซะ ตำบลทุ่งกระปือ อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง 27 ตุลาคม 2558

ภาพที่ 46 ชาวประมงอวนปูม้า บ้านควนตุงกู ตำบลบางสัก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง
8 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพที่ 47 สัมภาษณ์ นายพิศิษฐ์ ชาญเสนาะ ผู้อำนวยการมูลนิธิหยุดฝน วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพที่ 48 การสนทนากลุ่ม เขตเลเสบ้าน ครั้งที่ 1 วันที่ 27 พฤศจิกายน 2556

ภาพที่ 49 การสนทนากลุ่ม เขตเลเสบ้าน ครั้งที่ 2 วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพที่ 50 ลักษณะเรือประมงและเครื่องมือไซปู บ้านน้ำราบ ตำบลบางสัก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง
6 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพที่ 51 เก็บข้อมูลการขอขยายเขตห้ามเรือประมงอวนลาก อวนรุน ตำบลแหลมสัก อำเภอ่าวลึก
จังหวัดกระบี่ 14 มิถุนายน 2557

ภาพที่ 52 ป่าชายเลนชุมชน บ้านท่าสนุก จังหวัดพังงา 15 ธันวาคม 2557

ภาพที่ 53 กิจกรรมปลูกป่าชายเลนในป่าชายเลนชุมชน บ้านท่าสนุก ตำบลมะรุ่ย อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา 15 ธันวาคม 2556

ภาพที่ 54 ป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ 9 พฤษภาคม 2558

ภาพที่ 55 ป่าชายเลนชุมชน บ้านกลาง จังหวัดพังงา 24 ธันวาคม 2557

ภาพที่ 56 เก็บข้อมูลภาคสนามบ้านกลาง จังหวัดพังงา 22 ธันวาคม 2556

ภาพที่ 57 เก็บข้อมูลภาคสนาม บ้านกลาง จังหวัดพังงา 22 ธันวาคม 2556

ภาพที่ 58 เก็บข้อมูลภาคสนามบ้านป่าคอก จังหวัดภูเก็ต (กรณีการประชุมเพื่อไกล่เกลี่ยความขัดแย้งจากการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนโดยคนในชุมชน) 28 พฤศจิกายน 2556

ภาพที่ 59 เก็บข้อมูลภาคสนาม บ้านควนตุงกู จังหวัดตรัง 25 ตุลาคม 2558

ภาพที่ 60 เก็บข้อมูลภาคสนาม เกาะศรีบอยา อำเภอเหนือคลอง จังหวัดกระบี่ 5 พฤษภาคม 2557

ภาพที่ 61 เก็บข้อมูลภาคสนาม ตำบลเกาะกลาง อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ 31 มีนาคม 2557

ภาพที่ 62 นายอำหมีต คำningar (ขวา) แกนนำการจัดการป่าชุมชนบ้านท่าสนุก จังหวัดพังงา
26 มิถุนายน 2558

ภาพที่ 63 นายจรรณ ราชพล (ขวา) แกนนำด้านการจัดการป่าชายเลนชุมชน บ้านป่าคอก
จังหวัดภูเก็ต 25 มิถุนายน 2558

ภาพที่ 64 นายน้อม ฮันเย็ก แกนนำด้านการจัดการป่าชายเลนและการอนุรักษ์หอยปะ
บ้านทุ่งตะเชะ จังหวัดตรัง 10 ตุลาคม 2558

ภาพที่ 65 นายประสาน โบบทอง แกนนำด้านการจัดการป่าชายเลนชุมชน บ้านกลาง จังหวัดพังงา
23 ธันวาคม 2556

ภาพที่ 66 เป็นลุ่มแปลภาษาระหว่างการมาทัศนศึกษาดูงานของข้าราชการจากประเทศบังคลาเทศ บ้านท่าสนุก จังหวัดพังงา วันที่ 26 มิถุนายน 2558

ภาพที่ 67 เป็นลุ่มแปลภาษาระหว่างการมาเก็บข้อมูลงานวิจัยของนักวิจัยจากมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ (Rockefeller Foundation) บ้านควนตั่งกู จังหวัดตรัง วันที่ 6 พฤศจิกายน 2557

1 ก.ย 57

ณ	1.4	=	217
ภ	2.4	=	276
ค	8.6	=	645
ด	4.4	=	198

1336

84

1248

ก

ภาพที่ 68 ต้นฉบับใบเสร็จที่นำมาใช้ในการบันทึกข้อมูลปริมาณปุ๋ย 4 กันยายน 2557

1 ก.ย 57

ณ	5.4	=	837
ภ	8	=	920
ค	9.6	=	720
ด	9.4	=	423

2900

+

962

1

ภาพที่ 69 ต้นฉบับใบเสร็จที่นำมาใช้ในการบันทึกข้อมูลปริมาณปุ๋ย 4 กันยายน 2557

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ สกุล นายจตุรงค์ คงแก้ว

รหัสประจำตัวนักศึกษา 5410033004

วุฒิการศึกษา

วุฒิ	ชื่อสถาบัน	ปีการศึกษาที่สำเร็จ
ครุศาสตรบัณฑิต (วิทยาศาสตร์ทั่วไป)	สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี	2540
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เทคโนโลยีและการจัดการ สิ่งแวดล้อม)	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	2554

ตำแหน่งและสถานที่ทำงาน

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง หัวหน้าโครงการ สำนักงาน องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน

ทุนการศึกษา

1. ทุนอุดหนุนการทำวิจัยสำหรับการวิทยานิพนธ์ ระดับบัณฑิตศึกษา ประจำปี 2557 จากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
2. ทุนอุดหนุนการวิจัยเพื่อการทำวิทยานิพนธ์ ในหัวข้อการแก้ไขปัญหาของชุมชน ประจำปี 2556 จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
3. ทุนอุดหนุนการวิจัยเพื่อทำวิทยานิพนธ์ประจำปี 2556 จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์